МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 73

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності В11 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 13 від 03.07.2025 р.

Видавнича рада:
С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський,** член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко,** д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті,** акад. НАН України; **О.М. Головченко,** д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський,** акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко,** д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна,** д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв,** Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія» **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:
С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов,** доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська,** кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська,** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадомський,** доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Міжнародний гуманітарний університет
(Фонтанська дорога, буд. 33, м. Одеса, 65009, e-mail: mgu_rektorat@ukr.net. Тел.: +38 (048) 719-88-38).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1551 від 09.05.2024 року (ідентифікатор медіа – R30-04398).

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Філологія», 2025
© Міжнародний гуманітарний університет, 2025

МОВОЗНАВСТВО

UDC 811.161.2+811.161.4:81'37
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.1

Albota S. M.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

A CROSS-LINGUISTIC ANALYSIS OF WAR-RELATED PHRASEOLOGY IN ENGLISH AND UKRAINIAN

Summary. Phraseological units are a vital component of a language system, enabling speakers to convey complex emotional, cognitive, and cultural meanings. Their analysis becomes especially relevant in extreme contexts such as war, which is accompanied by heightened emotional tension, psychological stress, the disruption of conventional perception models, and the transformation of linguistic codes. This article presents a contrastive study of phraseological units from the thematic group *war* in English and Ukrainian, with a particular focus on the expression of negative emotional states such as fear, anger, despair, anxiety, disappointment, hatred, and helplessness. The study classifies phraseological units into major semantic fields that reflect typical psycho-emotional reactions to war: expressions of fear (e.g., *to be scared stiff* – налякатися до смерті), anger (e.g., *to blow a fuse* – розлютитися), defeat (e.g., *to bite the dust* – зазнати краху), resistance (e.g., *to hold the line* – тримати оборону), resilience, and inner strength (e.g., *to keep a stiff upper lip* – зберігати витримку). The analysis includes the exploration of metaphorical foundations of these idioms, their pragmatic roles, stylistic features, and cultural specificity. Special attention is paid to how the experience of war is conceptualized in both languages through stable imagery such as battle, fire, death, defense, suffering, victory, and self-sacrifice. The findings reveal both universal features of these phraseological units – driven by the shared human experience of war – and significant linguocultural differences. In particular, the Ukrainian material exhibits a high degree of emotional-evaluative richness, expressive intensity, vivid imagery, and a strong connection with national-historical narratives of resistance and liberation. English idioms, on the other hand, often reflect imagery rooted in British military tradition, displaying tendencies toward euphemism, humorous inversion, and emotional distancing. The practical value of this research lies in its applicability to foreign language education (especially in phraseology and intercultural competence), translation studies, conflict discourse analysis, psychological counseling, media and political discourse, and military communication. The contrastive data and insights are particularly relevant for translators, language teachers, cultural analysts, and scholars engaged in the study of war narratives and trauma communication. Moreover, the results provide a foundation for further research in cognitive linguistics, emotional semantics, discourse pragmatics, conflict-related phraseology, corpus linguistics, and the development of specialized bilingual phraseological dictionaries and digital interpreting tools. This study also underscores the need for deeper integration of linguistic analysis into peacebuilding communication and education, given the ongoing geopolitical crises and the enduring power of language to shape perception, identity, and collective memory.

Key words: phraseological units, negative emotional states, war-related phraseology, semantic variation, pragmatic features, English-Ukrainian contrastive study, metaphorical language, emotional expressiveness, cultural linguistics.

Formulation of the Problem. Negative emotional states – such as fear, despair, anger, grief, and anxiety – are deeply embedded in human experience and frequently find expression in language through phraseological units. These idiomatic expressions are not only linguistically rich but also culturally and emotionally charged, often serving as powerful tools for conveying the intensity of emotional and psychological states, particularly in extreme situations like war and conflict. Phraseological units often encapsulate complex metaphorical meanings and reflect culturally specific worldviews, making them an essential subject of study in both theoretical and applied linguistics. Understanding how negative emotional states are encoded and transmitted through idioms and set expressions is particularly important in war-related discourse, where emotional expressiveness, symbolic representation, and cultural identity are foregrounded. Inaccurate interpretation or misapplication of such phraseology may result in communicative failures, cultural misunderstanding, or loss of emotional nuance – especially in translation, international diplomacy, intercultural communication, and educational contexts [1]. Despite the importance of this domain, there is a noticeable gap in comprehensive contrastive linguistic research that examines English and Ukrainian phraseological units related to war and negative emotions. This lack of scholarly attention limits our understanding of the semantic, pragmatic, and metaphorical dimensions of such expressions and restricts the development of practical tools for translators, educators, and language learners.

Consequently, the formulation of this problem is not only theoretical but also practical, lying at the intersection of several disciplines: linguistics, translation studies, cultural linguistics, pragmatics, and applied pedagogy. Addressing this problem requires interdisciplinary research that integrates methods of semantic analysis, pragmatic interpretation, and contrastive linguistic comparison. The outcomes of such research can support the development of bilingual corpora, educational resources, translation guidelines, and cultural competence training, all of which are critical for enhancing mutual understanding and communication in conflict-affected and multicultural environments. **The aim** of the paper is to investigate the semantic variations and pragmatic features of phraseological units that denote negative emotional states, particularly those related to war, in English and Ukrainian. It seeks to identify cross-linguistic similarities and differences, explore cultural underpinnings, and highlight the role of these expressions in enhancing emotional expressiveness. The material for this study includes the Thesaurus, Cambridge Dictionary, Macmillan Dictionary, phraseological dictionaries, and text corpora used for sourcing illustrative examples.

Analysis of recent research and publications. In recent decades, phraseological units have attracted increasing scholarly interest due to their vital role in expressing emotions, conceptualizing

experience, and representing cultural values. Seminal works such as Wierzbicka (1992) have underscored the deep interconnection between language, emotion, and cultural scripts, demonstrating how idiomatic expressions encode culturally specific emotional frameworks [1]. Similarly, Fernando and Flavell (1981) highlighted the pragmatic functions of idioms in everyday communication, emphasizing their relevance in expressing attitudes, evaluations, and emotional states [2].

In the field of cognitive linguistics, foundational studies by Lakoff and Johnson (1980) established the importance of metaphorical mappings as a mechanism for understanding and articulating emotions [3]. These scholars showed how abstract emotional experiences are frequently understood through embodied metaphors, many of which are crystallized in idiomatic expressions (e.g., *boiling with anger* or *frozen with fear*). Subsequent research has extended these insights to the domain of war-related phraseology, illustrating how conflict-related metaphors (e.g., *inner battles*, *emotional scars*) frame psychological and emotional states in terms of physical struggle and warfare [1-3].

Ukrainian linguistic scholarship has also made notable contributions to the study of phraseology. Researchers [4, 5] have explored the richness of Ukrainian idioms, particularly those tied to war, patriotism, and suffering. These works document the emotional charge and cultural specificity of Ukrainian war-related idioms, many of which reflect historical traumas and collective memory.

Despite the breadth of existing literature in phraseology, cognitive linguistics, and cultural linguistics, there remains a significant gap in contrastive studies that integrate both linguistic systems. This study aims to address this underexplored area by offering a structured comparative investigation of English and Ukrainian war-related phraseological units expressing negative emotions. In doing so, it contributes to a more nuanced understanding of idiomatic meaning, cultural semantics, and emotional expression across languages.

The ongoing conflict in Ukraine and its global media coverage make the understanding of war-related phraseological units more relevant than ever. Such units serve not only linguistic but also socio-cultural functions in shaping public discourse, emotional attitudes, and intercultural communication. Enhancing comprehension of these expressions aids translators, interpreters, language teachers, and learners in navigating emotionally charged discourse. Moreover, the study contributes to phraseology theory and practical linguistics by elucidating cross-cultural nuances and semantic variations. The main objectives of the paper are the following: to categorize phraseological units expressing negative emotional states in English and Ukrainian, especially in war-related contexts; to analyze their semantic variation and pragmatic functions; to identify cross-linguistic equivalents and divergences; to explore the cultural and metaphorical bases of these expressions; to discuss implications for language teaching, translation, and intercultural communication.

Presentation of the main material. Phraseological units are expressions or phrases with a fixed meaning that cannot be understood simply by analyzing the individual words that compose them [5]. In the Ukrainian language, there is a considerable number of phraseological expressions belonging to the thematic group *war*. Each lexical unit denoting war-oriented vocabulary is highlighted in bold. Among them, the most commonly used are: ***Варфоломіївська*** *ніч* – brutal massacre, bloodshed; ***атакувати*** *в лоб* – to attack the enemy in a big way; *не бере ніщо [****ворожа куля****]* – someone stays alive, someone cannot be killed; *бити* ***відбій*** – to cease any action (especially military); *з* ***боєм*** – overcoming great difficulties, obstacles; *смертельним* ***боєм*** *(зі словами бити, дубасити)* – very cruel, merciless; *брати/ взяти* ***зброю*** *(меч) в руки* – to prepare for a fight, war or to start a fight, war; *брати/ взяти з* ***бою*** – to obtain something, to achieve something, making considerable efforts, overcoming great difficulties; *брати/ взяти на* ***озброєння*** – to use something, to use something in work, activity, etc.; *брати/ взяти* ***під обстріл*** – to criticize sharply, shout at, ridicule, etc.; *брати/ взяти* ***штурмом*** – to make one's way somewhere quickly, forcefully, actively; to act decisively, achieving one's own goal; *брати/ взяти реванш* – to win something after defeat, failure, loss, etc.; *важити* ***головою (життям)*** – to put someone in mortal danger; *ваша* ***бере/взяла*** – you win; *вбитися в* ***силу*** – to become strong, vigorous; to become physically strong.; ***пороху*** *не вигадає (не видумає)* – who can't think of anything, guess about anything; ***виграти бій*** – to achieve, to achieve one's goal; to win; *відвести/ відводити* ***удар*** – to protect someone from something; ***віддати життя*** – to die fighting for someone, something, defending someone, something; ***відірвати голову*** – to punish someone severely; *на відстані* ***гарматного пострілу*** – quite far; ***воювати*** *з вітряками* – to waste effort and energy pointlessly and fruitlessly on overcoming or eliminating imaginary, non-existent obstacles; *як із дишла* ***гармата*** – very bad, worthless; *як з* ***гармати*** – very loud [4, 6].

The theory of phraseological units states that these expressions not only have a stable meaning, but also have their own characteristics in grammar, vocabulary and stylistics, which makes them indispensable in some speech situations.

In addition, vivid examples of phraseological expressions are proverbs and sayings about war: *без доброго* ***командира військо*** – *отара* (without a good commander, an army is a flock)*; береженого бог береже, а* ***козака шабля*** *стереже* (God protects the protected, but the Cossack is protected by the saber)*;* ***бій хоробрих*** *любить* (the battle loves the brave)*;* ***війна*** *людей їсть, а* ***кров'ю*** *запива* (war eats people and drinks blood)*;* ***війна*** *й Бога забуває і пана не знає* (war forgets God and knows no master); ***війна*** *приносить* ***шрами й рани*** (war brings scars and wounds); ***ворога*** *знайти –* ***успіх*** *мати* (to know the size and location of the enemy army)*; на* ***війні*** *не без* ***убитого*** (in war there are casualties); *на* ***чужу голову йти****, треба й свою нести* (to attack someone else's head, you have to carry your own); *не хвались* ***ідучи в бій****, а хвались* ***ідучи з бою*** (don't boast when going into battle, but boast when leaving battle); *не дивись на* ***ворога****, як на вівцю, а дивись на його, як на* ***вовка*** (do not look at the enemy as a sheep, but look at him as a wolf)*; нема моря без води, а* ***війни*** *без* ***крови*** (there is no sea without water, and no war without blood); *один* ***солдат*** *– в полі не* ***вояка*** (one soldier is not a warrior in the field); *одна* ***війна*** *викликає іншу* (one war causes another); ***рана*** *від* ***кулі*** *глибока, а від* ***шаблі*** *широка* (the bullet wound is deep, but the saber wound is wide); *терпи* ***козак – отаманом*** *будеш* (endure the Cossack – you will be an ataman); *хто* ***мечем воює****, від* ***меча*** *й* ***загине*** (he who fights with the sword will perish by the sword); *як* ***війна*** *шаліє, то* ***закон*** *німіє* (when war rages, the law falls silent) [4, 6].

Proverbs about the army: *без проводу і* ***військо гине*** (without leadership, the army perishes); *у* ***війську*** *дадуть черевик, хоч ти на то не привик* (in the army they will give you a boot, even if you are not used to it); *хто в* ***війську*** *не бував, той* ***біди*** *не знав* (whoever has never been in the army has never known trouble) [4, 6].

In Ukrainian phraseology, war is always accompanied by courage and bravery, so sayings and proverbs about courage and bravery are also quite common. Proverbs about courage: ***сміливий наскок*** *–* *половина* ***спасіння*** (a bold leap is half the battle); ***сміливим відвага*** *володіє* (the brave have courage); ***сміліть*** *бере города і* ***кріпості*** (courage takes cities and fortresses). Proverbs about bravery: *чия* ***відвага****, того й* ***перемога*** (whose courage, his is the victory); *без* ***відваги*** *зазнаєш* ***зневаги*** (without courage you will be despised); *більше* ***відваги****, як розуму* (more courage than intelligence); *де* ***відвага****, там і щастя* (where there is courage, there is happiness) [4, 6].

Negative emotional states can be expressed using a variety of phraseological units. Some variations of such expressions: *бути в гніві/ наляканим /розлюченні/ обуренні/ розчаруванні/ засмученим/ / зневіреним* (to be angry/ scared/ furious/ indignant/ disappointed/ upset/ / discouraged); *терпіти/відчувати біль/ нудьгу/ незадоволення/ зневагу/ гнів/ ворожість/ неприязнь/ роздратування/ жаль/ страх/ сором/ безсилля/ розчарування* (to endure/feel pain/ boredom/ dissatisfaction/ contempt/ anger/ hostility/ dislike/ irritation/ regret/ fear/ shame/ powerlessness/ disappointment); *мати на душі/ в душі тягар/ важко на душі/ зажерливість/ відчай/ сором/ гнів/ страх/ ворожість/ біль/ безсилля/ зневіра/ роздратування/ розчарування/ незадоволення/ нудьгу/ злість/ обурення* (to have a burden on one's soul/ to have a heavy heart/ to be greedy/ to despair/ to be ashamed/ to be angry/ to be afraid/ to be hostile/ to be hurt/ to be powerless/ to be discouraged/ to be irritated/ to be disappointed/ to be dissatisfied/ to be bored/ to be angry/ to be indignant) [4, 6]. These expressions can have different shades of meaning and are used to express different gradations of negative emotional states.

Continuing the theory of variation in the meaning of phraseological units associated with negative emotional states, it can be noted that such expressions can have a bright emotional coloring and add expressiveness and expressiveness to the statement. Some examples: *бігти з підковиркою* – to be frightened, have fear, fright; б*ити об заклад* – to experience strong emotions, to be terrified, to feel fear, anxiety, worry; *душа в п'ятах* to be frightened, terrified, terrified, to feel fear; *мати біса в тілі* – to be angry, furious, uncontrollable rage; *затиснути зуби* – to grit one's teeth, to be irritated, to feel anger, unbearable dissatisfaction [4, 6]. All these expressions are used to describe negative emotional states that can occur in a person in different situations. They can have different shades of meaning and depend on the context of use and on the feelings of the person. Such expressions are an integral part of linguistic culture and have their own history and origin.

Another example of a phraseological unit related to negative emotional states is *зірвати дах [6]*. This expression describes a person's extreme upset, nervousness, irritation, or anger. It can be used in a variety of situations, such as when a person is stressed at work, during a conflict with another person, or when their plans are not going well.

One more example is the phraseological unit *крик душі [6]*, which describes a state of internal tension, vagueness and inability to express your emotions. This expression can be used to describe negative emotions, such as fear, anxiety, disappointment, anger or irritation.

In addition, there are a large number of expressions in phraseology that describe a person's depressive state, for example: *зітхнути зі смутку* (to sigh with sadness), *бути в залежності від настрою* (to be mood dependent), *зануритися у власні думки* (to be lost in one's own thoughts), *бути в потойбічному стані* (to be in an otherworldly state) etc [4, 6].

All these phraseological units can have different shades of meaning and application, depending on the context and feelings of a person. They help us express our emotions and experiences in a more expressive and understandable way, and are also an important part of language culture [5].

Another group of phraseological units that describe negative emotional states are those related to the feeling of fear. For example, *тримати за горло, душа в п'ятах [6]* – these phraseological units describe the state of a person who feels fear or danger. Such expressions can be used in different contexts, for example, when a person experiences fear on the street at night, during a scary movie or a difficult life situation.

Phraseological units can also describe a state of anxiety and nervousness. For example: *крутитися як на веретені*, *не виходить з голови [6]* – these phraseological units describe the state of a person who is experiencing anxiety or nervousness.

Phraseological units of the thematic group *war* in Ukrainian and English have common semantics related to the process of communication and language use. However, their specific meanings may differ. Ukrainian phraseological units of the thematic group *war* can be divided into several categories: phraseological units that describe the courage of a warrior, e.g., *сміливий наскок – половина спасіння [6]* (a bold leap is half the battle); phraseologisms that describe the courage of a warrior, e.g. *чия відвага, того й перемога [6]* (whose courage, his is the victory), and phraseologisms that describe a soldier/Cossack, e.g., *хоробрий солдат – міцніше за фортецю [6]* (a brave soldier is stronger than a fortress).

English phraseological units of the thematic group *war* can also be divided into several categories:

Adjectival phraseological units have the meaning of a quality attribute and, like adjectives, act in a sentence as a definition or the nominal part of the predicate. Among the adjectival phraseological units of the military theme, the following phraseological units are distinguished: *quick on the trigger* – quick, impulsive, its antonym *slow on the trigger* – one who reacts slowly; *armed to the teeth* – be fully armored; *low on amps and voltage* – inert, stupid person [7, 8, 9].

Adverbial and prepositional phraseology includes qualitative adverbial and adverbial phraseology. Qualitative adverbial idioms are stable phrases that denote the quality of any object: *with flying colors* – victoriously; *on the alert* – ready; *without (striking) a blow* – without a fight; *up in arms* – ready for battle; *above the battle* – away from the fight; *with the colors* – on active duty, in the army [7, 8, 9].

The first semantic group of phraseological units includes phraseological units indicating the beginning of a certain action, readiness to begin performing a task: *fly to arms* – to hastily prepare for war, to take up arms; *rise in (take up) arms (against)* – to arm oneself, to rise up with arms in hand (against); *join battle* – to start negotiations or competitions; *clear the decks* – to prepare for battle; *dig up the hatchet (tomahawk)* – to start a war [7, 8, 9].

The following group of verb phraseologisms characterizes the nature of the struggle, which can be both positive and hostile: *change one's battery* – to direct fire in another direction, to change tactics; *mask one's batteries* – to hide one's hostile intentions; *turn smb's battery against himself* – to beat the enemy with his own

weapon; *fling (throw) oneself into the breach* – to help someone out, to come to the aid of someone [7, 8, 9].

Verbal phraseological units denoting success, victory in one case or another should be allocated to a separate semantic group: *carry the day* – to defeat, to win a battle; *save the day* – to successfully complete an unsuccessfully started battle, to decide the outcome of the battle; *show fight* – to be ready for battle, to be belligerent, not to give up; to continue the resistance. And, conversely, there are a number of phraseological units that mean failure, collapse, defeat: *lay down one's arms* – to lay down one's arms, to surrender, to capitulate; *throw down one's arms* – to throw down one's weapons, to surrender; *fight a losing battle* – to wage a fruitless struggle, to wage a struggle that is doomed to defeat; *leave smb in possession of the field* – to be defeated [7, 8, 9].

The third class includes interdomain phraseological units and modal phraseological units of an unrelated nature (well, not at all). Intersubject phraseological units are stable combinations that serve to express emotions and feelings, modal phraseological units characterize the speaker's attitude to the topic of the statement. An example of phraseological units of military topics of this class can be the following expressions: *all clear* – the air raid passed; *as straight as an arrow* – straight as an arrow [7, 8, 9].

The fourth class includes communicative phraseological units, that is, proverbs and sayings: *attack is the best method of defense* – the best defense is offense; *a threatened blow is seldom given* – to emerge unscathed from battle; *every bullet has its billet* – what will happen cannot be avoided [7, 8, 9].

The use of phraseological units often carries pragmatic weight – conveying speaker attitude, cultural identity, and emotional coloring. Ukrainian idioms may emphasize collective historical experience, while English idioms often reflect individual action and readiness [4].

The contrastive study confirms that English and Ukrainian phraseological units connected to negative emotional states and war share significant semantic similarities but also demonstrate unique cultural nuances. Understanding these idioms enhances linguistic competence and intercultural communication, especially in conflict-related discourse. Further research could explore diachronic changes in such phraseology, their use in media discourse, and their role in shaping public sentiment. Additionally, expanding the corpus with spoken data and interdisciplinary approaches may deepen understanding of emotional phraseology's dynamics in both languages.

Conclusions and prospects for further exploration. The study of phraseological units in English and Ukrainian allows us to understand the important role they play in speech. Phraseological units have their own specific features that distinguish them from ordinary words and phrases.

When studying phraseological units in the thematic group *war*, it becomes clear that each language has its own expressions used to describe speech and its particularities. For example, in English, there is the phraseological unit attack is the best method of defense, and in Ukrainian, there is the expression найкращий захист – це напад, which has a similar meaning.

Thus, studying phraseological units in both Ukrainian and English not only helps to expand one's vocabulary but also better understand the cultural characteristics of the countries where these languages are used. Phraseological units often contain metaphorical images that reflect the specifics of thinking and culture of each country.

Moreover, studying phraseological units related to the thematic group *war* can help improve communication skills and increase language proficiency, especially at a time when the topic of war is widely present in the media. Phraseological units can add expressiveness and vividness to speech.

Therefore, the study of phraseological units is an important part of language learning that allows a deeper understanding of the cultural and linguistic features of each language and enhances communication skills.

It is also important to note that phraseological units may have varying degrees of stability in different languages, which requires separate study for each language individually. For example, some phraseological units may be lexically stable in English but not used in Ukrainian, and vice versa.

Additionally, it should be taken into account that phraseological units can vary in their degree of formal and stylistic acceptability. Some phraseological units may be appropriate only in colloquial speech, while others are acceptable in formal or business language styles.

Hence, the study of phraseological units is a crucial element in learning any language, helping to expand vocabulary, improve communication skills, and understand the cultural and linguistic peculiarities of each language. However, it is necessary to remember that studying phraseological units requires special attention to each language individually and to their possible formal and stylistic usage.

Regarding the thematic group *war*, phraseological units related to this theme are very important for effective communication and understanding news in the media. These phraseological units not only help a person to freely express themselves on the topic of war but also assist in reading news from foreign media outlets.

Analyzing phraseological units of the theme *war* in English and Ukrainian shows that both languages are rich in phraseological units on this topic. Many phraseological units are equivalent in meaning and do not require additional translation for clear understanding. However, there are some English phraseological units that are difficult to translate into Ukrainian without losing the essence of the expression. For example, the phraseological unit carry the day literally translates into Ukrainian as нести день, although the correct meaning of this unit is to win or to be victorious in a battle.

Therefore, in any case, it is necessary to study languages thoroughly with all phraseological units, neologisms, and so forth to be able to express one's thoughts easily and understand the interlocutor.

Bibliography:

1. Wierzbicka A. Talking about emotions: Semantics, culture, and cognition. Cognition and Emotion. 1992. 6(3-4). P. 285–319.
2. Fernando C., Flaveli R. On Idiom. Critical Views and Perspectives, Exeter Linguistic Studies. 1981. Vol. 5. 94 pp.
3. Lakoff G., Johnson M. The metaphorical structure of the human conceptual system. Cognitive Science. 1980. 4(2). P. 195–208.
4. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації. Проблеми зіставної семантики. 2011. Вип. 10(2). С. 72–77.
5. Власенко Л. В., Тригуб І. П. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. № 39. том 3. С. 10–13.
6. Словник фразеологізмів української мови [уклад.: В. М. Білоноженко та ін. ; відп. ред. В. О. Винник]. Київ: Наук. думка, 2003. 786 с.
7. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/ (дата звернення: 28.05.2025).

8. Macmillan Dictionary. Free English Dictionary and Thesaurus. URL: https://www.macmillandictionary.com/ (дата звернення: 28.05.2025).
9. Thesaurus.com. Synonyms and Antonyms of Words. URL: https://www.thesaurus.com/ (дата звернення: 28.05.2025).

Альбота С. Контрастивний аналіз фразеологічних одиниць тематичної групи *війна* в англійській та українській мовах

Анотація. Фразеологічні одиниці становлять важливий елемент мовної системи, що дозволяє передавати складні емоційні, когнітивні та культурні смисли. Особливо актуальним є їхній аналіз у контексті екстремальних ситуацій, зокрема війни, яка супроводжується інтенсивним емоційним навантаженням, психологічною напругою, руйнуванням звичних моделей сприйняття світу та трансформацією мовних кодів. У межах цієї статті здійснено контрастивне дослідження фразеологічних одиниць тематичної групи «війна» в англійській та українській мовах, із фокусом на вираження негативних емоційних станів, таких як страх, гнів, відчай, тривога, розчарування, ненависть і безсилля. У дослідженні систематизовано фразеологізми за основними семантичними полями, що репрезентують типові психоемоційні реакції на війну: вираження страху (e.g., *to be scared stiff* – налякатися до смерті), гніву (e.g., *to blow a fuse* – розлютитися), поразки (e.g., *to bite the dust* – зазнати краху), опору (e.g., *to hold the line* – тримати оборону), стійкості та внутрішньої сили (e.g., *to keep a stiff upper lip* – зберігати витримку). Аналіз супроводжується вивченням метафоричних джерел цих фразеологізмів, їх прагматичної функції, стилістичного навантаження та культурної специфіки. Особливу увагу приділено тому, як концептуалізується досвід війни в обох мовах через сталі образи: битви, вогню, смерті, оборони, страждання, перемоги та самопожертви. У результаті дослідження виявлено як універсальні риси фразеологізмів, що зумовлені спільним для людства досвідом воєнного конфлікту, так і значущі лінгвокультурні відмінності. Зокрема, український матеріал демонструє високу емоційно-оцінювальну насиченість, експресивну інтенсивність, асоціативну образність та зв'язок із національно-історичним досвідом боротьби за незалежність. Англійські фразеологізми, своєю чергою, відображають образність, закорінену у військовій традиції Британської імперії, а також поширеність евфемізмів, гумористичних інверсій та емоційного дистанціювання. Практична цінність дослідження полягає у можливості його застосування в процесі навчання англійської та української мов як іноземних, у перекладацькій діяльності, під час міжкультурної комунікації, у психологічному консультуванні, а також у медіа дискурсі, політичному дискурсі й військовій комунікації. Отримані результати можуть стати основою для подальших досліджень у сфері когнітивної лінгвістики, емоційної семантики, дискурсивної прагматики, фразеології конфлікту, корпусної лінгвістики, а також для створення спеціалізованих міжмовних фразеологічних словників, навчально-методичних посібників і цифрових інтерпретаційних ресурсів.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, негативні емоційні стани, воєнна фразеологія, семантична варіативність, прагматичні особливості, англо-українське контрастивне дослідження, метафорична мова, емоційна експресивність, лінгвокультурологія.

УДК 811.161.2'42
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.2

Васянович Є. А.,
старший викладач кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Дубовик Н. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

СЕМАНТИКА ПОЛІВ «СОЛДАТ», «ЗАХИСНИК», «ЗБРОЯ» (НА МАТЕРІАЛІ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ІЗ СТУДЕНТАМИ-ГУМАНІТАРІЯМИ)

Анотація. Стаття присвячена аналізу асоціативних полів слів-стимулів *солдат*, *захисник* і *зброя*, сформованих за результатами ланцюгового асоціативного експерименту, проведеного серед українських студентів-гуманітаріїв у 2021 році – в період, що передував повномасштабному вторгненню Росії в Україну. Метою дослідження є виявлення особливостей лінгвокультурної репрезентації концептів, пов'язаних із війною, у мовній свідомості молоді, яка вже тоді формувалася в умовах гібридного збройного конфлікту. Слова-стимули «солдат», «захисник» і «зброя» були дібрані як ключові одиниці, що репрезентують різні аспекти концептосфери війни – від персоніфікованого до предметного. Для інтерпретації асоціативних одиниць застосовано метод семантичних груп, який у межах цієї роботи охоплює також поняття семантичного гештальту, лексико-семантичної та тематичної зони, що використовуються варіативно відповідно до цілей дослідження. Методологічно експеримент спирається на психолінгвістичну процедуру збору даних, однак подальший аналіз здійснюється в межах лінгвокультурологічної парадигми. Виявлено, що в мовній свідомості респондентів образи *солдата* і *захисника* здебільшого позитивні, пов'язані з силою, жертовністю, гідністю та емоційною близькістю. Натомість поле *зброя* демонструє амбівалентне сприйняття – від засобу оборони до символу страху, смерті, насилля. Для всіх трьох полів характерна виразна емоційна складова, зокрема напруга, пов'язана з небезпекою, війною, службою та особистою відповідальністю. Отримані результати підтверджують, що навіть до початку повномасштабної війни відповідні концепти вже мали глибоку культурну значущість, вкорінену в актуальному історичному досвіді. Проведене дослідження дозволяє реконструювати фрагмент лінгвокультурної картини світу української молоді напередодні відкритого вторгнення та окреслює перспективу для подальших порівняльних спостережень у синхронії та діахронії.

Ключові слова: асоціативне поле, семантична група, солдат, захисник, зброя, лінгвокультурна картина світу, концептосфера війни, образ солдата, асоціативний експеримент.

Постановка проблеми. Концепти *Мир* і *Війна* супроводжують людство протягом всього його існування. Можна стверджувати, що у межах своєї семантики ці явища пов'язані з багатьма подіями, факторами, переживанням, емоціями, що закарбовуються у мовній свідомості носіїв і формують наповнення цих концептів. Особливо актуальним є їхнє дослідження у мовній свідомості української молоді, яка велику (а може навіть більшу) частину свого життя проживає в періоди прихованої, гібридної, або наразі відкритої війни з Росією.

Аналіз наявних досліджень. Сучасні студії дедалі частіше звертають увагу на те, як концепт *Війна* закріплюється у свідомості носіїв мови. Корпусно-семантичний аналіз українського матеріалу разом із емоційною складовою соцмереж уже окреслив ядро воєнної лексики та її оцінні відтінки [1; 2]. Асоціативні експерименти поглиблюють картину: вони показують, як молодь вибудовує образ війни у різних культурних середовищах [3] і як ці образи корелюють із національною ідентичністю українських студентів [4]. Дослідження медіадискурсу періоду повномасштабного вторгнення доповнює цю панораму, демонструючи, як воєнна лексика трансформується під тиском актуальних подій [5].

Метою цієї статті є дослідити, як українські студенти-гуманітарії сприймали і осмислювали ключові воєнні концепти *солдат*, *захисник* і *зброя* у своїй мовній свідомості напередодні повномасштабного вторгнення. У центрі уваги – аналіз асоціативних реакцій, які допомагають зрозуміти, як ці поняття були емоційно й оцінно забарвлені, які образи сформувалися навколо них, і як це відображає фрагмент лінгвокультурної картини світу молоді того періоду. Також важливою складовою є спроба простежити, як через семантичні групи можна відобразити глибинні уявлення про війну, її учасників і символи.

Виклад основного матеріалу. У рамках дослідження цих концептів був проведений психолінгвістичний асоціативний експеримент із 23 словами-стимулами, за результатами якого було побудовано 23 асоціативних поля. У межах цієї роботи, розглянемо асоціативні поля *захисник*, *солдат* і *зброя* та їхню семантику.

Ланцюговий асоціативний експеримент проводився у 2021 році до повномасштабного вторгнення Росії в Україну і не оприявлює зміни у наповненні цих концептів, до яких воно могло призвести, проте слугує надзвичайно важливою базою для репрезентації семантики зазначених концептів у роки, які передують великій війні, та мають неабиякий потенціал для проведення порівняльних розвідок, що є надзвичайно цікавим для дослідників. Детальніше методика та умови проведення експерименту були описані нами раніше [6; 7].

Важливими фігурами для концептів *Мир* і *Війна* виступають військовослужбовці сил оборони та знаряддя ведення війни, а саме зброя. Нами були сформовані асоціативні поля *захисник*, *солдат* і *зброя*. Аналізувати поля такого типу та класифікувати його елементи можна за багатьма критеріями залежно від мети, завдань та гіпотез дослідника. У цій статті розглянемо структуру та семантичне наповнення зазначених полів, яке було досліджено за допомогою методу семантичних груп.

У структурі поля виділяють ядро, приядерну зону, напівпериферію та периферію. Периферійні реакції репрезентують індивідуальний та навіть неповторний досвід респондентів, однак ядро та приядерна зона зберігають у собі основні асоціативні значення, що властиві для слів-стимулів.

Метод семантичного гештальту полягає в розподілі асоціацій за групами, елементи яких об'єднані спільною семантикою. У різноманітних дослідженнях групи, елементи яких мають спільну або суміжну семантику мають назву лексико-семантичних груп, семантичних груп, семантичних зон, асоціативного та семантичного гештальтів або тематичних груп [4; 6; 8; 9]. Використання того чи того терміну пояснюється спрямуванням дослідження, адже кожний з них має свої тонкощі та особливості. Нами був вибраний термін семантичної групи, як такий, що об'єднує у собі внутрішньо- і зовнішньомовні характеристики елементів.

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ СОЛДАТ

Асоціативне поле *солдат* налічує 1084 одиниці. Структура поля відбиває важливу для респондентів функцію солдата як воїна, що стоїть на захисті народу. Ядерна семантика поля представлена реакціями *захисник (93), війна (78), зброя (52), воїн (43), захист (35).* Приядерна зона містить зокрема асоціації, що виражають риси характеру солдатів (*сила (34), мужність (26), герой (14), боєць (11), відвага (11)),* службу та її атрибути (*форма (26), служба (20), військовий (14), дисципліна (11)).* Окремо стоять негативно-конотовані реакції *смерть (15), страх (12),* які не мають однозначного тлумачення в контексті експерименту. З огляду на ядерну семантику захисту, можна припустити, що асоціація *смерть* стосується жертовності й найвищої ціни, яку платять солдати задля спасіння свого народу або землі, проте не можна не зважати на те, що *смерть* може бути реакцією-побажанням солдатам-окупантам. Реакція-емоція *страх* не має однозначного витлумачення, адже може корелювати зі страхом, що переживає сам солдат або його близькі за його життя, а також страхом населення перед солдатом (особливо ворожим).

В результаті аналізу семантичного наповнення асоціативного поля і подальшого розподілу отриманого матеріалу було виділено 17 семантичних груп.

Найчисельнішою є група ***Характеристики та якості***, яка складається з 229 асоціацій (*сила (34), мужність (26), відвага (11), патріот (9), честь (6), гідність (3), вірний (2), витримка (2), рішучість (2), чесність (2), непереможний, сильний духом, суворий* тощо). До неї увійшли реакції на позначення рис характеру, які притаманні солдатам, або якими на думку респондентів вони мають володіти. Можна прослідкувати, що такі чесноти необхідні солдатам саме для успіхів і перемог на полі бою та під час служби. Прикметною ознакою солдата, асоціації на позначення якої утворили окрему семантичну групу, є молодість; вона налічує 24 реакції (*юнак (5), молодість (4), молодий хлопець (2), молодий воїн, юність* тощо). У групі ***Суміжні поняття***, що утворена з 81 реакції (*воїн (43), військовий (14), боєць (11), військовослужбовець* тощо), представлені реакції, що є дотичними, або в деяких контекстах навіть мають синонімічне значення до слова-стимулу.

Наступний кластер семантичних груп пов'язаний із функцією солдата, а саме захистом своєї землі під час воєнних дій. Тут наявні групи ***Захист і допомога***, яка нараховує 156 асоціацій (*захисник (93), захист (35), допомога (3), «людина, яка захищає свою батьківщину»* тощо), група ***Війна***, яка утворена зі 100 асоціацій (*війна (78), АТО (6), боротьба (4), бій (3)* тощо), і група ***Територія***, що містить 11 асоціацій (*Вітчизна (3), Донбас (3), Україна (3), Донбасс, країна).* Саме ця семантика представлена в ядрі асоціативного поля, що свідчить про сприйняття респондентами солдата як захисника, а не агресора. Групи ***Атрибути*** (149 асоціацій) та ***Армія*** (84 асоціації) підтримують семантику захисту під час війни, але з акцентом саме на військову службу з її необхідним спорядженням (*зброя (52), форма (26), служба (20), казарма (4), військо (3), передова (3), генерал (2), наказ (2), літак (2), ЗСУ* тощо). Група ***Служба за гроші*** (18 асоціацій) акцентує, що служба солдата є оплачуваною (*гроші (4)*, *контракт (4), найманець тощо).*

Група ***Емоції, ставлення та стан***, яка містить 80 реакцій (*страх (12), повага (5), гордість (4), безвихідь, жаль, любов, наснага, радіє, ризик, самотність, смуток* тощо) містить реакції, які представлять почуття чи відчуття самих солдатів, їхніх близьких впродовж їхньої служби або ставлення респондентів до них. Асоціації цієї групи не мають однорідної конотації, адже присутні реакції як з позитивним, так і з негативним забарвленням, що демонструють подані приклади. Сприйняття солдата як близької людини або як людини, що має сім'ю представлене реакціями групи ***Люди***, яка налічує 32 асоціації (*чоловік (7), брат (5), батько, діти, друг, мати, син, тато* тощо). Негативне ставлення реципієнтів до військовослужбовців оприявлене в групі ***Зневага***, що утворена з 23 реакцій (*пішак (3), маріонетка (2), гарматне м'ясо, почуття відрази, «чувак, в якого не вистачило відкупитися»* тощо). Прикметно, що ця група є нечисельною і не віддзеркалює загальної тенденції, проте згадати про її наявність варто. Схожу семантику мають асоціації групи ***Примус,*** яка нараховує 8 асоціацій (*неволя (2)*, *примус (2), важка доля, невільник* тощо).

Група ***Смерть*** (31 асоціація) утворена реакціями, що мають спільну семантику смерті, але віддзеркалюють як найбільшу жертву солдата (*смерть (15), втрати* тощо*),* так і сприйняття його, як того, хто вбиває (*вбивця (3), вбивство* тощо*).* Також самопожертва і небезпека здоров'ю віддзеркалюється групою ***Жертовність і поранення***, яка налічує 17 асоціацій (*самопожертва (5), рана (2), жертвує своїм життям за мене на фронті просто зараз, понівечений* тощо).

В групу ***Довкілля*** (24 асоціації) зібрані реакції, що не мають між собою спільної семантики, але демонструють зв'язок солдата тією чи іншою мірою з предметами чи явищами довкілля (*іграшка для хлопчиків, каша, пам'ятник, пісня, П'ятниця (гурт), цигарки* тощо). У деяких випадках цей зв'язок легко декодувати, як то у випадку з реакціями *іграшка для хлопчиків,* що є асоціацію з іграшковим солдатиком, та *П'ятниця (гурт),* поданою на позначення відомої пісні цього гурту «Солдат», проте реакція *каша* вже не піддається однозначній інтерпретації. Група ***Колір***, яка містить 17 реакцій (*зелений (6), колір хакі, темні кольори* тощо) репрезентує колір солдатської форми.

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ ЗАХИСНИК

До складу асоціативного поля *захисник* увійшло 1046 асоціацій. Розглянемо реакції, що утворюють ядро: *чоловік (54), сила (53), солдат (48), воїн (35).* Семантика найчастішої реакції не є однозначною для інтерпретації, адже може стосуватися чоловіка як одруженої особи стосовно своєї жінки, так і людини чоловічої статі. Ми схильні до привалювання другого тлумачення над першим, адже, хоча і більшість респондентів вказали у графі гендер «жіночий», проте, їхній вік і приналежність до студентства дозволяє допустити, що вони неодружені. *Солдат* і *воїн* вказують на те, що захисниками респонденти вважають саме військовослужбовців, а реакція *сила* – на основну рису характеру, яка необхідна для реалізації функції захисту. Певні реакції приядерної зони репрезентують тотожну або близьку семантику: *військовий (18), сильний (11).* Зв'язок слова-стимула із захистом під час війни демонструють реакції *герой (30), зброя (13), вітчизна (12), війна (10)* та реакції-характеристики, що притаманні захисникам-армійцям: *мужність (25), надійність (15), відвага (14), патріот (12).* Проте, низка приядерних асоціацій показує, що реципієнти можуть знаходити захист в сімейних або дружніх стосунках: *батько (26), тато (12), друг (12).* Основні функції, з якими респонденти пов'язують слово-стимул є *щит (24), захист (16), допомога (10),* а *спокій (22), безпека (21), надія (20), довіра (18)* – тими станами і ставленнями, які реалізуються після або під час виконання цих функцій.

У результаті аналізу семантичного наповнення асоціативного поля *захисник* було виділено 17 семантичних груп. Найчисельнішою є група ***Якості***, яка складається з 261 реакції (*сила (53), надійність (15), відвага (14), патріот (12), високий (3), гідність (2), мудрість (2)* тощо). Асоціації цієї групи пов'язані із внутрішніми якостями (*відчайдушна людина, впевненість, наполегливість шляхетність* тощо) або зовнішнім виглядом захисника (*великий (в габаритах), виглядає войовничим, молодий, пишногрудий* тощо*).* Наведені приклади демонструють позитивні якості захисника; серед усіх поданих реакцій лише *індеферентизм* та *одинокий* мають конотацію, яку можна назвати негативною, що оприявлює образ захисника у мовній свідомості респондентів як фігури привабливої, такої, що викликає схвалення.

Далі розглянемо кластер семантичних груп, які репрезентують зв'язок слова-стимулу з воєнними діями, захистом батьківщини та службою в армії. Найчисельнішою з них є група ***Воїни та армія*** утворена з 167 реакцій (*солдат (48), воїн (35), військовий (18), армія (8), борець (2), козак (2), військо, миротворець* тощо), в якій захисник представлений, як військовослужбовець збройних сил або солдат у війську. Група ***Зброя***, що складається з 26 асоціацій (*зброя (13), меч (4), автомат, пацан з автоматом, танк* тощо), репрезентує зброю як засіб досягнення безпеки і миру. Група ***Зовнішні атрибути***, яка утворена з 15 реакцій (*форма (3), броня (2), військова форма (2), бронежилет, однострій* тощо), описує зовнішнє спорядження захисника-військового. Групи ***Батьківщина*** (24 реакції: *Вітчизна (12), Батьківщина (7), дім (2)* тощо) та ***Україна*** (12 реакцій: *українець (2), прапор України, солдати України, український воїн* тощо) репрезентують зв'язок слова-стимулу із захистом Батьківщини. Групи ***Війна*** (13 реакцій) і ***Територія*** (10 реакцій) містять у собі реакції, що пов'язані із війною, захистом територій та історією (*війна (10), держава (3), Вітчизняна війна, СРСР* тощо). У групі ***Жертовність*** зібрані реакції, що позначають саможертовність захисника заради тих, на допомогу кому він прийшов (*самопожертва (5)*, *готовий віддати своє життя за Батьківщину, «той, що не шкодує себе заради блага інших»* тощо).

Група ***Люди і стосунки між ними*** (158 реакцій) містить асоціації, що позначають людей та різні зв'язки між ними: сімейні (*батько (26), тато (12), діти (2), син)*, дружні (*друг (12))*, партнерські (*коханий (5), побратим*), професійні (*лікар, півзахисник)* тощо. Ядерною реакцією цієї групи є ядерна асоціація всього поля, а саме *чоловік (54).* Як було зазначено вище, декодувати її однозначно неможливо без додаткового опитування.

Ставлення респондентів (*гордість (6), подяка (3)*), їхні почуття (*довіра (18)*) або почуття самих захисників (*втома (2), любов до країни*) представлені у групі ***Емоції, ставлення і стан*** (131 реакція). Асоціації на кшталт *страх (2), біль, наснага, тривога, хвилювання* можуть стосуватися як емоцій респондентів, так і емоцій захисників. Окремо виокремлено групу ***Зневага,*** що утворена 5 одиничними асоціаціями: *гарматне м'ясо, идиот, притворство, сволочь, убийца.*

Основні функції, які реципієнти вбачають у захисниках, представлені двома групами: ***Безпека та захист*** (119 реакцій: *щит (24), безпека (21), захист (16), оборона (9), оберіг (2)* тощо*)* та ***Підтримка і допомога*** (35 реакцій: *допомога (10), опора (8), підтримка (6)* тощо*).*

У групу ***Довкілля*** зібрано 47 реакцій, які оприявлюють релігійну семантику слова-стимулу (*Ісус (2), Бог, творець),* пов'язані з середовищем, що оточує (*метро (3), площа, кінотеатр),* тваринами (*собака (2), лев, пес, птах*), спортом (*футбол (2), поле*), затишком (*ковдра, теплий светр*) тощо.

Зв'язок з юриспруденцією репрезентовано шістьма реакціями групи ***Право***: *адвокат (2), дипломат, закон, право, юрист.*

Група ***Кольори*** складається з реакцій *зелений колір (3)* і *зелений*, що можуть стосуватися зовнішнього вигляду військових, а саме кольору їхньої форми.

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ ЗБРОЯ

Загалом стимул *зброя* отримав 1103 реакції. Ядерна семантика цього асоціативного поля оприявлена асоціаціями *війна (121), смерть (77), кров (52), захист (46), страх (45), вбивство (40),* які демонструють амбівалентне ставлення респондентів до слова-стимула: він пов'язаний одночасно із захистом під час бойових дій, але в той самий час – із смертю і насиллям. Реакція *страх* – емоція, яку відчувають реципієнти щодо зброї. Реакції приядерної зони позначають різні типи зброї і матеріал, з якого їх виготовляють (*автомат (34), пістолет (21), меч (13), метал (10), ніж (10)),* дії тих, хто володіє і використовує зброю (*зло (11), насилля (11), агресія (10)),* характеристику, яку вони при цьому набувають (*сила (17)),* а також стани, до яких це використання призводить (*біль (29), небезпека (25)).*

У результаті аналізу семантичного матеріалу було виокремлено 18 семантичних груп. Найчисельнішою є група ***Смерть та вбивство***, яка містить 202 асоціації (*смерть (77), кров (52), вбивство (40), вбивця (2), жертва, розстріл* тощо). Вона складається з реакцій, що позначають результат використання зброї проти живої істоти, а саме припинення її існування. Схожу семантику мають асоціації групи ***Поранення*** (18 реакцій: *поранення (7), рана (4), рани (4), травми (2), каліцтво* тощо).

Група ***Конфлікт/війна*** (160 реакцій) наповнена асоціаціями на позначення конфліктів різного масштабу, в яких використову-

ється зброя для нападу (*війна (121), агресія (10), бій (4), атака (2), напад (2), бойові дії, завоювання, захоплення, розбрат* тощо). Група ***Насилля*** утворена з 19 реакцій (*насилля (11), насильство (5), домінування (2), перевага сили* тощо) на позначення застосування зброї як фізичної сили. Стан, коли кому-небудь щось загрожує представлений реакціями групи ***Небезпека*** (39 реакцій: *небезпека (25), загроза (6), небезпечність, може завдати шкоди* тощо). На противагу цій семантиці були подані реакції, що демонструють функції зброї як знаряддя для захисту (*захист (46), оборона (6), допомога, захисник, захищання, самозахист* тощо), що були зібрані у групу ***Захист та допомога***, яка налічує 70 асоціацій.

Група ***Різновиди*** складається зі 195 реакцій на позначення різних типів та видів озброєння як сучасного (*автомат (34), пістолет (21), БТР, граната, міна* тощо), так і такого, що є вже недієвим у сучасних боях (*меч (13), гармати (2), спис (2), арбалет* тощо), а також «побутової» зброї, що може використовуватися лише в дрібних конфліктах (*отрута (4), ніж (10)* тощо). В окрему групу ***Метафорична зброя*** (26 асоціацій) виділені реакції на позначення зв'язку зброї у мовній свідомості респондентів із різними повсякденними предметами і явищами, завдяки впливу яких «жертву» можна «здолати». Тут присутні асоціації на позначення ментального та інформаційного впливу (*розум (3), інформація, книга, мова та розум, навчання),* шкідливих речовин (*алкоголь, наркотики),* а також реакції *влада (3), гроші (2).* У групі ***Характеристики зброї*** (11 асоціацій: *власна, красива, непотрібна, потужна, смертельна, страшна* тощо) представлені означення до слова-стимула.

Група ***Емоції, ставлення та стан*** налічує 1162 реакції на позначення різних почуттів і станів, які викликає слово-стимул: як позитивних (*любов, це добре*), так і негативних (*страх (45), біль (29), жах (7), ненависть (4), відраза, помста, скорбота* тощо). Варто зазначити, що негативне ставлення істотно переважає. Такі реакції виражають різний спектр емоцій: страх (*страх, боязність, побоювання*), ненависть (*гнів, злість, ненависть*), зневагу (*відраза, бруд, сміття*), горе (*горе, скорбота, смуток*), страждання (*біль, страждання, розпач*) тощо.

Зброю як інструменту для досягнення певної мети зображують реакції групи ***Знаряддя***, яка нараховує 34 асоціації *(знаряддя (5), засіб (2), важіль тиску, знаряддя війни, знаряддя для захисту, інструмент для досягнення кровавої мети, оруддя, пристрій для вбивства* тощо). Подані приклади демонструють, що респонденти сприймають зброю як нейтральний засіб, засіб захисту і засіб впливу, нападу та вбивства.

Зв'язок слова-стимула із людьми та їхніми якостями представлений групами ***Армія*** (33 асоціації), ***Людські якості*** (30 асоціацій) та ***Люди*** (11 асоціацій). До першої входять реакції на позначення військовослужбовців та війська, які використовують зброю (*солдат (8), армія (7), військовий (2), військо (2), прикордонник* тощо), до другої – риси характеру, які на думку респондентів мають бути притаманні тим, хто володіє зброєю (*відповідальність (2), жорстокість (2), внутрішня сила, воля, впевненість, легковажність, майстерність, могутність, рішимість* тощо). До останньої групи увійшли різноманітні назви людей (*ворог (3), людина (2), волонтери, злочинець, мама, тиран, член, чоловік* тощо).

Група ***Використання зброї*** нараховує 38 реакцій (*вогонь (9), постріл (8), стрільба (3), шум (3), стрілянина (2), брязкіт, вибух, галас* тощо) на позначення тих візуальних та аудіальних ефектів, які продукуються при використанні різних типів зброї.

Група ***Довкілля*** містить асоціації різної тематики: території бойових дій (*Донбас, Донбасс, Україна*), місцезнаходження зброї (*в руках, заводи, лежить, на складі*), місце її використання (*тир (2), арешт, передова*), ігрова функція (*игрушка, гра, спорт*), культура (*«Прощавай зброя», фільми*) тощо.

Група ***Колір*** налічує 10 реакцій (*зелений колір (4), чорний колір (3), зелений, сірий, чорний* тощо), які можуть бути пов'язані із зовнішнім виглядом зброї та військових, які неї володіють, або емоціями, які відчуває респондент.

Зброю у якості елементу хобі репрезентують реакції групи ***Полювання***, що утворена з 8 реакцій (*полювання (2), бедные животные, лес, мисливство, мішень, ціль* тощо).

Висновки. Отже, після аналізу асоціативних полів *солдат*, *захисник* та *зброя* можна зробити такі висновки. Кожне з полів розкладається на приблизно однакову кількість семантичних груп. Наведені поля мають спільну семантику, що є закономірним явищем, адже реакції були зібрані у рамках одного асоціативного експерименту спрямованого на вивчення концептів *Мир і Війна,* через що семантика бойових дій присутня в усіх трьох поля. Серед спільних семантичних груп можна виділити такі:

– Групи *Війна*, *Захист і допомога* зустрічаються при семантичному аналізі усіх трьох полів. Прикметним є кількісний розподіл асоціацій з семантикою захисту, допомоги та підтримки в межах цих полів. Поля *солдат* і *захисник* мають вдвічі більше реакцій із зазначеною семантикою, ніж поле *зброя*.

– Групи *Емоції, ставлення та стан* наповнені різними за конотацією реакціями, проте певну закономірність прослідкувати можна. Слова-стимули *захисник* та *солдат* отримали реакції на позначення схвалення, гордості, вдячності, але одночасно також і переживання та тривоги, адже служба та захист пов'язані із небезпекою. Стимул *зброя* отримав лише дві позитивно конотовані емоції, інші вказували на негативні почуття респондентів. Можна зробити висновок, що до захисників та солдатів, а саме до людей, реципієнти ставляться схвально та вдячно і переживають за їхнє благополуччя, наповнюючи семантику реакціями на підтвердження цього. У той самий час зброю як знаряддя, яке використовують солдати або захисники, сприймають негативно. Цей факт може бути пов'язаний із здатністю респондентів до емпатії до живих істот, адже слова-стимули *солдат* і *захисник* називають людей, а *зброя* є предметом; або із чітко окресленими функціями захисника (що містяться в самій лексичний одиниці), а саме захисту та допомоги, що викликає схвалення реципієнтів, проте функцією зброї реципієнти вбачають більшою мірою не захист, а вбивство.

– Групи *Характеристики та якості*, що притаманні полям *солдат* та *захисник,* містять реакції, які позначають риси характеру необхідні для боротьби й перемоги: *мужність, сміливий, відвага, патріот, доброта, сильний*. Поле *зброя* включає групу людські якості, що має суміжну семантику, проте група нечисельна у порівнянні з відповідними семантичними групами полів *захисник* та *солдат*.

– Групи *Жертовність* присутня в полях *солдат* і *захисник*, що містять реакції на позначення найбільшої жертви задля блага інших – власного життя. Група *Смерть* є спільною для полів *солдат* та *зброя*. Але при цьому семантика не є тотожною: поле *солдат* репрезентує жалобу, втрати та жертви, а поле *зброя* – вбивство та насилля.

– Групи *Армія* присутні в усіх трьох полях. Вони мають спільну семантику служби у війську, що є закономірним, адже

солдат за своїм лексичним значення є військовослужбовцем; захисника респонденти наділяють суміжною семантикою, а зброя є необхідним інструментом для ведення бойових дій, чим і займається армія.

– Групи *Люди* є більш чисельними для полів *солдат* та *захисник*. Вони репрезентує зв'язок слів-стимулів із конкретними людьми із життя респондентів *(батько, коханий, мати, син, друг тощо)* або певним загальним образом, який активує стимул.

– Групи *Довкілля* присутні в усіх трьох полях, але їхнє семантичне наповнення різниться: вони описують різноманітні явища, об'єкти навколишнього світу від урбаністичних та архітектурних до предметів побутового життя, спорту, культури, релігії тощо. В ці групи увійшли різноманітні асоціації, що радше репрезентують суто індивідуальний досвід респондентів.

Таким чином, здійснений аналіз демонструє значущість слів *солдат*, *захисник*, *зброя* для українського студентства, адже асоціативні поля демонструють різноманіття реакцій, що підтверджують цю думку. Враховуючи те, що експеримент було проведено у 2021 році, тобто вже під час війни із росією, але до початку повномасштабного вторгнення, вбачаємо актуальним продовжити роботу у цьому напрямку, зокрема, провести експеримент для встановлення статики і динаміки у наповнені асоціативних полів.

Література:

1. Бабич М. Є., Слива Т. В. Асоціативно-семантичні зв'язки лексеми «війна» (на матеріалі корпусу української мови). *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 37. С. 9–13.
2. Храбан Т. Репрезентація емоцій українськими користувачами соціальних мереж за допомогою концепту «війна». *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 75(5). С. 164–171.
3. Гарбера І., Непийвода І., Пиндик О. Концепт «війна» у мовній картині світу українських, польських та іспанських студентів: соціолінгвістичний експеримент. *Лінгвістичні студії*. 2024. С. 137–160.
4. Близнюк К. Асоціативний образ Батьківщини в мовній картині світу української молоді. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2022. Вип. 8. С. 63–82.
5. Павлушенко О. Семантичне поле концепту «Російсько-українська війна» в українському інфо-медійному просторі воєнного періоду. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2023. Вип. 27. С. 89–93.
6. Васянович Є., Дубовик Н. Асоціативний експеримент у період пандемії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 44(1). С. 121–127.
7. Vasianovych Y. Peace and war associations of Ukrainian humanities students. *Scientific Journal of Polonia University*. 2020. Vol. 38(1–2). P. 110–116.
8. Терехова Д. Психолінгвістичний аналіз асоціативних полів слова-стимулу «друг» за даними спрямованих асоціативних експериментів. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2017. Т. 20, № 2. С. 85–91.
9. Zubach O. Psycholinguistic and cultural implications of German stimulus words humor and lachen in association test. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2022. Vol. 9(1). P. 337–346.

Vasianovych Ye., Dubovyk N. The semantics of the associative fields of *soldier*, *defender*, and *weapon* (based on an associative experiment with humanities students)

Summary. The article analyzes the associative fields of the Ukrainian stimulus words солдат (soldier), захисник (defender), and зброя (weapon), based on a chain associative experiment conducted among Ukrainian humanities students in 2021 during the period preceding the full-scale Russian invasion of Ukraine. The study aims to reveal how war-related concepts are represented within the linguocultural picture of the world of young people whose language consciousness had already been shaped by prolonged exposure to hybrid armed conflict. The stimuli were selected as key lexical units reflecting different facets of the war-related conceptosptualization – from the personal to instrumental. To interpret the associative responses, the method of semantic grouping was applied, encompassing the related notions of semantic gestalt, lexical-semantic grouping, and thematic zones, depending on the focus of analysis. Methodologically, the experiment follows a psycholinguistic procedure for data collection, while the interpretation of results is carried out within a linguocultural framework. The findings show that солдат (soldier) and захисник (defender) are mostly associated with positive values such as strength, sacrifice, dignity, and emotional closeness. In contrast, зброя (weapon) evokes ambivalent reactions – ranging from a means of protection to a symbol of fear, death, and violence. All three associative fields display a marked emotional dimension, including feelings of tension, danger, responsibility, and war-related experience. The timing of the experiment adds particular significance: the material was collected shortly before the full-scale invasion, allowing for future comparative studies of conceptual shifts after 2022. The research reconstructs a fragment of the linguocultural picture of the world of Ukrainian youth on the eve of open warfare and outlines perspectives for both synchronic and diachronic comparison.

Key words: associative field, semantic group, soldier, defender; weapon, linguocultural picture of the world, war conceptosphere, image of the soldier, associative experiment.

УДК 811.111’373.232’373.6
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.3

Веремчук Е. О.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету

Шевчук О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету

КОГНІТИВНО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

Анотація. Статтю присвячено етимологічному та семантико-когнітивному аналізу внутрішньої форми найбільш поширених англійських прізвищ, що розглядаються як знакові одиниці, репрезентативні для англомовної лінгвокультурної картини світу. Об’єктом дослідження є найбільш поширені британські прізвища, а предметом виступають їх етимологічні риси. Матеріалом слугують найпоширеніші британські прізвища за даними Офісу національної статистики Великої Британії. Внутрішня форма антропоніма розглядається як мовна сутність, що зберігає сліди культурно зумовленої номінації, фіксує елементи колективного досвіду, способи концептуалізації дійсності, історичні уявлення про професії, соціальну ієрархію, топографічну приналежність та ціннісні орієнтири. У ході дослідження доведено, що значна частина англійських прізвищ має прозору етимологічну природу, яка дозволяє реконструювати первинну мотивацію найменування. Виокремлено типові семантичні моделі антропонімів, серед яких виділено шість основних груп: патронімічні, професійні, топонімічні, статусно-ієрархічні, дескриптивні та символічно-героїчні. Особливу увагу зосереджено на когнітивних рисах, які актуалізуються у внутрішній формі таких прізвищ, як Smith, Taylor, Brown, Lewis, Walker, Clark, King та інші. Ці ознаки функціонують як маркери ментальних моделей, закорінених у колективній мовній свідомості та культурній пам’яті англомовного суспільства. Підкреслюється ефективність поєднання етимологічного підходу з когнітивно-лінгвістичною парадигмою, що дозволяє трактувати прізвища не лише як інструменти ідентифікації особи, а й як носії концептуального знання. Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування його результатів у викладанні курсу лінгвокультурології, когнітивної ономастики, англійської мови як іноземної, а також у розробленні освітніх матеріалів для міжкультурної комунікації. Аналіз внутрішньої форми прізвищ може бути корисним у перекладознавстві, компаративістиці, історичній лінгвістиці та під час створення електронних лінгвістичних баз даних Отримані результати становлять наукову основу для подальших типологічних, порівняльних і міжкультурних досліджень в ономастиці, когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології.

Ключові слова: антропонім, прізвище, внутрішня форма, етимологія, когнітивна лінгвістика, когнітивна ознака, лінгвокультурна картина світу.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження внутрішньої форми антропонімів зумовлена зростаючим інтересом сучасної лінгвістики до когнітивних, ономасіологічних та семіотичних аспектів функціонування мовних одиниць у контексті формування та передачі культурної ідентичності. Ім’я та прізвище, як основні антропоніми, виконують ключову роль не лише в соціальній комунікації, але й у процесах правової ідентифікації, особистісного самовизначення та збереження історичної пам’яті. Ці мовні одиниці виступають як знакові системи, що кодують важливі соціокультурні й історичні дані про носія, а також відображають соціальні ролі, професійні функції, географічну приналежність та етнічну належність.

Особливу цінність для сучасної лінгвістики має аналіз внутрішньої форми власних назв, оскільки він дозволяє виявити глибинні когнітивні структури, ментальні концепти та етнокультурні уявлення, які зафіксовані в антропонімах як унікальних носіях культурного досвіду. Внутрішня форма прізвища репрезентує не просто набір фонетичних чи графічних ознак, а є результатом тривалих історичних процесів номінації, конвенціоналізації та семантичної інтерпретації, що формують мовну картину світу певної спільноти.

У цьому контексті вивчення британських прізвищ з позиції їхньої внутрішньої форми відкриває нові перспективи для глибшої інтерпретації лінгвокультурної картини світу англомовного суспільства. Застосування когнітивно-етимологічного підходу сприяє розкриттю не лише історичних, але й концептуальних основ найменувань, що має важливе значення для ономастики, когнітивної лінгвістики, культурології та міжкультурної комунікації. Відтак результати такого дослідження можуть бути використані як у теоретичних, так і в прикладних галузях, зокрема у викладанні мовних курсів, розробці методик перекладу та створенні електронних лінгвістичних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній лінгвістиці сформувалася низка наукових підходів до дослідження антропонімів. Зокрема, важливі напрацювання здійснили І. О. Ковалик, С. В. Семчинський, Т. С. Олійник, які розглядали ономастичні одиниці крізь призму семантики, функціонування в текстах, стилістичних характеристик тощо [1; 2; 3]. У зарубіжній традиції цінним є досвід етимологічного аналізу антропонімів у працях таких дослідників, як P. Hanks, R. Coates, C. Hough [4; 5].

Останні п'ять років позначені низкою досліджень, що поєднують ономастику з когнітивною лінгвістикою: зокрема, праці [6; 7] аналізують українську антропонімію в лінгвокультурологічному аспекті та дозволяють проводити паралелі з англійськими реаліями.

Незважаючи на значну увагу до ономастики загалом, аспект когнітивно-семантичного аналізу внутрішньої форми англійських прізвищ лишається недостатньо розробленим. Особливо актуальним є поєднання традиційної етимології з методами когнітивної лінгвістики, що дозволяє глибше осмислити семантичну природу антропонімів та їхнє концептуальне навантаження.

Метою статті є виявлення семантико-когнітивних особливостей внутрішньої форми найбільш поширених у наш час британських прізвищ. У відповідповідності з метою дослідження необхідно виконати наступні завдання:

– сформувати вибірку найбільш поширених сучасних британських прізвищ;

– висвітлити їх етимологічний базис;

– виокремити семантико-когнітивні ознаки, які формують словотвірну мотивацію антропонімічних одиниць.

Об'єктом дослідження є найбільш поширені британські прізвища, а **предметом** виступають їх етимологічні риси.

Виклад основного матеріалу. Ім'я – один із найдавніших мовних знаків, що виконує функцію ідентифікації людини в суспільстві. У середньовічній Європі процес номінації особи включав не лише ім'я, отримане під час хрещення, а й прізвисько, яке з часом перетворювалося на спадкове прізвище [8, с. 36]. Ці дані вносились до офіційних реєстрів, що стали прообразом сучасних систем ідентифікації. Уже в XVII ст. перепис населення в Англії засвідчив, що більшість прізвищ мають походження від прізвиськ і утворюються за кількома типовими моделями. Однак, висвітлення таких моделей передбачає встановлення семантико-когнітивних особливостей формування антропонімів, що є можливим завдяки застосуванню етимологічного аналізу та встановлення їх внутрішньої форми.

Поняття внутрішньої форми слова було введене В. фон Гумбольдтом, який наголошував, що саме вона передає унікальне бачення світу носіями певної мови [6]. Це уявлення поділяли й інші мислителі, зокрема Платон, який трактував слово як поєднання значення, звукової форми та образу – «ідеї» [9, с. 30].

О. О. Потебня поглибив ці ідеї, стверджуючи, що слово є відображенням не об'єктивної реальності, а її сприйняття людиною: «слово є відбитком не самого предмета, а його відображенням у душі» [10]. Звідси випливає, що внутрішня форма слова фіксує суб'єктивну характеристику предмета або явища, обрану номінатором. Як наслідок, лексеми, в тому числі антропоніми, відображають когнітивні й культурні уявлення суспільства.

Сучасні дослідники, також наголошують на тому, що внутрішня форма слова слугує способом концептуалізації дійсності [11]. У випадку власних назв вона виявляє не лише механізм номінації, а й процеси самореалізації та самоідентифікації людини. Отже, внутрішня форма є свідченням когнітивного бачення світу, вона фіксує не лише походження антропоніма, але й концепти, які стоять за вибором певного іменування. Прізвище як мовна одиниця, що виконує соціальну, правову та ідентифікаційну функції, містить у собі закодовані уявлення про суспільну структуру, типові заняття, моральні цінності та систему родових зв'язків.

Таким чином, дослідження внутрішньої форми прізвищ дає змогу реконструювати не лише мовну, а й культурну картину світу певної історичної епохи. У випадку англійських прізвищ ми маємо справу з мовними одиницями, які часто мають прозору або напівпрозору внутрішню форму, що відкриває широкі можливості для семантико-когнітивного аналізу.

У результаті попередніх досліджень вчені дійшли висновку, що більшість англійських прізвищ належать до однієї з основних чотирьох груп [12]:

1. Патронімічні прізвища – утворені на основі імені батька (*Jackson, Thompson, Johnson*).

2. Топонімічні прізвища – пов'язані з місцем проживання або ландшафтом (*Cornwall, Brook, Wood*).

3. Професійні прізвища – від назв занять або ремесел (*Smith, Taylor, Walker*).

4. Описові прізвища – базуються на фізичних або поведінкових рисах (*Brown, Strong, Joyful*).

Огляд найбільш поширених англійських прізвищ, які були відібрані з ресурсу [13] методом суцільної вибірки підтверджує, що внутрішня форма відкриває першоджерела номінації та дозволяє встановити когнітивні ознаки, що були покладені в основу творення антропоніма. А тому, внутрішня форма виконує не лише денотативну функцію, але й виявляє приховані когнітивні структури. У межах семантико-когнітивного аналізу такі прізвища постають як концептуальні одиниці, які відображають соціальну стратифікацію, економічну функціональність, просторову локалізацію чи психологічну характеристику носія:

Для отримання актуальної інформації, вважаємо за необхідне більш детально проаналізувати найбільш поширені британські прізвища у 2025 році.

Прізвище *Smith* – походить від давньоанглійського smitan («ударяти») [14] та пов'язується з образом коваля. У етимологічній основі прізвища актуалізуються ознаки сили, ремесла, майстерності, стабільності.

Антропоніми *Jones*, *Williams*, *Roberts*, *Johnson*, *Thomson*, *Davies*, *Wilson*, *Robinson* – патронімічні прізвища, утворені за моделлю «ім'я + -son / -s». Вони слугують маркером родинної належності, спадковості, персоніфікують концепт батьківської авторитетності та соціальної легітимності. У когнітивному аспекті – це репрезентація династії.

Прізвище *Taylor* – від фр. taillour («той, хто ріже») [14] початково пов'язане з виготовленням обладунків, що вказує не лише на спеціалізовану працю, але й на захисну функцію. У семантичному полі прізвища міститься ознака майстерності, точності, а також суспільної корисності ремесла.

Прізвище *Brown* – прізвище, що фіксує зовнішню прикмету (колір волосся, шкіри, одягу). У внутрішній формі міститься ознака маркера ідентифікації, природності, можливо, навіть географічного чи етнічного походження.

Антропоонімічна одиниця *Lewis* – англізована форма фр. Lodovicus / нім. Hludwig – «славна битва» [14]. Таке походження семантично вказує на воїна, славу, героїзм, який на асоціативному рівні актуалізує образ військового обов'язку, шляхетності, честі.

Прізвище *Walker* – від давньоанглійського wealcere («той, хто тисне вовну») [14]. Його етимологія відображає зв'язок із текстильною промисловістю та актуалізує такі риси, як тяжка праця, фізичне зусилля, традиційне ремесло.

Антропонім *Wood* – топонімічне прізвище, пов'язане з проживанням біля лісу, внутрішня форма якого актуалізує ознаки відлюдкуватості, сили природи, близькості до стихійного початку.

Одиниця *Evans* – валлійська форма прізвища «син Євана» (John). Внутрішня форма містить семантичну відсилку до християнської віри, божественної милості та відповідної етнокультурної ідентичності.

Прізвища *Walker, Potter, Shepherd* – професійні прізвища, що позначають діяльність, пов'язану з ремеслом або обслуговуванням. Внутрішня форма цих антропонімів актуалізує риси турботи (*Shepherd*), трансформації (Potter), фізичної праці (Walker) [14], що в сукупності створюють образ стабільної, працелюбної особистості.

Антропонім *Clark* – від лат. clericus, що означає «писар» або «служитель церкви» [14]. Через посередництво старофранцузької мови воно закріпилося в англійській як назва особи, пов'язаної з писемною діяльністю та духовною сферою. Внутрішня форма прізвища актуалізує такі семантичні риси як освіта, писемність, сакральність. У межах когнітивної моделі «знання як влада» таке прізвище відображає статус соціального агента, що володіє символічним капіталом через доступ до грамоти та релігії.

Прізвище *Hall* має топонімічну мотивацію, оскільки походить від англ. hall – «великий будинок», «зала» [14], що в середньовічному контексті асоціювалося з феодальним маєтком. У внутрішній формі актуалізуються риси соціальна ієрархія, заможність, просторова відміченість. Когнітивно просторове поняття великої будівлі у цьому випадку слугує маркером належності до вищого соціального класу, а сама номінація фіксує статус індивіда через топографічну прив'язаність.

Прізвище *Green* етимологічно пов'язане з лексемою green («зелений»), яка могла позначати як колір, так і місцевість (наприклад, village green – «сільський майдан», green fields – «зелені поля»). Його внутрішня форма активує когнітивні ознаки природність, молодість, гармонія. Це вказує на взаємодію сенсорного досвіду (зорового сприйняття кольору) з онтологічними концептами, пов'язаними з життям, відродженням і циклічністю природи.

Прізвище *King*, попри можливе іронічне або метонімічне походження, зберігає у своїй внутрішній формі риси влади, суверенності, лідерства. Воно вказує на соціально значущу роль і реалізує когнітивну метафору соціальна структура як монархія, де носій прізвища ототожнюється з авторитетом і керівною функцією.

Прізвище *Wright* (від давньоангл. wryhta – «ремісник», «будівничий») [14] у своїй етимологічній формі репрезентує сферу матеріальної культури та професійної діяльності. Внутрішня форма актуалізує когнітивні риси створення, практична майстерність, конструктивність. У межах світоглядної схеми «людина як творець» таке прізвище асоціюється з технічними знаннями, фізичною працею та інструментальною взаємодією з довкіллям.

Прізвище *Turner* пов'язане з діяльністю ремісника, що працює на токарному верстаті (to turn – «обертати»). Його етимологія актуалізує такі когнітивні риси як рух, точність, технічна компетентність. На концептуальному рівні це прізвище позначає спеціалізацію та високий ступінь володіння мануальними навичками.

Прізвище *Baker* має прозору етимологію – від англ. bake («пекти»), і належить до категорії професійних антропонімів. У внутрішній формі актуалізовано риси харчування, життєзабезпечення, традиція. Когнітивно це прізвище апелює до базових потреб людини, фіксуючи важливість ремесла для виживання громади.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє класифікувати англійські прізвища не лише за етимологічною ознакою, але й за домінуючими семантичними рисами, які актуалізуються етимологічним шаром їх семантики. Тому, з погляду семантико-когнітивної інтерпретації, можна виділити наступні семантичні групи, які актуалізуються відповідними когнітивними рисами:

– «Родова приналежність» – прізвища патронімічного типу (Jones, Williams, Johnson, Evans, Roberts, Wilson, Thomson, Robinson, Harris), що репрезентують спадковість, батьківську ідентичність, зв'язок поколінь.

– «Професії» – професійні прізвища (Smith, Taylor, Walker, Potter, Shepherd, Turner, Wright, Baker), які фіксують зайнятість, ремісничу діяльність, функціональну роль у суспільстві.

– «Просторова локалізація» – топонімічні прізвища (Wood, Hall, Green), що закріплюють просторову прив'язаність, соціальне середовище, географічну ідентичність.

– «Соціальний статус та влада» – прізвища типу King, Clark, Hall (у значенні «маєток»), які пов'язані з ієрархією, авторитетом, доступом до освіти чи релігійної влади.

– «Особистісні риси» – прізвища, які відображають зовнішні або поведінкові риси (Brown, Strong, Joyful), персональну ідентифікацію за спостережуваною ознакою.

– «Героїзм та моральний обов'язок перед батьківщиною» – Lewis (від «славної битви»), що демонструє культурну важливість військових чеснот у формуванні соціального іміджу.

Ці семантичні групи репрезентують когнітивні риси, які були покладені в основу формування британських прізвищ, що сформувалися в межах англійської культурної традиції та закарбувалися у мовному матеріалі через відповідну антропонімічну систему. Внутрішня форма антропонімів таким чином є не лише інструментом номінації, але й носієм глибинних концептуальних змістів, що формують національну картину світу.

Перспективи подальших досліджень у сфері внутрішньої форми антропонімів можуть бути представлені кількома напрямами. По-перше – це залучення матеріалу з інших мов і культур для виявлення універсальних та специфічних моделей номінації. Порівняльний аналіз англійських, німецьких, французьких, слов'янських та азійських прізвищ дозволить глибше зрозуміти когнітивні механізми формування власних назв.

По-друге, перспективним є вивчення трансформації внутрішньої форми під впливом соціальних змін (урбанізація, міграція, глобалізація). Це відкриє можливість простежити, як змінюється значення й символіка імен в умовах нових соціокультурних контекстів.

По-третє, актуальним залишається дослідження прецедентних імен у масовій культурі (літературі, кіно, соціальних мережах), де новітні антропоніми виконують символічні функції й формують нові культурні коди. Застосування корпусних методів та цифрових інструментів може значно розширити емпіричну базу та забезпечити об'єктивні висновки щодо динаміки змістового наповнення антропонімів.

Література:

1. Ковалик І. О. Слов'янська ономастика. Київ : Академія, 2010. 248 с.
2. Семчинський С. В. Ім'я в тексті : семантика і функції. Чернівці : Рута, 2004. 236 с.
3. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 21 с.
4. Hanks P., Coates R., McClure P. The Oxford Dictionary of Family Names in Britain and Ireland. Oxford : Oxford University Press, 2016. 2624 p.
5. Hough C. The Oxford Handbook of Names and Naming. Oxford : Oxford University Press, 2016. 800 p.
6. Лонська Л. І. «Антропоніми в складі українських паремій: лінгвостатистичне дослідження». 2020. URL: https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2697?utm_source (дата звернення: 21.06.2025).
7. Malash O. Офіційна та неофіційна антропонімія українців: лінгвофілософські питання. *Львівський філологічний часопис*. 2022. № 11. С. 128–135. URL: https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/2423 (дата звернення: 21.06.2025).
8. Бойван О. С., Ковтун О. В. Антропоніми та їх ключові характеристики у книгах Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер». *Вчені записки ТНУ імені Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації.* 2020. Т. 31 (70). № 2. Ч. 2. С. 35–41.
9. Манакін В. М. Мова і загальна симетрія універсуму. *Мовознавство*. 2011. № 3. С. 26–40.
10. Потебня О. О. Естетика і поетика слова : збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
11. Derzhavetska I. O. Glutonic vocabulary in the English language system. *Linguistics. Cultural Linguistics*. 2019. Vol. 6. P. 18–25.
12. Шипко М. Специфіка антропоніма як одиниці номінації в англійській мові. *Південний архів. Серія : Філологічні науки*. 2009. Вип. 46. С. 116–120.
13. Office for National Statistics. URL : https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity (accessed: 20.06.2025).
14. Etymology dictionary. URL : https://www.etymonline.com/ (accessed: 20.06.2025).

Veremchuk E., Shevchuk O. Cognitive-etymological analysis of the inner form of contemporary British surnames

Summary. The article is devoted to the etymological and semantic-cognitive analysis of the inner form of the most common English surnames, which are regarded as sign units representative of the English-speaking linguocultural worldview. The object of the study includes the most frequent British surnames, while the subject concerns their etymological characteristics. The material comprises data on the most widespread surnames in contemporary Great Britain, as provided by the UK Office for National Statistics. The inner form of an anthroponym is considered as a linguistic entity that preserves traces of culturally determined nomination, reflects elements of collective experience, methods of conceptualizing reality, historical views on professions, social hierarchy, spatial affiliation, and value orientations. The study demonstrates that a significant portion of English surnames possesses a transparent etymological structure, which enables the reconstruction of the original motivation behind their naming. Typical semantic models of anthroponyms have been identified, among which six major groups are distinguished: patronymic, occupational, toponymic, status-hierarchical, descriptive, and symbolic-heroic. Special attention is paid to the cognitive features activated in the inner form of surnames such as Smith, Taylor, Brown, Lewis, Walker, Clark, King, and others. These features function as markers of mental models embedded in the collective linguistic consciousness and cultural memory of the English-speaking community. The study emphasizes the effectiveness of combining the etymological approach with the cognitive linguistic paradigm, which makes it possible to interpret surnames not only as means of personal identification but also as carriers of conceptual knowledge. The practical value of the research lies in its potential application in teaching courses on linguoculturology, cognitive onomastics, and English as a foreign language, as well as in the development of educational materials for intercultural communication. The analysis of surname inner form can also be of use in translation studies, comparative linguistics, historical linguistics, and in the creation of electronic linguistic databases. The findings provide a foundation for further typological, comparative, and cross-cultural research in onomastics, cognitive linguistics, and linguoculturology.

Key words: anthroponym, surname, inner form, etymology, cognitive linguistics, cognitive feature, linguocultural worldview.

UDC 811.134.2'42:81'42:34
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.4

Vlasenko M. S.,
PhD in Philology,
Associate Professor at Romance Philology Department
of the Educational-Scientific Institute of Philology
Taras Shevchenko Kyiv National University
https://orcid.org/0009-0005-5123-5058

LINGUISTIC AND STYLISTIC MEANS OF EXPRESSING PRAGMATIC CATEGORIES IN SPANISH LEGISLATIVE TEXTS

Summary. The article is devoted to a comprehensive study of linguistic and stylistic means of expressing pragmatic categories in Spanish legislative texts, which are pivotal to legal discourse. The analysis is based on four key documents: the Civil Code of Spain (1988), the Criminal Code of Spain (1987), the Spanish Constitution (1978), and the Workers' Statute (2015), representing diverse areas of law – civil, criminal, constitutional, and labor. The study focuses on the linguistic realization of the addresser's identity in legislative texts, manifested through the pragmatic categories of objectification/subjectification and categoricalness/non-categoricalness. These categories shape the communicative orientation, tone, and functional effectiveness of legal texts, ensuring their clarity, authoritativeness, and accessibility to the addressee. The research examines such linguistic and stylistic means as inversion, used to emphasize key provisions; the placement of verbs at the beginning of sentences to enhance imperativeness; and constructions with non-finite verb forms (infinitive, gerund, participle), which contribute to the generality of norms. Particular attention is given to indefinite, negative and relative pronouns, which ensure precision and universality of formulations, as well as repetitions and explanatory expressions that enhance the logical coherence and comprehensibility of the text. Additionally, references to other norms, which underscore the systematic nature of legislation, and maxims – generalized principles of law reflecting the ethical foundation of legal texts, are analyzed. A qualitative analysis of the texts is employed to identify the specific functions of these stylistic means in creating a pragmatic effect. The study highlights how linguistic and stylistic tools establish a balance between formalized, impersonal presentation and the expression of the author's stance, as well as between clear, unambiguous formulations and conditional constructions that allow for interpretation. This approach reveals the mechanisms through which legislative texts achieve communicative effectiveness, facilitating their interpretation and application in legal practice. The article is intended for linguists exploring legal discourse, lawyers interested in the linguistic aspects of legislation, translators working with legal texts, and researchers studying the peculiarities of linguistic realization in Spanish legislative texts.

Key words: linguistic and stylistic means, pragmatic categories, objectification, subjectification, categoricalness, Spanish legislation.

Problem statement. The study of linguistic and stylistic means in legislative texts holds significant importance from both theoretical and practical perspectives, as these texts serve as a primary channel of communication between the state and its citizens. Characterized by high formality, pragmatic orientation, and the need for clarity, persuasiveness, and authority, legislative documents demand precise linguistic strategies to achieve their communicative goals. In the context of the Spanish language, which features a relatively free word order and a rich morphological system, there is a compelling need to explore how specific linguistic and stylistic devices – such as inversion, sentence-initial verbs, non-finite verb forms, indefinite, negative and relative pronouns, repetitions, explanatory expressions, references, and maxims – are employed to express pragmatic categories, namely objectification/subjectification and categoricalness/non-categoricalness. These categories reflect the ways in which information is presented, shaped by the text's functional context, the relationship between the addressor (legislator) and the addressee (citizens), and the document's communicative purpose.

The problem lies in the limited exploration of the stylistic features of Spanish legislative texts from a pragmatic perspective, which restricts a comprehensive understanding of the mechanisms underlying effective legal discourse. While the syntactic flexibility of Spanish allows for varied stylistic choices, the interplay of the aforementioned devices and their specific pragmatic functions in legislative contexts remains underexplored. This gap is particularly evident in the analysis of how these devices contribute to achieving a balance between clarity and flexibility, authority and accessibility, in texts ranging from constitutional provisions to civil, criminal, and labor legislation. Addressing this issue is crucial not only for advancing linguistic research but also for practical applications, such as improving legal translation, drafting precise legislative documents, and enhancing the communicative strategies of legal acts. This study aims to bridge this gap by providing a detailed examination of the stylistic tools that shape the pragmatic effectiveness of Spanish legislative texts, thereby contributing to a deeper understanding of legal discourse dynamics.

Purpose of the article. This study aims to examine linguistic and stylistic means, including inversion, sentence-initial verbs, non-finite verb forms, indefinite, negative and relative pronouns, repetitions, explanatory expressions, references, and maxims, in Spanish legislative texts to identify their role in conveying pragmatic categories of objectification/subjectification and categoricalness/non-categoricalness. It also seeks to assess how these devices contribute to the communicative effectiveness of legal discourse.

Analysis of recent research and publications. The exploration of linguistic and stylistic means in Spanish legislative texts is a vital area of linguistic research, given their role as formal instruments of state-citizen communication, demanding precision, pragmatic orientation, and authority. In Spanish, with its flexible word order and robust morphological system, stylistic devices such as

inversion, sentence-initial verbs, non-finite verb forms, indefinite and negative pronouns, repetitions, explanatory expressions, references, and maxims are instrumental in conveying pragmatic categories of objectification/subjectification and categoricalness/non-categoricalness. This section reviews recent and foundational studies relevant to these devices and their pragmatic functions, identifying gaps that the current study seeks to address.

Placencia and García's *Spanish Pragmatics* [1] provides a foundational analysis of pragmatic theories, including speech acts, implicature, and deixis, applied to Spanish discourse. The book highlights how pragmatic strategies achieve communicative goals in formal settings, which can be extended to legislative texts where objectification is realized through impersonal forms like se ordena or pronouns such as nadie. While not focused on legal texts, its insights into pragmatic variation are essential for understanding stylistic choices that ensure neutrality and authority in legislation.

The *Routledge Handbook of Spanish Pragmatics: Foundations and Interfaces* [2], edited by Koike and Félix-Brasdefer, offers a comprehensive synthesis of contemporary Spanish pragmatics research. Chapters on speech acts and discourse markers are particularly relevant for analyzing how legislative texts employ maxims (*No hay pena sin dolo o imprudencia*) or references to structure norms and enhance categoricalness. However, the handbook lacks specific analysis of legislative discourse, leaving room for further exploration.

Vázquez and del Árbol's article *English versus Spanish Procedural Law Terminology and Phraseology: Troublesome Features for Translators* [3] directly addresses stylistic features of Spanish legal language, such as passive voice and subjunctive mood, which contribute to objectification and categoricalness. For example, subjunctive forms (*así lo prevea*) convey authoritative tone, while passive constructions minimize subjectivity. This study is highly relevant but primarily focuses on translation, not a broad stylistic analysis.

Márquez Reiter and Placencia's *Current Trends in the Pragmatics of Spanish* [4] examines discourse markers and politeness strategies, offering insights into how connectors like por tanto enhance logical structure in formal texts. While it includes judicial discourse examples, its application to legislative texts, particularly devices like inversion or repetitions, is limited. Similarly, Kryk-Kastovsky's *Legal Discourse, Power and Pragmatics* [5] explores pragmatic aspects of legal discourse, such as speech acts and presuppositions, in judicial settings. Its discussion of power dynamics is applicable to legislative texts, where stylistic choices reinforce authority, but it does not address specific devices like non-finite verbs or maxims.

Despite these contributions, key gaps remain. There is no comprehensive study of how inversion, non-finite verb forms, pronouns, repetitions, references, and maxims interact to realize pragmatic categories in Spanish legislative texts. Moreover, their adaptation across document types, from the declarative Constitution to procedural Decrees, remains underexplored. This study aims to fill these gaps by analyzing the interplay of these stylistic means and their pragmatic roles in Spanish legislative discourse.

Presentation of the main material. As is known, legislative texts exist predominantly in written form. Since a written legislative text is perceived visually by the recipient, linguistic, compositional, and graphemic means serve as the primary tools for the addresser to achieve the pragmatic goals and objectives of the legislative document. In creating the text, the legislator employs specific stylistic devices to emphasize the pragmatic significance of elements deemed important and to reflect the pragmatic categories identified in our study of Spanish legislative texts.

Pragmatic categories can be defined as pragmatically conditioned ways of presenting information by the addresser, depending on the conditions of the text's functioning, the relationships between communicants, and the purpose of communication. In the course of the study, two pragmatic categories of texts were identified: the category of objectification/subjectification and the category of categoricalness/non-categoricalness.

As observed in the Spanish legislative texts under analysis, the primary stylistic feature in the construction of legislative provisions is the word order used to convey legislative information. It is well-known that some languages feature relatively free word order, while others have a more fixed structure. Generally, the most common explanation for this phenomenon is based on the type or degree of formal relationships of structural dependency between phrase components [6]. It can be said that there are at least two ways to convey these relationships in a language: word order and morphology (through affixation and adpositions). Each language prioritizes one of these means. Thus, a dependency is observed: the more effectively syntactic relationships function through morphology, the less necessary it is to mark them through word order. For example, Latin was a language with free word order because case endings sufficiently indicated grammatical relationships; conversely, English is considered a linguistic prototype where structural dependency relationships are marked by a relatively fixed word order.

The Spanish language, as is known, belongs to languages with a free word order. However, as our research has shown, not all phrases that appear to express the same things are equally appropriate in the same context.

Let us consider a very simple example:

(1) a. El marido y la mujer son iguales en derechos y deberes.

b. En derechos y deberes son iguales el marido y la mujer.

c. Son iguales el marido y la mujer en derechos y deberes.

At first glance, one might say that the phrases in (1) are identical, as they describe the same state of affairs in such a way that it cannot be claimed that one of these phrases is true while the others are not. However, if they were completely identical, they should be interchangeable in all possible contexts; but this is not the case. In example (2), we see how word order affects the emphasis on the main component of each of the phrases listed in (1):

(2) a. El marido y la mujer *son iguales en derechos y deberes* (Чоловік та дружина *є рівними у правах та обов'язках*).	– no son disiguales – no hijos y primos – no en sexo
b. En derechos y deberes son iguales *el marido y la mujer* (У правах та обов'язках є рівними *чоловік та дружина*).	– no son disiguales – no hijos y primos – no en sexo
c. *Son iguales* el marido y la mujer en derechos y deberes *(Є рівними* чоловік та дружина у правах та обов'язках).	– no son disiguales – no hijos y primos – no en sexo

Thus, the author, in our case the legislator, uses word order to diminish or emphasize specific components of a phrase. As is known, this stylistic device is called inversion – a syntactic deviation from the usual phrase structure, that is, from the direct word order: subject, predicate, followed by secondary sentence elements. The Spanish language, thanks to its rich morphological system,

allows the legislator to use inversion to emphasize the action or subject, contributing to objectification and authority. The legislator places at the forefront of the utterance the element they wish to bring to the recipient's attention first. A general trend observed in all the legislative documents we studied is the placement of the verb at the beginning, highlighting the primary role of the action in the utterance. This phenomenon has a pragmatic basis. Legislative utterances are designed and expressed in such a way that all potential recipients perceive their obligatory nature. This effect is achieved by the legislator through vocabulary and phrase structure. In this regard, the choice and use of verbs play a paramount role. It can be said that the primary tool of the legislator in establishing the obligation to comply with the law is the verb.

The placement of the verb at the beginning of a sentence is a stylistic device that emphasizes the action, reflecting the obligatory nature of the norm's execution. This device often expresses sanctions, prohibitions, or definitions, corresponding to the pragmatic category of categoricalness: *"No podrá invocarse* como causa la infidelidad conyugal si existe previa separación […]" [7, p. 49] – protection; *"Son* causas de divorcio: […]" [7, p. 50] – definition; *"Serán castigados* como rebeldes con la pena de prisión de cinco a diez años e inhabilitación absoluta […]" [8, p. 303] – sanction; *"Son responsables* criminalmente de los delitos y faltas los autores y los cómplices […]" [8: p. 47] – the addresser employs the stylistic device of proclaiming a sanction as an anathema; "*Será nulo* el pacto que establezca un periodo de prueba cuando el trabajador haya ya desempeñado las mismas funciones con anterioridad en la empresa, bajo cualquier modalidad de contratación" [9] – sanction.

A sanction placed at the beginning emphasizes the threat of punishment in the case of an offender (while this word order also makes the phrase lighter). This device enhances the effect of obligatoriness, compelling the recipient to perceive the norm as indisputable.

Non-finite verb forms (infinitive, gerund, participle) are used to convey circumstantial meanings (time, purpose, condition), ensuring clarity and conciseness. They contribute to objectification by eliminating subjectivity and emphasizing the circumstances of the action: "*Al llegar a la mayoría de edad* sólo podrá ejercitar la acción el contrayente menor […]" [7, p. 48] – a connective infinitive phrase that emphasizes the significance of the temporal circumstance; *"Para adoptar acuerdos* las Cámaras deben estar reunidas reglamentariamente y con asistencia de la mayoría de sus miembros" [10, p. 20] – a connective infinitive phrase that emphasizes the significance of the purposive circumstance; "*Negándose el usufructuario a hacer esta anticipación*, podrá el propietario pedir que se venda la parte de los bienes usufructuados […]" [7, p. 135] – an absolute gerund phrase with a conditional circumstantial meaning; "*Aprobados los Presupuestos Generales del Estado*, el Gobierno podrá presentar proyectos de ley […]" [10, p. 32] – an absolute participial phrase that emphasizes the significance of the temporal circumstance.

Non-finite forms ensure a logical structure, contributing to objectification by avoiding personalization.

Indefinite pronouns (*todo, alguno, otro, cada, cualquiera*) and negative pronouns (*nadie, ninguno, nada*) create an effect of generality and impersonality, corresponding to the pragmatic category of objectification: "*Nadie* podrá ser privado de su propiedad sino por autoridad competente y por causa justificada de utilidad pública, previa siempre la correspondiente indemnización" [7, p. 107]; "*Toda* proposición o enmienda que suponga aumento de los créditos o disminución de los ingresos presupuestarios requerirá la conformidad del Gobierno para su tramitación" [10, p. 32]; "[…]. Cuando por *cualquier* motivo distinto de la extinción de la responsabilidad penal, incluso la declaración de rebeldía o la residencia fuera de España, no pueda perseguirse a *ninguna* de las personas comprendidas en *alguno* de los números del apartado anterior, se dirigirá el procedimiento […]" [8, p. 48].

The pronoun *nadie* generalizes the subject, emphasizing the universality of the norm. The pronoun *toda* creates an effect of comprehensive coverage, highlighting objectification. The pronouns *cualquier* and *ninguna* reinforce generality, avoiding specificity. These pronouns ensure impersonality, which is crucial for legal norms.

Additionally, the use of relative pronouns *quien (quienes), el (la, los, las) que*, and *lo que* in the role of the subject creates a stylistic-pragmatic effect of generality and abstractness of the subject of the action: "*El que* actúe como administrador de hecho o de derecho de *una* persona jurídica, o en nombre o representación legal o voluntaria de *otro,* responderá personalmente, aunque no concurran en él las condiciones, cualidades o relaciones que la correspondiente figura de delito o falta requiera para poder ser sujeto activo del mismo, si tales circunstancias se dan en la entidad o persona en cuyo nombre o representación obre" [8, p. 49]. In one example from the Spanish Criminal Code, we observe both the relative pronoun *el que*, the indefinite pronouns *una* and *otro*, and a conditional subordinate clause in postposition.

Repetitions and explanatory constructions, another stylistic feature of legislative texts, are employed to avoid ambiguity and emphasize the universality of the norm, contributing to logical clarity and objectification: "[…] En los delitos y faltas *que se cometan utilizando medios o soportes de difusión mecánicos* no responderán criminalmente *ni* los cómplices *ni* quienes los hubieren favorecido personal o realmente" [8, p. 48]; "Las penas *que pueden imponerse con arreglo a este Código*, *bien* con carácter principal *bien* como accesorias, son *privativas* de libertad, *privativas* de otros derechos y multa" [8, p. 51].

The repetition *ni…ni* excludes all possible categories, ensuring precision. The explanatory expression *bien…bien* clarifies categories, avoiding ambiguity. The explanatory construction *cuando… así lo prevea* specifies the condition, enhancing logical coherence. These devices structure the text, ensuring its unambiguousness.

References to other norms or articles serve as a compositional device that facilitates text interpretation and structures it, promoting objectification through a clear definition of context: "La separación y el divorcio se regirán por la ley que determina *conforme a lo dispuesto en el artículo 9*" [7, p. 57]; "Los trabajadores menores de dieciocho años no podrán realizar trabajos nocturnos ni aquellas actividades o puestos de trabajo respecto a los que se establezcan limitaciones a su contratación *conforme a lo dispuesto en la Ley 31/1995, de 8 de noviembre, de Prevención de Riesgos Laborales, y en las normas reglamentarias aplicables*" [9]; "Si resultase nula solo una parte del contrato de trabajo, este permanecerá válido en lo restante, y se entenderá completado con los preceptos jurídicos adecuados *conforme a lo dispuesto en el artículo 3.1*." [9].

References can link from one article of a law to another, from an article of a law to an article or section of the same law, and so forth. There are also references to entire laws without specifying particular articles. References to specific articles or laws establish a connection with a broader context, creating a logical network of norms that enhances their comprehension.

Stylistic devices in legislative texts also include the use of so-called maxims. Maxims are concise, aphoristic statements that articulate legal principles, enhancing the authoritativeness and categoricity of the norm: "No hay pena sin dolo o imprudencia" [8] (Немає покарання без умислу чи необережності) – this maxim clearly delineates the principle of responsibility, creating an effect of universality. "La forma política del Estado español es la Monarquía parlamentaria" [10] (Політичною формою іспанської держави є парламентська монархія) – this maxim proclaims the fundamental principle of the state system. "Se prohíbe la admisión al trabajo a los menores de dieciséis años" [9] (Забороняється допуск до роботи осіб молодше шістнадцяти років) – this maxim succinctly establishes a fundamental labor law principle.

Maxims contribute to categoricity, creating memorable formulations of norms.

The analysis shows that the aforementioned linguistic devices are rarely used in isolation. For example, in the phrase *"Nadie podrá ser privado de su propiedad sino por autoridad competente y por causa justificada de utilidad pública"* [7], the indefinite pronoun *nadie* (objectification), the verb at the beginning *No podrá* (categoricity), and the explanatory construction *sino por…* (clarity) are combined. In the sentence *"Serán castigados como rebeldes con la pena de prisión de cinco a diez años"* [8], the verb at the beginning *Serán castigados* interacts with inversion, emphasizing the sanction. This interplay ensures a multilayered pragmatic effect, adapting the text to various contexts.

Conclusions. The analysis of linguistic and stylistic devices in Spanish legislative texts, including the Civil Code, Criminal Code, Spanish Constitution, and Workers' Statute, reveals their critical role in expressing pragmatic categories of objectification/subjectification and categoricity/non-categoricity. Devices such as inversion, verb-initial constructions, indefinite, negative and relative pronouns, repetitions, explanatory expressions, references, and maxims ensure clarity, authority, and logical coherence, enhancing the communicative effectiveness of legal discourse. The interplay of these devices creates multilayered pragmatic effects, adapting texts to diverse interpretive contexts. This study underscores the importance of stylistic tools in structuring legal norms and facilitating their application in practice.

Bibliography:

1. Placencia, M. E., García, C. Spanish Pragmatics. London : Palgrave Macmillan, 2005. 294 p.
2. The Routledge Handbook of Spanish Pragmatics: Foundations and Interfaces / ed. by D. A. Koike, J. C. Félix-Brasdefer. New York : Routledge, 2020. 586 p.
3. Vázquez y del Árbol, E. English versus Spanish Procedural Law Terminology and Phraseology: Troublesome Features for Translators. *Lebende Sprachen*. Berlin : De Gruyter, 2018. Vol. 63, № 1. P. 63–83. DOI: 10.1515/les-2018-0004.
4. Current Trends in the Pragmatics of Spanish / ed. by R. Márquez Reiter, M. E. Placencia. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2004. 383 p.
5. Kryk-Kastovsky, B. Legal Discourse, Power and Pragmatics. *International Journal for the Semiotics of Law.* Cham : Springer, 2015. Vol. 28, № 2. P. 247–266. DOI: 10.1007/s11196-014-9393-4.
6. Escandell Vidal M. V. Introducción a la pragmática. Barcelona : Ariel, S.A., 1996. 245 p.
7. Código Civil de España. Madrid : Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, 1988. 432 p. URL: https://www.boe.es/legislacion/codigos/codigo.php?id=005_Codigo_Civil (дата звернення: 24.06.2025).
8. Código Penal de España. Madrid : Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, 1987. 480 p. URL: https://www.boe.es/legislacion/codigos/codigo.php?id=007_Codigo_Penal (fecha de acceso: 24.06.2025).
9. Estatuto de los Trabajadores: Real Decreto Legislativo 2/2015, de 23 de octubre. Madrid : Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, 2015. 100 p. URL: https://www.boe.es/eli/es/rdlg/2015/10/23/2/con (дата звернення: 24.06.2025).
10. Constitución Española de 1978. Madrid : Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, 1978. 47 p. URL: https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)/con (дата звернення: 24.06.2025).

Власенко М. Лінгвостилістичні засоби вираження прагматичних категорій в іспанському законодавстві

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню лінгвостилістичних засобів вираження прагматичних категорій в іспанських законодавчих текстах, які є ключовими для юридичного дискурсу. Аналіз ґрунтується на чотирьох основних документах: Цивільному кодексі Іспанії (1988), Кримінальному кодексі Іспанії (1987), Конституції Іспанії (1978) та Трудовому статуті (2015), що представляють різні сфери права – цивільне, кримінальне, конституційне та трудове. Дослідження зосереджується на мовленнєвій реалізації особистості адресанта законодавчого тексту, яка проявляється через прагматичні категорії об'єктивації/суб'єктивації та категоричності/некатегоричності. Ці категорії визначають комунікативну спрямованість, тональність і функціональну ефективність юридичних текстів, забезпечуючи їхню чіткість, авторитетність і доступність для адресата. У межах дослідження розглядаються такі лінгвостилістичні засоби, як інверсія, що використовується для акцентування ключових положень, вживання дієслова на початку речення для підсилення імперативності, конструкції з неособовими формами дієслів (інфінітив, герундій, дієприкметник), які сприяють узагальненості норм. Особливу увагу приділено неозначеним і заперечним займенникам, що забезпечують точність і універсальність формулювань, а також повторам і пояснювальним виразам, які підвищують логічну зв'язність і зрозумілість тексту. Крім того, аналізуються відсилання до інших норм, які підкреслюють системність законодавства, та максими – узагальнені принципи права, що відображають етичну основу юридичних текстів. Для дослідження застосовано якісний аналіз текстів, який дозволяє виявити особливості функціонування зазначених стилістичних засобів у створенні прагматичного ефекту. Дослідження підкреслює, як лінгвостилістичні засоби формують баланс між формалізованим, безособовим викладом і виразом авторської позиції, а також між чіткими, однозначними формулюваннями та умовними конструкціями, що допускають інтерпретацію. Цей підхід розкриває механізми, за допомогою яких законодавчі тексти досягають комунікативної ефективності, забезпечуючи їхню інтерпретацію та застосування в юридичній практиці. Стаття адресована лінгвістам, юристам, перекладачам і дослідникам, які вивчають особливості мовленнєвої реалізації в іспанських законодавчих текстах.

Ключові слова: лінгвостилістичні засоби, прагматичні категорії, об'єктивація, суб'єктивація, категоричність, іспанське законодавство.

УДК 81'36
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.5

Гарбар І. В.,
старший викладач кафедри мовної підготовки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Гарбар А. І.,
старший викладач кафедри мовної підготовки
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

ГРАМАТИЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Анотація. У пропонованій статті обґрунтовано значущість культури професійного спілкування. Окреслено особливості реалізації граматичних норм сучасної української літературної мови у професійному мовленні. Наголошено на тому, що граматична правильність мовлення можлива лише за умови оволодіння комунікантом літературною мовою. Зауважено, що найважливішим системним утворення мовної організації є граматичне. Закцентовано увагу на найбільш вживаних граматичних анормативах, які суттєво впливають на рівень культури професійного мовлення. Проаналізовано синтаксичні анормативи, пов'язані з прийменниковим та дієслівним керуванням. Виявлено, що через незнання комунікантами системної організації прийменникового складу, у професійне мовлення потрапляють спотворені прийменникові конструкції: скальковані з російської мови граматичні форми місцевого відмінка з прийменниками **по** та **при.** Зазначено, що синтаксису української мови властиве семантичне варіювання. Встановлено, що нерозрізнення дієслів-паронімів та дієслів-синонімів призводить до порушення дієслівного керування. Комунікантам задля правильності мовлення слід засвоїти синтаксичні правила-моделі дієслівних керувань. Розглянуто низку анормативних конструкцій з активним дієприкметником теперішнього часу, які вживаються у назвах посад та у терміносполуках професійного мовлення. Зазначено, що такі ненормативні утворення варто замінювати питомими граматичними формами іменників, прикметників, іменників-прикладок, рідше підрядними реченнями. Проаналізовано деякі морфологічні огріхи, що виявляються при словозміні граматичних форм давального та кличного відмінків іменників. Зауважено, що у звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища прослідковується варіативність граматичної форми кличного відмінка.

Ключові слова: культура мовлення, професійний комунікант, правильність мовлення, граматична форма, синтаксичні анормативи, морфологічні анормативи.

Постановка проблеми. У системі фахової освіти питання мовної культури, зокрема культури професійного спілкування, особливо вагомі. Сучасний професійний комунікант будь-якої галузі повинен характеризуватися високим рівнем мовленнєвого розвитку: вміти правильно і зрозуміло формулювати професійну думку, вільно володіти мовою конструктивного діалогу, загалом правильно, точно, доречно використовувати мовні засоби залежно від ситуації мовлення. Рівень культури професійного спілкування істотно залежить від сформованих умінь і навичок мовної правильності та майстерного використання комунікативних засобів української літературної мови. С. Пентелюк зауважує, що правильність мовлення завжди веде до дотримання норм літературної мови, неправильність – до відступу від них. Тому професійне спілкування повинно відзначатися правильністю, що відповідає його мовній структурі згідно з чинними мовними нормами [1, с. 148]. Запропонована праця досліджує граматичні анормативи, які порушують правильність мовлення, а отже, впливають на мовленнєву культуру професійних комунікантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем культури мовлення присвячені праці провідних вітчизняних вчених-лінгвістів Н. Бабич, О. Пономарева, Б. Головіна, С. Єрмоленко, А. Коваль, С. Ширяєва, Л. Мацько, М. Пентелюк, С. Шевчук, П. Куляса, Л. Шитик та інших. М. Пентелюк зосереджувала увагу на функціях, структурі професійного спілкування [1], досліджувала граматичну правильність мовлення [2]. Способи заміни активних дієприкметників у сучасній українській літературній мові висвітлено у праці С. Шевчук [3]. Л. Шитик у своєму дослідженні охарактеризувала типові граматичні помилки мовлення претендентів на державну службу [4].

Мета – закцентувати увагу на нормативному аспекті культури мовлення; проаналізувати найбільш поширені граматичні анормативи, які порушують правильність мовлення, зокрема впливають на рівень культури професійного спілкування.

Основний матеріал. Сучасна лінгводидактика чітко розмежовує поняття «культура мови» і «культура мовлення». Науковець О. Біляєв вважає, що поняття «культура мови» і «культура мовлення» співвідносяться між собою так само, як «мова» і «мовлення», тобто як загальне і конкретне [5]. Мова – засіб для створення думки, а мовлення – це практичне використання мови в конкретних ситуаціях з наперед заданою метою, це діяльність, пов'язана з функціонуванням мови, з мовленнєвою діяльністю [6, с. 230]. Теоретичною основою «культури мовлення» є наукова дисципліна, яка досліджує мовленнєве життя суспільства в певний період його існування та встановлює на науковій основі норми використання мови як вербального засобу спілкування. Однак практична основа «культури мовлення», як зауважує Л. Мацько, залежить від кожного мовця, від того, яку він створює навколо себе вербальну комунікативну ситуацію, мовну ауру, що формує мовний смак чи несмак [7, с. 3].

Рівень культури професійного мовлення визначається такими комунікативними ознаками як: правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, чистота, багатство, виразність. Всі вони, пов'язуючись між собою, доповнюють одна одну. М. Пентелюк стверджує, що першим, нижчим, рівнем

опанування літературною мовою слід уважати правильність мовлення, а другим, вищим, – культуру мовлення (мовленнєву майстерність), що можлива лише за умови оволодіння літературним мовленням, його граматичною правильністю [2, с. 125]. Правильність (нормативність) мовлення – як усного, так і писемного, засвоюються переважно під час вивчення дисциплін мовного циклу, однак майстерність мовлення повинна формуватися і вдосконалюватися під час як офіційного, так і приватного спілкування комуніканта, заради успішного розв'язання службових питань, формування позитивного професійного іміджу.

Найскладнішим та найважливішим системним утворення мовної організації вважають граматичне. На думку П. Селігея, без опертя на граматику неможливо сформувати правильне логічне мислення, засвоїти основні його форми й закони, навчитися осмислено будувати судження та умовиводи [8, с. 23]. Граматичні норми регулюють правильний вибір закінчення відмінкових, особових та синтаксичних форм. Прийнято поділяти граматичні норми на словотвірні, морфологічні та синтаксичні.

У нашому дослідженні зупинимося на синтаксичних та морфологічні анормативах, використання яких як в усному, так і у писемному мовленні професійних комунікантів призводить до порушення культури мовлення. Як зауважує О. Пономарів, порушення морфологічних і синтаксичних норм української літературної мови ще більше впливає на рівень культури мовлення, ніж лексичні огріхи [9, с. 156].

Передусім проаналізуємо синтаксичні анормативи, пов'язані з прийменниковим та дієслівним керуванням. Значні проблеми виникають у вживанні конструкцій з прийменниками **по** та **при.** Через незнання комунікантами системної організації прийменникового складу у професійне мовлення потрапляють спотворені прийменникові конструкції, скалькованих з російської мови форм місцевого відмінка з прийменником **по** замість форми знахідного відмінка з прийменником **на**: *звернутися* **по** *адресу* → рос. *обратиться* **по** *адресу* замість *звернутися* **на** *адресу; назвати* **по** *імені* → рос. *называть* **по** *имени* замість *назвати* **на** *ім'я;* форми орудного відмінка з прийменником **за**: *працює* **по** *контракту* → рос. *работает* **по** *контракту* замість *працює* **за** *контрактом;* **по** *дорученню керівника* → рос. **по** *поручению руководителя* замість **за** *дорученням керівника;* форми родового відмінка з прийменником **з**: *фахівець* **по** *проєктуванню* → рос. *специалист* **по** *проектированию* замість *фахівець* **з** *проєктування;* **по** *технічним причинам* → рос. **по** *техническим причинам* замість **з** *технічних причин;* безприйменникової конструкції: *план* **по** *обслуговуванню* → рос. *план* **по** *обслуживанию* замість *план обслуговування;* **по** *безготівковому рахунку* → рос. **по** *безналичному расчету* замість *безготівковим розрахунком*; форми родового відмінка з прийменником **щодо**: *закон* **по** *врегулюванню* → рос. *закон* **по** *урегулированию* замість *закон* **щодо** *врегулювання; зауваження* **по** *роботі* → рос. *замечания* **по** *работе* замість *зауваження* **щодо** *роботи* тощо.

Часто вживана скалькована з російської мови граматична форма місцевого відмінка з прийменником **при** замість форми родового відмінка з прийменником **за** (вказівка на певні умови чи обставини): **при** *сприянні очільника ОВА* → рос. **при** *содействии главы ОВА* замість **за** *сприяння очільника ОВА;* **при** *участі рецензента* → рос. **при** *участии рецензента* замість **за** *участі рецензента;* форми родового відмінка з прийменником **під час** (йдеться про процес): **при** *обговоренні проєкту бюджету* → рос. **при** *обсуждении проекта бюджета* замість **під час** *обговорення проєкту бюджету; присутня* **при** *розгляді справи* → рос. *присутствующая* **при** *рассмотрении дела* замість *присутня* **під час** *розгляду справи;* дієприслівникового зворота: **при** *підвищенні тарифів* → рос. **при** *повышении тарифов* замість *підвищуючи тарифи;* **при** *порівнянні температур* → рос. **при** *сравнении температур* замість *порівнюючи температури;* підрядної конструкції зі сполучником **коли: при** *підготовці матеріалу до ефіру* → рос. **при** *подготовке материала к эфиру* замість **коли** *матеріал готували до ефіру;* **при** *обробці запиту* → рос. **при** *обработке запроса* замість **коли** *оброблявся запит* тощо.

Неоднакових відмінкових форм від додатків може вимагати дієслово однакове за значенням в українській та російській мовах. На думку П. Куляса, головною причиною сплутування відмінків керування – практика російсько-української двомовності [10, с. 219]. Проаналізуємо типові приклади дієслівного керування: *набувати* (що?) *розголос* → рос. *получать* (что?) *огласку* замість *набувати* **(чого?)** *розголосу*; *навчити* (чому?) *музиці* → рос. *учить* (чему?) *музыке* замість *навчити* **(чого?)** *музиці*; *дякувати* (кого?) *колегу* → рос. *благодарить* (кого?) *коллегу* замість *дякувати* **(кому?)** *колезі*; *вибачати* (кого?) *партнера* → *рос. прощать* (кого?) *партнера* замість *вибачати* **(кому?)** *партнеру*; *завдавати* (що?) *збитки* → рос. *наносить* (что?) *ущерб* замість *завдавати* **(чого?)** *збитків*. Відтак маємо розуміння, що українська мова має свою систему керування дієслів, незважаючи на вплив російської мови при виборі україномовної словоформи.

Синтаксис української мови сприятливий для семантичного варіювання: одну й ту ж думку можна передати декількома синонімічними конструкціями. Прикладами можуть слугувати словосполуки з дієслівним керуванням на зразок: *опанувати* **(що?)** *німецьку мову – оволодіти* **(чим?)** *німецькою мовою; характерний* **(для чого?)** *для професійного мовлення – властивий* **(чому?)** *професійному мовленню; запобігти* **(чому?)** *хворобі – уникнути* **(чого?)** *хвороби; застерегти* **(від чого?)** *від небезпеки – попередити* **(про що?)** *про небезпеку; повідомити* **(кому?)** *слухачам – поінформувати* **(кого?)** *слухачів* тощо. Втім нерозрізнення дієслів-паронімів також призводить до порушення дієслівного керування, так як кожне дієслово пари потребує свого відмінка. Наприклад: *наслідувати* **(що?)** *традиції – слідувати* **(чому?)** *інструкції; оснований* **(на чому?)** *на взаєморозумінні – заснований* **(ким?)** *відомим діячем культури, заснований* **(де?)** *у столиці, заснований* **(коли?)** *наприкінці XIX століття; оплачувати* **(що?)** *публікацію статті – платити* **(за що?)** *за консультацію лікаря* тощо. Задля уникнення граматичних анормативів, які суттєво впливають на рівень професійного мовлення, комунікантам варто засвоїти властиві мовній системі сучасної української літературної мови синтаксичні правила-моделі дієслівних керувань.

Відхиленням від синтаксичних норм буде й уживання у професійному мовленні конструкцій з активними дієприкметниками теперішнього часу. Такі ненормативні утворення у назвах посад та у терміносполуках наукового стилю варто замінювати питомими формами прикметників, іменників, словосполучень, підрядних речень, іменників-прикладок. Наприклад, замість анормативної конструкції *управляючий компанією* вживати *управлінець (керівник) компанії; виконуючий обов'язки → виконувач (виконавець) обов'язків; головуючий на зборах → голова зборів; головнокомандуючий ЗСУ → головнокомандувач ЗСУ; керуючий партнер → керівник-партнер; лікуючий лікар → лікар-куратор; конкуруюча фірма → фірма-конку-*

рент; рухаючий механізм → механізм, що рухається; слабнучі поштовхи → щораз слабші поштовхи; усуваючий дефект → усувний дефект; споживаюча потужність → споживана потужність; оточуюче середовище → довкілля; діючий закон → чинний закон тощо. С. Шевчук зауважує, що парадигматичний різновид активних дієприкметників вийшов з ужитку і не властивий граматичній системі сучасної української мови [3, с. 192]. Очевидно, що граматика української мови репрезентує нормативні варіанти заміни активних дієприкметників, у такий спосіб увиразнюючи власне мовлення і збагачуючи його властивими українській мові граматичними формами.

Далі зупинимося на деяких істотних моментах, що зумовлюють морфологічні анормативи – мовні огріхи, що виявляються при словозміні граматичних форм давального та кличного відмінків іменників. У давальному відмінку іменників чоловічого роду можуть уживатися подвійні форми закінчення **–у(-ю), -ові, -еві (-єві)** на зразок: *директор**у**/директор**ові**; Андрі**ю**/ Андрі**єві*** тощо. Задля урізноманітнення викладу та уникнення нанизування в реченні слів з однаковими закінченнями, варто поєднувати варіанти закінчення. Якщо особа називається кількома іменниками, то спершу вживати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а потім – **-у (-ю)**: *очільник**ові** ОВА Клименк**у** А.В.; начальник**ові** дільниці Грабчук**у** О.Ю., секретар**еві** Вченої ради Дуд**ю** О.С.* тощо. Анормативними будуть конструкції на зразок: *очільник**ові** ОВА Клименк**ові** А.В. / очільник**у** ОВА Клименк**у** А.В; начальник**ові** дільниці Грабчук**ові** О.Ю. / начальник**у** дільниці Грабчук**у** О.Ю.; секретар**еві** Вченої ради Дуд**еві** О.С. / секретар**ю** Вченої ради Дуд**ю** О.С.* тощо.

У професійному мовленні трапляються помилки, пов'язані з утворенням форми кличного відмінка. Чинна редакція українського правопису 2019 року подає дещо змінені правила граматичної форми кличного відмінка. Прослідковується варіативність граматичної форми у звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища. Форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я, або ж прізвище має однакову форму з називним відмінком. Наприклад: *друж**е** Оверченк**у**/ друж**е** Оверченк**о**; колежанк**о** Забіл**о**/ колежанк**о** Забіл**а**.* Звертаючись до особи на ім'я та по батькові, обидва іменники ставлять у граматичній формі кличного відмінка. Наприклад: *Лідіє Макарівно, дозвольте зауважити; Олексію Анатолійовичу, надішліть, будь ласка, посилання у зум.* У звертаннях, які складаються з двох загальних назв або з першої – загальної, а другої – іменної, обидва слова вживають у кличному відмінку: *пане генерале; добродійко Іванно.* Варто пам'ятати, що вживання в українській мові називного відмінка замість кличного при звертанні є анормативним.

Висновок. Проведений аналіз дозволив дійти висновків:

– основою професійного спілкування є правильність мовлення;

– культуру професійного спілкування визначають граматично правильне мовлення та мовна майстерність;

– на рівень культури професійного спілкування істотно впливає вживання синтаксичних та морфологічних анормативів;

– до семантичних зрушень та зміну лексичної та синтаксичної сполучуваності слів у мові призводить вживання анормативних конструкцій з активними дієприкметниками теперішнього часу, з прийменниковим та дієслівним керуванням, з граматичними формами давального та кличного відмінків іменників.

Література:

1. Пентилюк М.І. Культура професійного спілкування майбутніх фахівців. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* Миколаїв, 2015. № 4. С. 144–151.
2. Пентилюк М.І., Попова О.А. Граматично правильне мовлення як основа запобігання комунікативній девіантності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. С. 124–131.
3. Шевчук С.В. Моделі активних дієприкметників в сучасній українській літературні мові. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*, 2013. Вип. 5. С. 188–193.
4. Шитик Л.В. Типові граматичні помилки в мовленні претендентів на державну службу. Філологічний часопис : науковий журнал. Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. Вип. 1 (13). С. 156–164.
5. Концепція навчання державної мови в школах України / Біляєв О.М. та ін. Київ : Дивослово, 1996. №5. С. 16–21.
6. Симоненкова Т.П. Проблеми граматики і лексикології української мови. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2013. Вип. 10. С. 229–233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2013_10_57
7. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 411 с.
8. Селігей П.О. Науковець і його мова. Українська мова. 2012. № 4. С. 18–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2012_4_4.
9. Сучасна українська мова / О.Д. Пономарів та ін. 4-те вид., перероб. Київ : Либідь, 2008. 488 с.
10. Куляс П.П. Система – проти автоматизму суржику : редакторський погляд : навч. посіб. 2-ге вид., розширене. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 294 с.

Garbar I., Garbar A. Grammar compliance as a core component of the culture of professional communication

Summary. The article aims to highlight the role of the culture of professional communication. The peculiarities of the implementation of grammatical norms of the contemporary Ukrainian literary language in professional speech are outlined. It is determined that grammatical complience of speech is possible only if the communicator becomes proficient in the literary language. It has been noted that the most important part of linguistics is grammatical one. Attention is focused on the most commonly used grammatical non-normative patterns, which significantly affect the level of professional speech culture. Syntactic non-normative standards related to prepositional and verbal control are analyzed. It has been determined that due to the communicators' ignorance of the prepositional structure, distorted prepositional patterns appear in professional speech: grammatical forms with the prepositions **po** and **pri**, copied from the Russian language. It is noted that the syntax of the Ukrainian language is characterized by semantic variation and without differentiation between verbs-paronyms and verbs-synonyms it leads to the violation of verb control. In order to speak correctly, communicators should know syntactic rules-models of verbal control. A number of non-standard patterns with the active participle in present tense, which are used in job titles and in the terminology of professional speech, are considered. It needs to be pointed that such non-normative patterns should be replaced with specific grammatical forms of nouns, adjectives and subordinate clauses. Some morphological errors that appear when changing the grammatical forms of the dative and vocative cases of nouns are analyzed. It is noted that in addresses consisting of a name and a surname, variability of the grammatical form of the vocative case is observed.

Key words: speech culture, professional communicator, grammar complience, grammatical form, syntactic non-normative patterns, morphological non-normative patterns.

UDC 811.111`373:165.194
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.6

Davydenko I. V.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Business Foreign Language and Translation
V. N. Karazin Kharkiv National University
https://orcid.org/0000-0001-6379-343X

Kalyuzhna A. B.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Business Foreign Language and Translation
V. N. Karazin Kharkiv National University
https://orcid.org/0000-0003-4305-5311

Litovchenko Ya. M.,
Senior Lecturer at the Department of Business Foreign Language and Translation
V. N. Karazin Kharkiv National University
https://orcid.org/0000-0001-8757-9729

"I" AS SOUL AND SPIRIT

Since love grows within you, so beauty grows.
For love is the beauty of the ***soul****.*
Saint Augustine

Life without liberty is like a body without ***spirit****.*
Khalil Gibran

Summary. The study aims to delineate the notional, imagery and axiological components of the concepts SOUL and SPIRIT, identifying their shared and distinct features, integral overlap, and the conceptual domains they inhabit. The research focuses on the lexemes *soul* and *spirit* as linguistic representations of these concepts, regarded as synonymous in thesauri. Their lexical semantics are explored through etymological analysis, dictionary definitions, semantic examination of corpus examples and identification of value-related aspects. SOUL and SPIRIT hold profound significance across disciplines such as philosophy, theology, neuroscience, and psychology. *Soul* originates from OE *sāwol*, tracing to PG **saiwalō*, possibly linked to **saiwaz* («sea»), symbolizing spiritual origins in early Germanic cosmology. The SOUL concept spans spiritual, psychological, moral, metaphysical, and literary domains, embodying the immortal essence, identity seat, and moral core of a person. *Spirit*, deriving from Latin *spiritus* (from *spirare*, «to breathe»), evolved from denoting physical breath to encompassing life, courage, and divine presence, especially within Christian theology. Its semantic range covers theological, metaphysical, psychological, sociological, and even gastronomic domains, symbolizing an immaterial animating force linked to inner transformation and collective ethos. The comparative analysis reveals convergence of the concepts SOUL and SPIRIT in areas like theology, metaphysics, and psychology, and divergence in figurative language (SOUL) and sociological or material extensions (SPIRIT). SOUL emphasizes enduring individuality and moral depth, while SPIRIT reflects emotional vitality, social cohesion, and physical embodiment, illustrating their complementary yet distinct roles in human conceptual frameworks.

Key words: cognitive linguistics, concept, lexical meaning, soul, spirit.

Introduction. The concepts of SOUL and SPIRIT are represented across various disciplines, from philosophy and theology, neuroscience and psychology to physics and biology. While science often approaches SOUL and SPIRIT metaphorically or as a construct related to consciousness, several scientists and thinkers have investigated aspects of SOUL [1; 2; 3; 4; 5; 6] and SPIRIT [7; 8; 9; 10; 11; 12]. Philosophical interpretations of these concepts span millennia and cultures, forming a central concern of metaphysics, ethics, psychology, etc. While interpretations may vary, researchers have sought to understand the nature of spiritual experiences and their underlying mechanisms.

Previous research. Scientific and philosophical perspectives on the concept SOUL. From a philosophical standpoint, thinkers like Daniel Dennett argue that consciousness and the sense of Self emerge from complex, evolved neural processes, without requiring a non-material soul [4]. Conversely, neurophenomenology – developed by Francisco Varela and Umberto R. Maturana – seeks to unite subjective experience with empirical brain science, advocating a holistic model of mind [13]. Integrative theorists like Ken Wilber propose that bridging empirical inquiry with contemplative traditions yields a more complete understanding of the soul [6]. Historically, Descartes located the soul in the pineal gland, viewing it as the link between mind and body – an idea that shaped Western dualism [1]. Later, scientists like Gustaf Strömberg speculated that consciousness might relate to non-material wave functions, suggesting a scientifically framed notion of immortality [11]. In psychology,

Carl Jung envisioned the soul as encompassing a collective unconscious of universal archetypes, merging the spiritual with the inherited [14]. Evolutionary perspectives, such as those of Jeremy Griffith, portray the soul as a biological expression of altruism and moral instinct [15]. Together, these diverse perspectives highlight the soul as a profoundly multifaceted concept – residing at the intersection of empirical science, metaphysical thought, and human experience.

Scientific and philosophical perspectives on the concept SPIRIT. From a biological standpoint, Edmund Ware Sinnott introduced *telism*, the idea that life's purposive behavior reflects an intrinsic spiritual dimension. He proposed that spirit functions as an organizing principle inherent in all living systems [10]. Physicist Gustaf Strömberg hypothesized that consciousness may be tied to non-physical wave functions, potentially surviving physical death – implying a scientific foundation for spiritual continuity [11]. Similarly, Johnjoe McFadden posits that consciousness emerges from the brain's electromagnetic field, offering a possible physical model for what is often termed the spirit [16]. In psychology, Théodore Flournoy attributed spiritual experiences, including mediumship, to subconscious processes, framing spirit as a function of the psyche [7]. Culturally, Edward Tylor's theory of animism sees the spirit as a projection of human consciousness onto nature – illustrating how spiritual beliefs arise from attempts to understand and relate to the world [17]. Together, these approaches frame spirit as a complex phenomenon situated at the crossroads of biology, physics, psychology, and culture.

While the concepts SOUL and SPIRIT frequently overlap, especially in spiritual and cultural language, each holds a distinct conceptual niche in philosophy, science, and religion. Phenomena represented by linguistic units become the object of attention of linguists. In the linguistic dimension, they can be studied from the point of view of concepts – basic units of structured knowledge that are loaded with cultural information [18, p. 40]. Since the structure of a concept (a unit of knowledge) is complex and includes notional, imagery, and axiological (value-related) components, the linguo-cognitive approach to studying such phenomena enables researchers to go beyond the purely lexical meaning of the lexeme that verbalizes the concept. The works of Ukrainian scholars, in particular, A. P. Martynyuk, A. V. Prykhodko, O. O. Selivanova, I. S. Shevchenko, S. A. Zhabotynska, form the foundation for linguistic research in this perspective. Some aspects of the concepts under study have also attracted the interest of linguists [19; 20].

The **purpose** of this research is to define the notional, imagery and axiological (value-related) components of the concepts SOUL and SPIRIT, to determine their shared and unique traits, to detect their integral zone and to find out the conceptual domains within which the concepts extend. Concepts SOUL and SPIRIT can be considered the **object** of this research. The lexemes *soul* and *spirit* are the names of the concepts SOUL and SPIRIT, accordingly, and are synonyms according to the thesaurus dictionaries [21; 22; 23; 24]. Their lexical meanings are the **subject** of the research. The **relevance** of the studying the concepts of SOUL and SPIRIT lies in their deep-rooted influence on human thought, identity, ethics, and worldview across disciplines. These concepts are central to the study of consciousness, self-awareness, and personal identity, which remain open questions in cognitive science. The concepts are universal across cultures, found in mythologies, rituals, art, and literature. They reveal how humans have historically tried to make sense of life, death, nature, and community. Studying them fosters cross-cultural understanding and a deeper grasp of symbolic systems and belief structures. The lexemes *soul* and *spirit,* serving as the means of direct nomination of the concepts SOUL and SPIRIT correspondingly, represent the **material** of the research. By the method of continuous sampling, the material of the research was obtained from lexicographic sources and discourse fragments presented in electronic resources, including the British National Corpus [25].

This study adopts a linguistic approach to the analysis of the concepts SOUL and SPIRIT, proceeding through the following stages: (1) etymological examination of the lexemes *soul* and *spirit*, which serve as linguistic representations of the respective concepts; (2) analysis of dictionary definitions; (3) semantic analysis supported by illustrative examples drawn from electronic corpora and lexicographic resources; (4) identification of shared and distinctive features of the concepts; (5) delineation of their overlapping semantic domain; (6) determination of the conceptual domains within which these concepts are actualized; and (7) specification of their axiological and imagery components.

Presentation of the main material.

1.1. The etymological analysis; notional, imagery and axiological components of the concept SOUL. In interdisciplinary discourse, the soul is frequently conceptualized as the fundamental substrate of personal identity, encompassing cognitive functions such as consciousness, memory, moral reasoning, and volitional agency. Classical philosophers, including Plato and René Descartes, posited that the soul constitutes a non-material essence, distinct from the physical organism, which accounts for the continuity and uniqueness of individual experience [1; 26]. Across a range of religious and philosophical frameworks, the soul is hypothesized to possess ontological persistence beyond biological death. This notion – prevalent in Christianity, Hinduism, Islam, and Platonic dualism – includes models wherein the soul transitions to an afterlife, undergoes reincarnation, or reunites with a transcendent source [27]. In contemporary scientific and metaphysical inquiry, the soul is occasionally examined as a potential interface between neural processes and non-physical consciousness. Descartes notably located this interaction in the pineal gland, a perspective that has evolved into modern explorations of whether consciousness entails elements irreducible to material phenomena [1]. Such inquiries seek to understand whether the soul might correspond to an emergent or intrinsic dimension of subjective experience and intentionality.

Collectively, these perspectives underscore the enduring relevance of the soul as a theoretical construct at the intersection of philosophy, theology, neuroscience, and consciousness studies, reflecting its persistent role in shaping models of human nature across diverse intellectual traditions.

1.2. The etymological analysis of the lexeme *soul* – the name of the concept SOUL. The term *soul* has a rich and complex etymological history, reflecting humanity's enduring quest to understand the essence of life and consciousness. The term *soul* in Modern English originates from the Old English forms *sāwol* or *sāwel*, which denoted the non-material or spiritual essence of a human being. These forms are derived from the PG root **saiwalō*, which also signified the concept of SOUL [28; 29]. The etymological origin of **saiwalō* remains indeterminate; however, some historical linguists propose a potential semantic and phonological connection to the PG term **saiwaz* («sea») [28; 29; 30]. This hypothesis is grounded in early Germanic cosmologies that may have linked

the soul to aquatic realms, suggesting that it either originated from or returned to the sea upon death. While such a connection remains speculative, the lexical resemblance between **saiwalō* and **saiwaz* supports interpretations of water as a symbolic locus of spiritual transition or metaphysical origin in early Northern European thought [30]. In Classical Greek, the corresponding term is *ψυχή* (*psyche*), derived from the verb *ψύχειν* (*psychein*), meaning «to breathe» or «to blow». This word encompasses a range of meanings, including life principle, spirit, and consciousness, and forms the basis of modern psychological terminology. Similarly, the Latin term *anima* – also meaning «breath» or «life force» – functions as the linguistic root of numerous English derivatives such as *animate*, *animal*, and *animation* [28; 29]. These cross-linguistic correspondences suggest a widespread Indo-European conceptual framework in which the soul is closely associated with breath as the animating force of living beings, reflecting an early attempt to articulate the nature of life and consciousness through physiological metaphors [28; 29].

1.3. The notional components of the concept SOUL. Below is a detailed synthesis of the diverse definitions of the noun *soul* as presented in reputable English-language dictionaries [31; 32; 33; 34; 35; 36, p. 866]. These definitions collectively reflect the term's spiritual, psychological, metaphorical, and cultural dimensions. All the meanings are exemplified using data derived from lexicographic sources and discourse samples available in electronic databases, employing a continuous sampling method:

1. spiritual / immaterial essence: the soul is widely defined as the immaterial, spiritual, or non-physical part of a human being or animal, often regarded as immortal and capable of existing independently of the body: *«The soul is the immaterial and immortal essence of a living being, distinct from the body»* [37]; «*The soul is that which animates the body, and is itself immaterial and immortal»* [38]; «*The cleansing however required for eternity does not relate to our physical dimension but related to the invisible, eternal soul of man which also bears the scars of sin»* [25, B29];

2. seat of consciousness and identity: it is considered the core of individuality, encompassing consciousness, personality, intellect, will, emotions, and moral awareness: «*The soul is the seat of consciousness and individuality, encompassing the whole of the person's mental life»* [39]; «*The soul is the form of the body, and in it are found sensation, intellect, and will»* [40]; «*Rather, we are souls. And all souls are one in the great ocean of the Supreme Consciousness, the Lord. Soul is the same as consciousness or Life. The same essence of life is within all creatures»* [25, BMY];

3. survival after death: the soul's capacity to survive physical death, continuing existence in an afterlife, reincarnation, or union with a divine source: «*The soul, being immortal, survives the death of the body and may continue in another form»* [26]; «*The soul of man is immortal, and when it has left the body, it continues to exist»* [26]; «*The thing about it is that it is not death of the body that is important to us, it's the soul»* [25, HE3];

4. moral and emotional nature: the soul is often described as the locus of moral judgment, feelings, emotions, and conscience, distinguishing a person's ethical and emotional self: «*The soul is the moral compass and emotional core, guiding virtue and conscience»* [41];

5. essence / fundamental nature: the essential or fundamental nature of a person or thing, the intrinsic quality that defines identity or character: «*The soul is the essence that defines the character and identity of a thing»* [38]; «*The soul is the essence of a man, that by which he is himself»* [42]; «*According to Hugo, everything speaks; everything has a soul»* [25, ASV]; «*Whether man or beast, we are all of the same essence, we all have a soul»* [25, BMY];

6. personification: a person embodying a specific quality, type, or condition (e.g., «a good soul»): «*He was a good soul, was Fred. He saved one of the Signals Waafs from getting into trouble through not turning up for duty on time, simply by staying at his post until she finally did appear»* [25, B3F];

7. source of vitality: the animating principle or life force that activates living beings: «*The soul is the breath of life, the vital spark that distinguishes the living from the dead»* [40]; «*The soul is the principle of life in the living body, that which gives it vitality»* [43]; «*…no attempt should be made to cure the body without the soul, and therefore if the head and body are to be well you must begin by curing the mind: that is the first thing...»* [25, BO6];

8. religious unit: capacity for redemption, divine grace, or spiritual transcendence: «*The soul is redeemed through divine grace, sanctified by the sacraments»* [44];

9. (metaphorical) emotional or intellectual intensity, particularly in art, music, or performance, representing depth and heartfelt expression: «*Sculpture is an expression of the human soul»* [45]; «*But the second answer leads the inquirer to moments of direct experience, transcending mere knowledge, enriching the imagination, possibly touching the heart and soul as well as the mind»* [25, AM6];

10. the seat of intellect and knowledge, sometimes separate from feelings or emotions: «*The soul, by which we understand and know, is the seat of the intellect»* [37].

The meanings of the concept SOUL can be domain-oriented and grouped under the relevant conceptual, disciplinary, or cultural dimensions: domain TEOLOGY / RELIGION: represented by meanings 1, 3, 8; domain ONTOLOGY / METAPHYSICS: 5, 7; domain PSYCHOLOGY: 2, 4, 10; domain LITERATURE / FIGURATIVE LANGUAGE: 6, 9.

The concept SOUL, as synthesized from authoritative English-language dictionaries and classical sources, encompasses multiple dimensions including spiritual, psychological, moral, metaphysical, cultural aspects, etc. Definitions identify the soul as an immaterial and immortal essence, the seat of consciousness and identity, and an entity capable of surviving physical death, as well as the locus of moral judgment and emotional nature. Furthermore, the soul is characterized as the fundamental essence defining identity, a source of vitality, and an embodiment of qualities in literary personification and metaphorical expression in the arts. These diverse meanings can be systematically classified within four domains: TEOLOGY / RELIGION (meanings 1, 3, 8), ONTOLOGY / METAPHYSICS (meanings 5, 7), PSYCHOLOGY (meanings 2, 4, 10), and LITERATURE / FIGURATIVE LANGUAGE (meanings 6, 9).

1.4. Imagery / symbolic and axiological dimensions of the concept SOUL. The concept SOUL is deeply rooted in human imagination and symbolic cognition, functioning primarily as a metaphor and cultural symbol across fields such as religion, literature, art, and psychology. Rather than an empirical entity, the soul operates as an imagery and symbolic construct that informs understandings of identity, morality, and existence. In mythology and religious traditions, *soul* is symbolized as an immortal essence transcending the physical body. Mircea Eliade emphasizes that such

religious symbols and myths act as archetypal images expressing fundamental human concerns with life, death, and transcendence, thereby providing existential meaning and reinforcing cultural cohesion [46]. Carl Jung, in analytical psychology, conceptualizes *soul* as an archetype – an innate symbol from the collective unconscious manifesting through dreams, art, and mythology. This archetype embodies the pursuit of wholeness and self-realization, mediated by imagination which bridges conscious awareness and the soul's symbolic realm, fostering personal development [14]. Literary theorists George Lakoff and Mark Johnson highlight *soul* as a metaphor for the «essence» or «heart» of a person or culture, employing imaginative cognition to articulate complex emotional and existential experiences. In the arts, the soul represents profound emotional expression, forging symbolic connections between creator and audience [47]. Phenomenologists such as Husserl and Merleau-Ponty view the soul as an experiential dimension constituted through imaginative intentionality. It is not merely metaphysical but a lived reality shaped by imaginative acts that generate meaning and identity, situating *soul* as the core of consciousness and selfhood [48].

The axiological dimension of the concept SOUL concerns its function as a carrier of values, ethics, and moral significance within philosophical, religious, and cultural contexts. Within this framework, the soul is conceived as the seat of virtue, conscience, and ethical discernment, underpinning notions of good and evil, moral accountability, and spiritual worth. Classical thinkers such as Aristotle identified the soul as the source of moral virtues and ethical conduct [36, p. 866; 40, 41], while St. Augustine regarded it as the moral center that defines human capacity for sin, repentance, and redemption [49; 50]. In modern philosophical discourse, the soul's axiological aspect is examined through themes of human dignity, authenticity, and intrinsic worth, symbolizing the moral identity of the individual. This dimension also aligns with theological doctrines that emphasize the soul's salvation, divine grace, and ultimate moral fate [44]. Thus, the axiological perspective positions the soul as fundamental to comprehending ethical principles, human dignity, and the quest for moral excellence across diverse intellectual traditions.

2.1. The etymological analysis; notional, imagery and axiological components of the concept SPIRIT. The concept SPIRIT occupies a complex and multifaceted role within diverse intellectual traditions, including religious, philosophical, psychological, and cultural frameworks. Within religious and theological discourse, spirit is typically understood as an immaterial, divine, or supernatural essence that animates living beings, facilitates communion with the divine, or signifies sacred presence [51; 52]. Philosophically, particularly in idealist thought exemplified by Hegel, spirit represents consciousness, mind, or the fundamental principle of existence and self-awareness [53]. From a psychological standpoint, spirit is often conceptualized as an element of the human psyche associated with motivation, creativity, and experiences transcending purely physical or biological functions [54]. In cultural contexts, spirit functions metaphorically to denote vitality, moral character, or collective identity, as in expressions like «the spirit of a nation» or «team spirit». SPIRIT functions both as an ontological construct and as an interpretive lens for understanding human subjectivity, identity formation, and existential connectedness.

2.2. The etymological analysis of the lexeme *spirit* – the name of the concept SPIRIT. The English noun *spirit* originates from the Latin term *spiritus*, signifying «breath», «breathing», «spirit», or «soul». The Latin *spiritus* derives from the verb *spirare*, meaning «to breathe», which is etymologically linked to the PIE root *sp(h)er–* or *spei-*, connoting «to blow» or «to breathe out/to exhale» thereby associating the concept with the vital animating breath of life [29]. In Classical Latin usage, *spiritus* primarily denoted the physical act of breathing but was extended metaphorically to encompass notions of «life», «soul», «courage», and the «breath of life». During the late and ecclesiastical Latin periods, the term acquired more explicitly theological and metaphysical connotations, referring to the immaterial soul, the Holy Spirit (*Spiritus Sanctus*), and divine presence [29; 33]. The OF *espirit*, borrowed from Latin *spiritus*, was adopted into ME in the thirteenth century as *spirit*, initially retaining the Latin senses of «breath» and «vital principle» [33; 35]. Over time, the term's semantic range broadened to include metaphysical, psychological, and ethical dimensions. Originally linked to the tangible sign of life – *breath* – the word evolved to designate the immaterial essence of an individual or being and acquired additional figurative meanings such as «courage», «mood», «temper», and «animating force», exemplified in expressions like «spirit of the law» or «team spirit». The religious significance of *spirit* was further developed within Christian theology, where *Spiritus Sanctus* (the Holy Spirit) assumes a central doctrinal role [55; 29; 33; 34; 35].

The etymology of *spirit* reflects a profound conceptual evolution from a concrete physiological process to complex metaphysical and theological constructs. This linguistic trajectory underscores the term's integral role in articulating human understandings of life, identity, and transcendence across historical and cultural contexts.

2.3. The notional components of the concept SPIRIT. The lexeme *spirit* – name of the concept SPIRIT – encompasses a wide range of meanings across various authoritative English dictionaries [31; 32; 33; 34; 35]. Below is a comprehensive synthesis of its meanings, illustrated with quotations from respected authors and historical figures:

1. vital principle / soul: non-physical essence or life force that animates living beings, distinguishing the living from the non-living: «*The Holy Spirit becoming an inhabitant, is a vital principle in the soul: he, acting in, upon and with the soul, becomes a fountain of true holiness and joy…»* [56]; «*As human beings we consist not only of physical bodies but of minds, emotions and spirits too. And any one of these elements can adversely affect the effective functioning of the others»* [25, AYK];

2. supernatural being: incorporeal entities such as ghosts, angels, etc., existing beyond the physical realm: «*The ghosts race towards the light, you can almost hear the heavy breathing spirits, all determined to get somewhere»* [57];

3. mood: a person's mood or emotional state: «high spirits» or «low spirits»: «*Never be in a hurry; do everything quietly and in a calm spirit. Do not lose your inner peace for anything whatsoever, even if your whole world seems upset»* [58]; «*The onset of this 'game' is often triggered by instances of behaviour during the lengthy lunch break which is likely to be seen as 'boisterous' and 'high spirits'»* [25, GUR];

4. nature / character: the fundamental nature or quality of a person, group, or institution: «*The secret of genius is to carry the spirit of the child into old age»* [59]; «*This contemporary condition... greatly puzzles the now small body of surviving constitutionalists old enough to remember the sentiment of the mid-Victorian era, with its prevalent belief that to imitate the forms, or at any rate to*

adopt the spirit of the English constitution, was the best method whereby to confer upon the people of any civilized country the combined blessings of order and of progress» [25, EAJ];

5. alcoholic beverage: distilled alcoholic drinks, such as whiskey or vodka: «*Janx Spirit is a rather potent alcoholic beverage, and is used heavily in drinking games that are played in the hyperspace ports»* [60];

6. liveliness / enthusiasm: qualities like courage or vivacity, indicating a spirited or lively demeanor: «*The person who can bring the spirit of laughter into a room is indeed blessed»* [61];

7. principle / essence: the intended meaning or purpose behind actions or laws, emphasizing the underlying principle rather than the literal interpretation: «*I love him who reserves no share of spirit for himself, but wants to be wholly the spirit of his virtue: thus, walks he as spirit over the bridge»* [62]; «*The work that had been put in in the past year was now showing results and he was absolutely confident that the spirit that had animated the society, the progressive feeling and the strong loyalty would continue throughout London»* [25, CCR];

8. emotional / moral nature: the emotional or moral aspect of a person, often linked to conscience or ethical sensibility: «*They have nothing in their whole imperial arsenal that can break the spirit of one Irishman who doesn't want to be broken»* [63]; «*That defeat will not have affected the spirit of the team and they will be going out against Wimbledon as determined as ever»* [25, CH3];

9. collective identity / ethos: morale of a group, community, or era: «*Wars may be fought with weapons, but they are won by men. It is the spirit of men who follow and of the man who leads that gains the victory»* [64]; «*They reveal to us the astonishing cultural achievements and spirit of our ancestors; they also document the power struggles, intrigues and invasions that have shaped English history»* [25, BPC];

10. Holy Spirit (in Christian theology): divine influences or entities: «*O Holy Spirit, descend plentifully into my heart. Enlighten the dark corners of this neglected dwelling and scatter there Thy cheerful beams»* [65]; «*You know some of the ways we think about the Holy Spirit and some of the ways in which the Holy Spirit helps us. It's more than help actually, it's an empowering. Er what we can do with the Holy Spirit is more than we can do on our own»* [25, HDD].

Here is the classification of the meanings of the lexeme *spirit* according to the most relevant domains within which each meaning is realized. The meanings are grouped by domain, and their corresponding numbers are indicated: domain TEOLOGY / RELIGION: represented by meanings 1, 10; domain ONTOLOFY / METAPHYSICS: 2, 7; domain PSYCHOLOGY: 3, 4, 6, 8; domain SOCIOLOGY: 9; domain GASTRONOMY: 5.

The lexeme *spirit* – name of the concept SPIRIT – manifests a rich polysemy, with its meanings distributed across diverse conceptual domains such as THEOLOGY/RELIGION, ONTOLOGY/METAPHYSICS, PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY, and GASTRONOMY. Despite the wide range of meanings, the core idea remains the same: it refers to an invisible force connected to inner change. This wide use shows how deeply the concept is rooted in both language and culture, acting as a link between the physical and the spiritual in both every-day and religious contexts.

2.4. Imagery / symbolic and axiological dimensions of the concept SPIRIT. Across diverse cultural and intellectual traditions, the concept SPIRIT emerges as a generative imagery construct that lends ontological substance to invisible or metaphysical realities. In classical Greek philosophy, Plato's vision of the *anima mundi* portrays the cosmos as a living, ensouled organism animated by a universal soul, thereby endowing the universe itself with spiritual agency [26]. Similarly, in Indigenous epistemologies, animistic frameworks posit that all elements of the natural world – rivers, stones, animals – are imbued with interior spiritual presence. This worldview, first formally articulated in anthropological theory by E. B. Tylor, continues to be documented in contemporary ethnographic research [17]. Modern depth psychology retains this imaginative register through C. G. Jung's theory of the collective unconscious, wherein the spirit appears as an archetypal mediator operating within dreams, myths, and imaginative practices [54]. In the Hegelian tradition, particularly within The Phenomenology of Spirit, Geist is conceptualized as the dialectical self-realization of consciousness through history, wherein cultures project ideals such as freedom and rationality onto an unfolding, invisible spiritual dynamic [53]. In many civilizations, spirit also serves as a symbol of a society's ethical and moral ideals. It often embodies the collective conscience, motivating individuals and communities toward values such as justice, courage, and compassion. In this light, *spirit* transcends mere individual disposition and becomes a cultural and moral force that actively shapes the normative contours of communal life. From an axiological perspective, *spirit* designates the site of highest value, dignity, and ethical orientation. In Christian moral theology, cardinal virtues such as temperance, fortitude, and prudence are linked not merely to moral habituation but to the vivifying presence of the Holy Spirit, who empowers ethical action through divine grace [66]. Likewise, in contemporary philosophical discourse on human dignity – especially within analytic frameworks – *spirit*, understood as the rational or immaterial core of personhood, is posited as the non-fungible ground of intrinsic worth, upon which universal rights and moral obligations are built [26].

Thus, across theological, philosophical, psychological, and legal systems, the invocation of *spirit* functions as a legitimating principle for what is to be held sacred, protected, or cultivated. Its

Table 1

Shared traits of the concepts SOUL and SPIRIT

meaning	soul	spirit	explanations
vital principle / life force	meaning 1	meaning 7	both lexemes denote an animating, immaterial life essence
emotional / moral nature	meanings 3, 8	meaning 4	both refer to the ethical and emotional core of the person
essence / fundamental nature	meanings 4, 7	meaning 5	both can stand for a person's essential or defining nature
religious / theological core	meaning 10	meaning 8	in theology, both may refer to the spiritual essence related to divine interaction
seat of personhood / consciousness	implied in meanings 1, 8	meanings 2, 10	soul more clearly encodes personality, intellect, and will; spirit implies emotional disposition
survival after death	implied in meanings 1, 2	meaning 3	both carry the notion of post-mortem persistence, especially in religious or metaphysical frameworks

conceptual structure unfolds across three interrelated dimensions: the imagery, which furnishes the narrative forms through which spirit is envisioned; the symbolic, which articulates those visions through culturally resonant signs and metaphors; and the axiological, which elevates such symbolic forms into sources of value, normativity, and ethical direction. Collectively, these dimensions demonstrate the enduring potency of the concept SPIRIT as a bridge between myth and metaphysics, image and institution, description and prescription – illuminating its persistent influence in the history of human thought.

3. The shared and unique traits of the concepts SOUL and SPIRIT: conceptual overlaps and distinctions. A comprehensive comparative examination of the concepts SOUL and SPIRIT, grounded in the semantic inventories presented, reveals their areas of semantic convergence and divergence, highlights distinct meanings exclusive to each term, and elucidates key conceptual overlaps and differentiations.

Table 1 represents the meanings present for both SOUL and SPIRIT, albeit occasionally with subtle differences (in emphasis or interpretation).

The thorough comparative analysis of the concepts SPIRIT and SOUL, based on the provided semantic inventories, uncovers their points of semantic divergence, identifies meanings unique to each term, and clarifies essential conceptual distinctions between them.

The following meanings are distinctive to SPIRIT and have no direct parallel in SOUL (see table 2):

Table 2

Unique traits of the concept SPIRIT

meaning (*spirit*)	explanation
2. supernatural being	refers to ghosts, angels, and incorporeal entities; *soul* doesn't include this usage.
5. alcoholic beverage	*spirit* uniquely denotes distilled liquor
6. liveliness / enthusiasm	often metaphorically used in contexts like «fighting spirit», absent in *soul*
9. collective identity / ethos	refers to group morale or cultural atmosphere («team spirit»)

The following meanings are distinctive to SOUL and have no direct parallel in SPIRIT (see table 3):

Table 3

Unique traits of the concept SOUL

meaning (*soul*)	explanation
6. personification	«a good soul», «a lost soul» – *soul* is used as a stand-in for a person
9. aesthetic intensity	particularly in art or music, «soul» evokes profound emotional depth («soul music»)
10. seat of intellect and knowledge	*soul* is sometimes seen as the container of reason or wisdom, more than *spirit*

The lexemes *soul* and *spirit* both center on the immaterial, essential, and moral dimension of human life, and they frequently overlap in theological, psychological, and metaphysical discourse. However, *soul* emphasizes individuality, consciousness, and personal depth, while *spirit* extends into broader social, emotional, and symbolic domains – including collective ethos, enthusiasm, and even material referents like alcohol. Thus, *soul* typically suggests inward essence, whereas *spirit* is often outwardly expressive or dynamic, reflecting both internal states and communal or symbolic forces.

The comparative analysis of the domains reveals both shared conceptual foundations and distinct disciplinary orientations:

1. shared domains: THEOLOGY / RELIGION: both terms are deeply embedded in religious discourse, referring to non-material aspects of human existence and divine interaction; ONTOLOGY / METAPHYSICS: both are used to articulate immaterial realities and fundamental principles of being; PSYCHOLOGY: the psychological domain reflects the overlap in inner states and traits, while *soul* is closely tied to enduring personal identity and moral awareness, *spirit* emphasizes emotional dynamism, liveliness, and momentary states;

2. unique domains: LITERATURE / FIGURATIVE LANGUAGE (*soul only*): *soul* appears more prominently as a literary and symbolic device, often personified or used to describe artistic intensity and sincerity; SOCIOLOGY (*spirit only*): *spirit* uniquely captures the shared morale or ethos of a group or era, reflecting its broader social resonance; GASTRONOMY (*spirit only*): only *spirit* extends metaphorically into this concrete, non-metaphysical domain, showing a semantic divergence rooted in historical usage.

While SOUL and SPIRIT share core metaphysical, theological, and psychological domains, they diverge significantly in their figurative, social, and material extensions. *Soul* aligns more with enduring personal identity, moral substance, and artistic depth, whereas *spirit* expresses liveliness, social cohesion, and even physical consumption.

Conclusions. SOUL and SPIRIT permeate a broad spectrum of disciplines, including philosophy, theology, neuroscience, psychology, physics, and biology. Although scientific inquiry often treats SOUL and SPIRIT metaphorically or as aspects of consciousness, numerous scholars have examined these concepts in depth. Philosophical interpretations of SOUL and SPIRIT span millennia and diverse cultures, constituting foundational themes in metaphysics, ethics, and psychology. *Soul* possesses a rich etymological heritage, emblematic of humanity's persistent pursuit to grasp the essence of life and consciousness. ME «soul» derives from OE *sāwol/sāwel*, indicating a human's immaterial or spiritual core. These forms trace back to the PG **saiwalō*, whose origin remains uncertain but is hypothesized by some linguists to relate semantically and phonologically to **saiwaz* («sea»). This conjecture draws on early Germanic cosmologies positing the soul's association with aquatic realms, symbolizing spiritual origin or posthumous return to the sea. In Classical Greek, *ψυχή* (psyche) – from *ψύχειν* («to breathe» or «to blow») – embraces life principle, spirit, and consciousness, underpinning modern psychology's conceptual framework. Latin *anima* similarly connotes «breath» or «life force» and forms the root for English words like *animate* and *animal*. These linguistic parallels reflect a widespread Indo-European schema equating the *soul* with breath as life's animating principle, employing physiological metaphors to conceptualize life and consciousness.

Synthesizing dictionary and classical sources reveal the multifaceted SOUL concept encompassing spiritual, psychological, moral, metaphysical, and cultural dimensions. Definitions characterize the *soul* as an immaterial, immortal essence, the locus of consciousness, identity, moral judgment, and emotional life, capable of enduring beyond physical death. Moreover, the *soul* represents a fundamental identity essence and a source of vitality, richly personified in literature and metaphor. These meanings cluster into four domains: THEOLOGY / RELIGION, ONTOLOGY / MET-

APHYSICS, PSYCHOLOGY, and LITERATURE / FIGURATIVE LANGUAGE.

Conversely, the English noun *spirit* stems from Latin spiritus, denoting «breath», «breathing», «soul», or «spirit». Derived from *spirare* («to breathe»), linked to the PIE root **sp(h)er-/spei–* («to blow» or «exhale»), *spiritus* initially described the physical act of breathing, later expanding metaphorically to «life», «courage», and «vital force». Ecclesiastical Latin extended spiritus to theological and metaphysical contexts, including the immaterial soul, the Holy Spirit (*Spiritus Sanctus*), and divine presence. Adopted into ME via OF *espirit*, «spirit» preserved its vital breath sense before broadening to encompass metaphysical, psychological, and ethical dimensions. Figurative meanings such as «courage», «temper», and «animating force» arose, evident in expressions like «spirit of the law» or «team spirit». Christian theology further deepened its significance through the central doctrine of the Holy Spirit.

The etymology of spirit reflects a shift from concrete physiological processes toward abstract metaphysical and theological constructs, highlighting its role in articulating life, identity, and transcendence across cultures. The lexeme spirit manifests a broad semantic range centered on an invisible, animating essence – whether personal, emotional, moral, supernatural, or collective. It, thus, denotes a non-material force imparting vitality and meaning to individuals, actions, communities, or beliefs in both secular and sacred realms.

Classifying spirit's meanings reveals distribution across domains such as THEOLOGY / RELIGION, ONTOLOGY / METAPHYSICS, PSYCHOLOGY, SOCIOLOGY, and GASTRONOMY. Despite this diversity, a unifying core emerges: *spirit* signifies an immaterial force connected to inner transformation, bridging tangible and intangible realities in cultural consciousness.

Comparatively, *soul* and *spirit* share central immaterial, essential, and moral connotations, often intersecting in theological, psychological, and metaphysical discourse. A comparative domain analysis reveals overlapping and distinct orientations: the shared domains are THEOLOGY/RELIGION, where both signify immaterial human existence and divine interaction; ONTOLOGY/METAPHYSICS, articulating immaterial reality and foundational being; PSYCHOLOGY, reflecting internal states, with *soul* tied to persistent identity and morality, and *spirit* to emotional vitality and transient moods. The unique domains are LITERATURE/FIGURATIVE LANGUAGE (exclusive to *soul*), emphasizing literary personification and artistic depth; SOCIOLOGY (unique to *spirit*), capturing collective morale and social ethos; GASTRONOMY (*spirit* only), indicating a semantic extension into tangible substances rooted in historical use.

In sum, while *soul* and *spirit* converge metaphysically and psychologically, they diverge in their expressive, social, and material applications. *Soul* aligns with enduring personal identity, moral essence, and artistic profundity, whereas *spirit* conveys liveliness, social cohesion, and physical embodiment.

Bibliography:

1. Descartes R. The Passion of the Soul. URL: https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/descartes1649.pdf (date of access: 01.05.2025)
2. Hitt J. This is your brain on God. *Wired.* Nov. 1, 1999. URL: https://www.wired.com/1999/11/persinger/?utm_source=chatgpt.com (date of access: 15.05.2025)
3. Keim B. Consciousness After Death: Strange Tales From the Frontiers of Resuscitation Medicine. *Wired*. Apr. 24, 2013. URL: https://www.wired.com/2013/04/consciousness-after-death/?utm_source=chatgpt.com (date of access: 15.05.2025)
4. Rothman J. Daniel Dennett's Science of the Soul. *The New Yorker.* Mar. 20, 2017. URL: https://www.newyorker.com/magazine/2017/03/27/daniel-dennetts-science-of-the-soul?utm_source=chatgpt.com (date of access: 20.04.2025)
5. Spitzer R. Science at the Doorstep to God. San Francisco : Ignatius Press, 2023. 315 p. URL: https://ignatius.com/science-at-the-doorstep-to-god-sdgp/ (date of access: 20.04.2025)
6. Wilber K. The marriage of sense and soul: integrating science and religion. New York : Random House, 1998. 170 p. URL: http://www.shamogoloparvaneh.com/Wilber,%20Ken%20-%20Marriage%20Of%20Sense%20&%20Soul.pdf (date of access: 24.03.2025)
7. Flournoy T. Spiritism and Psychology. New York and London : Harper & Brothers Publishers, 1911. 354 p. URL: https://ia601300.us.archive.org/19/items/spiritismpsychol00flou/spiritismpsychol00flou.pdf (date of access: 20.03.2025)
8. Measures of Religiosity / ed. by P. C. Hill, R. W. Hood. Birmingham, AL : Religious Education Press, 1999. 531 p.
9. Newberg A. The neuroscientific study of spiritual practices. *Front. Psychol.*, 2014. Vol.5. DOI.org/10.3389/fpsyg.2014.00215
10. Sinnott E. W. Cell and psyche. The Biology of purpose. New York : Harper & Brothers, 1961. 119 p. URL: https://archive.org/details/cellandpsychethe007632mbp/page/n9/mode/2up?view=theater (date of access: 23.03.2025)
11. Strömberg G. The Soul of the Universe. Philadelphia : David McKay Co., 1940. 244 p.
12. Van Eyghen H. Animism and Science. *Religions*. 2023. № 14(5), 653. DOI: https://doi.org/10.3390/rel14050653
13. Maturana H.R., Varela F. The Tree of Knowledge. The Biological Roots of Human Understanding. Boston& London : Shambhala, 1992. 269 p. URL: https://uranos.ch/research/references/Maturana1988/maturana-h-1987-tree-of-knowledge-bkmrk.pdf (date of access: 22.06.2025)
14. Jung C. G. The Archetypes and the Collective Unconscious. *The Collected Works of C.G. Jung.* Vol. 9, Part 1. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1968. 589 p. URL: https://www.jungiananalysts.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/C.-G.-Jung-Collected-Works-Volume-9i_-The-Archetypes-of-the-Collective-Unconscious.pdf (date of access: 20.06.2025)
15. Griffith J. Freedom: The End Of The Human Condition. Sydney : WTM Publishing and Communications Pty Ltd, 2019. 590 p. URL: https://www.theoriginofgod.com/FreedomBook.pdf (date of access:25.05.2025)
16. McFadden J. Quantum Biology. *University of Surrey*. URL: https://www.ill.eu/fileadmin/user_upload/ILL/2_News_Press_Events/Forthcoming-events/Colloquia/McFadden.pdf (date of access: 20.06.2025)
17. Tylor E. B. Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom. London: John Murray, 1920. Vol. 2. URL: https://www.gutenberg.org/ebooks/70484 (date of access: 20.04.2025)
18. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
19. Мушировська Н. В. Когнітивна структура концепту «Душа» у поезії раннього українського символізму. *Закарпатські філологічні студії.* 2021. Вип.18. С. 61–70. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.18.10
20. Сінна Л. Ю. Вербалізація концепту «Душа» в мовній картині світу англійців. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2021. № 52. Т. 1. С.166–168. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-1.39
21. Cambridge Dictionary. English Thesaurus. URL: https://dictionary.cambridge.org/thesaurus (date of access: 20.03.2025)

22. Collins English Thesaurus. URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-thesaurusT (date of access: 20.03.2025)
23. Thesaurus. URL: https://www.merriam-webster.com/thesaurus/dictionary (date of access: 22.03.2025)
24. Thesaurus.com. URL: (date of access: 15.03.2025)
25. British National Corpus (BNC). URL: https://www.english-corpora.org/bnc/ (date of access:18.06.2025).
26. Plato. Complete Works / Eds. J. M. Cooper & D. S. Hutchinson. Indianapolis-Cambridge : Hackett Publishing Company, 1997. 1808 p. https://ia800805.us.archive.org/31/items/plato-complete-works-plato-john-m-cooper-d-s-hutchinson-z-library/Plato_Complete_Works_Plato%2C_John_M_Cooper%2C_D_S_Hutchinson_Z_Library.pdf (date of access: 20.03.2025)
27. Ciocan C.T. The Value of the Soul in the Religious Views. *DIALOGO JOURNAL*. 2020. № 6(2). P. 233–244. DOI: 10.18638/dialogo.2020.6.2.21 URL: https://www.researchgate.net/publication/342565861_The_Value_of_the_Soul_in_the_Religious_Views (date of access: 20.05.2025)
28. Kim E. Soul etymology. *Eric Kim News*. URL: https://erickimphotography.com/blog/2024/09/22/soul-etymology/?utm_source=chatgpt.com (date of access: 15.03.2025)
29. Online Etymology Dictionary. URL: https://www.etymonline.com/ (date of access: 17.05.2025)
30. Rose W.H. The soul and the sea. Saiwalo, Dwimor and Hel #2. 2025. URL: https://heathensoullore.net/the-soul-and-the-sea/?utm_source=chatgpt.com (date of access: 15.04.2025)
31. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/(date of access: 15.03.2025)
32. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: https://www.ldoceonline.com/dictionary/(date of access:15.03.2025)
33. Merriam–Webster Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/(date of access: 15.03.2025)
34. The American Heritage Dictionary of the English Language. URL: https://ahdictionary.com/ (date of access: 15.03.2025)
35. The Oxford English Dictionary. URL: https://www.oed.com/?tl=true (date of access: 15.03.2025)
36. The Cambridge Dictionary of Philosophy / ed. by R. Audi. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 1001 p. URL: https://ia601300.us.archive.org/12/items/RobertiAudi_The.Cambridge.Dictionary.of.Philosophy/Robert.Audi_The.Cambridge.Dictionary.of.Philosophy.pdf (date of access: 15.03.2025)
37. Descartes R. Meditations on First Philosophy / translated by E. S. Haldane. Cambridge : Cambridge University Press, 1911. 32 p. URL: https://yale.learningu.org/download/041e9642-df02-4eed-a895-70e472df2ca4/H2665_Descartes%27%20Meditations.pdf (date of access: 15.04.2025)
38. Aquinas St. T. Summa Theologica / translated by Fathers of the English Dominican Province. URL: https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B1%5D,_EN.pdf (date of access: 15.04.2025)
39. James W. The Principles of Psychology : 2 Vols. New York : Henry Holt & Company, 1890. Vol.1 712 p. URL: http://library.manipaldubai.com/DL/the_principles_of_psychology_vol_I.pdf (date of access: 10.04.2025)
40. Aristotle. De Anima (On the Soul) / translated by E. M. Edghill & D. Kolak. URL: https://antilogicalism.com/wp-content/uploads/2016/12/aristotle_anima_final.pdf (date of access: 15.04.2025)
41. Aristotle. Nicomachean Ethics (c. 350 BC) / translated by W. D. Ross. URL: https://pinkmonkey.com/dl/library1/gp012.pdf (date of access: 15.04.2025)
42. Locke J. An Essay Concerning Human Understanding. Pennsylvania State University. 1999. 718 p. URL: https://www.philotextes.info/spip/IMG/pdf/essay_concerning_human_understanding.pdf (date of access: 15.04.2025)
43. Galen. On anatomical procedures / translated by C. Singer. London-New York-Toronto : Oxford University Press, 1956. 290 p. URL: https://dn790002.ca.archive.org/0/items/b20457194/b20457194.pdf (date of access: 10.04.2025)
44. Decree on Justification. *German History in Documents and Images*. URL: https://ghdi.ghi-dc.org/pdf/eng/Doc.63-ENG-Trent.pdf (date of access: 15.04.2025)
45. Hepworth B. 30 Best Barbara Hepworth Quotes With Image. *BooKey.* URL: https://www.bookey.app/quote-author/barbara-hepworth?utm_source=chatgpt.com (date of access: 15.05.2025)
46. Eliade M. Myth and Reality / translated by W.R. Trask. New York & Evanston : Harper & Row, Publishers, 1963. 204 p. URL: https://www.bard.edu/library/arendt/pdfs/Eliade_MythAndReality.pdf (date of access: 15.04.2025)
47. Lakoff J., Johnson M. Metaphors we live by. London: The University of Chicago press, 2003. 276 p. URL: https://cs.uwaterloo.ca/~jhoey/teaching/cs886-affect/papers/LakoffJohnsonMetaphorsWeLiveBy.pdf (date of access: 15.06.2025)
48. Zahavi D. Husserl's Phenomenology. Stanford, California : Stanford University Press, 2003. 178 p. URL: https://mesosyn.com/phenom-DanZahavi.pdf (date of access: 15.04.2025)
49. The works of Saint Augustine / translated by M. Boulding. Vol. 1. The Confessions. New York : New City Press, 1997. 416 p. URL: https://wesleyscholar.com/wp-content/uploads/2019/04/Augustine-Confessions-vol-1.pdf (date of access: 15.05.2025)
50. Augustine. Confessions / translated and edited by A.C. Outler. Philadelphia : The Westminster Press, 1955. 432 p. URL: https://www.ling.upenn.edu/courses/hum100/augustinconf.pdf (date of access: 15.06.2025)
51. Steiner R. The Philosophy of Freedom: The Basis for a Modern World Conception / translated by M. Wilson. Dornach : The Rudolf Steiner Press, 1964. 142 p. URL: https://argos.vu/wp-content/uploads/2018/11/Philosophy_of_Freedom-Rudolf_Steiner-4.pdf (date of access: 15.04.2025)
52. James W. The Varieties of Religious Experience. A Study in Human Nature. Adelaide : eBooks@Adelaide, 2009. 400 p. URL: https://csrs.nd.edu/assets/59930/williams_1902.pdf (date of access: 15.04.2025)
53. Hegel G. W. F. Phenomenology of Spirit / translated and edited by T. Pinkard. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 492 p. URL: https://files.libcom.org/files/Georg%20Wilhelm%20Friedrich%20Hegel%20-%20The%20Phenomenology%20of%20Spirit%20(Terry%20Pinkard%20Translation).pdf(date of access: 10.04.2025)
54. Jung C. G. Psychology and Religion: West and East. *The Collected Works of C.G. Jung.* Vol. 11. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1969. 720 p. URL: https://www.jungiananalysts.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/C.-G.-Jung-Collected-Works-Volume-11_-Psychology-and-Religion_-West-and-East.pdf (date of access: 10.04.2025)
55. Stein M. Jung's map of the soul. An Introduction. Chicago and La Salle, Illinois : Open Court, 1998. 244 p. URL: https://www.planete-coree.com/wp-content/uploads/2019/06/Jungs-Map-of-the-Soul-An-introduction-by-Murray-Stein.pdf (date of access: 10.04.2025)
56. Edwards J. Selected Sermons of Jonathan Edwards. *Goodreads*. URL: https://www.goodreads.com/quotes/8562164-the-holy-spirit-becoming-an-inhabitant-is-a-vital-principle (date of access: 15.05.2025)
57. Dylan B. Chronicles. Volume One. *Goodreads*. URL: https://www.goodreads.com/search?q=ghost+spirit&search%5Bsource%5D=goodreads&search_type=quotes&tab=quotes (date of access: 16.06.2025)
58. Saint Francis de Sales Quotes. *BrainyQuote.* URL: https://www.brainyquote.com/quotes/saint_francis_de_sales_131350 (date of access: 18.06.2025)
59. Aldous Huxley Quotes. *BrainyQuote.* URL: https://www.brainyquote.com/quotes/aldous_huxley_163031 (date of access: 20.06.2025)

60. Adams D. The Hitchhiker's Guide to the Galaxy. *Goodreads*. URL: https://www.goodreads.com/quotes/307452-janx-spirit-janx-spirit-is-a-rather-potent-alcoholic (date of access: 16.06.2025)
61. Bennett Cerf Quotes. *BrainyQuote.* URL: https://www.brainyquote.com/quotes/bennett_cerf_121699 (date of access: 16.06.2025)
62. Nietzsche F. Thus Spoke Zarathustra. *Goodreads*. URL: https://www.goodreads.com/search?utf8=%E2%9C%93&q=spirit+of+deed&search_type=quotes (date of access: 16.06.2025)
63. Bobby Sands Quotes. *BrainyQuote.* URL: https://www.brainyquote.com/quotes/bobby_sands_197250 (date of access: 19.06.2025)
64. George S. Patton Quotes. *BrainyQuote.* URL: https://www.brainyquote.com/quotes/george_s_patton_159768 (date of access: 20.06.2025)
65. Saint Augustine Quotes. *BrainyQuote.* URL: https://www.brainyquote.com/quotes/saint_augustine_148533 (date of access: 21.06.2025)
66. The Human Virtues. *Catechism*. URL: https://www.vatican.va/content/catechism/en/part_three/section_one/chapter_one/article_7/i_the_human_virtues.index.html?utm_source=chatgpt.com(date of access: 21.06.2025)

Давиденко І., Калюжна А., Літовченко Я. «Я» як ДУША/SOUL і ДУХ/SPIRIT

Дослідження має на меті окреслити понятійні, образні та аксіологічні складові концептів ДУША/SOUL і ДУХ/SPIRIT, визначити їх спільні та відмінні риси, інтегральну та диференційну зони. Об'єктом дослідження є лексеми *soul* і *spirit* як лінгвістичні репрезентації відповідних концептів, які у тезаурусах розглядаються як синоніми. Їх лексична семантика вивчається через етимологічний аналіз, тлумачення словників, семантичний аналіз корпусних прикладів та визначення ціннісних аспектів. Концепти ДУША/SOUL і ДУХ/SPIRIT мають глибоке значення у таких дисциплінах як філософія, теологія, нейронаука та психологія. Лексема *soul* походить з давньоанглійського *sāwol*, що веде свій початок від протогерманського **saiwalō*, пов'язаного з **saiwaz* («море»), символізуючи духовне походження у ранній германській космології. Концепт ДУША/SOUL охоплює духовну, психологічну, моральну, метафізичну та літературну сфери, втілюючи безсмертну сутність, осередок ідентичності та моральне ядро особистості. Лексема *spirit*, що походить від латинського *spiritus* (від *spirare* – «дихати»), еволюціонувала від позначення фізичного дихання до означення життя, мужності та божественної присутності, особливо у християнській теології. Її семантичний діапазон охоплює теологічні, метафізичні, психологічні, соціологічні й навіть гастрономічні сфери, символізуючи нематеріальну життєдайну силу, пов'язану з внутрішніми перетвореннями та колективним духом. Порівняльний аналіз демонструє, що ДУША/SOUL і ДУХ/SPIRIT збігаються у теології, метафізиці та психології, але розходяться у фігуральній мові (SOUL/ДУША) та соціологічних та матеріальних значеннях (SPIRIT/ДУХ). ДУША/SOUL підкреслює тривалу індивідуальність і моральну глибину, тоді як ДУХ/SPIRIT відображає емоційну життєвість, соціальну згуртованість і фізичне втілення, демонструючи їхні доповнювані, але відмінні ролі у концептуальних системах людини.

Ключові слова: дух, душа, когнітивна лінгвістика, концепт, лексичне значення.

УДК 811.581.11
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.7

Далте О. Ю.,
аспірантка кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

КАУЗАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті представлена модель функційно-семантичного поля (ФСП) каузальності сучасної китайської мови з урахуванням її топікальної структури, когнітивних особливостей категоризації причиново-наслідкових відношень та синтаксичних механізмів їх реалізації. Каузальність у сучасній китайській мові кваліфікується як когнітивно-семантична категорія, що базується на дуальній єдності між причиною та наслідком. Методичним орієнтиром слугує модель сентенційного поля каузальності, у межах якої каузальні зв'язки описуються як взаємодія мікрополів ПРИЧИНИ та НАСЛІДКУ за допомогою п'яти базових каузальних бінем: причина – ефект, підстава – висновок, умова – результат, допуст – наслідок, засіб – мета. З урахуванням топікальної організації китайського синтаксису простежується тенденція до актуалізації компонента ПРИЧИНИ як теми висловлювання, що визначає когнітивну рамку повідомлення та структурує мовлення за принципом тематично-рематичного членування.

Запропонована модель ФСП каузальності складається з п'яти субполів, кожне з яких відображає унікальний тип причиново-наслідкових відношень: (1) субполе *причиновості* – універсальний та закономірний зв'язок між подіями; (2) субполе *підстави* – суб'єктивну аргументацію мовця; (3) субполе *умови* – потенційну залежність результату від передумови; (4) субполе *допусту* – реалізацію дії попри очікувані перешкоди; та (5) субполе *цільової орієнтації* – спрямованість дії на досягнення мети. Кожне субполе має власний набір унікальних лексико-граматичних конституентів.

З урахуванням синтезу філософських, когнітивних і структурно-синтаксичних підходів, стаття окреслює концептуальні основи моделі ФСП каузальності сучасної китайської мови як багаторівневої системи, адаптованої до її мовної картини світу. Таким чином, побудована модель забезпечує цілісне представлення каузальності як поліструктурної системи, що охоплює когнітивні, синтаксичні та прагматичні виміри репрезентації причиново-наслідкових відношень у сучасній китайській мові. Подальші дослідження будуть присвячені розмежуванню ядерних і периферійних конституентів у межах кожного субполя, а також на поглибленому аналізі прагматичних чинників, що впливають на їх вибір у різних комунікативних контекстах.

Ключові слова: функційно-семантичне поле каузальності, субполе причиновості, субполе підстави, субполе умовності, субполе допустовості, субполе цільової орієнтації, топікальність, сучасна китайська мова.

Постановка проблеми. Одним з провідних напрямків досліджень сучасних лінгвістичних студій є фокус на антропоцентричній парадигмі, в межах якої особливого значення набуває вивчення мовної репрезентації базових функційно-семантичних категорій у тісному зв'язку з когнітивними процесами. Передача причиново-наслідкової семантики безпосередньо залежить від її унікального втілення в мовній картині світу певного народу, яка задає межі логіко-філософській категорії каузальності та забезпечує вичерпний перелік засобів для її вираження у мовленні за допомогою ядерних та периферійних конституентів функційно-семантичного поля (ФСП). Водночас у сучасному мовознавстві відсутня узгоджена модель ФСП каузальності китайської мови, яка б інтегрувала особливості її топікальної структури та механізми передачі причиново-наслідкових відношень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Каузальні відношення є універсальною логіко-філософською категорією, що відображає закономірний зв'язок між явищами дійсності, де кожен факт або подія постає як ланка у логічному ланцюгу від причини до наслідку. У західній філософській традиції каузальність сприймається через призму *бінарних опозицій* причини та наслідку – від ідеї першопричини у Демокріта та Аристотеля до телеологічного підходу Середньовіччя й категоріального аналізу в німецькій класичній філософії Г. Гегеля, Д. Г'юма, та І. Канта [1]. У східній цивілізації, зокрема в процесі формування китайської філософської традиції, поступово склалася унікальна дуальна єдність у сприйнятті причиново-наслідкових відношень. Така світоглядна гармонізація стала можливою завдяки впливу конфуціанської етики [2], яка наголошувала на цінності мудрості предків та послідовності традиції, що у свою чергу сприяло взаємопроникненню філософських і релігійних доктрин у межах єдиного ментального простору. У цьому контексті буддійське розуміння *автокаузальності* [3] природно співіснує з уявленням про *самокаузальність*, характерним для даоських учень [4] і архаїчних космогонічних міфів [5].

Однак, дослідницький фокус сучасної науки дедалі частіше зміщується з онтологічного тлумачення каузальності як універсального принципу взаємодії явищ буття до вивчення її мовної репрезентації, що відображає специфіку когнітивного та комунікативного оформлення причино-наслідкових відношень у конкретній лінгвокультурі. Переважна більшість як вітчизняних (В. Пасинюк, І. Ступак, І. Кучман, Н. Леміш, Д. Конова, І. Вайноренє), так і зарубіжних дослідників (Б. Комрі, Р. Діксон, М. Шибатані, Т. Сандерс, М. Баскіано та ін.) розглядають каузативність як усталену функційно-семантичну категорію, що базується на універсальній когнітивній здатності до встановлення причиново-наслідкових зв'язків. Вперше функційний підхід до вивчення причиновості простежується у роботах Б. Комрі, який здебільшого зосередився на вивченні каузальність на рівні простого речення в рамках каузативних конструкцій лексичного та граматичного типів [6]. У межах тексту і дискурсу причиново-наслідкові відношення описані в роботах Т. Сандерса [7] і М. Шибатані [8]. Окремої уваги заслуговує типологічне дослідження Р. Діксона [9], який провів винятково

детальну роботу з аналізу каузативних конструкцій на матеріалі понад п'ятдесяти мов та запропонував дев'ять основних семантичних параметрів, що описують різні аспекти взаємодії між суб'єктом-каузатором, каузованим об'єктом та дією, яку перший спрямовує на другого.

Значущим методологічним орієнтиром для осмислення причиново-наслідкових структур у мовленні виступає загальнолінгвістична модель сентенційного поля каузальності, розроблена вітчизняною дослідницею Наталією Леміш. У її роботах каузальність кваліфікується як структурований когнітивно-семантичний комплекс, що реалізується за допомогою п'яти каузальних бінем (КБ), а саме: причина – ефект, підстава – висновок, умова – результат, допуст – наслідок, засіб – мета [10; 11]. Кожна з них формується навколо відповідних каузальних домінант (КД), які задають змістовий вектор каузального відношення. При цьому лівобічні КД утворюють єдине семантичне мікрополе ПРИЧИНИ, у той час як правобічні КД утворюють мікрополе НАСЛІДКУ [12]. З позицій когнітивного синтаксису ці домінанти реалізуються у вигляді стійких синтаксичних концептів (СКК), які є унікальними для певної лінгвокультурної моделі світу. Зіставлення частотності та структурної представленості цих концептів дозволяє виявити домінантні типи каузальності в межах конкретної мови. Такий підхід відкриває перспективу для застосування моделі каузального поля до аналізу речень з семантикою каузальності у різних мовах, зокрема і у сучасній китайській.

Мета статті полягає у моделюванні ФСП каузальності сучасної китайської мови у світлі гіпотези про її топікальний характер з урахуванням переосмислених ідей макрокауазльних складних речень та ідеї сентенційного поля каузальності. Майбутні розвідки будуть спрямовані на комплексне визначення ядерних та периферійних конституентів ФСП каузальності сучасної китайської мови.

Завдання статті: 1) проаналізувати та систематизувати попередні дослідження причиново-наслідкових відношень у сучасній китайській мові з урахуванням її топікальності; 2) представити методику моделювання ФСП каузальності; 3) описати основні характеристики основних мікро- та субполів ФСП каузальності на матеріалі сучасної китайської мови.

У роботі активно застосовуються теоретичні загальнонаукові методи, зокрема узагальнення та формалізація для огляду актуального стану вивчення досліджуваної проблематики та кваліфікації ключових термінів, зокрема «каузальність» та «топікальність». У методичній частині чітко представлені етапи моделювання ФСП каузальності, а у практичній – зазначена методика використана для проектування ФСП каузальності сучасної китайської мови.

Виклад основного матеріалу. Функційно-семантичний підхід до вивчення сучасної китайської мови підтверджує її топікальну організацію, яка визначає специфіку побудови синтаксичних структур і, зокрема, засоби передачі причиново-наслідкових відношень. На відміну від номінативних мов, де домінує суб'єктно-предикатна схема побудови речень, у китайській мові висловлювання починається з «топіка», або по-іншому «теми», що маркує вже відому інформація, та передує «коментарю», або по-іншому «ремі», яка вводить додаткову, нову інформацію [13]. Враховуючи цю особливість, у висловлюваннях з каузальною семантикою компонент, що виражає причину, часто виконує функцію топіка, формуючи когнітивну рамку для інтерпретації наслідку, що подається як нова інформація [14]. Така організація відображає специфічну ментальну модель, у межах якої конституенти мікрополя ПРИЧИНИ не просто задають логічний зв'язок між подіями, а впорядковують мовленнєвий континуум відповідно до ієрархії інформаційної значущості [12]. У цьому контексті топікальність слугує не лише синтаксичним механізмом, а й когнітивною стратегією організації каузальної інформації.

У сучасних китайських лінгвістичних студіях речення з каузальною семантикою (кит. 因果类复句) виділені до окремої макрокатегорії нарівні з сурядними (кит. 并列复句) й протиставними (кит. 转折复句) [15]. У межах цієї класифікації виокремлюють щонайменше три семантико-прагматичні типи каузальних речень, а саме: власне причиново-наслідкові (кит. 一般因果句), заключні (кит. 推论因果句) та речення цільової орієнтації (кит. 目的因果句) [16]. З розвитком функційно-семантичного підходу до вивчення китайської граматики, погляди на виокремлення підтипів каузальних складних речень почали розходитись. Зокрема, у роботі Ян Цзіньцай, Цао Юань та Ху Цюань виокремлено п'ять основних підтипів: власне причиново-наслідкові (кит. 一　般因果句), гіпотетичні (кит. 假设复句), умовні (кит. 条件复句), цільової орієнтації (кит. 目的复句) та висновкові (кит. 推断复句) [17, с. 20]. На додачу до попередніх, в роботі Фу Сяолі згадуються ще два підтипи, а саме: змінно-умовні речення (кит. 倚变句), що відображають динамічну зміну одного стану під впливом іншого, та преференційно-каузальні (кит. 择优句), які виражають причинність на основі вибору з кількох можливих варіантів [18, с. 121]. У ширшій інтерпретації категорії каузальних складних конструкцій, запропонованій у праці Сін Фуї, у межах макрокатегорії варто розглядати ще допустові речення (кит. 让步复句), які репрезентують неочікуване, але логічно допустиме відхилення від передумови [15]. Відсутність усталеної класифікації підтипів каузальних складних речень свідчить про термінологічну та концептуальну варіативність у межах сучасної граматичної думки, що, своєю чергою, відкриває перспективи для подальшого уточнення меж і внутрішньої структури ФСП каузальності.

Методика моделювання ФСП каузальності базується на послідовному аналітичному алгоритмі, який раніше був апробований у роботі вітчизняної дослідниці Юлії Любимової для моделювання ФСП модальності у сучасній китайській мові [19]. На *першому етапі* здійснено уточнення кваліфікації поняття «каузальність». Враховуючи функційну багатогранність каузальної семантики та особливості китайської мовної картини світу, де переважає дуальна єдність причини та наслідку над бінарними опозиціями цих мікрополів [1], ми кваліфікуємо «каузальність» як когнітивно-семантичну категорію з поліструктурною організацією, що репрезентує не лише логічні відношення між подіями, а й специфічні способи їх концептуалізації в мовленні, зумовлені культурними факторами, синтаксичними особливостями мови та прагматикою висловлювання. На *другому етапі* визначено лексичні та граматичні засоби, що передають причиново-наслідкові відношення в сучасній китайській мові, із подальшим їх розподілом до функційно-семантичних субполів. На *третьому етапі* проведено розмежування ядерних і периферійних конституентів у межах кожного з субполів, що дає змогу виявити структурну ієрархію засобів каузальної репрезентації в межах китайської мовної картини світу. Результати синтезу другого та третього етапів дають можливість змоделювати ФСП каузальності сучасної китайської мови.

Запропонована нами модель ФСП каузальності сучасної китайської мови ґрунтується на поєднанні ідей макрокауазльних складних речень та ідеї сентенційного кола каузальності. У межах цієї моделі виділено п'ять субполів, кожне з яких репрезентує окрему конфігурацію взаємодії між мікрополями ПРИЧИНИ та НАСЛІДКУ з урахуванням додаткових семантичних особливостей [12]. Субполе *причиновості* (кит. 因果) реалізує прямий та об'єктивний зв'язок між подіями. Субполе *підстави* (кит. 推断) ґрунтується на суб'єктивному умовиводі мовця. Субполе *умови* (кит. 条件) моделює результат, що досягається або може бути досягнутим за умови реалізації інформації з мікрополя ПРИЧИНИ. Субполе *допусту* (кит. 让步) відображає логічно парадоксальні ситуації, де наслідок настає всупереч попереднім очікуванням. Субполе *цільової орієнтації* (кит. 目的) фокусується на прагматично вмотивованому каузальному зв'язку між засобом і метою. Кожне з субполів каузальності є дуальною єдністю мікрополів ПРИЧИНИ та НАСЛІДКУ з різними каузальними домінантами (КД), які адаптовані для нашої моделі з сентенційного поля каузальності, представленої в роботі Наталії Леміш [10]. Схематично модель ФСП каузальності була оформлена нами за допомогою програмного забезпечення Xmind [20] та наведена у Рис. 1.

Констиутентами субполя *причиновості* у ФСП каузальності сучасної китайської мови є маркери, що виражають об'єктивну причину та безпосередній зв'язок між подіями у межах каузальної бінеми «причина – ефект». У цьому субполі реалізуються модально нейтральні засоби, які позначають зумовленість дії без додаткового інтерпретаційного навантаження. До основних конституентів належать лексичні (改, 开, 送, 加强, 打破, 制作 та ін.) та граматичні каузативи морфологічного (каузативні дієслова типу 食 та 败, які утворені за допомогою фонетичних змін, а також каузативні дієслова утворені за допомогою каузальних афіксів, зокрема суфікса -化) та аналітичного (утворені за допомогою каузативних маркерів 让, 令, 使, 请, 劝 тощо; утворені за допомогою каузативного прийменника 把; та утворені за допомогою слова 得) підтипів [21]. Крім того, до основних маркерів каузальної семантики субполя причиновості на рівні складного речення та тексту належать сполучники (因为, 因此, 所以, 于是, 因而, 从而 та ін.), прийменники (напр. 由于) та метафоричні вирази з каузальним змістом (наприклад, 祸起萧墙). У межах китайського синтаксису каузальні зв'язки також можуть виражатися імпліцитно, за моделлю «тема – коментар», без участі каузальних сполучників. Розмежування ядерних та периферійних конституентів цього й інших субполів ФСП каузальності стане предметом подальших досліджень.

На відміну від субполя *причиновості*, що відображає об'єктивну зумовленість подій, субполе *підстави* ґрунтується на раціональному міркуванні мовця та його прагненні логічно обґрунтувати висновок. У центрі знаходиться КБ «підстава – висновок», яка ґрунтується не на часово-логічній чи універсальній послідовності, а на когнітивно обов'язковому зв'язку між передумовою і висновком, до якого доходить мовець на основі власного суб'єктивного знання та досвіду. Основним констиутентами є сполучники та сполучникові конструкції (虽然……但是……, 既然……就……, 为此 тощо), а також прийменники (基于, 据, 根据, 鉴于 та інші). На периферії субполя *підстави* розміщені предикативні модифікатори (从……来看, 对……而言 тощо), прислівники (наприклад, 显然, 必然), а також низка метафоричні вирази (наприклад, 有其父必有其子).

Субполе *умови* реалізує каузальну бінему «умова – результат», у межах якої зв'язок між подіями постає як можливий. На відміну від субполя *підстави,* де висновок ґрунтується на фактичному знанні, результат тут залежить від реалізації певної передумови. Основними конституентами цього субполя є сполучники та сполучникові конструкції (如果……就, 只要……就, 除非……否则 тощо) та прислівникові конструкції (一旦……就, 凡是……都 та інші), які маркують можливу залежність між мікрополями ПРИЧИНИ та НАСЛІДКУ. Умовні зв'язки можуть бути структуровані за типами логічної передумови: реальною, загальною, необхідною або гіпотетичною, що відображає широкий спектр можливих сценаріїв дії. Крім того, на окрему увагу заслуговують метафоричні вирази (наприклад, 不管生癣生疮, 我只生癞 – укр. «хоч би що сталося, я вчиню по-своєму»), які підкреслюють незалежність дії від звичних обмежень.

Субполе *допусту* моделює ситуації, у яких результат дії настає попри наявність перешкоди, що сприймається як фоновий

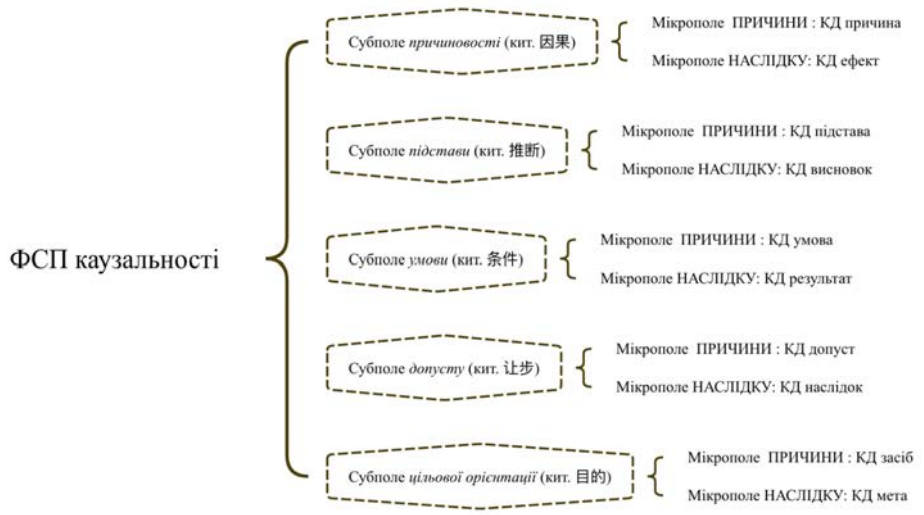

Рис. 1. Модель ФСП каузальності у сучасній китайській мові

або нейтралізований чинник. Його логічна структура відображає взаємодію між несподіваним, потенційно перешкоджаючим компонентом і фактом реалізації дії, що задає варіативний або контрастивний модус каузальності. Основними констиутентами є допустові сполучники (наприклад, 即使……也, 哪怕……也, 虽然……但是) та прислівникові маркери (居然, 固然, 忽然 тощо), які виражають несподіваність або контраст. Допустова каузальність може також маркуватися емоційно забарвленими прислівниками (наприклад, 毅然, 断然, 蓦然), що підкреслюють рішучість дії всупереч очікуванням. У стилістичному плані характерним є використання метафоричних зворотів (наприклад, 搬起石头砸自己的脚 – укр. «підняв камінь, аби впустити його собі на ногу»), що передають суть неочікуваного чи парадоксального результату.

Субполе *цільової орієнтації* репрезентує КБ «засіб – мета» і структурує мовлення навколо прагнення до досягнення певного результату. Каузальний зв'язок підкреслює цілеспрямованість дії. Основними констиутентами є сполучники (为了, 以便, 旨在 тощо), а також прийменникові конструкції (наприклад, 以……为目的, 以……方式), які маркують шляхи досягнення визначеної мети. До периферійних маркерів належать конструкції з перехідними дієсловами (依靠, 借助, 凭借 тощо) та модифікатори на зразок 出于……目的 або 为了……起见. У стилістично маркованих контекстах функцію каузальних індикаторів виконують фразеологізми, зокрема 千里之行，始于足下 – укр. «довга дорога починається з першого кроку», що відображають прагнення до цілеспрямованої дії.

Висновки. Модель функційно-семантичного поля каузальності сучасної китайської мови репрезентує поліструктурну систему, у межах якої виокремлено п'ять субполів – *причиновості*, *підстави*, *умови*, *допусту* та *цільової орієнтації*. Кожне з них відображає конкретну конфігурацію взаємодії між мікрополями ПРИЧИНИ та НАСЛІДКУ, а також визначається специфічною каузальною бінемою і набором унікальних лексико-граматичних засобів, що забезпечують реалізацію відповідного типу каузального зв'язку. Побудова моделі враховує топікальну організацію китайського синтаксису, прагматичні особливості мовлення та когнітивні стратегії категоризації причиново-наслідкових відношень. Подальші дослідження передбачають деталізацію системної організації конституентів кожного субполя, зокрема через виокремлення ядра та периферії, аналіз частотності та позиційної варіативності каузативних маркерів у різних стилістичних реєстрах, а також вивчення імпліцитних засобів передачі семантики каузальності.

Література:

1. Далте О. Ю. Комплексний підхід до вивчення семантики каузальності крізь призму філософських та лінгвістичних студій. Закарпатські філологічні студії. 2023. Вип. 27. Том 1. С. 141-146.
2. Dinh K., Worth H., Haire B. and Hong K. T. Confucian evaluation: Reframing contribution analysis using a confucian lens. American Journal of Evaluation. 2019. Vol. 40. No. 4. PP. 562-574.
3. Skorupski T. Buddhist Theories of Causality (karma, pratītyasamutpāda, hetu, pratyaya). Oxford: Oxford University Press, 2016. 27 p.
4. Bruya B. Ziran: The philosophy of spontaneous self-causation. New York: State University of New York Press, 2022. 166 p.
5. 赵奎英. 从中国古代的宇宙模式看传统叙事结构的空间化倾向. 文艺研究. 2005. 第10卷. 第1期. 第158-167页.
6. Comrie B. Causatives and universal grammar. Transactions of the philological society. 1974. Vol. 73. No. 1. PP. 1-32.
7. Sanders T. J. M. Discourse structure and coherence: Aspects of a cognitive theory of discourse representation. Tilburg: Tilburg University Press, 1992. 197 p.
8. Shibatani M. Syntax and semantics: The grammar of causative constructions. New York : New York Academic Press, 1976. 497 p.
9. Dixon R. M. W. A Typology of Causatives: Form, Syntax and Meaning. In Dixon R.M.W and Aikhenvald A. Y. (eds.), Changing valency: Case studies in transitivity, 2000. Cambridge: Cambridge University Press. PP. 30-83.
10. Леміш Н. Є. Вертеральні типи каузальності у споріднених мовах: монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2015. 508 с.
11. Вайноренє І. П., Леміш Н. Є. Сучасні методологічні принципи вивчення каузальної домінанти ЕФЕКТ у мовознавстві та процедура її зіставного дослідження. Forum Filologiczne Ateneum. 2021. Вип. 9. Том 1. С. 141-161.
12. Далте О. Ю. Причиново-наслідкові відношення в межах функційно-семантичного поля каузативності у сучасній китайській мові. В "Ad orbem per linguas. До світу через мови": Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Вид. Центр КНЛУ, 2025, С. 72-74.
13. Li C. N., and Thompson S. A. Mandarin Chinese: A functional reference grammar. Berkeley: University of California Press, 1989. 719 p.
14. Gasde H. D., and Paul W. Functional categories, topic prominence, and complex sentences in Mandarin Chinese. Linguistics, 1996. Vol. 34. No. 1. PP. 263-294.
15. 邢福义. 汉语复句研究. 北京：商务印书馆出版，2001. 710 页.
16. 范晓. 汉语的句子类型. 太原：书海出版社，1998. 405 页.
17. 杨进才, 曹元 & 胡泉. 基于DPCNN模型与语句特征融合的汉语因果类复句关系自动识别. 中文信息学报, 2022. 第36卷. 第9期. 第19-27页.
18. 傅晓莉. 汉语复句学说的源流. 华北电力大学学报 (社会科学版), 2021. 第2卷. 第2期. 第113-124页.
19. Любимова Ю.С. Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2016. 205 с.
20. Xmind: програмне забезпечення для побудови інтелект-карт [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.xmind.net
21. Dalte O. Yu. The categorization of causatives in modern Chinese. Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology. 2024. Vol. 26. No. 2. PP. 30-43.

Dalte O. Causality in Modern Chinese language: the functional-semantic approach

Summary. The paper presents a model of the functional-semantic field (FSF) of causality in Modern Chinese, drawing on the theory of topicality, cognitive mechanisms of causal categorization, and syntactic strategies for encoding causal relationships. In Chinese, causality is conceptualized as a cognitive-semantic category grounded in the duality of cause and effect. The methodological framework is based on the model of the sentential field of causality, which views causal relations as interactions between the microfields of CAUSE and EFFECT, structured through five basic causal binems: cause – effect, reason – conclusion, condition – result, concession – consequence, and means – purpose. Due to the topical organization of Chinese syntax, causal constructions often place the CAUSE component in the sentence-initial (topic) position, thereby shaping the cognitive frame of the utterance and guiding information flow according to the topic–comment principle.

The proposed model consists of five subfields, namely: (1) the subfield of *causation* – a universal and regular link between events; (2) the subfield of *reason* – speaker-driven logical justification; (3) the subfield of *condition* – potential dependence of an outcome on a given prerequisite; (4) the subfield of *concession* – realization of an action despite

expected obstacles; and the last but not least, (5) the subfield of *purpose* – intentional sction directed toward achieving a specific aim via selected means and tools. Each subfield is defined by a unique set of lexico-grammatical constituents.

Incorporating philosophical, cognitive, and syntactic approaches, the article outlines the conceptual foundations of FSF causality as a multi-layered system aligned with the Chinese linguistic worldview. The model offers a holistic understanding of causality as a polystructural phenomenon encompassing cognitive, syntactic, and pragmatic dimensions of meaning representation. Future studies will focus on the internal structure of each subfield by distinguishing between core and peripheral constituents, as well as on the pragmatic factors that influence their use in different communicative contexts.

Key words: functional-semantic field of causality, subfield of causation, subfield of reason, subfield of condition, subfield of concession, subfield of purpose, topicality, Modern Chinese.

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.8

Дем'янчук Ю. І.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

МЕТАФОРИ ВІЙНИ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІЙ ЛІНГВОПОЛІТИЧНІЙ СИНЕРГЕТИЦІ: ДИСОНАНС МІЖ ОФІЦІЙНОЮ РИТОРИКОЮ ТА ЕМПІРИЧНОЮ РЕАЛЬНІСТЮ ВІЙНИ

Анотація. У статті проаналізовано метафори війни у рамах експериментальної лінгвополітичної синергетики, на основі чого визначено дисонанс між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни у публіцистичних і художніх текстах.

Виявлено типи метафор війни, характерні для різних історичних періодів, які по-різному концептуалізують явище війни. Зосібна, в період Першої світової війни фітоморфна метафора в статті The Washington Post, відображає війну як простір смерті й водночас живої пам'яті про полеглих. У матеріалах Manchester Guardian простежується метафора війни як джерела глибокого зневірення та втрати ілюзій. The New York Times репрезентує техноантропоморфну метафору війни, яка демонструє ототожнення технологічного прогресу з неконтрольованою силою людини, здатною до тотального знищення. У художній літературі цей період представлений метафорою війни як внутрішнього зламу у творі Ернеста Хемінгвея "A Farewell to Arms", де війна постає як руйнівна сила, що може зламати навіть найсміливіших. Схожу деструктивну метафору війни, що показує, як війна руйнує молодість і прискорює психологічне старіння, використовує Еріх Марія Ремарк у романі "All Quiet on the Western Front". Система метафор у творі художньо відтворює втрату субстанційності людини, злам особистості, втрату майбутнього, безпорадне очікування смерті, фізичне знищення всього живого, всепоглинаючу стихію й образ таємничого простору війни.

З'ясовано, що в період Другої світової війни The Guardian пропонує метафору транстемпоральності, що узагальнює війну як глобальне, постійне явище, яке не обмежується часовими чи географічними межами. The Washington Post та The New York Times використовують політико-евфемістичну метафору, що узагальнює війну як інструмент планомірного знищення цілої етнічної групи. У щоденнику Анни Франк "The Diary of a Young Girl" апокаліптична метафора війни підкреслює образ війни як невідворотного світового краху. Антропоморфна метафора війни у творі Прімо Леві "If This Is a Man" демонструє, як війна перетворює людину на раба, позбавленого прав і гідності, залишаючи єдину можливість морального спротиву. У творі Дж. Р. Р. Толкіна "The Lord of the Rings" простежується етична метафора війни, згідно з якою війна постає не лише як збройне чи політичне протистояння, а й як моральне випробування.

Виявлено й обґрунтовано, що в період російсько-української війни метафора оборони, представлена у книзі Крістофера Міллера "The War Came to Us: Life and Death in Ukraine", демонструє потребу в об'єднанні внутрішніх і зовнішніх ресурсів для захисту. The New York Times активно використовує метафори, що символізують перманентну загрозу повітряного нападу, відтворюючи атмосферу невизначеності, яка охопила Україну, в контексті якої війна постає як безперервний простір небезпеки. У публікаціях The Guardian та The Washington Post простежується ігроморфна метафора війни, яка ілюструє осмислення війни та дипломатії як гри з чіткими правилами, що диктуються сильнішою стороною, або гри з непередбачуваними, але потенційно катастрофічними наслідками. У книзі Боба Вудворда "WAR" представлено маніпулятивну метафору війни, яка вербально конструює війну як інструмент політичного впливу, що підсилює конфронтаційну риторику. Водночас система метафор у творі Вудворда художньо репрезентує багатогранність сучасного збройного конфлікту: демографічну метафору війни, що інтерпретує її як фізичне виснаження людського ресурсу; апокаліптичну метафору, яка концептуалізує глобальне протистояння як всепоглинаюче полум'я; технологічну метафору, що репрезентує гіперболізований образ військової техніки як абсолютної сили; метафору простору страху й пастки, що зображає війну як середовище постійної небезпеки; а також персоніфіковану та зооморфну метафору імперіалізму, у межах якої агресивна сутність Росії зводиться до фізичних, майже тваринних ознак. У романі Метта Галлахера "Day Break" за допомогою екзистенційної метафори війни автор конструює війну як зсув мовної картини світу та порушення ліній пам'яті. Артур Дражек у творі "Bridge in the Darkness" використовує метафору війни, що художньо відображає глибокий особистісний досвід, психологічну травму.

Новизною наукової розвідки є і те, що у межах експериментальної лінгвополітичної синергетики на основі гуманітарної концептуальної моделі вперше встановлено ступені дисонансу в текстах публіцистичного та художнього стилів різних історичних періодів, а саме: тонкий, очевидний, високий, системний, глибинний, максимальний, абсолютний, прихований.

Ключові слова: метафори війни, мова війни, лінгвополітична синергетика, експеременталь на лінгвополітична синергетика, лінгвістика війни, Перша і Друга світові війни, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. У періоди переломних історичних подій мова війни відіграє ключову роль у відображенні емоційного стану людини, поряд із цим, політичної волі або безсилля народу. Упродовж XX–XXI століть мова війни пройшла багатоетапний процес становлення у різних державах, що супроводжувалося збагаченням її лексичних і концептуально значущих

засобів вираження (детально про це див. Дем'янчук 2025) [1]. Одним із найяскравіших лінгвістичних маркерів цього процесу стали метафори війни, які слугують свідченням фундаментальних змін у мовній картині світу.

Дослідники метафор війни часто апелюють до прикладів функціонування цього явища в різних вимірах суспільного життя. Зокрема, S. Ling досліджує когнітивні особливості використання метафор війни у п'яти основних сферах повсякденної англійської мови: політиці, бізнесі, спорті, описі хвороб, любові [2]. E. Seixas аналізує, як політичні лідери застосовували метафору війни з метою кризової комунікації, управління ситуацією під час пандемії Covid-19 [3]. J. Gao звертає увагу на роль метафор війни у звітах, що стосуються політики реформ, заразом відкритості в Китаї [4].

У межах україномовного простору метафори війни також стають об'єктом різновекторного аналізу. Насамперед, Ю. Плетенецька розглядає зміст українських пісень як важливий інструмент вираження болю, страждання та втрати, спричинених війною; досліджує способи репрезентації війни через аналіз національно-специфічних рис концепту ВІЙНА [5]. Т. Пастернак аналізує використання військових метафор у мові і дискурсі, зосереджуючи увагу на тому, як ці метафори підсилюють зміст тексту, зосібна його емоційний вплив [6]. А. Огар на матеріалі художнього дискурсу учасників війни виявляє особливості вербалізації і структурування концепту ВІЙНА, простежуючи їхню мовну реалізацію [7].

Разом із тим, попри наявність широкого кола досліджень, проблема системного, ба більше, діахронного осмислення метафор війни у різножанровій текстовій площині залишається недостатньо опрацьованою. Недослідженими залишаються такі ключові аспекти, як вплив метафор війни на формування дисонансу між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни, зокрема у вимірах кровопролиття Першої світової війни, що метафорично підкреслює руйнування молодості і прискорене психологічне старіння, фізичне знищення всього живого, всепоглинаючу стихію хаосу, втрату субстанційності людини, злам особистості, втрату майбутнього, а також безпорадне очікування смерті.

Досі не отримав належного наукового осмислення вплив метафор війни на формування дисонансу між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни, що в період Другої світової війни не обмежувалася ані часовими, ані географічними межами, а постає як моральне випробування, простір ізоляції та постійної загрози, збройний і політичний конфлікт, у рамах якого, попри позбавлення прав і приниження, людина все ж зберігає здатність до морального вибору.

Не вивченими залишаються такі важливі складові метафоричної картини періоду російсько-української війни, як дисонанс між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни, що відображає стан перманентної загрози повітряного нападу, а також використання метафор як засобу політичного тиску чи нав'язування уявлення про небезпеку. Недостатньо осмисленим у цьому періоді зберігається і концепт війни як внутрішнього психологічного простору, у якому відчуття нереальності, психологічної травми стає частиною повсякденного досвіду, зосібна метафор, за допомогою яких війна буквально вписується у свідомість людини, стаючи невід'ємною частиною її особистісного буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує помітний інтерес до проблематики метафор війни. Зокрема, слід відзначити працю С. Флусберга, С. Стівена, Т. Метлока і П. Тібодо "War metaphors in public discourse", у якій, досліджуючи функціонування метафор війни в природній мові, найперше в експериментальних контекстах, автори розглядають їх як "динамічні фігури мови, здатні досягати різних комунікативних цілей залежно від змісту" [8, с. 12]. На думку дослідників, метафори війни не лише викликають сильні емоції, передусім страх, а й формують реляційну структуру для опису проблем, у межах якої домінує опозиційна рамка, що концептуалізує боротьбу між двома сторонами. Автори наголошують на тому, що метафори війни мають потенціал виражати більш нюансовані, динамічні, контекстно-залежні значення.

Небезпечний потенціал надмірного використання таких метафор підкреслює журналістка The Guardian М. Сімонс у статті "What's with all the war metaphors? We have wars when politics fails". Вона підкреслює, що застосування метафор воєнного часу для опису політичних процесів є особливо небезпечним, оскільки саме вони сприяють поглибленню розриву між політичним класом, пересічними громадянами і виборцями [9].

Девід Девенпорт і Гордон Ллойд у праці "The Rise Of The War Metaphor In Public Policy", аналізуючи уривок зі своєї книги "How Public Policy Became War", опублікованої у видавництві Hoover Press у 2019 році, розглядають метафору війни як потужний риторичний інструмент, що суттєво вплинув на формування внутрішньої політики США. За їхніми спостереженнями, у риториці державної політики з'явилися "війська, які потрібно зібрати, вороги, яких потрібно перемогти, і битви, які потрібно виграти". У такій системі залишається мало простору для політичних дискусій, оскільки домінує установка: "зрештою, ми у стані війни". Під час війни президент автоматично постає як головнокомандувач, а ухвалення рішень у внутрішній політиці зміщується від Конгресу до Білого дому. Автори підкреслюють, що більшість внутрішніх проблем так і не отримують остаточного вирішення, оскільки сама війна з тими чи тими викликами, як-от бідністю, злочинністю, наркотиками стає постійною рамкою для реагування. Політичні лідери у Вашингтоні, округ Колумбія, настільки глибоко засвоїли метафору війни, що обговорення, яке Засновники США вважали ключовим для формування політики, значною мірою поступилося місцем діям, надзвичайним ситуаціям, війні [10].

Н. Пурба і С. Танджунг у праці "WAR Metaphors in Indonesian-English Political Discourse" акцентують увагу на тому, що завдяки метафорі війни люди переживають війну на рівні політичного дискурсу. Дослідники підкреслюють, що навіть за відсутності безпосереднього досвіду участі у війні люди все одно мають уявлення про це явище. Водночас більшість країн світу брали участь у збройних конфліктах, однак сучасне покоління здебільшого стикається з війною опосередковано – через військові документи, історичні праці, публіцистику, художні фільми. На думку науковців, власне тому війна зберігається як усталений концепт у колективній свідомості. Іншими словами, люди когнітивно осмислюють і емоційно переживають війну, навіть не маючи безпосереднього досвіду участі в ній. Завдяки цьому глибокому укоріненню образу війни у суспільній свідомості метафори війни активно функціонують у різних дискурсах, зокрема й поза межами суто політичного [11, с. 271].

М. Рід у статті "War Metaphors and the Return to Campus" апелюють до роздумів Тіма Берка, викладених у публікації "Knowing Better", в яких дослідник ділиться власними мірку-

ваннями щодо можливого повернення до університетського кампусу восени. Як зазначає М. Рід, Тім Берк виявляє достатню рефлексивність, аби помітити небезпеки, пов'язані із застосуванням метафори війни. Він слушно підкреслює, що "метафора має свою привабливість", адже здатна створювати ілюзію солідарності, надавати відчуття доблесті на противагу буденній "сірій" розсудливості раціонального вибору. М. Рід підсумовує, що сам Берк у кінцевому результаті опиняється "розірваним між розумом і серцем": його серце тяжіє до "групової солідарності" проти того, що, ймовірно, стане першим із "багатьох природних ворогів" [12].

Цікавим є те, що вже в період Першої світової війни метафора активно використовувалася у приватній епістолярній комунікації. Насамперед, Гаррісон Крофт у праці "Soldiers' Use of Metaphor in Letters to Their Families in the First World War" спирається на сучасні методологічні підходи, запропоновані дослідниками емоцій, маскулінності, а також військової історії, й аналізує листи австралійського солдата, написані у Франції протягом 1916–1917 років. Цей матеріал автор розглядає як "приклад для розкриття підтекстів і прихованих смислів епістолярних текстів" [13, с. 32]. Важливою віхою є те, що дослідження Крофта суттєво поглиблює розуміння епістолярної традиції у межах Австралійських імперських сил.

У статті увагу приділено використанню солдатами метафор в особистих листах. Водночас автор зазначає, що метафора була не єдиним риторичним інструментом, до якого зверталися солдати. Протягом усього тексту простежуються натяки на використання метонімій, що, на думку Крофта, відкриває перспективи для подальшого вивчення цього явища в контексті соціального класу, національності, ба більше, маскулінності під час Першої світової війни. Автор підкреслює, що "метафори слугували для солдатів водночас засобом вираження і засобом приховування власних емоційних реакцій на бойові дії. Вони дають цінну інформацію тим, хто готовий виходити за межі буквального змісту тексту й намагається дешифрувати зашифровані вирази" [13, с. 50].

Ярослав Грицак, доктор історичних наук, професор Українського католицького університету та директор Інституту історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, у статті "Незрозуміла війна: рецензії на книги і конференції про Першу світову" акцентує увагу на евристичному потенціалі ширшого історичного погляду на феномен війни. Предметом нашої зацікавленості є аналіз Ярослава Грицака книги G. Liber "TOTAL WARS and the MAKING of MODERN UKRAINE, 1914–1954" (Тотальні війни і творення модерної України, 1914–1954). Зокрема, Я. Грицак слушно зауважує, що немає підстав розглядати дві світові війни та міжвоєнний період ізольовано, оскільки всі ці події є складовими єдиного історичного процесу глибокої трансформації, що зрештою призвів до появи модерної України. Як стверджує Ярослав Грицак, Дж. Лібер (G. Liber) приймає метафору «кривавих земель», запропоновану Тимоті Снайдером, однак висловлює з ним часткову незгоду. Зокрема, він не погоджується з твердженням, що масові вбивства у регіоні розпочалися лише у 1932 році. На думку Дж. Лібера, період масштабного кровопролиття слід відраховувати від 1914 року. Відповідно, він розглядає період 1914–1954 років не як дві, а як три тотальні війни. Третьою (або, з хронологічної точки зору, другою) тотальною війною Дж. Лібер називає соціальну інженерію міжвоєнних років [14].

Дослідження метафор війни простежується і в період Другої світової війни. Передусім К. Пліхта у статті "Metaphor in Selected Items of World War II Propaganda" акцентує увагу на використанні метафор як потужного інструменту впливу у політичному дискурсі під час війни. Як зазначає дослідник, головні політичні діячі Другої світової війни активно застосовували метафори у промовах, і хоча ефективність цього інструменту складно оцінити до кінця, очевидним є те, що метафора, завдяки своєму когнітивному потенціалу, слугувала ідеальним засобом формування переконань, а також мотивації до дій. Науковець підкреслює, що найбільш виразно цей процес був помітним в метафорах, що використовували у пропагандистських плакатах, у яких комунікативна мета не мала жодної двозначності [15, с. 96].

Проблематика метафор, пов'язаних із російсько-українською війною, активно досліджується в сучасній науковій літературі. Зокрема, В. Ницполь та С. Кобута у статті "Conceptual metaphor of Russian-Ukrainian war in American media discourse", проаналізувавши 15 публікацій із трьох найвідоміших американських медіа – The Washington Post, The New York Times та USA Today (по 5 матеріалів із кожного видання), дійшли висновку, що російсько-українська війна концептуалізується в американському медійному дискурсі через низку структурних метафор. Поміж них дослідники виокремили: WAR IS CRIME, WAR IS DAMAGE, WAR IS ECONOMY, WAR IS A LIE, WAR IS HUNGER, WAR IS A GAME, WAR IS THEATER, WAR IS A DISEASE, WAR IS A ROAD, WAR IS COMMUNICATION [16]. На думку науковців, ці метафори репрезентують війну переважно як негативне явище та відображають процес перенесення характеристик цільових доменів на вихідний домен ВІЙНА.

Питання функціонування метафор війни простежується і у внутрішньому українському комунікативному просторі. Варто звернути увагу на дослідження О. Харченко, представлене у статті "Українські метафоричні евфемізми під час російсько-української війни", в якому проаналізовано специфіку функціонування комічних евфемізмів в українському мовному просторі. Автор виявляє, що комічні евфемізми утворюються як шляхом творення нових українських метафор, так і через переосмислення запозичених російських евфемізмів, які набувають додаткових негативних оцінних конотацій, зосібна емоційних відтінків комізму, зневаги, глузування. Усі проаналізовані комічні евфемізми та фрагменти гумористичного дискурсу, як зазначає дослідник, виконують низку важливих комунікативних функцій: вони сприяють зняттю психологічного стресу, формуванню відчуття згуртованості, розваги, зміцнення морального духу, прагненню до ефективної комунікації й креативності. Водночас такі мовні засоби слугують способом приниження і демонстрації зневаги до ворога, залишаючись при цьому у межах етично допустимого й уникаючи прямого використання "мови ворожнечі" [17].

Український медійний простір демонструє власну специфіку метафоричного осмислення воєнної реальності, що особливо помітно у дослідженні Н. Костусяк, Н. Шульської та Н. Кострици "Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках". Як зазначають автори, у заголовках, що вербалізують воєнні реалії, часто використовують яскраво виражені метафоричні предикати, як-от "підсмажили окупантів", "затрофеїли техніку" тощо. Нерідко журналісти

вдаються і до метафор-евфемізмів: "відправили в пекло", "мертва техніка", "законсервована техніка", "спляча група ФСБ". Науковці висновують, що емоційний вплив таких заголовків посилюється завдяки використанню інших художньо-стилістичних засобів – антитез, гіпербол, порівняльних зворотів, перифраз. Спорадично у заголовках трапляються й більш складні художні метафори, зокрема вислови, як-от "евакуйована мрія" [18].

Важливим спостереженням у контексті дослідження метафор війни є використання методів математичної статистики, що дозволяє об'єктивно підтверджувати лінгвістичні припущення. У цьому ключі заслуговує на увагу дослідження І. Басараби, представлене у статті "Functioning of metaphorized phraseological units in military prose", в якому проаналізовано закономірності метафоризації фразеологічних одиниць в англомовних художніх текстах на військову тематику. До корпусу дослідження увійшли такі твори: Patrick Robinson "Nimitz Class", Jeffrey Archer "Best Kept Secret", Robert Harris "Enigma", Bernard Cornwell "The Fort", Anne Frank "The Diary of a Young Girl", Tom Clancy "Red Storm Rising", Marcus Zusak "The Book Thief" [19]. У підсумку авторка констатує порівняно низький рівень уживання фразеологічних одиниць із метафоричною основою у проаналізованих текстах.

Попри значну кількість досліджень, присвячених вивченню метафор війни в публіцистичних статтях і частково художніх творах, низка важливих аспектів залишається недостатньо опрацьованою. Насамперед, більшість наукових праць зосереджуються на пошуку, класифікації, аналізі частотності вживання метафор війни, зокрема на виявленні метафор-евфемізмів. Водночас діахронний аспект функціонування метафор війни, а також їхній вплив на формування дисонансу між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни в текстах публіцистичного й художнього стилів різних історичних періодів залишаються недостатньо дослідженими, що й увиразнює **актуальність** нашої студії.

Метою цієї **наукової розвідки** є всебічне осмислення метафор війни в текстах провідних публіцистичних видань та художніх творів у рамах експериментальної лінгвополітичної синергетики, а також з'ясування їхнього впливу на формування та виявлення дисонансу між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни.

Виклад матеріалу основного матеріалу й обґрунтування отриманих наукових результатів дослідження. Аналізуючи тексти публіцистичних видань та художніх творів, ми виокремили кілька типів показових моделей метафор війни, які формують образ збройних протистоянь між державами у XX–XXI ст.

Відповідно до лінгвополітичної синергетики, метафори війни – це засоби мови війни, що репрезентують гіпонімічні утворення в межах словосполук із компонентом "війна", які функціонують як гіпероніми. Ці одиниці підпорядковуються закономірностям самоорганізації, автокаталізу, флуктуацій і біфуркацій у просторі воєнного дискурсу та є одним із ключових чинників, що впливають на формування синергетичної взаємодії (позитивної, негативної, амбівалентної, підсилювальної) у текстах різних стилістичних регістрів.

Передусім у природоморфному типі метафори війни, поширеному в період Першої світової війни, наслідки збройного протистояння між державами уподібнено до образів природного середовища. Зокрема, як зазначає Адріан Хігінс у статті "How poppies, strong and fragile, became a symbol of WWI devastation" (The Washington Post), у Великій Британії щороку проводять національні церемонії на честь перемир'я, що завершило Першу світову війну у 1918 році. Королівський британський легіон щорічно розповсюджує понад 40 мільйонів паперових маків, які традиційно носять усі лідери країни. Символ маку тісно пов'язаний із віршем канадського військового лікаря Джона Маккрея, який, втративши друга, написав рядки, що метафорично пов'язують кукурудзяний мак із кровопроліттям Першої світової війни. *Фітоморфна метафора* в наведеному фрагменті зображає війну як трагічний простір смерті й пам'яті, де маки, що проростають між хрестами, стають символом загибелі і водночас – живої пам'яті про полеглих: ***"In Flanders fields the poppies blow/Between the crosses, row on row"*** (На полях Фландрії мак цвіте / Між хрестами, ряд за рядом).

Сам Хіггінс у статті також образно передає переломний період Першої світової війни, використовуючи метафору ***залитих кров'ю полів битви: Fields of scarlet blooms erupting from pummeled and blood-soaked battlefields*** (Поля червоних квітів проростають із розтрощених і залитих кров'ю полів битви) [20].

Джеффрі Віткрофт у публікації "The Myth of the Good War" зазначає, що Manchester Guardian до початку війни займала рішуче антивоєнну та відверто ізоляціоністську позицію. Серед найпослідовніших прихильників ідеї триматися осторонь європейського конфлікту був головний автор і заступник редактора видання К. Е. Монтегю. Втім, коли спалахнула війна, Монтегю був настільки вражений німецьким віроломством, що попри свій 47-річний вік вступив до армії, навіть пофарбувавши сиве волосся, аби приховати вік.

У 1922 році Монтегю опублікував книгу про війну "Disenchantment", у якій виразно простежується *метафора війни – розчарування.* У межах цієї метафори війна постає як джерело глибокого зневірення та втрати ілюзій: ***"Title conveys its disillusioned dismay at the murderous folly with which the war had been fought, and disappointment at its political consequences"*** / Назва виражає розчарування, жах через криваву безглуздість, з якою велася війна, та розчарування її політичними наслідками [21].

У статті "Military Technology in World War I", що входить до колекції Newspaper Pictorials: World War I Rotogravures, 1914 to 1919 Бібліотеки Конгресу США, з покликанням на архівне видання The New York Times від 27 травня 1915 року зазначено, що менш ніж за рік після початку Першої світової війни британський письменник Герберт Джордж Веллс із сумом констатував зростання руйнівного потенціалу людини. У публікації The New York Times "Civilization at the Breaking Point" (Цивілізація на межі зламу) Г. Дж. Веллс застерігав від ***"man's increasing power of destruction" / зростаючої руйнівної сили людини.*** Попри те, що Веллса вважають батьком наукової фантастики, він говорив про цілком реальні події, адже технологічний прогрес радикально змінив перебіг війни та призвів до безпрецедентних людських втрат. У цьому контексті ***техноантропоморфна метафора війни*** "man's increasing power of destruction" демонструє ототожнення технологічного поступу з внутрішньою неконтрольованою силою людини, яка здатна все знищити. Зокрема, війна набула абсолютно нового вигляду завдяки озброєнню та військової техніки: ***Sea***

and airborne weapons made killing from a distance more effective as well. Guns mounted on ships were able to strike targets up to twenty miles inland. The stealth and speed of German submarines gave Germany a considerable advantage in its dominance of the North Sea. Although airplanes were technologically crude, they offered a psychological advantage. Fighter pilot aces such as Manfred von Richthofen, Germany's "Red Baron", became celebrities and heroes, capturing the world's imagination with their daring and thrilling mid-air maneuvers (Морська та повітряна зброя також зробили вбивство на відстані більш ефективним. Гармати, встановлені на кораблях, могли вражати цілі на відстані до двадцяти миль вглиб країни. Непомітність і швидкість німецьких підводних човнів дали Німеччині значну перевагу в домінуванні на Північному морі. Хоча літаки були технологічно недосконалими, вони забезпечували психологічну перевагу. Льотчики-аси, такі як Манфред фон Ріхтгофен, німецький «Червоний барон», стали знаменитостями й героями, полонивши уяву світу своїми сміливими й захопливими маневрами в повітрі) [22].

Послідовність формування метафоричної моделі зумовлює й відповідну художню репрезентацію. Так, письменник Коул Шафер у власному блозі в матеріалі "A brief reflection on the prettiest passage in literature: 'The world breaks everyone and afterward many are strong at the broken places'" пише про Ернеста Хемінгвея, який у 1918 році, задовго до визнання його прози літературною критикою The New Yorker, добровольцем служив на італійському фронті у складі Американського Червоного Хреста, працюючи водієм швидкої допомоги. Під час однієї з операцій австрійський мінометний снаряд розірвався поблизу, поранивши Хемінгвея і кількох солдатів. Попри власні травми, Хемінгвей врятував одного з важкопоранених. Саме цей досвід закарбувався у ***метафорі війни – внутрішнього зламу,*** що відображає війну як руйнівну силу, здатну ламати навіть найсміливіших. Пізніше письменник сформулював це так: ***"If people bring so much courage to this world, the world has to kill them to break them"*** (Якщо люди приносять у цей світ стільки мужності, світ змушений убити їх, щоб зламати) [23].

Схожу за змістом ***деструктивну метафору війни,*** яка показує, як війна руйнує молодість і прискорює психологічне старіння, використовує Еріх Марія Ремарк у романі "All Quiet on the Western Front". Вже в першому розділі твору автор висвітлює всеохопне розчарування й передчасну емоційну зрілість, нав'язану молодим солдатам війною. Автор виразно підкреслює контраст між ідеологічними уявленнями старшого покоління, втіленого в образі вчителя Канторека, та суворою емпіричною реальністю, з якою стикаються юні солдати. У цьому контексті показовою є ***метафора війни, що трансформує уявлення про молодість і час.*** Молоді солдати, яким лише двадцять років, усвідомлюють власну передчасну старість: ***"Yes, that's the way they think, these hundred thousand Kantoreks! Iron Youth! Youth! We are none of us more than twenty years old. But young? That is long ago. We are old folk"*** (Так, саме так вони думають, ці сто тисяч Кантореків! Залізна Юність! Юність! Нікому з нас не більше двадцяти років. Але молоді? Це ж давно. Ми старі люди) [24, с. 18].

Мотив знищення романтизованих уявлень про юність отримує подальший розвиток у творі Е. М. Ремарка завдяки системі метафор війни, які художньо відтворюють втрату субстанційності людини, злам особистості, втрату майбутнього, безпорадне очікування, постійну загрозу загибелі, фізичне знищення всього живого, всепоглинаючу стихію, а також образ таємничого простору війни. Це простежується у таких примірах:

1. Метафора війни, що виражає *втрату субстанційності людини*, у її рамках війна породжує стан беззахисності: ***We are forlorn like children*** / *Ми покинуті, мов діти* [24, с. 123];

2. Метафора війни, що акцентує увагу на *зламі особистості та втраті майбутнього,* у межах якої війна постає як руйнівна сила, що позбавляє людину сенсу життя: ***The war has ruined us*** *for everything / Війна зруйнувала нас до кінця* [24, с. 87];

3. Метафора війни, що відображає ***безпорадне очікування та ймовірність загибелі,*** яка вербально конструює війну як замкнений простір страху й невизначеності: ***The front is a cage in which we must await fearfully whatever may happen / Фронт – це клітка, в якій ми повинні із страхом чекати на все, що може статися*** [24, с. 101];

4. Метафора війни, що позначає *фізичне знищення всього живого,* відповідно формує уявлення про війну як простір тотальної руйнації: ***Shells, gas clouds, and flotillas of tanks – shattering, corroding, death*** / *Снаряди, газові хмари та флотилії танків – руйнування, корозія, смерть* [24, с. 269];

5. Метафора війни, що втілює *всепоглинаючу стихію* й зображує війну як неконтрольований руйнівний хаос: ***We are little flames*** *poorly sheltered by frail walls against* ***the storm of dissolution and madness*** / *Ми – маленькі вогники, погано захищені крихкими стінами від бурі руйнування й божевілля* [24, с. 271];

6. Метафора війни, що символізує ***таємничий вир*** і підкреслює, що війна це – неконтрольована сила, яка затягує людину у невідомість: *To me the front is a* ***mysterious whirlpool*** / *Для мене фронт – це таємничий вир* [24, с. 55].

У період Другої світової війни метафорична концептуалізація війни набуває особливої виразності.

Репортер The Guardian Саймон Тісдалл у статті "It's right to remember the dead of 1939–45. But keep the anger about current wars too" порушує проблему безперервності глобального насильства, яке виходить за межі конкретних історичних подій. Він звертає увагу на те, як у Європі вшановують жертв нацистських злочинів, зокрема у концтаборі Берген-Бельзен поблизу Ганновера, де нещодавно зібралися ті, хто вижив, та їхні родичі, аби вшанувати пам'ять приблизно 72 000 загиблих. Серед них – молода єврейська дівчина німецького походження Анна Франк, чий знаменитий щоденник став символом трагедії воєнної доби. Водночас автор пояснює, що жахіття війни не обмежуються лише історичними рамками Другої світової. Він наводить приклади сучасних збройних конфліктів і гуманітарних катастроф, зосібна бандитське насильство на Гаїті, яке не можуть зупинити миротворці ООН, злочини військової хунти в М'янмі, геноцидна громадянська війна в Судані, а також блокада і масова загибель цивільного населення в Газі, де кількість жертв перевищила 52 000. В окреслених умовах показовою є ***метафора трансгемпоральності,*** що узагальнює війну як глобальне й постійне явище, яке не обмежується часовими чи географічними межами: ***Politically, militarily and morally atrocious behaviour is spreading like a virus, and draws ever closer to home*** (Політично, військово й морально жахлива поведінка поширюється, немов вірус, і дедалі більше наближається до нашого дому) [25].

Схожий концептуальний підхід до осмислення війни знаходимо й у щоденнику Анни Франк, у якому ***апокаліптична***

метафора війни підкреслює образ війни як невідворотного світового краху. На думку бангладешця Р. Іслама, який позиціонує себе як нестандартно мисляча людина й палкий прихильник колекціонування найкращих книжок, у статті "The Diary of a Young Girl (1947) by Anne Frank: A Testament to Human Resilience and Hope" роман "The Diary of a Young Girl", а зокрема фраза: ***"I see the world being slowly transformed into a wilderness, I hear the approaching thunder that, one day, will destroy us too"*** (Я бачу, як світ повільно перетворюється на пустку, я чую наближення грому, який одного дня знищить і нас) є, за словами дослідника, "похмурим відображенням стану світу" [26].

Як стверджує Р. Тайлер у статті "Silence in the Storm: The New York Times Coverage of the Holocaust During WWII" для організації Teaching American History, показовою є роль провідних американських медіа у висвітленні історії Голокосту. Передусім, The Washington Post була першою газетою, яка усвідомила важливість розкриття правди про Голокост, а згодом прославила своїх журналістів Боба Вудворда та Карла Бернстайна завдяки розслідуванню Вотергейтського скандалу (1972–1974), що завершився відставкою президента США Річарда Ніксона. При цьому The New York Times та The Washington Post ухвалили рішення опублікувати Документи Пентагону у 1971 році. У цьому контексті заслуговує на особливу увагу висвітлення в The New York Times, так би мовити, "Final Solution" (Остаточного рішення), що виступає однією з ключових метафор Другої світової війни. Ця ***політико-евфемістична метафора*** навмисно маскує масові вбивства під виглядом адміністративного рішення, конструюючи війну як інструмент планомірного знищення цілої етнічної групи: ***Adolph Hitler's so-called Final Solution – the plan to exterminate all Jews living in Europe*** (Так би мовити, «Остаточне рішення» Адольфа Гітлера – план знищення всіх євреїв, які жили в Європі) [27].

Важливою тезою у статті Р. Тайлера є спостереження, що газета The New York Times применшувала значення Голокосту під час Другої світової війни. Автор пояснює це низкою причин. Зокрема, величезний обсяг новин, постійні військові маневри, жахлива кількість загиблих і масштаб руйнувань, можливо, змушували деякі ЗМІ, включно з The New York Times, уникати акцентування на трагедії єврейського народу. Як пише Р. Тайлер, це пояснювалося побоюваннями, що окреме висвітлення єврейського питання може створити враження участі у своєрідному змаганні, чия трагедія є більшою: ***they would enter an unseemly competition over which victims were suffering the most*** (вони втягнулися б у непристойне змагання за те, які жертви страждають найбільше) [там само].

Тема війни та дегуманізації людини є центральною у мемуарній прозі Прімо Леві. Журналіст The New York Times Едвард Мендельсон у статті "The Complete Works of Primo Levi" стверджує, що для Леві найвищою цінністю, яка перевищувала навіть життя і фізичне виживання, залишалась здатність зберігати власну ідентичність і внутрішню свободу навіть у межах тотального насильства [28]. Саме у цьому контексті показовою є ***антропоморфна метафора війни,*** що демонструє, як війна перетворює людину на раба, позбавленого прав і гідності, проте залишає останній прояв людської свободи – здатність чинити моральний спротив***:*** "We are slaves, deprived of every right, ***exposed to every insult, condemned to almost certain death, but we still possess one power, and we must defend it with all our strength, for it is the last – the power to refuse our consent"*** (Ми – раби, позбавлені всіх прав, піддані всім образам, приречені майже на вірну смерть, але ми все ще маємо одну силу, і ми повинні захищати її всіма силами, бо вона остання – сила відмовити у нашій згоді) [там само].

Кіт Метісон, автор численних книг, зокрема "The Lord's Supper: Answers to Common Questions", у статті "Good and Evil in The Lord of the Rings" для Worldview and Culture, аналізуючи твір Дж. Р. Р. Толкіна, стверджує: "Ми не можемо боротися зі злом за допомогою зла", що логічно перегукується з відомою тезою Дж. Р. Р. Толкіна та репрезентує, у нашому розумінні, ***етичну метафору війни.*** Згідно з цією метафорою, війна постає не лише як збройне чи політичне протистояння, а й як моральне випробування: ***"You can't fight the Enemy with his own Ring without turning into an Enemy"*** (Неможливо боротися з Ворогом, використовуючи його Перстень, не перетворившись на Ворога самому).

У романі "The Lord of the Rings" Дж. Р. Р. Толкін послідовно підкреслює небезпеку вивчати мистецтво ворога, на добро чи на зло: ***It is perilous to study too deeply the arts of the Enemy, for good or for ill*** (Небезпечно надто глибоко вивчати мистецтво Ворога, на добро чи на зло) [29].

З огляду на проведене дослідження, найбільш виразно метафори війни проявилися в період російсько-української війни. Одним із її репрезентативних типів є ***метафора оборони,*** що зокрема яскраво простежується у книзі "The War Came to Us" Крістофера Міллера.

У площині цієї метафори ***Fortress Bakhmut / Фортеця Бахмут*** виступає як укріплення й символізує не лише фізичний захист, а й стійкість і спротив, а війна з цієї перспективи осмислюється як потреба в об'єднанні внутрішніх і зовнішніх ресурсів для захисту. У розділі 48 під назвою "Fortress Bakhmut" автор описує, як попри прохання редакторів, родичів і друзів триматися подалі, він повертається до Бахмута на початку грудня 2022 року. Становище на позиціях військових К. Міллер висвітлює за допомогою художніх засобів: ***Rockets and mortar rounds rained down on their positions almost every minute, spraying shrapnel and sending troops diving for cover*** (Ракети й міномети снаряди сипалися на їхні позиції майже щохвилини, розлітаючись уламками й змушуючи військових кидатися в укриття) [30, с. 278].

С. Чіверс у статті для The New York Times "The Weapon That Terrorizes Ukrainians by Night" передає трагічну історію Людмили Заруцької – енергійної жінки 80 років, яка жила в Києві. Народжена в 1944 році, через кілька місяців після визволення Києва Червоною армією від гітлерівського вермахту, вона пережила виснажливі роки повоєнної відбудови, змогла прожити гідне життя, проте не пережила російсько-українську війну. Один із російських ударних безпілотників іранської конструкції (Shahed "Geran") із фугасною осколковою боєголовкою, посиленою маленькими кульками з вольфрамового сплаву та запальним металевим наповнювачем впав на залізобетонну стелю її квартири. Автор за допомогою художніх засобів, зосібна метафор війни, що символізують ***перманентну загрозу повітряного нападу,*** відтворює атмосферу невизначеності, яка охопила Україну: ***"Air-raid alarms wailed almost every night across much of the country, followed by the engine noise of long-range drones, a sound resembling dirt bikes passing overhead. Sunrises illuminated fresh destruction, wounding or death"***

(Сирени повітряної тривоги лунали майже щоночі по більшій частині країни, за ними доносився шум двигунів далекобійних дронів – звук, схожий на те, як мотоцикли пролітають над головою. Світанки освітлювали нові руйнування, поранення або смерть) [31]. Війна крізь призму цих метафор постає як безперервний простір небезпеки.

Важливим спостереженням є вияв ігроморфної метафори війни, яка виразно проявилася у публікаціях The Guardian і The Washington Post.

Так, в березні 2025 року, як пише Пйотр Саур – кореспондент The Guardian з питань, що стосуються Росії, у статті "Putin makes clear Russia will only play ball with Ukraine by his rules", Москва ретельно уникає прямої відмови від пропозицій США щодо припинення вогню, водночас виграючи час. З цього погляду ключовою є ***ігроморфна метафора війни,*** яка демонструє, що війна і мирні переговори осмислюються як гра із чіткими правилами, що диктуються сильнішою стороною. Цю метафору Саур відтворює так: ***Rather than making a play, Vladimir Putin on Thursday picked up the ball, scrawled a fresh set of conditions across it, and lobbed it back – insisting the game could not move forward until the other side played by his rules*** (Замість того, щоб зробити хід, Володимир Путін у четвер підняв м'яч, написав на ньому новий набір умов і жбурнув його назад, наполягаючи на тому, що гра не може продовжуватися, доки інша сторона не гратиме за його правилами) [32].

Однак вже в травні того ж року в статті "Trump can show strength by getting tough with Putin", на думку редколегії The Washington Post, після чотирьох місяців провокацій з боку Володимира Путіна президент Дональд Трамп, схоже, нарешті усвідомлює підступність російського лідера. Кожного разу, коли Трамп намагався зупинити трирічну війну в Україні, зокрема закликаючи до негайного припинення вогню, Путін свідомо блокував ці ініціативи. У цьому контексті знову актуалізується ***ігроморфна метафора війни,*** у випадку коли війна і дипломатія осмислюються крізь призму гри з непередбачуваними, але потенційно катастрофічними наслідками: ***On Tuesday, he accused Putin of "playing with fire," and acknowledged that he has so far been protecting Russia. "If it weren't for me, lots of really bad things would have already happened to Russia," Trump wrote on social media*** (У вівторок він звинуватив Путіна у «грі з вогнем» і визнав, що досі захищав Росію. "Якби не я, з Росією вже сталося б багато справді поганих речей", – написав Трамп у соціальних мережах) [33].

Логіка розгортання метафоричності диктує й відповідну політичну репрезентацію у тексті. Насамперед мотив зовнішньої загрози та політичної маніпуляції, інтегрований у систему метафор війни, демонструє, як концепт війни виходить за межі суто військових дій і трансформується у засіб політичного примусу, спрямований на нав'язування уявлення про постійну загрозу з боку НАТО. Скажімо, у розділі 17 книги "WAR" американського журналіста та редактора The Washington Post Боба Вудворда описано перебіг зустрічі Ради міністрів ОБСЄ у Стокгольмі 2 грудня 2021 року. Автор, зокрема, акцентує увагу на виступі міністра закордонних справ Росії Сергія Лаврова, який, апелюючи до Ради міністрів, фактично перейшов до прямих звинувачень НАТО у створенні загрози для Росії: "Військова інфраструктура Альянсу безвідповідально переміщується ближче до кордонів Росії, а системи протиракетної оборони, які можна було б використовувати для ракетних ударів, розгортаються в Румунії та Польщі. Американські ракети середньої дальності можуть будь-якого дня з'явитися на території Європи" [34, с. 86]. Водночас, як зазначає Вудворд, державний секретар США Ентоні Блінкен добре знав, що ці твердження є маніпулятивними й не відповідають дійсності.

Показовою у цьому контексті є *маніпулятивна метафора війни,* яка конструює образ війни як інструмента політичного впливу, а також підсилює конфронтаційну риторику з боку міністра закордонних справ Росії: "**Europe remains silent. Ukraine is being pumped up militarily,** which fuels the Ukrainian government's desire to sabotage the Minsk agreements" ("Європа мовчить. Україну накачують озброєнням, що підживлює прагнення українського уряду саботувати Мінські угоди") [34, с. 87].

Разом із тим за допомогою системи метафор війни Боб Вудворд художньо репрезентує багатогранність сучасного збройного конфлікту, в якому війна набуває різних семантичних площин – від демографічного та геополітичного до апокаліптичного й зооморфного вимірів.

Так, у розділі 32 Б. Вудворд уживає ***демографічну метафору війни,*** що інтерпретує війну як процес, що обмежується фізичним виснаженням людського ресурсу: ***win wars is they run out of people / війни виграють тоді, коли у ворога закінчуються люди*** [34, с. 144]. У розділі 34 з'являється ***апокаліптична метафора війни,*** що концептуалізує глобальне протистояння як всепоглинаюче полум'я: ***to avoid another global conflagration / щоб не допустити нового глобального полум'я*** [34, с. 146]. ***Технологічна метафора війни,*** що репрезентує війну через гіперболізований символ сучасного озброєння як абсолютної сили, виразно реалізується у розділі 37: ***Kinzhal was "indestructible" / Кінжал був "незнищенним"*** [34, с. 170]. Метафора війни як ***простору страху й пастки,*** що відображає війну як середовище постійної небезпеки, унаочнюється в розділі 37: ***death traps were only adding to the nightmare / пастки смерті лише підсилювали жах*** [34, с. 172]. Разом з тим Б. Вудворд використовує ***персоніфіковану та зооморфну метафору імперіалізму,*** у межах якої агресивна сутність Росії зводиться до фізичних, майже тваринних ознак (розд. 61): ***Brutal Russian imperialism which is killing people / Жорстокий російський імперіалізм, який вбиває людей*** [34, с. 296]; ***imperial teeth are red with the blood / імперські зуби залиті кров'ю*** [34, с. 297].

Цей багатошаровий образ війни, в якому реальність конфлікту межує з художніми та символічними вимірами, перегукується з іншими текстами сучасної англійської літератури про війну. Зокрема, у романі М. Галлахера "Day Break" війна набуває форми внутрішнього психологічного простору, в якому відчуття нереальності стає повсякденням. Послуговуючись *екзистенційною метафорою війни,* що конструює війну як зсув мовної картини світу та порушення ліній пам'яті, автор передає стан відчуження: *Pax smiled in his thoughts.* ***Dusk was rolling in like a wave.*** *An older woman on the street tram said hello. Had it happened the way he remembered? Close enough, he decided. It happened close enough and* ***close enough has to be good enough*** *if anything's ever going to be enough* (Пакс посміхнувся подумки. Сутінки накочувалися, мов хвиля. Літня жінка у трамваї привіталася. Чи сталося все так, як він пам'ятав? Досить близько, вирішив він. Це сталося досить близько, а достатньо близько має бути достатньо добре, якщо чогось колись буде достатньо) [35].

Психологічний вимір війни, співвіднесений із текстом Галлахера, відображає і А. Дражек у творі "Bridge in the Darkness", що демонструє, як війна буквально вписується у свідомість людини, стаючи частиною її повсякденного існування за допомогою *метафори війни, що відображає глибокий особистісний досвід:* ***"It stamps itself on your breath"*** (Вона карбує себе в твоєму подиху) [36, с. 114].

Цікавим спостереженням є і те, що художні метафори у творах М. Галлахера та А. Дражека формують спільний концепт – війна залишає помітний відбиток у внутрішньому світі людини.

Таким чином, з огляду на вищезазначене, переходимо до завершальної частини нашого дослідження – аналізу дисонансу між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни в різні історичні періоди. Залежно від взаємодії об'єкта й предмета дослідження, робота здійснюється у межах лінгвополітичної синергетики. З метою виявлення дисонансу в текстах публіцистичного і художнього стилів використовуємо інструментарій експериментальної лінгвополітичної синергетики, що є одним із підвидів зазначеного наукового напряму (детально про це див. Дем'янчук, 2024) [37].

Експериментальна лінгвополітична синергетика – це міждисциплінарний напрям, спрямований на моделювання, кількісне виявлення та прогнозування взаємодії мовних засобів у текстах різного функціонально-стильового маркування на основі корпусно-статистичного і математичного аналізу.

Інакше кажучи, експериментальна лінгвополітична синергетика спрямована на створення корпусів політичних заяв, нормативно-правових актів, конвенцій, постанов, законів, публіцистичних статей, журналістських репортажів, художньої прози [37, с. 91].

На нашу думку, для виявлення дисонансу між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни доцільно залучити поняття умовного екстремуму функції. У цьому ключі ефективним аналітичним інструментом виступає метод невизначених множників Лагранжа, запропонований італійським математиком Жозефом-Луї Лагранжем. Як зазначають В. Ву та Х. Юань, цей метод є дієвим підходом до пошуку екстремальних значень функцій і може бути використаний для розв'язання складних математичних та інженерних задач [38, с. 531].

У межах експериментальної лінгвополітичної синергетики знаходження екстремальних значень функції уможливило сформувати **гуманітарну концептуальну модель,** де:

R(x) – функція офіційної риторики (статті ЗМІ про війну, книги про війну);

V(y) – функція емпіричної реальності війни (людські втрати, руйнування, свідчення очевидців, досвід цивільних та військових);

C(z)=0 – обмеження, що визначаються нормами Міжнародного права збройних конфліктів, Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 року, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН та інших міжнародно-правових актах.

Ми розглядаємо випадок, коли офіційні обмеження *C(z)=0* не діють або ігноруються. У цьому випадку задача з умовного екстремуму зводиться до задачі безумовного, де фактично діє лише реальна складова насильства та риторики без обмежень:

min/max D(x,y)=R(x)−V(y), якщо *D(x,y)=0,* риторика відповідає реальності (ідеалізований випадок, який майже не трапляється), якщо *D(x, y)≠0* – наявний дисонанс.

У площині експеременталної лінгвополітичної синергетики, зокрема прикладних підходів лінгвістики війни [39], на основі гуманітарної концептуальної моделі встановлено можливі ступені дисонансу, а саме: низький, тонкий, очевидний, високий, системний, глибинний, максимальний, абсолютний, прихований.

Низький дисонанс – офіційна риторика загалом відповідає реальності. Розходження між наративами й фактами мінімальне.

Тонкий дисонанс – розходження існує, але є неочевидним або латентним (риторика підтримки приховує реальні втрати).

Очевидний дисонанс – пряма невідповідність між офіційною позицією (нейтральною або замовчуванням) і реальною ситуацією, що супроводжується стражданнями, травмами, втратами.

Високий дисонанс – розходження між офіційною риторикою та реальністю війни є очевидним і відчутним, проте не набуває крайніх форм (заяви про демократію й мир у світлі окупації, жертв, руйнувань).

Системний дисонанс – розходження між офіційною риторикою й реальністю є частиною свідомої політичної стратегії (офіційні ультиматуми, приховані конфлікти, інформаційні війни).

Глибинний дисонанс – офіційна риторика солідарності та підтримки не відображає реальних масштабів руйнувань, жертв, страждань.

Максимальний дисонанс – це повна протилежність між декларованим обов'язком і реальним досвідом учасників та жертв війни (замість обіцяної честі – відчай, смерть, дегуманізація).

Абсолютний дисонанс – крайній ступінь розходження, де за гаслами боротьби за свободу криються масові вбивства, концтабори, катування.

Прихований дисонанс – розходження замасковане художніми компонентами, що приховують справжню травматичну суть конфлікту.

Дисонанс між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни проілюстровано на матеріалі корпусу газетних видань The Guardian, The Washington Post, The New York Times, публіцистичних книг Крістофера Міллера "The War Came to Us: Life and Death in Ukraine" та Боба Вудворда "WAR", а також художніх творів: Ернеста Хемінгвея "A Farewell to Arms", Еріха Марії Ремарка "All Quiet on the Western Front", Прімо Леві "If This Is a Man", Дж. Р. Р. Толкіна "The Lord of the Rings", Анни Франк "The Diary of a Young Girl", Метта Галлахера "Day Break" та Артура Дражека "Bridge in the Darkness". Виявлений дисонанс концептуалізовано та візуалізовано із застосуванням методу Лагранжа, що уможливив кількісно змоделювати співвідношення між риторикою та емпіричною репрезентацією війни (див. Рис. 1).

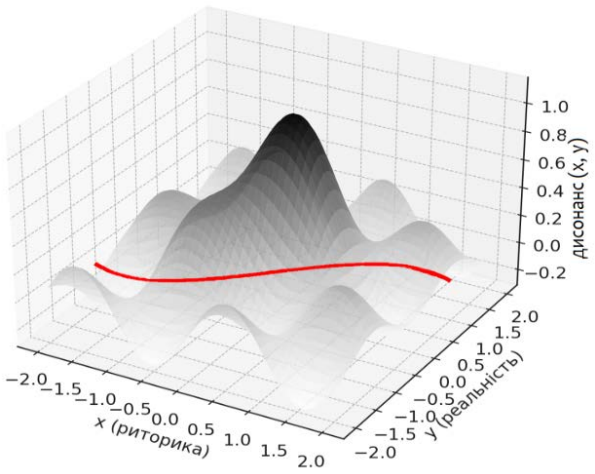

Рис. 1. Візуалізація дисонансу методом Лагранжа

Таблиця 1

Ступені дисонансу між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни у публіцистичних і художніх текстах

Джерело	Офіційна риторика R(x)	Емпірична реальність V(y)	Дисонанс D (x, y)
The Guardian, The New York Times, Washington Post (Перша світова війна, 1914-1918)	Віра у "швидку перемогу"	Затяжна позиційна війна	Високий
The Guardian, The New York Times, Washington Post (Друга світова війна, 1939-1945)	Образ союзників як "визволителів", акцент на перемозі демократії	**Масові бомбардування, руйнування міст, людські втрати, табори смерті, гуманітарна катастрофа**	Високий
The Guardian, The New York Times, Washington Post (російсько-українська війна з 2022)	Засудження воєнних злочинів, підтримка демократії та миру	Зруйновані міста, окупація, цивільні жертви, гуманітарна катастрофа	Високий
Woodward "WAR"	**Риторика загрози, інформаційного протистояння, політичних ультиматумів**	Політичні маніпуляції, приховані конфлікти, інформаційні війни	Системний
Miller "The War Came to Us"	**Риторика людської стійкості, солідарності, підтримка України**	Руйнування міст, окупація, травматичний досвід цивільних	Глибинний
Hemingway "A Farewell to Arms"	Велич місії, моральний обов'язок	Внутрішнє відчуття абсурду, страху, зневіри	Максимальний
Remarque "All Quiet on the Western Front"	Героїзм, патріотизм, обов'язок захищати Батьківщину	Абсурдність смерті, дегуманізація	Абсолютний
Anne Frank "Diary of a young girl"	Захист єврейського населення	Страх перед арештом, ізоляцією, пригніченість, спроби зберегти людяність у нелюдських умовах	Абсолютний
Primo Levi "If This Is a Man"	Гуманізм	Концтабори, дегуманізація	Абсолютний
Tolkien "The Lord of the Rings"	Епічна боротьба добра і зла	Травматичний досвід війни	Прихований
Drazek "Bridge in the Darkness"	Офіційна підтримка України	Руйнуваннння, людські втрати	Тонкий
Gallagher "Day Break"	Відсутність офіційної політичної риторики, акцент на особистому досвіді війни	Постійний стан психологічної травми й невизначеності	Очевидний

Таким чином, проведений аналіз текстів дозволяє емпірично фіксувати величину дисонансу, а також визначити його ступінь (див. Табл. 1).

Наведені приклади переконують, що метафори війни викликають різні ступені дисонансу між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни, що здатні не лише трансформувати суспільне сприйняття збройних конфліктів, а й слугують індикаторами прихованих гуманітарних, а також політичних проблем. Виявлення й системний аналіз такого дисонансу дозволяють ідентифікувати маніпулятивні стратегії, розпізнавати зони інформаційної вразливості, конструювати об'єктивну картину війни в історичній, ба більше сучасній перспективі.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, вивчення текстотвірного потенціалу метафор війни у рамах експерементальної лінгвополітичної синергетики забезпечує цілісне розуміння їхнього функціонального потенціалу.

Головним чином у природоморфному типі метафори війни, поширеному *в період Першої світової війни,* наслідки збройного протистояння між державами уподібнено до образів природного середовища. Зокрема, фітоморфна метафора у статті The Washington Post вербалізує війну як простір смерті й пам'яті, де маки, що проростають між хрестами, стають символом загибелі й водночас – живої пам'яті про полеглих. У період Першої світової війни у британській пресі поширення набуває метафора – розчарування. У її межах війна постає як джерело глибокого зневірення, втрати ілюзій, що чітко простежується у матеріалах Manchester Guardian. The New York Times репрезентує техноантропоморфну метафору війни, яка демонструє ототожнення технологічного поступу з внутрішньою, неконтрольованою силою людини, здатною до тотального знищення. Саме озброєння та військова техніка, згідно з цією логікою, радикально змінили хід війни, надавши їй небаченого масштабу руйнації. Мотив війни як внутрішнього зламу, що художньо осмислює війну як нищівну силу, здатну зламати навіть найсміливіших, яскраво виявляється у романі Ернеста Хемінгвея "A Farewell to Arms".

Схожу за змістом деструктивну метафору війни, яка показує, як війна руйнує молодість і прискорює психологічне старіння, використовує Еріх Марія Ремарк у романі "All Quiet on the Western Front". Автор підкреслює розчарування молодих солдатів і нав'язану їм передчасну емоційну зрілість. Цей мотив отримує подальший розвиток завдяки системі метафор війни, які художньо відтворюють: втрату субстанційності людини; злам особистості та втрату майбутнього; безпорадне очікування і постійну загрозу загибелі; фізичне знищення всього живого; всепоглинаючу стихію; образ таємничого простору війни. У цих метафорах війна породжує стан беззахисності, постає як руйнівна сила, що позбавляє людину сенсу життя, конструює замкнений простір страху й невизначеності, формує уявлення про тотальні руйнації, втілює всепоглинаючу стихію, а також зображує неконтрольований хаос, підкреслюючи, що війна – це неконтрольована сила, яка затягує людину у невідомість.

У *період Другої світової війни* метафорична концептуалізація війни набуває особливої виразності. The Guardian пропонує метафору транстемпоральності, що узагальнює війну як глобальне й постійне явище, яке не обмежується часовими чи географічними межами. The Washington Post та The New York Times використовують політико-евфемістичну метафору, яка вербально маскує масові вбивства під виглядом адміністративного рішення, конструюючи війну як інструмент планомірного знищення цілої етнічної групи. Схожий концептуальний підхід до осмислення війни знаходимо й у щоденнику Анни Франк "The Diary of a Young Girl", в якому апокаліптична метафора

війни підкреслює образ війни як невідворотного світового краху. Зосібна, антропоморфна метафора війни, представлена у творі Прімо Леві "If This Is a Man", демонструє, як війна перетворює людину на раба, позбавленого прав і гідності, проте залишає останній прояв людської свободи – здатність чинити моральний спротив. Заслуговує на увагу і етична метафора війни у творі Дж. Р. Р. Толкіна "The Lord of the Rings". Згідно неї, війна – це не лише збройне чи політичне протистояння, а й моральне випробування.

За підсумками проведеного дослідження, найбільш виразно метафори війни проявилися у *періоді російсько-української війни.* Одним із репрезентативних її типів є метафора оборони, яка простежується у книзі "The War Came to Us" Крістофера Міллера. З цієї перспективи війна осмислюється як потреба в об'єднанні внутрішніх і зовнішніх ресурсів для захисту. The New York Times активно використовує метафори війни, що символізують перманентну загрозу повітряного нападу, відтворюючи атмосферу невизначеності, яка охопила Україну. Війна у межах цих метафор постає як безперервний простір небезпеки, в якому ракетна небезпека зберігається постійно. Важливим спостереженням є вияв ігроморфної метафори війни, що виразно простежується у публікаціях The Guardian та The Washington Post. Ця метафора демонструє, що війна і мирні переговори осмислюються як гра з чіткими правилами, які диктує сильніша сторона. Водночас у матеріалах The Washington Post ігроморфна метафора війни актуалізується як репрезентація війни й дипломатії крізь призму гри з непередбачуваними, але потенційно катастрофічними наслідками. У книзі Боба Вудворда "WAR" представлено маніпулятивну метафору війни, яка конструює війну як інструмент політичного впливу, що підсилює конфронтаційну риторику з боку міністра закордонних справ Росії. Водночас за допомогою системи метафор війни Б. Вудворд художньо репрезентує багатогранність сучасного збройного конфлікту, у її рамах війна набуває різних семантичних вимірів, зосібна: демографічна метафора війни інтерпретує війну як процес фізичного виснаження людського ресурсу; апокаліптична метафора війни концептуалізує глобальне протистояння як всепоглинаюче полум'я; технологічна метафора війни репрезентує війну через гіперболізований символ військової техніки як абсолютної сили; метафора війни як простору страху й пастки зображає війну як середовище постійної небезпеки; персоніфікована та зооморфна метафора імперіалізму, у межах якої агресивна сутність Росії зводиться до фізичних, майже тваринних ознак.

У романі Мета Галлахера "Day Break" війна набуває форми внутрішнього психологічного простору, у ньому відчуття нереальності стає частиною повсякденного життя. Послуговуючись екзистенційною метафорою війни, що конструює війну як зсув мовної картини світу та порушення ліній пам'яті, автор передає стан відчуження. Схожий художній підхід демонструє Артур Дражек у творі "Bridge in the Darkness", де війна буквально вписується у свідомість людини, стаючи частиною її повсякденного життя. Цей ефект досягається через метафору війни, що художньо відображає глибокий особистісний досвід, психологічну травму.

Результатом застосування експериментальної лінгвополітичної синергетики стало встановлення ступенів дисонансу на основі гуманітарної концептуальної моделі в текстах публіцистичного та художнього стилів різних історичних періодів, а саме: тонкого, очевидного, високого, системного, глибинного, максимального, абсолютного, прихованого. Це переконливо засвідчує, що метафори війни здатні не лише трансформувати суспільне сприйняття збройних конфліктів, а й виступати індикаторами прихованих гуманітарних і політичних проблем. Системний аналіз такого дисонансу дають змогу ідентифікувати маніпулятивні стратегії, визначати зони інформаційної вразливості, заразом формувати об'єктивну картину війни в діахронії.

Перспективи подальших студій із цієї проблеми вбачаємо у комплексному дослідженні взаємодії метафор війни з іншими засобами мови війни в межах лінгвополітичної синергетики.

Література:

1. Дем'янчук Ю. Генеза становлення мови війни в історико-політичному та історико-художньому контексті (український досвід). Закарпатські філологічні студії. 2025. Вип. 39. С. 171–192.
2. Ling S. A Cognitive Study of War Metaphors in Five Main Areas of Everyday English: Politics, Business, Sport, Disease and Love. School of Teacher Education Kristianstad University. 2010. URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:397473/FULLTEXT01.pdf)
3. Seixas E. C. War Metaphors in Political Communication on Covid-19. 2021. URL: https://www.frontiersin.org/journals/sociology/articles/10.3389/fsoc.2020.583680/full
4. Gao J. A Study on WAR Metaphors in the Reports on the Reform and Opening-Up Policy in China. Academy publication. Theory and Practice in Language Studies. 2023. URL: https://tpls.academypublication.com/index.php/tpls/article/view/6381
5. Плетенецька, Ю. М. Національно-специфічні риси концепту війна в текстах українських та англійських пісень. Наукові записки. Серія: Філологічні науки, (208), 2024. С. 272–279.
6. Pasternak, T. Військова метафора як концептуальна метафора. Наукові записки. Серія: Філологічні науки, (210), 2024. С. 35–39.
7. Огар А. Вербалізація концепту війна в сучасному художньому дискурсі. Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2019. С. 38–47.
8. Flusberg S., Matlock T., Thibodeau P. War metaphors in public discourse. Metaphor and Symbol. 33. 2018. P. 1–18.
9. Simons S. What's with all the war metaphors? We have wars when politics fails. 2015. URL: https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/whats-with-all-the-war-metaphors-we-have-wars-when-politics-fails
10. Davenport D., Lloyd G. The Rise Of The War Metaphor In Public Policy. HOOVER Institution. Defining Ideas. 2019. URL: https://www.hoover.org/research/rise-war-metaphor-public-policy
11. Purba N., Tanjung S. WAR Metaphors in Indonesian-English Political Discourse. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Vol. 165, 2nd International Conference of Communication Science Research. 2018. P. 270–274.
12. Reed M. War Metaphors and the Return to Campus. Inside Higher ED. 2020. URL: https://www.insidehighered.com/blogs/confessions-community-college-dean/war-metaphors-and-return-campus
13 Croft H. Soldiers' Use of Metaphor in Letters to Their Families in the First World War. (Monash University). Eras Journal. Edition 24. P. 32–53. URL: https://www.monash.edu/__data/assets/pdf_file/0008/3319181/Eras-Edition-24,-no.1-Croft-1.pdf
14. Грицак Я. "Незрозуміла війна: рецензії на книги і конференції про Першу світову".УКРАЇНА Модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. 2017. URL: https://uamoderna.com/md/hrytsak-unintelligible-war/
15. Plichta K. Metaphor in selected items of World War II propaganda. Beyond Philology No. 15/2, 2018. P. 77–103.
16. Nytspol V. I., Kobuta S. S. Conceptual Metaphor of Russian-Ukrainian War in American Media Discourse. Науковий вісник Міжнарод-

ного гуманітарного університету. Серія : Філологія. Вип. 56. 2022. С. 111–114.
17. Харченко О. "Українські метафоричні евфемізми під час російсько-української війни". Обрії друкарства. № 2(14). 2023. С. 90–101.
18. Костусяк Н. М., Шульська Н. М., Кострица Н. М. Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. Вип. 56. 2022. С. 60–65.
19. Basaraba, I. O. Functioning of metaphorized phraseological units in military prose. Закарпатські філологічні студії / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", Т. 1, вип. 27. 2023. С. 64–69.
20. Higgins A. How poppies, strong and fragile, became a symbol of WWI devastation. 2018. URL: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/home/how-poppies-strong-and-fragile-became-a-symbol-of-wwi-devastation/2018/11/11/49210d56-e2ba-11e8-8f5f-a55347f48762_story.html
21. Wheatcroft G. The myth of the good war. 2014. URL: https://www.theguardian.com/news/2014/dec/09/-sp-myth-of-the-good-war
22. Library of Congress. Military Technology in World War I. Newspaper Pictorials: World War I Rotogravures, 1914 to 1919. URL: https://www.loc.gov/collections/world-war-i-rotogravures/articles-and-essays/military-technology-in-world-war-i/
23 Schafer C. "A brief reflection on the prettiest passage in literature: "The world breaks everyone and afterward many are strong at the broken places". 2020. URL: https://www.coleschafer.com/blog/the-world-breaks-everyone
24. Remarque E. M. Westen nichts Neues. Propyläen-Verlag. *Berlin.* 1929. All Quiet on the Western Front Written by: Erich Maria Remarque Translated by: Katharina Rout, 2024. 348 p.
25. Tisdall S. It's right to remember the dead of 1939-45. But keep the anger about current wars too. URL: https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/may/04/dead-war-remember-conflict-globe-scale
26. Islam R. The Diary of a Young Girl (1947) by Anne Frank: A Testament to Human Resilience and Hope. 2025. URL: https://www.probinism.com/the-diary-of-a-young-girl-by-anne-frank-analysis/
27. Tyler R. Silence in the Storm: The New York Times Coverage of the Holocaust During WWII. TEACHING AMERICAN HISTORY. 2021. URL: https://teachingamericanhistory.org/blog/silence-in-the-storm-the-new-york-times-coverage-of-the-holocaust-during-wwii/
28. Mendelson E. 'The Complete Works of Primo Levi'. 2015. URL: https://www.nytimes.com/2015/11/29/books/review/the-complete-works-of-primo-levi.html
29. Keith Mathison. Good and Evil in The Lord of the Rings. 2025. URL: https://learn.ligonier.org/articles/good-evil-lord-rings
30. Miller C. The War Came to Us: Life and Death in Ukraine. Bloomsbury. 2023. 293 p.
31. Chivers C. The Weapon That Terrorizes Ukrainians by Night. 2025. URL: https://www.nytimes.com/2025/06/25/magazine/ukraine-russia-war-drone-shahed-iran.html
32. Sauer P. Putin makes clear Russia will only play ball with Ukraine by his rules. 2025. URL: https://www.theguardian.com/world/2025/mar/14/putin-makes-clear-russia-will-only-play-ball-with-ukraine-by-his-rules
33. Editorial Board. Trump can show strength by getting tough with Putin. 2025. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/2025/05/27/trump-russia-ukraine-putin-sanctions/
34. Woodward B. War. Simon & Schuster. 2024. 435 p.
35. Gallagher M. Daybreak. Atria Books. 2024. 256 p.
36. Drazek A. Bridge in the Darkness. 2023. 203 p.
37. Дем'янчук Ю. Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. Вісник КНЛУ. Серія Філологія. 2024. Том 27. № 2. С. 75–102.
38. Wu W. B., Yuan X. J. The Graphic Derivation Process of Lagrange Multiplier Method. Open Jour nal of Social Sciences, 2023. P. 527–532.
39. Дем'янчук Ю. Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. С. 220–233.

Demyanchuk Yu. War metaphors in experimental linguopolitical synergetics: dissonance between official rhetoric and the empirical reality of war

Summary. The article examines war metaphors within the framework of experimental linguopolitical synergetics and, based on them, identifies the dissonance between the official rhetoric and the empirical reality of war in texts of publicistic and artistic styles.

Types of war metaphors characteristic of different historical periods have been identified, which conceptualize the phenomenon of war in different ways. In particular, during the First World War a phytomorphic metaphor is identified in The Washington Post, which reflects war as a space of death and at the same time a living memory of the fallen. In the materials of the Manchester Guardian, the war metaphor as a source of deep despair and loss of illusions is traced. The New York Times represents a technoanthropomorphic metaphor of war, which demonstrates the identification of technological progress with the uncontrolled inner human power, capable of total destruction. In fiction, this period is represented by the war metaphor as an internal fracture in Ernest Hemingway's "A Farewell to Arms", where war appears as a destructive force capable of breaking even the bravest. A similar destructive war metaphor, showing how war destroys youth and accelerates psychological aging, is used by Erich Maria Remarque in the novel "All Quiet on the Western Front". The system of metaphors in the novel artistically reconstructs the loss of human substantiality, the breakdown of personality, the loss of the future, the helpless expectation of death, the physical destruction of all living things, the all-consuming element, and the image of war as a mysterious space.

It is found that during the Second World War, The Guardian applies the metaphor of transtemporality, which generalizes war as a global and constant phenomenon that is not limited by temporal or geographical boundaries. The Washington Post and The New York Times use a politico-euphemistic metaphor that represents war as an instrument of systematic destruction of an entire ethnic group. In "The Diary of a Young Girl" by Anne Frank, the apocalyptic war metaphor emphasizes the image of war as an inevitable global collapse. The anthropomorphic war metaphor in Primo Levi's "If This Is a Man" demonstrates how war turns a person into a slave deprived of rights and dignity, leaving only the possibility of moral resistance. In J.R.R. Tolkien's "The Lord of the Rings", an ethical war metaphor is evident, according to which war appears not only as an armed or political confrontation but also as a moral trial.

It is revealed and substantiated that during the Russian-Ukrainian war, the metaphor of defense, vividly presented in Christopher Miller's book "The War Came to Us: Life and Death in Ukraine", illustrates the need to consolidate internal and external resources for defense. The New York Times actively employs metaphors symbolizing the permanent threat of air attacks, recreating the atmosphere of uncertainty that has engulfed Ukraine, where war is conceptualized as a continuous space of danger. The Guardian and The Washington Post publications trace an igromorphic war metaphor, which illustrates the understanding of war and diplomacy as a game with clear rules dictated by the stronger side, or a game with unpredictable but potentially catastrophic consequences.

Bob Woodward's book "WAR" presents a manipulative war metaphor that verbally constructs the war as a tool of political influence and reinforces confrontational rhetoric. At the same time, the system of metaphors in Woodward's work artistically represents the complexity of the modern armed conflict: the demographic war metaphor, which interprets it as the physical depletion of human resources; the apocalyptic metaphor, which conceptualizes global confrontation as an all-consuming blaze; the technological metaphor, that portrays a hyperbolized image of modern weaponry as absolute power; the metaphor of a space of fear and entrapment, that depicts war as an environment of constant danger; as well as the personified and zoomorphic metaphor of imperialism, within which Russia's aggressive essence is reduced to physical, almost animalistic features. In Matt Gallagher's novel "Day Break", the author uses the existential war metaphor to construct war as a shift in the linguistic picture of the world and a disruption of memory lines, conveying a state of alienation. In "Bridge in the Darkness", Arthur Dražek employs the war metaphor to artistically reflect deep personal experience and psychological trauma.

The novelty of this scientific research lies in the fact that, within the framework of experimental linguopolitical synergetics based on the humanitarian conceptual model, for the first time the degrees of dissonance have been identified in the texts of publicistic and artistic styles of different historical periods, namely: subtle, evident, high, systemic, deep, maximal, absolute, and hidden.

Key words: war metaphors, war language, linguopolitical synergetics, experimental linguopolitical synergetics, war linguistics, World War I, World War II, Russian-Ukrainian war.

УДК 821.111.09(73+410):811.111'42"19"(045)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.9

Жалко Д. Д.,
аспірантка кафедри англійської філології і філософії мови
Київського національного лінгвістичного університету
https://orcid.org/0000-0001-5913-7579

ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ У ТВОРАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ XX СТОЛІТТЯ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОПИС

Анотація. Дослідження спрямоване на з'ясування специфіки ідентифікації маркерів інтердискурсивності та їх опису в романах американських та англійських письменників XX століття. Виявлено інтердискурсивні включення, що представлені жанровою й дискурсивною взаємодією, визначено засоби їх репрезентації та встановлено функційний потенціал таких елементів у проаналізованих романах. Методологія дослідження охоплює метод уважного читання, залучений для аналізу структури романів; метод дискурс-аналізу, використаний для встановлення інтердискурсивних зв'язків у романах; метод вузлових точок, задіяний для опису способів репрезентації інтердискурсивності в художніх текстах; контекстуально-інтерпретаційного метод, застосовний для окреслення комунікативних цілей дискурсивних включень у художні твори; інструментарій теорії прототипів, за допомогою якого побудовано прототипну модель інтердискурсивності в досліджуваних романах; методи лінгвокогнітивного, сюжетно-композиційного, семантико-стилістичного аналізу використано для визначення мовностилістичної та сюжетно-композиційної організації інтердискурсивних включень. Диференціацію дискурсів було здійснено з огляду на тематичний Встановлено, що дискурси інтегруються до структури художнього тексту за принципами змішування, вбудовування та трансформація. У структурі досліджуваних романів ідентифіковано інтеграцію різних типів дискурсів, кожен із яких виконує певне функційно-смислове навантаження. Біблійний дискурс характеризується емотивною функцією відображаючи ставлення автора до повідомлюваного в романі; юридичний дискурс виконує функції відсилання до текста-донора та створення іронічного ефекту; медичний тип дискурсу увиразнює образ героя роману виконуючи образну функцію; воєнний дискурс характеризується прогностичною функцією та допомагає читачу передбачити наступні події в романі; театральний дискурс виконує символічну та образну функції для надання більшої виразності зображуваним героям та ситуаціям у романі.

Ключові слова: дискурс, текст, інтердискурс, інтердискурсивність, маркер інтердискурсивності.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики простежується зростання інтересу науковців до вивчення інтердискурсивності як явища, що висвітлює питання складної взаємодії між різними типами дискурсу, виявляє способи формування значення на перетині мовних, жанрових, культурних та соціальних контекстів [1; 2; 3]. В сучасних мовознавчих розвідках наголошується, що інтердискурсивність є важливим інструментом аналізу й розуміння новітніх комунікативних практик, зокрема в художньому дискурсі, де вона сприяє збагаченню змісту, стилістичній багатогранності та створенню нових смислових горизонтів [4; 5; 6; 7; 8; 9]. Увагу лінгвістів та дискурсологів привертає не лише типологія дискурсів, аналіз їхньої структурної та семантичної організацій, а й вивчення тих елементів, що забезпечують цілісність дискурсу [10].

Одним зі способів досягнення структурно-семантичної зв'язності різних типів дискурсів у складі художнього тексту є використання **інтердискурсивних маркерів**, які розглядаються з різних позицій, що зумовлює розмаїття їх термінологічних трактувань [6; 11; 12; 13]. Забезпечуючи зв'язність тексту, інтердискурсивні маркери здатні відображати процес взаємодії мовця та слухача, зокрема позицію суб'єкта мовлення, де він / вона інтерпретує факти, про які повідомляє, та оцінює їхню важливість, правдоподібність або ймовірність [5, с. 93].

В лінгвістичній перспективі **дискурс** визначається як сукупність мовленнєвих актів, що відображають соціальну, культурну та комунікативну реальність у певному контексті [3]. Наголошується, що він є структурою, яка об'єднує мовленнєві форми, що використовуються для передачі смислів та комунікативних намірів адресата у процесі взаємодії з адресантом [3]. Дискурс постає як складний соціолінгвістичний феномен, сформований у певному соціальному середовищі й такий, що активно структурує соціальну дійсність. Його матеріальним втіленням є текст (усний чи письмовий), який відображає спосіб мислення, ціннісні орієнтири, моральні норми як окремого адресата, так і соціального середовища загалом [14, с. 125]. У словнику *Collins English Dictionary* подано такі тлумачення терміну *дискурс*: 1) усне або письмове спілкування між людьми, серйозне обговорення певної теми; 2) у лінгвістиці – природна усна або письмова мова в контексті, особливо під час аналізу цілісних текстів; 3) серйозна розмова або письмовий твір, що має на меті навчити або пояснити чомусь [15, p. 54]. Додатково, у вітчизняній науковій традиції дискурс визначається як усна або письмова комунікація між людьми, чи усна або письмова мова в контексті [16, с. 150].

Одним з із різновидів дискурсу є **художній**, який характеризується використанням естетичних і поетичних прийомів з метою створення художніх образів і передачі авторських ідей. Художній дискурс визначається як сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням світу адресантом і осмисленням його мовної картини світу реципієнтом [17]. У **художніх текстах** дискурс є не лише засобом вираження думок, але й інструментом побудови багатошарового наративу. Погляд на художній текст як на складне когнітивно-семіотичне утворення висуває на перший план ***дискурсивність як*** його

ключову характеристику [18, с. 135]. Йдеться про здатність художнього тексту, з одного боку, інтегрувати різні дискурси, демонструючи свою структурно-смислову гетерогенність, а другого – бути базовим компонентом ширшого комунікативного-дискурсивного простору [18]. Поняття ***інтердискурсу*** відображає взаємодію різних дискурсивних систем і стосується змішування різноманітних жанрів, дискурсів або стилів в межах одного тексту [19, с. 1312]. В рецептивному ключі ***інтердискурсивність*** виявляється з огляду на сукупність підказок *(англ. cues)*, які адресат ідентифікує як сигнали дискурсивних "зсувів", що орієнтують його / її на зміну інтерпретаційної рамки та активізують нові когнітивні схеми розуміння тексту [18, с. 126].

Попри значні досягнення мовознавців у різнобічному дослідженні інтердискурсивних практик, проблема способів ідентифікації інтердискурсивності залишається донині не розв'язаною. **Актуальність** цієї розвідки зумовлена необхідністю системного вивчення критеріїв ідентифікації інтердискурсивних маркерів та їх опису в художньому дискурсі, що дозволить не лише порівняти ідіостилі окремих письменників, а й узагальнити основні тенденції розвитку художньої літератури певного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про сплеск наукового інтересу до проблематики інтердискурсивності, репрезентованої в художньому тексті [4; 5; 7; 17]. Загалом можна окреслити декілька стрижневих підходів до сучасного розуміння дискурсу, згідно з якими він тлумачиться як: 1) мовна одиниця, вища за рівень словосполучення та речення [20]; 2) мова у вживанні або контексті; 3) когнітивний процес, що охоплює такі компоненти, як акт мовлення, оцінка акту мовлення його учасниками та наслідки мовлення [21, с. 1; 22, с. 4; 23; 24, с. 5; 25, с. 1]. 4) мовно-соціальна практика, що реалізується в конкретних соціальних умовах і впливає на їх формування [3; 26]; 5) результат інтерпретації тексту в межах конкретного соціокультурного контексту, в якому взаємодіють мовні структури, знання, досвід та когнітивна обробка інформації [27; 28].

Зазначені студії не вичерпують дослідницьких можливостей аналізу дискурсу та його типології, зважаючи на ще не остаточно усталений термінологічний статус цього феномену. Тож розуміння дискурсу варіюється залежно від обраного наукового фокуса, що надає науковцям можливість адаптувати його визначення до контексту власного дослідження [18; 29; 30; 31; 32].

Питанням визначення статусу художнього дискурсу присвячено багато наукових розвідок [4; 5; 7; 9; 8]. Під ***художнім дискурсом розуміють*** розумово-комунікативну взаємодію адресанта та адресата, що відбувається у певному історичному й культурно-соціальному контексті, ґрунтується на ідеях та переконаннях адресанта націлена на регулювання ідей, переконань, світоглядних орієнтирів адресата та матеріалізується у вигляді текстів художніх творів. Саме вплив письменника на систему цінностей, знань і переконань читача за допомогою твору є головною метою художнього дискурсу [33, с. 54]. Взаємодія автор-читач простежується зокрема й у призмі переплетіння різних дискурсів.

Інтердискурсивність стосується явища, коли дискурси не ізольовані один від одного, а взаємопов'язані різними способами [32, с. 6]. Вона передбачає інтеграцію дискурсів і жанрів в рамках однієї комунікативної події, як розмова чи текст, що дозволяє учасникам комунікативної ситуації обговорювати та спільно конструювати значення [34, с. 8]. К. Мазурова під терміном інтердискурсивність має на увазі взаємодію різних ментальних структур, операцій, кодових систем у процесі створення текстів. Вже в готових текстах створюється особлива взаємодія мовних одиниць, яка й ініціює в свідомості перехід від одного типу дискурсу до іншого з метою створення сильного впливового ефекту [35, с. 49]. Найбільш яскравим та показовим прикладом існування інтердискурсу, на думку К. Мазурової є художня література. Дослідниця виділяє внутрішню інтердискурсивність, що спричинена розвитком якоїсь однієї художньої ідеї в творчості одного письменника, та зовнішню інтердискурсивність, яка формується завдяки співвіднесенням художнього тексту на мотивному чи сюжетному рівнях із зовнішнім простором художнього дискурсу, створеного письменниками різних епох, національних культур і літературних напрямів [35, с. 50].

З огляду на те, що інтердискурсивність передбачає взаємодію кількох дискурсивних формацій у межах одного тексту або комунікативної події, постає необхідність чіткого розуміння природи дискурсів. Для того, щоб з'ясувати характер їх переплетення, варто звернутися до питання типології дискурсів, що дозволить зрозуміти, які саме жанрові, функціональні та стилістичні особливості визначають межі окремих мовних практик, а також як вони поєднуються в інтердискурсивних структурах. Типом дискурсу називають клас об'єднаних загальною комунікативною метою текстів, які мають спільні прагматичні настанови та лінгвостилістичні риси [36, с. 11]. Систематизуючи різні типологічні дослідження інтердискурсивних включень, Ф. С. Бацевич пропонує такі критерії диференціації дискурсів: предметом дослідження різних наук; за етнокультурними особливостями спілкування; за культурно-історичними особливостями комунікації; соціальними, віковими та статевими характеристиками учасників комунікації; типами та формами мовлення, принципами побудови повідомлення; характеристиками мовлення людей [37, с. 376]. Враховуючи екстралінгвальні умови та мовні характеристики тексту, виділяють науковий, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний і розмовно-повсякденний дискурси [38, с. 121]. Однією з найповніших вважають класифікацію дискурсів Г. Почепцова, яка включає теле– та радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, неофіційний (позацензурний), рекламний дискурс, політичний та релігійний дискурси [39, с. 308]. Т. ван Дейк виокремлює політичний, медичний, судовий, освітній, науковий, медійний, корпоративний дискурси [26, с. 164].

Мета статті полягає в розкритті способів ідентифікації інтердискурсивних одиниць та їх опису у творах американських та англійських письменників XX століття.

Поставлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) уточнити визначення термінів дискурс, художній дискурс, інтердискурсивність, маркер інтердискурсивності; 2) визначити способи ідентифікації маркерів інтердискурсивності в досліджуваному корпусі матеріалу; 3) розробити критерії для опису інтердискурсивних одиниць; 4) виявити принципи включення інодискурсів у художній текст; 5) систематизувати інтердискурсивні елементи з огляду на їх функційний потенціал.

Матеріалом дослідження послугували романи "The Crying of Lot 49" американського письменника Томаса Пінчона та "A

History of the World in 10½ Chapters" англійського письменника Джуліана Барнса, з яких було виокремлено фрагменти, що містять інтердискурсивні елементи. Інструментом для їх визначення є сигнали дискурсивних зсувів (*discourse shifts*) [40, с. 47–53], що визначаються з огляду на комунікативну ситуацію та сюжетно-композиційне оформлення обраних текстових фрагментів. Інтердискурсивні елементи в обраних романах виступають важливим засобом формування багатошарового тексту, що апелює до читача через контексти різних дискурсів. Вони дозволяють авторам порушувати складні питання культури, соціальної ідентичності та історичної правди, залишаючи простір для численних інтерпретацій читачем.

Методологія дослідження. Вивчення інтертекстуальності потребує комплексного підходу із залученням загальнонаукових і власне лінгвістичних методів. За допомогою *методу уважного читання* [41] здійснено детальний аналіз структури романів "The Crying of Lot 49" та "A History of the World in 10½ Chapters"; *метод дискурс-аналізу* [4] використано для встановлення інтердискурсивних зв'язків у романах; *метод вузлових точок* [42] задіяно для опису форматів репрезентації інтердискурсивності в художніх текстах; *контекстуально-інтерпретаційний метод* [43; 44] застосовано для виявлення комунікативних цілей дискурсивних включень, інтегрованих у художні твори; інструментарій *теорії прототипів* [40; 45] залучено для окреслення прототипних ознак дискурсів, репрезентованих в проаналізованому корпусі матеріалу [9]; для визначення мовностилістичної та сюжетно-композиційної організації інтердискурсивних включень у романах залучено методи *лінгвокогнітивного, сюжетно-композиційного* та *семантико-стилістичного аналізу.*

Виклад основного матеріалу. Основоположники *Бірмінгемської школи лінгвістичного дискурс-аналізу* (Дж. Сінклер та М. Култхард), сформованої у 70-ті роки в Англії, досліджували комунікативний аспект дискурсу, пов'язуючи останній з процесом мовленнєвої діяльності. Дослідники визначали дискурс як вид соціальної практики, в рамах якого можуть відтворюватись та змінюватись значення інформації [46, с. 168]. Представниками *французької школи дискурс-аналізу* (Ж. Лакан, Л. Альтюссер, М. Пеше, М. Фуко, П. Серіо) було започатковано твердження про те, що дискурс є процесом чи результатом мовлення, об'єктом міжособистісної комунікації, маніфестацією усного та писемного мовлення. Головна ідея представників *критичного дискурс-аналізу* (Н. Феркло, Р. Водак, Т. А. ван Дейк та інші) ґрунтується на аналізі структурних відносин домінування, дискримінації, влади та контролю через їхні вияви в мовленні [3; 25; 32]. У когнітивному аспекті дискурс є пов'язаний зі сприйняттям людьми ситуацій та репрезентації їх досвіду у ментальних моделях, що включають місце, час, учасників та їх стосунки, події, наміри, цілі та знання учасників [47, с. 613]. Лінгвіст Ю. Габермас дотримувався подібної думки, досліджуючи у своїх роботах питання дискурсу та раціональності, котрі стали новою основою для теорії комунікативної дії в мовознавстві. Комунікативна дія (будь-яка форма мовної взаємодії) та дискурс є видами комунікації [48, с. 488]. Одними із напрямків дослідження дискурсу є також *лінгвістична прагматика та теорія комунікації.* Представники цього напрямку (Г. П. Грайс, Дж. Ліч) досліджували мовлення як засіб комунікативної взаємодії мовця й адресата з урахуванням ситуації спілкування і соціального контексту [49, с. 302]. Дискурс, у широкому значенні слова, є складною єдністю мовної форми, значення та дії, які могли б бути найкращим чином охарактеризовані за допомогою поняття комунікативної події або комунікативного акту [50]. У рамах лінгвістичної парадигми, А. П. Мартинюк вважає за дискурс ситуативну обумовлену інтерсуб'єктну мовленнєво-розумову діяльність, спрямовану на взаємну орієнтацію в життєвому просторі на основі надання мовній формі семіотичної значущості [51, с. 196].

З огляду на багатокомпонентність і поліфункціональність дискурсу як динамічної форми мовної діяльності, що відображає соціальні, культурні та ідеологічні контексти, дослідники дедалі частіше звертаються до явища інтердискурсивності як до процесу взаємопроникнення різних типів дискурсів та їх взаємодії у межах одного тексту або висловлювання. На думку В. Джіангуо *інтердискурсивність* стосується змішування різноманітних жанрів, дискурсів або стилістичних форм у межах одного тексту, що призводить до їхньої взаємодії та створення нового змістового й стилістичного ефекту [19, с. 1312]. У визначеннях М. Пеше та Н. Ферклафа простежується тенденція до трактування інтердискурсивності *як взаємодії різних типів дискурсів* в одному тексті. Згідно з цим твердженням, вважаємо що термін інтердискурсивність позначає змішування різноманітних жанрів, стилів або типів дискурсів, які, переплітаючись і взаємодіючи у тексті, сигналізують про його гетерогенність. У такий спосіб інтердискурсивність формує нову модель тексто– та смислотворення, що характеризується специфічними способами конструювання й розуміння дійсності [9, с. 136].

У сучасній лінгвістиці термінологічне позначення дискурсивних включень у тексті ще не є цілком усталеним. Зазвичай такі текстові елементи називають дискурсивними словами [11], прагматичними маркерами [52], дискурсивними одиницями [12], дискурсивними маркерами [6; 13; 53] тощо.

Спираючись на різні підходи до тлумачення феномену інтердискурсивності, ***маркером інтердискурсивності*** вважаємо взаємодію різних типів дискурсів, яка відбувається в структурній, семантичній та функційній площинах художнього тексту (*наше визначення – Жалко Д. Д.*).

Специфіка ідентифікації та опису маркерів інтердискурсивності в художньому тексті зумовлюється передусім репрезентованим у ньому типом дискурсу / дискурсів. Для цілей нашого дослідження релевантною є типологія дискурсів запропонована українськими лінгвістами І. С. Шевченком та О. І. Морозовою, що включає такі типи дискурсів: *соціально-ситуативні:* політичний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, інтернет-дискурс та медійний дискурс; *за характеристиками адресанта і адресата:* соціальнодемографічний (дитячий, дискурс людей похилого віку, жіночий і чоловічий тощо); соціально-професійний (дискурс моряків, будівельників, шахтарів); соціально-політичний (дискурс комуністів, демократів); *відповідно до жанрів мовлення:* художній, публіцистичний, науковий, офіційний та неофіційний [54, с. 233–236].

Під час аналізу когнітивного-дискурсивного потенціалу різних дискурсотипів пріоритетним завданням також є з'ясування механізму їх інтеграції в художній текст як складне гетерогенне утворення [18 с. 126]. Спираючись на розроблені моделі жанрової взаємодії [1; 55], виокремлено три базові принципи включення інодискурсів у художній текст – змішування (*mixing*), вбудовування (*embedding*) й трансформацію (*bending*) [18, с. 126].

Змішування дискурсів передбачає інтеграцію певного нехудожнього дискурсу (медичного, політичного тощо) в художній текст зі збереженням його провідних ознак [18, с. 126]. Такий дискурс залишається "чужим" у структурі художнього наративу, надаючи йому когнітивно-семіотичну гетерогенність.

Вбудовування дискурсів означає органічне включення елементів нехудожнього дискурсу (наприклад, наукового, біблійного тощо) до художнього тексту. У цьому випадку запозичений дискурс частково модифікується і підпорядковується загальній поетиці твору [18, с. 127].

Трансформація дискурсів полягає у переосмисленні та функційному пристосуванні інодискурсивних елементів до художнього контексту з подальшою зміною свого оригінального призначення відповідно до лінгвоестетичної концепції твору [18, с. 127].

Оскільки поняття дискурсної типовості корелює з теорією прототипів [45], вважаємо за доцільне описати дискурсотипові ознаки із залученням прототипної моделі [9, с. 138].

Диференціацію дискурсів у проаналізованих романах за прототипним принципом здійснюємо на основі таких типологічних ознак [9, с. 141]: тип знань, репрезентований у тому або іншому дискурсі; його прагматична настанова; особливості мовностилістичної, сюжетно-композиційної та наративної організації дискурсу; його тональна система та комунікативна мета. Наприклад:

1. "*We, the inhabitants of Mamirolle in the diocese of Besançon, being fearful of* ***Almighty God*** *and humbly dutiful to his spouse* ***the Church****, and being furthermore most regular and obedient in the payment of our tithes, do hereby on this twelfth day of August 1520 most pressingly and urgently* ***petition the court*** *to relieve and disburden us of the felonious intervention of those malefactors which have infested us already for many seasons, which have brought upon us* ***God's wrath*** *and a shameful libel upon our habitation, and which threaten all of us,* ***God-fearing*** *and obedient in our duties to* ***the Church*** *as we are, with immediate and catastrophic death being flung down at us from above like clamorous thunder, which will surely come to pass unless* ***the court*** *in its solemn wisdom do not speedily and justly expel these malefactors from our village, conjuring them to depart, hateful and intolerable as they are, under pain of condemnation,* ***anathema and excommunication from the Holy Church and the Dominion of God***" [56, с. 66].

2. "*And further, there has been no* ***evidence*** *from* ***the prosecution*** *as to the occasion and date upon which the woodworm are alleged to have entered the wood.* ***The procurator*** *has attempted to maintain that the bestioles are not granted by* ***Holy Scripture*** *the right to inhabit cut wood. To which we reply, firstly, that* ***the Scripture*** *does not in any patent form forbid them from so doing, secondly, that if* ***God*** *had not intended them to eat the cut wood. He would not have given them the instinct to do so, and thirdly, that in* ***the absence of evidence*** *to the contrary,* ***an accused being innocent until proved guilty***" [56, с. 79].

У структуру роману Дж. Барнса "A History of the World in 10½ Chapters" елементи біблійного та юридичного дискурсів інтегровані за принципом вбудовування, що означає часткову модифікацію їх прототипних ознак. Біблійний дискурс ідентифікується з огляду на використання архаїчної лексики, сакральної стилістики, звернень до Бога, алюзій на Святе Письмо, а також морально-етичних категорій, пов'язаних із гріхом, покаранням і божественним провидінням. Ознаками вплетеного в художній твір юридичного дискурсу є апеляція до судового процесу, формальна аргументація що імітує мову юридичних документів і судових виступів, при цьому набуваючи іронічного та пародійного забарвлення. Наведені уривки порушують тему абсурдності ролі релігії у соціальному житті та відображають раціонально-логічний тип знань, що підкріплений фактами з джерел та використанням імені справжнього адвоката у романі. Водночас прагматична настанова цих уривків полягає у переконанні та осмисленні абсурдності надмірного впливу релігії та юридичних інституцій на повсякденне життя, а також у спонуканні до критичного осмислення ролі авторитетів (церкви, суду) у формуванні суспільної моралі та уявлень про справедливість. Автор прагне не лише поділитися фактами про кар'єру адвоката та його судові процеси стосовно захисту тварин, а й розкрити читачеві абсурдність того, як страх перед Божою карою використовується для підтримки соціальної згуртованості, стаючи інструментом соціального відчуження та виправдання насильства проти "ворогів громади". Страх населення перед Божою карою яскраво вербалізують вирази "Almighty God, God's wrath", що акцентують увагу на глибокій релігійності місцевих. Релігійність змальована з використанням іменників "*the Church, God, the Scripture*", що належать до лексико-семантичного поля "Біблія". Сторона звинувачення червів висвітлюється за допомогою використання таких іменників як*:* "*petition, the court, the procurator, evidence, prosecution*", що належать до лексико-семантичного поля "Юрисдикція". Негативне ставлення місцевого населення до звинувачених червів передано за допомогою емоційно забарвлених виразів "immediate and catastrophic death, *anathema and excommunication from the Holy Church and the Dominion of God*". Тобто Барнс критикує людей за схильність до абсурду: замість раціонального розв'язання проблеми червів, громада обирає шлях релігійного засудження, що символізує парадоксальність людського мислення у романі.

3. "*It was* ***Dr*** *Hilarius, her* ***shrink or psychotherapist****. But he sounded like Pierce doing* ***a Gestapo officer****. "You sound so frightened. How are* ***the pills****, not working?"*

"I'm not taking them," she said.

"You feel threatened by them?"

"I don't know what's inside them."

"You don't believe that they're only ***tranquilizers****."*

"Do I trust you?" She didn't, and what he said next explained why not.

"We still need a hundred-and-fourth for the bridge."

Chuckled aridly. The bridge, ***die Brucke****, being his pet name for* ***the experiment*** *he was helping the community* ***hospital*** *run on effects of* ***LSD-25****,*

mesca-line, psilocybin*, and related* ***drugs*** *on a large sample of surburban housewives*" [57, с. 1].

В уривку з роману Т. Пінчона "*The Crying of Lot 49*" інтердискурсивність виявляється завдяки репрезентації медичного та воєнного дискурсів, що включені до структури твору за принципом змішування, тобто зі збереженням властивостей інодискурсів – жанрової форми, комунікативної настанови, відповідного мовностилістичного оформлення. Зокрема, медичний дискурс ідентифікується іменниками "*Dr*, *shrink, psychotherapist*, *the pills*, *tranquilizers, the experiment*, *hospital*, *drugs*", що належать до лексико-семантичного поля "Меди-

цина"; воєнний дискурс – іменником "*Gestapo officer*", що входить до лексико-семантичного поля "Війна". Наведений уривок порушує теми *маніпуляції свідомістю*, оскільки Доктор Гіларіус (психотерапевт) намагається змусити героїню довіритися йому, використовуючи як фармакологічні терміни ("*LSD-25*, *mesca-line, psilocybin*"), так і військові ("*the bridge, die Brucke*"). Також розгортається тема *контролю та примусу*: "експеримент на домогосподарках" демонструє спробу контролю над людьми під виглядом наукових досліджень. Прагматична настанова цих уривків – осмислення того, що медичні експерименти можуть уподібнюватися до військових тортур чи дослідів над людьми в умовах тоталітарних режимах. Гіларіус порівнюється з офіцером Гестапо, що підкреслює психологічне насильство та тиск на пацієнтку. Пінчон іронізує з того, як медицина може втратити свій гуманістичний вимір, перетворившись на інструмент соціального контролю. Лікар, покликаний лікувати, постає агресором, втілюючи абсурдність і жорстокість медичних експериментів на людях.

4. "*He that we last as **Thurn and Taxis** knew*
Now recks no lord but the stiletto's Thorn,
And Tacit lies the gold once-knotted horn.
No hallowed skein of stars can ward, I trow,
*Who's once been set his tryst with **Trystero**.*
*Trystero. **The word hung in the air** as the act ended and **all lights were for a moment cut**; hung in the dark to **puzzle**. Oedipa Maas, but not yet to exert the power over her it was to*" [57, с. 1].

У четвертому прикладі театральний дискурс інтегровано до роману "*The Crying of Lot 49*" за принципом трансформації. Його первинна естетично-комунікативна функція – передача емоцій без вербального посередництва – у творі Т.Пінчона набуває нового змісту: слова пісні, яку наспівують різні герої роману, та монолог з театральної вистави перетворюється на символічний код емоційної комунікації між персонажами. Центральні теми роману – *таємниця, змова, дезорієнтація та непевність* – розкриваються в наведеному уривку крізь призму образу загадкової організації Trystero, що пронизує сюжет і викликає в Едіпи відчуття тривоги та непевності (*"The word hung in the air"*), адже вона не розуміє справжнього значення цього слова. Театральний дискурс у романі виконує не лише естетичну, а й когнітивну функцію – він стає способом пізнання складної, фрагментарної дійсності. Сумніви Едіпи в реальності побаченого – вона не впевнена, чи це справжня подія, чи лише вигадка – відображає її недовіру до навколишньої дійсності. Структурні елементи уривка, зокрема ритм та рима, реалізуються у формі віршованого монологу, що імітує театральний діалог або пісню, надаючи тексту драматичного й символічного звучання. Атмосфера напруження підсилюється моментом раптової темряви на сцені ("All lights were for a moment cut;"), що створює очікування розв'язки. Едіпа сприймає сцену як щось значуще, хоча ще не розуміє її змісту. Знак Trystero здається їй частиною вистави, але поступово починає впливати на її свідомість, натякаючи на глибшу таємницю. Таким чином, Пінчон використовує театральний дискурс як засіб репрезентації хаотичності світу, в якому реальність переплітається з виставою, а ілюзії – з правдою.

Висновки. Проведене дослідження виявило, що в обраних фрагментах з романів "*The Crying of Lot 49*" та "*A History of the World in 10½ Chapters*" інтердискурсивність представлена жанровою та дискурсивною взаємодією, що відбувається за принципами змішування, вбудовування та трансформації. Для ідентифікації інтердискурсивності та її опису в проаналізованих романах запропоновано прототипну модель, яка враховує тип знань як підґрунтя формування дискурсу, його прагматичну настанову, особливості мовностилістичної, сюжетно-композиційної та наративної організації, тональну систему й комунікативну мету. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо в аналізі лінгвістичних та когнітивних способів інтеграції дискурсів у структурно-семантичний простір художнього тексту.

Література:

1. Bhatia V.K. Interdiscursivity in critical genre analysis. *Proceedings from the 4th International Symposium on Genre Studies (SIGET)*. Tubarão : Unisul, 2007. Vol. 1. P. 391–400.
2. Björk O., Iyer R. The dialogism of «telling» : Intertextuality and interdiscursivity in early school writing. *Linguistics and Education.* 2023. Vol. 74. P. 1–11.
3. Fairclough N. Analysing Discourse : Textual Analysis for Social Research. London : Routledge, 2003.
4. Бойко О.О. Інтердискурсивність у сучасному українському фентезі (на матеріалі роману Дари Корній «Гонихмарник»). *Мовознавчий вісник*. 2018. № 24–25. С. 239–245. URL: https://www.researchgate.net/publication/353212849_INTERDISKURSIVNIST_U_SUCASNOMU_UKRAINSKOMU_FENTEZI_NA_MATERIALI_ROMANU_DARI_KORNIJ_GONIHMARNIK (дата звернення: 12.06.2025).
5. Грабова А.М. Функційний потенціал дискурсивного маркера між іншим у художньому мовленні. Українське мовознавство. 2020. № 1. С. 91–108.
6. Засєкін С.В. Дискурсивні маркери когерентності англомовного діалогічного тексту : когнітивний та прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 20 с.
7. Застровська С.О., Найдюк, О. В. Інтердискурсивний характер художнього тексту (на матеріалі німецької мови). *Актуальні питання іноземної філології.* 2018. № 8. С. 93–99. URL: https://apiph.vnu.edu.ua/index.php/apiph/article/view/232/225 (дата звернення: 20.06.2025).
8. Приблуда Л.М. Художній дискурс : проблема інтерпретації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2022. Вип. 72. Ч. 1. С. 78–82.
9. Ізотова Н.П, Жихарєва О.О. Інтердискурсивність художнього тексту: універсальні та ідіосинкратичні властивості. *Studia Philologica*. 2025. Випуск 24. С. 134–145.
10. Bhatia V.K. Interdiscursivity in professional communication. *Discourse & Communication.* 2010. Vol. 21. №. 1. P. 32–50.
11. Бацевич Ф.С. Частки української мови як дискурсивні слова. Львів : ПАІС, 2014. 228 с.
12. Ілик О. Дискурсивні слова : ознаки та критерії виділення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2013. Вип. 38. С. 185–188.
13. Schiffrin D. Discourse markers. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 364 p.
14. Янкович М.В. Поняття дискурсу в гуманітарних науках та визначення терміна «дискурс» в лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 15. Ч. 1. С. 123–126.
15. Collins English dictionary. Discourse. 2025. URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/discourse. (date of access: 19.06.2025).
16. Романюк О.С. Дискурс як інтерактивна комунікативна діяльність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 24. Ч. 1. С. 149–152.
17. Семенюк О.А. Художній дискурс як відображення авторської картини світу (лінгвокультурологічний підхід). *Вчені записки Таврій-*

ського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія». 2019. Вип. 30. Ч. 1. С. 7–10.
18. Ізотова Н.П. Принципи інтердискурсивної взаємодії в художньому тексті. The process and dynamics of the scientific path : збірник наукових праць «SCIENTIA» за матеріалами VIII міжнар. наук.-теорет. конф., м. Страсбург, 9 травня 2025 р. Страсбург, 2025. С. 126–128.
19. Jianguo W.E. Studies on Interdiscursivity. *Sino-US English Teaching*. 2012. Vol. 9. № 7. P. 1312–1317.
20. Harris Z.S. Discourse analysis. Language. 1952. Vol. 28. № 4. P. 474–494. URL: https://www.scribd.com/document/510299217/Article-Discourse-Analysis-Zelling-S-Harris-1952 (date of access: 12.06.2025).
21. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. Cambridge : Cambridge University Press, 1983.
22. Cook G. Discourse. Oxford : Oxford University Press, 1990.
23. Hatch E.M. Discourse and Language Education. Cambridge : Cambridge University Press, 1992.
24. McCarthy M. Discourse Analysis for Language Teachers. Cambridge : Cambridge University Press, 1991.
25. Van Dijk T.A. Handbook of Discourse Analysis. Academic Press, 1985.
26. Van Dijk T.A. Social cognition and discourse. In Handbook of Social Psychology and Language / ed. H. Giles and R.P. Robinson. Chichester: Wiley, 1989.
27. Weiss G., Wodak R. Critical Discourse Analysis : Theory and Interdisciplinarity. Palgrave Macmillan, 2003.
28. Wortham S., Reyes A. Discourse Analysis beyond the Speech Event. London : Routledge, 2014.
29. Potapenko S.I. Ukrainian President Zelenskyy's speeches to neighboring states' parliaments : Media rhetorical perspective. *Linguistic Studies.* 2024. Vol. 28. P. 37–47.
30. Gee J.P. An introduction to discourse analysis : Theory and method. Routledge, 2025.
31. Johnstone B. Discourse analysis. Wiley-Blackwell, 2018.
32. Wodak R. The Discourse of Politics in Action : Politics as Usual / ed. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 2011.
33. Фролова І.С. Специфіка художнього дискурсу та його аспектів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія»*. 2018. Вип. 87. С. 52–61.
34. Wang J. A Critical Discourse Analysis of Barack Obama's Speeches. *Journal of Language Teaching and Research*. 2010. Vol. 1. № 3. P. 254–261.
35. Мазурова К. Художній текст як інтердискурс. *Наукові розвідки студентів факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди* : зб. тез наук. доп., м. Харків, 2020. Вип. 1. С. 49–50.
36. Карпчук Н.П. Адресованість в офіційному та неофіційному англомовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз) : монографія / Карпчук Н.П. Волинський державний університет імені Лесі Українки. Луцьк : РВВ «Вежа», 2006. 162 с.
37. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009.
38. Ковальська Н. Питання типології дискурсу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика».* 2014. Вип. 21. С. 120–123.
39. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
40. Stockwell P. Cognitive Poetics : An Introduction. London : Routledge, 2019. DOI: 10.4324/9780203995143 (date of access: 10.06.2025).
41. Арешенков Ю.О. Основи лінгвістичних досліджень : матеріали до спецкурсу для студентів філологічних спеціальностей : навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2006.
42. Izotova N. The interplay of linguistic means managing the reader's attention: The slow reading method. Language. Culture. Discourse. Kharkiv: *PC TECHNOLOGY CENTER*, 2022. P. 33–50.
43. Коломієць О.М. Сучасні методи дослідження синоптичних текстів публіцистичного стилю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2015. Вип. 18 Ч. 2. С. 113–116.
44. Калько В.В. Контекстуально-інтерпретаційний аналіз українських паремій. *Молодий вчений*. 2018. № 9. С. 100–105.
45. Rosch E., Lloyd B.B. Cognition and Categorization. London : Routledge, 2024. P. 27–48. DOI: 10.4324/9781032633275 (date of access: 10.06.2025).
46. Sinclair J. Coulthard M. Toward an analysis of discourse: the English Used by Teachers and Pupils. Oxford University Press, 1975.
47. Van Dijk T.A. Discourse studies and hermeneutics. Discourse Studies. 2011. Vol. 13. № 5. P. 609–621. DOI: 10.1177/1461445611412762 (date of access: 10.06.2025).
48. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія: підручник. Київ: Лібра, 1999.
49. Осипенко В.Ю. Поняття дискурсу як комунікативного інтерактивного явища (на основі досліджень другої половини XX ст.). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2022. Вип. 5. С. 300–305. DOI: 10.32782/2710-4656/2022.5.1/50 (date of access: 10.06.2025).
50. Van Dijk T.A. Discourse and Knowledge : A Sociocognitive Approach. Cambridge University, 2014.
51. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: Харківський національний університет ім. Каразіна, 2011.
52. Fraser B. Pragmatic markers. Pragmatics. 1996. Vol. 6. P. 167–190.
53. Fraser B. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*. 1999. Vol. 31. P. 931–952.
54. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*: монографія / за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 233–236.
55. Bhatia V.K. Genre-mixing in academic introductions. *English for Specific Purposes*. 1997. Vol. 16. P. 181–195.
56. Barnes J. A history of the world in 10½ chapters. Vintage, 1989. P. 66–79.
57. Pynchon T. The Crying of Lot 49. Philadelphia : J.B. Lippincott Company, 1966. 1 p.

Zhalko D. Interdiscursivity in the works of american and english writers of the twentieth century: identification and description

Summary. The article aims to clarify the specifics of identifying the markers of interdiscursivity and describing them in the novels of American and English writers of the twentieth century. The author identifies interdiscursive inclusions represented by genre and discourse interaction, determines the means of their representation, and establishes the functional potential of such elements in the analyzed novels. The research methodology includes the method of close reading, used to analyze the structure of the novels; the method of discourse analysis, used to establish interdiscursive connections in the novels; the method of nodal points, used to describe the ways of representing interdiscursivity in literary texts; and the contextual-interpretive method, used to outline the communicative purposes of discursive inclusions in literary works; the tools of the prototype theory, which were used to build a prototypical model of interdiscursivity in the novels under study; methods of linguistic cognitive, plot-compositional, semantic and stylistic analysis were used to determine

the linguistic and stylistic, plot-compositional organization of interdiscursive inclusions. The differentiation of discourses was carried out in view of the thematic It was established that discourses are integrated into the structure of a literary text on the principles of mixing, embedding and transformation. In the structure of the studied novels, it has been identified the integration of different types of discourses, each of which performs a certain functional and semantic load. The biblical discourse is characterized by an emotive function reflecting the author's attitude to what is reported in the novel; the legal discourse performs the functions of referring to the donor text and creating an ironic effect; the medical type of discourse emphasizes the image of the novel's hero by performing a figurative function; the military discourse is characterized by a predictive function and helps the reader to predict the next events in the novel; the theatrical discourse performs symbolic and figurative functions to give greater expressiveness to the characters and situations depicted in the novel.

Keywords: discourse, text, interdiscourse, interdiscursivity, marker of interdiscursivity.

УДК 811.1/.2.
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.10

Жовновач Т. А.,
старший викладач кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Черкаської філії приватного закладу вищої освіти «Європейський університет»
https://orcid.org/0000-0003-1037-4383
Scopus-Author ID: 57374191100

Глущенко А. В.,
викладач кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту іноземних мов
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
https://orcid.org/0000-0002-1190-7316

Трубенко І. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
https://orcid.org/0000-0002-5802-2929

ВПЛИВ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА МОВНУ СВІДОМІСТЬ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглядається вплив англомовних запозичень на мовну свідомість молоді. Аналізуються причини активного проникнення англіцизмів у мовлення, особливості їхнього сприйняття носіями української мови, а також соціолінгвістичні наслідки цього процесу. Здійснено узагальнення емпіричних досліджень, проведено класифікацію запозичень за функціональними ознаками та виявлено основні тенденції у формуванні мовної картини світу сучасної молоді. Тема розглядається в контексті глобальної цифрової комунікації. У сучасному глобалізованому світі домінування англійської мови в галузях технологій, медіа та соціальних мереж спричиняє її широке проникнення в інші мови, зокрема українську. Молодь, як найбільш динамічна й сприйнятлива соціальна група, активно інтегрує англіцизми у повсякденне мовлення, формуючи новий гібридний мовний код. У дослідженні здійснено соціолінгвістичний аналіз лексики англійського походження, яка набула популярності в українському мовленні протягом 2019–2024 років, особливо в цифровому середовищі таких платформ, як TikTok, Instagram та Twitter. У статті визначено та класифіковано найбільш уживані запозичення: технократичні терміни , цифровий сленг , а також соціально-емоційні вирази. На основі аналізу даних Google Trends та моніторингу соціальних мереж окреслено найвірусніші англомовні запозичення та їхню роль у формуванні цифрової ідентичності й комунікативних норм української молоді. До позитивних аспектів впливу запозичень віднесено збагачення лексичного запасу, відкритість до міжкультурної комунікації та ефективність у спілкуванні. Водночас, у статті акцентується на потенційних ризиках: витіснення українських відповідників, викривлення граматичних норм, загроза втрати мовної ідентичності. Соціолінгвістичне опитування студентів виявило високу частоту використання англіцизмів і переважно позитивне ставлення до їх інтеграції в повсякденну мову.

У підсумку зазначено, що засвоєння англійських мовних елементів є природним наслідком глобалізаційних процесів та впливу цифрових медіа. Водночас наголошується на необхідності збереження цілісності та виразності української мови, що передбачає формування збалансованого підходу до вживання іншомовної лексики. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення освітніх стратегій, які б сприяли розвитку мовної свідомості й популяризації українських відповідників поряд із іншомовними термінами.

Ключові слова: англіцизми, мовна свідомість, молодь, запозичення, соціолінгвістика, мовна ідентичність.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі інтенсивний розвиток міжкультурних комунікацій призводить до активного проникнення запозичень з однієї мови до іншої. Особливо помітним є вплив англійської мови на українську через її домінування в інформаційному просторі, науці, технологіях, медіа та соціальних мережах. Молодь, як найбільш активна соціальна група, швидко адаптує англіцизми, що впливає на її мовну свідомість. У статті досліджуються причини та наслідки масового запозичення англійських слів, а також їхній вплив на мовну культуру молодого покоління. Глобалізаційні процеси, інтенсивний розвиток інформаційних технологій та домінування англійської мови у сфері міжнародного спілкування спричинили значне зростання кількості іншомовних запозичень, зокрема англіцизмів, у багатьох національних мовах. Українська мова не є винятком: англомовні лексичні одиниці активно проникають у повсякденне мовлення, особливо серед молоді. Така тенденція зумовлює трансформацію мовної свідомості та потребує наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглянемо мовну свідомість як когнітивно-психологічну категорію, яка відображає здатність індивіда сприймати, інтерпретувати та продуктивно використовувати мовні засоби у процесі комунікації. З позицій соціолінгвістики, запозичення – це не лише мовне, а й культурне явище, що відображає взаємодію мов і культур. Вітчизняні дослідники В.М. Русанівський [1],

О.О. Тараненко [2] у своїх наукових працях доводили, що запозичення можуть сприяти розвитку мови, але зазначали, що надмірне використання іншомовних елементів веде до збіднення власної лексичної системи. В своїх дослідженнях до теми лексичних запозичень звертається і Е.Й. Есенова [3] зазначаючи, що питома вага запозичених слів у лексичній системі кожної мови безперервно зростає внаслідок формування глобального інформаційного простору, суспільних та економічних процесів, спрямованих на світову інтеграцію. Дзюбіна О.І. [4], викладачка Тернопільського педагогічного університету, досліджувала питання про появу нових слів у системі мови, про принципи їх творення, класифікації, функціонування. Девід Крістал [5], лінгвіст з Великої Британії, є автором наукових праць про глобальне поширення англійської мови в умовах цифрового середовища.

Метою роботи є провести аналіз соціальних мереж Twitter [6], TikTok [7], Instagram [8], Google Trends [9] з метою визначення домінуючих запозичень з англійської мови, які вживає молоде покоління за останні п'ять років.

Виклад основного матеріалу. Серед причин активного запозичення англійських слів визначаємо технологічний прогрес. Багато термінів ІТ, наприклад, гаджет, девайс, апдейт, не мають точних відповідників у українській мові. Звичайно на молодь відбувається значний медіа-вплив. Соціальні мережі, фільми, музика популяризують англомовну лексику, наприклад, хайп, мем, тролінг. Англіцизми часто сприймаються як ознака сучасності та прогресивності, наприклад, кріейтор, інфлюенсер. Це створює певну престижність для молодого покоління.

Англіцизми, що вживаються сучасною українською молоддю, можна поділити на кілька основних груп:

1. Технократичні та цифрові терміни. Наприклад, комп'ютер, ґаджет, апдейт, девайс, чат, стрім, сторіс.

2. Модні слова та сленг. Наприклад, хайп, крінж, флексити, чілити, краш, шиперити.

3. Маркетингово-економічні терміни. Наприклад, бренд, стартап, менеджмент, промоція.

4. Запозичення з культури та шоу-бізнесу. Наприклад, фан, хейт, лайк, фоловер.

Щодо впливу на мовну свідомість можна зазначити як позитивні так і негативні аспекти. Розширення лексикону, полегшення міжнародної комунікації, швидка адаптація до нових технологій є позитивними аспектами. До негативних аспектів відносять зменшення вживання українських аналогів наприклад, "лайк" замість "подоба"; спотворення вимови та граматики наприклад, "месседж" замість "повідомлення"; ризик втрати мовної ідентичності.

За результатами соціолінгвістичного опитування проведеного серед ста студентів різних спеціальностей приватного закладу вищої освіти «Європейський університет» віком від 17 до 25 років, щодо ставлення до англійських запозичень в їх повсякденному мовленні, встановлено, що близько 80% молоді регулярно використовують англіцизми у щоденному спілкуванні. Майже 60% не вважають це негативним явищем і сприймають такі слова як «модні» або «зручні». Доречі 49% не можуть підібрати український відповідник до вживаних англіцизмів. Результати дослідження свідчать про формування своєрідної двокодової мовної моделі, в якій англійські лексичні запозичення відіграють роль семантичних маркерів соціальної ідентичності. Слід зазначити, що запозичення з англійської мови виконують у мовленні молоді не лише номінативну, а й експресивну функцію. Вони сприяють створенню нового мовного стилю, який позначений підвищеною динамічністю, гібридністю та мультимодальністю. Проте таке інтенсивне використання англіцизмів веде до розмивання меж між мовами, порушення мовної чистоти та ослаблення культурної ідентичності.

Давайте розглянемо які слова запозичені з англійської мови домінували у соцмережах Twitter, TikTok, Instagram серед молоді за останні п'ять років.

1. Інтернет-сленг та мемні вирази. Наприклад, "крінж" (від англ. *cringe* – сором, неприємність) вживається для опису ніякових або несмішних ситуацій; "гік" (*geek*) зазвичай про захоплення аніме, технологіями тощо; "чілити" (*to chill* – розслаблятися); "рофлити" (*ROFL* – "котитися від сміху"); "челендж" (*challenge*) – вірусні виклики.

2. Емоційні реакції та оцінки. Наприклад, "шеймити" (*to shame* – соромити); "стінити" (*to stan* – фанатично підтримувати); "краш" (*crush* – симпатія); "реалз" (*real* – щось автентичне, "справжнє життя"); "бізнес-лук" (*business look* – діловий стиль); "вайб" (*vibe* – атмосфера, настрій).

3. Технологічні та медіатерміни. Наприклад, "мут" (*mute* – заглушити в чаті); "бан" (*ban* – блокування); "стрім" (*stream* – пряма трансляція); "фід" (*feed* – стрічка контенту).

4. Тренди з TikTok та Instagram. Наприклад, "челендж" (*challenge* – виклик); "тренд" (*trend*); "флексити" (*flex* – хизуватися грошима або статусом); "сілікон" (від *cancel culture* – "скасувати" людину через скандали); "гост" (*ghosting* – раптове зникнення в спілкуванні); "булінг" (*bullying* – цькування).

5. Запозичені скорочення. Наприклад, "ЛОЛ" (*LOL* – сміх); "ОМГ" (*OMG* – "ой боже").

Самі типи запозичень можна розділити на певні категорії:

1. Пряме запозичення ("флекс", "чендж").

2. Трансформація ("крінж" → "крінжовий", "рофл" → "рофлити").

3. Дієслівні форми ("гуглити", "чейнити").

4. Скорочення (*ЛОЛ, ОМГ*).

Соцмережі є основним каналом проникнення англійських слів у молодіжний сленг, причому кожна платформа формує свої унікальні тренди. Джерелами запозичень є TikTok, як головний поширювач вірусних слів через короткі відео, Twitter, який забезпечує швидке поширення запозичення через меми та трендові хештеги, Instagram. завдяки якому відбувається вплив блогерів на адаптацію англіцизмів. Всі ці соціальні мережі можливі завдяки існуванню Інтернет. Мережа Інтернет є особливою сферою віртуального простору, яка сприяє взаємодії «людина – комп'ютер» та додає можливості комунікації «людина – комп'ютер – людина» [10, с. 2]. Інтернет і завдяки ньому цифрова комунікація стали невід'ємною частиною нашого сьогоденного життя. Цифрова комунікація – це спілкування, незважаючи на фізичну відсутність людини, що само по собі є реальним, живим, людським мислення, втіленим у текстову форму, яка може поєднувати словесне повідомлення, колір, звук, анімацію, графіку [11, с. 65]. Соціальні мережі, як ми вже зазначали, є основними постачальниками англіцизмів в молодіжному середовищі. Вперше цей термін введено соціологом Джеймсом Барнсом, який визначав соціальну мережу як соціальну структуру, що складається з групи вузлів (соціальних об'єктів) і зв'язків між ними [12, с. 15]. Традиційне визна-

чення поняття соціальна мережа належить Д. Бойд. Дослідниця розглядає його як мережеві послуги, що дозволяють користувачам створювати громадські або напів громадські профілі, визначати список контактів і взаємодіяти з ними [13, с. 210]. Аналіз проведений на основі соціальних джерел показав, що TikTok є головний драйвер вірусних слів, наприклад, *крінж, челендж, вайб*; Instagram популяризує "естетичні" терміни, наприклад, *флекс, бізнес-лук*; Twitter є платформою для швидкого поширення мемів, наприклад, *рофл, гост*. Результати аналізу в Google Trends показали Топ-5 слів за інтересом в період з 2019 по 2024 роки:

1. Крінж – пік у 2021–2022 роках через меми про "крінжові" вчинки. Частота вживання: TikTok (вірусні відео з хештегом #крінж) 45%; Twitter (обговорення мемів) 30%; Instagram (створи, мемні сторіс) 25%. 2021–2022 пік популярності.

2. Флекс – зростання після 2020 року через тренди на "флексити" грошима. Частота вживання: Instagram (блогери про моду та стиль) 60%; TikTok (відео з показом "розкоші") 25%; Twitter 15%. 2023 значне зростання.

3. Чіл – стабільний інтерес, пов'язаний із відпочинком. Частота вживання: TikTok (#чіл, відео про відпочинок) 50%; Instagram (стовори з відпочинку) 30%; Twitter 20%. 2019–2024 пік популярності.

4. Краш – популярність завдяки обговоренням симпатій у TikTok.

5. Вайб – різке зростання у 2023 році у TikTok та Instagram.

Ці терміни здебільшого набули популярності завдяки мемам, відео та трендам, що поширюються через алгоритми рекомендаційних систем. Вірусний контент швидко набирає популярність, що сприяє швидкому розповсюдженню нових термінів. Англіцизми стали невід'ємною частиною українського інтернет-простору, а їхня популярність залежить від соцмереж та вірусних трендів. Аналіз виявив найпопулярніші англійські запозичення в молодіжному сленгу.

1. *Rizz* є скороченням від "charisma", що означає харизму або привабливість. Популяризував його стрімер Kai Cenat у 2021 році, а в 2023 році Oxford English Dictionary обрав це слово словом року.

2. *Bussin'* означає "дуже смачно" або "чудово". Використовується для опису їжі або чогось надзвичайно хорошого.

3. *Cap / No cap.* "Cap" означає брехню, а "no cap" – це підтвердження правдивості сказаного. Цей вираз походить з афро американського сленгу.

4. *Slay* означає "вражати" або "виглядати чудово". Популяризувався через шоу RuPaul's Drag Race та пісню Beyoncé "Formation".

5. *Delulu.* Це скорочення від "delusional", що означає "делюзійний". Використовується для опису надмірно самовпевнених або нереалістичних поглядів.

6. *Gyatt*. Це вираз захоплення, часто використовується для опису привабливої фігури. Походить від афроамериканського сленгу і здобув популярність на TikTok.

7. *Vibe check.* Оцінка настрою або атмосфери. Використовується для перевірки, чи підходить хтось до певної ситуації або компанії.

8. *Main character energy*. Поведінка, що нагадує головного героя фільму або серіалу, з акцентом на самовираження та впевненість.

9. *Girl dinner*. Це неформальний прийом їжі, зазвичай складається з легких або швидких страв, таких як снеки або залишки їжі.

10. *Simp*. Це особа, яка надмірно захоплюється або захищає когось, часто без взаємності.

Ці вирази часто відображають культурні та соціальні тенденції, а також служать засобом самовираження та ідентифікації серед однолітків.

Висновки дослідження. Англіцизми в молодіжному сленгу соціальних мереж відображають динамічний розвиток мови та культури серед молоді. Ці терміни не лише збагачують словниковий запас, але й слугують інструментами для самовираження та комунікації в цифровому середовищі. Розуміння цих виразів може допомогти в кращому сприйнятті сучасних мовних тенденцій та культурних змін. Англомовні запозичення мають значний вплив на мовну свідомість молоді, спричиняючи як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних ми можемо віднести такі як розширення словникового запасу, мовна адаптивність. До негативних – мовну інтерференцію, зниження нормотворчої компетенції. З огляду на ці тенденції, важливим завданням є формування критичного ставлення до вживання іншомовних слів, розвиток мовної культури та популяризація українських відповідників. Запозичення з англійської мови є природним явищем у сучасному мовному розвитку, однак їх надмірне використання може призвести до ерозії національної мовної культури. Для збереження мовної ідентичності важливо знайти баланс між інноваціями та підтримкою рідної мови, зокрема через популяризацію українських аналогів іноземних слів.

Література:

1. Русанівський В.М. Мова. Людина. Суспільство. Наукова думка, 1977. 267 с.
2. Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – початок XXI ст.). Київ. 2015. 248 с.
3. Есенова Е.Й., Калинич І.Й., Бойтор В.Ю. Лексичне запозичення як засіб збагачення словникового складу мови. Закарпатські філологічні студії. 2023. С. 151–156.
4. Дзюбіна О.І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалу англійської мови) : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 206 с.
5. David Crystal. English as a global language, Cambridge University Press, 1997. 212 p.
6. OSINT-огляди соцмереж: Twitter-український: як розвивався сленг у твіттері з 2019 року. AIN.ua. 2022.
7. OSINT-огляди соцмереж: Лексика українського TikTok: тренди 2020–2024. Liga.Tech. 2024.
8. OSINT-огляди соцмереж: Instagram як джерело мовної моди серед Z-покоління. Watcher.com.ua. 2023.
9. Google Trends. [Електронний ресурс]: https://trends.google.com (дата звернення: 07.06.2025).
10. Грабар Н.Г. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. № 3–4. 2012. С. 82–85.
11. Луценко О.І. Лінгвістичні аспекти Інтернет-комунікації. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. Вип. 40. 2013. С. 64–66.
12. Barnes J. Class and Committees in a Norwegian Island Parish. Human Relations. 1958. P. 39–58.
13. Boyd D., Ellison N. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. Journal of Computer-Mediated Communication. Vol. 13, no. 1. 2007. P. 210–245.

Zhovnovach T., Glushchenko A., Trubenko I. The impact of English loanwords on the linguistic consciousness of youth

Summary. The article examines the influence of English loanwords on the linguistic consciousness of youth. It analyzes the reasons for the active penetration of Anglicisms into everyday speech, the features of their perception by native speakers of Ukrainian, as well as the sociolinguistic consequences of this process. The study summarizes empirical research, provides a functional classification of borrowings, and identifies key trends in the formation of the linguistic worldview of contemporary youth. The issue is considered in the context of global digital communication. In a globalized world, the dominance of English in technology, media, and social networks has led to its widespread penetration into other languages, including Ukrainian. Youth, as the most dynamic and receptive social group, actively integrates English borrowings into everyday speech, shaping a new hybrid linguistic code. The study focuses on the sociolinguistic analysis of English-derived vocabulary that has gained prominence in Ukrainian-language communication from 2019 to 2024, particularly in digital environments such as TikTok, Instagram, and Twitter. The article identifies and categorizes the most common loanwords, including technocratic terms, digital slang, and socio-emotional expressions. Based on Google Trends and social media monitoring, the research outlines the most viral English borrowings and their role in the formation of digital identity and communicative norms among Ukrainian youth. The positive effects of such borrowings include lexical enrichment, cultural openness, and communicative efficiency. However, the article also highlights risks such as the erosion of Ukrainian lexical equivalents, grammatical distortion, and potential loss of linguistic identity. A sociolinguistic survey of university students reveals a high frequency of English loanword usage and a generally positive perception of their integration into everyday language. The study concludes that while the adoption of English elements is a natural consequence of globalization and digital media influence, a balanced approach is necessary to preserve the integrity and expressiveness of the Ukrainian language. Further research is needed to develop educational strategies that promote linguistic awareness and foster the use of native-language equivalents alongside foreign terms.

Key words: anglicisms, linguistic consciousness, youth, borrowings, sociolinguistics, linguistic identity.

УДК 811.111'374
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.11

Загребельна Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська морська академія»
https://orcid.org/0000-0002-0229-2751

Демчук А. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
https://orcid.org/0000-0003-0894-1684

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ LOVE В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу вербалізації концепту LOVE в англомовному мас-медійному та науковому дискурсах крізь призму когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. У центрі дослідження – з'ясування когнітивної структури концепту, виявлення характерних мовних засобів його реалізації та встановлення семіотичних моделей, які репрезентують любов як ціннісне, емоційне й соціальне явище. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу мовного оформлення концепту LOVE у двох типах дискурсу – мас-медійному, де він функціонує як емоційно-образний конструкт, що апелює до колективних уявлень і культурних стереотипів, та науковому, де любов осмислюється раціонально, описується через аналітичні моделі й термінологічні конструкції. У роботі окреслено теоретичні засади вивчення концептів у сучасному мовознавстві, розкрито місце концепту LOVE в системі англомовних культурних цінностей, описано його багаторівневу структуру, яка включає ядро, периферію та асоціативне поле. На основі мовного матеріалу виявлено основні лексичні, фразеологічні та стилістичні засоби вербалізації концепту в обох дискурсивних просторах. Окреслено типові когнітивно-семіотичні моделі, що фіксуються у мас-медійних та наукових текстах. У результаті зіставлення встановлено як спільні риси реалізації концепту LOVE (репрезентація міжособистісних зв'язків, соціальної інтеграції, культурної значущості), так і відмінності, пов'язані зі стилістичним оформленням, цільовою установкою дискурсу та комунікативно-прагматичною спрямованістю. Мас-медійний дискурс використовує концепт LOVE як інструмент емоційного впливу, створення ідеалізованих образів та популяризації стереотипів, тоді як науковий – як об'єкт раціонального опису, соціального, психологічного або біологічного аналізу.

Ключові слова: англомовний дискурс, вербалізація, концепт, концептуальна ознака, лінгвокультурологія, мас-медійний дискурс, науковий дискурс.

Актуальність дослідження вербалізації концепту LOVE в англомовному дискурсі зумовлена комплексом лінгвокультурологічних, когнітивно-семіотичних та комунікативно-прагматичних чинників, що визначають значущість цього феномена у сучасному суспільстві. Концепт LOVE належить до базових універсалій людського світобачення та ціннісних орієнтирів, через які здійснюється моделювання міжособистісних стосунків, соціальних ролей і культурних сценаріїв. У глобалізованому англомовному просторі любов виступає не лише емоційним і етичним маркером, але й потужним дискурсивним ресурсом, який реалізується у різних сферах комунікації – художній, медійній, рекламній, повсякденній та інституційній.

Зростаюча увага до проблеми вербалізації концепту LOVE зумовлена необхідністю глибшого розуміння того, як культурно зумовлені когнітивні моделі та ментальні репрезентації відбиваються у мовних засобах і текстах, що дозволяє виявити специфіку концептуалізації любові в англомовному світі, простежити трансформації традиційних образів і метафор у контексті сучасної культури, цифрової комунікації й міжкультурної взаємодії [1]. Дослідження також важливе для розвитку теорії концептуального аналізу, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та прагмалінгвістики.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей вербалізації концепту LOVE в англомовному мас-медійному та науковому дискурсах з урахуванням його когнітивної структури, семантичного наповнення та комунікативно-прагматичних функцій, а також у визначенні специфіки мовного оформлення цього концепту в різних типах дискурсу. Для досягнення зазначеної мети слід виконати наступні завдання: окреслити теоретичні засади вивчення концептів у когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології, зокрема концепту LOVE; проаналізувати когнітивну структуру концепту LOVE і його місце в системі цінностей англомовної культури; визначити основні мовні засоби (лексичні, фразеологічні, стилістичні), за допомогою яких реалізується концепт LOVE у мас-медійному та науковому англомовному дискурсах; виявити типові когнітивно-семіотичні моделі (метафори, символи, образи), що використовуються для репрезентації концепту LOVE у зазначених видах дискурсу; зіставити особливості вербалізації концепту LOVE у мас-медійному та науковому дискурсах, встановивши спільні й відмінні риси його мовного оформлення; розглянути комунікативно-прагматичну функцію концепту LOVE у мас-медійному і науковому контекстах.

Теоретичні засади вивчення концептів у когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології ґрунтуються на розумінні концепту як ментальної одиниці, що відображає процеси пізнання

й осмислення світу людиною. Концепт постає як результат концептуалізації – процесу структурування досвіду й знань за допомогою мови, який забезпечує формування цілісної картини світу. Він поєднує в собі когнітивні, емоційні, оцінні й асоціативні компоненти та виступає своєрідним посередником між мисленням і мовною репрезентацією [2].

У когнітивній лінгвістиці концепт розглядається як одиниця колективної та індивідуальної свідомості, що репрезентує певний фрагмент реальності й фіксує його через систему мовних і когнітивних ознак [3]. Концепти відображаються у свідомості багаторівнево: мають ядро, периферію й асоціативне поле, де концентруються основні й супутні ознаки явища. Мовна репрезентація концепту здійснюється через лексичні, фразеологічні, стилістичні засоби, а також через концептуальні метафори й метонімії, що слугують інструментами когнітивного упорядкування знань [4].

У лінгвокультурології концепт осмислюється як ключова одиниця мовної картини світу, яка втілює культурно значущі смисли, цінності та стереотипи певної спільноти. Він є точкою перетину мови, культури й мислення й функціонує як засіб кодування і передачі культурного досвіду. Концепти відображають специфіку національного світогляду, задають культурні сценарії й моделі поведінки, слугують основою для формування символічних і образних засобів у комунікації [5].

Отже, дослідження концептів у межах когнітивної лінгвістики й лінгвокультурології передбачає комплексний аналіз мовних засобів, культурних смислів та когнітивних моделей, що забезпечує цілісне розуміння їхньої природи та особливостей вербалізації у різних типах дискурсу.

У системі цінностей англомовної культури концепт LOVE займає особливе місце як одна з базових моральних категорій, що визначає ідеали міжособистісної взаємодії та соціальної гармонії. Він відображає етичні орієнтири на вірність, рівність, співчуття, турботу й самопожертву. У мас-медійному дискурсі вербалізація концепту часто має емоційно насичений і експресивний характер, з акцентом на романтичних ідеалах, тоді як у науковому дискурсі домінують абстрактні номінації, аналітичні описові конструкції на зразок *the phenomenon of love, types of love relationships, love as a psychological construct*.

Когнітивна структура концепту LOVE є багаторівневою і поєднує загальнолюдські уявлення про любов як сильне позитивне почуття з культурно специфічними образами й оцінками. У ядрі концепту зосереджуються ключові смисли, пов'язані з ідеями емоційної близькості, турботи, взаємності, відданості та жертовності. Ці ознаки вербалізуються через такі мовні засоби, як лексеми *love, affection, devotion, care, loyalty*, фразеологізми *fall in love, true love, unconditional love, collocations deep love, everlasting love*, а також конструкції з дієсловами *to cherish, to adore, to care for* [6].

Периферійна зона концепту включає концептуальні ознаки, що відображають різновиди любові відповідно до соціальних і культурних контекстів, наприклад романтична любов, любов до родини, любов до батьківщини, любов до ідеї або справи. Вербалізаторами цих ознак виступають словосполучення *romantic love, family love, patriotic love, love for one's country, love of learning*, а також сталі вислови та цитати на кшталт *love conquers all, love knows no boundaries*.

Асоціативне поле концепту формується на основі культурних символів і образів, що традиційно пов'язуються з любов'ю в англомовній картині світу. Воно включає метафоричні моделі LOVE IS A JOURNEY, LOVE IS A BATTLE, LOVE IS A FORCE OF NATURE, які реалізуються у мовленні через фрази *love has ups and downs, we fight for love, swept away by love, love hits you unexpectedly*. Символічними вербалізаторами є слова і вирази *heart, rose, Cupid's arrow, red as the color of passion, sweetheart, darling*.

Основні мовні засоби, за допомогою яких реалізується концепт LOVE у мас-медійному та науковому англомовному дискурсах, охоплюють лексичні, фразеологічні й стилістичні рівні, що відображають специфіку подання концепту в кожному типі дискурсу.

У мас-медійному дискурсі [7] домінують емоційно забарвлені лексеми, експресивні фразеологізми та образні стилістичні прийоми. Лексичні засоби представлені словами з позитивною семантикою, що прямо або опосередковано позначають любов: *love, passion, romance, sweetheart, darling, crush, affection, devotion.* Типовими є зменшено-пестливі форми (*baby, honey*), а також епітети, що підкреслюють глибину почуттів: *true love, eternal love, unconditional love*. У фразеології мас-медійного дискурсу поширені сталі вирази на кшталт *fall in love*, *head over heels in love*, *madly in love*, *love at first sight*, *a match made in heaven*. Стилістичною особливістю є використання метафоричних моделей LOVE IS A JOURNEY (*their love took a new turn)*, LOVE IS WAR (*fighting for love)*, LOVE IS A FORCE OF NATURE (*swept away by love*) та гіперболізації: *the greatest love story of all time*, *endless passion*. У текстах реклами й шоу-бізнесу часто фіксується комерціалізація образу любові: *the fragrance of true love*, *the gift of love*.

У науковому англомовному дискурсі [8] концепт LOVE вербалізується нейтральними лексемами й аналітичними конструкціями, що підкреслюють об'єктивність опису. Серед лексичних засобів характерними є словосполучення *the phenomenon of love*, *romantic love*, *platonic love*, *parental love*, *attachment*, *bonding*, *affiliative behavior*. Використовуються узагальнені номінації типу *types of love relationships*, *love as a social construct*, *love as an emotion*. Фразеологізми та стилістично забарвлені вирази майже відсутні, натомість наявні терміни та словосполучення з чітко визначеним значенням. Стилістично тексти відзначаються використанням описових конструкцій на зразок *studies indicate that love is associated with specific neurochemical processes*, *love functions as a mechanism of social cohesion*, *romantic love is characterized by increased levels of dopamine*. Образність і метафорика в таких текстах мінімальні або використовуються лише для пояснення складних понять на прикладах: *love is sometimes metaphorically described as an addiction due to its neurobiological similarities*.

Таким чином, у мас-медійному дискурсі концепт LOVE реалізується через експресивні, емоційно й образно насичені засоби, тоді як у науковому – через нейтральні лексеми, аналітичні конструкції та термінологічні словосполучення, що забезпечують точність і об'єктивність опису.

Типові когнітивно-семіотичні моделі для репрезентації концепту LOVE в англомовному мас-медійному та науковому дискурсах ґрунтуються на культурно закріплених образах, символах і метафорах, що відображають сприйняття цього почуття в межах певного типу комунікації. У мас-медійному дискурсі переважають емоційно насичені й експресивні моделі, покликані викликати чуттєві асоціації та залучати аудиторію до

переживання зображуваних подій. Символічний ряд мас-медійного дискурсу включає серце як універсальний знак любові, стрілу Купідона як символ неочікуваного закохування, червоний колір як колір пристрасті й почуття, троянду як образ краси й крихкості любові. Візуальні образи в мас-медійних текстах часто містять поєднані руки, весільні обручки, обійми й силуети закоханих.

У науковому дискурсі когнітивно-семіотичні моделі мають раціональний характер і покликані пояснювати феномен любові з позицій науки. Метафоричні моделі використовуються обмежено й переважно для інтерпретації даних або спрощення складних понять. Однією з таких моделей є LOVE IS AN ADDICTION, яка ілюструє нейробіологічну подібність між закоханістю й залежністю. Ця модель проявляється в описах *love activates reward centers in the brain similar to addictive substances.* Використовується також модель LOVE IS A BONDING MECHANISM, що підкреслює соціальну функцію любові як засобу забезпечення згуртованості та стабільності пари або групи. Вона реалізується у формулюваннях *love functions as a bonding system enhancing pair stability*. Символіка в наукових текстах зведена до абстрактних термінів і схем, таких як *attachment system, pair-bonding model*, без експресивної образності чи культурних маркерів.

Таким чином, у мас-медійному дискурсі концепт LOVE реалізується через багатий арсенал образних і символічних засобів, що апелюють до емоцій і культурної пам'яті, тоді як у науковому дискурсі його репрезентація ґрунтується на аналітичних моделях і нейтральних когнітивних схемах, спрямованих на пояснення природи почуття.

Вербалізація концепту LOVE у мас-медійному та науковому англомовному дискурсах демонструє як спільні риси, так і суттєві відмінності, що зумовлені специфікою комунікативних цілей і прагматичних установок кожного типу дискурсу. Спільною рисою є те, що в обох видах дискурсу концепт LOVE виконує функцію репрезентації міжособистісних зв'язків, емоційних станів і соціально значущих відносин. В обох випадках спостерігається прагнення до систематизації й інтерпретації цього феномена: у мас-медійному дискурсі через створення узагальнених образів і сценаріїв, у науковому – через побудову термінологічних схем і концептуальних моделей. В обох дискурсах застосовуються загальні лексеми, такі як *love, affection, attachment*, хоча їхнє функціональне навантаження і стилістичне забарвлення суттєво різниться.

Відмінності полягають у характері мовного оформлення концепту LOVE та його прагматичному призначенні. У мас-медійному дискурсі вербалізація орієнтована на емоційний вплив, залучення аудиторії до переживання певних почуттів і формування позитивного або драматичного образу любові. Тут переважають експресивно забарвлені лексеми (*passion, romance, sweetheart, darling*), зменшено-пестливі форми *(honey, baby*), метафоричні вислови (*fall in love, head over heels in love, madly in love*), образи й символи. Стилістично тексти часто насичені епітетами (*true love, eternal love*), гіперболами (*the greatest love story of all time, endless passion*) і метафоричними конструкціями (*love is a journey, love is a battle, love is a force of nature*). Основна прагматична функція концепту LOVE у мас-медійному дискурсі полягає у створенні емоційно насиченої комунікації, формуванні стереотипів і культурних сценаріїв любові, а також у комерціалізації почуття з метою залучення уваги та впливу на аудиторію.

У науковому дискурсі концепт LOVE вербалізується нейтральними лексемами й аналітичними конструкціями, такими як *the phenomenon of love, romantic love, parental love, attachment, pair-bonding.* Тут відсутні експресивні засоби, а метафорика використовується переважно як інструмент пояснення складних понять (наприклад, *love is an addiction* для пояснення нейробіологічних механізмів закоханості). Основна комунікативно-прагматична функція концепту LOVE у науковому дискурсі полягає у забезпеченні точного опису й пояснення природи любові як соціального, психологічного й біологічного явища, обґрунтуванні результатів досліджень і формулюванні теоретичних моделей, призначених для професійної аудиторії.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки. Концепт LOVE є однією з базових когнітивних і культурних універсалій, що визначає систему цінностей англомовної культури та виконує важливу роль у моделюванні міжособистісних стосунків і соціальних сценаріїв. Його когнітивна структура є багаторівневою й включає ядро, периферію й асоціативне поле, які вербалізуються за допомогою різноманітних лексичних, фразеологічних і стилістичних засобів. Вербалізація концепту LOVE в мас-медійному дискурсі характеризується експресивністю, емоційною насиченістю, використанням метафоричних моделей, символів і культурно закріплених образів, що сприяє створенню яскравого емоційного впливу на аудиторію та формуванню стереотипів любові. Натомість у науковому дискурсі домінує нейтральна лексика, аналітичні конструкції та термінологічні сполучення, які забезпечують точність опису й пояснення природи цього феномена без експресивного забарвлення.

Спільною рисою обох типів дискурсу є використання концепту LOVE як засобу репрезентації соціально значущих відносин і прагнення до систематизації знань про це почуття. Водночас відмінності полягають у характері мовного оформлення та комунікативно-прагматичній функції: у мас-медійному дискурсі LOVE виконує роль засобу емоційного впливу, формування культурних сценаріїв і залучення уваги, тоді як у науковому – функціонує як об'єкт аналітичного осмислення та теоретичного моделювання. Зіставлення мас-медійного та наукового дискурсів дозволяє глибше зрозуміти багатогранність даного концепту й особливості його реалізації в різних сферах англомовної комунікації. Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень у галузі когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та міжкультурної комунікації.

Література:

1. Павлович Т., Суродейкіна Т. Фреймова структура концепту LOVE. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*, 2024. № 835-836. С. 102-108. https://doi.org/10.31861/gph2022.835-836.102-108
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
3. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012.
4. Handbook of Cognitive Linguistics / eds. E. Dabrowska, D. Divjak. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2015. 640 p.
5. Evans V. A. Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007. 230 p.
6. Online Webster dictionary. URL: https://www.merriam–webster.com/ (дата звернення: 4.05.2025).

7. Elle. URL: https://www.elle.com/uk/ (дата звернення: 6.05.2025).
8. Psychology topics. URL: https://www.apa.org/topics (дата звернення: 7.05.2025).

Zagrebelna N., Demchuk A. Verbalization of the concept LOVE in English discourse

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of the verbalization of the concept LOVE in English mass media and scientific discourses through the prism of cognitive linguistics and linguoculturology. The focus of the study is on clarifying the cognitive structure of the concept, identifying characteristic linguistic means of its implementation, and establishing semiotic models that represent love as a value, emotional, and social phenomenon. Particular attention is paid to a comparative analysis of the linguistic design of the concept LOVE in two types of discourse – mass media, where it functions as an emotional-figurative construct that appeals to collective perceptions and cultural stereotypes, and scientific, where love is rationally understood and described through analytical models and terminological constructions. The paper outlines the theoretical principles of studying concepts in modern linguistics, reveals the place of concept LOVE in the system of English cultural values, describes its multi-level structure, which includes the core, periphery and associative field. Based on the linguistic material, the main lexical, phraseological and stylistic means of verbalizing the concept in both discursive spaces are identified. Typical cognitive-semiotic models recorded in mass media and scientific texts are outlined. As a result of the comparison, both common features of the implementation of the concept LOVE (representation of interpersonal relationships, social integration, cultural significance) and differences associated with stylistic design, the target setting of the discourse and communicative-pragmatic orientation are established. Mass media discourse uses concept LOVE as a tool for emotional influence, creation of idealized images and popularization of stereotypes, while scientific discourse uses it as an object of rational description, social, psychological or biological analysis.

Key words: English discourse, verbalization, concept, conceptual feature, linguoculturology, mass media discourse, scientific discourse.

УДК 811.112.2'42:355
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.12

Зубач О. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
https://orcid.org/0000-0003-1884-6875

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПОНЯТЬ *ВІЙСЬКОВИЙ ДИСКУРС* ТА *ВОЄННИЙ ДИСКУРС* У МОВОЗНАВЧИЙ ПАРАДИГМІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню специфіки сприйняття понять *військовий* та *воєнний дискурси* у мовознавчий парадигмі. Війна є соціально-політичним процесом боротьби за геополітичні ресурси, перерозподіл сфер впливу, контроль над стратегічними територіями, вплив на ключові логістичні ринки тощо. Воєнний дискурс є засобом формування ідеологічних установок інформаційної боротьби задля реалізації та досягнення стратегічних цілей у сприйнятті реальності та відображає специфіку соціально-політичного, економічного та культурного життя певного періоду війни. Він актуалізується крізь понятєві категорії *воєнний уряд*, *воєнний стан*, *воєнна політика, воєнна реформа, воєнна організація держави, воєнна доктрина* тощо. У воєнному дискурсі прагматизуються структурно-семантичні конструкції та психолінгвістичні ефекти, які не лише розкривають сутність подій, а й можуть спотворювати або навіть замовчувати їх тощо.

Військовий дискурс концептуалізує поняття *військо, військова справа, військовослужбовець*, *військова адміністрація* тощо. Військовий дискурс розкриває аспекти військової діяльності, мовленнєвих практик, пов'язаних зі здійсненням військових операцій або дій. Військовий дискурс поділяють на *формальний військовий дискурс* (військові документи, статути, накази тощо) та *неформальний* (військовий сленг, неформальна мова військовослужбовців, тощо). У середовищі військовослужбовців військовий дискурс прагматизує ситуації офіційного і неофіційного спілкування та має форми монологічної (наказ, розпорядження) або діалогічної комунікації військових.

Лінгвістична складова *воєнного* та *військового дискурсів* відрізняється насиченістю комунікативної складової, зокрема, вживанням спеціалізованої лексики, формуванням військової номенклатури, використанням термінології, скорочень та умовних позначень тощо. Комунікативна складова понять визначається стислістю, чіткістю, точністю, послідовністю тощо. Психологічна складова досліджуваних понять пов'язана з індивідуальним / колективним сприйняттям війни й інтерпретацією подій, породжених війною.

Ключові слова: семантична рівнозначність/протилежність, тактичний/стратегічний рівень, формальний/неформальний військовий дискурс, комунікативна мета.

Постановка проблеми. Сучасний світ вимагає постійного вдосконалення когнітивно-комунікативної системи, де відображаються уявлення про об'єкти, явища, ситуацію, вербальні або невербальні засоби вираження уявлень та їх прогнозування в міжкультурній комунікації. Дискурсивну специфіку когнітивно-комунікативної системи відображають слова, поняття та концепти, які застосовуються для виявлення протидії або взаємодії семантичних і формальних відносини в системі мови.

Дискурс вважають типом комунікативної або інтерактивної лінгвальної або паралінгвальної, усної або письмової діяльності, яка регулюється комунікативними стратегіями, тактиками або моделями комунікації та націлена на створення різноманітних мовних жанрів [3; 15; 16]. О. О. Селіванова визначає дискурс як: 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст, як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередкують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними і т. ін.); 3) стиль, підмова мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних [9, с. 121].

Когнітивне пізнання *військового дискурсу* викликає значний інтерес у дослідників, які розглядають вплив або взаємозв'язок явищ, які детермінують поняття *війна* та сприймаються як специфічна форма боротьба, збройної боротьби, бойових зіткнень або дії тощо. У мовознавчій парадигмі знань лінгвістичний супровід потребують актуальні поняття сьогодення *військовий дискурс* та *воєнний дискурс.* Досліджуванні поняття потребують аналізу їх когнітивно-комунікативних елементів через часткову детермінацію поняттєвих ознак.

Мета і завдання. Актуальність розвідки зумовлена комплексним вивчення засад формування воєнного та військового дискурсів задля впровадження коректного комунікативного процесу та адекватної перекладацької діяльності. Мета – виявлення основних рис воєнного та військового дискурсів. Завдання дослідження передбачає визначення специфіки понять *військовий дискурс* та *воєнний дискурс* та окреслення їх детермінованих ознак у мовознавчий парадигмі. У статті використано аналіз наукових досліджень, метод систематизації задля вивчення структурних особливостей досліджуваних понять. Об'єктом дослідження є поняття *військовий* та *воєнний дискурси*, а предметом слугують теоретичні засади вивчення досліджуваних понять у мовознавчий парадигмі.

Виклад основного матеріалу. Мовна картина воєнного світу містить не лише лінгвокогнітивні елементи актуалізації сучасної дійсності, а й відображає колективну або індивідуальну специфіку сприйняття війни та військової діяльності у межах цільового простору. Лінгвокогнітивні маркери національної культури, які прогнозують комунікацію в межах воєнного або військового дискурсів, зберігаються у концептах, стереотипах, поняттях тощо.

Поняття *воєнний* є похідним від лексичної одиниці *війна* та тлумачиться як таке, що пов'язано з війною, організованою збройною боротьбою між державами, суспільними класами тощо [12, с. 669]. Воєнний дискурс актуалізується крізь

такі категорії: *воєнний уряд* – вищий орган державної влади, що виконує виконавчі та законодавчі функції на час війни або державного військового перевороту [13, с. 15], *воєнний стан* – особливий стан (правовий режим) у країні або в окремих її частинах, що його встановлює вищий орган влади за певних обставин (наприклад, на час війни) [13, с. 18], *воєнна політика* – складова частина загальної політики держави, її класів, партій та інших соціально-політичних інститутів, безпосередньо пов'язаних із створенням воєнної організації, підготовкою та застосуванням збройного насильства для досягнення політичних цілей [13, с. 17].

А. Войціщук зазначає, що воєнний дискурс – це той, що стосується війни, пов'язаний з нею: воєнна реформа, воєнна організація держави, воєнна доктрина, воєнно-політичні рішення, воєнно-стратегічні рішення, воєнно-політична орієнтація держави, воєнне мистецтво, воєнно-політичне керівництво, стратегія воєнної безпеки, воєнний стан [5, с. 129]. І. Царьова [14] вказує на те, що воєнний дискурс репрезентований уживанням емоційних мовних одиниць, у яких максимально виражене суб'єктивно-емоційне ставлення автора до явищ, подій, уявлень та образів. Пріоритет емоційного складника над раціональним сприяє широкому вживанню опозицій «друг – ворог», «свій – чужий», «ми – вони», що несуть онтологічні уявлення про бінарну структуру світу.

Поняття *військовий* тлумачиться як такий, що прийнятий, установлений у війську, в армії [12, с. 670]. І. Стадник робить спробу визначити ступінь семантичної рівнозначності або протилежності дефініцій *військовий* і *воєнний* у дискурсах та привертає увагу до того, що воєнний дискурс – більш широке поняття, оскільки воно стосується всього спектру комунікативних подій – і простору війн, і простору війська. До військового дискурсу відносять військово-технічні та військово-наукові матеріали та акти військового управління (різні військові документи). З точки зору стилістичної характеристики, на думку науковців, всі військові матеріали відрізняються насиченістю спеціальної військової лексики, широким використанням військової і науково-технічної термінології, великою кількістю військової номенклатури і спеціальних скорочень та умовних позначень, що реалізуються тільки у військових матеріалах. Специфіка діяльності військових зумовлює такі загальні риси комунікації, як стислість, лаконічність, надзвичайна ясність і точність [10, с. 62-69].

Т. Сукаленка, С. Шпетна дотримуються думки, що військовий дискурс можна вважати більш широким поняттям, що стосується військових питань, до якого залучені дипломатичний, політичний, економічний, науковий та інші аспекти військової діяльності. З іншого боку, воєнний дискурс вважають більш специфічним поняттям, яке стосується саме мовленнєвих практик, пов'язаних зі здійсненням військових операцій. До матеріалів дослідження військового дискурсу дослідники відносять офіційні заяви військових чиновників, командування та політиків щодо різноманітних питань, таких як безпека, оборона, миротворчі операції, військова доктрина, стратегія та тактика, озброєння та бойові дії, розмови між військовими особами, такі як військові накази, команди та інструкції, а також розмови про плани бойових дій та інші аспекти військової діяльності, дискурс засобів масової інформації щодо висвітлення військових подій. Науковці наголошують на тому, що військовий дискурс представляє лінгвоментальну образну картину світу, яка містить слова, терміни, вирази, символи, асоціації та емоції, пов'язані зі зброєю, бойовими діями, стратегією та тактикою війни, вояками, жертвами війни, пам'ятками війн, військовою технікою та іншими аспектами військового життя, та функціює за допомогою ментальних одиниць (бойова підготовка, тактика, стратегія, зброя, бойова операція, взаємодія, координація, супротивник, розвідка, захист, наступ та інші). До характерних тематичних груп та підгруп для сучасного військового дискурсу відносять:

І. Міжособистісні відносини: 1) повсякденні взаємини між військовослужбовцями; 2) взаємини між військовослужбовцями залежно від звання, посади, виду збройних сил, роду військ; 3) ставлення до військовослужбовців та цивільного населення інших держав.

ІІ. Діяльність військовослужбовців: 1) повсякденна діяльність, побут військовослужбовців; 2) діяльність під час бойових дій та навчань; 3) звільнення та вільний час.

ІІІ. Військовослужбовець і навколишній світ: 1) їжа; 2) одяг та обмундирування; 3) озброєння та бойова техніка; 4) стан здоров'я, частини людського тіла; 5) настрій, психічний стан [11, с. 96-102].

На думку Н. Т. Аклушиної [1, с. 39-40], поняття *військовий дискурс у* більшості випадків застосовується на тактичному рівні, а *воєнний* – на стратегічному та державному рівнях. Поняття *військовий* та *воєнний дискурси* мають ознаки й об'єктивної тотожності, й водночас перманентної протилежності, що залежить від того, якою державною структурою відпрацьовувався той чи інший документ та чи залучалися для його відпрацювання фахівці силових відомств. Н. Т. Аклушина наголошує, що поняття *військовий дискурс* пов'язано з такими категоріями:

– *військо* – збройні сили держави, армія, частина збройних сил, озброєний загін;

– *військова справа* – складний термін, який може мати такі значення:

а) у широкому розумінні охоплює всі питання військової теорії та практики, пов'язані з військовим будівництвом, підготовкою й діями збройних сил, у мирний та воєнний час, підготовки населення країни на випадок війни;

б) у вузькому розумінні – це система знань, необхідних військовослужбовцям та військовозобов'язаним для успішного виконання військового обов'язку. Дослідниця вважає, що саме військові терміни найчіткіше окреслюють специфіку військового дискурсу та виокремлює зокрема військові терміни *військовослужбовець* (людина, що проходить військову службу у збройних силах), *військова адміністрація* (система військово-адміністративних органів держави, державний апарат військового управління; військове управління територією, яка зайнята в процесі воєнних дій), *військова таємниця (*відомості військового та військового промислового характеру, що не підлягають розголошенню, опублікуванню у відкритій пресі та спеціально охороняються державою). Примітним є й розподіл *військового дискурсу* на *формальний військовий дискурс (*військово-технічні матеріали, військові документи, статути, накази, рапорти, розпорядження) та *неформальний* (військовий сленг, неформальна мова військовослужбовців, що не передбачає дотримання вимог літературної норми та використовується з метою здійснення визначених мовленнєвих функцій за допомогою вживання військових сленгізмів).

Під військовим дискурсом В. Л. Вигівський [4, с. 10-11] розуміє мисленнєво-комунікативну взаємодію у професійному середовищі військовослужбовців, що охоплює ситуації офіційного і неофіційного спілкування. За формою військовий

дискурс представлено монологічним (наказ, розпорядження) чи діалогічним спілкуванням військових. Монологічний і діалогічний військовий дискурс зафіксовані на паперах або електронних носіях: а) офіційне монологічне спілкування; б) неофіційне діалогічне спілкування.

В аспекті перекладознавства Л. М. Гончарук [6] визначає військовий дискурс як сукупність текстів військової тематики мовою оригіналу, які відтворюються мовою перекладу зі збереженням перекладацьких домінант і з урахуванням системотвірних чинників дискурсу: середовища, режиму спілкування й стилю. Н. М. Григолінська [7, с. 80-81] вважає, що військовий дискурс є важливою невід'ємною частиною інформаційних та психологічних операцій, що проводяться паралельно з бойовими діями.

В. В. Балабін [2] визначає військовий дискурс як різновид або тип дискурсу, що необхідно визнати як його об'єктивну дескриптивно-диференційну ознаку. Це різновид дискурсу, що об'єктивується у сферах діяльності збройних сил навколо концептів «війна», «військо», озброєння». В. Погонець визначає військовий дискурс як «соціально-професійний дискурс про військову діяльність та війну як в традиційній, так і в сучасній її формах» [8, с. 6-47].

Військовий дискурс розкриває особливості діяльності військового колективу, його участі у бойових завданнях та вирішенні військових цілей та розкриває специфіку формування війська, проходження військової служби, призначення та застосування військової техніки, функціонування військової інфраструктури, перебіг військового співробітництва тощо.

Висновки і перспективи. Поняття *воєнний дискурс* фіксує специфіку організації збройної боротьби, формування воєнної доктрини, втілення воєнно-політичних рішень, розроблення стратегії воєнної безпеки тощо. Поняття *військовий дискурс* відображає когнітивно-комунікативну систему військового простору, де відображаються уявлення про реальні об'єкти, явища та ситуації, їх раціональне сприйняття та вербальні/невербальні або лінгвальні/паралінгвальні засоби вираження задля забезпечення адекватної комунікації в межах цільового військового простору.

Перспективним вбачаємо вивчення понять *воєнний дискурс* та *військовий дискурс* у публічному дискурсі.

Література:

1. Аклушина Н. Т. Сучасна військова термінологія: когнітивно-прагматичні виміри (на матеріалі перської, української та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук. К., 2016. 353 с.
2. Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу: дис. ... док. філол. наук. Київ: КНУ імені Тараса Шевченко, 2020. 609 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
4. Вигівський В. Л. Структурно-семантичні, стилістичні та прагматичні особливості військових омофраз (на матеріалі англомовної військової фразеології): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2009. 23 с.
5. Войціщук А. Етапи становлення української військової термінології. Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали VIII Всеукр. студент. наук.-техн. конф. Т. 2. Тернопіль. 2015. С. 129–130.
6. Гончарук Л. М. Жанрові аспекти перекладу офіційно-ділових документів франкомовного військового дискурсу: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.16. К.: КНУ імені Тараса Шевченко, 2016. 18 с.
7. Григолінська М. Н. Лінгвістичні аспекти військового дискурсу. *Військова наука і наука: сьогодення та майбутнє*. Збірник доповідей XIV міжнар. наук. конф. Київ: ВІКНУ, 2018. С. 80–81.
8. Погонець В. В. Поповнення військової лексики та фразеології англійської мови: лінгвальний та соціолінгвальний параметри : дис. … канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови (Філологічні науки)». Запоріжжя, 2019. 224 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. П. : Довкілля-К, 2011. 844 с.
10. Стаднік І. О. Лінгвістична відповідність понять "воєнний" дискурс vs "військовий" дискурс. Science and Education a New Dimension. Philology, IV(22), Issue: 99, 2016. P. 62–69.
11. Сукаленко, Т., Шпетна, С. Функціювання військового дискурсу в сучасному комунікативному просторі. Acta Paedagogica Volynienses, 2023. 1. 96–102. doi: https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.14
12. Словник української мови / [І. К. Білодід, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. Й. Горецький]. К. : Наукова думка, 1970. Т. 1. 799 с.
13. Словник соціологічних та політичних термінів / [В. І. Астахова, В. І. Даниленко, А. І. Панов, К. В. Астахова]. К. : Вища школа, 1993. 141 с.
14. Царьова І. Сучасний воєнний дискурс: процеси неологізації. Лінгвістика, № 2 (48), 2023. С. 107–114.
15. Achugar M. The Construction of Memory in Military Discourse. 2023. http://www.military.com/join-armed-forces/military-terms-and-jargon.html
16. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London : Routledge, 2003. 257 p.

Zubach O. Determination of the concepts of military discourse and war discourse in the linguistic paradigm

Summary. The article is devoted to the study of the specificity of the perception of the concepts of *war* and *military discourses* in the linguistic paradigm. War is a socio-political process of struggle for geopolitical resources, redistribution of spheres of influence, control over strategic territories, influence on key logistics markets, etc. War discourse is a means of forming ideological attitudes of information warfare to realize and achieve strategic goals in the perception of reality and reflects the specificity of socio-political, economic and cultural life of a certain period of war. It is actualized through the conceptual categories of *martial law*, *military policy*, *military reform*, *military organization of the state*, *military doctrine*, etc. War discourse pragmatizes structural and semantic constructions and psycholinguistic effects that not only reveal the essence of events but can also distort or even silence them, etc.

Military discourse conceptualizes the concepts of army, military affairs, military personnel, military administration, etc. Military discourse reveals aspects of military activities and speech practices related to military operations or actions. This discourse is divided into *formal military discourse* (military documents, statutes, orders, etc.) and *informal military discourse* (military slang, informal language of military personnel, etc.). Among military personnel, military discourse pragmatizes situations of formal and informal communication and takes the form of monologue (order, instruction) or dialogic communication between military personnel.

The linguistic component of *war discourse* and *military discourse* is characterized by the richness of the communicative component, in particular, the use of specialized vocabulary, the formation of military nomenclature, the use of terminology, abbreviations and symbols, etc. The communicative component of the concepts is determined by brevity, clarity, accuracy, consistency, etc. The psychological component of the studied concepts is related to individual/collective perception of war and interpretation of events caused by war.

Key words: semantic equivalence/opposition, tactical/strategic level, formal/informal military discourse, communicative purpose.

УДК 811.161.2'367.335:070.19
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.13

Калашник Ю. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Трифонов Р. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ДІАЛОГІЗАЦІЇ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ МАКСА КІДРУКА: ТИПИ І ФУНКЦІЇ

Анотація. У статті визначено чотири типи питальних речень, які функціонують у коротких науково-популярних текстах Макса Кідрука: інформативно-діалогічні, оцінно-діалогічні, проблемні та риторичні. Ці типи виділено не тільки за будовою самих речень, а й за їхнім місцем у структурі тексту. Враховано когнітивні, комунікативні та прагматичні аспекти: привернення й утримування читацької уваги, апеляція до відомих читачеві знань і введення нових. Показано, що основна функція питальних речень – створення діалогічності, яка є жанрово природною для науково-популярного тексту і підвищує його комунікативну привабливість. Інформативно-діалогічні питальні речення вводять нову інформацію, або відсилаючи до вже відомих читачеві фактів, або розміщуючи в когнітивно-вербальному фокусі майбутній фрагмент оповіді. Простежується кореляція появи таких речень з початком нових мікротем. Інформативно-діалогічні речення використовуються також як засіб експресивізації в одному з ключових сенсотвірних пунктів Кідрукового наукового дискурсу: спростування хибних навколонаукових уявлень, міфів та фейків. Це точки максимальної полемічної загостреності тексту, тож питальні речення використовуються в його сильних позиціях. Оцінно-діалогічні речення замість вводити нову інформацію дають оцінку інформації, поданій вище, ситуації, яка з неї випливає, тощо. Вони мають ознаки метатексту, в них увиразнюється присутність читача. Проблемні питання залишаються без прямих відповідей, бо відповіді на сучасному етапі розвитку знань людства невідомі, або є занадто складними, або розташовані в іншій площині, поза наукою, наприклад, у сфері етики. Функціональне навантаження риторичних питань є передусім стилістичним, а не когнітивним, їхня мета – увиразнення оповіді. Кількість випадків уживання риторичних питань незначна, цей різновид програє за поширеністю всім іншим типам питань, у цьому вбачаємо специфіку ідіостилю автора.

Ключові слова: питальне речення, науково-популярний підстиль, діалогічність тексту, інформативність, оцінність.

Постановка проблеми. Науково-популярна література зараз становить важливу частину книговидавничого процесу і книжкового ринку в Україні. Загальна інтелектуалізація дискурсу [1] робить запит на таку літературу стабільним і вагомим, а крім того, у світі стереотипів, навколонаукових міфів і фейків просвітницька функція цієї літератури стає особливо суспільно значущою. До наукового дискурсу ведуть різні шляхи – від зацікавлень амбіціями людства з освоєння Марса до прагнення вести здоровий спосіб життя, – і врешті текстова форма репрезентації науки відіграє важливу роль у формуванні концептуальної картини світу суспільства. Значна частина науково-популярної літератури (або «наукового нон-фікшену» в сучасній термінології) нині в Україні є перекладною, тож заслуговують на окрему увагу оригінальні публікації українських авторів на цю тему.

Книжка Макса Кідрука «Теорія неймовірності» (2024) є друкованою та допрацьованою версією подкасту, який виходив в ефірі Українського радіо у другій половині 2021 року. Короткі (3–4 стандартні друковані сторінки) тексти розповідають про різноманітні наукові проблеми з галузей переважно природознавства й техніки. У стилістиці бачимо збалансоване поєднання науковості (як на лексико-термінологічному рівні, так і на рівні раціонального синтаксису) і доступності та прагнення зацікавити (знов-таки проявлене на різних рівнях мови відповідним добором експресивних одиниць і синтаксичних структур). Одним із прийомів активізації уваги читача є послідовна внутрішня діалогізація всіх текстів, а її засобом, серед іншого, – використання питальних речень, які й стануть предметом розгляду в цьому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діалогізації тексту здавна привертає увагу науковців. На сьогодні є мовознавчі дослідження засобів діалогізації в текстах різних стилів, зокрема художньому (Л. Бублейник, І. Романюк, Н. Шульжук та ін.), науковому (М. Венгринюк, З. Корнєва, А. Савчук, В. Шабуніна та ін.), публіцистичному (К. Ковтун).

Одним із важливих засобів діалогізації дослідники називають питальні речення, які поряд зі спонукальними спрямовані на комунікацію. Ця властивість питальних речень зумовлена специфікою їхньої модальності й забезпечує їм експресивний потенціал [2].

М. Венгринюк, аналізуючи діалогізацію у виданні Роберта Сапольскі «Біологія поведінки: причини доброго і поганого в нас», зауважує, що автори науково-популярної літератури, пояснюючи складні концепції широкому загалу, досить активно використовують внутрішній чи зовнішній діалог, що «дозволяє не тільки полегшити сприйняття, але й зробити текст більш динамічним, яскравим та емоційно насиченим» [3, с. 11]. Науковиця простежує те, що в тексті видання для залучення

читача до комунікації, створення атмосфери співучасті використано, зокрема, спонукальні речення, риторичні запитання, форму запитань і відповідей, серію послідовних запитань, уявний діалог, моделювання заперечень, імітацію усного мовлення та ін. [3].

А. Савчук, досліджуючи питальні речення в науково-критичних працях Девіда Лоджа, визначає структуру та функції риторичних запитань і питально-відповідного комплексу, зокрема, виявляє їхню композиційну й текстотвірну роль. Авторка встановлює те, що риторичні питання в аналізованому тексті слугують активізації сприйняття читача, стимулюють його думку, спонукають до роздумів, є елементом аргументації, містять авторські ствердження та оцінку повідомлюваного, створюють ефект емоційного пояснення. А. Савчук відзначає специфіку питально-відповідних комплексів у цьому дискурсі: відповідає на питання сам автор, хоча питання адресовані ніби від читача; за допомогою цих комплексів здійснюється імітація миттєвості творчості, простежується хід думок, роздумів [4].

М. Вінтонів, Т. Вінтонів, Ю. Мала розглядають питальні конструкції як синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі і, зокрема, зауважують, що питальні речення в їхніх вторинних функціях «спрямовані не на отримання, а на передавання інформації, причому експресивно забарвленої, емоційно неоднорідної» [2, с. 244].

Традиційно питальні речення поділяють на *власне питальні* (або прямої питальності) і *питально-риторичні* (непрямої питальності) [5, с. 229]. За функціями серед власне питальних речень виділяють *питально-з'ясувальні* (з різновидом альтернативних питальних речень), *питально-уточнювальні* та *перепитувальні* [5, с. 229-230]. *Питально-з'ясувальні* речення передбачають отримання конкретної відповіді щодо не відомих мовцеві фактів чи явищ або для нього сумнівних. *Альтернативні питальні* містять вибір відповіді з переліку слів у самому реченні. *Питально-уточнювальні* речення передбачають ствердження або заперечення змісту питання (однослівно *«Так»* або *«Ні»*).

С. Шабат-Савка, комплексно досліджуючи український питальний дискурс, серед вторинних функцій аналізованих речень називає «фігуральність, волевиявлення, оцінку, емоційність, фатичність», зумовлені прагненням автора реалізувати естетичні можливості мови, передати емоції та почуття мовця [6, с. 8]. Інтенція запиту, властива питальним висловленням, увиразнює парадигму питальних значень: «запит – пошук інформації, її з'ясування та уточнення; запит – констатація інформації, реалізація експресивного ствердження чи заперечення; запит – волевиявлення мовця (спонукання до дії, вираження бажання тощо); запит – експлікація емоційного стану мовця та оцінки; запит – висловлення внутрішніх переживань, роздумів мовця; запит – засіб підтримування контакту, перевірки та активізації уваги співрозмовника» [7, с. 422].

У цій статті ми подамо власну класифікацію питальних речень на матеріалі науково-популярних текстів Макса Кідрука. Відповідно, визначення їхніх типів та функціонального навантаження й варіювання в означеному різновиді комунікації становить **мету** нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження показало, що питальні речення можна поділити на 4 типи:

1. Інформативно-діалогічні. Основними функціями таких питальних речень є створення віртуального діалогу з читачем і введення нової інформації, перехід до неї в дальшому тексті. Наприклад, комплекс «питання + відповідь» формує таку когнітивну структуру: знання, вже наявне в картині світу адресата + нове або реактуалізоване знання:

Пригадуєте зі шкільного курсу історії Малий льодовиковий період, який настав після Середньовіччя? Так ось, без діяльності людини він був би не малим. І точно не закінчився б у середині XIX століття [8, с. 88].

Пригадуєте експеримент Ентоні Атали? Поки вчений виступав перед аудиторією, 3D-принтер за його спиною начебто друкував людську печінку [8, с. 143].

У наведених прикладах діалогічність є виразною, експліцитною: втілена і граматично – у 2-й особі дієслова, і когнітивно – в апеляції до досвіду / фонових знань читача безпосередньо. Однак подібні ситуації в досліджуваних текстах не найбільш поширені. Натомість у типовому випадку в питанні міститься когнітивно-вербальний фокус майбутнього фрагмента оповіді:

У чому перевага РНК-вакцин? Насамперед у тому, що РНК-вакцини легше розробляти та виробляти [8, с. 105].

А як щодо людей? Чи є приклади позитивного впливу вірусів і на нас також? До 10% людського геному становлять так звані ендогенні ретровіруси… [8, с. 105].

Питальні речення чітко розташовані на межі змістових блоків «загальна інформація про РНК-вакцини» та «переваги РНК-вакцин»; «віруси у рослин і тварин» та «віруси у людини». У другому прикладі використано два питальних речення з емфатичною метою: винести мікротему «людина» окремо, зафіксувати увагу на її введенні. Загалом простежується кореляція питальних речень з початком нової мікротеми, пор. також:

У такий спосіб виникла мутація вірусу SARS-CoV-2, здатна заражати вид Homo Sapiens.

До чого тут гриби?

Гриби – це дуже особливий клас живого… [8, с. 34].

Тут введення мікротеми «гриби» пов'язане ще й з інтригою, закладеною в назву тексту *«Гриби проти людей»*. Протягом двох перших абзаців ішлося про загальнопланетні кліматичні явища, тварин та мікроорганізми, але семантичні зв'язки «заголовок – текст» лишалися для читача непрозорими і породжували комунікативну напругу, яка врешті й реалізовується в питальному реченні, до того ж виділеному окремим абзацом. Тактику використання інформативно-діалогічних речень автор реалізовує і далі, звужуючи предмет розмови і роблячи питання більш інформаційно насиченими, конкретними:

Чому мікроскопічні гриби не заражають нас, як віруси чи бактерії? Тому що в тіло їх не пускає температура [там само].

Не лише мікротема, а й тема всього тексту може вводитися питальними реченнями: *«Старіння – це природний процес, притаманний майже всім живим організмам. Але чому ми старіємо?»* [8, с. 49]. У тексті, звідки взято наведену цитату, використано градаційний прийом: далі автор ставить ще питання в ході викладу, і вони дедалі більше конкретизують перше загальне: *«Немає біологічного закону, який робив би старіння та смерть неминучими, втім абсолютна більшість організмів усе ж старіє та помирає. Чому?»* [8, с. 50]; *«Але як саме старіння реалізується на молекулярному рівні? Тобто що відрізняє клітини, які старіють і помирають, від клітин, які можуть жити вічно?»* [8, с. 51]. Конкретизація супроводжується двома явищами: в лексичному вимірі – введенням наукової терміно-

логії (*біологічний закон, молекулярний рівень, клітина*), в синтаксичному – антитезами.

Інформативно-діалогічні речення використовуються як засіб експресивізації в одному з ключових сенсотвірних пунктів Кідрукового наукового дискурсу: спростування хибних навколонаукових уявлень, міфів та фейків. Це точки максимальної полемічної загостреності тексту, тож питальні речення використовуються в його сильних позиціях: заголовку *«Вакцинація спричиняє аутизм?»* [8, с. 185], першому абзаці: *«Отож, чи правда, що компоненти новітніх РНК-вакцин можуть проникати в ядро вакцини та вбудовуватися в ДНК?»* [8, с. 193]. Семантична структура питань така, що відповідь на них дається водночас і конкретним твердженням (зрештою, це загальнопитальні речення, які передбачають можливість відповідей *«Так»* або *«Ні»*), і цілим текстом. Виходить, як і вище, своєрідна форма градації, коли відповідь розгортається від мікро- до макроструктур. Макс Кідрук грає на цій різниці величин, вводячи завдяки цьому емоційний складник висловлювання. Відповідь на питання про РНК-вакцини, наприклад, побудована так: *«Коротка відповідь: ні. Трохи довша: ні, це повна маячня. Жодна з компонент РНК-вакцин ні в який спосіб не взаємодіє з людською ДНК і тим паче не змінює її»* [8, с. 193]. Каскад відповідей позначає перехід від розмовної стилістики до наукової, риторично – від тези до аргументів.

Аналогічний прийом з наявністю нібито короткої відповіді добре працює також і в наступному випадку:

Який вигляд можуть мати розвинуті позаземні істоти?

Коротка відповідь: певна річ, ми не знаємо. Але ніхто не забороняє висувати обґрунтовані припущення… [8, с. 253].

Далі в тексті маємо розгортання теорії про вуглецеві форми життя у Всесвіті. Питальне речення є ключовим у формуванні комунікативної привабливості тексту: увагу читача сфокусовано на конкретній проблемі, що має світоглядно-пізнавальний сенс, а не лише науково-теоретичний.

2. Оцінно-діалогічні. З назви природа таких питальних речень зрозуміла. Їхня діалогічність виражена так само яскраво, як і в інформативних, проте замість вводити нову інформацію вони дають оцінку інформації, поданій вище, ситуації, яка з неї випливає, тощо:

Унаслідок цього вибуху середня температура на Землі за лічені десятиліття підвищиться на 6–8 градусів, що абсолютно точно унеможливить існування людської цивілізації в її нинішній формі.

Звучить надто фантастично? Може. Ось тільки річ у тім… [8, с. 25].

Оцінно-діалогічні питання мають ознаки метатексту, вони формують систему аргументів і контраргументів, тез і антитез, простір варіантів. Присутність читача увиразнюється: висловлювання *«Звучить надто фантастично»* належить радше уявному/гіпотетичному читачеві, можна сприймати його як повтор-підхоплення імпліцитної репліки, що може сформуватись у свідомості реципієнта в акті читання як реальної, двобічної комунікації. Проте не тільки читач може бути суб'єктом такого типу питань, а й автор: *«Експедиція на Марс і так є небезпечною затією, то навіщо ризикувати ще більше?»* [8, с. 77].

Оцінно-діалогічні питання також посідають важливе місце у фінальній частині текстів, коли наукову і/або практичну проблему окреслено достатньо й потрібно вибудувати ставлення до неї і стратегії поведінки:

Гаразд. Якщо ми не можемо існувати без нафти, але залежність від нафтопродуктів штовхає нас до катастрофи, то що нам робити?

Перше та найважливіше – припинити призначати винних. Провина на нас усіх. […] *Друге* […] *ми мусимо знайти рішення, які дадуть нам змогу підтримувати нинішні темпи зростання, але водночас генерувати менше викидів* [8, с. 89-90].

У таких випадках питання мають ознаки інформативно-діалогічних також, проте оцінна функція в них, на наш погляд, все-таки переважає.

3. Проблемні. Спільною рисою двох попередніх типів питань було те, що відповіді на них, попри всю ширину спектра їхніх можливих форм, загалом існують. Натомість як проблемні ми виділяємо в цьому дослідженні такі питання, які автор залишає без прямих відповідей, бо відповіді (1) на сучасному етапі розвитку знань людства нам невідомі, або (2) є занадто складними, або (3) лежать в іншій площині, поза наукою.

Проблемне питання типу (1): *«…існування щонайменше кількох тисяч позаземних цивілізацій тільки в Чумацькому Шляху. В останньому контексті постає резонне запитання: якщо цивілізацій так багато, де всі? Чому ми нікого не бачимо?»* [8, с. 83].

Проблемне питання типу (2): *«Як саме ми набуваємо нових знань і як можемо бути певні, що ці знання достовірні? Навряд чи я зможу дати вичерпну відповідь у кількох абзацах…»* [8, с. 153].

Проблемні питання типу (3): *«І взагалі – що з цим усім робити? Чи карати людину за поривання й імпульси, які її лобна кора тримає під контролем і про які вона, можливо, навіть не здогадується? В сенсі ви можете бути расистом, але так гарно вихованим, що навіть не підозрюватимете про це… Цікаво про все це подумати»* [8, с. 17]. Питальні речення позначають перехід від науки до етики, від фактологічного дискурсу до аксіологічного. Місце комплексу питань (3) в тексті – його абсолютний кінець, що додатково підкреслює відсутність відповіді і залишає читача з можливістю дальших роздумів.

4. Риторичні. За класичною стилістикою, риторичні питання не мають і не потребують відповідей. Позиція 1 (не мають) споріднює їх з проблемними, позиція 2 (не потребують) віддаляє від них. Також специфіку риторичних питань становить те, що вони слугують для увиразнення оповіді, тобто їхнє функціональне навантаження лежить у стилістичній площині, тоді як навантаження проблемних питань – у когнітивній. Риторичні питання є давнім і загальноприйнятим стилістичним засобом, і Макс Кідрук використовує їх у типових для риторики конструкціях: *«Загальний добробут далі зростає, і цілком імовірно, що до середини століття надзвичайні злидні відійдуть у минуле. Можете лише уявити таке?»* [8, с. 271]; *«Пригадайте Німецьку Демократичну Республіку в жовтні 1989-го. Хто міг сказати, що за місяць упаде Берлінська стіна?»* [8, с. 29]. В обох випадках ідеться про події, які виходять за межі стереотипів і фреймових структур картини світу людини, і саме цей вихід означується риторичним питанням. Такі питання стосуються не лише історичних, економічних і соціальних явищ, а й природничих: *«Тож так, залізо – це те, що вбиває зірки. І хіба це не дивовижно?»* [8, с. 13]. Але якщо перші два приклади риторичних питань містили відсилання до раціонально-аналітичного мислення (хоч і з емоційно-експресивним увиразненням), то третє містить емоційний підсумок

наукової інформації, призначене для закріплення нових знань у картині світу індивіда через емоційний ефект і закономірно розташовується в абсолютному кінці тексту. Незважаючи на яскравість і різноманітність наведених прикладів, загальний аналіз демонструє, що кількість випадків уживання риторичних питань у 70 текстах про науку незначна, цей різновид програє за поширеністю всім іншим типам питань, у чому вбачаємо специфіку ідіостилю автора.

Висновки і перспективи. Питальні речення для науково-популярних текстів Макса Кідрука загалом типові, без них не обходиться практично жодна стаття, їхня головна функція – утримування і фокусування читацької уваги. Переважають раціонально спрямовані питання над суто емоційними, що корелює і з науковістю загального дискурсу, і з ідіостилем конкретного автора. Питальні речення діалогізують текст, роблять читача співприсутнім у ньому, але крім цього, вони текст також структурують (тема, мікротеми, старе знання і нове знання, введення додаткової інформації). Таким чином, вони поєднують у собі комунікативну і конструктивну функції. Відзначимо також функції когнітивну (розширення або корекція картини світу, спростування фейків, розрив хибних причиново-наслідкових зв'язків і створення доказових) й експресивну. Перспективу вбачаємо в дальших дослідженнях інших засобів діалогічності в науково-популярних текстах.

Література:

1. Семенюк О. Роль видавництв у процесі інтелектуалізації сучасного українського дискурсу. *Соціокомунікаційні тенденції в медійному та науково-освітньому дискурсах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 травня 2024 р.) / упоряд. Н. М. Вернигора. К. : Київ. столичний ун-т ім. Б. Грінченка, 2024. С. 84–87.
2. Вінтонів М., Вінтонів Т., Мала Ю. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «Твори», 2018. 336 с.
3. Венгринюк М. Діалогізація як ключовий засіб популяризації наукового знання у виданні Роберта Сапольскі «Біологія поведінки: причини доброго і поганого в нас». *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 38. С. 9–13. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/38/3.pdf
4. Савчук А. Функції питальних речень в науково-критичному дискурсі. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 4. С. 94–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lvphj_2018_4_20
5. Дудик П. Стилістика української мови : навч. посіб. К. : Академія, 2005. 368 с.
6. Шабат-Савка С. Українськомовний питальний дискурс : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 332 с.
7. Шабат-Савка С. Питальні речення: модальність, функція, семантика. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2006. Вип. 276–277 : Слов'янська філологія. С. 419–424.
8. Кідрук М. Теорія неймовірності: сімдесят історій про все на світі. Бородатий Тамарин, 2024. 304 с.

Kalashnyk Yu., Tryfonov R. Interrogative sentences as a means of dialogization in Max Kidruk's popular science texts: types and functions

Summary. The article identifies four types of interrogative sentences functioning in Max Kidruk's short popular science texts: informative-dialogical, evaluative-dialogical, problematic and rhetorical. These types are distinguished not only by the structure of the sentences themselves, but also by their place in the text structure. Cognitive, communicative and pragmatic aspects are taken into account: attracting and retaining the reader's attention, appealing to the reader's existing knowledge, introducing new knowledge. It is shown that the main function of interrogative sentences is to create dialogue, which is natural for popular science texts and increases their communicative attractiveness. Informative-dialogical interrogative sentences introduce new information, either by referring to facts already known to the reader or by placing a future fragment of the narrative in the cognitive and verbal focus. A correlation can be traced between the appearance of such sentences and the beginning of new microthemes. Informative-dialogic sentences are also used as a means of expression in one of the key meaning-making points of Kidruk's scientific discourse: refuting false pseudoscientific ideas, myths and fakes. These are points of maximum polemical tension in the text, so interrogative sentences are used in its strong positions. Evaluative-dialogic sentences, instead of introducing new information, evaluate the information presented above, the situation that follows from it, etc. They have the characteristics of metatext, emphasizing the presence of the reader. Problematic questions remain unanswered because the answers are unknown at the current stage of human knowledge, or are too complex, or lie in another plane, outside science, for example, in the ethics. The functional load of rhetorical questions is primarily stylistic rather than cognitive; their purpose is to sharpen the narrative. The amount of rhetorical questions is small; this type is less common than all other types of questions, which we consider to be a specific feature of the author's idiostyle.

Key words: interrogative sentence, popular science substyle, dialogic text, informative content, evaluation.

УДК 811.161.135:167.734
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.14

Канна В. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної філології
Маріупольського державного університету

Тарапатов М. М.,
старший викладач кафедри прикладної філології
Маріупольського державного університету

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті досліджено синтаксичні функції англомовних прикметників позитивної оцінки, а саме атрибутивну і предикативну. При атрибутивному функціонуванні прикметники позитивної оцінки можуть вживатися у препозиції або постпозиції. За характером зв'язку з означувальним словом прикметники, що досліджуються, виступають у ролі відокремленого або невідокремленого атрибуту. Виявлено, що превалює вживання прикметників позитивної оцінки у функції невідокремленого означення У таких конструкціях прикметники зазвичай розміщуються перед означувальним словом, утворюючи з ним міцний зв'язок. Постпозитивні прикметники позитивної оцінки становляться відокремленими, набувають додаткове смислове навантаження й не утворюють з означувальним словом тісного комплексу.

Встановлено, що найбільш вживаними як у атрибутивній, так і у предикативній функції є прикметники, що виражають загальну позитивну оцінку. Другими за частотністю є прикметники етичних позитивних оцінок. Вживання у функції предикатива менш характерно для прикметників позитивної оцінки. Оцінні прикметники у даній функції вживаються у якості об'єктного предикативу.

Досліджувані прикметники можуть вживатися в еліптичних реченнях й передавати авторську суб'єктивну оцінку попередньої ситуації. Вони можуть поєднуватися з прислівниками ступеню, що впливає на інтенсивність емоційності оцінки. Використання еліптичних речень характерно для діалогічного мовлення.

У результаті аналізу англомовної художньої літератури показано, що на синтаксичному рівні основною функціональною особливістю прикметника є ознака атрибутивності та предикативності. З'ясовано, що вживання прикметників позитивної оцінки в атрибутивній функції є більш частотними, однак, прикметники у предикативній функції виражають позитивну оцінку більш концентровано.

Ключові слова: позитивна оцінка, прикметникі, синтаксичні функції, атрибутивність, предикативність.

Постановка проблеми. Оцінка, під якою у лінгвістиці прийнято розуміти власне закріплене відношення носія мови до позамовного об'єкту, до фактів мови та мовлення, спрямована на розкриття якісної сторони предмета. Лексико-граматичним класом слів англійської мови, семантичною основою яких слугує саме якість, є прикметники. Прикметники набувають референтну співвіднесеність тільки у поєднанні з іменником або іншим номінальним елементом. Підкреслюючи тісний і нерозривний зв'язок прикметників зі словами номінального характеру, необхідно зазначити, що цей зв'язок відбувається наступним чином: прикметники виступають або синтаксичним атрибутом номінальної одиниці або синтаксичним предикатом номінального компоненту, що виконує роль суб'єкту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прикметники як одиниці лексичного рівня відіграють ведучу роль у вираженні оцінки та досліджувались у роботах Н. В. Вишивана, О. М. Вольф, Т. А. Космеда, Г. І. Приходько та ін.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю виявлення різнорівневих засобів вираження позитивної оцінки в англійській мові.

Метою дослідження є вивчення синтаксичних функцій прикметників позитивної оцінки.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до загальної синтаксичної концепції для прикметників визнається або атрибутивна, або предикативна функції [1, с. 206]. Існує також більш допустима, на наш погляд, точка зору, згідно якої і атрибутивна і предикативна функції можуть розглядатися як дві синтаксичні функції, що у рівному ступені притаманні ад'єктивним словам, тим більш, що більшість прикметників може займати і атрибутивну і предикативну позиції.

У результаті аналізу прикладів з творів англійських письменників нами було виявлено, що вживання прикметників позитивної оцінки в атрибутивній функції є більш частотними й складає 61,9% від загальної кількості прикладів, що розглядаються. У той же час, вживання у функції предикатива менш характерно для прикметників позитивної оцінки й складає 38,1% від загальної кількості проаналізованих прикладів.

Більш високий у кількісному співвідношенні показник вживаності прикметників позитивної оцінки в атрибутивній функції пояснюється самим характером атрибутивного зв'язку, який є найбільш міцним між словами у реченні. Цей зв'язок присутній між означенням та означувальним словом. Для нього характерним є те, що він утворює такі словосполучення, які у реченні виступають як цілісні одиниці, як цілісні комплекси, що входять у речення у зібраному, готовому виді. У той час як предикативний зв'язок (зв'язок між підметом і присудком) – найбільш вільний зв'язок між словами у реченні, який не з'єднує слова у одне ціле, не є заздалегідь відомим й встановлюється тільки у реченні [2].

Таким чином, беручи до уваги кваліфікативний характер значення прикметників позитивної оцінки і їх тісний зв'язок з номінальними одиницями, представляється можливим зро-

бити висновок, що отримані нами дані у результаті аналізу практичного матеріалу є теоретично обґрунтованими, й досліджувані прикметники, виражаючи оцінку того або іншого денотату, частіше виступають у реченні у якості означення й тісно пов'язані з означувальним номінальним елементом, що означає цей денотат. Тоді як прикметники позитивної оцінки у функції предикатива дають оцінку предмету або явищу опосередковано через дієслово-звя'зку й, таким чином, характеризується менш частотним вжитком у мові.

Однак, аналіз фактичного матеріалу показав, що прикметники у предикативній функції виражають позитивну оцінку більш концентровано, ніж прикметники у атрибутивній функції, так як логічний наголос припадає на прикметник у функції предикатива, а не атрибуту.

e.g. *And one fine evening she (the Moon) came floating, like nothing else on earth, so lovely and so slim, and with such an expression in her eyes that they all knew their expedition was bound to be successful* [3, с. 69].

e.g. *He bore no resemblance to the smart coachman of a successful doctor, but was, on the contrary, wizened and slovenly, and all the time he gave off a peculiar yet powerful odor of stale cooking-fat* [4, с. 22].

При атрибутивному функціонуванні прикметники позитивної оцінки можуть виступати означенням, що відноситься до іменника у функції підмета, доповнення, обставини або предикатива. Синтаксична роль означувального слова, на наш погляд, має певний вплив на ступінь вираження оцінки. Так, у ході аналізу прикладів ми виявили, що досліджувані прикметники, виконуючи функцію суб'єктного і предикативного означень, є більш важливими для передачі оцінки, ніж прикметники у функції об'єктного і адвербіального означень. Іншою мовою, на прикметники позитивної оцінки, означувальними словами яких є підмет або предикатив, у більшому ступені акцентується увага реципієнта, ніж на прикметниках, що означають доповнення й обставину.

e.g. *Fine old furniture stood in careless partnership with filled-up stuff acquired for the purposes of use or ease (суб'єктивне означення)* [3, с. 76].

e.g. *"But that's a mighty fine idea!" said Hallorsen, turning on he the full of his brimming face (предикативне означення)* [3, с. 72].

e.g. *Diana played the Red Sarafan; she played the fine simple tune over and over, as if making hypnotic passes towards that mule figure (об'єктне означення)* [3, с. 207].

e.g. *"I remember what you had said to me on that fine evening, when we first dined together, about the search for beauty being the real secret of life" (адвербіальне означення)* [5, с. 135].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що при атрибутивному функціонуванні прикметники позитивної оцінки можуть вживатися у різних позиціях відносно означувального слова, а саме у препозиції або постпозиції.

e.g. *Mrs. Foster was a very nice woman* [6, с. 8].

I believe that the world would gain such a fresh impulse of joy that we would forget all the maladies of medievalism, and return to the Hellenic ideal – to something finer, richer than the Hellenic ideal, it might be" [6, с. 99].

Характерною рисою прикметників позитивної оцінки є їх використання у якості препозитивного атрибуту. За отриманими нами даними 95,08% прикметників позитивної оцінки виконують функцію препозитивного означення, і лише 4,92% постпозитивного. Це пояснюється тим, що англійська мова належить до мов, що мають тенденцію ставити означення перед означувальним словом. У сукупності означення та означувального основне стрижневе слово є останнім. Такий спосіб розгортання думки від конкретних ознак до загального поняття є характерним для усього ладу англійської мови. Однак, у ряді випадків можливі відхилення від цієї загальної норми, коли прикметники позитивної оцінки в атрибутивній функції стоять після означувального слова.

Прикметники позитивної оцінки у постпозиції часто відособлюються, і зв'язок між ними й означувальним словом оживляється й представляється не як такий, що самий собою розуміється, а лише як виникаючий у цей момент.

e.g. *He saw her at parties, self-possessed and triumphant* [6, с. 53].

За характером зв'язку з означувальним словом прикметники, що досліджуються, виступають у ролі відокремленого або невідокремленого атрибуту. Відокремленим називається означення, яку тісно пов'язане з означувальним словом й утворює з ним єдине змістове і структурне ціле.

e.g. *"No sensitive and honest person can pull strings successfully, Dinny"* [3, с. 44].

Означення є відособленим, якщо зв'язок між ним й означувальним словом вільний. Відокремлене означення є факультативним з точки зору структури речення, але має більше значення для змістовної сторони висловлювання, так як несе у собі важливу інформацію про той або інший денотат.

e.g. *Trained, sensitive, and no fool, he was capable of passing quiet judgement on people and events that would have surprised the vocal, but, except to himself, he never passed* [3, с. 116].

У ході аналізу прикладів з художньої літератури нами було виявлено, що у відсотковому співвідношенні превалює вживання невідокремлених означень, що виражаються прикметниками позитивної оцінки, й складають 95,38% від загальної кількості прикметників у атрибутивній функції. Кількість прикметників позитивної оцінки у функції відокремлених означень менша й у відсотковому співвідношенні складає 4,62%. Перевага прикметників у функції невідокремлених, тобто більш тісно зв'язаних з означувальним словом означень пояснюється самим змістом означення, яке не є предметом, умовою або перебіганням процесу, а ознакою. Ознака не існує окремо від її носія; вона існує не поза межами предмета або явища, а в ньому самому. Це відображається у мові, й означення виступає у якості тісно зв'язаного компонента у сполученні зі своїм означувальним словом. Особливий характер зв'язку, що об'єднує означення з означувальним словом призводить до того, що прикметники позитивної оцінки в атрибутивній функції й означувальне їх слово складають єдиний комплекс, який виступає у реченні як єдина одиниця (хоч і така, що розкладається).

Треба також відмітити, що більшість відокремлених означень вживаються у постпозиції по відношенню до означувального слова, у той час як частотність функціонування досліджуваних прикметників у якості препозитивних відокремлених означень дуже незначна. Це зумовлено тим, що постпозиція утворює більшу семантичну вагомість означення, й таким чином, сприяє його відокремленню. Постпозитивні прикметники позитивної оцінки, набуваючи відомого семантичного наголосу, становляться у більшості випадків відокремленими

й не утворюють з означувальним словом тісного комплексу. Зв'язок постпозитивного означення з означувальним їм номінальним елементом більш вільний, й ознака тому вводиться не як фіксована заздалегідь й така, що належить даному предмету, а як характерна для предмета у даний момент. Таким чином, прикметники позитивної оцінки у функції постпозитивних відокремлених означень виражають деяке розгалуження думки й завжди несуть у собі ідею предикативності, тим самим на наш погляд, відкриваючи можливість для утворення підрядного речення.

У результаті проведеного дослідження нами було встановлено, що найбільш вживаними в атрибутивній функції є прикметники, що виражають загальну позитивну оцінку, так як з кількості усіх проаналізованих прикладів з прикметниками позитивної оцінки в атрибутивній функції 44,7% складають загально оцінні прикметники.

Наступними за вживаністю є прикметники етичних позитивних оцінок, кількість яких складає 13,41% з усіх прикладів з прикметниками позитивної оцінки в атрибутивній функції. Доволі висока частотність функціонування відмічається у прикметників нормативних позитивних оцінок – 12,22%. Прикметники інших мікрозон ядра досліджуваного функціонально-семантичного поля вживаються в атрибутивній функції рідше. За нашими даними частотність їх вживання у якості означення складає:

1. Прикметники інтелектуальних позитивних оцінок – 7,45%.
2. Прикметники емоціональних позитивних оцінок – 7,15%.
3. Прикметники естетичних позитивних оцінок – 5,36%.
4. Прикметники сенсорно-смакових позитивних оцінок – 5,22%.
5. Прикметники телеологічних позитивних оцінок – 2,68%.
6. Прикметники утилітарних позитивних оцінок – 1,79%.

У ході аналізу фактичного матеріалу нами було встановлено, що прикметники позитивної оцінки як у атрибутивній, так і у предикативній функції можуть вживатися у еліптичних реченнях.

e.g. *'Good lobster?' he said* [3, с. 189].

e.g. *Clare Cherrell's wedding, in Hanover Square, was "fashionale" and would occupy with a list of names of a column in the traditional prints. As Dinny said: "So delightful for them!"* [3, с. 360].

При функціонуванні в еліптичних реченнях, які є синонімічно контекстно доповнюваними, оціночний прикметник дає авторську суб'єктивну оцінку попередній ситуації. Використання даних речень характерно для діалогічного мовлення.

Необхідно також відмітити, що і повні, і еліптичні речення, що містять оціночний прикметник, є емоційно забарвленими. При цьому досліджувані прикметники можуть поєднуватися з прислівниками ступеню, що впливає на інтенсивність емоційності оцінки. Так, наприклад, прислівники *very, so, terribly, absolutely, extremely, perfectly, awfully, frightfully* тощо посилюють позитивну оцінку, виражену прикметником, а прислівники rather, quite, pretty, навпаки, показують, що ця оцінка розповсюджується на попереднє висловлювання лише у деякій ступені.

e.g. *"I do admire you, Uncle Hilary…you've got all the old "I serve" tradition, and that kind of thing; and yet you are so frightfully up-to-date, and tolerant, and free-thinking"* [3, с. 360].

e.g. *There was something in his low, languid voice that was absolutely fascinating* [5, с. 103].

e.g. *"There is no use your telling me that you are going to be good, cried Lord Henry, dipping his white fingers into a red copper bowl filled with rose-water". You're quite perfect. Pray, don't change"* [5, с. 329].

Прислівник how, що починає речення у сполученні з досліджуваними прикметниками у функції предикатива значно посилює позитивну оцінку.

e.g. *How exquisite life had once been! How gorgeous in its pomp and decoration!* [5, с. 243].

У ході дослідження предикативного функціонування прикметників позитивної оцінки у тексті ми також виділили їх вживання у якості об'єктного предикативу.

e.g. *Still he found it very pleasant to talk to dispeth, and walk with dispeth, and say nice things to her, and call her pet names while he was strong enough to go away* [5, с. 161].

Виходячи з даних аналізу фактичного матеріалу, нам представляється можливим зробити висновок, що частотність використання прикметників позитивної оцінки у функції об'єктного предикатива не висока й складає 8,47% від кількості всіх прикладів з досліджуваними прикметниками у предикативній функції.

Аналіз речень з оцінними прикметниками у даній функції дозволив виділити групи дієслів, після яких вживається об'єктний предикатив.

1. Дієслова розумової діяльності (think, find, believe, fancy, consider).

e.g. *Most of their friends were Americans, French, and Russians. Robert found them more interesting than the English, and Eleaner liked everything he liked* [Maugham, 15].

2. Дієслова інформування (report, say, declare, state).

e.g. *At last they reported him fit for duty* [6, с. 12].

3. Дієслова зберігання (keep, leave, remain).

e.g. *The idea that he had shared a great secret in common with Coppy kept Wee Willie Winkie unusually virtuous for three weeks* [6, с. 202].

Аналізуючи приклади предикативного функціонування прикметників позитивної оцінки, ми дійшли до висновків, що в даній функції, так як і в атрибутивній, найчастіше вживаними є загально оцінні прикметники. Їх використання у якості предикатива у наданих прикладах складає 31,48%. Другими за частотністю є прикметники етичних позитивних оцінок. кількість яких у відсотковому відношенні складає 20,34% від загальної кількості прикладів з прикметниками у предикативній функції. Прикметники інших мікрозон ядра досліджуваного функціонально-семантичного поля можна розташувати у порядку убування їх у функції предикатива наступним чином:

1. Прикметники нормативних позитивних оцінок – 16,22%.
2. Прикметники інтелектуальних позитивних оцінок – 9,69%.
3. Прикметники емоційних позитивних оцінок – 7,51%.
4. Прикметники сенсорно-смакових позитивних оцінок – 5,81%.
5. Прикметники естетичних позитивних оцінок – 5,33%.
6. Прикметники телеологічних позитивних оцінок – 2,42%.
7. Прикметники утилітарних позитивних оцінок – 1,21%.

Висновки. У ході аналізу фактичного матеріалу нами було встановлено, що досліджувані прикметники виконують

у реченні роль означення або предикатива, причому атрибутивне функціонування більш характерне для них, ніж предикативне. Найбільшу частотність вживання мають прикметники позитивної оцінки у функції препозитивної невідокремленої обставини. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з вивченням семантичної структури прикметників позитивної оцінки.

Література:

1. Приходько Ю.Г. Мовленнєва діяльність і оцінка. Вісник СумДУ. Серія: Гуманітарні науки. 2003. Вип. №4(50). С. 206-208.
2. Соколовська, Ж.П. Проблеми системного опису лексичної семантики. Київ: Наукова думка, 1990. С. 67-138.
3. Galsworthy J. End of the Chapter: Read Books, 2008. 364 p.
4. Cronin A.J. The Citadel. London: Pan Mcmillan, 2013. 296 p.
5. Wilde O. Collected works. London: Penguin Books, 1998. Volume 1. 347 p.
6. Maugham W.S. Complete Short Stories. London: Penguin Classics, 2011. 448 p.

Kanna V., Tarapatov M. Functions of positive evaluative adjectives in literary texts

Summary. The article deals with syntactic functions of positive evaluative adjectives, in particular attributive and predicative functions. Positive evaluative adjectives in the attributive function can be used in pre- or post-position. Depending on the type of connection with the modified noun, the adjectives function as either non-detached or detached attributes. It is revealed that positive evaluative adjectives in the attributive function are more frequent. In such constructions, the adjectives are usually placed before the noun, forming a strong syntactic bond with it. Postpositive adjectives of positive evaluation tend to be detached, acquiring additional semantic significance and not forming a close syntactic unit with the noun.

The most frequently used adjectives in both attributive and predicative functions are those expressing general positive evaluation. The second most frequent group includes adjectives conveying ethical positive evaluations. Positive evaluative adjectives in the predicative function are less common and are used as objective predicatives.

The adjectives in question can be used in elliptical sentences and convey the author's subjective assessment of the previous situation. They can be combined with adverbs of degree and affect the intensity of emotional evaluation. Elliptical sentences are typical of dialogues.

As a result of the analysis of English literary texts, it is shown that that the adjective has main functional features of attribute and predicate at the syntactic level,

It is determined that positive evaluative adjectives are more frequently used in the attributive function, however, they express positive evaluation more intensely in the predicative function.

Key words: positive evaluation, adjectives, syntactic functions, attribute, predicate.

УДК 821.161.2'374.4+821.09 Франко
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.15

Космеда Т. А.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

СЕМАНТИКА, ПРАГМАТИКА І СИНТАКТИКА НОМІНАЦІЙ ІЗ КОРЕНЯМИ ***УКР- / РУС-*** У ДИСКУРСИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗБІРКИ ПАРЕМІЙ «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ», УКЛАДЕНОЇ І. ФРАНКОМ

Анотація. Дослідження виконане в руслі функційно-семантичної парадигми у фокусі націєцентризму. До аналізу залучено збірку паремій «Галицько-руські народні приповідки», що укладена І. Франком. Увага сфокусована на з'ясуванні особливостей функціювання в пареміях номінацій із коренями *укр- / рус-* (іменників, прикметників і прислівників, загальних і власних, абстрактних і конкретних, а також речовинних назв). Виокремлено їх семантико-прагматичне навантаження і схарактеризовано особливості синтагматики. Продемонстровано, що лексема *руський* уживається в значенні (1) 'український' і (2) 'галицький', водночас частіше актуалізована семантика 'галицький'. Етнонім *русин* ужито аналогічно як (1) 'українець' і (2) 'галичанин' із домінуванням функціювання цього слова в другому значенні, що притаманне й складним прикметникам (*русько-німецький* і *німецько-руський*). Означення *українсько-руський* презентує семантику 'галицький'. Прислівник *по-руськи* розвинуло, відповідно, значення 'по-українськи' і 'по-галицьки', а також позитивно оцінне – 'по-людяному; гуманно'. Якщо йдеться про мову, то функціюють такі номінації: найчастіше *руська мова*, *руський язик*, *південно-руська мова*, *південно-руський язик*, рідко – *українська мова*. Однак І. Франко в кожному разі інтерпретує актуалізоване значення. Поширеними є і характерні для різних періодів існування України номінації *Русь, Україна-Русь*, а також назви історико-географічних та етнокультурних частин України (*Слобідщина, українська Галичина* чи *східна Галичина*, *російська Україна*). Семантико-прагматичне навантаження розглянутих номінацій у контексті паремій вербалізує переважно позитивні смисли, схвальну тональність. Зокрема *українська мова* оцінюється в порівнянні з іншими мовами з указівкою на її переваги. Коли ж усе *руське / українське* омовлюється з огляду чужинця, актуалізується негативна семантика, тональність насміху, глуму, іронії.

Викладений матеріал важливий для історії української мови, української термінології, лінгвокультурології та лексикографічної практики, а перспектива полягає в необхідності інтерпретації інших концептів української лінгвокультури, що вербалізовані в паремійному фонді.

Key words: націєцентризм, паремія, прагматика, семантика, синтактика, номінації з коренем *рус- / укр-*.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження виконане в сучасній функційно-інтерпретативній парадигмі з актуалізацією принципу націєцентризму у фокусі проблематики історії української мови, термінології та лінгвокультурології. Як відомо, «між назвами, самоназвами народів і їхніх мов у різних джерелах немає повної відповідності» [1, с. 374], тому вивчення цього питання залишається на часі. Погоджуємося зі С. Єрмоленко, що «сприймання свого буття й буття своєї мови серед інших мов світу» [там само, с. 382] – це питання, яке належить, крім того, до психічних чинників усвідомлення себе, що виразно фіксується в українському паремійному фонді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із розглядуваної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. «Галицько-руські народні приповідки», укладені І. Франком, приваблюють учених як дослідницький матеріал у різних ракурсах, зокрема на цьому матеріалі Н. Бойко (2017) вивчала особливості вербалізації мовленнєвих норм [див.: 2]; Л. Гнатюк (2022) студіювала специфіку оказіональної деривації як вияв своєрідності народного мовомислення [див.: 3]; Т. Космеда (2011) – комунікативну компетенцію галичан [див.: 4], а також відображення в пареміях категорії гендеру [див.: 5]; зазначена вчена у співавторстві із С. Колонюком (2022) схарактеризували самобутність концептуалізації взаємостосунків галичан і поляків у другій половині XIX століття і презентували унікальність омовлення етнічних образів [див.: 6]. Проблему значення номінацій із коренем *рус- / укр-*, що функціюють в актуалізованій збірці паремій, на сьогодні не досліджено.

Формування мети статті. Мета цієї наукової розвідки – виокремлення особливостей функціювання лексем із коренем *укр- / рус-* у дискурсивному просторі збірки паремій «Галицько-руські народні приповідки» (1901–1910), що укладена Іваном Франком [7] з урахованням контексту паремій і наданих до них коментарів. Ставимо завдання простежити особливості семантичного й прагматичного наповнення лексем із указаними коренями, їх аксіологійну тональність, а також особливості сполучуваності. Для аналізу дібрано близько 200 паремій. Під час їх презентації збережено оригінальну орфографію.

У науковій студії використано як загальнонаукові, так і спеціальні лінгвістичні методи, передусім традиційний описовий для дескрипції дослідницького матеріалу й викладу теоретичних засад. Крім того, актуалізовано прийом аналізу словникових дефініцій, що презентовані в розглядуваній паремійній збірці; інтерпретаційний і контекстуальний типи аналізу спроєктовані й на текст паремії, і на коментарі І. Франка; дискурсивний аналіз допомагає витлумачити значення розглянутих номінацій, а прагматичний – схарактеризувати відповідні смисли та тональність.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У коментарях до паремій І. Франко неодноразово використовує лексему *руський* у значенні ‘галицький’ або ‘український’. Найчастіше це означення стосується вказівки на етнічну належність села, напр.: *А в-завтра Ягнішки: що не забрав, то підут пішки – «Ягнішка – мазурська форма імені Agnes, якої свято припадає 21 січня нового стилю. Поговірка мабуть про мазурську сім'ю, що забралася з* ***руського села*** *з дрібними дітьми, із яких одні поїхали возом, а решта пішла пішки»* [7, с. 1743]; *В селі не можна обійтися без попа і без жида – «Типові* ***руські села*** *з обов'язковим попом і обов'язковою корчмою з орендарем жидом виробилися у нас під впливом панщизняних порядків по розпаденню дворищ у XVII–XVIII віках»* [7, с. 1449]; *Кожде село має ношу свою – «В* ***руських селах****, а особливо в гуцульських панує велика різнородність народної ноші»* [7, с. 1449], тобто йдеться про етнічну культуру: особливий колорит, традиції галичан, ширше – українців та ін.

Наводяться паремії, що ілюструють поведінку галичан: *Ногами по камінню йде, а чоботи на палиці несе – «Звичайна поява у* ***руських селян****»* [7, с. 1191]; ідеться про їхнє важке життя на чужині: *Єдина біда не дасться в знаки, аж як ся десять до купи злізе – «****Русин*** *так привик до лиха, що одно само йому немов і байдуже»* [7, с. 102]; актуалізовано словосполучення *руський люд*: *«…цей варіант без сумніву взятий уже з уст* ***руського люду****…»* [7, с. 863].

І. Франко розмірковує про характер походження паремій, зіставляючи українську й польську лінгвокультури, напр.: *Хто не читав Гудри, не буде мудрий – «Ця приповідка скомпонована здається самим Барончем. (Ks. Sadok Baracz, Bajki, fraszki, podania przyslowia i piesni na Rysi, Lwow 1886, wyd. drugie, c. 257). Автор пояснює в скобках, що Гудра був "slawnu kaznodzieja", одначе про такого проповідника ані в* ***руському*****, ані в** ***польському письменстві*** *невідомо. Вже сама форма "mudry" римована до "Hudry" вказує на ненародне походження приказки»* [7, с. 1691]. Ідеться про відмінність польської і української лінгвокультур, що виявляються в релігійних настановах, порівн.: *Як коло польського Різдва, так коло польського Петра; як коло* ***руського Різдва****, так коло* ***руського Петра*** *– «Метеорологічна характеристика різниць календарів григоріанського від юліанського»* [7, с. 1314], а також іронійно-жартівливий вислів *Відкладає справу, як ляхи свято – «Польські свята супроти* ***руських*** *повідкладані, пізніші»* [7, с. 1081].

Побутують також терміни *руські газети* в значенні ‘галицькі газети’, напр.: *А то го вбили, вгаманували! – «Натяк на біблійне оповідання про Гамана, жидівського ворога, що погиб через те. Зрештою жиди в Галичині по місточках на свій празник наймають бідного християнина, перебирають його за Гамана і з радісними криками б'ють його, не раз так сильно, що бідолаха тяжко це відхорує. Про це перед кільканацятьма роками були звістки в* ***руських газетах****»* [7, с. 87]; *руський звичай*, напр.: *Би, аби знав, по чому локоть – «Про давній* ***руський звичай****, закріпляти биттям (переважно у молодших) знання якоїсь важної речі, отже приміром місця, доки сягає межа або границя сільської землі, 87 або в нашім випадку ціни (бо таке очевидно первісне значення цієї приповідки)»* [7, с. 88]; *руське життя*, напр.: *Із за доброї години ожидай лихої днини – «Песимістичний погляд вироблений практикою* ***руського життя****, що за одну щасливу годину приходиться відбувати довгі дні нужденного, прикрого життя»* [7, с. 447]. Руське життя, життя галицьких русинів залежало від *руського банку*: у паремії вербалізовано прецедентну ситуацію, що зафіксувалася в пам'яті, як негативний життєвий досвід, порівн.: *Банк деришкіра – «Так прозвано сумної пам'яті так званий крилошанський або* ***руський банк****, який зруйнував десятки тисяч селянських господарств східної Галичини»* [7, с. 615]. Паремія *Ліпше соломяна згода, як золоте право* в значенні *«характерний* ***руський нахил*** *до так званих гнилих компромісів, сполучених з власного шкодою»* [7, с. 851] ілюструє відповідну політичну поведінку русинів.

Наводяться паремії, що фіксують традиційне ставлення до померлих: ***О умерлім добре говори, а ні, то мовчи*** *– «****Руський виклад*** *латинської приказки: "De mortuis nihil nisi bene"»* [7, с. 1612]. *Руський виклад* використано в значенні ‘переклад на руську (українську) мову’, порівн. також: *«Кепкують із такого, що побувши довше в місті або в війську і вернувши до села, говорить ламаною мовою, мішаючи* ***руські слова*** *з польськими та німецькими. Фурт – німецьке fort – геть, скрізь»* [7, с. 390]; *Жовнір має мати чотири річи: бруцак, штруцак, ницак і пуцак – «Приказка взята зі старого військового регламенту, в якому* ***німецькі слова перероблено механічно на руські****»* [7, с. 804]. *Руські слова* – у цьому разі ‘слова руської (української) мови’. До речі, паралельно використовується й *українські приказки*, порівн.: *А що, лилики, проїли мої бики? – Коби ми здоровії, проїмо й корови – «Варіант* ***української приказки****: «Москалики-соколики» і т. д. У нас лишилися лише останні склади з слова «москалики» перероблені на «лилики»* [7, с. 1049], а також український весільний обряд – *Сходи сі, роде, коровай сі крає … люде…*: *«Коровай – символ родового принципу в* ***українському весільнім обряді****»* [7, с. 994].

Розглядувані паремії фіксують належність певного виду їжі до улюблених для окремих етносів, напр.: *Чесник –* ***руське*** *сало*: *«Його вживають їдячи сухий хліб, для побудження слини і заострення смаку»* [7, с. 1684]. У паремії ***Руський хліб*** *мелай, а булка в носі свище – «Значення не зовсім ясне; говорять, коли кому не смакує мелай і він забагає чогось ліпшого»* [7, с. 1420]. Поняття, презентоване в словосполученні *руський хліб*, має високу позитивну оцінку. Значення ‘унікальності’ зафіксоване й у словосполученні *руський місяць*, – *«****Руський місяць*** *уважається чимось довшим від звичайного»* [7, с. 1420]. Паремія ***Руська ощадність****: оден сірник на чотирох, а кварта горівки на одного* потрактована як своєрідну інструкцію: *«Говорять арештанти, яким заборонено в казнях держати запалки і яким хочеться курити, а від часу до часу випити горілки. Дістявши контрабандою запалки вони ховають їх як найстаранніше, а щоб мати їх на довше, розколюють один сірник на дві або чотири часті і при помочи тріння ялової дошки твердим патичком, приміром держалном ложки, викликують на дощці таке тепло, що з неї починає куритися дим, і тоді в тім місці без потирання сірничка запалюють його хоч би із четвертою частю головки. Натомість горілку, спроваджену контрабандою, стараються випити як найшвидше і по найбільшій мірці»* [7, с. 1420]. Омовлено позитивну оцінку, оскільки українців кваліфікують як кмітливих людей, здатних бути ощадними. Про кмітливість руських (галицьких селян) ідеться і в прислів'ї *Коби-с ми так ни тівна, то бим ти дав – «Говорить чоловік до вагітної жінки, що набив би її, якби не була при дитині. Бити вагітну жінку уважається дуже тяжким гріхом. В часі селянських розрухів бувало так, що селяни проти жовнірських*

команд, висланих проти них, коли ті команди складалися з ***руських жовнірів****, виставляли наперед вагітних жінок, певні в тім, що ніякий вояк не поважиться стріляти на них»* [7, с. 1582]; *Був Шумлянський, не шумів, був Шептицький, не шептів, і ти Рило не рий – «Поговірка* ***руських священників*** *з кінця XVIII віку про полонофільські змагання єпископа Рила. Поляки зложили про нього свою приказку: Aż popatrzeć miło, Jak jedzie ksiądz Ryło»* [7, с. 1730]. Подано вказівку, що наведена вище паремія характерна для мовлення галицьких священників, які засуджували полонізаторську діяльність, однак польські ксьонзи також змоделювали приказку, що має протилежний зміст. Простежуємо «діалог паремій» у мовленні українців і поляків.

Простежуємо означення щодо національної належності священників: ураховуються етнічні ознаки, порівн.: *руський піп – Ци піп, ци ксьонц, ци яка така стила мама, тай все з хлопа тєгни – «Нарікання на здирства* ***руських*** *і* ***латинських попів****. "Стила мама" – нечиста сила»* [7, с. 1285]; *руський владика, руським єпископ*, напр.: ***Руський владика*** *до* ***польської владичиці*** *на хрестини пішов – «Так мав відповісти селянин латинникам на їх кпини над* ***руським єпископом****»* [7, с. 304]. Запропоновано мовленнєву формулу, що належить до комунікативного жанру ущипливості, а це свідчить, що галицькі українці вміли постояти за себе. У приповідках згадують *руського Бога*, жартівливо порівнюючи його з богами інших етносів, напр.: ***Боже наш***, ***Боже ваш***, ***Боже руський***, ***Боже пруський****, штири вас – «Жартливий насміх над таким, що раз у раз любить зітхати та приговорювати: "Боже! Боже!"»* [7, с. 134]; ***Боже руський***, ***вибери польському очі!*** *– «Жартливий вислів* ***русько-польського*** *антагонізму»* [7, с. 134]; *Кілько є богів?* ***Панський***, ***руський*** *і* ***жидівський*** *– «Жартують бойки із різниці церков та віросповідань»* [7, с. 152].

Про різну символіку опозиції *лівий – правий* у польській і українській релігійній лінгвокультурі свідчить таке жартівливе прислів'я: ***Матінка Божа польська*** *була* ***не така робітна як руська****, тому тримає Христа на* ***правій руці****, не зробленій; а* ***руська*** *має праву руку зроблену, тому й тримає дитятко* ***в лівій руці*** *– «Говорив монах Йосиф Гродський, як пізнавати образи Матері божої»* [7, с. 1101]. Однак у деяких словосполученнях, що входять у склад розглядуваних приповідок, простежуємо негативну оцінку певних рис русинів чи їхньої поведінки, насамперед це стосується зрадників, порівн.: ***Руські кости*** *обросли польским мнєсом – «Дражнять* ***перекинчиків****, або* ***русинів*** *латинського обряду»* [7, с. 1420]; ***Руське серце***, ***польський дух, а німецький капелюх*** *– «Характеризують перекинчика, що* ***вдає раз русина, раз поляка****»* [7, с. 1420]. Подаються й неправдиві, на думку І. Франка, негативні характеристики русинів, напр.: *Нині дар, а завтра віддай – «Характеризують хиткого чоловіка, що сьогодні дає, а завтра відбирає.* ***Поляки сю прикмету характеру називають руською****, … – та* ***безпідставно****, бо приказка, а значить, і прикмета відома вже римським моралістам: Puerilis est mos quae dedisti recipere»* [7, с. 584]; *«****Руське перекабачення німецької команди****: In Doppelreihe rechts um!»* [7, с. 703] – 'пристосування до української (руської) мови'.

Словосполучення *руська дівка*, що номінує українку, має зневажливе значення: *«Для чужого кожна* ***руська*** *дівка – Мариська»* [7, с. 1094].

Цікавим, як видається, є тлумачення словосполучення *руська мати*, що має виразне означення *великая*. Ця перифраза засвідчує, що народ Русі (русини) належить до великого етносу, порівн.: ***Великая руська мати*** *– «Поговірка мабуть книжного походження. Значить* ***руського народу*** *багато,* ***русини – сила****»* [7, с. 205]. Термін *український* уживається рідше, порівн.: *Гавриіл завідує громами – «В переважній часті* ***українського народу*** *тай у інших славян спеціальний громовик – Ілля»* [7, с. 375].

У коментарях І. Франка зустрічаємо актуалізацію прикметника *галицько-руський* у значенні 'галицько-український', що розглядається як єдине поняття (родо-видові зв'язки), напр.: *Що хлоп, то війт, а що жид, то арендар – «Жартлива характеристика* ***галицько-руського*** *села, де кожний господар уважає себе кандидатом на війта, а кождого жида називають орендарем»* [7, с. 1650]. Увагу привертає складний прикметник *українсько-руський*, однак, очевидно, у цьому разі, власне, ідеться про родо-видові зв'язки: *український* – родове поняття, а *руський* – видове, оскільки *русинами* називали переважно галицьких українців, якщо йдеться про XIX ст., хоча, якщо згадується Русь, то в цьому разі, коли розмірковували про її населення, також, зрозуміло, використовували етнонім *русин*, напр.: *Як воробець напє ся в Воведенію в добиччачім сліду води, то ся напасе худоба до Їря трави – «Господарське правило, див. Матеріали до* ***українсько-руської*** *етнології»* [7, с. 330].

Простежуємо функціювання інших складних прикметників, що вказують на ознаку 'належність до народу' з компонентом *руський* у значенні 'український', напр., *українсько-німецький*: *А ци не видів ти форс на біле коня? – «Передразнюють* ***русько-німецьку*** *промову. "Форс на біле коня", може образово "Frost auf dem weissen Pferde"»* [7, с. 1628] чи *німецько-український*: *Вас костен селедець? – «Передражнюють мішане,* ***німецько-руське*** *запитання вояка»* [7, с. 1448].

У слова *руський* простежуємо широку синтагматику: *руська впертість; руська неподатливість; руський нахил* ('манера поведінки')*; руська шкіра; руські кості; руське серце; руський селянин; руський люд; руське письменство; руське слово: руські газети; руський звичай; руський священник; руський піп; руський владика; руський єпископ; руська Матінка Божа; руський Бог; руська мати* ('Русь-Україна')*; руська дівка; руський хліб; руське сало; руський піст; руське життя; руський банк; руський місяць; руське Різдво* ('релігійне свято')*; руський Петро* ('релігійне свято')*; руське село*; *руський виклад; руський жовнір; руський Чернелев; руська мова; руський язик; руське перекабачення* ('пристосування до руської /української/ мови').

У лексеми *український* валентність вужча, і вживається воно рідше: *українська приказка; українська пісня; українське слово; український весільний обряд.*

Прислівник *по-руськи* (*по руськи*), що утворений від лексеми *руський*, уживався в значенні **(1)** 'по-українськи, українською (по українськи) або по-галицьки', напр.: *Лиш пушка пари в нім – «Пушка* ***по українськи*** *пучка – те, що можна взяти стуленими двома пальцями: великим і вказівним»* [7, с. 1361]; *Господь говорив до Ядама* ***по руськи****, Ядам до Єви по чеськи, а дідько до Єви по польськи* [7, с. 511]; *По німецьки нецки, по польськи корито …* ***по руськи*** *валів – «Характеризують різницю між трьома народами»* [7, с. 1184] і **(2)** 'людяно, гуманно (по-людяному, гуманно)', порівн.: *Скажи міні* ***по руськи*** *тай по людськи – «****Руське*** *ідентифікується тут із* ***загально-людським****»* [7, с. 1420]. Але простежується й антонімне значення: *Най буде* ***по руськи***, ***але не по людськи*** *– «Чому якраз проти-*

ставлено ***руське*** *людському, годі сказати»* [7, с. 1420]. *Господь говорив до Ядама* ***по руськи****, Ядам до Єви по чеськи, а дідько до Єви по польськи – «Інтересна характеристика різних язиків.* ***Руська мова вважється ясною, легко зрозумілою****, чеська куцою та здатною до розказування, а польська облесною, а до того вона повна сичучих та шипучих звуків»* [7, с. 511]. *Українська,* себто *руська*, мова, як бачимо, порівнюється з іншими мовами: вербалізовано переваги української мови.

Українська мова в дискурсі коментарів І. Франка до зібраних ним приповідок номінується і як ***південно-руська*** відповідно до традиції наукового дискурсу XIX ст., порівн.: *Він там буде гараса скакати – «Буде сердитися. Гарас – фламандське місто Аррас у північній Франції, із яким наші купці в XVI–XVII віках мали часті торговельні зносини. Від назви того міста пішла назва гарус, червона бавовняна матерія або пряжа, і гарасівка – червона стяжка або шнурок, якими обвивають капелюх. В архіві міста Арраса збереглася і досі і була недавно віднайдена проф. Ягічем коротка граматика* ***південно-руського язика*** *XVII в., написана незалежно від Мелетія Смотрицького»* [7, с. 1473].

Незнання, не використання руської (української) мови як рідної засуджується, порівн.: *Хто сі* ***руського язика*** *встидає, той благословенства од Бога ніколи не має – «Афоризм книжкового походження»* [7, с. 1421]. Вербалізується твердження про необхідність знати українську лінгвокультуру, правила її мовленнєвої поведінки, етикету, напр.: *Коли знаєш* ***руську мову****, то знай же й політику – «Під політикою розуміється тут спосіб чемного поводження з людьми»* [7, с. 1420].

У наведеному нижче прикладі в коментарях І. Франка використано лексему *руське* в значенні ‘руське (українське) мовлення’, тобто простежуємо моделювання каламбуру на основі актуалізації паронімів, порівн.: *Наступив пан хлопові на ногу тай каже: «О, пардон!» – «Ти сам пердун!» – відказав хлоп*: у цьому разі змодельовано таке значення – *«Гумористичний анекдот, опертий на незрозумінні слова, перекрученого на* ***руське****»* [7, с. 1234].

Наведімо текст уживання терміна *руська мова* в значенні ‘українська мова’: *Зійшлися два Андрухи, єден темний, другий глухий. ...сліпий – «Приповідка перекладена з польського, що вказує невідповідний* ***руській мові*** *акцент останнього слова “глухий”. Уживається, коли два нездари беруться разом до якогось діла»* [7, с. 49].

В окремих випадках І. Франко використовує у своїх коментарях термін *український язик* (*українська мова*), напр.: *Яспеда якась, не жінка – «“Яспеда” – в* ***українському*** *від цього слова прикметник гадспидський – означає лихого духа. Яспеда, гаспеда з грецького ἀσπις – гадина, веретільниця»* [7, с. 1752]; *Щоби й вітром по тобі не пахло! – «Тобто: забирайся геть; в* ***українському****: щоб і дух твій не пах»* [7, с. 302]: наведено паралельну конструкцію, що використовується в українській літературній мові; *Яремушка утонув, а Хомушка не сплинув – «Відривок із гумористичної пісні про Хому і Ярему, великоруського походження, але розповсюдженої також по Україні в* ***українській*** *переробці. Галицький відривок своїми формами “Яремушка” і “Хомушка” зраджує великоруське, походження»* [7, с. 1751]. Термін *український* для означення мови використано і в наступному тексті збірки: *Коли-сь недуж, не вяжи гудз – «Значення неясне,* ***український*** *варіант: не берися за гуж»* [7, с. 1174]. Згадується й термін *українське слово*, напр.: *Той твій небіг, що сі на тебе зміг – «Твій батько. Говорить чоловік, до якого інший обертається словом “небоже”. “Небіж” крім свояцтва (****на Україні****) значить у* ***Галичині*** *головно якогось малозначного, підрядного чоловіка, слугу, або заробника. В сій формі* ***українське*** *слово перейшло до жидів як nebbich, над яким жидівські й німецькі філологи довго ламали собі голову»* [7, с. 1170]; використано також номінацію *руське слово*, порівн.: *Варум баба не палила? Бо гольц дома не було – «Передразнюють говірку урльопника, що мішає* ***руські слова*** *з німецькими»* [7, с. 63]; *Він уже фурт по польску гандолит – «Кепкують із такого, що побувши довше в місті або в війську і вернувши до села, говорить ламаною мовою, мішаючи* ***руські слова*** *з польськими та німецькими. Фурт – німецьке fort – геть, скрізь»* [7, с. 390]. Актуалізовано словосполучення *українська пісня*: *Богатому дідько доносить … додає. – «Віра в нечисте походження багатства, пор.* ***українську пісню*** *про Купер’яна: Хто багатий, хто хороший, Кому носить з річки грошей»* [7, с. 66]. У вислові *Не допирає рекс ум –* ***«Руське перекабачення*** *німецької команди: In Doppelreihe rechts um!»* [7, с. 703]. Ужито й власні назви *Україна, Галичина.*

Простежуємо міркування про мовні емоційні комунікативні формули бойків, протиставляються факти діалектного мовлення з вигуковими конструкціями української літературної мови: *Гі на тя! – «Бойківський окрик переляку або обурення, те що* ***українське****: тю на тебе!»* [7, с. 407].

Нерідко в пареміях, зібраних і потрактованих І. Франком, ужито хороніми *Україна*: *Яка ми далека* ***Україна!*** *– «Говорять образово про недалеке село або місто»* [7, с. 1612], але відчувається певна іронії, оскільки *«зросійщена Україна» насправді була близько територіально, однак водночас вона була за кордоном. Змодельовано й семантичний антонім наведеної паремії: То не далека* ***Украйина*** *– «Говорять про не дуже далеке місце»* [7, с. 1611]; *Або ж то така далека* ***Україна****? – «Говорять у значенні: це не далека дорога»* [7, с. 1611], а також *Не далека то* ***Україна*** *– «Загально: недалека сторона, не далека дорога.* ***Україна*** *– сторона хоч не зовсім близька, а все ж таки своя, не дуже далека»* [7, с. 581]: актуалізовано смисл ‘Україна – рідна, своя’.

Омовлюється симпатія до *України-Русі*, що долає всі випробування, які випали на її долю впродовж її багатостраждальної історії, напр.: ***Тверда Русь*** *все перебуде – «Потішають себе* ***русини*** *в біді»* [7, с. 1420]. На міцність Русі-України вказано і в прислів'ї ***Руси*** *твердий корінь – «Стара приповідка про тривкість* ***руського населення*** *у засиджених місцях»* [7, с. 1420]. Фіксується й значення, що Русь мала особливий статус: *Сама* ***Русь*** *на відпусті була – «Говорили про відпуст у польськім відпустовім місці Кохавині»* [7, с. 1420].

Іронійну тональність має і така паремія: *Хоть би-сь глядів* ***по всій Україні****, добра не знайдеш – «Песимістичний погляд чоловіка, якому не ведеться в житті»* [7, с. 1612]. Трапляються жартівливі прислів’я, які презентують іронію щодо походженням цього хороніма, напр.: *У нас* ***Україна*** *– треба собі самому хліба укроїти: «Жартлива гра слів, основана на подібності слів: “Україна” і “укроїти”»* [7, с. 1611–1612].

Зафіксоване шанувальне ставлення до України, напр.: ***На Україну*** *ходити – «Говорять про чоловіка, охочого до мандрівки»* [7, с. 1611].

Деякі паремії фіксують номінації різних частин України, порівн.: *Нема* ***слободи****, як* ***на Україні*** *–* ***«Східна задніпрянська***

часть України *називається* ***Слобідщина*** *для того, що після Хмельниччини люди із* ***західної України*** *масами переселялися на вільні землі)* [7, с. 1485]: І. Франко надає коментар і пояснює політико-географічні реалії України, пропонує певні історичні відомості.

Простежуємо використання поняття *російська Україна*, порівн.: *Я* ***русин****, ти москаль, я ся вс-у, ти таскай – «Передиралися селяни народовці з москвофілами. Приповідка мабуть занесена із* ***російської України****…»* [7, с. 1420].

Омовлено й події, що відбувалися на території, власне, Східної Галичини, порівн.: *Воробці то так як мазури, що в чуже гніздо лізут – «Натяк на сучасну мазурську колонізацію в* ***східній Галичині****»* [7, с. 329]. У коментарях І. Франко чітко вказує на регіон Галичини, що є складником України, порівн.: *«"Небіж" крім свояцтва (****на Україні****) значить у* ***Галичині*** *головно якогось малозначного, підрядного чоловіка, слугу, або заробника. В сій формі* ***українське*** *слово перейшло до жидів як nebbich, над яким жидівські й німецькі філологи довго ламали собі голову»* [7, с. 1170].

Висновки з дослідження і перспективи пошуків у зазначеному науковому напрямі. У дискурсивному просторі розглядуваних паремій та коментарях, які надає І. Франко, лексема *руський* інтерпретується більш широко – як 'український' і вужче – як 'галицький'. Таке саме значення презентує і етнонім *русин* – 'українець' і 'галичанин'. Зазначене проєктується і на номінації *руська мова* і *руський язик.* Лексема *український* вживається дуже рідко.

Як показує матеріал, слова *руський* і *русин* частіше вжито в значенні 'галицький' і 'галичанин'. Наведено низку паремій, у яких порівнюються етнічні особливості українців, зокрема галичан (представників різних професій, роду занять, за належністю до місця проживання та ін.), з іншими народами, що вербалізовано в жартівливій тональності з наданням переваг (позитивної оцінки) *руським*, *русинам*, хоча засуджується зрадництво. Коли ж у пареміях омовлюються думки інших народів про *руських* чи *русинів*, то презентовано негативні характеристики з тональністю насміху та зневаги.

Простежуємо функціювання складних прикметників, як-от: *галицько-руський* у значенні 'український', а також, на перший погляд, тавтологічне *українсько-руський* у значенні 'галицький', а також *русько-німецький* чи *німецько-руський* у значенні 'галицько-німецький' чи 'німецько-галицький'.

Лексема *руський* презентує широку сполучуваність з іменниками різних лексико-граматичних розрядів (абстрактних і конкретних, власних і загальних та речовинних назв).

Привертає увагу, що прислівник *по-руськи* презентує значення, що містяться в прикметнику *руський*, від якого він походить, але, крім того, й позитивно оцінне – 'людяно; гуманно'.

Позитивно оцінюється і номінація *руська мова*, що особливо увиразнюється під час порівняння рідної мови з іншими мовами. Синонімами до *руська мова, є руський язик*, *південно-руська мова* й *південно-руський язик* та рідко вживане *український язик.* Ідеться про особливості руської мови, її комунікативні формули.

З великою симпатією характеризуються хороніми *Русь, Україна, Україна-Русь*, виокремлено історико-географічні та етнокультурні назви регіонів – *Слобідщина, Східна задніпрянська часть України* й *Західна Україна*, *українська Галичина* й *Східна Галичина*, що належала до Австро-Угорської імперії, а також *російська Україна*, що входила до складу Російської імперії.

Отже, у «Галицько-руських народних приповідках» Іван Франко показує своєрідність омовлення слів із коренями *рус-і укр-*: це прикметники-означення з широким спектром сполучуваності, іменники на позначення етнонімів і географічних назв, що переважно презентовано в позитивній тональності. Однак актуалізовано дихотомію свій – чужий: із погляду чужого усе *руське / українське* кваліфікується радше в іронійній тональності.

Перспектива студії полягає в необхідності подальшого дослідження номінацій, пов'язаних із концептом *український, руський*, з відповідним декодуванням семантико-прагматичних смислів для презентації цілісної картини щодо інтерпретації цих понять і внесення уточнень у лексикографічні видання.

Література:

1. Єрмоленко С. Лінгвісти про походження української мови. *С. Єрмоленко*. *Нариси з української словесності (стилістика та культура мови)*. Київ: Вид-во «Довіра», 1999. С. 369–382.
2. Бойко Н. І. Паремійна вербалізація мовленнєвих норм у «Галицько-руських народних приповідках» І. Франка. *Література та культура Полісся : Зб. наук. праць*. 2017. Вип. 86. *Серія «Філологічні науки»* № 8. С. 210–218.
3. Гнатюк Л. П. Оказіональна деривація як вияв специфіки народного мовомислення (на матеріалі «Галицько-руських народних приповідок», зібраних і впорядкованих Іваном Франком). *Українська мова*. 2022 (а). Вип. 2(82). С. 23–37.
4. Космеда Т. Комунікативна компетенція галичан в інтерпретації Івана Франка. *Вісник Львів. ун-ту.* Сер. філологічна. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. Вип. 52: Загальне мовознавство. С. 108–121.
5. Космеда Т. Відображення категорії гендеру в «Галицько-руських народних приповідках» І. Франка. *Słowo. Tekst. Czas – XI: Frazeologia słowiańska w aspekcie onomazjologicznym, lingwokulturologicznym i frazeograficznym* ; pod red.: M. Hordy, W. Mokijenki, T. Szutkowskiego, H. Waltera. Szczecin; Greifswald, 2012. S. 529–538.
6. Космеда Т. А., Колонюк С. М. Паремійна концептуалізація взаємостосунків галичан і поляків у другій половині XIX століття: вербалізація етнічних образів (на матеріалі збірки «Галицько-руські народні приповідки»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2024. Вип. 67. С. 60–65.
7. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Львів: б/в, 1901–1910; цифрове перевидання: 2014–2021. 1753 с.

Kosmeda T., Semantics, pragmatics and syntactics of nominations with the roots *укр-* / *рус-* in the discursive space of the proverb collection "Galician-Ruthenian Folk Sayings", compiled by I. Franko

Summary. The study is conducted within the functional-semantic paradigm, with a central focus on nation-centrism. The analysis is based on the proverb collection "Galician-Ruthenian Folk Sayings", compiled by Ivan Franko. The research concentrates on identifying the specific features of the functioning of nominations with the roots *укр- / рус-* (nouns, adjectives, and adverbs, both common and proper, abstract and concrete, as well as substance nouns) in paremias. The semantic and pragmatic load of these lexical items is analysed, along with their syntagmatic properties. The lexeme *руський* (*rus'kyi*) is shown to be used with the meanings (1) 'Ukrainian' and (2) 'Galician', with the latter being more

frequently actualised. The ethnonym *русин* (*rusyn*) is also employed in the meanings (1) 'Ukrainian' and (2) 'Galician', with the second interpretation being predominant. This tendency is likewise characteristic of compound adjectives such as *русько-німецький* (*rus'ko-nimets'kyi*) and *німецько-руський* (*nimets'ko-rus'kyi*). The attribute *українсько-руський* (*ukrains'ko-rus'kyi*) conveys the meaning 'Galician'. The adverb *по-руськи* (*po-rus'ky*) has developed the meanings 'in Ukrainian' and 'in the Galician manner', as well as a positively marked evaluative meaning 'humanely', 'in a humane way'. When referring to language, the following nominations are used: most commonly *руська мова* (*rus'ka mova*), *руський язик* (*rus'kyi iazyk*), *південно-руська мова* (*pivdenno-rus'ka mova*), *південно-руський язик* (*pivdenno-rus'kyi iazyk*), and more rarely *українська мова* (*ukrains'ka mova*). However, in every case, Ivan Franko provides contextual interpretation of the actualised meaning. The study also identifies frequent references to names typical of various historical periods of Ukraine's development, including *Русь* (*Rus'*), *Україна-Русь* (*Ukraina-Rus'*), as well as historical-geographical and ethnocultural designations such as *Слобідщина українська* (*Ukrains'ka Slobozhanshchyna*), *Галичина* (*Halychyna*), *східна Галичина* (*skhidna Halychyna*), and *російська Україна* (*rosiys'ka Ukraina*). The semantic and pragmatic load of the studied nominations, as verbalised in the context of the paremias, predominantly conveys positive meanings and an approving tone. For instance, the Ukrainian language is evaluated positively in comparison with other languages, with references to its advantages. However, when *руське* (*rus'ke*) or *українське* (*ukrains'ke*) is characterised from an outsider's viewpoint, negative connotations are activated, expressed through mockery, derision, or irony.

The presented material is important for the history of the Ukrainian language, Ukrainian terminology, linguoculturology, and lexicographic practice, and the research perspective consists in the necessity of interpreting other concepts of Ukrainian linguoculture that are verbalised in the corpus of paremias.

Key words: nation-centrism, paremia, pragmatics, semantics, syntactics, nominations with the root *рус- / укр-*.

УДК 811.112.2'373.612.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.16

Лащук О. М.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

БІНАРНИЙ КОНЦЕПТ NÄHE: РЕЗУЛЬТАТИ ВІЛЬНОГО АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню образного складника концепту NÄHE шляхом проведення вільного асоціативного експерименту, що дало змогу встановити специфіку наповнення концепту NÄHE у німецькій мовній свідомості. У ньому взяли участь 100 носіїв німецької мови, представників різних професій і соціальних груп. Вік інформантів – 17–80 років. Рідна мова – німецька. Результати тестування розділилися на чотири групи залежно від емоційного (*wohlfühlend, fröhlich, mitfühlend, warmherzig, einfühlsam, kuschelig, Wohlgefühl, Fröhlichkeit, Freude*), інтелектуального (*Intelligenz, Gemeinsamkeit, Erfolg, unbeschwert*), фізичного (*Kontakt, Körperberührung, Sex, Umarmung, Hilfsbereitschaft, Partnerschaft*) й духовного (*Heiligkeit, Vertrauen, Menschlichkeit, harmonisch, sicher, geborgen, hoffnungsvoll, glücklich*) досвіду. Найбільша кількісна репрезентація – це «*Liebe*» (любов) 68%, «*Familie*» (сім'я) 58%, «*Freunde*» (друзі) 57%. Це свідчить про важливу цінність для носіїв мови та сприймається як невід'ємний атрибут щасливого існування людини в суспільстві. На основі аналізу безпосередніх асоціативних реакцій інформантів на ім'я концепту здійснено верифікацію моделі концепту з подальшим розподілом на чотири рівні особистісного простору (Я-світ/ *Ich-Welt* 16%, Спів-світ/ *Mit-Welt* 75%, Навколо-світ/ *Um-Welt* 6%, Чужо-світ/ *Fremd-Welt* 3%). Метафоричність близькості втілює локативний образ домівки, гнізда, батьківщини (*Haus, Umhaus, Zuhause, Wohnung, Nest, Heimat*); природи (*Boden, Luft, Wasser, Meer, Wälder, Strand*); теплові образи: тепло/*Wärme*, сонце/*Sonne*, сонячні промені/*Sonnenstrahlen*, ясність/*Helligkeit*, світло від свічі/*Kerzenschein*, вогонь/*Feuer*, камін/*Kamin*, світло/ *Licht*, які продукують не лише тепло, а й світло.

Ключові слова: бінарний концепт, вільний асоціативний експеремент, когнітивна метафора, образний складник, рівні особистісного простору.

Постановка проблеми. Концепт є центральним і найбільш суперечливим поняттям лінгвокогнітології, вирізняючись неоднозначністю свого тлумачення. Ми досліджуємо бінарний концепт NÄHE з урахуванням усіх поглядів сучасного розуміння терміна концепт, а саме його когнітивної природи, мовної вираженості й приналежності до культурно маркованих сутностей.

Аналіз останніх досліджень. Концепт характеризується наявністю низки ознак: неізольованість (зв'язок з іншими концептами); відкритість (необмеженість змісту концепту); наявність концепту в межах структурованих концептуальних сфер, котрі є фоном для концепту; цілісність і нежорстка структурованість; динамізм, креативність як здатність до змін та наповнення новими змістами й ін. [1, с. 257; 2, с. 417–418]. Антонімічний характер і наявність бінарної опозиції є однією з головних ознак категоріального статусу концептів. Схильність концепту об'єктивуватися через рядопокладені одиниці є важливою для нашого дослідження: не можна зрозуміти ДОБРО без ЛИХА, МИР без ВІЙНИ й ін. Нерідко негатив і позитив співіснують у вигляді антонімічних пар (СВІТЛО/ПІТЬМА, ДОБРО/ЗЛО, ЛЮБОВ/НЕНАВИСТЬ, ЖИТТЯ/СМЕРТЬ, МИР/ВІЙНА, ДРУГ/ВОРОГ тощо), що дає підставу науковцям говорити про бінарність і протиставлення як про два основні принципи впорядкування концептокорпусу природних мов [3].

Ми поділяємо думку Т. С. Семегин, С. М. Щербини та Н. М. Гоца про те, що термін «бінарні концепти» є найбільш коректним, адже відображає генетичну основу одиниць мислення структурувати елементи навколишнього світу за допомогою бінарних опозицій, дуалістичного світосприйняття. Бінарні концепти – це «ментальне утворення, яке структурує об'єкти навколишнього світу за характером їх різновекторного аксіологічного навантаження, а також протилежності як суттєвої ознаки ментального відображення світу загалом та кожного фрагмента дійсності зокрема» [4, с. 8].

Мета статті – дослідити асоціативне опитування носіїв мови, яке є важливим інструментом для вивчення образного складника бінарного концепту NÄHE. Для досягнення поставленої мети виконуємо такі завдання: аналіз результатів опитування; виокремлення асоціативних ознак досліджуваного концепту; застосування когнітивної метафори на матеріалі відповідей респондентів.

Матеріалом дослідження послугували 100 анкет – відповідей носіїв німецької мови на поставлені питання.

Застосування вільного асоціативного експеременту виявляється досить простим і водночас ефективним засобом досліджень. Він дає фактичний матеріал для побудови асоціативних полів певних понять, реконструкції фрагментів мовної та концептуальної картин світу [5, с. 17], у даному випадку німецької.

Під час проведення експерименту ми звернулися до опитування інформантів, запропонувавши їм написати асоціативні реакції на NÄHE за допомогою іменників, прикметників, метафоричних образів, а також висвітленням ситуацій, у яких згадані асоціації проявляються. Результати тестування розділились на чотири групи в залежності від емоційного, інтелектуального, фізичного й духовного досвіду. Імена асоціацій послугували основою для виділення образних характеристик концептів. Із метою підвищення рівня достовірності результатів відібрані такі асоціації, які повторюються не менше, ніж два рази, та мають один корінь або синонімічне значення. Слова, які були вжиті один раз не наведені.

Поняття близькості інформанти розуміють як:

1) комфортне відчуття себе, свого внутрішнього стану, благополуччя та представлене таким іменниковим рядом: *Wohlbefinden, Wohlempfinden, Wohlgefühl, Wohlfühlen* (10%);

2) гармонія (*Harmonie* 4%);
3) упевненість у собі (*Sicherheit* 7%);
4) відчуття захищеності (*Geborgenheit* 15%);
5) щастя (Glück 5%);
6) задоволення (*Genuss, Spaß, Zufriedenheit* 10%);
7) надія (*Hoffnung* 3%);
8) успішність (Erfolg 3%);
9) інтелектуальність, креативність (*Intelligenz* 5%);
10) радість (*Fröhlichkeit, Freude* 10%).

Прикметникова та дієприкметникова палітра наводить такі прояви внутрішньої комфортабельності особи: захищений (*geborgen* 3%), затишний (*gemütlich* 3%), гармонічний (*harmonisch* 8%), впевнений (*sicher* 3%), щасливий (*glücklich* 7%), задоволений (*zufrieden, befriedigt* 3%), сповнений надії (*hoffnungsvoll* 4%), благополучний (*wohlfühlend* 3%), веселий (*fröhlich* 2%), активний (у значенні «непосидючий; той, що шукає гострих відчуттів; легкий на підйом» (*unbeschwert, gefährlich* 4%)).

Цікавий той факт, що іменниковому ряду відповідає аналогічно забарвлений прикметниковий ряд. Наведені асоціації співвіднесені з Я-світом/Ich-Welt та унаочнюють внутрішньо стабільну, успішну, самозреалізовану, гармонійну особистість.

Концепт NÄHE асоціюється в носіїв німецької мови з такими концептами, як Glaube 8%, Heiligkeit 3% (віра, святість), що також стосується Я-світу/*Ich-Welt*, когнітивного сегменту – власні переконання, цінності, актуалізація духовного, емоційного досвіду (див. табл. 1).

Поняття близькості передбачає об'єднання людей, поєднаних або спільною діяльністю, або ж думками, поглядами, або просто знайомих: *Zusammenhalt 5%, Beziehung 10% Zusammengehörigkeit 3%, Verbundenheit 2%, Verbindung 2%, Bindung 2%, Gemeinsamkeit 3%, Kontakt 4%, Gemeinschaft 3%, Bekanntschaft 2%, Partnerschaft 2%, Gruppe, Kreis 5%.* Зазначені лексеми відображають **фізичний, духовний, емоційний досвіди**. Загальна кількість становить 43%, тобто носії мови вбачають у близькості контакт, спільне перебування, зв'язок.

Наступними суміжними концептами до концепту NÄHE є: *körperliche Nähe 3%, Körperberührung 4%, Sex, Geschlechtsverkehr 6%, Sexualität 3%, Leidenschaft 2%, Zärtlichkeit 4%, Umarmung 7%, Anziehung 3%, Sympathie 4%* (тілесна близькість, сексуальність, пристрасть, симпатія). У наведених прикладах реалізується **фізичний, емоційний досвід**.

У німецькій лінгвокультурі концепт NÄHE співвіднесений із родом зайнятості, професією, професійною діяльністю: *Arbeit, Stuhl 5%, Verein 2%, Schule 5%, weitere Sprachkenntnisse 3%, Musik, Kunst 2%, Tanzen 2%, DVD-Player 2%.* Тут задіяні всі види досвіду – **фізичний, духовний, інтелектуальний, емоційний**.

Найбільша кількість вербалізаторів припадає на концепти «Liebe» (любов) 68%, «Familie» (сім'я) 58%, «Freunde» (друзі) 57%. Це відображає важливість даних понять для німецької лінгвоспільноти та є невід'ємним складником щасливого існування людини в суспільстві.

Наступними асоціативними ознаками близькості є: 1) людяність (*Menschlichkeit* 4%); 2) ввічливість (*Höflichkeit* 3%); 3) комунікативність (*Kommunikation* 2%); 4) дружелюбність (*Freundlichkeit* 4%); 5) прихильність (*Zuneigung* 7%); 6) співпереживання (*Mitleid* 2%); 7) готовність допомогти (*Hilfsbereitschaft* 3%); 8) уважність (*Aufmerksamkeit* 2%). Дані ознаки позитивно забарвлені й спрямовані на успішну комунікацію. Важливим для комуніканта є вираження позитивно конотованих емоцій *Gefühls-Nähe* 5%. Тут проявляється **духовний, емоційний досвід**.

Образ концепту NÄHE пов'язаний із поняттями довіри, довірливих відносин, вірністю (*Vertrauen, Zutraulichkeit* 42%), де **втілюються духовний та емоційний досвід**.

Близькість до природи і тваринного світу (домашні улюбленці) експлікують такі асоціації: *Natur, Tiere, Haustiere, Kuscheltier* 7%. Від людини вимагається піклування, турбота, тобто затрати емоційних, тілесних сил – **емоційний, фізичний досвіди**.

Таким чином, виокремлені асоціативні реакції інформантів відносимо до рівнів особистісного простору: **Я-світ/ *Ich-Welt*** (*Glaube, Heiligkeit, Harmonie, Sicherheit, Geborgenheit, Hoffnung, Glück, Genuss, Spaß, Zufriedenheit, Wohlgefühl, Fröhlichkeit, Höflichkeit, Freude, Intelligenz, Erfolg*)16%, **Спів-світ/ *Mit-Welt*** (*Liebe, Familie, Freunde, Zusammenhalt, Zusammengehörigkeit, Gemeinsamkeit, körperliche Nähe, Körperberührung, Sex, Sexualität, Leidenschaft, Zärtlichkeit, Umarmung, Anziehung, Sympathie, Zuneigung, Mitleid, Freundlichkeit, Haustiere, Vertrauen, Zutraulichkeit*) 75%, **Навколо-світ/ *Um-Welt*** (*Partnerschaft, Bekanntschaft, Gemeinschaft, Verbindung, Bindung, Arbeit, Stuhl, Verein, Schule, Hilfsbereitschaft*) 6%, **Чужо-світ/ *Fremd-Welt*** (*Kontakt, Gruppe, Kreis*) 3%

Виокремлені асоціації вживаються в різноманітих ситуаціях, де актуалізуються всі види людського досвіду:

1) святкування сімейних свят, проведення часу в родинному колі *(feiern; in der Familie zw. den Eltern, Geschwistern, Opa und Oma; kleine Geschwister (ihnen helfen, umarmen, trösten, etw. vorlesen, Geheimnisse)*;

Таблиця 1

Імена асоціацій концепту NÄHE залежно від виду людського досвіду (у дужках указано кількість асоціативних реакцій)

Вид досвіду	Іменник	Прикметник	Загальна кількість
Духовний досвід	Harmonie (4)	harmonisch (8)	12
	*Sicherheit (*7)	sicher (3)	10
	*Geborgenheit (*15)	*geborgen, gemütlich* (6)	21
	Hoffnung (3)	*hoffnungsvoll* (4)	7
	Glück (5)	*glücklich* (7)	12
	Genuss, Spaß, Zufriedenheit (10)	*zufrieden, befriedigt* (3)	13
Емоційний досвід	*Wohlgefühl (*10)	*wohlfühlend* (3)	13
	Fröhlichkeit (4), Freude (6)	*fröhlich, erfreulich* (2)	12
Інтелектуальний досвід	*Intelligenz (*5), *Erfolg* (3)	*unbeschwert, gefährlich* (4)	12

2) спільне перебування *(wenn man häufig zusammen ist; die Nähe einer Person brauchen; neben ein ander sitzen; j-n um sich haben; zusammen Freizeit genießen; für ein ander da sein; in jeder Situation im Alltag, in dennen wir urteilen und Menschen für uns wichtig einordnen. Demnoch sind sie uns nah)*;

3) дружні стосунки *(wenn man mit einer guten Freundin ein enges und gutes Verhältnis hat; intensive Freundschaft; unter Freunden erzählen; ausgehen)*;

4) прояви любові *(unter sich liebenden Menschen haben; bei geliebten Menschen, wo eine gewisse Anzieheung entsteht; küssen; Umarmung; wenn man jemanden gern hat und gerne in seine Nähe ist und sich dort wohlfühlt)*;

5) церковне життя *(Glaube an Gott; im Gottesdienst)*;

6) підтримка, допомога *(trösten; helfen; Beistand, Hilfe, Verständnis, Unterstützung im Alltag)*;

7) спільні інтереси, зайнятість *(gemeinsame Interessen; Ps3 zusammen spielen; SMS schreiben; beim Basketball spielen)*;

8) довіра *(wo Vertrauen herrscht, keine Geheimnisse)*;

9) емоційна стабільність *(wohlfühlen; die Nähe einer Person ist so beruhigend und es machz Freude; Gefühle zeigen; Gefühlsmomente; Freundschaft, Familie, Liebe ist das, was glücklich macht)*.

Бінарний характер асоціацій виражається через лексеми *Reichweite, Entfernung, Distanz* 6%, що постулює нерозривність існування досліджуваних концептів NÄHE та DISTANZ, їх бінарну природу.

Атрибутивна диверсифікація розділилася таким чином: 1) оцінний компонент *(gut 5%, schön 12%, wichtig 2%, nett 6%, wunderbar, wunderschön 6%, angenehm 11%)*; 2) просторовий *(nah 9%, groß 2%, unendlich 3%)*; 3) емоційний *(innig 5%, herzlich, warmherzig 3%, einfühlsam 3%, zärtlich 2%, mitfühlend 2%, lieb, liebhaft, liebevoll, liebenswert 17%, ehrlich 2%)*; 4) кінетичний *(eng 5%, dicht 2%, kuschelig 6%)*; 5) температурний *(warm 22%, wärmend 3%, strahlend 2%, heiß 2%)*; 6) зоровий *(wenig Kosmetik 2%, hell 2%, diffus 2%)*; 7) смаковий (*süß 3%);* 8) спрямований на співпрацю (*hilfsbereit, helfend 4%, verbunden 2%, vertraut, vertraulich, vertrauenswürdig, vertrauensvoll 16%, freundlich 8%, respektiernd, respektvoll 3%, unterstützend 2%).*

Метафора – не лише образний засіб мови, а й феномен мислення й культури. Вона є незвичайним механізмом, яка відповідає за те, як людина на основі менталітету своєї національності сприймає і розуміє концепт [6, с. 74].

Метафоричне осмислення концепту NÄHE має такі образи:

1) локативний образ домівки, гнізда, батьківщина: *Haus, Umhaus, Zuhause, Wohnung, Nest, Heimat 11%*;

2) теплові образи: тепло/*Wärme 36%*, сонце/*Sonne 10%*, сонячні промені/*Sonnenstrahlen 2%*, ясність/*Helligkeit 2%*, світло від свічі/*Kerzenschein 2%*, вогонь/*Feuer 2%*, камін/*Kamin 2*%, світло/*Licht 4%*, які продукують не лише тепло, а й світло. Частково можна віднести Frühling як пору року, коли настає тепло;

3) природа: *Boden, Luft, Wasser, Meer, Wälder, Strand 8%.*

Цікавий образ *Schutzmantel*, хоча він ужитий один раз, проте яскраво унаочнює поняття захищеності.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, образні характеристики концепту NÄHE відображають внутрішній світ/зовнішній світ особистості з відповідними їх проявами та впливами на комунікативну поведінку. Цікавим є той факт, що найбільша частка проявів близькості припадає на Спів-світ/Mit-Welt. Це вказує на готовність німецької спільноти йти на контакт, але серед добре знайомих йому людей.

Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з побудовою комплексної моделі бінарних концептів NÄHE та DISTANZ.

Література:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
3. Бєлова А. Д. Соціолінгвістика. Навчальний посібник (англ. мовою) для студентів та аспірантів. К., 2021. 157 с.
4. Семегин Т. С. Динаміка семантичної структури бінарних концептів прекрасний/потворний в англійській та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2011. 23 с.
5. Denysevych O. Study of the language consciousness of Ukrainians by the method of free associative experiment. *APPLIED LINGUISTICS-3D: LANGUAGE, IT, ELT*, 2024. P. 17–20.
6. Бондарчук О. Ю, Семенюк Т.П., Корнелюк К. В. Вербалізація концепту FRAU / ЖІНКА у сучасній німецькомовній пісенній ліриці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34(73). № 4. С. 72–78.

Lashchuk O. The binary concept NÄHE: results of the associative survey method

Summary. The article deals with the study of the figurative component of the concept NÄHE based on a free associative experiment. It allows to identify social stereotypes in the mentality of the German native speakers. The associative interview is one of the main methods for reconstruction of the figurative component. It makes possible to establish the specifics of the content in the concept NÄHE in the German linguistic consciousness. 100 native speakers of German, representatives of various professional and social groups, participated in it. The age of the informants is under 17–80 years. Native language was German. The test results of the test were divided into four groups depending on the emotional (*wohlfühlend, fröhlich, mitfühlend, warmherzig, einfühlsam, kuschelig, Wohlgefühl, Fröhlichkeit, Freude*), intellectual (*Intelligenz, Gemeinsamkeit, Erfolg, unbeschwert*), physical (*Kontakt, Körperberührung, Sex, Umarmung, Hilfsbereitschaft, Partnerschaft*) and spiritual (*Heiligkeit, Vertrauen, Menschlichkeit, harmonisch, sicher, geborgen, hoffnungsvoll, glücklich*) experiences. The largest number is given for lexemes «*Liebe*» (love) 68%, «*Familie*» (family) 58%, «*Freunde*» (friends) 57%. This proves an important value for native speakers and is apperceived as a necessary attribute of the happy existence of a person in society. Applying the method of subjective definitions (questionnaire) the article implements the concept model verification with the following division in the four personal space levels (I-World/*Ich-Welt* 16%, Co-World/*Mit-Welt* 75%, Around-World/*Um-Welt* 6%, Stranger-World/*Fremd-Welt* 3%). The application of the subjective definitions method makes it possible to form the basis for the metaphorical comprehension of the concept under study: **NÄHE** – locative images of a house, nest, and Motherland (*Haus, Umhaus, Zuhause, Wohnung, Nest, Heimat*); nature (*Boden, Luft, Wasser, Meer, Wälder, Strand*); thermal images (*Wärme, Sonne, Sonnenstrahlen, Kerzenschein, Lichter, Kamin*).

Key words: binary concept, associative interview, cognitive metaphor, figurative component, levels of personal space.

УДК 811.15:81'4
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.17

Лемещенко-Лагода В. В.,
доктор філософії,
доцент кафедри «Іноземні мови»
Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНІ ЛЕКСЕМИ В ШОТЛАНДСЬКОМУ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ПРОСТОРІ: СПРОБА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Анотація. Цю статтю присвячено дослідженню національно-маркованих лексем у лексикографічному просторі шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови. Головну увагу зосереджено на їхній ідентифікації, систематизації та лексикографічному представленні. Національно-марковані лексеми відіграють ключову роль у збереженні лінгвістичної та культурної ідентичності міноритарних мов. У дослідженні окреслено основні теоретичні підходи до визначення та класифікації таких лексем та проаналізовано, як вони фіксуються у словниках шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови. У статті розглядаються особливості лексикографічних записів на мікроструктурному рівні, включаючи практику маркування, примітки щодо вживання, культурні анотації та ілюстративний матеріал. Незважаючи на одночасне співіснування обох мов, гельської і Скотс, в єдиному національно-культурному просторі, підходи до фіксації національно-маркованих лексем у словниках суттєво відрізняються. Словники шотландської мови Скотс тяжіють до всебічного та повного трактування національного компоненту, у той час як словники гельської мови надають скорочений опис або відповідний аналог мовою перекладу, що призводить до часткової або повної втрати оригінального значення.

У статті пропонується більш систематична типологія національно-маркованих лексем, заснована на предметно-типологічному підході. Також окремо висвітлюються основні цілі та виклики щодо систематизації національно-маркованих одиниць, серед останніх варто виокремити полісемію та семантичну заміну, одночасну приналежність до декількох категорій, соціально-політичну чутливість, діалектні відмінності.

Фіксація національно-маркованих одиниць у словниках міноритарних мов Шотландії, мові Скотс та шотландській гельській мові, відіграє вирішальну роль у символічній та практичноій підтримці мовного різноманіття в Шотландії. Ця робота сприяє ширшим дискусіям щодо ролі лексикографії в культурній політиці, мовному плануванні та формуванні національної ідентичності.

Ключові слова: національно-марковані лексеми, лексика з національним компонентом, шотландська мова Скотс, шотландська гельська мова, лексикографія, класифікація національно-маркованих одиниць.

Постановка проблеми. Національно-марковані лексеми відіграють важливу роль у вивченні мовної ідентичності, особливо в контексті багатомовних або багатоетнічних держав та бездержавних націй.

У міру зростання глобалізації та стандартизації мови такі лексеми відіграють вирішальну роль у збереженні мовного різноманіття та культурної специфіки. Їх систематична ідентифікація та класифікація не тільки сприяють розвитку лексикографії, але й підтримують більш широкі зусилля з збереження нематеріальної культурної спадщини.

У шотландському контексті словники та глосарії, що документують лексеми з національним забарвленням, слугують інструментами для збереження культурної ідентичності, утвердження мовної самобутності та формування мовної політики. Створення та поширення таких лексиконів відображає – а часто й активно формує – національні наративи та колективну пам'ять.

Словники, що містять національно-марковані лексеми виступають сховищами нематеріальної спадщини. Вони зберігають слова, що втілюють конкретні історичні події, географічні реалії та соціальні інститути. Наприклад, включення слів *croft* або *laird* до шотландських словників гарантує, що ці терміни, пов'язані з традиційними системами землеволодіння, залишаються частиною культурної свідомості, навіть попри те, що їх сучасне вживання зменшується.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика відображення національної культури в мові через фіксацію національно-маркованих лексичних одиниць, а також підходи до їх класифікації, продовжує залишатися однією з найбільш дискусійних у сучасному мовознавстві (Бойко, 2015; Бондар, 2015; Куліш, Гарах, 2020; Матвєєва, 2020; Abdelzaher, 2022; Alonso & Ponte, 2015; Bolten, 2012; Hendriks, 2003; Kavanagh, 2000).

Зокрема, дослідники А. Балабан і Б. Чалаян виокремлюють 17 категорій для класифікації лексем з національним компонентом, серед яких назви рослин і тварин, опис побуту та культури харчування, арго та жаргонізми, гроші та професії, одяг та прикраси, географічні терміни тощо [1, с. 264–265].

У свою чергу лінгвісти А. Алонсо і Д. Понте пропонують класифікувати національно-марковану лексику за 12 типами, серед яких повсякденне життя, культура, національна ідентичність, поп-культура, географія, стереотипи та інші [2, с. 87–88].

Незважаючи на достатню кількість опублікованих наукових розвідок щодо проблем та підходів до класифікації та систематизації національно-маркованих одиниць, наразі недостатньо досліджень, присвячених вивченню проблем їх систематизації не в теоретичному, а в практичному аспекті, що й зумовлює актуальність даної розвідки.

Мета статті – визначити ключові характеристики ідентифікації національно-маркованих одиниць з-поміж інших прошарків лексики, а також охарактеризувати основні виклики систематизації національно-маркованих лексем за допомогою порівняльно-зіставного аналізу лексикографічної репрезентації лексем з національним компонентом у словниках шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови.

Виклад основного матеріалу. Мова є ключовим вектором національної ідентичності, а лексикон – її найвидимішою складовою. Лексеми з національним забарвленням несуть не лише семантичне значення, а й виступають символами відмінності та приналежності. Їх використання в публічному дискурсі, освіті та літературі допомагає сформувати виразний національний голос.

Згідно з Аль-Касімі, культурно зумовлені лексичні одиниці позначають об'єкти та практики, властиві культурі мовної спільноти [3].

У свою чергу М. Бондар [4, с. 35] визначає національно-марковані одиниці як групи слів, що відображають національно-мовну картину світу певної нації, а також особливості економіки, географії, суспільного ладу, фольклору, літератури, усіх видів мистецтва, науки, побуту, звичаїв носіїв відповідної мови.

Відмінною рисою національно-маркованих лексем є їх культурна значущість. Це не просто слова, які є регіонально специфічними в географічному сенсі, а лексеми, які викликають почуття приналежності, спільної спадщини та колективної пам'яті. Наприклад, такі терміни, як clan, ceilidh або croft, не просто позначають конкретні інституції чи практики, а й викликають історичні та емоційні асоціації зі шотландською ідентичністю та соціальною організацією. У цьому сенсі ці лексеми функціонують не лише як лінгвістичні знаки, а й як семіотичні маркери національної свідомості.

Національно-культурний компонент, як правило, розглядається як складова семантики слів, словосполучень або концептів, що слугує мовним кодом специфічного для певного народу бачення світу. Національно-марковані лексеми, таким чином, найбільш повно репрезентують риси національного менталітету, культурної традиції та характерного сприйняття довкілля.

Існує кілька ключових характеристик, які допомагають ідентифікувати національно-марковані лексеми:

1. Культурна вкоріненість: національно-марковані лексеми відображають культурну спадщину нації.

2. Семантична специфічність: національно-марковані лексичні одиниці зазвичай не мають точних еквівалентів в інших мовах, проте, можуть мати часткові еквіваленти.

3. Соціолінгвістична цінність: лексеми з національним компонентом часто мають соціально-політичне значення. Вони можуть використовуватися для зміцнення групової згуртованості та тенденції до об'єднання.

4. Діахронічна стійкість: національно-марковані лексеми демонструють довговічність у використанні, часто зберігаючись в усних традиціях, літературних творах тощо, навіть коли вони вже не використовуються в повсякденній мові.

5. Стилістичне та прагматичне використання: прагматична роль лексем, що мають національне забарвлення, також є важливою. Вони можуть використовуватися в офіційному політичному дискурсі, літературній стилізації або неформальних виразах.

На сьогоднішній день зусилля з систематичної класифікації національно-маркованих лексем у лексикографічному просторі Шотландії стикаються зі значними концептуальними та методологічними викликами. Ці виклики виникають через багатовимірний характер самих лексем, які можуть одночасно функціонувати як діалектні слова, культурні символи, політичні терміни та історичні артефакти. Проте систематизація національно-маркованих лексем є необхідною для глибшого лінгвістичного та культурного аналізу, а також для практичної лексикографічної роботи, оскільки вона дозволяє дослідникам відстежувати закономірності, виявляти прогалини в представленні лексики з національним компонентом, та краще розуміти, як лексеми функціонують у національній мовній свідомості.

Систематизація національно-маркованих лексем має кілька основних цілей:

– *Лексикографічна чіткість*: організація лексем за категоріями допомагає користувачам словника розуміти взаємозв'язки між словами та їх культурними функціями.

– *Педагогічна корисність*: в освітньому контексті, особливо при викладанні курсів шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови, категоризовані лексикони підтримують тематичне навчання.

– *Збереження культури*: групування лексем на основі культурних або історичних критеріїв підвищує їхню видимість як елементів культурної спадщини.

– *Порівняльний аналіз*: систематична структура дозволяє проводити міжмовні та міжкультурні порівняння з національно маркованими словниками інших мов.

Враховуючи специфічність визначення поняття «національно-маркована лексема» та характеру інформації, який може містити кожна лексична одиниця, варто наголосити, що предметно-типологічний та тематичний підходи до диференціації та систематизації національно-маркованих лексем є найбільш доречним. Зокрема, порівняльно-зіставний аналіз словників шотландської мови Скотс та шотландської гельської мови (Collins Scots Dictionary (2018) та Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006)) дозволив виокремити наступні класи та підкласи національно-маркованих лексем [5, с. 154–155]:

1. Предмети матеріальної культури (культура харчування, одяг, реалії повсякденного життя, музика та танці, спорт та ігри):

Collins Scots Dictionary (2018):

Abroadh Smokie, Athole brose, bagpipe, bairn, balmoral, bannock, barley, beddies, Blue Brazil, Bluenose, Blue Toon, Borderer, bothy ballad, cock-a-leekie, cranachan, cratur, Cullen skink, Edinburgh rock, export, filibeg, haggis, Islay, peasebrose, quainch.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Bana charaid, bonaid bhioraich, breacan, briogais, brochan, clàrsach, Clò Mòr na Hearadh, còta-mòr, dos, fèileadh beag, mac na bracha, pìob mhòr, poit-dhubh.

2. Національні традиції (свята, звичаї, обряди):

Collins Scots Dictionary (2018):

The Bells, Beltane, black bun, blackening, guising, Highland games, Hogmanay, clavie, first foot.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Bealtainn, Bodach na Nollaig, bodach-sneachda, deoch an dorais, an Fhèill Brìde, gealach an abachaidh, Oidhche Challainn, Oidhche Shamhna.

3. Реалії суспільного життя (адміністративно-політичний устрій, законодавство, освіта, робота та професії):

Collins Scots Dictionary (2018):

Advocate Depute, common good, convener, COSLA, dominie, dux.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Clachan, Comhairle Ealain na h-Alba, am Margadh Coitcheann, Oifis na h-Alba.

4. Реалії духовного життя (релігія, міфологія):

Collins Scots Dictionary (2018):

Abroath, beadle, Billy boy, kelpie, kirk, kist o'whistles, elder, Fenian, Free Church, General Assembly.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Buidseach, Crìosdaidh, an Cruithear, daoine-sìth, an Domhan, draoidh, draoidheil, an Eaglais Shaor, Eaglais na h-Alba, latha a' bhràtha, Lia-Fàil, luchraban.

5. Поняття і предмети історичного минулого (видатні історичні постаті, історичні події):

Collins Scots Dictionary (2018):

Auld Alliance, Auld Enemy, Bannockburn, Covenanter, Culloden, Disruption, Highland Clearances, Devo max.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Caolas Bòideach, ceann-cinnidh, Ceilteach, Cruithneach, na Fuadaichean, na Linntean Dorcha.

6. Географічні об'єкти та явища природи (топографічні назви, природні явища, флора і фауна):

Collins Scots Dictionary (2018):

Aberdeenshire, Alba, Auld Reekie, ben, cushie-doo, Granity city.

Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary (2006):

Alba, an t-Eilean Sgitheanach, ciora, Colla, Eilean a'Cheò, Gàidhealach, Gàidhealtachd, Gallda, Galldachd.

Зокрема, у **Collins Scots Dictionary** було виокремлено 546 національно-маркованих лексеми, що складає 30% від усієї кількості слів у словнику. Класом найбільшої концентрації національно-маркованих лексем визначено клас «предмети матеріальної культури», а найменшої – клас «реалії духовного життя».

У свою чергу, у **Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary** було виокремлено 139 національно-маркованих лексеми. Класом найбільшої концентрації національно-маркованих лексем визначено клас «предмети матеріальної культури», а найменшої – клас «реалії суспільного життя».

Такий розподіл за класами можна пояснити особливостями суспільно-історичного розвитку шотландського суспільства та екстралінгвальними чинниками, що впливали на становлення, розвиток та занепад обох мов Шотландії.

Аналіз фіксації національно-маркованих лексем на мікроструктурному рівні дозволив прийти висновків щодо відмінності застосованих лексикографічних параметрів та підходів до організації словникових статей до національно-маркованих лексем мовою Скотс та гельською мовою. Зокрема, словникові статті у **Collins Scots Dictionary** характеризуються наявністю таких компонентів як заголовне слово, синхронічні та діахронічні дані, маркування, тлумачення або переклад, синтагматичні та семантичні дані, перехресні посилання. Проте, такий підхід не є систематичним, це означає, що кількість параметрів може змінюватись в залежності від складності вимови, особливостей використання лексичної одиниці в мовленні тощо:

Gaidhealtachd (**gale**-taCHt) The **Gaidhealtachd** is the area of the Highlands and Islands where Gaelic is still in everyday use [6, с. 84].

gansey, ganzie (**gan**-zee), or **gensey** (**genn**-zee) A **gansey** is a thick woolen jumper, especially one of the type worn by people working on fishing boats. [The word is a variant of *guernsey*, another name for such a sweater] [6, с. 85].

howtowdie (how-**tow**-dee) **Howtowdie** is a dish consisting of boiled chicken with spinach and poached eggs. [The word, which formerly also referred to a young chicken or pullet suitable for boiling, comes from Old French *hetoudeau* or *estaudeau* a fat young chicken for cooking] [6, с. 106].

У той час як словникові статті до національно-маркованих одиниць у **Gaelic-English, English-Gaelic Dictionary** мають більш усічену структуру, що представлена наявністю заголовного слова, синхронічних даних та маркування (що носять не постійний характер) та тлумачення або переклад. Більш того, варто зауважити, що перевага віддається не поясненню явищ шотландської національно-культурної дійсності, а скоріше добору максимально наближеного відповідника мовою перекладу, що значно звужує, а іноді і ігнорує, національний компонент.

Bealltainn [byauLtiN'] *f* May Day, Beltane [7, с. 30].

draoidh [druy] *m* druid: magician [7, с. 65].

A' Mhachair Ghallda [ə vachɛr' ghauLdə] the Lowlands [7, с. 98].

Незважаючи на розгорнутий характер запропонованої тематичної класифікації національно-маркованих лексем та підходів до комплексної репрезентації у лексикографічних виданнях на мікроструктурному рівні, варто звернути увагу й на основні виклики, що постають під час спроб їх систематизації, а саме:

– *Полісемія та семантична зміна*: такі слова, як clan, мають як традиційне, так і сучасне значення, що ускладнює класифікацію.

– *Приналежність до декількох категорій*: деякі лексеми, такі як ceilidh, можуть відноситись до декількох категорій одночасно.

– *Соціально-політична чутливість*: класифікація політичних або ідеологічних лексем (наприклад, Unionist) ризикує посилити певні наративи.

– *Діалектні відмінності*: лексема може бути позначена як національна в одному контексті та регіональна в іншому.

Отже, систематизація вимагає як описової строгості, так і гнучкості в інтерпретації. Вона повинна враховувати лексичну мінливість, яка характерна для природної мови, одночасно пропонуючи корисні рамки для аналізу та документування.

Висновки. систематизація та фіксація національно-маркованих лексем залишаються ключовим викликом сучасної лексикографії, особливо в контексті міноритарних мов, таких як шотландська мова Скотс та шотландська гельська. Національно марковані одиниці, що відображають культурно специфічні реалії, особливості історичного розвитку нації, суспільно-політичний та економічний устрій тощо, потребують адаптованих підходів для їх ідентифікації та представлення в словникових структурах.

Таким чином, аналіз шотландських лексикографічних джерел демонструє різноманітні стратегії та підходи до їх фіксації, включаючи тематичну класифікацію, культурні анотації та використання ілюстративних цитат. Однак залишаються невідповідності в глибині та прозорості маркування таких лексем, особливо щодо семантичних нюансів, прагматичного вживання та соціолінгвістичної варіації. Особливу увагу слід приділити мікроструктурному представленню таких одиниць, включаючи позначення, визначення, примітки щодо вживання та перехресні посилання на споріднені форми.

Підсумовуючи, варто наголосити, що систематична фіксація національно маркованих лексем — це не просто технічний процес, а культурно значущий акт. У випадку шотландської

мови Скотс та гельської мови це сприяє збереженню лінгвістичної самобутності та документуванню лексики в її повному національному контексті. Майбутня лексикографічна практика повинна надавати пріоритет ясності, послідовності та культурній вірності в обробці національно маркованих лексем, забезпечуючи їхнє законне місце в шотландському лексикографічному просторі, що постійно розвивається.

Література:

1. Balaban A., Çaglayan B. Common cultural Turkish words in Albanian and Greek languages. *Journal of Educational and Social Research*. 2014. 4(2). C. 262–269. doi:10.5901/jesr.2014.v4n2p262
2. Alonso A. C., Ponte D. C. An analysis of cultural vocabulary in ELT textbooks. *Odisea*. 2015. 16. C. 83–96.
3. Al-Kasimi A. M. Linguistics and Bilingual Dictionaries. Humanities Pr, 1977. 131 c.
4. Бондар М. Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий Вісник Кафедри ЮНЕСКО Київського Національного Лінгвістичного Університету. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. 2015. 30. С. 31–36.
5. Лемещенко-Лагода В.В. Лексикографічні традиції фіксації національно-маркованих одиниць у гельській та шотландській Скотс міноритарних мовах і британському варіанті англійської мови: дис. … док.філософії : 035. Київ, 2024. 212 с.
6. Brookes I. (Ed). Collins Scots Dictionary. Glasgow: HarperCollins Publishers, 2018. 224 c.
7. Buchanan D. Gaelic – English. English – Gaelic dictionary. Poland: Geddes & Grosset, 2006. 251 c.

Lemeshchenko-Lagoda V. Nationally marked lexemes in the Scottish lexicographic space: systematization attempt

Summary. This article is devoted to the study of nationally marked lexemes in the lexicographical space of Scots and Scottish Gaelic. The main attention is focused on their identification, systematization and lexicographic representation. Nationally marked lexemes play a key role in preserving the linguistic and cultural identity of minority languages. The study outlines the main theoretical approaches to the definition and classification of such lexemes and analyzes how they are recorded in Scots and Scottish Gaelic dictionaries. The article examines the features of lexicographical records at the microstructural level, including marking practices, usage notes, cultural annotations and illustrative material. Despite the simultaneous coexistence of both languages, Gaelic and Scots, in a single national and cultural space, the approaches to nationally marked lexemes fixation in dictionaries differ significantly. Scots dictionaries tend to provide a comprehensive and complete explanation of the national component, while Gaelic dictionaries provide an abbreviated description or a corresponding analogue in the target language, which leads to a partial or complete loss of the original meaning.

The article proposes a more systematic typology of nationally marked lexemes, based on a subject and specific typological approach. It also highlights the main goals and challenges of systematizing nationally marked units, among which polysemy and semantic substitution, simultaneous belonging to several categories, socio-political sensitivity, dialectal differences should be highlighted.

The fixation of nationally marked units in dictionaries of the minority languages of Scotland, namely Scots and Scottish Gaelic, plays a crucial role in the symbolic and practical support of linguistic diversity in Scotland. This work contributes to broader discussions on the role of lexicography in cultural policy, language planning and the formation of national identity.

Key words: nationally marked lexemes, vocabulary with a national component, Scots, Scottish Gaelic, lexicography, classification of nationally marked units.

УДК 811.111'374
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.18

Лесневська К. В.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»
https://orcid.org/0000-0003-0903-4170

Шевченко-Бітенська О. В.,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»
https://orcid.org/0000-0002-0845-3114

Ясніцька Г. В.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. У статті представлено комплексне дослідження структурної організації англомовної термінології менеджменту в контексті сучасної лінгвістичної парадигми. Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком управлінських концепцій, зростанням ролі англійської мови як основного засобу міжкультурної професійної комунікації, а також потребою в систематизації, уніфікації та стандартизації управлінської термінології в умовах глобалізації економічної діяльності. Метою дослідження є з'ясування типологічних ознак англомовних термінів менеджменту, визначення основних словотвірних моделей їх формування та встановлення закономірностей їх функціонування у фаховому комунікативному середовищі. У межах дослідження проаналізовано однослівні, багатокомпонентні терміни, терміносполуки, абревіатури та гібридні утворення, які становлять основні структурні типи терміносистеми менеджменту. Виявлено продуктивні словотвірні моделі та охарактеризовано їхні функції у формуванні номінацій управлінських понять. Особливу увагу приділено аналізу синтаксичної ієрархії та семантичної взаємодії складових багатокомпонентних термінів. З'ясовано, що компоненти таких термінів виконують функції уточнення, класифікації, кількісно-якісного опису об'єктів і процесів, що дозволяє досягти високої точності й категоріальної визначеності у професійному мовленні. Окремо досліджено вплив формальної складності термінів на їх уживання в різних жанрах і типах професійного дискурсу. Встановлено, що однослівні терміни є типовими для загальнопрофесійного мовлення, тоді як багатокомпонентні номінації переважають у спеціалізованих, нормативних і академічних текстах. Виявлено тенденції до стандартизації структурних моделей у корпоративному дискурсі та паралельне існування варіативних, інноваційних і гібридних форм, зумовлених впливом цифрової трансформації, міждисциплінарних практик та актуальних комунікативних потреб. Отримані результати сприяють глибшому розумінню механізмів організації сучасної англомовної терміносистеми менеджменту, мають прикладне значення для термінографії, перекладознавства, навчання професійної мови та укладання спеціалізованих глосаріїв.

Ключові слова: термінологія, менеджмент, терміноутворення, словотвірні моделі, терміносполука, абревіація, багатокомпонентні терміни, фаховий дискурс, стандартизація, варіативність.

Актуальність дослідження англомовної термінології менеджменту зумовлена низкою лінгвістичних, соціально-комунікативних та професійно-практичних чинників, що визначають її значущість у сучасному глобалізованому світі. По-перше, менеджмент як сфера діяльності є однією з ключових у міжнародному бізнесі, державному управлінні, корпоративному середовищі та освітніх програмах, а отже, англійська мова виступає основним засобом міжкультурної комунікації у цій галузі. По-друге, англомовна термінологія менеджменту відзначається високою динамічністю, що обумовлюється швидким розвитком концепцій управління, появою нових підходів, технологій і практик, а також інтеграцією суміжних дисциплін, зокрема маркетингу, фінансів, інформаційних технологій.

По-третє, у зв'язку з процесами інтернаціоналізації економічної діяльності та активного впровадження англійської мови як *lingua franca* в професійному спілкуванні, вивчення й систематизація англомовної термінології менеджменту є необхідною передумовою для забезпечення ефективного професійного перекладу, підготовки фахівців з управління та формування лінгвокультурної компетентності. По-четверте, недостатня уніфікація й стандартизація термінів у різних підсистемах менеджменту (стратегічний менеджмент, управління персоналом, проєктний менеджмент тощо) породжує потребу в їх глибокому лексико-семантичному аналізі та встановленні структурно-семантичних моделей терміноутворення.

Огляд сучасних досліджень демонструє розмаїття підходів до вивчення термінологічних систем, зокрема в галузі менеджменту, в межах сучасної лінгвістичної науки. У центрі уваги дослідників – питання етимології, структурно-семантичних характеристик, синтагматичних і парадигматичних зв'язків, а також нормування термінів у національному й міжкультурному контекстах.

У сучасній лінгвістиці активно розробляється концепція системного аналізу термінології [1], де терміносистема розглядається як складне мовне утворення, що функціонує за власними законами. Зосереджено увагу на етимологічній стратифікації, структурних типах термінів та чинниках їх стабільності чи варіативності.

Семантичні та соціолінгвістичні аспекти термінотворення також є об'єктом аналізу [2], який ґрунтується на ідеї, що процес формування терміносистем не можна розглядати поза впливом соціокультурного середовища. Автор окреслює динаміку термінологічних змін у фаховій комунікації та визначає шляхи оновлення лексичного складу відповідно до потреб часу.

Дослідження етимологічного підґрунтя англомовної термінології менеджменту [3] виокремлює основні джерела формування сучасних управлінських термінів і простежує етапи їх еволюції, акцентуючи на впливі латинської, французької та германської мовних традицій. Англомовна термінологія розглядається як репрезентант ділового мислення, адаптований до умов міжкультурної взаємодії. Аналіз лексико-семантичних особливостей термінів доповнюється спостереженнями щодо їхнього функціонування у реальних комунікативних ситуаціях [4].

Аспекти синтагматики та парадигматики англомовної термінології ринкових взаємин досліджуються у сучасному мовознавстві [5]. Зокрема, розглянуто закономірності словосполучуваності термінів, типові структурні моделі їх організації, а також стилістичні маркери, що сигналізують про належність до фахового мовлення. Особливу увагу приділено описові фразеологічно стабільних сполук та їхньої ролі в терміносистемі.

Окрема увага в лінгвістичних студіях зосереджується на питаннях унормування національних терміносистем [6]. Запропоновано практичні рекомендації щодо стандартизації української термінології менеджменту, враховуючи необхідність гармонізації з міжнародними зразками та збереженням національної мовної специфіки. Порушуються також питання кодифікації та адаптації новітніх термінів.

Таким чином, у лінгвістичній науці термінологія менеджменту розглядається як динамічне, багатокомпонентне явище, що перебуває під впливом внутрішньомовних і позамовних чинників.

Мета даного дослідження полягає у з'ясуванні структурних особливостей англомовної термінології менеджменту шляхом аналізу моделей терміноутворення, компонентного складу термінів і їхніх граматичних та словотвірних характеристик, а також встановленні закономірностей формування й функціонування термінів у професійному дискурсі менеджменту.

Окреслена мета визначила наступні **завдання дослідження**: визначити й систематизувати основні структурні типи англомовних термінів менеджменту (однослівні, багатокомпонентні, терміносполуки, абревіатури тощо); дослідити словотвірні моделі, що реалізуються в англомовній термінології менеджменту, зокрема продуктивні способи утворення термінів (афіксація, композиція, конверсія, абревіація); проаналізувати структурно-семантичні особливості складових компонентів багатокомпонентних термінів; встановити взаємозв'язок між структурною організацією термінів і особливостями їх уживання в професійному комунікативному середовищі; виявити тенденції до стандартизації та варіативності у структурі термінів менеджменту в сучасному англомовному дискурсі;

У межах дослідження структурного аспекту англомовної термінології менеджменту було визначено й систематизовано основні структурні типи термінів. Однослівні терміни становлять ядро терміносистеми та зазвичай утворюються шляхом афіксації, словоскладання або конверсії (*management, leadership, budgeting, outsourcing*). Багатокомпонентні терміни оформлюються як фіксовані словосполучення, переважно іменникового характеру (*human resource management, performance appraisal, corporate governance*). Терміносполуки репрезентують аналітичну форму позначення понять і будуються як синтаксично оформлені словосполучення з прийменниковими або атрибутивними зв'язками (*return on investment, code of corporate ethics, statement of cash flows*). Абревіатури реалізуються у вигляді ініціальних скорочень або складноскорочених форм (*CEO, KPI, CSR, SWOT*), які функціонують як окремі терміни. У системі терміноутворення активно застосовується також конверсія, коли терміни переходять із дієслівної форми в іменникову (*to report → report, to plan → plan*). Окрему групу становлять гібридні утворення, які поєднують елементи абревіації та повні слова (*HR-manager, e-management, B2B marketing*). Отже, структурна організація англомовних термінів менеджменту варіюється від простих однослівних одиниць до складних аналітичних конструкцій, що забезпечує точну фіксацію багатовимірних управлінських понять.

У межах системного аналізу словотвірних моделей, що реалізуються в англомовній термінології менеджменту, виявлено комплекс продуктивних механізмів номінації, які відображають закономірності лексико-словотвірної репрезентації управлінських понять у сучасному англомовному дискурсі. До найбільш продуктивних способів належать афіксація, композиція, конверсія та абревіація – кожен з яких відіграє специфічну роль у структурному й семантичному розширенні терміносистеми.

Афіксація, як традиційно потужний ресурс лексико-словотвірної деривації, охоплює як префіксальний, так і суфіксальний тип словотворення. Префікси (*re-, de-, un-, under-, over-, mis-*) зазвичай слугують для модифікації значення дії або позначення її повторності, зменшення, інверсії чи відхилення від норми (*restructure, decentralize, underperform, overestimate, mismanage*). Суфіксальна деривація, зокрема із залученням суфіксів *-ment, -tion, -ity, -ship, -er/-or,* дозволяє номінувати процеси, стани, якості, агентів дії або результати (*management, innovation, productivity, leadership, manager, competitor*). У контексті менеджменту ці утворення є носіями абстрактних і операційних понять, що забезпечують категоризацію управлінських процесів.

Композиція як морфологічна модель передбачає об'єднання двох або більше лексичних основ для формування складних термінів, які характеризуються високим ступенем семантичної злитості та формальної стійкості. Найпоширенішими структурними схемами є N+N (*cash flow, team leader, market share*), Adj+N (*human capital, strategic planning*), V+N (*feedback, takeover*), що відображають логічну й ієрархічну організацію концептів менеджменту. Композити активно використовуються для позначення інноваційних управлінських практик, цифрових технологій і комплексних функцій організаційного середовища.

Конверсія (*zero derivation*) є характерною ознакою англомовної терміносистеми, яка завдяки аналітичності мови дозволяє здійснювати деривацію без морфемної модифікації. У межах терміносистеми менеджменту часто простежується перехід від дієслова до іменника або прикметника (*to monitor → monitoring, to report → report, to lead → a lead*), що забезпечує гнучкість і варіативність номінативних засобів. Такі одиниці легко інтегруються в термінологічний контекст, уникаючи громіздких структур.

Абревіація становить окремий клас словотворення, у межах якого реалізується тенденція до економії мовних засобів.

Найчастіше вживаються ініціальні абревіатури (*CEO – Chief Executive Officer, KPI – Key Performance Indicator, ROI – Return on Investment, SWOT – Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*), які згодом набувають статусу повноцінних термінів. Абревіації сприяють ефективності професійної комунікації, особливо в умовах корпоративного середовища, ділової документації та стратегічного планування.

У сучасному англомовному дискурсі менеджменту також спостерігається активне поєднання зазначених моделей, зокрема афіксації й композиції (*decentralized planning, restructuring strategy*), або композиції й абревіації (*HR department, CSR policy*), що свідчить про поліструктурний і динамічний характер термінотворення. Усі вказані моделі виконують функцію не лише номінації, а й категоризації, структурування та інтерпретації знань у галузі менеджменту, сприяючи формуванню терміносистеми як когнітивно-семіотичної моделі предметної сфери.

Аналіз структурно-семантичних особливостей складових компонентів багатокомпонентних термінів англомовної терміносистеми менеджменту свідчить про складну взаємодію синтаксичної організації та семантичної спеціалізації кожного елемента в межах цілісної номінативної структури. Багатокомпонентні терміни зазвичай реалізуються у формі словосполучень, основною граматичною моделлю яких є іменникові конструкції, що можуть бути двокомпонентними (*cost control, market research*) або розширеними трьома і більше словами (*strategic performance management, total quality assurance system*).

З позиції структурного аналізу ядро багатокомпонентного терміна, як правило, становить іменник – головний компонент, що виконує функцію позначення базового поняття (*management, plan, system, model*), а попередні компоненти слугують атрибутивними визначеннями, уточнюючи сферу, обсяг, метод або характер основного поняття (*project management, brand strategy, customer satisfaction index*). У граматичній структурі таких термінів спостерігається сувора фіксація порядку слів, притаманна фаховій комунікації, оскільки порушення лінійної структури призводить до втрати або зміни термінологічного значення.

Зі семантичного погляду модифікатори реалізують специфічну кваліфікацію головного компонента, виконуючи функцію концептуального обмеження або деталізації. Наприклад, у терміні *risk management strategy* компонент *risk* конкретизує сферу застосування, *management* вказує на тип діяльності, а *strategy* є головним ядром, яке визначає категоріальну приналежність об'єкта. Подібна структура ієрархічно впорядковує знання та дозволяє встановлювати зв'язки між суміжними термінами в межах терміносистеми.

Компоненти багатокомпонентних термінів, залежно від семантичної функції, можуть бути класифіковані на такі типи: кваліфікатори сфери застосування (*financial, environmental, marketing*), операційні характеристики (*strategic, operational, tactical*), функціональні параметри (*assessment, development, optimization*), типи об'єктів управління (*resources, workforce, assets*), а також кількісно-оцінні показники (*index, level, indicator*).

Особливої уваги заслуговує явище семантичної транспозиції, коли атрибутивний компонент має власне термінологічне значення і виступає частиною іншої терміноодиниці (наприклад, у *human resource planning – human resource* є самостійним терміном, що модифікує поняття *planning*). У таких випадках формуються багатошарові структури, які можуть бути складними для автоматичного розпізнавання, але водночас надзвичайно точними в міждисциплінарному професійному вжитку.

Таким чином, структурно-семантична організація багатокомпонентних термінів у сфері менеджменту ґрунтується на принципах синтаксичної ієрархії, семантичної специфікації та термінологічної економності, що забезпечує високий ступінь узагальнення, категоризації та функціональної адекватності в професійному дискурсі.

Вивчення англомовної термінології менеджменту крізь призму взаємозв'язку між структурною організацією термінів і особливостями їх уживання в професійному комунікативному середовищі виявляє функціональну залежність між формальною складністю терміна й типом комунікативної ситуації, у якій він використовується. Умовно можна стверджувати, що чим складнішою є структура терміна, тим вужчою є сфера його фахового застосування. Однослівні терміни (*management, leadership, outsourcing*) переважають у загальнопрофесійній комунікації, маркетингових текстах, резюме, бізнес-інструкціях – там, де швидкість сприйняття і комунікативна економність є пріоритетом. Натомість багатокомпонентні терміни (*total quality management, key performance indicator, strategic human capital development*) вживаються переважно у вузькоспеціалізованих контекстах – у науково-аналітичних звітах, методичних рекомендаціях, стандартах ISO, академічних публікаціях з управлінських наук, де точність і термінологічна однозначність мають першочергове значення.

Професійне комунікативне середовище зумовлює високий ступінь стандартизації термінів, особливо в межах корпоративного та міжнародного менеджменту, що проявляється у фіксації певних структурних моделей (наприклад, *N+N: brand management, project evaluation; Adj+N: strategic alignment, operational risk*). Такі моделі є формально стабільними, легко піддаються перекладу, автоматизованій обробці, термінографічній уніфікації, і тому активно використовуються в офіційній документації, бізнес-угодах, сертифікаційних документах.

Паралельно з тенденцією до стандартизації в сучасному англомовному дискурсі менеджменту виявляється і зворотна тенденція – варіативність структур, зумовлена гнучкістю мови, інтердисциплінарністю термінів та адаптацією до нових соціально-економічних реалій. Варіативність реалізується у вигляді синонімічних моделей (*stakeholder management / stakeholder engagement*), гібридних утворень (*e-leadership, HR-tech, co-opetition*), експресивно-змінених форм (*gig economy management, agile planning*), які є реакцією мови на швидкі зміни у практиках управління. Особливо динамічно варіативність виявляється в цифровому та інноваційному менеджменті, де нові концепти часто вербалізуються спонтанно, з порушенням традиційних норм термінотворення, але з подальшою прагматичною фіксацією у професійному вжитку.

Отже, структурна організація термінів менеджменту безпосередньо корелює з рівнем спеціалізації дискурсу, жанрово-стилістичними параметрами тексту, а також з комунікативною метою. Стандартизація гарантує прозорість і формальну однозначність терміносистеми, а варіативність – її динамізм, інноваційність і здатність до адаптації, що загалом забезпечує ефективність функціонування термінології менеджменту в багатопрофільному англомовному професійному середовищі.

Дослідження англомовної термінології менеджменту засвідчило її високий рівень структурної організації, динамічної варіативності та функціональної адаптивності до професійних комунікативних потреб сучасного глобалізованого світу. Встановлено, що термінологія менеджменту репрезентує системно впорядковану підсистему спеціальної лексики, яка формується на основі продуктивних словотвірних моделей – афіксації, композиції, конверсії та абревіації. Її структурна диференціація охоплює як однослівні, так і багатокомпонентні номінації, терміносполуки, абревіації та гібридні утворення, що відображає внутрішню складність і багаторівневість управлінської сфери.

Аналіз складників багатокомпонентних термінів показав, що семантична взаємодія модифікаторів і головного компонента формує ієрархічно впорядковану концептуальну структуру, в якій кожен елемент виконує конкретну смислову функцію – від кваліфікації сфери застосування до специфікації об'єкта чи процесу. У таких структурах спостерігається тенденція до термінологічної економності, точності й семантичної стійкості.

Встановлено чіткий взаємозв'язок між формальною складністю терміна і типом професійної комунікації: чим вищий ступінь фахової спеціалізації дискурсу, тим більша ймовірність уживання багатокомпонентних структур із розширеним семантичним навантаженням. Універсальні, стандартизовані моделі термінів функціонують у міжнародному корпоративному дискурсі, документації, академічному середовищі, сприяючи уніфікації комунікативних кодів. Натомість варіативні моделі – гібриди, неологізми, контекстуальні новотвори – виникають у відповідь на запити інноваційних практик, цифрових трансформацій і міждисциплінарної взаємодії.

Таким чином, англомовна термінологія менеджменту функціонує як жива, гнучка й одночасно структурована система, в якій поєднуються стандартизованість і креативна варіативність. Її лінгвістичне осмислення дозволяє не лише описати внутрішні закономірності термінотворення, а й сприяти оптимізації професійного спілкування, розвитку термінографії, удосконаленню перекладацької практики та формуванню фахової лінгвокультурної компетентності у сфері управління.

Література:

1. Вакуленко М.О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз: монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. К.: КМ Academia, 2000. 216 с.
3. Сухачова Н. С., Воскобойник В. І., Кононенко В. В. Англомовна терміносистема менеджменту: етимологічний аспект. *Закарпатські філологічні студії.* 2024. Вип. 35. С. 121–126. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.21
4. Галинська, О. М. Специфіка англомовної терміносистеми менеджменту як сфери бізнес-діяльності. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2014. Вип. 45. С. 11–14.
5. Куделко З.Б. Англійська терміносистема ринкових взаємин: синтагматичні та парадигматичні особливості. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філол. наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови, 2003.
6. Краснопольська Н.Л. Загальні рекомендації щодо унормування української термінології менеджменту. Українська мова. 2014. 1(49). С. 97–104.

Lesnevska K., Shevchenko-Bitenska O., Yasnitska H. Structural aspect of English management terminology

Summary. The article presents a comprehensive study of the structural organization of English management terminology in the context of the modern linguistic paradigm. The relevance of the topic is due to the rapid development of management concepts, the growth of the role of English as the main means of intercultural professional communication, as well as the need to systematize, unify and standardize management terminology in the context of the globalization of economic activity. The purpose of the study is to clarify the typological features of English management terms, determine the main word-formation models of their formation and establish the regularities of their functioning in a professional communicative environment. The study analyzes single-word, multi-component terms, terminological compounds, abbreviations and hybrid formations, which constitute the main structural types of the management terminology system. Productive word-formation models were identified and their functions in the formation of nominations of management concepts were characterized. Particular attention was paid to the analysis of the syntactic hierarchy and semantic interaction of the components of multi-component terms. It was found that the components of such terms perform the functions of clarification, classification, quantitative and qualitative description of objects and processes, which allows achieving high accuracy and categorical certainty in professional speech. The influence of the formal complexity of terms on their use in various genres and types of professional discourse was separately investigated. It was established that single-word terms are typical for general professional speech, while multi-component nominations prevail in specialized, normative and academic texts. Tendencies towards standardization of structural models in corporate discourse and the parallel existence of variable, innovative and hybrid forms, caused by the influence of digital transformation, interdisciplinary practices and current communicative needs, were identified. The results obtained contribute to a deeper understanding of the mechanisms of organization of the modern English management terminology system, have applied significance for terminography, translation studies, teaching professional language and compiling specialized glossaries.

Key words: terminology, management, term formation, word-formation models, term association, abbreviation, multi-component terms, professional discourse, standardization, variability.

УДК 811.111"20" : 81'373.7
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.19

Максимова А. Я.,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО СЛОВНИКА АМЕРИКАНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Анотація. У статті розглядаються основні принципи та рекомендації щодо створення ефективного фразеологічного словника американських ідіом. Зважаючи на стрімкий розвиток англомовної комунікації, фразеологізми відіграють важливу роль у міжкультурному спілкуванні, медіа та повсякденному мовленні. Автор акцентує увагу на необхідності відображення актуальних, уживаних виразів, які репрезентують мовні особливості сучасного американського варіанту англійської мови. У роботі пропонується концептуальна модель формування словника, що базується на принципах функціональності, динамізму, комунікативної доцільності та системності. Визначено критерії добору фразеологічних одиниць: частотність вживання, стилістична маркованість, контекстуальна варіативність, наявність культурних конотацій. Зокрема, підкреслюється важливість включення не лише сталих виразів, а й новітніх неологізмів, які виникають у цифровому середовищі (меми, соціальні мережі, сленг). Особлива увага приділяється подачі інформації у словнику: доцільним є багаторівневе пояснення (значення, приклади вживання, походження, можливі переклади), супровід ілюстративними матеріалами (аудіо, відео, фрагменти діалогів). Автор також наголошує на важливості адаптації словника до потреб конкретної цільової аудиторії – студентів, перекладачів, викладачів або носіїв іншої мови. Зроблено висновок, що ефективний фразеологічний словник має бути не лише лексикографічним ресурсом, а й навчальним, комунікативним і культурологічним інструментом. Запропонований підхід сприяє створенню сучасного та практичного ресурсу, здатного задовольнити освітні й професійні запити. Урахування комунікативних ситуацій підвищує релевантність і доступність словникового матеріалу. Такий словник також сприяє розвитку міжкультурної компетентності та кращому розумінню американської мовної картини світу. Крім того, він може стати ефективним засобом для формування мовної інтуїції носіїв інших мов. У перспективі така модель може бути адаптована для інших варіантів англійської мови – британської, австралійської тощо.

Ключові слова: фразеологізми, ідіоми, словник, американська англійська, лексикографія, комунікація.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та активної міжкультурної комунікації зростає значення володіння живою мовою, зокрема фразеологізмами, які є важливим компонентом національної мовної картини світу. Американські фразеологізми вирізняються багатством образності, частим використанням алюзій, метафор та культурно маркованих елементів, що створює додаткові труднощі для їх сприйняття і вживання носіями інших мов. Наявні фразеологічні словники часто не відповідають сучасним вимогам користувачів, оскільки можуть бути неповними, застарілими або недостатньо зорієнтованими на комунікативні потреби. Отже, постає проблема розробки ефективного, зручного у використанні та науково обґрунтованого словника американських фразеологізмів, який враховує лексикографічні принципи укладання, специфіку мови і реальні потреби сучасних користувачів. Вирішення цієї проблеми є актуальним як у лінгвістичному, так і в прикладному аспектах, оскільки сприяє якісному навчанню іноземних мов та розвитку міжкультурної компетенції.

Аналіз останніх досліджень. Питанням дослідження та укладання фразеологічних словників присвячено низку праць зарубіжних і українських лінгвістів. Такі науковці, як Е. Кові [1], Дж. Сінклер, П. Ховарт, приділяли увагу принципам відбору та опису фразеологічних одиниць у лексикографії. В Україні фразеологічна проблематика розглядалася у працях В. Мокієнка, Л. Скрипник, О. Копач [2], Ю. Зацного [3] та А.Я. Максимової [4–7], яка досліджує зокрема американські фразеологізми та специфіку їх відображення у словниках. Окремі дослідження присвячені специфіці американського варіанта англійської мови, зокрема роботам, що аналізують культурні особливості та прагматичний потенціал американських ідіом (Дж. Лакофф, З. Кьоверсез [8]).

Проте попри наявність теоретичних і прикладних розвідок, питання створення сучасного, зручного для користувачів словника американських фразеологізмів із урахуванням комунікативної спрямованості, актуального корпусу даних і цифрових технологій залишаються недостатньо розробленими. Брак єдиних підходів до принципів відбору, структурування матеріалу, подання контекстів та адаптації словникових статей під потреби різних груп користувачів обумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі. Саме цьому аспекту і присвячено дану статтю.

Мета статті. Метою нашої розвідки є обґрунтування теоретичних і практичних рекомендацій щодо формування ефективного словника американських фразеологізмів. Зокрема, авторка прагне визначити оптимальні принципи відбору фразеологічних одиниць, підходи до їх класифікації та опису, вимоги до подання ілюстративного матеріалу, а також окреслити сучасні лексикографічні стратегії, що враховують комунікативні потреби користувачів та можливості цифрових технологій. Реалізація цієї мети сприятиме підвищенню якості вивчення американських фразеологізмів та розвитку міжкультурної компетенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка моделі ефективного словника американських фразеологізмів є необхідною, оскільки вона дозволяє систематизувати та актуалізувати мовний матеріал, що постійно оновлюється

під впливом культурних, соціальних та комунікативних змін. Такий словник сприяє зручності використання завдяки чіткій структурі статей, продуманій системі пошуку та наявності автентичних ілюстративних прикладів, що значно полегшує процес засвоєння ідіом у реальному контексті. Модель має бути орієнтована на комунікативні потреби користувачів, забезпечувати не лише академічне визначення фразеологізмів, але й практичні рекомендації щодо їх уживання у професійному та міжкультурному спілкуванні. Особливо важливо враховувати культурно-специфічні конотації американських фразеологізмів та можливі труднощі їх перекладу, що підвищує міжкультурну компетенцію користувачів. Окрім цього, сучасна модель повинна інтегрувати можливості цифрових технологій, забезпечуючи доступність, мультимедійність та інтерактивність словника. Для студентів, викладачів і фахівців з перекладу такий ресурс є важливим інструментом для розвитку мовної компетентності, поглибленого розуміння американської мовної картини світу та ефективного використання ідіом у живому мовленні.

Таким чином, розробка ефективного фразеологічного словника американських ідіом постає як важливе завдання, що поєднує лінгвістичну точність із практичною спрямованістю та зручністю використання. Для досягнення цієї мети необхідно визначити та обґрунтувати основні принципи побудови такого словника, які забезпечать його наукову цінність, актуальність і прикладну ефективність. Зокрема, важливо врахувати принципи відбору фразеологізмів, їх систематизації за семантичними та прагматичними ознаками, особливості подання тлумачень і прикладів, а також використання цифрових технологій для поліпшення доступності та функціональності лексикографічного ресурсу.

При формуванні моделі ефективного фразеологічного словника доцільно враховувати думки носіїв, лінгвістів, філологів, дослідників мови, студентів та викладачів, перекладачів і письменників, вивчаючі англійську мову (B1–C2), фахівці зі штучного інтелекту та NLP

При розробці ефективного фразеологічного словника ми пропонуємо дотримуватися наступних принципів актуальності, систематизації, функціональність, динамічність. Принцип актуальності є одним із ключових у формуванні ефективного фразеологічного словника, особливо в умовах стрімкого розвитку мови, цифровізації та глобалізації. Він передбачає включення до словника фразеологічних одиниць, які реально функціонують у сучасному мовленні, є впізнаваними, поширеними та значущими для носіїв і користувачів мови – як у повсякденному спілкуванні, так і в професійних та медійних контекстах.

Актуальний словник американських фразеологізмів має містити сучасні фразеологізми та ідіоми, що відображають новітні реалії життя (*to ghost someone, cancel culture, deep dive, break the internet*); неологізми та сленгові конструкції, що з'явилися під впливом інтернет-комунікації, поп-культури та технологій (*doomscrolling, FOMO, clap back, soft launch);* тематичні вирази, що відповідають запитам часу, наприклад, пов'язані з соціальними змінами, екологією, інклюзією, війною (*boots on the ground, zero waste, cancel culture*).

Принцип актуальності передбачає врахування потреб користувачів мови. Актуальність досягається завдяки постійному моніторингу живого мовлення, зокрема, корпусів сучасної англійської мови (COCA, NOW); соціальнихі мереж, подкастів, блогів, стрімінгових сервісів; медіатекстів (новини, телешоу, кінофільми, YouTube); спеціалізовані ресурси зі збору неологізмів та ідіом (Urban Dictionary, Wiktionary, словники від Oxford, Cambridge).

Реалізація принципу актуалізації потребує регулярного оновлення американського фразеологічного словника, вилучення застарілих або архаїчних конструкцій, що вийшли з ужитку, додавання нових одиниць, які набули популярності, маркування ступеня поширеності: *trending, rare, obsolete* і автоматичне виявлення нових фразеологізмів за допомогою NLP-алгоритмів.

Фразеологізми, як і американські, не є статичними та потребують врахування контексту вживання, зокрема, їх актуальність залежить від контексту (регіонального, соціального, культурного), мовного жанру (формального/неформального) і періоду вживання (тренди можуть бути короткотривалими).

Підсумовуючи, принцип актуальності забезпечує ефективність американського фразеологічного словника як сучасного інструмента комунікації, навчання та перекладу. Його реалізація передбачає постійний моніторинг мовних змін, адаптацію до запитів користувача і динамічну оновлюваність, що особливо важливо в цифрову епоху та умовах постійного лексичного розвитку мови. Включення сучасних американських фразеологізмів, неологізмів, ідіом та сленгу до американського фразеологічгого словника

Іншим важлимим напрямом, якого ми маємо дотримуватися, при розробці концептуальної моделі ефективного американського фразеологічного словника принцип систематизації.

Принцип систематизації є одним із ключових при розробці моделі ефективного фразеологічного словника, зокрема американських фразеологізмів. Він передбачає впорядкування, класифікацію та логічну організацію одиниць словника за певними критеріями. Це дає змогу користувачеві швидко орієнтуватися в матеріалі, ефективно засвоювати мовний матеріал і розуміти його у контексті.

Принцип систематизації означає, що всі американські фразеологізми у словнику мають бути упорядковані за чіткими критеріями,структурно пов'язані між собою у межах тем, семантики, граматики чи походження і подаються не випадково, а відповідно до логіки мовної системи та потреб користувача.

Принцип систематизації полягає у впорядкуванні мовного матеріалу (в даному випадку – американських фразеологізмів) за чіткими, логічно обґрунтованими критеріями для забезпечення структурованої подачі фразеологічних одиниць;створення зрозумілої, зручної для користувача системи орієнтації у словнику; виявлення внутрішніх зв'язків між одиницями – за значенням, граматичною формою, сферою вживання, походженням тощо; сприяння ефективному запам'ятовуванню, глибшому розумінню та функціональному використанню ідіом у мовленні.

Основними рисами систематизації американських фразеологізмів є:

1. Упорядкованість американських фразеологізмів – американські фразеологізми подається не хаотично, а за визначеними принципами.

2. Класифікація фразеологізмів – усі американські фразеологізми об'єднуються в групи за спільними ознаками.

3. Логічна послідовність виявляється в тому, що словник має внутрішню структуру, що відповідає потребам користувача.

4. Функціональність американських фразеологізмів – систематизація полегшує практичне застосування знань про американські фразеологізми.

Як наслідок, модель ефективного фразеологічного словника перетворюється з хаотичного переліку ідіом на науково обґрунтовану лексикографічну модель та з пасивного довідника – на активний інструмент навчання і перекладу. Підсумовуючи вищенаведене, принцип систематизації дозволяє створити логічно організований, тематично вивірений та методично корисний словник американських фразеологізмів. Це забезпечує легкість у використанні, сприяє глибшому розумінню мови і підвищує практичну цінність словника для носіїв, викладачів, студентів і перекладачів.

Принцип функціональності американських фразеологізмів є одним із основоположних при розробці моделі ефективного фразеологічного словника, оскільки він визначає практичну цінність та прикладне значення фразеологічних одиниць для реального мовного вжитку.

Принцип функціональності американських фразеологізмів полягає в тому, що всі фразеологізми, включені до словника, повинні відповідати сучасним комунікативним потребам користувача, мати реальну практичну користь – тобто бути такими, що вживаються в живому мовленні; сприяти засвоєнню мовних функцій, які виконують фразеологізми (висловлення емоцій, порад, прохань, тощо); бути поданими у контексті, який демонструє їхню функцію в спілкуванні.

Принцип функціональності у концептуальній моделі фразеологічного словника передбачає орієнтацію не лише на збереження та опис мовних одиниць, а насамперед на забезпечення їхньої реальної комунікативної придатності. Це означає, що до словника відбираються лише ті фразеологізми, які активно функціонують у сучасному мовному просторі – у побуті, професійному спілкуванні, медіа, літературі чи молодіжному середовищі.

Кожен фразеологізм супроводжується контекстуальною інформацією: прикладами реального вживання, вказівками на стилістичну і соціальну маркованість (офіційне, розмовне, сленгове) та функціонально релевантним перекладом, що відображає значення у конкретній ситуації. Такий підхід дає змогу користувачеві чітко зрозуміти, як і коли доречно вживати мовну одиницю.

Фразеологізми можуть групуватися за комунікативними функціями (емоційне забарвлення, заклик, порада, оцінка, прохання тощо), що спрощує засвоєння й активне використання матеріалу у різних видах мовленнєвої діяльності – усній, писемній та перекладацькій.

Важливою складовою є адаптація змісту до потреб цільових користувачів: враховується рівень мовної компетенції, мета навчання, вікові та професійні особливості аудиторії. Для підвищення практичної цінності словник може містити додаткові матеріали: граматичні підказки, варіанти трансформації виразів у різних стилях, вправи для закріплення.

Таким чином, принцип функціональності забезпечує перехід від традиційного довідкового формату до інтерактивного інструмента формування фразеологічної компетентності. Такий словник не лише інформує, а й сприяє активному опануванню фразеологізмів і їхній інтеграції у мовлення користувача, що підвищує комунікативну ефективність та полегшує адаптацію у мовному й культурному середовищі.

Принцип динамізму є одним із ключових при розробці концептуальної моделі ефективного фразеологічного словника, особливо у контексті сучасної англійської мови, зокрема американських фразеологізмів. Його основна мета полягає у забезпеченні гнучкості й здатності словника реагувати на постійний розвиток мовної системи, соціокультурні трансформації та зміну комунікативних запитів користувачів.

Суть принципу динамізму полягає у тому, що фразеологічний словник не є сталою структурою: він відображає зміни у мовному просторі, оновлюється відповідно до появи нових одиниць, фіксує трансформації значень і функцій вже відомих виразів, а також враховує стилістичні, регіональні й соціальні варіанти їх використання.

Ключові положення реалізації принципу динамізму є актуалізація змісту, фіксація змін, врахування варіативності, гнучкість структури, інтерактивність.

Актуалізація змісту – регулярне доповнення словникового корпусу сучасними фразеологізмами, що виникають під впливом технологічного прогресу, культурних і соціальних тенденцій (*ghost someone, doomscrolling, quiet quitting*).

Фіксація змін – відображення еволюції значення та функціонального навантаження сталих виразів *(go viral* – від медичного контексту до цифрового).

Врахування варіативності – реєстрація мовних відмінностей залежно від середовища спілкування (молодіжний сленг, професійна термінологія, ділова лексика).

Гнучкість структури – можливість створення нових тематичних чи функціональних розділів, що відповідають актуальним потребам (напр., «Фразеологізми пандемії», «Мова соціальних мереж»).

Інтерактивність – використання цифрових форматів, що дозволяють користувачам долучатися до доповнення і коментування матеріалу.

Значення принципу динамізму полягає у тому, що він підтримує постійну актуальність і практичну цінність словника, перетворюючи його з традиційного статичного довідника на живий мовний ресурс, що оновлюється разом із розвитком мови та культурного контексту. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу, розвитку мовної компетенції користувачів і формує їхню здатність орієнтуватися у сучасних комунікативних практиках.

Підсумовуючи, принцип динамізму забезпечує адаптивність та сталу релевантність фразеологічного словника, роблячи його ефективним інструментом навчання, перекладу й міжкультурної комунікації в умовах постійних мовних і соціальних змін.

Таким чином, принцип динамізму забезпечує відкритість, мобільність і релевантність фразеологічного словника у контексті сучасної комунікації, а також перетворює словник із фіксованого довідника на адаптивний лінгвокультурний ресурс, здатний функціонувати в умовах постійних змін мовного простору.

Отже, при побудові моделі фразеологічного словника доцільно дотримуватися принципів актуальності, систематизації, функціональність, динамічність

Структура словникової статті полягає у наведенні нашого фразеологізму, зокрема, його оригінальна форма (можливі

варіанти), транскрипція (за потреби). Після назви фразеологізму має бути значення, у тому числі лаконічне тлумачення,і за наявності навести можливі контекстуальні значення. Далі наводиться у словнику етимологія або історія виникнення фразеологізму. Після чого додається яка частина мови наш фразеологізм та можливі варіанти словозаміни. Нижче деталізується в якому стилі він використовується офіційному та/не неофіційному. Уточнити в яких варіантах англійської мови фразеологізм використовується британської та/або американської.

Дотримуючись вищенаведеної структури при побудові ефективної моделі фразеологічного словника, користувачі отримають якомога більше інформації.

Висновки і перспективи досліджень. У статті було проаналізовано актуальні підходи до укладання фразеологічних словників та окреслено основні рекомендації, що сприяють створенню ефективного і сучасного словника американських фразеологізмів. До ключових рекомендацій належать ретельний відбір одиниць на основі реального мовного вживання, використання контекстів і прикладів з автентичних джерел, чітка класифікація за семантичними і прагматичними ознаками, а також орієнтація на потреби різних груп користувачів. Результати дослідження підтверджують необхідність інтеграції новітніх цифрових технологій у процес укладання та використання фразеологічних ресурсів, що дозволить зробити їх більш доступними й функціональними у навчальній та міжкультурній комунікації. Перспективи подальших наукових пошуків полягають у поглибленому дослідженні динаміки оновлення американського фразеологічного фонду, розробці інтерактивних онлайн-платформ для вивчення фразеологізмів, а також у порівняльному аналізі американських і британських ідіом для підвищення ефективності міжкультурного порозуміння.

Література:

1. Cowie A.P., Sinclair J., Howarth P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford: Clarendon Press, 1998. 258 p.
2. Мокієнко В.М. Фразеологія української мови: монографія Київ: Наукова думка, 2003. 278 с.
3. Зацний Ю.А. Лексичні та фразеологічні інновації англійської мови : англ.-укр. слов. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков ; Кременец. обл. гуманітар.-пед. акад. ім. Тараса Шевченка. Кременець : КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2021. 287 с.
4. Максимова А. Передумови формування та еволюція фразеологіізмів англійської мови. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* Сер.: Філологія. 2023. № 29. С. 46-49. URL: https://apfp.khmnu.edu.ua/index.php/apfp/article/view/103/104
5. Максимова А. Мовні особливості американських фразеологізмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2024. № 67. С. 85-87. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v67/22.pdf
6. Максимова А. Порівняльний аналіз американських фразеологізмів. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.* Серія: Журналістика. Філологія. 2024. 35 (74). № 5. С. 220-224. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/5_2024/part_1/38.pdf
7. Максимова А. Методологічне підґрунтя дослідження фразеологізмів американської англійської. *Причорноморські філологічні студії. 2024.* № 5. С. 71-76. URL: https://journals.onmu.in.ua/index.php/philology/article/view/360/485
8. Kövecses Z. Metaphor : a practical introduction. Oxford University Press, 2002. 285 p.

Maksymova A. Recommendations for the formation of an effective dictionary of American phraseological units

Summary. The article explores the key principles and recommendations for compiling an effective dictionary of American idioms. Given the rapid development of English-language communication, idiomatic expressions play a significant role in intercultural interaction, media, and everyday speech. The author emphasizes the importance of reflecting current, widely used expressions that represent the linguistic features of contemporary American English.

The study proposes a conceptual model for dictionary creation based on the principles of functionality, dynamism, communicative relevance, and systematicity. Criteria for selecting phraseological units are defined, including frequency of usage, stylistic characteristics, contextual variability, and the presence of cultural connotations. Particular emphasis is placed on including not only fixed expressions but also new neologisms arising in the digital environment (memes, social media, slang). Special attention is paid to the structure and presentation of information in the dictionary: a multi-level explanation (definition, usage examples, etymology, possible translations) combined with illustrative materials (audio, video, dialogue fragments) is considered appropriate. The author also highlights the importance of adapting the dictionary to the needs of specific target groups – students, translators, teachers, or non-native speakers. The article concludes that an effective phraseological dictionary should serve not only as a lexicographic tool but also as an educational, communicative, and cultural resource.

The proposed approach contributes to the creation of a modern and practical tool capable of meeting both educational and professional needs. Considering communicative contexts increases the relevance and accessibility of the material. Such a dictionary also fosters intercultural competence and a deeper understanding of the American linguistic worldview. Moreover, it can become a powerful tool for developing linguistic intuition in non-native speakers. In the future, this model could be adapted for other varieties of English, such as British or Australian.

Key words: phraseologisms, idioms, dictionary, American English, lexicography, communication.

УДК 82-1/9:351(048.2)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.20

Мамич М. В.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»

Кібік О. М.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та менеджменту
Національного університету «Одеська юридична академія»

Шевченко-Бітенська О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ ДО НАУКОВИХ ВИДАНЬ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЯК ПЕРСУАЗИВНИЙ ЖАНР

Анотація. У статті розглянуто анотації до наукових видань у сфері управління як окремий комунікативний і персуазивний жанр, що поєднує інформативну та аргументативну функції. Визначено структурні та стилістичні особливості цього жанру, зокрема використання маркерів актуальності, які сприяють впливу на цільову аудиторію та стимулюють інтерес до повного тексту дослідження. Проаналізовано приклади анотацій з вітчизняних наукових джерел, виявлено стратегії переконання, що застосовуються авторами.

Акцент зроблено на персуазивності, що забезпечує досягнення комунікативних цілей автора. Персуазивність тут – це вміння тексту впливати на рішення потенційного читача ознайомитися з повною статтею, цитувати чи застосовувати результати. Зазначено, що скорочений виклад матеріалу наукового дослідження в анотації має за мету не лише повідомити про суть наукового дослідження, а є основним засобом просування публікації серед науковців, саме тому у статті акцентовано увагу на мовні засоби впливу.

Мовним матеріалом є наукові тексти з управління, зважаючи на те, що саме такі тексти не є лише теоретичними дослідженнями, а й інструментами впливу на практичне застосування наукових досліджень, розробку стратегій та управлінських рішень. Саме в них науковці намагаються переконати читача у правильності певних підходів. Це створює ідеальні умови для вивчення персуазивних стратегій.

Зроблено висновок, що мета анотації до наукового видання визначається в чотирьох аспектах: як короткий виклад наукової думки; як допомога у вирішенні пошуку матеріалу до тієї чи тієї теми; як підготовка до сприйняття наукового тексту; як своєрідний спосіб запам'ятовування матеріалу після прочитання. Таким чином узагальнено, що анотація покликана заощаджувати час науковців, систематизувати комунікативний процес та бути одним з ефективних двигунів сучасної наукової комунікації.

У статті запропоновано розглядати анотацію як елемент мегатексту наукового твору (субжанру), або ж як самостійний мікрожанр з комунікативно-прагматичними та лінгвістичними характеристиками.

Ключові слова: наукова робота, анотація, жанр, мікрожанр, субжанр, персуазивність, сфера управління.

Постановка проблеми. У лінгвістиці та інтегративних напрямах гуманітаристики постійно у полі зору дослідників перебуває такий феномен, як персуазивність. Одні характеризують її у системі специфічних прийомів впливу повідомленням з метою переконання чи заклику до здійснення певної дії, інші вивчають персуазивність у межах соціальної психології, когнітивної психології, теорії масової комунікації, треті – лінгвостилістики, четверті – лінгвокультурології. Слід зазначити, що останню з позицій можна представити як узагальнюючу, оскільки вона орієнтована на вивчення взаємодії «мова – людина – культура». Культура ж мислиться також неоднозначно: національна, етнічна, загальнолюдська; повсякденно-побутова, громадська; культура мислення та культура говоріння, пояснення, сприйняття, впливу тощо. У контексті запропонованого дослідження поняття «культура» трактуємо як систему усталених функціонально- та жанрово-стилістичних стереотипів у конкретному мовному просторі. Персуазивність у такому разі набуває статусу лінгвостилістичної категорії, що реалізується функціонально, проявляючи себе через конкретні засоби вираження текстових комунікативно-прагматичних завдань.

Останнім часом дослідники обговорюють вербалізацію персуазивності в різних текстах – рекламі, публіцистики, художньої комунікації. Проте, не зважаючи на достатню кількість наукових доробок з питань реалізації категорії персуазивності, саме на матеріалі анотацій до наукових видань у сфері управління ця проблема ще не знайшла достатнього висвітлення у межах фундаментальних досліджень, що зумовлює **актуальність** цієї роботи.

Аналіз досліджень і публікацій з даної теми. У сучасній лінгвістиці існує декілька підходів до розуміння категорії персуазивності. Персуазивність у наукових дослідженнях частіш за все тлумачиться як один із видів маніпулювання свідомістю учасників комунікації та їх поведінкою [1; 2]. Персуазія, або переконання, на думку вчених, є двостороннім комунікативним процесом, де адресат і адресант відіграють різні ролі. Роль адресанта у тому, аби здійснити вплив на світогляд, оцінку, ставлення тощо одержувача повідомлення. Адресат у цій вза-

ємодії відіграє начебто і пасивну роль, але без нього комунікація не могла би здійснитися, адже переконання буде успішним лише тоді, коли адресантом будуть враховані бажання і потреби адресата [3, 29]. У науковій комунікації загалом і у тексті анотації зокрема стратегія персуазивності набуває особливого значення, адже головною метою таких інтеракцій є переконання у науковій необхідності, новизні, актуальності пропонованого дослідження.

Мета статті – визначити особливості реалізації лінгвістичної категорії персуазивності у науковому стилі, а саме у анотаціях до наукових видань у сфері управління.

Виклад основного матеріалу. У межах наукової комунікації категорія персуазивності проявляється не лише у переконанні адресата. Оскільки науковий текст у комунікативному аспекті є гетерогенним, його різні частини мають різну адресатну приналежність, отже напрямок на переконання, вплив також неоднопланові.

Одна частина наукового мегатексту спрямована на передачу повідомлення гіпотетичному адресатові, який має адекватно вилучити денотатну структуру тексту і подалі верифікувати повідомлення. Інша ж частина – допоміжна – на забезпечення оптимальних умов найбільш повної та ефективної його передачі.

Тобто адресат отримує розшарований на дві нерівні частини науковий текст – основну та допоміжні текстові складові, зокрема передмову, зміст, резюме, виноски, епіграф, список літератури, анотацію. Всі частини наукового мегатексту пов'язані, хоча одні підпорядковані основному тексту (частини – архітектоніці, передмова – препозиції, посилання – інтерпозиції або паралельній позиції, список літератури та резюме – постпозиції), а інші – допоміжному (так анотація характеризується сепаратним розташуванням, оскільки може служити окремим, самостійним компонентом, який відбиває зміст мегатексту стисло). Неоднорідним є науковий текст з анотацією і в плані адресатної приналежності: основний текст авторський адресантний (ім'я автора / авторів зазначено), а ось анотація може бути неавторська адресантною і завжди є комунікативно вторинною. При цьому саме анотація сприяє розвитку комунікативного ланцюжка «автор – науковий текст – адресат».

Крім того, анотація до наукового тексту (монографії, статті, довідкового видання) – це компресійний варіант змістової структури основного тексту, основна функція якої – надання адресату можливості вибрати алгоритм своєї подальшої комунікативної поведінки: перервати комунікацію як позбавлену пізнавальної цінності або поглибити її, приступивши до декодування наступного за анотацією тексту [4].

Хід дослідження конкретного матеріалу – анотації до наукових публікацій у сфері управління – має привести нас до розуміння: анотація – це персуазивний (переконує, спонукає до вибору, вселяє інтерес) жанр або субтекст, що виконує функцію передачі інформації.

Що стосується особливостей реалізації лінгвостилістичної категорії персуазивності в різних функціональних сферах, то із запропонованих вище оглядів доходимо висновку – персуазивність як модусна категорія пронизує весь функціональний простір мови. Найбільш виражена вона у публіцистичному стилі (особливо у жанрі реклами), де певним мовним засобам присвоюється функція впливу автора усного чи письмового повідомлення на адресата з метою переконання чи заклику до здійснення дії. У художньому стилі персуазивність пов'язана не так з переконанням чи прямим впливом, як із впевненістю/невпевненістю адресата повідомлення, з естетичними функціями тропів, образністю інформації, що впливає на емоційно-оцінну, асоціативно-образну сферу читача. Мегатекст наукового стилю характеризується такою особливістю, як забезпечення ефективної взаємодії автора та адресата, для цього у культурі наукової комунікації вироблено стереотипні моделі оптимального стисненого подання денотатів та спонукання до ознайомлення з інформацією, включення можливих опонентів у наукову дискусію. Таким чином, категорія персуазивності реалізується через різні субкатегорії в різних функціональних сферах (або різні комбінації цих субкатегорій), також різні і засоби, цілі переконання, впливу.

Хоча більшість дослідників уприналежнюють анотацію наукової публікації до інформаційних жанрів, науково-інформаційного підстилю, все ж наважимося стверджувати, що в ряді випадків автори з тих чи тих причин вдаються до актуалізації лінвгостилістичної категорії персуазивності. Виходячи з проведених спостережень, анотації у науковому дискурсі можна поділити на ті, що транслюють виключно інформацію про зміст наукового тексту, та ті, що є інформаційно-спонукальними.

До стилістичних засобів переконання/спонукання відносимо понятійні епітети, виражені:

прислівниками у функції вказівки на перше у відповідній сфері дослідження, на його новизну: ***вперше**: **Вперше** розглянуто вплив нормативно-правового забезпечення на ефективність правління туристичним сектором економіки* [5]. *В контексті забезпечення стійкого функціонування вугледобувних підприємств **вперше** розглянуто особливості їх роботи у складі вертикально-інтегрованих об'єднань та інноваційно-інвестиційної діяльності* [6];

прикметниками / прислівниками з оцінним компонентом 'важливий', 'глибокий', 'широкий' – *регулюючий, комплексний, широкий: У статті на основі аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення науково-методичних джерел висвітлено основні підходи до **регулюючої** функції на сучасному етапі розвитку управління* [7, 462]. *У статті висвітлюються питання оцінки економічної ефективності системи управління підприємством на засадах **комплексного** підходу при виділенні функціональних складових, що відображає економічні результати діяльності організації при певній системі управління* [8, 67]. *У статті розроблено **комплексний** методичний підхід до наукового обгрунтування напряму екологічного спрямованого інноваційного розвитку на різних рівнях управління* [9, 98]. *У монографії на основі **широкої** науково-теоретичної бази удосконалено сутність поняття «мотиваційний механізм в системі стратегічного управління людськими ресурсами» через встановлення сутнісного взаємозв'язку між поняттями «мотивація», «мотиваційний механізм» і «стратегічне управління людськими ресурсами»* [10]. Завдяки таким стереотипним оцінкам науковий текст характеризується як якісний, отже – потребує уваги;

прикметниками, які прямо вказують на актуальність роботи – *сучасний*, *актуальний*, *інноваційно орієнтований*: *Проаналізовано **сучасні** наукові дослідження в контексті прийняття рішень у проектах агропромислового комплексу, а також практику використання технологій органічного виробництва українськими та зарубіжними сільськогосподарськими підприємствами* [11]; ***Актуальною** тема є тому, що в даний*

час економіка вступила в таку фазу свого розвитку, коли інтелектуальний капітал підприємства стає стратегічним ресурсом і ключовою конкурентною перевагою підприємств, особистості, суспільства. Об'єкт дослідження – інтелектуальний капітал ***інноваційно-орієнтованого*** *підприємства* [12].

З метою виділення компонентів анотованого наукового джерела використовується такі персуазивні конструкції, як *акцентовано увагу, окрему увагу приділено, наголошено,* порівн.: ***Акцентовано увагу*** *на зовнішніх та внутрішніх факторах впливу на ресурсозбереження господарюючого суб'єкту.* ***Окрему увагу приділено*** *ролі інноваційних та мотиваційних інструментів які виступають ключовими для підтримання та зміцнення ефективних практик управління ресурсами.* ***Наголошено*** *на ефективній взаємодії цих інструментів та їхньому впливі на досягнення високих стандартів ресурсозбереження на аграрних підприємствах* [13, 34].

Автори анотацій актуалізують роль особистості вченого, таким чином привертаючи увагу до його авторитету і вселяючи довіру до наукового видання. У такому разі текст анотації містить оцінні та понятійні лексеми – *авторський погляд*, *відомий*, *сформульований автором: Презентовано* ***авторський погляд*** *на сутність та структуру конфліктів інтересів, їх види, наведено визначення відповідних детермінант* [14].

Певну вагу, як засобу залучення уваги до змісту, мають лексеми з функцією вказівки на характер узагальненого практичного матеріалу, оскільки вони відповідають сучасним інтегративним тенденціям. Маємо на увазі відносні прикметники *національний*, *міжнародний*, *європейський*, *євроінтеграційний – Стаття присвячена дослідженню польського досвіду управління* ***національною*** *безпекою та захистом державних інтересів.* [15, 78]; *Стаття присвячена актуальним питанням щодо особливостей управління* ***міжнародним*** *маркетингом для організації зовнішньоекономічної діяльності, що є ключовим фактором успіху для компаній, що працюють на* ***міжнародних*** *ринках* [16, 46]; *З акцентом на мультирівневість цієї системи, автором досліджено, як різні рівні влади – місцевий, регіональний,* ***національний*** *та* ***європейський*** *– взаємодіють, доповнюючи один одного і, іноді, конфліктуючи* [17, 140]. *Розглянуто низку* ***євроінтеграційних*** *аспектів розвитку ба– зових механізмів державного управління, зокрема, в контексті парадигми "GoodGovernance"* [18, 289].

Стереотипна адресатна частина анотації, що вказує на читацьку аудиторію, в контексті персуазивності забезпечена аксіологічними компонентами – фраземами-кліше зі складниками *цікавий, корисний*. При цьому автори надають висловлюванню різну модальність – припущення: ***Може бути корисна*** *для наукових працівників, викладачів вузів, спеціалістів управління та інженерно-технічних працівників вугільної промисловості* [19]; впевненої персуазивності: *Видання* ***буде корисним*** *для наукових співробітників, фахівців-практиків, які займаються проблемами європейського розвитку, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, урядових і неурядових аналітичних організацій, інституцій ЄС* [20], констатації наявності читацької аудиторії: *Видання адресовано здобувачам вищої освіти, аспірантам, викладачам та науковцям, а також* ***усім, хто цікавиться*** *теоретичними та прикладними аспектами розвитку туризму та гостинності* [21].

Висновки. Таким чином, персуазивність в анотації до науковного тексту з управління проявляється у таких самих пропорціях і у межах тих самих стилістичних ресурсів, як і в інших сферах наукового дискурсу, тобто відповідає стереотипам жанру. На підставі переважання інформаційної функції анотації до наукового видання проявляються явища мовленнєвого впливу на потенційного читача: актуалізуються понятійні епітети, модальність зацікавленості, пробудження інтересу до особистості вченого. Тобто персуазивність проявляється в анотації до наукового видання в контекстах як модально-мовленнєвого прояву, так і комунікативно-прагматичного.

Література:

1. Аккурт В. А. Перцептивні особливості модальності переконання в мові обвинувача (українська та англійська мови). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського.* 2018. № 27. С. 12-18.
2. Фрасинюк Н. І. Мовні засоби вираження персуазивності в політичному дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Том 2, вип. 32. С. 129-133.
3. Стецик Т. С. Лінгвопрагматика стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політитиків: дис. …канд. філол.н. : 10.02.04. Чернівці, 2015. 262 с.
4. Колегаєва І.М. Вербалізований концепт як об'єкт наукового опису. Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій: колект.моногр. за заг. ред. Ковалевської Т.Ю. Одеса, 2020. С. 38-44.
5. Литвин О. В. Менеджмент міжнародного туризму : монографія. Умань, 2024. 326 с.
6. Трифонова О. В. Управління стійким функціонуванням вугледобувних підприємств: теорія та практика : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 330 с.
7. Мармаза, О. І. Теоретичні аспекти регулювання як функції управління. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. Суми, 2015. № 7 (51). С. 462-469.
8. Квятковська Л. А., Воробйова Л.Д. Комплексний підхід до оцінки ефекивності управління підприємством. *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр.* Темат. вип. : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. Харків, 2013. № 50 (1023). С. 67-75.
9. Прокопенко О.В., Касьяненко Т.В. Комплексний підхід до наукового обґрунтування екологічно спрямованого інноваційного розвитку на різних рівнях управління. *Актуальні проблеми економіки: наук.-економ. журнал*. 2013. №1 (139). С. 98-105.
10. Фандєєва А.Є. Формування мотиваційного механізму в системі стратегічного управління людськими ресурсами підприємств: монографія. Харків. 2021. 235 с.
11. Фесенко Т.Г., Фесенко Г.В., Фесенко Г.Г. Концептуальна модель управління офісу проектами органічного виробництва. *Управління розвитком складних систем: зб .наук. пр.* 2016.
12. Каризська А. Р. Управління інтелектуальним капіталом інноваційно орієнтованого підприємства (на прикладі ТОВ «УНІТ»)» : магістерська дис. : 073 «Менеджмент». Київ, 2018. 122 с.
13. Вараксіна О., Тищенко В. Інноваційні та мотиваційні аспекти управління ресурсозбереженням підприємства. *Економіка та суспільство.* 2023. №57. С. 34-39.
14. Пастух Д.І. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в діяльності публічної адміністрації: адміністративно-правове дослідження: електронна монографія. К. 2020. 260 с.
15. Шевчук, Ю. В. Європейський досвід управління у сфері національної безпеки. *Публічне урядування*. 2023. №4 (37). С.78-86.
16. Данилюк Т., Бондарук В. Особливості управління міжнародним маркетингом для організації зовнішньоекономічної діяльності. *Економіка та суспільство*. 2024. №63. С.46-50.
17. Фадєєв М. Особливості європейського управління у контексті багаторівневого врядування. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. №2 (68). С. 140-144.

18. Усаченко О. Євроінтеграційні аспекти розвитку базових механізмів державного управління. *Публічне урядування.* 2018 №1 (11). С. 289-300.
19. Управління потоками вугільної продукції та стійким функціонуванням збиткових шахт України : колективна монографія. Дніпропетровськ, 2014. 202 с.
20. Єдина Європа: Погляд у майбутнє: монографія. Дніпропетровськ, 2013. 286 с.
21. Литвин О. В. Менеджмент міжнародного туризму : монографія. Умань, 2024. 326 с.

Mamych M., Kibik O., Shevchenko-Bitenska O. Annotation to scientific publications in the field of management as a persuasive genre

Summary. The article examines annotations to scientific publications in the field of management as a distinct communicative and persuasive genre that integrates informative and argumentative functions. It identifies the structural and stylistic features of this genre, in particular the use of relevance markers, which serve to influence the target audience and foster interest in the full text of the study. Examples of annotations from domestic scientific sources have been analyzed, and persuasive strategies employed by the authors have been identified.

The emphasis is placed on persuasiveness as a key factor in achieving the author's communicative goals. Persuasiveness here is defined as the text's ability to influence potential readers' decisions – whether to read the full article, cite it, or apply its findings. The concise presentation of research material in annotations serves not only to convey the core content of the study but also as a primary tool for promoting the publication within the academic community. Consequently, the article explores linguistic techniques of persuasion employed in this context.

The linguistic material consists of scientific texts in the field of management, given that such texts are not only theoretical studies but also tools for influencing the practical application of research, strategy development, and managerial decision-making. In such works, scholars strive to convince the reader of the correctness of certain approaches. This creates ideal conditions for studying persuasive strategies.

It is concluded that the purpose of an annotation to a scientific publication can be defined in four aspects: as a concise presentation of scientific thought; as an aid in searching for material on a given topic; as preparation for perceiving a scientific text; and as a specific method of memorizing the material after reading. Thus, it is generalized that an annotation is intended to save researchers' time, systematize the communicative process, and serve as one of the effective drivers of modern scientific communication.

The article proposes to consider the annotation either as an element of the mega-text of a scientific work (a subgenre) or as an independent microgenre with communicative-pragmatic and linguistic characteristics.

Key words: scientific work, annotation, genre, microgenre, subgenre, persuasiveness, field of administration.

УДК 811.161.2'367.335
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.21

Межов О. Г.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Здіховська Т. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки

СКЛАДНОПІДРЯДНІ КОНСТРУКЦІЇ З УМОВНО-ЧАСОВИМИ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз складнопідрядних конструкцій з умовно-часовими семантико-синтаксичними відношеннями в сучасній українській мові. Схарактеризовано синтаксичну структуру та засоби зв'язку предикативних частин складнопідрядних умовно-часових речень. Виявлено сполучники та сполучні слова як основні маркери категорійної семантики умови й часу, а також додаткові засоби їх увиразнення. Встановлено критерії розмежування умовних і часових значень та можливості їх перетину (синкретизму) у структурі складнопідрядного речення. Виявлено методом трансформації деривaційні (синонімічні) зв'язки складнопідрядних умовно-часових конструкцій з іншими типами речень. Окреслено діапазон умовно-часових значень на матеріалі художнього дискурсу – у складнопідрядних реченнях, дібраних з поетичних текстів Ліни Костенко. Категорійна семантика часу та умови має специфічні лексико-граматичні засоби вираження, які потребують ґрунтовного лінгвістичного опису. В українському мовознавстві дослідники синтаксичної семантики неодноразово звертали увагу на взаємодію умовних і часових значень у складнопідрядних реченнях. У складнопідрядних реченнях зі сполучними засобами *коли* і *як* між предикативними частинами виникають часові, умовні або умовно-часові семантико-синтаксичні відношення. Синтаксичні трансформації допомагають встановити ці значення. За наявності сполучників *доки, допоки, поки* чітко експлікуються обмежено-часові значення, а сполучників *якщо, якби* – значення реальної чи ірреальної умови з можливістю накладання на них додаткових відтінків. Обстежений фактичний матеріал засвідчує, що у випадку синкретизму відношень залежно від контексту, лексико-граматичних та позамовних чинників домінує семантика часу або умови, тоді інше значення стає супровідним (додатковим). Перспективними вважаємо дослідження явища синкретизму семантико-синтаксичних відношень в інших типах складних конструкцій.

Ключові слова: складнопідрядне речення, семантико-синтаксичні відношення, час, умова, сполучник.

Постановка проблеми. Логіко-граматичні категорії місця, часу, зумовленості є домінантними в системі кожної мови, позаяк стосуються будь-яких ситуацій позамовної дійсності, віддзеркалених в одиницях найвищого синтаксичного ярусу, якому підпорядковані всі інші. Семантико-синтаксичні відношення часу й умови пронизують різнорівневі синтаксичні одиниці: прості речення з детермінантами (обставинами), прості ускладнені речення з напівпредикативними зворотами, складні речення (складнопідрядні, складносурядні, безсполучникові), надфразні єдності. З погляду сучасного деривaційного синтаксису базовою (вихідною) одиницею для експлікації темпоральної та умовної семантики є відповідні складнопідрядні конструкції, на основі яких шляхом згортання (конденсації) формуються прості речення, а також складносурядні й безсполучникові з такими ж семантико-синтаксичними відношеннями [1, с. 15–66]. У кожній із цих синтаксичних структур категорійна семантика часу та умови має специфічні лексико-граматичні засоби вираження, які потребують ґрунтовного лінгвістичного опису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві дослідники синтаксичної семантики неодноразово звертали увагу на взаємодію умовних і часових значень у складнопідрядних реченнях. Явища ускладнення категорійної семантики умови відтінками часу аналізували ще автори навчальних і академічних видань другої половини ХХ століття [2, с. 214–218, 232–235; 3, с. 296–298; 4, с. 363–365]. Видатний український граматист К. Ф. Шульжук, який присвятив більшість своїх наукових і лінгводидактичних студій синтаксисові складного речення [5; 6; 7], виокремив конструкції з умовно-часовими семантико-синтаксичними відношеннями. «У них, – за спостереженнями вченого, – підрядна частина умови містить додаткове значення часу, видо-часові форми дієслів-присудків часто однакові, виражають одночасність подій» [8, с. 293].

Потреба виділення такого синкретичного різновиду складнопідрядних речень, вочевидь, зумовлена труднощами чіткого розмежування значень умови й часу в деяких гіпотактичних структурах, зокрема зі сполучними засобами *коли* і *як*, що здатні функціювати то як умовні, то як часові. Залежно від контексту й інших лінгвальних чинників та чи та семантико-синтаксична функція підрядної частини може посилюватися або послаблюватися, що ускладнює однозначну кваліфікацію типу складнопідрядного речення. Ще в 70-ті, 80-ті роки минулого сторіччя українські граматисти намагалися чітко окреслити критерії розрізнення умовних і часових підрядних речень [9, с. 66–67; 10, с. 34–37; 6, с. 38–40]. За рекомендаціями А. Г. Кващука, під-

рядне речення має умовне, а не часове значення, якщо присудки в головній та підрядній частинах виражені дієсловами умовного способу; у головному реченні міститься друга частина парного умовного сполучника *то*; і навпаки, підрядне речення має часове, а не умовне значення, якщо виникають об'єктивні часові відношення, тобто визначення семантики умови суперечить об'єктивній реальності (напр. речення *Згинуть роси, як над світом сонечко зійде багряне* доцільно кваліфікувати як часове, а не умовне, адже сонце не може не зійти); у головній частині є обставини з виразними часовими значеннями штибу *восени, вночі, вдень, торік, незабаром* і под. [9, с. 67].

За спостереженнями І. І. Слинька, сполучник умови *коли* «частіше виступає в реченнях із значенням узагальнення, тобто за наявності теперішнього часу в обох частинах. <…> Рідше сполучник *коли* можливий і при інших формах присудків, наприклад при майбутньому часі доконаного виду <…> За таких же умов вживається сполучник *як*…» [11, с. 544]. Обстежений фактичний матеріал дав змогу дослідниці складнопідрядного речення в українській мові Р. О. Христіаніновій констатувати здатність сполучника *як* виражати семантико-синтаксичні відношення потенційної власне-умови [12, с. 199] і потенційної невласне-умови з відтінком підстави, зокрема в риторично-питальних висловленнях, мета яких у формі риторичного питання ствердити протилежну думку [12, с. 204]. Це стосується і сполучника *коли,* який також може виражати відтінки підстави, застереження.

Більшість мовознавців одностайні в тому, що сполучне слово (прислівник) *коли* і сполучник *як* у складнопідрядних реченнях маркують найбільш загальні часові семантико-синтаксичні відношення між головною й підрядною частинами без чіткої вказівки на темпоральні відтінки часової попередності чи наступності, одночасності дій, станів, процесів, їх початку, завершення, часового проміжку і под. Семантичну конкретизацію частково уможливлюють видо-часові форми дієслів-присудків, лексичне наповнення окремих компонентів тощо. За можливості заміни *коли* і *як* на *якщо,* простежуються відношення умови, а також синтаксична транспозиція прислівникового сполучного слова *коли* у сполучник підрядності. У таких випадках підрядні речення можна розглядати і як умовні, і як часові, надаючи їм статусу синкретичних умовно-часових гіпотактичних конструкцій. Хоч і категорійна семантика часу та умови в них перетинаються, проте в одних випадках домінує часове значення, в інших – умовне, на що впливає низка мовних і позамовних чинників.

Мета пропонованої статті – здійснити комплексний аналіз складнопідрядних конструкцій з умовно-часовими семантико-синтаксичними відношеннями в сучасній українській мові.

Основні з**авдання** публікації: 1) схарактеризувати синтаксичну структуру та засоби зв'язку предикативних частин складнопідрядних умовно-часових речень; 2) виявити сполучники та сполучні слова як основні маркери категорійної семантики умови й часу, а також додаткові засоби їх увиразнення; 3) встановити критерії розмежування умовних і часових значень та можливості їх перетину (синкретизму) у структурі складнопідрядного речення; 4) виявити методом трансформації деривaційні (синонімійні) зв'язки складнопідрядних умовно-часових конструкцій з іншими типами речень.

Спробуємо окреслити діапазон умовно-часових значень на матеріалі художнього дискурсу – у складнопідрядних реченнях, дібраних з поетичних текстів Ліни Костенко.

Виклад основного матеріалу. Власне темпоральну семантику простежуємо в конструкціях із сполучним словом – прислівником часу ***коли,*** який здебільшого перебуває у підрядному синтаксичному зв'язку з дієслівними предикатами руху, переміщення, конкретної фізичної чи розумової діяльності, напр.: ***Коли*** *ти царствено* ***пливла****, всі мертві кораблі дивилися крізь люки* [13, с. 29]; ***Коли*** *ми* ***їхали*** *у місто Ягодин, на нас упав із неба астероїд* [13, с. 33]; *Ще* ***коли вчився*** *у садах Сан-Марко, мій перший твір був – бронзове Лоша* [14, с. 164]. Її увиразненню сприяють часові детермінанти, повтор сполучного слова, модальні частки: *О ні,* ***на світанку****,* ***коли*** *їх вели умирати, були вже там не тільки, не тільки жандарми навкруг* [13, с. 165]; ***Давно, іще в шістсот якомусь році, ну, цебто більш як три віки тому****,* ***коли*** *носили шпаги ще при боці і розважали стратами юрму,* ***коли*** *відьом палили при народі,* ***коли*** *наук не знали ще ладом…* [13, с. 148]; ***Колись давно****, в сумних біженських мандрах,* ***коли*** *дитям я ледве вже брела, старі хатки в солом'яних скафандрах стояли в чорних кратерах села* [13, с. 172]; ***Коли ж*** *завершилась вся ця справа і люди вже розходилися ті, – от парадокс: заплакав лиш Варвара, розбійник, не розп'ятий на хресті* [13, с. 167]; ***Коли ж*** *настала влада тираній, він скам'янів* [14, с. 161].

Синтаксичні трансформації допомагають встановити конкретні значення одночасності або часової послідовності зображуваних в головній та підрядній частинах подій, пор.: ***Коли*** *ми* ***їхали*** *у місто Ягодин, на нас упав із неба астероїд* [13, с. 33] і ***У той час як*** *ми* ***їхали*** *у місто Ягодин, на нас упав із неба астероїд*; ***Коли ж*** *настала влада тираній, він скам'янів* [14, с. 161] і ***Після того як*** *настала влада тираній, він скам'янів* [14, с. 161]; ***Коли ж*** *завершилась вся ця справа і люди вже розходилися ті, – от парадокс: заплакав лиш Варвара, розбійник, не розп'ятий на хресті* [13, с. 167] і ***Після того як*** *завершилась вся ця справа і люди вже розходилися ті, – от парадокс: заплакав лиш Варвара, розбійник, не розп'ятий на хресті* [13, с. 167]. Часову послідовність підкреслюють також лексеми *настала, завершилась.*

У деяких конструкціях між підрядною та головною частиною домінують часові семантико-синтаксичні відношення, на які накладаються відтінки умови, напр.: *Пишіть листи і надсилайте* ***вчасно****,* ***коли*** *їх ждуть далекі адресати* [13, с. 96]; ***Коли були*** *ще баба* ***молодими****, вони були веселі, як Хуррем* [13, с. 178]; ***Коли*** *мене снігами занесе,* ***тоді вже часу*** *матиму доволі* [14, с. 9]; ***Коли ж*** *вона внесла у друшляку лунарний символ – ліплені вареники, то греки також прийняли цей культ і стали вже навік його зволенники* [14, с. 107]. З одного боку, наявні чіткі маркери темпоральності: обставина *вчасно*, складений іменний присудок *були молодими*, корелятив *тоді*, іменник *час*, частка *вже*; з іншого, – супровідні значеннєві відтінки умови: крім логічного питання *коли?,* від головної до підрядної частини можна поставити й додаткове питання *за якої умови?* При цьому частиномовна й синтаксична функція компонента *коли* не змінюється: він залишається прислівником часу у функції обставини і не переходить у сферу сполучника, що засвідчує некоректність його заміни сполучником *якщо,* позаяк це буде суперечити відтворюваній в цих конструкціях об'єктивній реальності.

Можливість заміни *коли* на *якщо* увиразнює семантику умови, тоді часове значення стає супровідним, а прислівник *коли* транспонується у сполучник, напр.: *Яка у залі западала тиша,* ***коли*** *на сцені ще з'являвся він!* [13, с. 95]; ***Коли*** *поетів*

буде, як машин, вони вже не ходитимуть ногами [13, с. 105]; *Страшні слова,* ***коли*** *вони мовчать*…[13, с. 218]; *Та щось роблю,* ***коли*** *нагода трапиться* [14, с. 138]; *Турки полотніли,* ***коли*** *він тяжко піднімав брову* [14, с. 183]; ***Коли*** *татарам брешуть мої очі, ніхто не бачить, як тремтять вуста* [13, с. 144]; *І* ***коли*** *повалили його на долівку, він усе зрозумів* [13, с. 146]; ***Коли*** *в людини є народ,* ***тоді*** *вона уже людина* [14, с. 53]. І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк стверджували, що в такого типу конструкціях ***тоді*** є корелятивом, який надає реченню часового відтінку [11, с. 545]. Однак Р. О. Христіанінова розглядає поєднання ***коли…тоді (отоді), як…тоді (отоді), якщо…тоді (отоді)*** як умовні сполучники і вважає, що «поєднуючись з умовними сполучниками, компонент ***тоді (отоді)*** втрачає здатність указувати на час, тобто перестає виконувати вказану функцію, яка є основною категорійною ознакою займенникових слів, а отже, семантично спустошуючись, він утворює нерозривну єдність з першим компонентом – парний сполучник» [12, с. 201]. На нашу думку, часове значення в складнопідрядних займенниково-співвідносних реченнях з корелятивною парою *коли…тоді* повністю не втрачається, його відтінки зберігаються. І навіть більше, у деяких випадках залежно від контексту значення часу домінує, пор.: ***Коли*** *мене снігами занесе,* ***тоді вже часу*** *матиму доволі* [14, с. 9].

У «Словнику української мови» зафіксовано дві функції сполучника *як*: часу – указує на одночасність того, про що йдеться в головному й підрядному реченнях; у знач. *коли*: *Щовечора,* ***як*** *зіронька До місяця сходить, Молодая дівчинонька В садочок виходить* (Леся Українка); умови – приєднує підрядні умовні речення; відповідає за значенням сполучникам *коли, якщо*: ***Як*** *рясно квітує горобина, то добрий буде урожай вівса* (Народна творчість) [15, с. 634]. Сполучник *як* в аналізованих текстах переважно виступає маркером темпоральних семантико-синтаксичних відношень одночасності між частинами складнопідрядного речення, подекуди з відтінком умови: ***Як*** *звечоріє на Дніпрі, Черніг сідає в чорний човен і ставить чорні ятері* [16, с. 80]; *Ти ж, було, ходила як павонька,* ***як*** *Павло твій сватів заслав* [13, с. 82]; ***Як*** *ще був жив, набралася з ним лиха* [14, с. 37]. Рідше натрапляємо на конструкції з часовою послідовністю зображуваних подій, пор.: ***Як*** *він умер, весь світ, сльозами повен, в дощах стояв по самий Базавлук!* [14, с. 37] і ***Після того як*** *він умер, весь світ, сльозами повен, в дощах стояв по самий Базавлук.*

На відміну від власне-темпоральних речень зі сполучними засобами *коли* і *як,* у складнопідрядних обмежено-часових конструкціях зі сполучниками *доки, допоки, поки* та їхніми синонімами є вказівка на певні рамки тривання дії. Залежно від форм дієслів-присудків в головній та підрядній частинах (недоконаний чи доконаний вид) ці сполучники здатні відтворювати семантику обмеженої одночасності, обмеженого передування чи обмеженої наступності, пор.: *Ти краще злазь, козаче, із коня, копай могилу,* ***поки*** *не підмерзло* [13, с. 79]; *Цвіте ромен кружчатими обрусами, і* ***поки*** *не горгуснули громи, – сплять оксамитно у корчах соми* [13, с. 137]; *І* ***поки*** *жінка з-під долоні зиркала, траплялось греку як не те, то те* [14, с. 86]; *То,* ***поки*** *дядько скупить ременант, пішли й собі повештатися греки* [14, с. 92]; *Цвіте торгівля,* ***поки*** *проворні греки шастають в протоки!* [14, с. 111]. Актуалізує значення обмеженого передування лексема *ще*: *Ось верховий проскаче – і прощайтесь,* ***поки ще*** *їдем по своїй землі* [14, с. 184].

Для увиразнення межі тривання дії в головному реченні вживають вказівне слово *доти*, яке формує зі сполучником корелятивну пару *доти – доки,* напр.: *Він одбивався* ***доти, доки*** *міг, а як не зміг – він вийшов їм назустріч* [13, с. 191]. За таких умов підрядна частина пояснює не всю головну частину, а вказівне слово в ній, складнопідрядне ж речення набуває ознак нерозчленованої структури. Якщо вказівного компонента немає, то складнопідрядну конструкцію слід кваліфікувати як речення розчленованої структури з детермінантною (приреченнєвою) підрядною частиною, яка синтаксично залежна від усієї головної. Синонімійний сполучник *допоки*, хоч і рідше вживаний у сучасній українській мові, проте більш яскраво передає обмежену в часі дію: *Метеличок, пошарпаний вітрами, – до мороку осіннього, до мряк,* ***допоки*** *смолки дихають і трави* [13, с. 59].

Порівняно зі сполучними засобами *коли* і *як,* сполучники *доки, допоки, поки* чітко виражають темпоральну семантику без додаткових відтінків умови, що унеможливлює трансформацію таких складнопідрядних обмежено-часових речень в умовні. Аналогічно сполучники *якщо, якби* (на відмінку від сполучників *коли, як*) чітко передають значення реальної та ірреальної умови відповідно. Домінантою парадигми реальної умови виступає сполучник *якщо.* Співвідношення реальної умови з віссю темпоральності забезпечують дієслова-присудки минулого, теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу. Форми наказового способу в головній частині можуть дещо послаблювати ці зв'язки, пор.: *То, може, шахи розкладем на лаві,* ***якщо*** *старий тут більше не сидить?* [14, с. 173]; ***Якщо*** *мене і виженуть, не бійся, – на тому боці ждатиму в корчах* [14, с. 133]. Поділяємо думку авторів видання «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання» (Київ, 1994): «При вживанні корелята *тоді* умовне значення речення починає забарвлюватися якоюсь мірою відтінком часового значення» [11, с. 545]. У таких випадках сполучник *якщо* можна замінити синонімом *коли* у значенні *якщо*: *А що ж* ***тоді*** *залишиться від мене,* ***якщо*** *візьму я тільки ноту бене?* [13, с. 60]; *Чи знали ви, до осуду охочі, –* ***якщо*** *він навіть зрікся на словах, які* ***тоді*** *були у нього очі?* [13, с. 151]. Нанизування сполучників допустовості формує відповідні супровідні відтінкові значення до основних умовних у складнопідрядному реченні: *І* ***хоч*** *в'яжіть,* ***хоч*** *плітку або клітку,* ***хоч*** *бозна-хто розкаже бозна-де,* ***якщо*** *він лицар, – жінка кине квітку, на все життя очима проведе* [13, с. 127].

Домінантою парадигми ірреальної умови виступає сполучник *якби.* Такі речення «встановлюють залежність певної ситуації від певної уявлюваної умови, унаслідок й сама ситуація постає нереальною» [12, с. 205]. Підрядна частина пояснює всю головну, у якій маркером нереальної умовності виступає дієслівний присудок умовного способу з часткою *би (б),* напр.: ***Якби*** *воно котилося й котилося, воно б уже екватором було* [13, с. 67); ***Якби*** *фортуна не була сліпою, хіба б лежав той грек на дні Супою?* [14, с. 113); ***Якби*** *він, звісно, якось легше жив, за кардинальську шапочку служив* [14, с. 160]; ***Якби*** *нам зброя, нас би не розбили* [14, с. 182]. Увиразнює ірреальну умову повтор частки *би (б)* і вживання її в нетиповій приіменниковій позиції: *Оцей* ***би*** *грек,* ***якби*** *ужив ті спеції, втонув* ***би*** *гірше, як в ріку Супій* [14, с. 97]; *Душа* ***б*** *зазнала цих тортур,* ***якби*** *на світі десь лишився мій Сад Нетанучих Скульптур!* [14, с. 168]. Форми умовного способу надають висловленням ірреальної

модальності й унеможливлюють чітку ідентифікацію часових значень. Однак відповідні лексико-граматичні маркери (зокрема прислівники, прийменникові форми) здатні експлікувати відносний час (теперішній, минулий або майбутній), тобто співвідносити дію з будь-яким часом: *Але **якби** так рясно на героя, то **вже** б давно не вистачило Трої* [14, с. 77]; ***Якби** знаття, то ти ж би **перед тим** своє життя хіба б так марнували?* [13, с. 33]. Основне значення ірреальної умови можуть супроводжувати додаткові семантичні відтінки темпоральності за вживання у структурі речення співвідносного корелята *тоді*, лексеми *час*, підрядної частини *часу,* напр.: ***Якби** у нас тюрма, **якби** ми йшли війною, – **тоді б** нам треба був і Флавій, і Гомер* [13, с. 208]; ***Якби** циганський бог заглянув їй у душу,– вона ж і **в смертний час** його не прокляла!* [13, с. 216]; ***Поки** й світ сонця, не розбили б нас, **якби** ж хоч трохи краще ми озброєні* [14, с. 198]. У таких випадках сполучник *якби* можна легко замінити на синонімічний еквівалент *коли б*.

Наявність корелятів *то, так, а так* у головній частині спричинює накладання на основну семантику ірреальної умови відтінків зіставлення (протиставлення), напр.: ***Якби** ми із неволі утікали, **то** я тебе на плечах би поніс* [14, с. 199]; ***Якби** йому кіфара семиструнна, **то** він би і вакхічне щось утнув* [14, с. 108]; ***Якби** він влучив, – це була б судьба, **а так** це зветься просто збіг обставин* [13, с. 34]; ***Якби** ти мав хоч зброю при собі, **а так** загинуть мудрість невелика* [13, с. 143], і навіть допустовості, пор.: ***Якби** лелека голосом озвався, **то** грек, мабуть, не дуже б здивувався* [14, с. 82] і ***Хоч би й** лелека голосом озвався, **то** грек, мабуть, не дуже б здивувався* [14, с. 82].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у складнопідрядних реченнях зі сполучними засобами *коли* і *як* між предикативними частинами виникають часові, умовні або умовно-часові семантико-синтаксичні відношення. Синтаксичні трансформації допомагають встановити ці значення. За наявності сполучників *доки, допоки, поки* чітко експлікуються обмежено-часові значення, а сполучників *якщо, якби* – значення реальної чи ірреальної умови з можливістю накладання на них додаткових відтінків. Обстежений фактичний матеріал засвідчує, що у випадку синкретизму відношень залежно від контексту, лексико-граматичних та позамовних чинників домінує семантика часу або умови, тоді інше значення стає супровідним (додатковим, відтінковим). Перспективними вважаємо дослідження явища синкретизму семантико-синтаксичних відношень в інших типах складних конструкцій.

Література:

1. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
2. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Київ : Рад. школа, 1961. 282 с.
3. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. Київ : Рад. школа, 1951. Т. 2. Синтаксис. 408 с.
4. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 516 с.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис складного речення. Рівне : РДГУ, 2000. 127 с.
6. Шульжук К. Ф. Складне речення в українській мові. Київ : Рад. школа, 1989. 135 с.
7. Шульжук К. Ф. Складні багатокомпонентні речення в українській мові. Київ : Вища школа, 1986. 183 с.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 406 с.
9. Кващук А. Г. Синтаксис складного речення. Київ : Рад. школа, 1986. 109 с.
10. Семенюченко М. Л. Розмежування часових і умовних складнопідрядних речень. *Українська мова і література в школі*. 1973. №2. С. 34–37.
11. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
12. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
13. Костенко Л. Неповторність. Київ : Молодь, 1980. 222 с.
14. Костенко Л. Сад нетанучих скульптур : вірші, поема-балада, драматичні поеми. Київ : Рад. письменник, 1987. 208 с.
15. Словник української мови: в 11 т. Том 11. Київ : Наукова думка, 1980. 699 с.
16. Костенко Л. Над берегами вічної ріки. Поезії. Київ : Рад. письменник 1977. 164 с.

Mezhov O., Zdikhovska T. Complex subordinate constructions with conditional-temporal semantic-syntactic relations in contemporary Ukrainian

Summary. The article presents a comprehensive analysis of complex subordinate constructions with conditional-temporal semantic-syntactic relations in contemporary Ukrainian. The syntactic structure and means of connecting the predicative clauses within conditional-temporal complex sentences are characterized. Conjunctions and relative words are identified as the main markers of the categorical semantics of condition and time, along with additional expressive means. Criteria for distinguishing between conditional and temporal meanings and the possibilities of their overlap (semantic syncretism) within the structure of complex subordinate sentences are established. Through transformational analysis, derivational (synonymic) relations between conditional-temporal constructions and other sentence types are revealed. The scope of conditional-temporal meanings is outlined based on the material of literary discourse–complex subordinate sentences extracted from Lina Kostenko's poetic texts. The categorical semantics of time and condition are expressed through specific lexical and grammatical means, requiring detailed linguistic description. Ukrainian linguists have repeatedly addressed the interaction of conditional and temporal meanings in complex subordinate clauses. In constructions with connectives such as коли ('when') and як ('as'), the predicative parts exhibit temporal, conditional, or conditional-temporal semantic-syntactic relations. Syntactic transformations help identify these meanings. Connectives such as доки, допоки, and поки ('until') clearly signal limited temporal meanings, while якщо ('if') and якби ('if only') express real or unreal conditions, often with additional nuances. The analyzed data indicate that in cases of syncretism, depending on context, lexical-grammatical features, and extralinguistic factors, either temporal or conditional semantics prevails, while the other becomes secondary. Future research on the syncretism of semantic-syntactic relations in other types of complex constructions is considered promising.

Key words: complex subordinate sentence, semantic-syntactic relations, time, condition, conjunction.

УДК 81'1:81'373.7–93:070.41
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.22

Мізін К. І.,
доктор філологічних наук,
завідувач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Петров О. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології, перекладу та зарубіжної літератури
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Петрова А. І.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У СВІТЛІ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ (НА ОСНОВІ ДАНИХ НОВИННОГО ВЕБ-КОРПУСУ)

Анотація. Стаття присвячена виявленню найрелевантніших асоціацій (понять), які виникають в англійськомовному середовищі у зв'язку з поняттям «Ukraine». З цією метою встановлено найчастотніші окуренти слова-запиту *Ukraine* на основі даних англійськомовного новинного веб-корпусу News on the Web Corpus (сумарна кількість вибірок дослідження складала 166 одиниць). Щоб сфокусувати увагу здебільшого на воєнно-політичному дискурсі, поняття «Ukraine» розглянуто на тлі понять «Russia» та «war». Виявлено, що серед найбільш актуальних асоціацій, які викликає поняття «war», є «Ukraine», яке значною мірою «затьмарило» такі традиційно важливі для англійськомовної медійної мережі поняття, як «Russia», «Vietnam», «Iraq», «Israel», «Gaza», «Afghanistan» та ін., оскільки останні суттєво поступаються частотністю. Найстійкіший асоціативний зв'язок поняття «Ukraine» виявляє з «Russia», і навпаки. Однак «Ukraine» найчастіше асоціюється з «war» і «invasion», натомість «Russia» – з «China» та «invasion», що підкреслює значення геополітичної ролі Китаю для Росії. Серед менш релевантних асоціацій, які виникають в англійськомовному середовищі у зв'язку з поняттям «Ukraine», домінують ті, що пов'язані з міжнародною допомогою та підтримкою України (напр., «aid», «support», «weapon», «missile», «assistance», «ally»). Натомість із поняттям «Russia» асоціюється передусім агресія (напр., «invasion», «invade», «attack», «war»). Важливим є зв'язок «Russia» з геополітикою (напр., «US», «world», «Trump») і союзниками країни-агресорки (напр., «India», «Iran»). Установлено, що існує ієрархія понять «war», «conflict» і «crisis» як асоціацій до «Ukraine», у якій «war» виявляє найвищу актуальність серед них, натомість «conflict» і особливо «crisis» є не такими актуальними. Така ієрархія дає змогу стверджувати, що проблема функціонування в англійськомовному воєнно-політичному дискурсі начебто неадекватного термінологічного позначення *conflict* на позначення війни в Україні є дещо надуманою з огляду як на правове підґрунтя, так і міжмовну омонімію, коли змістові обсяги термінів *conflict* в англійській і *конфлікт* в українській мовах частково не збігаються.

Ключові слова: воєнно-політичний дискурс, асоціативний зв'язок, термін, російсько-українська війна, англійськомовний корпус.

Порушувана проблематика. Очевидно, ніколи не втратить своєї актуальності вислів О. фон Бісмарка «Es wird niemals so viel gelogen wie vor der Wahl, während des Krieges und nach der Jagd [Ніколи стільки не брешуть, як перед виборами, під час війни та після полювання]» [1]. Нинішньому поколінню українців випала сумна доля переконатися в цьому – російсько-українська війна. І якщо пересічний українець уже звик до перманентних маніпуляцій у політичному дискурсі (замовчування правди, перекручування фактів, свідоме поширення неправди, «білі шуми» тощо), то актуальний сьогодні воєнно-політичний дискурс або «дискурс війни» [2] вийшов на значно вищий рівень маніпулятивних технік, що пояснюється стимулюванням останніх державною політичною ідеологією. Особливо це помітно для тих представників української спільноти, хто володіє іноземними мовами, оскільки вони мають змогу порівняти новинні ресурси (1) закордонних (ідеться виключно про демократичні країни Європи та світу в цілому), (2) українських і (3) російських мас-медіа на тлі того факту, що:

1) перші можуть бути досить об'єктивними, бо вони не контролюються державою, що є нормальним демократичним досвідом;

2) другі, на жаль, помітно втратили свою об'єктивність, оскільки з початку війни значною мірою контролюються державою (цей контроль очільники країни виправдовують воєнним станом, а новинний простір заполонив так званий «єдиний марафон»);

3) треті ж повністю перебувають під контролем держави, що є давньою традицією сусідньої країни-агресорки, тому про об'єктивність тут зовсім не йдеться.

Зважаючи на це, українські мовознавці уникають висвітлення питань, що стосуються маніпулятивних технік підконтрольних державі українських новинних ресурсів. Це пов'язано, імовірно,

з тим, що за такий критичний аналіз дослідника можуть звинуватити у відсутності почуття патріотизму або навіть у колабораціонізмі. Тому вітчизняні лінгвісти при вивченні дискурсу війни зосереджені здебільшого або на суто мовних, або на державницько-патріотичних питаннях:

1) вплив воєнних подій на процеси неологізації української мови [див., напр.: 3; 4];

2) мовна політика під час війни (українізація, русифікація, мовна вульгаризація і под.) [див., напр.: 2; 5];

3) воєнна риторика В. Зеленського [див., напр.: 6; 7];

4) коректності/некоректності або маніпуляції при висвітленні війни в Україні закордонними політиками/мас-медіа, зокрема країни-агресорки [див., напр.: 8; 9].

Поширення в українському мовознавстві понять «воєнний дискурс», «воєнно-політичний дискурс», «дискурс війни» і под. спричинило значну їхню дифузність, бо терміном *дискурс* почали заміняти цілу низку інших термінів – *текст*, *риторика*, *комунікативна подія*, *мовлення*, *підмова* та ін. Це пов'язано, очевидно, зі складністю та невизначеністю самого поняття «дискурс», яке балансує на межі емпіричного спостереження, ґрунтуючись на когнітивних, мовних і позамовних чинниках [див. детальніше: 10, с. 206–207]. Тому чим далі це поняття віддаляється від власне мови (текстів як таких), тим більш маніпулятивним воно стає вже саме по собі. Якщо ж на основі цього маніпулятивного поняття розглядати воєнно-політичні маніпуляції, то можна отримати результати, які фактично не підлягають верифікації.

Це стосується і вивчення особливостей риторики (виступів) політиків як частини воєнно-політичного дискурсу. З одного боку, мета таких досліджень є зрозумілою – це вплив політика, передусім емоційний, на «свою»/«чужу» аудиторію, з одного боку, «силою слова» (мовні засоби) та, з другого боку, за рахунок його особистих характеристик, оскільки ще з часів Аристотеля відомо, що деякі люди звучать від природи більш переконливо, ніж інші, а залучення емоцій аудиторії під час виголошення промови є найважливішим у публічному виступі [11, с. 1]. При цьому сила політичних промов значною мірою залежить від цінностей і переконань оратора та аудиторії [12, с. 3], тому найбільш важливими моментами, які враховуються при аналізі політичної промови є не лише емоції, але й наміри, вибір слів і симпатії між аудиторією та оратором [13]. Власне, це й досліджують українські мовознавці, коли ставлять за мету вивчення дискурсу якогось відомого політика, найчастіше В. Зеленського. Однак мова тут іде, як правило, не про спонтанне мовлення, а про публічні виступи, які завжди готують для топових політиків їхні спічрайтери [див. детальніше, напр.: 14]. Відповідно, у подібних дослідженнях простежується, як мінімум, один методологічно «слизький» момент, який стосується неможливості встановлення частки самого політика, зокрема В. Зеленського, у підготовці промов. Якщо ця частка є зовсім незначною, то змістовно, тобто з точки зору залучення мовних одиниць і засобів, вплив на аудиторію здійснюють спічрайтери, а оратору залишається лише ораторське мистецтво. Оскільки основні характеристики політичного дискурсу – міфологічність, ритуальність, театральність і агональність – разом із сакралізацією, риторичністю, маніпулятивністю свідомістю реципієнтів, «мовною модою» та модними тенденціями семіотичного характеру [15, с. 15–21] «уплітаються» в політичні тексти (промови, доповіді, заяви і под.) головним чином спічрайтерами, то оратору залишається здебільшого «позамовне супроводження» таких текстів (міміка, жести, артикуляція тощо).

Тема спічрайтерства торкається також проблеми політкоректності деяких термінів, якими послуговуються політики у своїх виступах. Методологічно об'єктивнішими є випадки, коли такі терміни вивчаються на матеріалі новинних текстів, що надають уривки спонтанного мовлення політиків (інтерв'ю, відеоінтерв'ю, подкасти і под.). Проте слід пам'ятати, що використання політкоректних термінів як політиками, так і власне новинними ресурсами значною мірою залежить від конкретних правових (юридичних) моментів. Яскравим прикладом тут слугує вживання в англійськомовних країнах термінів *conflict*, *crisis* та *war*. Так, той факт, що англійськомовні політики послуговуються здебільшого термінами *conflict* і *crisis* замість *war* викликає подив, або навіть агресію, у пересічних українців, оскільки воєнні події, які вони щодня переживають (загроза життю, обстріли, евакуації, загибель рідних, руйнування і под.), інакше, ніж *війна* не назвеш. Утім, уживання згаданих термінів має не стільки мовне, скільки правове підґрунтя, оскільки офіційно ні Росія Україні, ні Україна Росії війну ще й досі не оголошували. Через це, очевидно, політики утримуються від використання терміна *war* в офіційній риториці, хоча для неполітиків, тобто для широкого загалу, він не вважається некоректним.

Зважаючи на це, стає очевидним, що вивчення україномовного воєнно-політичного дискурсу, особливо підготовлених спічрайтерами виступів політиків, має суттєві методологічні лімітації. Це пов'язано також із тим фактом, що монополію в Україні на новинний ресурс, пов'язаний передусім з війною, має нині держава. На тлі цього розвідки, що досліджують воєнно-політичний дискурс, зокрема російсько-українську війну, спираючись на публікації в зарубіжних англійськомовних мас-медіа, можуть бути більш об'єктивними. Тим більше, якщо для цього залучається значний за обсягом матеріал, представлений у новинних мовних корпусах. За допомогою даних, отриманих у результаті цифрового опрацювання такого широкого емпіричного матеріалу, можна визначити, наприклад, актуальні асоціації (поняття), що виникають в англійськомовному середовищі у зв'язку із сьогоднішньою війною. Такий підхід дає також змогу виявити вплив цієї війни на сприйняття представниками англійськомовних культур окремих понять, пов'язаних з воєнними подіями.

Мета та методика дослідження, мовний корпус. З огляду на викладене вище метою пропонованої статті є встановлення актуального уявлення, що виникає в англійськомовному середовищі у зв'язку з поняттям «Ukraine». Таке уявлення можна сформувати за допомогою встановлення найрелевантніших асоціацій, пов'язаних з цим поняттям, шляхом виявлення найчастотніших окурентних форм слова-запиту *Ukraine* (функція «Collocates») на основі даних англійськомовного новинного веб-корпусу News on the Web Corpus (NOW) [16]. Оскільки значний вплив на формування актуального уявлення поняття «Ukraine» чинить російсько-українська війна, методологічно доцільно розглянути його на тлі понять «Russia» та «war», оскільки такий підхід дає змогу сфокусуватися здебільшого на воєнно-політичному дискурсі. Сумарна кількість відібраних окурентів, представлених у Таблицях 1, 2 і 3, складає 166 одиниць.

Вибір корпусу NOW пояснюється тим, що він пропонує цифрове опрацювання актуальних даних (інтернет-га-

зети й журнали з 2010 року по теперішній час) та має значний обсяг (20.3 млрд слів). При цьому він зростає приблизно на 120–140 млн слів щомісяця (близько 250 000 нових статей), що становить майже 1.5 млрд слів щороку. У той час як інші ресурси, наприклад Google Trends [17], показують, що люди здебільшого шукають, корпус NOW – це єдиний структурований корпус, який демонструє, що насправді сьогодні відбувається в мові. Що ж стосується частоти слів з 2010 року або нових слів/фраз, які з'явилися за останні кілька років, то тут NOW є найнадійнішим моніторинговим корпусом англійської мови.

Методологічним підґрунтям для визначення актуального уявлення про певне поняття за допомогою встановлення найрелевантніших асоціацій, які виникають у тій чи іншій лінгвокультурі у зв'язку з останнім, слугує той факт, що внаслідок швидкого розвитку цифрових технологій і стрімкої розбудови Інтернет-мережі з'явилася можливість виявлення асоціацій носіїв певної мови не лише за допомогою асоціативних експериментів, але й на основі даних, отриманих шляхом комп'ютерного опрацювання широких масивів текстів – мовних корпусів. Тому сьогодні все частіше з'являються праці, у яких простежується методологічний симбіоз корпусної лінгвістики та психолінгвістики [18], а в низці розвідок зроблені вдалі спроби підсилити експериментальні методи психолінгвістики шляхом залучення емпіричних і цифрових даних корпусів [19; 20; 21].

Методологічно важливим у цьому зв'язку є і той момент, що мовний матеріал корпусу завдяки програмним інструментам демонструє реальне вживання мови, а це, у свою чергу, дає змогу більше повністю не покладатися на інтуїцію [22, с. 2]. Сучасні корпуси постійно удосконалюють автоматичні процедури цифрового опрацювання мовного матеріалу, надаючи в розпорядження дослідника більш об'єктивні показники частотності мовних одиниць і синтаксичних конструкцій. До того ж актуальним нині є вивчення впливу частотності на когнітивні феномени [18, с. 16]. Серед корпусних показників чи не найважливіше місце у плані вивчення людської когніції в її мовному відображенні займає частотність колокацій слів. Це пояснюється тим, що колокація часто допомагає при встановленні актуального смислу цих слів, а також особливостей їхнього вживання. Така колокація визначається як окуренція двох чи більше слів на невеликій відстані одне від одного в тексті [23, с. 170].

Одним зі слів, що входять до колокації, є те, за допомогою якого вводиться запит у пошукову систему мовного корпусу. Окурентні форми цього слова-запиту вказують на найбільш близькі до нього в плані контекстної відстані лексичні одиниці. Близькість форм означає близькість значення, тому чим ближче одна форма до іншої у висловленні, тим тісніші семантичні зв'язки між ними. Методологічно коректна інтерпретація показників частотності окурентів (колокатів і коокурентів) дає змогу на обширному мовному матеріалі визначити найтісніші семантичні зв'язки слів-запитів, що уможливлює встановлення релевантних і водночас актуальних фрагментів їхнього значення [24; 25; 26]. Слід зауважити при цьому, що показник частотності слова-запиту вказує на його актуальність (поширеність) у відповідному мовному середовищі, а найчастотніші окуренти цього слова визначають стрижневий смисл останнього. Якщо екстраполюватися на поняттєвий рівень, то частотність тих слів, які є іменами культурних понять, слугує показником релевантності останніх у певній лінгвокультурі.

Виклад основного матеріалу. У корпусі NOW леми, які об'єктивують поняття «Ukraine» і пов'язане з ним «Russia», мають високу частотність – f=99.41[1] та f=130.26 відповідно. Така частотність останнього поняття є зрозумілою, оскільки та країна-агресор, яку воно репрезентує, постійно перебуває у фокусі новинних ресурсів через геополітичну вагу. У той же час причина значної актуальності поняття «Ukraine» пов'язана виключно з російсько-українською війною, що чітко демонструє графік частотності його імені за останні п'ять років у британських новинах, де «бум» популярності збігається саме з початком війни (Рис. 1).

Вибірки дослідження представлені в чотирьох колонках (Табл. 1, 2 і 3). Критерієм розподілу за колонками слугує коефіцієнт частотності окурентів: 1-ша колонка – найчастотніші окуренти (f≥10), 2-га – частотні (f≥5), 3-тя – досить частотні (f≥1) та 4-та – відносно частотні (f≥0.5). В екстраполяції на асоціації (поняття), які об'єктивують ці окуренти, це означає, що в першій колонці репрезентовано найактуальніші асоціації, у другій – актуальні, у третій – досить актуальні, а в четвертій –

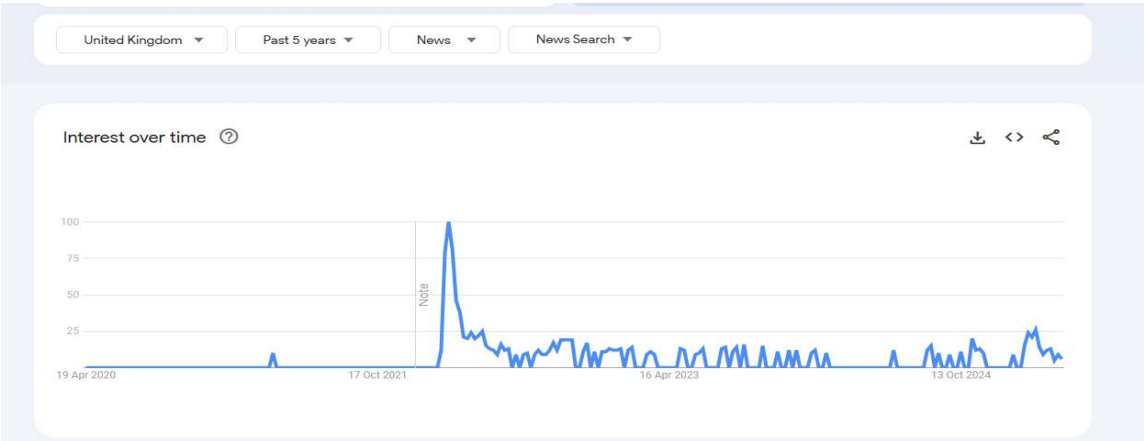

Рис. 1. Графік частотності лексеми *Ukraine* у британських новинних ресурсах за останні 5 років (на основі даних пошуковика Google Trends)

[1] Частотність колокатів подається у значенні на 1 млн слів (f/1mw).

Таблиця 1

Найчастотніші окуренти слова-запиту *Ukraine*

f≥10		f≥5		f≥1		f≥0.5	
окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw
Russia	11.83	invasion	8.28	Russian	4.43	Moscow	0.99
war	10.34			Eastern	2.72	Western	0.98
				military	2.71	NATO	0.94
				invade	1.88	fight	0.80
				conflict	1.83	Volodymyr	0.72
				force	1.80	missile	0.64
				aid	1.73	ongoing	0.63
				region	1.57	defence	0.62
				support	1.57	Southern	0.62
				Putin	1.52	Ukrainian	0.60
				border	1.31	Biden	0.60
				attack	1.31	aggression	0.55
				Kyiv	1.25	nuclear	0.55
				crisis	1.19	assistance	0.54
				troop	1.16	armed	0.52
				February	1.05	ally	0.51
				weapon	1.05	Crimea	0.50
				Ukraine	1.01	peace	0.50
						territory	0.50

Таблиця 2

Найчастотніші окуренти слова-запиту *Russia*

f≥10		f≥5		f≥1		f≥0.5	
окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw
Ukraine	11.83	China	6.42	war	4.27	investigation	0.99
		invasion	5.76	US	3.11	Europe	0.99
				sanction	2.92	foreign	0.97
				Putin	2.44	ministry	0.96
				country	2.15	region	0.95
				world	2.12	gas	0.93
				military	2.02	ally	0.91
				state	1.97	France	0.88
				India	1.73	Turkey	0.88
				president	1.56	Germany	0.84
				invade	1.56	accuse	0.82
				Iran	1.54	Western	0.82
				Moscow	1.43	Ukrainian	0.82
				cup	1.30	Brazil	0.81
				united	1.27	Belarus	0.80
				Russia	1.25	Russian	0.78
				Trump	1.21	NATO	0.77
				Vladimir	1.21	Crimea	0.77
				attack	1.20	nuclear	0.77
				oil	1.06	border	0.76
						tie	0.76
						Arabia	0.73
						Saudi	0.73
						missile	0.71
						relation	0.70
						conflict	0.68
						Korea	0.62
						weapon	0.60
						defence	0.60
						Syria	0.56
						troop	0.56
						impose	0.53
						intelligence	0.53
						ambassador	0.52
						Japan	0.51

відносно актуальні. Показник менше f≤0.5 є нерелевантним для пропонованої розвідки.

Аналіз показників вибірок (Табл. 1, 2 і 3) виявив, що серед трьох понять – «Ukraine», «Russia» і «war» – найактуальнішим для англійськомовної свідомості є останнє. Прикметно, що серед найрелевантніших асоціацій, які викликає це поняття (Табл. 3, 1-ша колонка), є і «Ukraine», хоча воно значно поступається за частотністю перед «world» (перманентний страх перед світовою війною), «star» (численні фільми, серіали, комікси, присвячені зоряним війнам) та «civil» (важлива історична роль в англійськомовному світі, зокрема у США, громадянських війн). При цьому «Ukraine» значною мірою «затьмарило» такі традиційно важливі для англійськомовної медійної мережі поняття, як «Russia» (перманентний політичний опонент), «Vietnam» (в'єтнамська війна), «Iraq» (іракська війна), «Israel»/«Gaza» (конфлікт на Близькому Сході), «Afghanistan» (антитерористична операція в Афганістані), оскільки останні суттєво поступаються частотністю. Навіть поняття «Syria», яке ще зовсім недавно не сходило з перших шпальт світової преси, демонструє помітно нижчу частотність (Табл. 3, 3-тя колонка).

Найстійкіший асоціативний зв'язок поняття «Ukraine» виявляє з «Russia» (Табл. 1, 1-ша колонка), і навпаки (Табл. 2, 1-ша колонка). Окрім цього, «Ukraine» найчастіше асоціюється з «war» (Табл. 1, 1-ша колонка) та «invasion» (Табл. 1, 2-га колонка), натомість «Russia» – з «China» та «invasion» (Табл. 2, 2-га колонка), що можна пояснити, очевидно, геополітичною роллю Китаю для країни-агресорки, його лідерством на політичній арені та спробами врегулювання російсько-української війни (тут і далі приклади за NOW; переклад наш – *К. М., О. П., А. П.*):

(1) *The United States plans to impose new sanctions against Chinese entities that fuel Russia's war in Ukraine* [Сполучені Штати планують запровадити нові санкції проти китайських компаній, які підживлюють війну Росії в Україні];

(2) *The invasion of Ukraine by Russia in February 2022 has significantly destabilised Europe* [Вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року значно дестабілізувало Європу].

Серед досить релевантних (Табл. 1, 3-тя колонка) і відносно релевантних (Табл. 1, 4-та колонка) асоціацій, які виникають в англійськомовному середовищі у зв'язку з поняттям «Ukraine», домінують ті, що пов'язані з міжнародною допомогою та підтримкою України (напр., «aid», «support», «weapon», «missile», «assistance», «ally»), напр.:

(3) *Trump has been critical of US support for Ukraine, raising worries in some foreign capitals about the US commitment to Kyiv* [Трамп критикував підтримку України з боку США, що викликало занепокоєння в деяких іноземних столицях щодо зобов'язань США перед Києвом];

(4) *Pressman said Hungary was openly calling for the U.S. and other allies to cut off Ukraine from military support in order to force an immediate ceasefire* [Прес-секретар заявив, що Угорщина відкрито закликає США та інших союзників відрізати

Таблиця 3

Найчастотніші окуренти слова-запиту *war*

f≥10		f≥5		f≥1		f≥0.5	
окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw	окуренти	f/1mw
world	27.35	cold	6.20	Russia	4.29	HAMAS	0.98
star	15.27	crime	6.02	end	4.24	Russia-Ukraine	0.94
civil	13.14	trade	5.63	war	4.00	soldier	0.93
Ukraine	10.36			fight	3.50	independence	0.93
				drug	3.13	criminal	0.92
				Vietnam	2.64	liberation	0.86
				veteran	2.41	terrorism	0.85
				Iraq	2.34	bidding	0.82
				wage	2.31	weapon	0.80
				Israel	2.26	era	0.76
				memorial	2.12	clone	0.75
				Gaza	2.02	Yemen	0.73
				zone	1.72	chest	0.69
				Korean	1.71	US-China	0.69
				ongoing	1.58	trek	0.69
				Afghanistan	1.58	gear	0.69
				nuclear	1.57	Syrian	0.69
				conflict	1.51	video	0.66
				culture	1.48	gulf	0.64
				God	1.46	bloody	0.63
				terror	1.39	proxy	0.63
				Syria	1.36	all-out	0.63
				declare	1.33	Iran	0.62
				prisoner	1.17	Jedi	0.61
				Putin	1.15	tug	0.60
				peace	1.11	brutal	0.60
				infinity	1.10	flee	0.59
				hero	1.01	avengers	0.55
						trigger	0.54
						rage	0.51

Україну від військової підтримки, щоб змусити її негайно припинити вогонь].

Окрему групу серед цих асоціацій формують поняття, які відображають регіони України, що зазнали агресії, та межі останньої (напр., «Eastern», «region», «border», «Crimea»). Серед політиків, що асоціюються з поняттям «Ukraine», найактуальнішим є прізвище очільника країни-агресора (Табл. 1, 3-тя колонка), менш актуальними є ім'я *Volodymyr* (очевидно, йдеться про Зеленського) та прізвище екс-президента США *Biden* (Табл. 1, 4-та колонка).

Вивчення вибірки, представленої у Таблиці 2, продемонструвало, що з поняттям «Russia» асоціюється передусім агресія (напр., «invasion», «invade», «attack»), а не війна («war»), напр.:

(5) *Russia has been hit by sanctions on energy exports due to its 2022 invasion of Ukraine* [Росія постраждала від санкцій на експорт енергоносіїв через вторгнення в Україну у 2022 році];

(6) *More than 19,000 children have been abducted from Ukraine since Russia invaded its neighbouring country in 2022* [Понад 19 000 дітей були викрадені з України з моменту вторгнення Росії в сусідню країну в 2022 році].

Важливим є зв'язок «Russia» з геополітикою (напр., «US», «world», «Trump») і союзниками країни-агресорки (напр., «India», «Iran») (Табл. 2, 3-тя колонка), напр.:

(7) *Historically, Iran and Russia have been allies for years, with the two countries supporting Bashar al-Assad* [Історично склалося так, що Іран і Росія були союзниками протягом багатьох років, коли обидві країни підтримували Башара Асада].

Релевантність геополітичних асоціацій підкреслює і ціла низка понять, пов'язаних із географічними позначеннями та назвами держав (напр., «Europe», «France», «Turkey», «Germany», «Western», «Brazil», «Belarus») (Табл. 2, 4-та колонка). Агресивну політику країни-агресорки засвідчують поняття, що відображають санкції, озброєння тощо, напр.: «sanction», «military», «attack» (Табл. 2, 3-тя колонка); «soldier», «weapon», «nuclear», «missile» (Табл. 2, 4-та колонка). Не менш важливими є і ресурси для фінансування війни, напр.: «oil» (Табл. 2, 3-тя колонка); «gas» (Табл. 2, 4-та колонка). Серед політиків, які асоціюються з поняттям «Russia», досить актуальним є ім'я та прізвище очільника Кремля, а також прізвище президента США (Табл. 2, 3-тя колонка).

Дані вибірки, поданої у Таблиці 1, чітко вказують на ієрархію понять «war», «conflict» і «crisis» як асоціацій до «Ukraine». Ця ієрархія відображає абсолютно адекватне сприйняття в англійськомовному середовищі сьогоднішніх подій в Україні, оскільки «war» виявляє найвищу актуальність серед них (Табл. 1, 1-ша колонка), натомість «conflict» і «crisis» є не такими актуальними (Табл. 1, 3-тя колонка). Тому саме термін *war* поширений нині в англійськомовному воєнно-політичному дискурсі, коли йдеться про російсько-українську війну, напр.:

(8) *Trump has said he would end the war, so both Russia and Ukraine are keen to gain the strongest possible bargaining position on the battlefield* [Трамп заявив, що припинить війну, тому і Росія, і Україна прагнуть отримати якомога сильнішу позицію на полі бою];

(9) *American journalist Tucker Carlson, who doesn't seem to know much about Russia, Ukraine or the war* [Американський журналіст Такер Карлсон, який, здається, не дуже багато знає про Росію, Україну та війну];

(10) *If the Western and NATO forces entered the Ukraine war, that would be a trigger for Russia to declare an all out war* [Якби сили Заходу і НАТО вступили у війну в Україні, це стало б поштовхом для Росії оголосити повномасштабну війну].

Прикметно, що «conflict» має вищу частотність, ніж «crisis». До того ж «conflict» семантично перетинається з «war», про що свідчить його дефініція: *conflict* – «1) an active disagreement between people with opposing opinions or principles [активна суперечка між людьми з протилежними думками або принципами]; 2) fighting between two or more groups of people or countries [бойові дії між двома або більше групами людей чи країнами]; 3) a situation in which beliefs, needs, facts, etc. are very different and cannot easily exist together or both be true [ситуація, у якій переконання, потреби, факти тощо є дуже різними і не можуть легко співіснувати разом або обидва бути правдивими]; 4) a situation in which someone cannot make a fair decision because they will be affected by the result [ситуація, у якій хтось не може прийняти справедливе рішення, оскільки на нього вплине результат]» [28]. Тому можна припустити, що проблема функціонування в англійськомовному воєнно-політичному дискурсі начебто неадекватного (на думку українців) термінологічного позначення *conflict* на позначення війни в Україні є дещо надуманою, оскільки тут ми маємо справу не лише з правовим підґрунтям (неоголошення війни), але й із так званими «фальшивими друзями» перекладача, тобто міжмовною омонімією, коли змістові обсяги термінів *conflict* в англійській і *конфлікт* в українській мовах частково не збігаються. Тому в таких випадках при перекладі українською мовою англійського слова *conflict* доцільно уточнювати його як *воєнний конфлікт*, напр.:

(11) *Many people including us in Africa are talking about the Russia– Ukraine* ***conflict****, the Gaza conflict but they forget Africa* [Багато людей, включаючи нас в Африці, говорять про російсько-український **воєнний конфлікт** або про **воєнний конфлікт** у Газі, але забувають про Африку];

(12) *Have the United States and its Indo-Pacific partners learned the right lessons from recent* ***conflicts****, including Ukraine?* [Чи винесли Сполучені Штати та їхні партнери в Індо-Тихоокеанському регіоні правильні уроки з нещодавніх **воєнних конфліктів**, у тому числі в Україні?];

(13) *The over two years ongoing* ***conflict*** *between Russia and Ukraine have disrupted the supply of wheat, fertilisers and oil* [**Воєнний конфлікт** між Росією та Україною, що триває вже більше двох років, порушив постачання пшениці, добрив та нафти];

(14) *The Russia-Ukraine* ***war*** *could hinder India's Olympic dream: The ongoing* ***conflict*** *between Russia and Ukraine has significantly affected the Indian athletics team's preparations for the Paris Olympics* [Російсько-українська **війна** може стати на заваді олімпійській мрії Індії: **воєнний конфлікт**, що триває між Росією та Україною, суттєво вплинув на підготовку збірної Індії з легкої атлетики до Олімпійських ігор у Парижі].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У пропонованій статті виявлено низку найрелевантніших асоціацій (понять), які виникають в англійськомовному середовищі у зв'язку з поняттям «Ukraine» на тлі понять «Russia» та «war». З цією метою встановлено найчастотніші окуренти (166 одиниць) слова-запиту *Ukraine* на основі даних англійськомовного новинного веб-корпусу News on the Web Corpus. Виявлено, що серед найбільш актуальних асоціацій, які викликає поняття

«war», є «Ukraine», яке значною мірою «затьмарило» такі традиційно важливі для англійськомовної медійної мережі поняття, як «Russia», «Vietnam», «Iraq», «Israel» та ін., оскільки останні суттєво поступаються частотністю. Найстійкіший асоціативний зв'язок поняття «Ukraine» виявляє з «Russia», і навпаки. Однак «Ukraine» найчастіше асоціюється з «war» і «invasion», натомість «Russia» – з «China» та «invasion», що підкреслює значення геополітичної ролі Китаю для Росії. Серед менш релевантних асоціацій, які виникають в англійськомовному середовищі у зв'язку з поняттям «Ukraine», домінують ті, що пов'язані з міжнародною допомогою та підтримкою України (напр., «support», «assistance», «ally»). Натомість із поняттям «Russia» асоціюється передусім агресія (напр., «invasion», «attack»). Важливим є зв'язок «Russia» з геополітикою та союзниками країни-агресорки. Установлено, що поняття «war» виявляє найвищу актуальність щодо «Ukraine», натомість «conflict» і особливо «crisis» є не такими актуальними. Це означає, що проблема функціонування в англійськомовному воєнно-політичному дискурсі начебто неадекватного термінологічного позначення *conflict* на позначення війни в Україні є дещо надуманою з огляду як на правове підґрунтя, так і міжмовну омонімію, коли змістові обсяги термінів *conflict* в англійській і *конфлікт* в українській мовах частково не збігаються.

Література:

1. Zitate-Fibel. Otto von Bismarck. URL: https://zitate-fibel.de/zitate/otto-von-bismarck (дата звернення: 14.05.2025).
2. Яворська Г. Дискурс війни (кілька методологічних питань). *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика*. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2024. С. 211–228.
3. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. Вип. 32, Ч. 2. С. 9–13.
4. Хар М. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24, Т. 1. С. 160–166.
5. Бріцин В. Мова в час війни: функціонування й мовні проскрипції. *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика*. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2024. С. 123–189.
6. Потапенко С. Вітчизняний воєнний дискурс Президента Зеленського: риторико-прагматичні ефекти. *Український воєнний дискурс: полілог жанрів і стилів*. Київ: ВЦ КНЛУ, 2024. С.48–67.
7. Talavira N., Potapenko S. Defining media speech effectiveness: A case of Ukrainian President Zelenskyy's addresses to national parliaments. *Forum for Linguistics Studies*. 2023. Vol. 5, Iss. 3. P. 1990.
8. Shevchenko I. American Social Media on the Russia-Ukraine War: A Multimodal Analysis. *Cognition, communication, discourse*. 2022. № 25. P. 65–79.
9. Talavira N., Potapenko S., Mishchenko T. News reporting of public speeches in English on-line media: a constructional perspective. *Studies about Languages*. 2024. Vol. 44, Iss. 1. P. 38–52.
10. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Т. 1. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
11. Aristotle's Politics. Chicago: University of Chicago Press, 2013. 265 p.
12. Nelson T., Garst J. Values-based Political Messages and Persuassion: Relationships among Speaker, Recipient and Evoked Values. *Political Psychology*. 2005. Vol. 26, Iss. 4. P. 489–515.
13. Kapranov O. Conceptual metaphors associated with climate change in British political discourse. *New insights into the language and cognition interface*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2018. P. 51–66.
14. Mapes G. The life of a political speech(writer): metadiscursive text trajectories in high-end language work. *Journal of Linguistic Anthropology*. 2023. Vol. 33, Iss. 3. P. 264–284.
15. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: Текстуалізація реальності. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.
16. News on the Web Corpus. URL: https://www.english-corpora.org/now/ (дата звернення: 12.04.2025).
17. Google Trends. URL: https://trends.google.com/trends/ (дата звернення: 10.04.2025).
18. Gilquin G., Gries S. T. Corpora and experimental methods: A state-of-the-art review. Corpus Linguistics and Linguistic Theory. 2009. Vol. 5, Iss. 1. P. 1–26.
19. Мізін К., Коцур В., Летюча Л., Саїк А. Верифікація результатів спрямованого асоціативного експерименту (обмеження реакцій порівняльним сполучником as … as) на основі даних англійськомовного веб-корпусу iWeb. *Psycholinguistics*. *Психолінгвістика*. 2024. Vol. 35, № 2. С. 108–133.
20. Arppe A., Järvikivi J. Every method counts: combining corpus-based and experimental evidence in the study of synonymy. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2007. Vol. 3, Iss. 2. P. 131–160.
21. Schmitt N., Grandage S., Adolphs S. Are corpus-derived recurrent clusters psycholinguistically valid? *Formulaic Sequences. Acquisition, Processing and Use*. Amsterdam: John Benjamins, 2004. P. 127–151.
22. McCarthy M. Touchstone: From Corpus to Course Book. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 20 p.
23. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press, 1991. 179 p.
24. Mizin K., Ovsiienko L. Application perspectives of corpus-based methods within linguo-cultural and psycholinguistic analysis: German emotional concept SEHNSUCHT. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2020. Vol. 7, Iss. 1. P. 111–127.
25. Mizin K., Slavova L., Khmara V. The equivalence of terms denoting the emotion concepts of Ger. ANGST and A.-S. FEAR: A corpus-based method. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. 2021. Vol. VI, Iss. 2. P. 69–104.
26. Mizin K., Slavova L., Letiucha L., Petrov O. Emotion concept DISGUST and its German counterparts: Equivalence determination based on language corpora data. *Forum for Linguistic Studies*. 2023. Vol. 5, Iss. 1. P. 72–90.
27. Cambridge Dictionary. URL: Available at: https://dictionary.cambridge.org (дата звернення: 29.04.2025).

Mizin K., Petrov O., Petrova A. Russian-Ukrainian war in the light of english-language military-political discourse (based on the news on the web corpus)

Summary. The article is devoted to identifying the most relevant associations (concepts) that emerge in the English-speaking environment in connection with the concept "Ukraine." For this purpose, the most frequent co-occurrences of the query word *Ukraine* were determined using data from the English-language News on the Web Corpus (the total number of samples analyzed was 166). To focus primarily on the military-political discourse, the concept "Ukraine" was examined in the context of the concepts "Russia" and "war." The study reveals that Ukraine is among the most salient associations triggered by the concept "war," significantly overshadowing traditionally prominent notions such as, such as "Russia," "Vietnam," "Iraq," "Israel," "Gaza," "Afghanistan," etc., as the latter appear far less frequently. The strongest associative connection is observed between the concept "Ukraine" and "Russia," and vice versa. However, "Ukraine" is most frequently associated with "war" and "invasion," whereas "Russia" is linked to "China" and "invasion," highlighting China's geopolitical importance for Russia. Among the less prominent associations with "Ukraine" in English-language discourse are those related to international aid and support (e.g., "aid," "support," "weapon," "missile," "assistance," "ally"). In

contrast, “Russia” is primarily associated with aggression (e.g., “invasion,” “invade,” “attack,” “war”). Important associative links also connect Russia to geopolitics (e.g., “US,” “world,” “Trump”) and its allies (e.g., “India,” “Iran”). The study also reveals a hierarchy among the concepts “war,” “conflict,” and “crisis” as associations with “Ukraine”, with “war” being the most relevant among them, while “conflict” and especially “crisis” are considerably less frequent. This hierarchy suggests that the alleged inadequacy of using the term “conflict” in English-language military-political discourse to refer to the war in Ukraine is somewhat exaggerated – considering both the legal context and cross-linguistic homonymy, given the partial mismatch between the semantic scopes of *conflict* in English and *конфлікт* in Ukrainian.

Key words: military-political discourse, associative connection, term, Russian-Ukraine war, English-language corpus.

УДК 81.411.21-2'42:161.26
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.23

Москаленко К. В.,
аспірант
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0009-0007-8118-0435

МОДАЛЬНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ «ДИСКУРСУ» В АРАБСЬКІЙ МОВОЗНАВЧІЙ ТРАДИЦІЇ

Анотація. У статті здійснено співставлення визначень дискурсу, наданих арабськими науковцями у галузі мовознавства. Порівняння спільних та відмінних рис у характеристиці дискурсу дослідниками з різних епох та регіонів дозволяють говорити про дедалі більший взаємовплив бачень фахівців у розрізі мовознавчих студій.

Попри потребу у визначенні модальностей трактування дискурсу арабськими мовознавцями співставлення поглядів на визначення цього поняття у міжнародному (міжконтинентальному) вимірі дає змогу детальніше розглянути механізми взаємопроникнення у контексті дослідження дискурсу. Так, у ході дослідження встановлено, що на етапі становлення дискурсу як окремої галузі арабського мовознавства погляди арабських та європейських дослідників на його місце і роль у мовленні та комунікації набували спільні риси. Водночас, у міру становлення мовленнєвих норм і суспільств, в яких вони реалізовувались та експлуатовувались, дискурс в арабській мовознавчій традиції кваліфікувався щоразу з більш релігійно-забарвлених позицій, що підкреслює роль цієї складової історії та культури арабського світу.

Визначено, що головну роль у становленні тенденції до урізноманітнення підходів до трактування арабськими мовознавцями дискурсу відіграє глобалізація та спрощення налагодження комунікації, зумовлені технологічним проривом XXI ст. Важливою складовою розуміння арабськими філологами дискурсу є також питання його належності і залежності від інших напрямів мовознавства (риторика, красномовство) або ж складових комунікації (текст, наратив). Виклики XXI ст., пов'язані зі швидкістю та простотою отримання доступу до інформації незалежно від її природи і походження, є ключовим критерієм зміни ролі дискурсу відносно її початкового місця в арабській культурі комунікації. З огляду на полегшення отримання доступу до інформації та збільшення ролі комунікації у світі як такої, зазначене питання варто розглядати не тільки через призму вже здійснених дискурсологічних досліджень, а й у світлі змін, яких дискурс та комунікація можуть зазнати у подальшому, зокрема у світлі геополітичних змін, що переживає світ у третій декаді XXI ст.

Здійснене дослідження продемонструвало еволюцію підходів до дослідження поняття «дискурс» арабськими мовознавцями та надало підґрунтя до подальших досліджень у цій галузі, що у міру розбудови комунікативних ланок у суспільстві набуватимуть актуальність.

Ключові слова: дискурс, арабське мовознавство, комунікація, наратив, текст.

Постановка проблеми. Комунікація є наріжним каменем функціонування соціуму, що крутить коліщата ключових світових процесів – починаючи від базового спілкування, навички якого дитина отримує у міру формування свідомості та світогляду та у процесі взаємодії з батьками, і закінчуючи керівниками держав, лідерами націй або ж геополітичних структур, що прагнуть реалізувати власні цілі та потребують для цього здійснення впливу на своїх співрозмовників/конкурентів шляхом обміну інформацією (прямого або опосередкованого). Механіка визначення комунікаційних потреб, факторів, що спричиняють вибір вербальних моделей, та мотивації комунікації як такої – усі наведені елементи підсвідомих процесів, з якими ми щодня стикаємось десятки або ж сотні разів, лягають у площину поняття «дискурс».

Натомість, реалізація комунікативних навичок напряму залежить від позиціонування себе продуцентом та реципієнтом у площині розуміння потреби в комунікації, яка у свою чергу напряму пов'язана з питанням визначення комунікації та її складових, зокрема дискурсу. Враховуючи геополітичний порядок денний на близькому Сході та в Африці, а також зважаючи на велику кількість арабських держав, мовні особливості в яких різняться залежно від географічного розташування та культурно-історичних чинників, аналіз арабських підходів до трактування дискурсу є актуальним викликом для мовознавства XXI ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на зсуви, які у контексті виокремлення концепції комунікації та мотивуючих для неї чинників можна подекуди назвати тектонічними з урахуванням технологічного прориву, якого людство зазнало у XXI сторіччі, та на комплексний геополітичний порядок денний, активними учасниками якого є, зокрема, держави арабського світу, нагальною є потреба у визначенні підходів, якими керуються арабські мовознавці, досліджуючи дискурс та окреслюючи межі його впливу і важливість для людства. У цьому зв'язку зазначимо, що проблематикою «дискурсу» та історії його визначення та дослідження займались такі арабські дослідники, як Абас абл аль-Халім Абас, Муртада Джибар Кадим, Сурейті Джагбуб та ін. [1; 2; 3]. Та оскільки дослідження наведених авторів різняться наповненням та баченням кожного з них залежно від мовознавчої традиції відповідного регіону і з огляду на малочисельність компаративістських досліджень у цій галузі, дослідження такого характеру згаданих та низки праць інших провідних арабських науковців у галузі мовознавства потребують належної категоризації, обґрунтування та висвітлення спільних і відмінних рис.

Мета пропонованої статті полягає у компаративістському дослідженні трактувань поняття «дискурс» арабськими мовоз-

навцями різних епох та регіонів і визначенні чинників, що мають вплив на вказані процеси.

Виклад основного матеріалу. Подібно до формування усвідомлення представниками арабських країн і народів ментальної належності арабської цивілізації, поштовхом до якого стало одкровення Аллаха, ключовим етапом для розвитку дискурсу та його похідних став період написання Корану (прибл. 644–656 рр.). Попри те, що дискурс тоді ще не було виведено до окремої площини вмінь і компетенцій, поява священного тексту спонукала усіх сподвижників пророка до розвитку навичок читання, писання і декларування. Остання складова стала у подальшому джерелом розгалуження ключових напрямів комунікації, що ґрунтувались на знанні Корану та вміннях їх демонструвати, а саме тафсір (коментування Корану), фікг (знання ісламського права), догматичне богослов'я, риторика, критика [4].

Так, хоч тодішніми арабськими граматистами дискурс ще не було виокремлено як складову людської взаємодії, натомість превалювали два погляди на проблематику спілкування та потребу ґрунтовного вивчення його засад, а саме словоутворюючий бік комунікації та слова як такі. Першу відому нам спробу дати визначення не стільки поняттю, скільки концепції дискурсу було зафіксовано приблизно у 795 р., коли арабський граматист Сібавейгі (سيبويه) писав таке: «Слово складається з імені та дії (дієслова – прим. автора статті), а граматичні частки не є ані словом ані дією, та мають відмінні від слова та мовлення межі» (الكلم يتكون من اسم وفعل، وحرف جاء لمعنى ليس باسم، ولا فعل خلاف الكلمة، وحدودها مختلفة عن الكلم والكلام») [5, с. 12].

У 898 р. філолог та провідний граматик школи Басри аль-Мубаррад зазначав, очевидно, під впливом поширення тексту Корану, що станом на той момент вже упродовж декількох сторіч концентрував у собі граматичну, лексичну та інші складові відносно мовознавства традиції арабського світу, що «арабам властиві зрозуміла лаконічність і надлишкове прославляння, а подавання словесних знаків може бути співом для тих, хто має розум – співом, що дозволить розкрити ці знаки» [6, с. 40]. Арабський лінгвіст і граматик Ібн Джинні на зламі першого й другого тисячоріч писав у контексті надання характеристики мовленню, що «кожне слово є незалежним, і з нього зривається плід його значення, (завдяки чому – прим. автора статті) все стає мовленням… Про відмінність мовлення і вимовляння свідчить те, що усі люди кажуть: «Коран – мовлення Боже»» («انعم قرمث منم تيبجو ,مسفنب لقتسا ظفل لك سانلا عامجإ لوقلاو مالكلا نيب قرفلا على ليلدلا لدأ نمو .مالك وهف :اولوقي نأ على نآرقلا هللا مالك») [7, с. 17-18].

Вже на прикладі трьох згаданих підходів до визначення сутності дискурсу та спроб віднести його до окремої складової мовознавства бачимо, як дискурс в його вимірі арабської філології еволюціонував з організму, що є відмінним від іменників та дієслів, до цілої категорії, важливість якої для мовлення визначають слова, їхня вимова та сенс, притаманний кожному слову. Власне, священне письмо Аллаха стало поштовхом до усвідомлення арабськими граматистами потреби у відсуванні меж риторики, красномовства та інших складових коранічних читань, про що свідчать подальші дослідження арабських мовознавців у цьому зв'язку. У міру того, як арабська мова набувала поширення і ставала різноманітнішою, а природа її застосування отримувала все більше фактичних виходів (арабська у контексті мирного часу, арабська у контексті збройних конфліктів, арабська у контексті паралельного розвитку дипломатії в арабських країнах і т.д.), дискурс ставав все помітнішим мовним і мовленнєвим чинником, механіку функціонування якого, згідно з подальшими арабськими дослідженнями, забезпечувало все більше сторонніх елементів.

Зокрема, перський граматик арабської мови Абд аль-Кагир аль-Джурджані підходив до питання дослідження дискурсу, як до мовлення, що використовує граматику з метою забезпечення зв'язності думки. На його погляд, успішне мовлення може відбутись виключно у випадку розпізнавання знаків вираження думки та мовних компетенцій і саме ці фактори є ключовими у питанні розуміння слухачем мовця. Він вважав також, що дискурс є процесом, успішна реалізація якого здійснюється не тільки мовцем, а й реципієнтом інформації – іншими словами, недостатньою є впевненість мовця у тому, що його розуміють, адже енергія дискурсу (т.зв. طاقة الخطاب) має відповідати належному її результату, що полягає у взаємному переконанні в успішності комунікації, який, у свою чергу, передбачає вищезазначене розпізнавання знаків вираження думки [8, с. 153].

Погляди Джурджані, хоч їхнє ядро не було сформовано конкретно у контексті дослідження дискурсу, тим не менш стосувались проблематики саме цієї галузі мовознавства. Усвідомлюючи, що мова розвивається, а розвиток мови запускає процес субстантивних змін мовлення, він виокремив три чинники, що впливають на перебіг комунікації, а саме:

– новина, що містить інформативну (корисну) складову;

– новизна, що передбачає, що інформація має бути обов'язково первинною для читача;

– передача інформації, що має здійснюватись доступною та зрозумілою для слухача мовою [8, с. 201].

У XIV–XVIII ст. арабська парадигма визначення дискурсу хоч у дечому і пересіклась із тодішнім європейським розумінням цього тоді ще нового та малодослідженого явища, спільних точок було небагато – якщо західні науковці тільки почали поступово відходити від концепції, згідно з якою дискурс являє собою набір малопов'язаних слів, наближених до нісенітниці, близькосхідні дослідники схилялись до бачення у дискурсі повторення слів, якому мовець намагається надати витонченість. Саме таке бачення мали спочатку Фіразабаді (іранський лінгвіст та лексикограф другої половини XIV – першої половини XV ст., що видав словник арабської мови) та аз-Зарабіді (лінгвіст та мовознавець XVII ст., один з найвидатніших арабських філологів) [8, с. 53]. Припускаємо, що саме через це трактування дискурсу тодішніми дослідниками, яке, щонайменше, можна кваліфікувати як нетривіальне, у подальшому низкою науковців дискурс було прирівняно до понять тексту та мовлення, що хоч і мають спільну природу, є результатами різних етапів комунікації.

Та попри те, що у міру того, як людство, а разом з ним і історія, політика, наука та інші галузі, що отримували новий поштовх, природним чином нівелювали характеристику дискурсу як несприятливого для якісної комунікації чинника, науковці й дотепер намагаються пояснити та дослідити історію та мотивацію невідповідності тодішніх трактувань цього терміну трактуванням теперішнім, щодо яких дослідники хоч і досі не можуть досягти консенсусу, та все ж розглядають передусім як явище, що задає позитивний тон комунікації.

Водночас, заслуговує на увагу певна збіжність позицій стосовно сприйняття дискурсу вищезазначеними дослідниками, чия діяльність припадає на минуле тисячоріччя і далі, та дослід-

никами XXI сторіччя. Так, марокканський письменник та літературний критик Саїд Яктин у своїй роботі «Аналіз розповідного дискурсу» («تحليل الخطاب الروائي») пов'язує поняття *історії* (новини – прим. автора статті), *тексту* та *декларування*, поєднуючи їх в одне ціле. Він стверджує, що будь-яка розповідь ґрунтується на *дискурсі* та *історії*; *історія* – це матеріал для розповіді, а *декларування* (в ориг. «خطاب» , що арабською перекладається скоріш як «*дискурс*») – шляхи її комунікування адресату. *Історія* забезпечує морфологічну складову тексту, *дискурс* забезпечує граматичну складову» [9, с. 27-28].

Таким чином, визначаючи такі складові дискурсу, як час, форма, бачення та звук, компіляція яких, за Яктином, у зв'язці з історією формує *текст,* він хоч і не надає власне визначення поняття, все ж конкретизує категорію, до якої належить дискурс [9, с. 27-28]. Концентруючись на граматичній складовій розповідного дискурсу (на увагу також заслуговує факт категоризації дискурсів, що свідчить про розбудову концепції), Яктин вважає, що граматика керує інструментами вираження думки – припускаємо, що такому баченню сприяє як професійний фон марокканського письменника, так і його попереднє знайомство та аналіз історії визначення дискурсу, що також свідчить про загальне тяжіння до граматичної категоризації дискурсу.

У дещо іншому ключі міркують Саїд аль-Базії та Міджан ар-Руілі, для яких дискурс – мовна модель, що за значенням є вагомішою за речення, «мовленням, що є більшим за речення, причому незалежно від того, письмове воно чи усне» («باطخ» اظوفلم وأ ابوتكم نك ءاوس ةديحولا ةلمجلا زواجت مالك لك وه») [10, с. 155-157]. Усвідомлення мови в її усному та письмовому вимірах є надважливим у цьому контексті, адже якщо порівняти перші визначення дискурсу із сучасними трактуваннями, констатуємо, що попри основоположну природу Корану для дискурсу, аналіз цього тоді ще явища у першому наближенні здійснювався виключно через призму живого (усного) декларування Святого Письма, що не дозволяло охопити весь діапазон поняття.

У парадигму ототожнення окремих складових мовлення лягає визначення дискурсу, цитоване алжирським письменником, поетом та журналістом Йусуфом Ваглісі. У своїй роботі «Дискурс ужіночнення» («ثيأنتلا باطخ») він спирається на розуміння дискурсу, надане французьким лінгвістом Домініком Мангено, а саме: «використання мови у специфічному контексті, причому це використання призводить до утворення тексту, прив'язаного до такого контексту» («يف ةغللا لامعتسا وه باطخ» قايس لوصوم صن جاتنإ ىلإ يضقي الامعتسا صاخ قايس»). [11, с. 28-29; 12, с. 19].

А. Абас, зіставляючи визначення дискурсу, надані науковцями різних епох та напрямів, акцентує увагу на наданні дискурсу *суспільного* характеру. На його думку, саме це робить *дискурс* поняттям, що є значно ширшим за *речення,* і цим, на думку Абаса, ми завдячуємо аль-Маракуші, мароканському математику та астроному, що першим надав дискурсу загальнопрактичні ознаки [1, с. 23]. Водночас, М. Кадим подібно до С. Яктина підкреслює роль тексту у формуванні дискурсу та зазначає, що «дискурс – це текст, що формується через мову, і який не може існувати окремо від смислової парадигми, в якій його було створено» [3, с. 29]. С. Джагбуб у своїй праці «Дискурс: поняття, типи та функціонал» («الخطاب: مفهوم, أنماطه ووظيفية») у процесі дослідження історії визначення дискурсу окрему увагу приділяє баченню Н. Букерри, який вважає, що «خطاب هو إنجاز في المكان يقتضي لقيامه شروطا، أهمها المخاطب والخطاب والمخاطَب، ولفظ الخطاب من حيث معناه اللغوي يدل على ملفوظ أكبر من الجملة منظورا إليه من حيث قواعد التسلسل الجملي» («дискурс є дією, виконання якої передбачає наявність умов (елементів – прим. автора статті), а саме новини, декларування та оратора). З точки зору мови дискурс є чимось більшим за речення, адже дискурс відповідає за зв'язки між реченнями») [2, с. 159; 13, с. 41].

Останній підхід дещо збігається із вищевказаною тезою С. Яктина, який теж виділяє три складові дискурсу. Так, констатуємо, що попри відсутність єдиного бачення з досліджуваного питання та незважаючи на різнохарактерність трактувань, деякі дослідники мають схожі тенденції до визначення базових чинників, що є суттю дискурсу, формуючи таким чином один з напрямів дослідження дискурсу саме через призму взаємозв'язку складових ланки «новина-текст-декларування» та «новина-декларування-адресат». Водночас, ідентичними елементами у наведених ланках є *новина* («خبر» або «مخاطَب») та *декларування* («خطاب»), що збігається з арабським відповідником *дискурсу*), з чого випливає, що сучасні дискурсологічні дослідження враховують якщо не виключно, то значним чином саме ці його складові. Віднести певну збіжність позицій С. Яктина та Н. Букерри до мовних особливостей регіону не видається можливим, адже перший є марокканським дослідником, у той час як Букерра все життя викладав у Саудівській Аравії. У цьому зв'язку, доцільно здійснити зворотнє твердження: географічна віддаленість більше не є визначальним фактором у питанні усвідомлення мови та дискурсу в ній.

Ця теза підкріплюється збіжністю позицій марокканського та катарського дослідників Ахмада аль-Мутаваккіля та Халіфа аль-Місауі, кожен з яких вбачає, що дискурс може існувати виключно за умови наявності другої особи (адресата). На думку науковців, існування дискурсу у вакуумі ізольованого (такого, що не покликаний бути скомунікованим третій особі) тексту не є можливим [14, с. 178; 15, с. 22]. Наведене розуміння дискурсу хоч і різниться з баченням Яктина та Букерри, висвітлює саме його соціальну складову на противагу інформаційній.

На нашу думку, саме у збіжності позицій дослідників з різних регіонів, хай навіть вона не носить систематичний характер, полягає головна відмінність у підходах до трактування дискурсу у XXI ст. та у періоди, що передували третьому тисячоріччю. Так, попри те, що спостереження Сібавейгі, аль-Мубаррада та Ібн Джинні ґрунтувались передусім на впливі Корану на арабську мову і культуру, за сутністю вони не є ідентичними, адже підкреслюють окремі риси та стимулюючі для дискурсу чинники залежно від власної професійної спрямованості (до прикладу, вищезгадані аль-Мубаррад та Сібавейгі виклали виключно граматичне бачення дискурсу, лишившись таким чином у вузькій площині власних досліджень). Водночас, хоч погляди Фіразабаді та аз-Зарабіді не можна вважати деривативними відносно поля їхньої наукової діяльності, вони не є репрезентативними з урахуванням малої чисельності арабомовних досліджень на тему дискурсу станом на XIV–XVIII ст.

Натомість, явище глобалізації та розвиток технологій, що полегшують спілкування незалежно від місцезнаходження комунікаторів, сприяло поширенню знань про мовні особливості різних регіонів та взаємопроникненню переважаючих у сфері мовознавства загалом та дискурсології зокрема тенденцій. Саме еволюція чинників, що забезпечують існування дискурсу та примножують його передумови, дозволяє говорити

про розвиток дискурсу як окремої складової мовознавства, питання дослідження якої у подальшому не тільки продовжуватиме перебувати у полі зору дослідників арабського світу, а й буде одним з пріоритетних в умовах розбудови міжнародної комунікації XXI ст.

Висновки. Попри відсутність чіткого розмежування між поняттями *мови*, *мовлення* та *дискурсу*, усвідомлення арабськими дослідниками існування іншого рівня *мови* та її втілення у *мовленні* було очевидним ще у VI ст. н.е. З часом термін *дискурс* в арабському мовознавстві набув нових форм, зазнаючи впливу як західної лінгвістики, так і арабських досліджень на тему мови та дисциплін, що поширились завдяки Корану і його місцю у культурі мусульманського народу.

Різновекторність підходів до трактування дискурсу арабськими науковцями можна передусім пояснити складністю уніфікації бачень вихідців з географічно віддалених країн, як-от Марокко та Саудівська Аравія, та вузькопрофільністю дослідників, що здебільшого схилялись до виокремлення у дискурсі характерних саме для їхніх профільних підгалузей особливостей. Натомість, з плином часу та з урахуванням більшої відкритості світу та інформації зазначені фактори поступово нівелюються. Так, доступніша комунікація та сприятливіші механізми соціальної взаємодії, досягнути яких вдалось завдяки впровадженню сучасних технологій, дають підстави вважати, що у подальшому забезпечення простішого обміну знаннями між людьми наблизить нас до єдиного трактування дискурсу арабськими мовознавцями і таким чином дозволить людству зробити наступний крок на шляху до кращого розуміння комунікативних практик та чинників, що їх зумовлюють.

Література:

1. ‘Abās ‘A. 2013. Muṣṭalaḥ al Khiṭāb fī al Mawrūth al Lughawī al ‘Arabī al Qadīm. ‘Ammān : Majma‘a al Lughat al ‘Arabīyat al Urdunī, 2013. 31 c.
2. Kāẓim M. As Sīyāsat at Tadāūlīyat fī al Khiṭāb al Qānūnī. Al Jazāi’r : Manshūrāt al Ikhtīlāf, 2017. 695 c.
3. Jaghbūb ṣ. Al Khiṭab: Mafhūmuh wa Anmāṭuh wa Wazīfīyat… Min Wajhat Nazṛ al Wazīfīyat. Majallat Tārīkh al ‘Ulūm 10 (1). 2017. C. 156-168.
4. Al Dīn M. Muṣṭalaḥ al Khiṭāb bayna al Dirāsāt al ‘Arabīyah wa al Gharbīyah. 4. Majallat al Hukma li al Dirāsāt wa al Hukma. № 4 (8). 2022. C. 49-87.
5. Hārūn ‘A. Sībawayhi: al Kitāb. Al Qāhira : Maktabat al Khārijī, 1988. 2518 c.
6. Ad Dālī M. Al Kāmil bil Mubarrad. Beirūt : Mu’ssasat ar Risālat, 1997. 590 c.
7. Al Najār M. Al Khaṣai’s li Ibn Jinnī. Beirūt : Dār at Tabā‘at, 1952. 585 c.
8. ‘Abdū M. ‘Abd al Qāhir al Jurjānī: Dalāi’l al ‘Ijāz. Beirūt : Dār al Ma‘arifat, 2001. 723 c.
9. Yaqṭīn S. Tahlīl al Khiṭāb ar Riwāī’. Al Dār al Bayḍa’ : Al Markaz ath Thaqāfī al ‘Arabī, 1997. 392 c.
10. Al Rūīlī M., Al Bāzi‘ī S. Iḍfā’al Akthar min Sab‘aīn Tayāran wa Muṣṭalahan Naqdīyan Mu‘aṣiran. Beirūt : Al Markaz ath Thaqāfī al ‘Arabī, 2002. 465 c.
11. Maingueneau D. Les termes clés de l’analyse du discours. Paris : Points, 1998. 132 c.
12. Waghlisi Y. Khitāb at Ta‘nīth. Dirāsa fī ash Sh‘ir al Nisawī al Jazāi’rī. Al Mohammadīyah : Jusūr, 2013. 301 c.
13. Būqerra N. Al Muṣṭalahāt al Asāsīyah fī Lisānīyāt al Naṣ wa Tahlīl al Khiṭāb: Dirāsah M‘ajimīyah. ‘Ammān : Jidārā, 2009. 185 c.
14. Al Mīsāwī Kh. Al Muṣṭalaḥ al Lisānī wa T’asīs al Mafhūm. Ar Rabāt : Dār al Amān, 2013. 254 c.
15. Al Mutawakkil A. Al Waẓīfīyah bayna al Kulīyah wa al Namṭīyah. Ar Rabāt : Dār al Amān, 2003. 249 c.

Moskalenko K. Modalities of discourse research in the Arabic linguistic tradition

Summary. The article compares the definitions of discourse provided by Arab researchers in the field of linguistics. Comparison of common and distinctive features in the characteristics of discourse by researchers from different eras and regions allows us to speak about the increasing mutual influence of the views of specialists in the context of linguistic studies.

Despite the need to determine the modalities of the interpretation of discourse by Arab linguists, comparing views on the definition of this concept in the international (intercontinental) dimension allows us to consider in more detail the mechanisms of interpenetration in the context of the study of discourse. Thus, the study established that at the stage of the formation of discourse as a separate branch of Arabic linguistics, the views of Arab and European researchers on its place and role in speech and communication acquired common features. At the same time, as speech norms and societies in which they were implemented and exploited developed, discourse in the Arab linguistic tradition was increasingly qualified from more religiously colored positions, which emphasizes the role of this component of the history and culture of the Arab world.

It has been determined that the main role in the formation of the tendency to diversify approaches to the interpretation of discourse by Arab linguists is played by globalization and simplification of communication, caused by the technological breakthrough of the 21st century. An important component of the understanding of discourse by Arab philologists is also the question of its belonging and dependence on other areas of linguistics (rhetoric, eloquence) or components of communication (text, narrative). The challenges of the 21st century, associated with the speed and ease of access to information regardless of its nature and origin, are a key criterion for changing the role of discourse relative to its original place in the Arab culture of communication. Given the ease of access to information and the increasing role of communication in the world as such, this issue should be considered not only through the prism of already conducted discourse studies, but also in the light of the changes that discourse and communication may undergo in the future, in particular in the light of the geopolitical changes that the world is experiencing in the third decade of the 21st century.

The conducted study demonstrated the evolution of approaches to the study of the concept of «discourse» by Arab linguists and provided the basis for further research in this area, which will become more relevant as communicative links in society develop.

Key words: discourse, Arabic linguistics, communication, narrative, text.

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.24

Munavvar Zeynalova,
Senior Lecturer at the faculty of Education
Azerbaijan University of Languages

REASONS FOR THE EMERGENCE OF SOCIAL DIALECTS IN A LANGUAGE

Summary. This article deals with social dialects, or sociolects that refer to the varieties of language associated with specific social groups. Considering that sociolects are the varieties of language most closely associated with specific social groups, they identify the social identity of the speakers. Such dialects emerge as a consequence of a number of sociocultural, economic, and linguistic variables, reflecting the processes of social structure and identity. Additionally, dialects arising as a result of complex sociocultural, economic, and linguistic contact are expression and reflection of complex, dynamic social structures. This article explains the various reasons that lead to the emergence and development of social dialects, taking into account the influence of social stratification, occupation, ethnicity, education, age, and gender.

Specific emphasis is placed on the role of language as an overarching instrument in constructing and demarcating social identity, underlining its significance as an instrument for constructing membership in certain groups while simultaneously demarcating social boundaries. This article synthesizes the theoretical frameworks with concrete linguistic examples to present an integrated analysis of the processes involved in the formation of social dialects. Such an analysis clarifies the interdependence between society and language, hence making it possible for one to realize more easily how sociolects not only reflect but also impact the social and cultural worlds they grow in. Such an analysis outlines the interdependence of language and society, therefore enabling one to appreciate how sociolects not only reflect but even shape the cultural and social landscapes in which they evolve. In contrast to regional dialects, which come into existence due to geographical causes, social dialects come into being under the influence of sociological and cultural factors.

Key words: social dialects, sociolects, social stratification, occupational language, ethnicity, generational language, gender and language, sociolinguistics.

Statement of the problem. Language is not a monolithic system but a dynamic, flexible tool that reflects human society. It is quite natural that languages always show variation, and the most significant type of linguistic variation is social dialects. Social dialects are varieties of language adopted by particular social groups: class, profession, ethnicity, age, and the like.

Sociolinguistics'concern is to examine these social dialects, which can reveal an even more profound relationship between language and society. "The point of view of the present study is that one cannot understand the development of a language change apart from the social community in which it occurs" [1, p. 3]. This paper seeks to identify those key factors that result in the formation of social dialects.

It attempts to describe the major reasons behind the emergence of social dialects: social stratification, occupation, ethnicity, education, age, and gender; meanwhile, social identity is presented as well, along with language as a marker of belonging. Both the theoretical frameworks and the real-life examples will give the notion of how and why the development of social dialects does take place in this article.

One of the main causes of the emergence of social dialects is social stratification, where society is divided into hierarchies according to economic, occupational, or social class. Members of different classes may use quite different varieties when speaking. "Language is not simply a means of communicating … It is also a very important means of establishing and maintaining relationships with other people" [2, p. 3].

– Non-standard grammar, vocabulary, and pronunciation may characterize the lower-class dialects.

– Upper-class dialects are usually more formal, polished by education and exposure to prestige varieties of language.

For example, the work of William Labov on New York City speech demonstrated a clear correlation between socioeconomic status and linguistic variation. The representatives of higher classes showed a stronger tendency to use rhotic pronunciation, which was considered prestigious.

Analysis of recent research and publications. Social dialects in general have interested many authors. In linguistics, researchers who have conducted extensive research on this topic include Trudgill P., Schmidt U., Eckert P., Tannen D. and others.

Task statement. The main topic of the presented article is the consideration of the influence of social dialects on language.

Outline of the main material of the study. Social stratification is an important factor in the development and distinction of social dialects. As societies are organized into hierarchical structures, based on such factors as wealth, power, occupation, education, and social prestige, different linguistic patterns emerge within these layers. These patterns, often referred to as sociolects, reflect the specific social realities and identities of the groups that use them. Social stratification refers to a systematic ranking of individuals and groups within a society. Divisions created within society include those that deal with accessing resources, opportunities, and social networks. These divisions are associated with the way in which a person communicates and have produced linguistic differentiation. The speech form adopted by upper-class groups becomes prestigious to denote superiority over the working class; in addition, working-class groups maintain or develop linguistic features to reflect solidarity and cultural bonding within the group. Language is also a badge of identity, not just a means of communication. Members of various social classes tend to generate speech patterns that reflect their socioeconomic standing. For instance,

vocabulary, accent, grammar, and pronunciation often sharply vary across classes. Such variations can serve as both in-group signals and out-group barriers, reinforcing social boundaries [3].

Occupation and economic status make significant contributions to the linguistic features of social dialects. The professional and managerial classes use formal registers and standardized language due to education and workplace norms. In contrast, those working as manual laborers or in informal sectors may employ colloquial language or jargon peculiar to their trade, thereby contributing to the distinctive sociolects.

Education plays a dual role in stratification and dialect formation: while access to education, especially higher education, would expose one to standardized language norms, often associated with social mobility, lack of access to education may be used to preserve regional or non-standardized dialects, which sharpen linguistic differences among social groups.

Social stratification also influences how dialects are perceived. Dialects associated with higher classes usually gain prestige, becoming standard or "correct" forms of language. Inverse to this, dialects linked with the lower classes might be stigmatized or seen as inferior and reinforce social stereotypes along with linguistic inequality.

Examples of social dialects that have been shaped by stratification include the contrast between Received Pronunciation and Cockney in England, with RP associated with the upper class and Cockney with working-class Londoners. In the United States, African American Vernacular English (AAVE) reflects the cultural and social history of African American communities shaped by historical and ongoing social inequalities.

Social stratification fuels social dialects as the basis for individualistic speech practices. It demonstrates itself within dialectical elements representative of group identity, preservation of traditional culture, and relational functions through which social order is negotiated. Investigation of the relationship between stratification and language deepens an understanding of the dynamics promoting cohesiveness, divisiveness, and change [4].

Occupation is a significant factor in the development of social dialects, as the specific linguistic needs and professional environments of different occupations often give rise to distinct forms of communication. These occupationally-driven language varieties not only facilitate efficiency and clarity within specific fields but also contribute to broader sociolect differences in society.

Professional jargon includes the terms, phrases, and expressions that are special to certain occupations or industries. Doctors use jargon such as the term "hypertension" to refer to high blood pressure; construction workers may develop local words for tools or procedures.

This kind of language does a number of things: it's efficient, using technical terms and abbreviations that speed things up among members of the same profession. Doctors use terms such as stat, BP, and MI to communicate quickly about complex ideas. Jargon provides precision, reducing ambiguity as professionals discuss intricate details pertinent to their work [5].

– Exclusivity and Identity: The usage of jargon could promote a sense of belonging in a profession, while on the other hand, make a distinction between insiders and outsiders.

Occupations often impact not only vocabulary but also more general aspects of language, including register and discourse style. Examples include:

– Lawyers often employ formal and tightly constrained language, which features archaic words and complex syntax.

– Tech workers and programmers might adopt casual but highly technical language, including acronyms (e.g., API, HTML) and colloquial terms like debugging or sandboxing.

– Blue-collar workers may use trade-specific terms or slang that reflect their practical skills and shared experiences, such as construction terms like joist or drywall.

Occupational dialects often coincide with social stratification. Some types of professional slang or registers are considered more prestigious because they are associated with better-paying or socially valued occupations. For example:

– Corporate and managerial language, which is often full of words and phrases emphasizing professionalism and efficiency, might be considered more prestigiously by society than the informal slang of manual labor industries.

The specific use of technical terms characteristic of professions dealing with certain areas of social activity-a doctor's, lawyer's, or engineer's rhetoric, for instance-already indicates education and profession in the social structure.

The professional jargon sometimes surpasses the frames of occupancy and gets into everyday vocabulary, changing social dialectics. For example:

Certain words such as synergy, leverage, and workflow today are commonly used in speaking and writing outside business perimeters.

– Military jargon, such as AWOL for absent without leave or scuttlebutt for rumor, has also diffused into general use.

Occupational dialects are often the result of group solidarity, where members of a particular profession develop a sense of community with one another. This can further interpersonal relationships at work and even function as a cultural preservative for a particular trade.

– Medical English: All over the world, healthcare professionals use the same set of medical terminologies rooted in Latin and Greek, making it a universal occupational dialect.

– Cockpit Communication in Aviation: To avoid misunderstandings and ensure clarity, pilots and air traffic controllers use standardized phrases such as Mayday or Roger.

– Corporate Buzzwords: Other examples of how workplace jargon sets wider social trends in language could be terms like actionable insights, low-hanging fruit, and deep dive.

Occupation and professional jargon significantly contribute to the formation of social dialects as they mold the way a person communicates within and even outside specific fields. In fact, these linguistic ways not only meet the pragmatic needs of occupational communication but also reflect broader social relations, such as stratification, identity, and cultural diffusion. The understanding of the role of occupational language offers grounds for insights into the relationship between work, society, and language change.

Language is one of the strongest methods of expressing and maintaining cultural and ethnic identity. An ethnic group often develops a social dialect that combines elements of their native language with the dominant regional language. For example, in the United States, African American Vernacular English (AAVE) developed as a sociolect based on the history of African Americans, using a grammar, phonology, and vocabulary all its own.

– Immigrant communities often develop “ethnolects” that reflect the blending of their heritage language and the dominant

societal language, such as Spanglish among Hispanic communities.

Social dialects associated with ethnicity are often imbued with profound cultural meaning and serve as a badge of membership and solidarity. The most flagrant symbols of ethnic and cultural identity are languages. The development of social dialects is mainly based on ethnicity and cultural identity since different communities have their own specific linguistic practices. Sociolects are used for communication, but they are also a form of marking heritage, identity, and solidarity. Ethnicity and culture affect language use in pronunciation, grammar, vocabulary, and conversational norms, usually indicative of historical, social, and cultural experiences of a group in question. “Ethnicity is considered the property of a group, associated with ancestry, culture, and language” [4, p. 4].

Members of ethnic groups very often identify themselves through varieties of speech or particular linguistic features that express their heritage and help them to maintain the continuity of their culture. These linguistic patterns are closely connected with shared values, beliefs, and histories, creating a sense of belonging within the group.

– Example: African American Vernacular English in the United States reflects cultural identity and historical experiences of African Americans, including resilience, creativity, and community solidarity. Ethnic groups in multilingual societies often contribute to the dominant language, either by creating hybrid dialects or adding loanwords and syntactic structures from their mother tongues. This is especially the case with immigrant communities where the dominant language merges with heritage languages.

– Example: Spanglish is a blend of Spanish and English that shows how bilingual speakers manage their cultural and linguistic identities, creating a sociolect that reflects their dual heritage.

Ethnic dialects are often markers of in-group solidarity and a means of distinguishing one’s group from others. A shared sociolect can be used to affirm the identity of members belonging to an ethnic group and reinforce social cohesion [6].

– Example: Punjabi-English code-switching in the UK is a resource for British South Asians to invoke a sense of in-group belonging.

Social dialects based on ethnicity are often the result of historical and sociopolitical situations, such as colonization, migration, segregation, or systemic inequality. These contexts influence linguistic development by fostering distinct linguistic traits within marginalized or isolated communities [7].

– Example: The creole languages of the Caribbean came about through the mixture of African languages with those of the European colonizers during the transatlantic slave trade, creating unique sociolects that reflect the complex history of the region.

Cultural Norms and Communicative Styles Cultural identity informs not only the structural features of language but also the ways individuals communicate, including their use of pragmatics, intonation, and body language. These culturally-specific communicative styles also give unique character to social dialects.

– Example: Indigenous languages in North America like Navajo frequently utilize metaphors and other storytelling techniques with rich cultural significance that often extend beyond their traditional usage when communicating in English.

Dialects that are ethnic and cultural in nature are often stereotyped or stigmatized, especially in multi-cultural societies where one dialect is considered the "standard." This linguistic discrimination can lead to the marginalization of ethnic groups and devaluation of their cultural heritage.

– Example: AAVE has long been stigmatized in both educational and professional settings, despite its rich linguistic complexity and cultural significance.

– Hinglish, Hindi + English: this is widely used in India. Hinglish really epitomizes how Indian cultural identity blends in with Global English, especially in urban and younger populations.

– Jewish Ethnic Dialects: Yiddish, language of the Ashkenazi Jews, influenced the variety of English adopted by Jewish immigrant communities in the United States with loan words and expressions like chutzpah and schlep.

– Hawaiian Pidgin is a creole that emerged in plantations of Hawaii with various ethnic workers and hence contains influences from different cultural and linguistic backgrounds: Hawaiian, Japanese, Chinese, Filipino, and Portuguese.

Conclusion. Ethnicity and cultural identity are an important part of the emergence of social dialects, those linguistic practices that preserve heritage and foster group solidarity. These dialects are used as powerful tools for stating identity, navigating cultural hybridity, and adapting to changes in society. However, they face challenges such as stigmatization and pressure to conform to linguistic norms, underscoring the need to value and respect the rich diversity of ethnic and cultural languages within society. The emergence of social dialects in a language reflects the natural course of things, considering social diversity and human identity. Social class, occupation, ethnicity, education, age, and gender are all contributing factors that help in the development of sociolects. While these dialects are used as mechanisms of communication, expression of identity, and group cohesion, they also present instances of social inequalities and stigmatization. Knowledge about social dialects allows linguists to appreciate the richness of variation in language and the dynamics of the relationship between the two.

Further research into the functions of technology, globalization, and shifting demographics will continue to provide valuable insight into how social dialects still evolve in today's modern world.

Bibliography:

1. Labov W. Sociolinguistic Patterns. University of Pennsylvania Press. 1972,
2. Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. Penguin Books, 2000.
3. Tannen D. You Just Don’t Understand: Women and Men in Conversation. Ballantine Books, 1990.
4. Schmidt U. Language Loss and the Ethnic Identity of Minorities. ECMI Issue Brief, №18, 2008.
5. Eckert P. Language Variation as Social Practice. Blackwell, 2000.
6. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. Routledge, 2013.
7. Milroy L., Milroy J. Social Network and Social Class. Oxford University Press, 1992.

Мунаввар З. Причини виникнення соціальних діалектів у мові

Анотація. У цій статті розглядаються соціальні діалекти, або соціолекти, які відносяться до різновидів мови, пов'язаних із певними соціальними групами. Враховуючи, що соціолекти є різновидами мови, що найбільш тісно пов'язані з певними соціальними групами, вони ідентифікують соціальну ідентичність тих, хто говорить. Такі діалекти виникають як наслідок

низки соціокультурних, економічних та мовних змінних, відбиваючи процеси соціальної структури та ідентичності. Крім того, діалекти, що виникають у результаті складних соціокультурних, економічних та мовних контактів, є виразом та відображенням складних, динамічних соціальних структур. У цій статті пояснюються різні причини, що призводять до виникнення та розвитку соціальних діалектів, беручи до уваги вплив соціальної стратифікації, роду занять, етнічної приналежності, освіти, віку та статі.

Особливий акцент робиться на ролі мови як всеосяжного інструменту у побудові та розмежуванні соціальної ідентичності, підкреслюючи його значення як інструменту для побудови членства у певних групах, одночасно розмежовуючи соціальні кордони. У цій статті теоретичні основи синтезуються з конкретними лінгвістичними прикладами, щоб надати комплексний аналіз процесів, залучених у формування соціальних діалектів. Такий аналіз прояснює взаємозалежність між суспільством і мовою, тим самим дозволяючи людині легше зрозуміти, як соціолекти як відбивають, а й впливають соціальні і культурні світи, у яких розвиваються. Такий аналіз описує взаємозалежність мови та суспільства, тим самим дозволяючи людині оцінити, як соціолекти не лише відображають, а й формують культурні та соціальні ландшафти, в яких вони розвиваються. На відміну від регіональних діалектів, що виникають з географічних причин, соціальні діалекти виникають під впливом соціологічних і культурних чинників.

Ключові слова: соціальні діалекти, соціолекти, соціальна стратифікація, професійна мова, етнічна приналежність, поколінська мова, ґендер та мова, соціолінгвістика.

УДК 81'374:81'373.612.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.25

Оліфіренко Л. В.,
кандидат філолологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу лінгвістики
Українського мовно-інформаційного фонду НАН України

ЗАСТАРІЛА ЛЕКСИКА В ПЕРШОМУ УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКОМУ СЛОВНИКУ

Анотація. У статті досліджено особливості представлення застарілої лексики в першому українсько-французькому перекладному загальномовному словнику – «Українсько-французькому словнику» 1963 р. (УФС-63), що містить близько 50 000 слів за ред. О. Андрієвської та Л. Яворської. Порівняння проведено на тлі лексикографічної практики академічних тлумачних словників – «Словника української мови в 11 томах» (1970–1980) (СУМ-11) і «Словника української мови в 20 томах» (2010–2024) (СУМ-20). У центрі аналізу – наявність або відсутність ремарок *заст*., *іст*., галузевих та інших позначень, що вказують на стилістичну або часову стратифікацію. Простежено, як у різні періоди лексикографи визначали застарілість слова: від суб'єктивного чи ідеологічно зумовленого відбору до науково обгрунтованих маркувальних систем. Виявлено групи української застарілої лексики за значенням та оцінено послідовність її маркування в УФС-63. Проаналізовано типи ремарок, що використовували автори словника для позначення української застарілої лексики. Зіставлено маркування одних і тих самих лексем у УФС-63, СУМ-11 та СУМ-20, визначено ступінь відповідності або розбіжності між ними. Установлено випадки відсутності маркування в УФС-63 при наявності чіткої стилістичної або часової маркованості в СУМ-11 чи СУМ-20. Зроблено узагальнення щодо підходів у поданні української застарілої лексики в перекладному словнику 1963 року порівняно з академічними лексикографічними джерелами. Підкреслено, що «Словник української мови у 20 томах» демонструє вищу системність, багаторівневу стилістичну класифікацію. Стаття ілюструє складну динаміку еволюції підходів до фіксації застарілої лексики у словниках різних типів. Отримані результати мають значення для лексикографії, історичної лексикології, перекладознавства та досліджень мовної норми.

Ключові слова: застаріла лексика, ремарка, УФС-63, СУМ-11, СУМ-20, лексикографія.

Першим перекладним українсько-французьким словником в українській лексикографії з-поміж інших перекладних українсько-французьких словників є видання 1963 року авторів О. О. Андрієвської та Л. А. Яворської (близько 50 тисяч слів), що вийшло друком у Києві у видавництві «Радянська школа» (далі – УФС-63). У цій праці досить широко подано науково-технічну термінологію, слова та терміни з філософії, суспільних та природничих наук, мистецтва, юриспруденції тощо. Як і прийнято в словниках такого спрямування, до реєстру УФС-63 не було введено діалектних слів, вузькоспеціальних термінів, неологізмів із мови письменників, оскільки вони є особливістю виключно їхнього художнього мовлення. Реєстр слів було зорієнтовано авторами на лексичне наповнення «Українсько-англійського словника» М. Л. Подвезька [1], а згодом розширено й доповнено лексичним матеріалом «Українсько-російського словника» АН УРСР (I–IV тт.) [2]. У передмові до своєї праці О. О. Андрієвська та Л. А. Яворська зазначають, що до УФС-63 не було «внесено слів надто застарілих і рідко вживаних. Виняток зроблено лише для окремих слів, які й нині зберігаються в загальнолітературному вжитку» [3, 3], тому видається цікавим із погляду сучасного користувача, які саме лексеми у 60-х роках минулого століття мовознавці вважали застарілими, а також чи продовжували ці слова залишатися ними в подальших лексикографічних працях, зокрема словниках тлумачного типу – Словнику української мови в 11 томах (далі – СУМ-11) та Словнику української мови в 20 томах (далі – СУМ-20).

Загальномовні перекладні словники становлять цінне джерело для вивчення не лише міжмовної лексичної відповідності, а й особливостей добору й стилістичного маркування лексичних одиниць, притаманних певному часові. УФС-63 є першою масштабною спробою створення українсько-французького перекладного словника у XX столітті і, відповідно, відображає мовну практику та лексичні норми того періоду. Однією з важливих категорій української частини лексики, представленої в цьому виданні, є застаріла (власне застаріла, історична, а також так звана дореволюційна, яка, ймовірно, виконувала ідеологічну функцію) лексика.

Актуальність дослідження полягає у вивченні того, як саме укладачі УФС-63 підходили до маркування застарілої лексики: наскільки послідовно вони це здійснювали, чи застосовували усталені ремарки, які з лексем не були позначені як застарілі, хоча такими були. Особливого значення набуває порівняння маркування застарілих слів в УФС-63 з пізнішими академічними тлумачними словниками – СУМ-11 та СУМ-20.

Метою дослідження є проаналізувати особливості представлення й маркування української застарілої лексики в УФС-63, а також зіставити ці особливості з відповідними ремарками в СУМ-11 та СУМ-20.

Основні завдання дослідження: 1) виявити українську застарілу лексику та оцінити послідовність її маркування в УФС-63; 2) проаналізувати типи ремарок, що використовували автори цього словника для позначення української застарілої лексики; 3) зіставити маркування одних і тих самих лексем у УФС-63, СУМ-11 та СУМ-20, визначити ступінь відповідності або розбіжності між цими джерелами; 4) виявити випадки відсутності маркування в УФС-63 при наявності чіткої стилістичної або часової маркованості в СУМ-11 чи СУМ-20; 5) зробити узагальнення щодо підходів до подання української застарілої лексики в перекладному словнику 1963 року порівняно з академічними лексикографічними джерелами.

У статті було використано такі основні методи дослідження: описовий (для характеристики типів ремарок, що вживаються в УФС-63 для маркування застарілої лексики); 2) порівняльно-зіставний (для аналізу відповідності або розбіжностей між маркуванням лексем в УФС-63 та академічних словниках СУМ-11 і СУМ-20); 3) кількісний аналіз (для визначення кількості застарілих слів, типів ремарок і частотності їх використання у словнику); 4) контекстуально-інтерпретаційний метод (для інтерпретації причин відсутності або наявності стилістичного маркування в різних словниках, урахування мовної ситуації певного періоду); 5) класифікаційний (для групування лексем за семантичними категоріями); 6) лексикографічний аналіз (для вивчення принципів і підходів укладачів словників до маркування, зокрема в аспекті еволюції лексикографічної практики).

Попри те, що УФС-63 є перекладним словником, а СУМ-11 і СУМ-20 тлумачними, їх можна порівнювати у контексті стилістичного маркування лексики. Це зумовлено тим, що всі три видання відображають мовну норму свого часу й використовують ремарки як засіб класифікації лексичних одиниць за стилістичними або часовими ознаками. Відтак зіставлення їхніх маркувальних систем дає змогу виявити спільні тенденції та відмінності у підходах до фіксації застарілої лексики.

Уведення застарілої лексики до реєстру УФС-63 не є випадковим. По-перше, така лексика репрезентує історико-культурний шар мови, фіксує реалії, що були актуальними для попередніх етапів суспільного й мовного розвитку. Її включення до словника дає змогу перекладачам, історикам, філологам, студентам та викладачам точніше інтерпретувати тексти доби XIX – першої половини XX ст., зокрема художні, публіцистичні, мемуарні, а також офіційні документи, що містять лексеми з обмеженим ужитком. По-друге, у контексті вивчення французької мови за допомогою УФС-63 наявність відповідників до застарілої лексики дозволяє адекватно перекладати не лише сучасні, а й ретроспективні або стилістично марковані українські тексти, відтворюючи їхню стилістичну глибину й історичне тло. З іншого боку, для неукраїномовного користувача, який вивчає українську мову через переклад, ця лексика дає розуміння мовної історії, змін у лексичній системі, а також дає змогу зіставити стилістичні регістри української та французької мов.

Таким чином, застаріла лексика в перекладному словнику виконує подвійну функцію: слугує інструментом для точного перекладу та інтерпретації текстів різних періодів і водночас допомагає вивчати еволюцію лексичних норм у межах обох мов – української та французької.

Типи ремарок для застарілої лексики в УФС-63. У вітчизняному мовознавстві вивчення ремарок у словниках посідає важливе місце у межах лексикографії та стилістики. Особливу увагу науковці приділяють аналізу типів ремарок, їх функціональності та послідовності використання в словникових статтях. Так, О. Зайцева окреслює етапи становлення системи ремарок у словниках української мови другої половини XX – поч. XXI ст. [4; 5], Л. Струганець вивчає ремаркування як механізм кодифікації лексичних норм у динамічному вимірі [6]. Галузеву, діалектну та стилістично марковану лексику у тлумачних і перекладних словниках розглядають лінгвісти С. Горшинська [7], І. Кочан [8], Л. Томіленко, Л. Оліфіренко, К. Брітікова [7], Л. Томіленко [8] І. Ющук [11]. Вагоме місце у дослідженні стилістичної диференціації лексики належить О. Тараненкові, який вивчає кодифікацію функціонально-стильової належності слів у тлумачних словниках, зокрема проблему відповідності між уживанням слова в мовленні та його ремаркуванням у сучасній українській мові [10]. Його підхід ґрунтується на розумінні динаміки мовної норми, що потребує гнучкого, але обґрунтованого словникового опису. Ці праці дають змогу простежити еволюцію підходів до стилістичного маркування лексем.

Таким чином, одним із важливих аспектів аналізу лексики у перекладних словниках є система її стилістичного маркування. Для позначення належності лексичних одиниць до певних категорій (історизмів, розмовної лексики, термінів тощо) у лексикографії використовують спеціальні позначки – ремарки. У сучасному українському мовознавстві поняття *«ремарка»* почали активно застосовувати саме в 1960-х рр. XX ст., тобто приблизно в той самий період, коли укладали УФС-63. О. Зайцева зазначає, що «В українському мовознавстві сам термін «ремарка» з'являється ... у 60-х роках XX ст. У цей час обговорювалось питання маркування слів у словниках української мови» [4, 167]. Дослідниця звертає увагу на те, що в словниках української мови (тлумачних і перекладних) уже з другої половини XX ст. ремарки як граматичні (*недок., невідм., мн.*), семантичні (**Образно, перен.*), стилістичні (*вульг., зневажл., книжн., лайл., розм.*), галузеві (*біол., мат., мед., фіз.*) та обмежувальні (*діал., жарг.)* позначки почали послідовно подавати курсивом у формі скороченого слова безпосередньо перед значенням лексеми [4, 169].

Стилістичні, галузеві та обмежувальні ремарки української частини слів, які належать до застарілого шару лексики, автори УФС-63 використовували досить активно. Так, у цьому словнику на 50 тисяч слів було зафіксовано

– 283 слова, марковані як історичні (0,57%);

– 265 слів, маркованих як застарілі (0,53%);

– 28 слів, що мають комбіноване маркування: галузеве (*ек., військ., карт., літ., мед., мор., рел., спорт., філос., церк., шах., юр.*) разом із історичним (*іст.*);

– 33 слова, що мають комбіноване маркування: галузеве (*анат., військ., кул., мед., мін., політ., с.г., театр., техн., торг.)* разом із застарілим (*заст.*);

– 27 слів, що мають комбіноване маркування: стилістичне (*жарт., ірон., поет., през., розм., фольк.)* разом із застарілим (*заст.*);

– 13 слів, марковані як т.зв. дореволюційні (*дорев.*);

– 2 слова, що мають мають комбіноване маркування: застаріле (*заст.*) разом із т. зв. дореволюційним (*дорев.*);

– 1 галузеве (*військ.*) разом із т. зв. дореволюційним (*дорев.*);

– 1 слово, що має комбіноване маркування: застаріле (*заст.*) разом із історичним (*іст*).

Усього українських слів, що так чи так належать до застарілої групи, в УФС-63 є 653 (1,31%).

У словнику наявні кілька типів стилістичних ремарок, які можуть вказувати на часову, соціальну або жанрову віддаленість слова від тогочасної мовної норми. Зокрема виявлено вживання таких позначок до окремих слів (виразів), певного значення слова або його відтінку:

– *заст.* (застаріле слово) – найуживаніша ремарка, яка свідчить, що лексема на позначення певного предмета або явища вийшла з активного використання (*аршин, босяк, вака-*

ції, вельможа, голота, казна, палата, прикажчик, *сажень, узріти* та ін.);

– *дорев.* (дореволюційне) – вказує на приналежність слова до так званої дореволюційної епохи (до 1917 року), проте вживається рідко (*дворянин, панич, панночка, підмайстер, покоївка, пристав, приют, простолюд, простонароддя, простолюдний, простонародний* та ін.);

– *іст.* (історичне) – називають зниклі на момент укладання словника предмети, явища людського життя тощо (*рекрут, робітфак, санкюлот, стан, старійшина, стрілець, суверен, сюзерен, тевтони, термідор, термідоріанець, термідоріанський, тога, тризна, тріумвір, тріумвірат* та ін.);

– *розм.* (розмовне) – у деяких випадках охоплює лексику, яка в пізніших словниках (СУМ-11, СУМ-20) маркується як застаріла або книжна (*гривеник, домочадці, забара, законник, здирщик, переговорюватися* (у знач. ‘вести переговори’), *пуття, ретируватися* та ін.). Це свідчить про те, що на момент укладання УФС-63 подібні лексеми ще не втратили своєї функціональності у мовленні й не сприймалися як такі, що застаріли. Вони залишалися зрозумілими та вживаними, зокрема в розмовному стилі, що й зумовило вибір саме ремарки *розм.* замість *заст.* або іншої стилістичної вказівки;

– *поет., ірон., жарт., церк., рел.* (поетичне, іронічне, жартівливе, церковне, релігійне) – не є прямими маркерами часової віддаленості, але в контексті окремих лексем можуть супроводжувати застарілі слова (*бард, благочестивий, благочестя, витати, вікарій, віщий, горнило, діва, індульгенція, капітул, корогва, лілейний, помпадур, пресловутий, прожектер, прожект, пушкар, ратний, рать, розкольник, судилище, темниця, трапеза, пророцтво, прочанин, прочанка, проща* та ін.). Водночас, як і у випадку з ремаркою *розм.*, ці слова в лексикографічній традиції 1960-х років ще не класифікувалися лексикографами як застарілі, адже функціонували в релігійному й художньому стилі, де їхнє вживання залишалося релевантним. Тобто лексеми були стилістично марковані за домінантною сферою вжитку, а не за ступенем актуальності в мові. Відсутність прямої вказівки на їх часову віддаленість у межах УФС-63 свідчить про перевагу контекстуального або жанрового підходу до ремаркування над власне хронологічним.

Окремою категорією УФС-63 є лексеми, які мають очевидну часову або стилістичну віддаленість, однак не позначені укладачами як застарілі (*аероліт, баядерка, батрак, батракування, батракувати, батрацтво, батрачка, баришник, баришництво, бумазея, бумазейний, бурбон* (у знач. ‘брутальний, зарозумілий, неосвічений правитель’), *будучина, вагоновод, верстатка, виученик, грум, домініон, жабо, жáлоба* (у знач. ‘висловлення невдоволення з приводу чогось, скарга’), *раджа, рундук* (у знач. ‘ганок’), *се* (част. вказ.), *сухоти* (у знач. ‘туберкульоз’), *толк* (у знач. ‘суть, смисл’), *турнюр, цинік* (у знач. ‘послідовник давньогрецької філософської школи’), *узи* (у знач. ‘окови’), *урозуміти, фланірувати, холуй* (у знач. ‘лакей, слуга’), *храбрувати* (у знач. ‘виявляти хоробрість, відвагу’), *церемоніймейстер, частість, чудодій* (у знач. ‘чарівник’) та ін.). Такі слова з нульовим ремаркуванням, тобто без ремарки (далі – б/р), охоплюють чималу частину неактивної застарілої лексики у словнику. Ймовірно, така відсутність ремарок зумовлена тим, що на момент укладання словника подібні слова ще перебували в активному чи напівактивному мовному вжитку й не сприймалися як застарілі. Таким чином, система стилістичних ремарок УФС-63 дещо обмежена за обсягом і типологічною розгалуженістю. Найпрезентативнішою тут є ремарка *заст.*, інші маркери або відсутні, або вживаються епізодично.

Кількісний аналіз застарілої лексики в УФС-63: ремарки, частини мови, семантичні групи. До застарілої лексики в УФС-63 відносимо слова з ремарками *заст.*, *іст.* та *дорев*. Виявлено також групу лексем без будь-якої стилістичної ремарки, які з погляду сучасної мовної норми мають застаріле або історичне значення. Це, зокрема, *баядерка, баришник, батрак, бурбон* (у значенні «неосвічений, зарозумілий правитель»), *виученик, грум, домініон, жабо, жáлоба* (у знач. ‘скарга’), *зуав, заложник, звада, знаття, золотий* (монета) та ін. У випадку таких слів, як *вуз* чи *завком*, які на момент укладання словника ще перебували в активному вжитку, але згодом набули ознак застарілості або стилістичної обмеженості, відсутність ремарки в УФС-63 слід розглядати як відповідну до мовної ситуації того часу.

За частиномовною належністю серед представленої української застарілої лексики в УФС-63 переважають іменники. Така перевага є логічною, адже саме іменники фіксують назви реалій побуту, титулів, соціальних явищ. Умовне групування українських застарілих лексем за значенням дало змогу виявити такі семантичні категорії, наявні в україномовній частині УФС-63:

– історичні титули, посади, звання: *воєвода, гетьман, дож, командор, курфюрст, обозний, штаб-офіцер*;

– соціальні ролі, явища, назви професій та роду діяльності: *батрак, даритель, казнокрад, капельдинер, капітул, менестрель, панщина, плугатар, прикажчик, примадонна, прочанин, прочанка, проща, пушкар, трубадур, улан, штейгер*;

– елементи побуту та матеріальної культури: *бурса, ватермашина, гросбух, гута, жупан, капер, капот, куртина, лобогрійка, люстрин, равелін, рало*;

– одиниці вимірювання та фінансова сфера: *аршин, грос, казна*;

– об’єкти та поняття, пов’язані з релігією та релігійним культом: *віровчення, жрець, індульгенція, корогва, пуританин, пуританство, спасіння, уніат;*

– медичні поняття: *клістир, корпія, огневиця, сибірка, скорбут*;

– перцептивна лексика: *узріти*.

Бачимо, що найбільш репрезентативними є соціальна, історична група, а також слова на позначення об’єктів побуту та матеріальної культури, що збігається з характером такої лексики, яка швидко застаріває у зв’язку зі зміною устрою, економічної та культурної систем [10].

Отже, в УФС-63 стилістичне маркування застарілої лексики здійснювали вибірково, переважно за допомогою ремарки *заст.*, тоді як велика частина очевидно застарілих лексем залишилася без відповідного стилістичного маркування. Основу лексем складають іменники, які називають історичні, соціальні та побутові реалії. Така вибірковість свідчить про практичну спрямованість словника, але водночас ускладнює його використання як джерела стилістичної стратифікації для сучасного перекладача або мовознавця.

Порівняння ремаркування застарілої лексики в УФС-63 та СУМ-11. Порівняльний аналіз подання застарілої лексики в УФС-63 та СУМ-11 дає змогу виявити відмінності у підходах до стилістичного маркування лексем. Якщо в УФС-63 переважає ремарка *заст.*, а в багатьох випадках вона взагалі відсутня,

то в СУМ-11 маркування відзначається більшою різноманітністю і ширшим охопленням лексичних одиниць. Для частини застарілих українських лексем УФС-63 та СУМ-11 маркування із використанням ремарки *заст.* збігається. Це, наприклад, *аршин*, *мамка* (у знач. ‘нянька’), *медоточивий, мореходець, муж, наложниця, наперсник, наперсниця, наректи, обиватель, окаянний, паче, перелюб, перелюбство, прикажчик* та ін. Збіг у ремарці *іст.* в обох словниках мають, наприклад, лексеми *клан, княжити, колодка, комінтерн, кошовий, кріпак, кріпачка, кріпаччина, кріпосний, кунсткамера, ленник, ленний, мінезинге, мавританський, маркітанка, мечоносець, мушкетер, намісництво, община, орда, паладин, податний, подушний* та ін.). У таких випадках можемо говорити про лінгвістичну й лексикографічну відповідність у сприйнятті слова як стилістично застарілого.

Відсутність ремарки *заст.* в УФС-63 за її наявності в СУМ-11 трапляється значно частіше й свідчить, що укладачі непослідовно маркували застарілу лексику. Наприклад:

Слова	УФС-63, ремарки	СУМ-11, ремарки
амурний	б/р	заст.
баришництво	б/р	заст.
дукат (монета)	заст.	іст.
годованець	б/р	розм., заст.
звада	б/р	заст.
кабальний	б/р	іст.
курія	б/р	іст.
обідранець	б/р	зневажл., заст.
пиріжник	б/р	заст.
половинщина	заст.	іст.
потомственний	б/р	заст.
предтеча	б/р	книжн., уроч., заст.
преславний	б/р	розм., ірон., заст.
приют	дорев.	заст.
узи	б/р	заст., уроч.
фланірувати	б/р	заст., розм.
цинік (у знач. ‘послідовник давньогрецької філософської школи’)	б/р	іст.
чудодій	б/р	заст., розм.

Усі ці лексеми в СУМ-11 мають чітке стилістичне маркування, натомість в УФС-63 або немає ремарки, або вжито тільки *заст.* або *дорев.* навіть там, де йдеться про історичне явище або поняття. Це говорить про мінімалізм лексикографічної практики УФС-63, а також про орієнтацію словника на практичний переклад, а не на стилістичну диференціацію. СУМ-11, навпаки, не лише частіше маркує застарілу лексику, ніж УФС-63, а й частково розмежовує її типи – передусім через використання ремарки *іст.* та додаткового стилістичного ремаркування.

З іншого боку, спостергіємо явище, коли автори УФС-63 маркують слова як застарілі, натомість у СУМ-11 ремарка є нульовою. Наприклад:

Слова	УФС-63, ремарки	СУМ-11, ремарки
богадільня	заст.	б/р
ватерклозет	заст.	б/р
відхожий промисел	заст.	б/р
гріш (у знач. ‘дрібна монета’)	заст.	б/р
десятина	заст.	б/р
жертвувати	заст.	б/р
золотник	заст.	б/р
кабріолет	заст.	б/р
крамар (у знач. ‘торгівець’)	заст.	б/р
очіпок	заст.	б/р
призьба	заст.	б/р
ревтрибунал	заст.	б/р
суєтність	заст.	б/р
тарантас	заст.	б/р
фаетон	заст.	б/р
шваля	заст.	б/р

З наведених прикладів випливає, що укладачі УФС-63 схильні були класифікувати певні слова як застарілі, навіть якщо вони ще функціонували в мовленні. Таку практику можна пояснити відмінністю у критеріях ремаркування: у перекладному словнику акцент може робитися не лише на активності слова в сучасному вжитку, а й на його потенційній складності для перекладу чи стилістичному забарвленні в контексті іншої мови. До того ж у 1960-х роках ці лексеми могли вже відчуватися як периферійні або з ознаками витіснення з активного вжитку, тому їхнє ремаркування могло бути превентивним або здійснюватися на основі літературної традиції. Натомість укладачі СУМ-11, керуючись академічною нормою та частотністю, могли вважати такі слова достатньо зрозумілими і такими, що не не потребують додаткового стилістичного маркування.

Порівняння ремаркування застарілої лексики в УФС-63 та СУМ-20. Порівняння української частини застарілої лексики в УФС-63 та в СУМ-20 дає змогу виявити ще глибші розбіжності в лексикографічних підходах. Якщо СУМ-11 репрезентує тенденції 1970–1980-х років, то СУМ-20 відображає сучасний академічний підхід у маркуванні, який вирізняється системністю, розгалуженістю стилістичних ремарок та лексикографічною точністю. У СУМ-20 активно використовують ремарки *заст.* (застаріле слово), *іст.* (історизм), а також додаткові стилістичні помітки, як-от, наприклад, *ланити (заст., поет.), перст (ц.-с., заст., уроч.)* тощо. Порівняно з УФС-63, зокрема, через системніше застосування кількох комбінованих стилістичних позначок. СУМ-20 прагне до чіткішого розмежування між різними типами застарілої лексики.

Станом на сьогодні опубліковано лише 15 томів СУМ-20 (від літери А до літери П (Том 15: Префікс – п’ять)). Відповідно, можливість порівняння застарілих лексем між УФС-63 та СУМ-20 обмежується лише тими словами, що алфавітно вміщуються до літери П включно. Подальше зіставлення буде можливим після завершення повного видання СУМ-20. Чимало лексем, які в УФС-63 або не мають маркування, або отримали лише загальне *заст., іст.* чи галузеву ремарку, у СУМ-20 ремаркуються інакше. Наприклад:

Слова	УФС-63, ремарки	СУМ-20, ремарки
батрак	б/р	заст.
бісульфат	хім.	хім., заст.
ближній (у знач. іменника)	заст.	бібл.
вагоновод	б/р	заст., розм.
воєвода	іст.	іст., заст.
воістину	заст.	ц.-с., уроч.
грум	б/р	іст.
денщик	заст.	іст.
ізумруд	б/р	заст.

імунітет	юр., мед.	біол., юр., іст.
лінійний	військ.	військ., заст.
помпадур	ірон.	заст., ірон.
прожект	ірон., розм.	ірон., заст.

Так, слово *імунітет* в УФС-63 супроводжується двома галузевими ремарками – *юр.* і *мед.*, що стосуються одного слова, без вказівки на їхні окремі лексичні значення відповідно до галузі використання. Натомість у СУМ-20 його подано в трьох лексичних значеннях – біологічному, юридичному та історичному з відповідними ремарками (*біол., юр., іст.*). На відміну від УФС-63 СУМ-20 демонструє переважно комбіноване стилістичне та галузеве маркування, яке дає змогу розмежовувати різні типи застарілої лексики – передусім власне застарілі слова та історизми.

Галузеві ремарки як супровід застарілих слів в УФС-63 та у СУМ-11 і СУМ-20. Особливістю УФС-63 є те, що окремі українські застарілі слова автори супроводжують не лише стилістичною, а й галузевою ремаркою, яка вказує на сферу її вживання: військова, економічна, авіаційна, сільськогосподарська, медична, хімічна тощо. Наприклад:

– полонянин (полонянка) – *заст., фольк.* (полоненик);

– поручик – *військ., заст.* (застаріла військова посада);

– рало – *с.г., заст.* (примітивне знаряддя для оранки землі);

– редут – *військ., іст.* (до Першої світової війни – зімкнуте квадратне або багатокутне польове укріплення)

– ротмістр – *військ., заст.* (кавалерійський чин);

– таран – *мор., іст.* (підводна носова частина бойового корабля, якою завдають удару по ворожому кораблю);

– трубадур – *іст., літ.* (середньовічний провансальський поет-лірик і співець);

– фараон – *іст., карт.* (вид азартної гри в карти);

– штабс-капітан – *військ., заст.* (застарілий військовий чин).

Такі комбіновані ремарки фіксують не лише часову віддаленість лексеми, а й її тематичну належність, проте їх уживання в словнику є дещо непослідовним. Наприклад, слово *ротмістр* має ремарку *військ., заст.*, а інші слова з близьким значенням можуть бути позначені лише як *заст.* або взагалі без галузевої ремарки (наприклад, *вагоновод, грум, канцлер*), що вказує на відсутність уніфікованої системи маркування в УФС-63 навіть у межах схожих тематичних груп.

Заслуговує на окрему увагу те, що в УФС-63 деякі лексеми позначені ремаркою *іст.*, які в СУМ-11 не мають жодного стилістичного маркування. Наприклад, у УФС-63 *ревтрибунал – іст.*, тоді як у СУМ-11 слово фіксується без ремарки, попри його очевидну історичну приналежність. До такої групи слів належать також засвідчені у УФС-63 українські лексеми *бонапартизм, бонапартист, бонапартистка*, *братство, весталка, візир, вікінг, віче, вольтер'янець, реставратор, самостріл, синедріон, Січ, скіф, соціаліст-революціонер, старійшина, стрілець, суверен, сюзерен* та багато ін.

Марковані позначкою *заст.* в УФС-63, наприклад, *арештант, арештантка, босяк, бричка, бурса, бурсак, буршти*н, *бурлачка, величати, візитер, вільнодумець, водограй, реверанс, родовитий, свита, світильник, світлість* (титул), *себелюбець*, *семінарист, семінарія, сіряк* тощо, які, проте, не мають такої ремарки в академічних виданнях. Очевидно, що більшість лексем із цієї групи має виразну семантику застарілості (наприклад, *бурса*, *величати*), що, ймовірно, й стало підставою для відповідного ремаркування в УФС-63. Водночас наявність з-поміж маркованих як застарілих таких слів, як *бурштин*, *водограй*, *світильник* викликає певні питання, оскільки на момент укладання словника вони не втратили своєї активності у мовленні й були представлені в поетичному та публіцистичному вжитку. Таке суперечливе ремаркування може бути зумовлене кількома чинниками. З одного боку, у 1960-х роках певна лексема могла вже сприйматися як застаріла через зменшення частоти вживання. З іншого, у пізніші десятиліття вона або повернулася до активного вжитку, або не була ремаркована в тлумачних словниках через зміну критеріїв стилістичної кваліфікації. Крім того, УФС-63 був укладений у радянську добу, тож слова на кшталт *ревтрибунал* вже тоді розглядали як історизми. Водночас у СУМ-11 та СУМ-20 подібні лексеми іноді подано без ремарок: можливо, через очевидну семантичну марковані сть або тому, що вони не викликали стилістичних сумнівів і не потребували додаткового пояснення.

На відміну від УФС-63 СУМ-20 має розвиненішу систему стилістичного маркування: укладачі СУМ-20 чітко розмежовують історизми та застарілі слова. У свою чергу, в УФС-63 власне застарілі слова та історизми здебільшого не розрізняються. В УФС-63 трапляються комбіновані ремарки з вказівкою на галузеву належність, проте їхнє використання не є системним.

Галузева застаріла лексика: зміни в ремаркуванні в УФС-63, СУМ-11, СУМ-20. Аналіз лексем із галузевими ремарками в УФС-63 засвідчує, що значна частина термінів, позначених у цьому словнику як військові, медичні, технічні, економічні, хімічні тощо, із часом почала додатково отримувати стилістичне маркування як застаріла у СУМ-11 і СУМ-20 або втратила галузеву ремарку, отримавши натомість лише позначку *заст.* або *іст.* Пор.:

Слова в УФ-63, ремарки	Ремарки в СУМ-11	Ремарки в СУМ-20
бісульфат, *хім.*	хім.	хім., заст.
бриг, *мор.*	заст.	іст.
голосники, *анатом.*	заст.	заст.
інтендант, *військ.*	б/р	військ., іст.
капельдинер, *театр.*	заст.	заст.
люстрин, *текст.*	заст.	заст.
номіналізм, *філос.*	б/р	іст.
первородство, *іст., юр.*	книжн.	заст., книжн.

У деяких випадках, навпаки, УФС-63 фіксує подвійну ремарку (*галузева + заст.*). Наприклад, *драглі* (*заст., кул.*), *економізм* (*політ., іст.*), *лейб-гвардія* (*військ., іст.*), *латифундія* (*економ., іст.*), *неблагонадійний* (*політ., заст.*), *підпоручик* (*військ., заст.*), *ротмістр* (*військ., заст.*), *тур* (*військ., заст.*), *улан* (*військ., заст.*), *фельдфебель* (*військ., заст.*) тощо. Пізніші академічні джерела подають ці та деякі інші аналогічні слова без жодної ремарки.

На основі зібраного матеріалу українську застарілу галузеву лексику УФС-63 можна згрупувати за такими галузями (у порядку частотності):

Галузі	Частотність
військова (*геліограф, інтендант, куртина, постій*)	дуже висока
медична, біологічна (*огневиця, скорбут*)	висока
хімічна (*окис, окислювати, натр*)	висока

церковна, релігійна (*прочанин, проща*)	висока
економічна, бухгалтерська (*мануфактура, приход*)	середня
технічна, транспортна (*капот, скріпа*)	середня
театральна, літературна, культурна (*фігурант, ява*)	помірна
філософська, політична (*конечність, репресалії*)	поодинока
інші (залізнична, картярська тощо) (*фараон, фігура*)	поодинокі

УФС-63 укладали в період, коли багато понять утратили актуальність у післявоєнну добу, тому потреба в позначенні застарілості була очевидною. Цей словник мав прикладне перекладне спрямування, а отже прагнув дати максимально функціональну інформацію для користувача: переклад слова, словосполучень та речень із української на французьку мову. У СУМ-11 і СУМ-20 фокус зміщується на семантичну деталізацію, а не на стилістичну вказівку. Укладачі академічних словників можуть вважати певні слова зрозуміло застарілими за змістом і не додавати ремарок. Отже, українська галузева застаріла лексика, зафіксована в УФС-63, демонструє вищий ступінь стилістичного ремаркування, ніж у наступних академічних словниках. Однак в УФС-63 немає послідовної системи щодо того, які саме галузі потребують додаткової стилістичної вказівки. Це дає підстави для висновку, що між словниками спостерігається не лише еволюція у самій лексиці, а й еволюція у підходах до її стилістичної стратифікації.

Таким чином, проведене дослідження застарілої лексики, зафіксованої в УФС-63, засвідчує складну динаміку лексикографічного маркування та відмінності у принципах ремаркування в перекладному й академічних словниках наступних поколінь – СУМ-11 та СУМ-20.

1. УФС-63, створений у 60-ті роки XX століття, на сьогодні має роль своєрідного культурного вікна в минуле, в якому зафіксовано лексику доби, що передувала 1960-м рокам. Укладачі словника, маючи на меті забезпечити перекладацьку точність, часто використовували ремарки *заст.*, *іст.* і додаткові галузеві позначки (*ав., біол., військ., ек., мед.*, *хім.* тощо), намагаючись поєднати стилістичну характеристику слова зі сферою його вживання. Це робить словник цінним джерелом для дослідження мовної ситуації середини XX століття.

2. Значна частина застарілих слів у словнику не маркована, що свідчить про відсутність чіткої системи стилістичної диференціації. В окремих випадках, навпаки, саме УФС-63 надає стилістичну ремарку, тоді як у СУМ-11 слово позначено як нейтральне.

3. Порівняльний аналіз української застарілої лексики УФС-63 із СУМ-11 і СУМ-20 показав, що академічні тлумачні словники мають розвиненішу й систематичнішу модель ремаркування застарілої лексики, з чітким розрізненням між *історизмами* та *застарілими словами*. Водночас вони іноді безпідставно відмовляються від ремаркування очевидно застарілих одиниць, ігноруючи здобутки стильової класифікації, яку подає УФС-63.

4. Дослідження виявило також непослідовність маркування в УФС-63: синонімічні або близькі за значенням слова мають різне стилістичне оформлення або одне з них не позначається жодною ремаркою.

5. В УФС-63, як і в академічних словниках тлумачного типу СУМ-11, СУМ-20, відсутня спеціалізована хронологічна ремарка для архаїчних слів (у лексикографічній традиції ремаркою *заст.* прийнято позначати архаїчні слова). Це ускладнює диференціацію різних типів застарілої лексики, зокрема історизмів та архаїзмів, притаманних виключно поетичному, церковнослов'янському або книжному стилям [11].

Отже, УФС-63 постає важливим джерелом не лише для історії перекладної лексикографії, а й для вивчення еволюції стилістичних норм в українській мові. Подальші дослідження застарілої лексики на матеріалі цього словника та подібних можуть сприяти створенню сучасного лексикографічного корпусу з урахуванням історичної та функціональної перспективи.

Список джерел:

СУМ-11 – Словник української мови: в 11 томах / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.] К.: Наукова думка, 1970 – 1980.

СУМ-20 – Словник української мови: у 20 томах / [за ред. В. М. Русанівського]. К.: Наукова думка, 2010. НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. – К.: Наукова думка, 2010-2024. Електронний ресурс, режим доступу: https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=89768&page=2743

УФС – Українсько-французький словник: Бл. 50000 слів / [За ред. О. О. Андрієвської, Л. А. Яворської]. К.: Рад. школа, 1963. 836 с.

Література:

1. Українсько-англійський словник: Бл. 60000 слів / [За ред. М. Подвезька]. К.: Рад. Школа. 1952. 1012 с.
2. Українсько-російський словник: у 6 т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР [гол. редактор І. Кириченко]. К.: Вид. АН УРСР, 1953–1963.
3. Українсько-французький словник: Бл. 50000 слів / [За ред. О. О. Андрієвської, Л. А. Яворської]. К.: Рад. Школа. 1963. 836 с.
4. Зайцева О. В. Ремарка як лексикографічна категорія // Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство. Вип. 9. 2014. С. 167–172.
5. Зайцева О. В. Ремарки «застаріле» та «рідковживане» у словниках української мови другої половини XX – поч. XXI ст. // Магістеріум. Вип. 37. Мовознавчі студії. 2009. С. 30 – 37.
6. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії XX століття: автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Л. В. Струганець. К., 2022. 36 с.
7. Горшинська С. В. Система ремарок у словнику «Скарби гуцульського говору: Березови» М. Негрича // Мовні виміри світу: матеріали IV Міжнар. науково-практ. студент.-учнів. конфер. 18 квіт. 2024 р.). Житомир. 2024. С. 41–43.
8. Кочан І. М. Лексикологія сучасної української літературної мови: навч. посібник. Львів: ПАІС. 2008. 268 с.
9. Томіленко Л. М., Оліфіренко Л. В., Брітікова К. В. Педагогічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української мови // Philology and philological education in the digital transformation era: European dimensions, national context, intercultural communication : Scientific monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2024. p.310-316.
10. Томіленко Л. М. Галузева лексика в українській перекладній загальномовній лексикографії 1917–1933 років. К.: Український мовно-інформаційний фонд НАН України. 2024. 150 с.
11. Ющук І. П. Практична стилістика української мови. К.: Либідь. 2000. 280 с.
12. Тараненко О. О. Новий словник української мови: (концепція і принципи укладання словника). Кам'янець-Подільський. 1996. 191 с.

Olifirenko L. Obsolete vocabulary in the first Ukrainian-French dictionary

Summary. The article explores how obsolete lexis is represented in the first general Ukrainian-French

bilingual dictionary – the *Ukrainian-French Dictionary* of 1963 (UFD-63), edited by O. Andriievska and L. Yavorska and containing roughly 50 000 entries. The analysis is set against the lexicographic practice of two academic explanatory dictionaries – the *Dictionary of the Ukrainian Language* in 11 vol. (DUM-11) and the *Dictionary of the Ukrainian Language* in 20 vol. (DUM-20). The study focuses on the presence or absence of labels such as *obs.* (obsolete), *hist.* (historical), domain-specific tags and other markers that signal stylistic or temporal stratification. It traces how lexicographers in different periods determined a word's obsolescence, moving from subjective or ideologically driven selection to scientifically grounded labelling systems. Groups of obsolete Ukrainian vocabulary are identified by meaning, and the consistency of their labelling in UFD-63 is assessed. The types of remarks used by the dictionary's compilers to mark obsolete Ukrainian lexis are analysed. The labelling of identical lexemes in UFD-63, DUM-11 and DUM-20 is compared, and the degree of agreement or divergence between the three sources is determined. Instances are noted where UFD-63 lacks a label despite clear stylistic or temporal marking in DUM-11 or SUM-20. General conclusions are drawn about the treatment of obsolete Ukrainian vocabulary in the 1963 bilingual dictionary relative to academic lexicographic sources. It is emphasised that the *Dictionary of the Ukrainian Language* in 20 vol. exhibits greater systematicity and a multi-level stylistic classification. The article thus illustrates the complex dynamics in the evolution of approaches to recording obsolete lexis in dictionaries of different types. The findings are relevant to lexicography, historical lexicology, translation studies and research on language norms.

Key words: obsolete vocabulary, label, UFD-63, DUM-11, DUM-20, lexicography.

УДК 811.111'42:659.13
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.26

Прохоров М. Г.,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ТЕМПОРАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ДИСКУРСУ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ СПОТІВ

Анотація. Статтю присвячено вивченню особливостей темпоральності дискурсу англомовних політичних спотів. У статті надано визначення понять «темпоральність», «часовий континуум», «політичний спот», схарактеризовано поняття «ретроспекції» та «проспекції» як категорій реалізації темпоральності, виявлено та описано різнорівневі засоби актуалізації визначених категорій у дискурсі англомовних політичних спотів.

Темпоральність є категорією, що виявляє часовидову перспективу дискурсу та забезпечує її вербальне оформлення та правильне сприйняття адресатом. Темпоральність характерна для будь-якого типу та жанру дискурсу. Англомовні політичні споти є видом політичного рекламного дискурсу, в яких надається інформація про кандидатів на політичні посади задля їх підтримання електоратом або формування негативних чи несхвальних образів у нього.

Темпоральний характер дискурсу визначається категоріями ретроспекції та проспекції, що відсилають його адресата до попередньої або подальшої інформації, певних минулих або майбутніх подій. Часовий континуум, який характеризує послідовність та часові характеристики інформації, представленої в дискурсі англомовних політичних спотів, локалізовано дієсловами теперішнього часу, прислівниками, що вказують на нього. Теперішній час дозволяє позначити реальні події, а також підкреслити їх актуальність і злободенність.

Актуалізація ретроспекції в аналізованому дискурсі здійснюється формами дієслів минулого часу, одиницями позначення його обставин, лексемами із значенням «пам'ятати», «згадувати», одиницями номінації минулих біографічних політичних кандидатів, соціополітичних, історичних подій, що сприяє ознайомленню з ними адресата та формування його уявлень про відповідну інформацію. Засобами ретроспекції у дискурсі англомовних політичних спотів виступають також повтори, що надають можливість підкреслити переважно негативну інформацію.

Категорія проспекції актуалізована в аналізованому дискурсі формами дієслів майбутнього часу, прислівниками, що вказують на нього, реченнями наказового та умовного способів, модальними дієсловами та конструкціями, дієсловами зі значенням припущення, очікування, надії, бажання. Подібні засоби вживаються для передачі прогнозів на майбутнє, надання політичних обіцянок, визначення майбутніх перспектив.

Ключові слова: дискурс, політичний спот, проспекція, ретроспекція, темпоральний характер, часовий континуум.

Постановка проблеми. Політична комунікація відіграє надзвичайну роль у формуванні сучасних суспільств та світової спільноти загалом, оскільки вона є засобом переконання та маніпуляції великої кількості людей, за її допомогою формується суспільна думка та свідомість, вона спрямовує вибір і дії виборців. Зазначене пояснює зацікавлення науковців різних галузей знання різними формами політичної комунікації, а також необхідність її постійного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри існування значної кількості лінгвістичних досліджень, присвячених різним формам та типам англомовної політичної комунікації [1–4], недостатньо вивченим є дискурс політичної реклами, однією із форм реалізації якого виступає політичний спот.

Мета статті полягає у дослідженні темпоральних характеристик дискурсу англомовних політичних спотів, а **завдання,** пов'язані з метою та зумовлені нею, полягають у визначенні понять «темпоральність», «часовий континуум», «політичний спот», з'ясуванні та аналізі перспектив і засобів темпоральної локалізації аналізованого типу дискурсу та встановленні їх функцій.

Виклад основного матеріалу. Під темпоральністю у лінгвістиці розуміють «одну із характеристик тексту / дискурсу, що виявляється за допомогою мовних засобів на позначення відносин часу, які є об'єднані функціональною та семантичною спільністю» [5, с. 78]. Темпоральність забезпечує орієнтацію адресата у часі подій та визначає вербальне оформлення тексту або дискурсу.

Реалістичність опису в ньому забезпечується категорією часового континуума, що являє собою «послідовність фактів, подій, які розгортаються у часі» [5, с. 79]. Необхідно зазначити, що часовий континуум не обов'язково забезпечується лінійністю викладу. Так, наприклад, часовий континуум художнього тексту зазвичай відзначається суб'єктивністю та базується на порушенні хронологічної послідовності подій. Науковий текст навпаки є позбавленим суб'єктивності, і в ньому відбувається опис подій у реальному часі.

Часовий континуум дискурсу англомовного політичного спота, як і континуум художнього тексту, характеризується нелінійністю, являє собою перетин часових планів. Зауважимо, що політичний спот є видом політичної реклами, спрямованої на формування громадської думки про кандидата на певну політичну посаду, мобілізацію виборців та вплив на електоральну поведінку шляхом коротких, емоційно насичених відеоповідомлень, які транслюються через телебачення, Інтернет або інші масмедійні платформи [6, с. 11].

Адресант дискурсу політичного споту обирає той час, що, на його погляд, найбільш ефективно реалізує прагматичну настанову на переконання адресата. Не дивлячись на лінійність оповіді, події, віддзеркалені у політичному споті, сприймаються адресатом як такі, що належать одному часовому відрізку.

З граматичною категорією часового континуума та темпоральності загалом пов'язані категорії ретроспекції та проспекції, які надійшли в лінгвістику із літературознавства, де вони використовуються при вивченні впливу часових шарів художнього тексту на формування сюжету та розкриття внутрішнього світу персонажів [7, с. 265]. Ретроспекція розглядається при цьому як «граматична категорія тексту, що поєднує форми мовного вираження, що відсилають читача до попередньої змістовно-фактуальної інформації» [7, с. 266].

Проспекція при цьому є «категорією тексту, що об'єднує різні мовні форми віднесення фактуальної інформації до того, про що йдеться у подальших частинах тексту» [7, с. 267]. Ретроспективні та проспективні уривки тексту вводяться в текст або експліцитно, за допомогою різних темпоральних локалізаторів, а саме лексичних, граматичних і лексико-граматичних маркерів ретроспекції і проспекції, або імпліцитно.

Аналіз емпіричного матеріалу показує, що для темпоральної структури дискурсу політичного споту характерні періодичні розриви часового континууму, виражені ретроспективними та проспективними відсиланнями. Часовий континуум в аналізованому дискурсі, як правило, локалізовано часовидовими формами Present Simple, Present Continious. Форма Past Simple. Домінування форм теперішнього часу для відображення реальних подій у дискурсі англомовних політичних спотів пояснюється наміром адресанта підкреслити актуальність і злободенність подій або інформації спотів. У більшості випадків дієслова теперішнього часу вживаються для того, щоб представити певну важливу проблему, яка потребує рішення, наприклад:

John Edwards (clip): It's time to tell the truth. These big corporations and their greed, they ***are stealing*** *your children's future* [8].

Як правило, джерелом рішення виступає при цьому дії (програма) кандидата, що рекламується. Так, наприклад, політичний спот «Bad Deal» (2015 р.) розпочинається з констатації серйозної проблеми: президент США Барак Обама готовий заключити невигідну для американців угоду з Іраном з питання ядерної зброю. При цьому адресант підкреслює, що Ірану може бути дозволено дуже багато, і це може поставити під загрозу Америка та увесь світ. Кандидат у президенти США 2016 року Марко Рубіо представлений як людина, здатна попередити катастрофу:

[OBAMA'S BAD IRAN NUCLEAR DEAL]

Voiceover (male): President Obama ***is negotiating*** *a bad deal with Iran [****SEN. MARCO RUBIO IS FIGHTING*** *TO STOP IT]* ***Senator Marco Rubio is fighting*** *to stop it* [9].

Політичного конкурента Марка Рубіо навпаки представлено як реальне або потенційне джерело проблем.

У нижченаведеному прикладі кандидат у сенатори США від Каліфорнії 2010 року Карлі Фіоріна (Carly Fiorina) критикує свою конкурентку Барбару Боксер (Barbara Boxer) за те, що вона назвала пріоритетним питанням національної безпеки не загрозу тероризму, а кліматичні зміни та погоду:

Female voiceover: ***Barbara Boxer*** *on national security?*

*Barbara Boxer (clip): One of the very important [****Senator Barbara Boxer*** *11/7/07] national security issues we* ***face****, frankly,* ***is*** *climate change.*

Carly Fiorina: Terrorism ***kills****, [Carly Fiorina] [Battle-tested Conservative Republican for U.S. Senate] and* ***Barbara Boxer's worried*** *about the weather* [10].

Часова форма Present Simple може вживатися для позначення позачасових явищ або подій, сентенцій, афоризмів, прислів'їв, приказок, наприклад:

*There is an alternative: a fairer tax system, where the wealthy pay their share, and we don't put our children's birthright [NOT FOR SALE Labour] on the block. 'Cause when you'****re*** *in a hole, you* ***don't sell*** *your ladder* [11].

Звертаємося до аналізу інших прикладів:

Yep, it really is ***2024*** [12];

But ***now*** *Republicans are playing politics over Benghazi* [13];

Make no mistake, ***this year*** *we have a very clear choice to make* [14].

Just when New Zealand's economy is getting back on track*, Labour's promises already title a staggering 18.4 billion dollars* [15].

Окрім часовидових форм, темпоральними локалізаторами теперішнього часу у наведених прикладах є дата, прислівники часу *this year, now*, підрядне речення, яке вводиться сполучником *when*.

Якщо йдеться про подію чи явище, яке повторюється, то вживаються також обставини часу *every (each) time* (*day*, *year*), прислівники *always*, *never*, *ever*, *still*, *often*, *frequently*, *sometimes,* зокрема:

So why are President Obama and Washington politicians tying these hands with $4 billion more in debt ***every day*** *and higher taxes on all of us?* [16].

We understand, Mitt . ***Sometimes*** *the truth is... tricky* [17].

You know, ***when it comes right down to it****, I'm the only conservative* [18].

Для дискурсу англомовних політичних спотів є також характерним звернення до минулих подій або ретроспекція. Під останньою розуміємо відсилання до «позатекстових / позадискурсних» подій, що відбувалися у минулому (композиційно-текстова ретроспекція), а також до фактуальної інформації, що містить дискурс (фактуальна / змістова ретроспекція)».

Композиційно-текстова ретроспекція в дискурсі політичного споту може бути актуалізована «екскурсом» до історії країни, минулого політичного кандидата або його опонента. Подібне відіграє надзвичайну роль у політичних спотах: вони знайомлять адресата із історичним та / або ситуативним контекстом, необхідним для розуміння повідомлень спотів. Біографічні ролики, як правило, повністю побудовані на ретроспекції.

Граматичними маркрерами композиційно-текстової ретроспекції у дискурсі політичного споту є часові форми *Past Simple, Past Continious, Present Perfect, Present Perfect Continious, Past Perfect, Past Perfect Continious*. Їх вживання супроводжується конкретними датами, обставинами часу, підрядними реченнями часу, що вводяться сполучниками *when*, *while*, *before*, *after*, *as, during*, лексичними одиницями із значенням «пам'ятати», «згадувати» (*remember, memorize*), а також поєднанням прийменника *as* із іменниками на позначення попередніх посад, повноважень політичних кандидатів, наприклад:

While Romney was a director of the Damon Corporation*, [ROMNEY* ***PROFITED*** *ON FIRM LATER TIED TO FRAUD Damon Corp. fined after sale by Bain] [The Boston Globe* ***10/10/2002****] the company* ***was defrauding*** *Medicare of millions* [19].

John Howard ***has been asleep*** *on climate change* ***for the past 11 years****.* ***When the world was waking up to global warming****,*

*he **refused** to ratify Kyoto. **As the water crisis deepened**, he **did** nothing. He even **declared** himself a climate change sceptic. Now he's **finally** **said** Australia needs an emissions scheme, but he won't set targets until after the election* [20].

***Remember** Kevin O'Lemon? **This time last year** he **got** the chop* [21].

***As an executive**, Miller-Meeks **partnered** with a company that **outsourced [OUTSOURCED** JOBS TO INDIA] [Prime Newswire, **4/10/07**; Boston Globe, **2/17/05]** hundreds of jobs overseas, to India* [22].

Форма Present Perfect часто вживається поряд із Present Simple для констатації суспільно значущої проблеми, поведінки конкурентів тощо:

*[Tom Wolf] **Have you seen** Tom Corbett's ads attacking me? Get real. It's Tom Corbett who's been sticking it to the middle class on taxes* [23].

Можливі і непрямі вказівки на час подій, що здійснюються за допомогою обставин місця, соціополітичних реалій, а також лексичних одиниць, що містять у своїй семантиці вказівку на часову локацію:

***In Arkansas**, she* (Hillary Clinton) *fought for school reform, to change lives forever* [24].

*Yes we can. It was whispered by **slaves** and **abolitionists** as they blazed a trail toward freedom* [25].

That's why he (*Pete Gallego*) *was ranked the most bipartisan **freshman** in Congress and has been praised for being a «mild-mannered moderate who prides himself on working across party lines»* [26].

Особливий статус серед маркерів ретроспекції у дискурсі англомовних політичних спотів відіграють повтори. Зауважимо, що ретроспекція сама по собі є повторенням, оскільки її основою є повернення до вже заявленої інформації.

Повтори часто використовується в негативних політичних спотах для підкреслення тієї або іншої реплики політичного опонента. Яскравий приклад повторів як маркера ретроспекції містить дискурс політичного споту «Bentley's Medicaid Whisper Campaign» кандидата в губернатори Алабами в 2014 році Паркера Гріффіта, спрямованого проти його конкурента Роберта Бентлі.

В політичному споті Р. Бентлі критикується за непослідовність рішень. У 2013−2014 рр. він публічно виступав проти програми Medicaid (американська державна програма безкоштовного медичного страхування для осіб, що живуть за межою бідності [27, с. 612]) в Алабамі, а дещо пізніше, під час передвиборчої компанії, обіцяв ввести програму у разі своєї перемоги. У споті кілька разів повторюються категоричні висловлювання Р. Бентлі, що супроводжується коментарем адресанта у вигляді написів на екрані, зокрема:

(I'm) totally against that

I cannot expand Medicaid in Alabama.

(*Was Bentley lying then? Or is Bentley lying now*) [28].

Повторення фраз Р. Бентлі та негативно забарвлене слово *lying* покликані акцентувати непослідовність дій і поведінки політика та ставить під сумнів його правдивість.

Про повтори як засіб реалізації ретроспекції можуть сигналізувати прислівники частотності (наприклад, *again, each*) або обставини повторення (наприклад, *four times, now and again, over and over*), зокрема:

*Chris Christie promised to change New Jersey's liberal Supreme Court. **Over and over**, he broke his promise* [29].

Ретроспекція не завжди може бути виражена експліцитно. Відзначимо також, що в аналізованому дискурсі імпліцитно виражена ретроспекція вживається доволі рідко, що може бути пояснено наміром адресанта уникнути можливої комунікативної невдачі. Прикладом імпліцитної ретроспекції є дискурс політичного споту «Lemon − Déjà vu» Ліберальної партії Австралії 2013 року, скерованому проти Лейбористської партії:

*Voiceover (female): **The faceless men are desperate again**, and it looks like Kevin O'Lemon is coming back. Or will Julia survive? Maybe they'll try someone new* [30].

Правильне декодування уривка дискурсу можливо лише в тому випадку, якщо адресату є відомим контекст ситуації. Для розуміння повідомлення необхідно знати, що визначений політичний спот є одним із низки тих, в яких Ліберальна партія називає лейбористів маріонетками «сірих кардиналів», представлених у вигляді безликих демонічних істот у накидках. У політичному споті стверджується, що саме «сірі кардинали» зняли Кевіна Радда Ліберальної партії з поста прем'єр-міністра у 2010 році. Визначена фраза є ретроспективним відсиланням до низки вказаних політичних спотів.

Ще однією формою дисконтинуума, характерною для дискурсу англомовних політичних спотів, є проспекція, що дозволяє відсилати не тільки до подальших політичних спотів, але й до будь-яких прогнозів стосовно майбутнього, а також надавати політичні обіцянки. Звернення до майбутнього характерне для дискурсу політичного споту обумовлено метою політичної реклами – змінити майбутню поведінку адресата, спонукати його проголосувати за певного політичного кандидата на виборах.

До граматичних маркерів проспекції дискурсу англомовних політичних спотів можна віднести видочасові формі дієслова Future Simple, Future Continious, Present Continious (в значенні «запланована дія у майбутнього»), Future Perfect, Future in the Past, а також синтаксичні конструкції та граматичні форми, що вказують на майбутнє: підрядні речення, що вводяться сполучниками *when*, *after*, *as soon as*, форми вираження наказового та умовного способів, умовні речення, наприклад:

*And Barrow **won't stand up to** Barack Obama [JOHN BARROW **WON'T STAND UP TO** OBAMA AND PELOSI] and Nancy Pelosi **when it matters most*** [31].

*And **when you go to the polls**, **take along** a few friends with you* [32].

Tell** him to stop siding with Obama. Because even one Iranian bomb **would be a disaster [33].

*What if we **could restore** America's place in the world… and people's faith in our government?* [34].

Як правило, для вербалізації політичних обіцянок використовується форма дієслова Future Simple та / або умовні речення першого типу (Conditional I), наприклад:

If I'm elected to serve as Commander-in-Chief**, we **won't cower** in the face of evil. America **will lead [35].

До лексико-граматичних маркерів проспекції відносимо модальні дієслова та прислівник *(un)like*, а також конструкції, що передають значення майбутнього, зокрема:

*I believe that on the night of January 3rd, you'**re going to say** enough is enough. There'**s going to be** a rising that begins right here in Iowa and it'**s going to spread** across America and it will be a wave of change that **cannot be stopped*** [36].

Лексичними маркерами майбутнього часу можуть бути майбутні дати, прислівники часу, прийменник *after*, прикмет-

ники зі значенням майбутнього, обставини часу на позначення майбутнього, дієслова зі значенням припущення, очікування, надії, бажання, зміни, іменники зі значеннями передбачення, змін, передбачення, майбутнього, а також сполучення прийменника *as* з іменником, що вказує на бажану посаду або майбутній термін повноважень кандидата, наприклад:

***On June 12-th**, you can stop Tim Hudak's kind of HOPE* [37].

***After the elections** cooler heads may prevail on this* [38].

*And we'll keep cutting income tax if we win the **next** election, meaning saving over £1200 a year compared with Labour in 2010, making millions of people more financially secure* [39].

***In a second term**, Obama will spend more [SPEND MORE. BORROW MORE] and borrow more* [40].

*But if you want real conservative change, and a proven record, I **hope** I can earn your support* [41].

***On October 19th** [Tom Mulcair] **change** means electing a Prime Minister who's focused on families, the middle class* [42].

*And these are the values that will guide me **as your Prime Minister*** [43].

Поєднання та сполучуваність часовидових характеристик дискурсу англомовних політичних спотів визначає не тільки зміст, але й є прагматично навантаженою.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, темпоральність є невід'ємною властивістю дискурсу англомовних політичних спотів, що забезпечує розуміння часових подій, явищ, вербалізованих ними. Категорії ретроспекції та проспекції, що реалізують темпоральні характеристики аналізованого типу дискурсу, поряд із часовидовими формами теперішнього часу, актуалізовані не тільки його граматичними, але й лексико-граматичними та лексичними засобами, об'єднаними функціонально та семантично. **Перспективи подальших досліджень** ми пов'язуємо з дослідженням прагматичного потенціалу засобів актуалізації темпоральності у дискурсі англомовних політичних спотів.

Література:

1. Кущ Е. О. Ідеологічна зумовленість семантико-граматичної варіативності упередженого дискурсу американських і британських політиків. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія : Філологічна*. 2017. № 64 (1). С. 220–224.
2. Zhykharieva O., Kushch E., Stavtseva V. Suggestive Potential of Fraklin D. Roosevelt's Presidential Speech 'Annual Address to the US Congress'. *Amazonia Investiga.* 2021. Vol. 10. № 37. P. 116–124.
3. Прохоров М. Г. Діалогічний характер англійськомовних політичних спотів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2024. Вип. 67. Т. 1. С. 96–99.
4. Cap P. & Okulska U. Analyzing Genres in Political Communication: An Introduction / Analyzing Genres in Political Communication: Theory and practice // eds. P. Cap & U. Okulska. .Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. P. 1–26.
5. Кійко Ю. Є. Темпоральність у сучасних німецьких та українських медійних замітках із фрактальної перспективи. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)*. 2017. № 7. С. 77–80.
6. Diamond E. & Bates S. The Spot: The Rise of Political Advertising on Television. 3rd ed. Cambridge, MA : MIT Press, 1992. – 418 p.
7. Розанова О. А., Кашуба М. В., Цинова М. В. Проспекція та ретроспекція як темпоральні маркери текстової організації роману Н. Спаркса «The choice». *Записки з романо-германської філології*. 2020. № 1 (44). С. 264-272.
8. John Edwards – Time for Truth. URL : http://www.youtube.com/watch?v=yI4mNspYdCA (дата звернення 10.06.2025).
9. Bad Deal. URL : https://www.youtube.com/watch?v=mqqZfDpFofg (дата звернення 10.06.2025).
10. Barbara Boxer. URL : https://www.youtube.com/watch?v=vaSdGbkWBk (дата звернення 11.06.2025).
11. Labour Ad – Phil Goff on Keeping our Aassets. URL : https://www.youtube.com/watch?v=I3O8DZrK5eQ (дата звернення 11.06.2025).
12. Calendar» – Mark Udall for Colorado. URL : http://www.youtube.com/watch?v=xTfFtlaHfA4&list=PL7Y8wwsbU-jp0G9EQ4UaU1EDDuhaaO9CA&index=7 (дата звернення 12.06.2025).
13. Games. URL : https://www.youtube.com/watch?v=ZSAAqCsOVyo (дата звернення 12.06.2025).
14. Make No Mistake. URL : http://www.archivoelectoral.org/videos/spot– 1-/4561 (дата звернення 12.06.2025).
15. Second Spending Ad. URL : http://www.youtube.com/watch?v=y-7X9Wy4LUA (дата звернення 13.06.2025).
16. Tired. URL : https://www.youtube.com/watch?v=lm-aJd7EkWs (дата звернення 13.06.2025).
17. Tricky Mitt. URL : https://www.youtube.com/watch?v=-l23nB5w90&feature=player_embedded (дата звернення 14.06.2025).
18. Mary Fallin for Governor – Consider This. URL : http://www.youtube.com/watch?v=vQiWVwHEogM (дата звернення 14.06.2025).
19. AFSCME Independent Expenditure Ad – Greed. URL : https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=hkGrgxw7sSo (дата звернення 15.06.2025).
20. John Howard Asleep on Climate Change. URL : http://www.you.tube.com/watch?v=IMnygl-VvYY (дата звернення 15.06.2025).
21. O'Lemon. URL : http://www.youtube.com/watch?v=IwqgvrtM6rw (дата звернення 15.06.2025).
22. Bag. URL : http://www.youtube.com/watch?v=PkyBuCPDrO (дата звернення 15.06.2025).
23. Get Real. URL : http://www.youtube.com/watch?v=PsW2uffFaI0 (дата звернення 16.06.2025).
24. Family Strong – Hillary Clinton. URL : http://www.youtube.com/watch?v=NdKsA4q-FFA (дата звернення 16.06.2025).
25. Yes We Can. URL : http://www.youtube.com/watch?v=jXqcx-mYY (дата звернення 16.06.2025).
26. Put Texas First. Vote Pere Gallego. URL : http://www.youtube.com/watch?v=Mc-m_S#UNNI (дата звернення 16.06.2025).
27. Stone O., Kuznick P. The Untold History of the United States. N. Y. : Gallery Books, 2013. 784 p.
28. Bentley's Medicaid. URL : http://www.youtube.com/watch?v=Dg-kDf-NIP (дата звернення 17.06.2025).
29. Broken Promises. URL : http://www.youtube.com/watch?v=QgZtY1ocHeQ (дата звернення 17.06.2025).
30. Kevin O'Lemon. URL : http://www.youtube.com/watch?v=IwqgvrtM6rw (дата звернення 17.06.2025).
31. Lapdog. URL : http://www.youtube.com/watch?v=qk8SAjLEZb (дата звернення 17.06.2025).
32. Mary Fallin for Oklahoma Governor – Great Opportunity. URL : http://www.youtube.com/watch?v=HzqesO94lyv (дата звернення 17.06.2025).
33. Sanctions. URL : https://www.ispot.tv/ad/7mOS/foundation-for-a-secure-and-prosperous-america-sanctions (дата звернення 17.06.2025).
34. What If. URL : http://www.youtube.com/watch?v=TaU3fjVAfbE (дата звернення 17.06.2025).
35. Ted Cruz: Rebuild Our Military, Kill the Terrorists. URL : http://www.youtube.com/watch?v=g4vLDAApN9w&feature (дата звернення 17.06.2025).
36. John Edwards – Time for Truth Ad. URL : http://www.youtube.com/watch?v=PVEnkVTe6vQ (дата звернення 17.06.2025).

37. Hudak: Not Hope. URL : http://www.youtube.com/watch?v=IHQKi59can4&list=PLD808265A188F72E5&index=4 (дата звернення 18.06.2025).
38. Are you watching closely? URL : http://www.youtube.com/watch?v= Wgf_Sj5f_AE&list=PLEQWCeWUJtlLz0OT6_x2BQ48v00ApE0YP&index=24 (дата звернення 18.06.2025).
39. Cutting Income Tax Every Year. URL : http://www.youtube.com/watch?v=ERpj045SSq (дата звернення 18.06.2025).
40. Decision. URL : http://www.youtube.com/watch?v=VcHM117VM5w&features=youtu.be (дата звернення 18.06.2025).
41. Ted Cruz for President. URL : http://www.youtube.com/watch?v=cEOKJRkhpxg (дата звернення 19.06.2025).
42. NDP Ad. Change. URL : http://www.youtube.com/watch?v=NqsFgMmmAM (дата звернення 19.06.2025).
43. NDP VIDEO: Tom's story. URL : http://www.youtube.com/watch?v=TdwjjcV3uU (дата звернення 19.06.2025).

Prohorov M. Temporal character of the discourse of English political spots

Summary. The article is devoted to the study of the temporal characteristics of discourse of English political spots. The notions of temporality, temporal continuum and political spot are defined, the categories of retrospection and prospection as categories through which temporality is realized are characterized in the article. Multilevelled linguistic means used to actualize the abovementioned categories the discourse of English political spots are identified and described in the article.

Temporality is a category that reflects the temporal and aspectual perspective of discourse and ensures its verbal representation and accurate perception by the addressee. Temporality is inherent to all types and genres of discourse. English political spots is a type of political advertising discourse representing information about candidates for a political positions for the sake of their electoral support or negative and disapproving images.

The temporal nature of discourse is determined by the categories of retrospection and prospection referring the addressee to preceding or forthcoming information or to specific past or future events. The temporal continuum characterizing the sequence and temporal characteristics of the information represented in the discourse of English political spots, is localized by present-tense verb forms and adverbs with the meaning of present. The present tense enables the designate real events and emphasizes their relevance and urgency.

The actualization of retrospection in the analyzed discourse is carried out by past-tense verb forms, adverbials referring to past, lexical units with meanings «remember», «recall», as well as means of designation of past biographical facts related to political candidates, and references to socio-political and historical events. These language means serve to familiarize the audience with the background of the information and to shape their perception. Repetitions typically emphasizing predominantly negative information also function as means of retrospection in the discourse of English political spots.

The category of prospection is actualized in the analyzed discourse by means of future-tense verb forms, adverbs related to future, imperative and conditional sentences, modal verbs and constructions, and verbs expressing supposition, expectation, hope, or desire. These linguistic means are employed to convey predictions, offer political promises, and outline prospective developments.

Key words: discourse, political spot, prospection, retrospection, temporal character, temporal continiuum.

УДК 81'373.4:007:94(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.27

Пульна С. О.,
студентка 4 курсу бакалаврату
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Нестеренко О. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мов і літератур
Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ УКРАЇНА В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Анотація. Цю статтю присвячено аналізу домінантних фреймів, які актуалізують форми концептуалізації України в китайськомовному медіадискурсі. Матеріалом дослідження слугували 94 статті, опубліковані на платформі інформаційного агентства Xinhua Net (新华网) у 2001-2025 рр. У ході дослідження виділено п'ять фреймів: «Україна в кризі» (乌克兰危机) , «Україна та військові дії» (乌克兰与军事行动), «Український народ» (乌克兰人民), «Українська влада» (乌克兰当局) та «Україна діяльна / Україна як суб'єкт» (积极的乌克兰/乌克兰作为主体). Встановлено, що через призму лексичних одиниць, які функціонують як прототипові маркери поняття «криза», фрейм «Україна в кризі» формує у свідомості китайського споживача інформації стійкий ментальний образ України, основними характеристиками якого є криза та постійна загроза хаосу. Водночас у рамках цього фрейму китайські медіа часто використовують схему зовнішнього втручання. Визначено, що фрейм «Україна та військові дії» активно конструює в свідомості реципієнта когнітивну модель України як «арени конфлікту», де відбуваються значні збройні зіткнення та геополітичні маневри, центральною одиницею постає словосполучення 军事行动 (військові дії). Водночас фрейм «Український народ» переважно формується через контекст кризи та війни, зосереджуючись на реакції населення на зовнішні обставини, лексема 公民 (громадяни) підкреслює юридичний статус і участь в політичному процесі, 居民 (мешканці) – використовується у зв'язку з подіями на місцях, зокрема в зоні бойових дій. Фрейм «Українська влада» формує когнітивну модель «реактивного актора», де влада зображується як відповідь на події, а не їхній ініціатор. Водночас вербалізація фрейму «Україна діяльна / Україна як суб'єкт» запускає когнітивні схеми активності, суверенітету та міжнародної взаємодії. Дослідження засвідчило, що культурні сюжети допомагають доповнити образ України, виходячи за рамки лише політичних та конфліктних новин, та створюють диверсифікований когнітивний образ, який включає позитивні та мирні аспекти.

Ключові слова: фрейм, концепт, Україна, медіадискурс, китайська мова.

Постановка проблеми. Як відомо, мова акумулює та відображає уявлення нації про те чи інше явище, факт та подію. Саме лінгво-когнітивні дослідження дають можливість ідентифікувати образ світу лінгвоспільноти та визначити особливості вербалізації смислових одиниць ментального простору людини. Ключовим поняттям когнітивної лінгвістики є «фрейм» (frame) – «одиниця структуризації досвіду людини», що є своєрідним механізмом систематизації знання про об'єктивну дійсність й впливає на сприйняття, аналіз та інтерпретацію інформації [1, с. 132]. Фрейм відображає «набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію по її використанню» [2, с. 645].

У контексті глобалізації та міжкультурної комунікації важливим постає питання сприйняття України різними націями. Важливим чинником цієї перцепції є медіадискурс, який є одним із джерел формування знання про дійсність. Тож актуальним постає і вивчення фреймової структури концепту УКРАЇНА в китайськомовних медійних текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останнє десятиліття вчені доволі часто звертаються до аналізу концепту УКРАЇНА в межах різних дискурсів та мов. Так, І. Хоменська дослідила вербалізацію концепту УКРАЇНА в українському художньому дискурсі [3], О. Кирилюк та В. Лашкіна – в промовах українських президентів [4], Н. Гуменюк та О. Шабас – в англомовних ЗМІ періоду 2015–2018 рр. [5], Т. Семенюк та С. Усік – в німецькомовному політичному дискурсі [6]. Водночас О. Семида на матеріалі французького медійного дискурсу аналізує вербалізацію й специфіку лінгвокогнітивної репрезентації концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД, зокрема виділяє фрейми «Народ європейський», «Народ активний», «Народ розрізнений», «Народ у стані кризи», «Оцінка українського народу» [7].

Мета цієї статті – через систему тематичних фреймів визначити механізми мовної репрезентації концепту УКРАЇНА в китайському медіадискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі матеріалів (94 статті) інформаційного агентства Xinhua Net (新华网), опублікованих в період з 2001 по травень 2025 року, на базі когнітивно-дискурсивного аналізу, визначено п'ять домінантних фреймів, які актуалізують найпоширеніші форми концептуалізації України в китайськомовному медіадискурсі.

Фрейм «Україна в кризі» (乌克兰危机) є найпоширенішим у китайському медіадискурсі, особливо після 2013–2014 років, а його концептуальна структура включає уявлення про Україну як державу, що постійно стикається з політичною нестабіль-

ністю, внутрішніми конфліктами та серйозними економічними проблемами. Цей фрейм формує у свідомості китайського споживача інформації стійкий ментальний образ України, основними характеристиками якого є криза та постійна загроза хаосу.

Мовна реалізація фрейму «Україна в кризі» відбувається через призму лексичних одиниць, які функціонують як прототипові маркери поняття «криза» та є своєрідними активаторами відповідних сценаріїв у ментальному просторі реципієнта. Наприклад: 危机 (криза), 冲突 (конфлікт), 紧张局势 (напружена ситуація), 动荡 (заворушення), 不稳定 (нестабільність). А такі словосполучення як 乌克兰危机 (українська криза), 经济困境 (економічні труднощі), 政治危机 (політична криза) реалізуються як цілісні когнітивні гештальти, актуалізуючи у свідомості уявлення про політичні конфлікти та економічний занепад. У контексті вербалізації фрейму «Україна в кризі» вартим уваги є поняття 问题 (проблема, питання), яке з когнітивної точки зору вказує на модель «проблемної ситуації», яка потребує вирішення, але, на відміну від лексичної одиниці 危机 (криза), 问题 охоплює як дрібні проблеми, так і вагомі виклики. Наприклад, сам заголовок статті «乌克兰问题明斯克会谈无果证明什» *(«Про що свідчить безрезультатність Мінських переговорів щодо українського питання»)* [8], вже містить слово 问题, що вказує на те, що китайські медіа підкреслюють, що ситуація в Україні потребує врегулювання. У тексті статті це підтверджується такою тезою: «它反映出乌克兰问题的多面性和极其错综复杂性，解决这一问题需要相关各方的长期不懈努力和多种智慧，不可能一蹴而就» *(«Вона [безрезультатність] відображає багатогранність та надзвичайну складність українського питання, вирішення цієї проблеми вимагає довготривалих невпинних зусиль та різноманітної мудрості відповідних сторін, це не може бути вирішено за один раз»)* [8].

Варто зазначити, що аналіз матеріалу дослідження свідчить про те, що до 2014 року медіарецепція України характеризувалась епізодичністю та фрагментарністю, була пов'язана із певними подіями, що вказували на наявність проблем в державі, але не формувала негативного образу. Наприклад, трагічна авіакатастрофа у Львові, описана у статті «到目前乌克兰坠机事故死亡人数升至85人» *(«Кількість загиблих в авіакатастрофі в Україні наразі зросла до 85 осіб»)* [9], не є прямою політичною чи економічною кризою, але її висвітлення сприяє формуванню у реципієнта асоціації з неблагополуччям, непередбачуваністю та потенційною неспроможністю в організації безпеки. Зокрема теза, що «这是世界航空史上最为严重的飞行表演事故» («*Це найбільш серйозна авіакатастрофа на авіашоу в світовій історії авіації*») [9], акумулює та підсилює в свідомості когнітивну модель «проблемної країни».

Однак справжнім маркером закріплення фрейму «Україна в кризі» у китайському медіапросторі вважаємо створення з 2014 року окремого тематичного розділу на веб-порталі новин Xinhua Net під назвою «乌克兰危机» (Українська криза) [10]. Повторюваність цієї фрази у заголовках та текстах, а тепер і на окремому порталі, призводить до її когнітивної закріпленості як головного маркера, що асоціюється з Україною.

У рамках фрейму «Україна в кризі» китайські медіа часто використовують схему зовнішнього втручання, підкреслюючи роль Заходу, зокрема США та ЄС, у внутрішніх процесах України. Показовим прикладом є публікація «不断加剧的乌克兰危机让世界窒息» (*«Ескалація української кризи душить міжнародну спільноту»*) [11]. У ній стверджується, що криза виходить за межі регіонального конфлікту й переростає в глобальне геополітичне протистояння. У вступі зазначено: «...西方媒体普遍的看法是：这是冷战结束以来东西方最严重的对峙» *(«...На думку західних медіа, це найсерйозніше протистояння між Сходом і Заходом з часів завершення Холодної війни»)* [11]. Таким чином формується широка когнітивна рамка, де Україна постає як осередок світового конфлікту.

Також одним із домінуючих в китайському медіадискурсі є фрейм ***«Україна та військові дії» (乌克兰与军事行动)***, який актуалізувався після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, хоча його елементи простежуються і в попередні періоди (наприклад, у контексті Донбасу). Цей фрейм активно конструює в свідомості реципієнта когнітивну модель України як «арени конфлікту», де відбуваються значні збройні зіткнення та геополітичні маневри.

Вербалізація фрейму «Україна та військові дії» здійснюється через використання специфічного лексичного корпусу, який корелюється із відповідними когнітивними сценаріями конфронтації та небезпеки. Центральною одиницею постає словосполучення 军事行动 (військові дії), яке є більш емоційно нейтральним, ніж слово 战争 (війна). Вибір на користь 军事行动 відображає прагнення китайських медіа дотримуватися офіційної китайської зовнішньополітичної лінії, яка уникає прямого засудження однієї зі сторін конфлікту та зберігає простір для дипломатичного маневру. Окрім цього, цей фрейм актуалізується через такі лексичні одиниці як: 冲突 (конфлікт) – використовується для опису ситуації на сході України до 2022 року, а також як синонім військових дій у більш широкому розумінні; 停火 (припинення вогню) – активує когнітивну модель «мир» або «перемир'я»; 和谈 (мирні переговори) – вказує на «дипломатичне врегулювання», але імплікує наявність попереднього чи поточного конфлікту, який потребує розв'язання; 军事援助 (військова допомога) – підсилює когнітивну схему «зовнішнього втручання».

Хронологія фрейму «Україна та військові дії» демонструє поступову когнітивну ескалацію в китайському медіадискурсі. До 2022 року термін «військові дії» здебільшого вживався щодо конфлікту на сході України, часто позначеного як «конфлікт» (冲突). Водночас ще до 2014 року Xinhua Net використовували цей термін для опису участі України в міжнародних миротворчих операціях. У публікації «乌克兰议会批准向伊拉克派遣1800人维和部队» *(«Український парламент схвалив відправку 1800 миротворців до Іраку»)* [12], повідомлялося про відправку 1800 українських військових до Іраку з метою патрулювання, охорони місцевої влади та супроводу гуманітарних вантажів. Це свідчить, що фрейм «військові дії» охоплював як внутрішній конфлікт, так і зовнішні операції, закріплюючи мілітарний образ України.

Після 2014 року, з початком активної фази конфлікту на Донбасі, у китайському дискурсі спостерігається посилення мілітарної тематики. Показовим є матеріал «乌克兰向驻乌使节展示民间武装被缴获的武器装备(组图)» *(«Україна продемонструвала послам вилучену у збройних формувань зброю та техніку (фотозвіт)»)* [13], у якому повідомляється, що уряд України представив військовим аташе вилучене озброєння. Цей текст демонструє зміщення уваги з політичних чи гуманітарних аспектів на матеріальні свідчення збройного протистояння. З когнітивно-лінгвістичної точки зору публікація

виконує кілька функцій: активізує візуальний фрейм конфлікту через маркер 组图 (фотозвіт), який посилює емоційне сприйняття, використовує нейтральну номінацію 民间武装 (озброєні формування), що дозволяє уникнути прямої ідентифікації сторін конфлікту, акцентує на 缴获的武器和装备 (вилучене озброєння), що підкреслює масштаб і тривалість протистояння. Таким чином формується стійкий когнітивний образ України як зони військової напруги.

Після лютого 2022 року термін 军事行动 (військові дії) стає домінантним у китайському медіадискурсі, охоплюючи всю територію України. Це спричиняє когнітивну переорієнтацію: Україна сприймається не як держава з локальним конфліктом, а як простір широкомасштабної війни. Прямі згадки про «вторгнення» чи «агресію» зазвичай уникаються, натомість вживаються нейтральні формулювання, що відповідають офіційній позиції КНР. Водночас частотність і масштаб використання терміна «військові дії» формують у свідомості читача стійку асоціацію: Україна – це війна.

Початок цієї фази ілюструє публікація «乌克兰与俄断交 国际社会呼吁对话解决争端» *(«Україна розриває дипломатичні відносини з Росією: міжнародна спільнота закликає до переговорів»)* [14]. Уже наступного дня після вторгнення в ній з'являється формулювання: «俄罗斯24日在顿巴斯地区发起特别军事行动» (*«24 лютого Росія розгорнула спеціальну військову операцію на території Донбасу»)*. Використання терміна 特别军事行动 (спеціальна воєнна операція) замість 入侵 («вторгнення») демонструє ретрансляцію російської риторики та прагнення китайських ЗМІ уникати конфронтаційної лексики, зберігаючи нейтральну позицію.

Варто зазначити, що китайські медіа загалом дотримуються нейтральної позиції щодо військових дій, що сприяє формуванню когнітивної схеми «невизначеної відповідальності». У статті «乌克兰与俄断交 国际社会呼吁对话解决争端» *(«Україна розриває дипломатичні відносини з Росією: міжнародна спільнота закликає до переговорів»)* [14] ситуація описується через заклики до діалогу між «усіма сторонами», без згадок про агресора. Така риторика підкріплює фрейм «мирного врегулювання», одночасно закріплюючи образ України як зони військового конфлікту. Паралельно в публікаціях часто акцентується участь Заходу, зокрема США та НАТО, у постачанні зброї, що підтримує когнітивну схему «зовнішнього втручання». Таким чином відповідальність за ескалацію частково переноситься на західні держави, а не на першопричину конфлікту.

Хоча окремі тексти висвітлюють і військові зусилля самої України, ці наративи залишаються другорядними. Наприклад, у публікації «乌克兰展示«地狱 »导弹无人机» (*«Україна продемонструвала ракетний безпілотник «Пекло»»*) [15] наголошується на вітчизняному виробництві зброї, що активізує фрейм «самооборони» й підкреслює технологічну спроможність України. Водночас згадка про характеристики зброї, здатної вражати цілі вглибині території РФ, посилює модель «ескалації».

Фрейм «Український народ» (乌克兰人民) у китайськомовному медіадискурсі відображає уявлення про населення України і переважно формується через контекст кризи та війни, зосереджуючись на реакції населення на зовнішні обставини, а не на внутрішній ідентичності чи культурних особливостях. Вербалізація цього фрейму відбувається через низку лексем, кожна з яких активує певну когнітивну схему. Наприклад, 公民 (громадяни) підкреслює юридичний статус і участь в політичному процесі, наприклад, у публікації «乌克兰总统呼吁公民积极参加大选投票» (*«Президент України закликає громадян до активної участі у виборах»*) [16] формується образ відповідального громадянина. Інший термін – 居民 (мешканці) – використовується у зв'язку з подіями на місцях, зокрема в зоні бойових дій, як у виразі «顿涅茨克当地居民» («жителі Донецька»). У цьому випадку акцент робиться не на національності чи політичних поглядах, а на територіальній належності. Ці лексеми створюють складний, але часто однобокий образ українського населення як об'єкта військових дій, евакуацій, гуманітарних труднощів. Елементи культури, традицій чи ментальності зазвичай не висвітлюються або згадуються лише у зв'язку з політичними подіями. Західні медіа частіше звертаються до глибинного етнокультурного аналізу, тоді як китайські ЗМІ переважно застосовують модель «функціонального опису».

Рідкісним винятком є публікація «全球连线 | 外国人的中国年：乌克兰小伙的春节刮起 «最炫民族风»» (*«Глобальне включення | Китайський Новий рік для іноземців: Український парубок святкує Свято весни у «яскравому національному стилі»»*) [17], де йдеться про студента Енді, який бере участь у святкуванні Весняного фестивалю. У його коментарях активізується модель культурної подібності – згадується схожість ткацьких верстатів в Україні та Китаї, традиція носити національний одяг на свята, а також позитивна оцінка китайської культури як джерела натхнення. Такий образ українця як відкритої та доброзичливої особистості створює позитивний емоційний фон, проте залишається винятком. У загальному дискурсі переважають узагальнені терміни типу 当地居民 («місцеві жителі»), що сприяє формуванню уніфікованої, знеособленої репрезентації без розмежування соціальних груп або індивідуальних позицій.

Фрейм «Українська влада» (乌克兰当局) у китайському медіадискурсі репрезентує уявлення про політичне керівництво України, його дії та вплив на внутрішню й зовнішню політику. Вербалізація здійснюється за допомогою нейтральних лексем: 政府 (уряд), 总统 (президент), 议会 (парламент), 官员 (посадовці), а також 当局 (влада/режим), що іноді передає відтінок дистанціювання, активуючи схему «правлячої еліти».

Китайські ЗМІ зосереджуються на діях української влади: законодавчій діяльності, заявах, переговорах. Це формує когнітивну модель «реактивного актора», де влада зображується як відповідь на події, а не їхній ініціатор. Наприклад, у статті «乌克兰总统表示无意谋求连任» (*«Президент України заявив, що не має наміру балотуватися на другий термін»*) [18], акцент зроблено на офіційних заявах, зокрема цитуються прямі висловлювання президента, що надає повідомленню формального характеру й підсилює його достовірність. Основна увага зосереджена на внутрішньополітичних аспектах, зокрема темі переобрання та дотримання демократичних процедур. У результаті створюється образ Леоніда Кучми як лідера, що дотримується конституційних норм і прагне легітимізувати свою позицію через звернення до волі народу.

У контексті військових дій, увага приділяється військово-політичним діям. У публікації від 29 травня 2025 року «乌克兰防长：已向俄方递交有关乌方停火立场的文件» (*«Міністр оборони України: Київ передав Росії документ із власною позицією щодо припинення вогню»*) [19] акцент зроблено на дипломатичних кроках і складності процесу, вклю-

чаючи звинувачення в затягуванні з боку РФ. Паралельно подається й позиція російської сторони, що підтримує модель «двостороннього наративу» й нейтральності, характерну для китайського медіадискурсу.

Загалом китайські ЗМІ дотримуються нейтрального тону, що відповідає стратегії «об'єктивного висвітлення», але водночас можуть містити натяки на нестабільність чи зовнішню залежність української влади. Це формує когнітивну схему «нейтральності з прихованими оцінками». Прикладом моделі «двостороннього наративу» є публікація «最新动态：俄方说联合协调中心已开始工作　乌方说摧毁俄军多处军事设施» (*«Оперативно: РФ повідомила про запуск координаційного центру, Україна – про знищення кількох об'єктів російської армії»*) [20], де подано заяви обох сторін без оцінних коментарів. Згадується, що Міноборони РФ повідомило про початок роботи координаційного центру в Стамбулі, а українська сторона – про знищення понад 50 складів і 17 командних пунктів. Такий симетричний виклад підкреслює формальну об'єктивність, але водночас встановлює інформаційний баланс, який може створювати враження рівнозначності сторін, нівелюючи розподіл ролей між агресором і жертвою, що є характерною рисою стратегічної риторики китайського офіційного дискурсу у межах фрейму «Українська влада».

У цьому фреймі важливу роль також відіграє персоніфікація – акцент на конкретних політичних фігурах, через яких репрезентується державна влада. Такий підхід активує когнітивну схему «лідер-центричності», коли політична ситуація країни сприймається через призму рішень і дій її очільників. Це спрощує сприйняття подій і зосереджує увагу на індивідуальній відповідальності. Так, Л. Кучма зображується як стабільний реформатор, В. Ющенко – як символ змін, В. Зеленський – як головнокомандувач і уособлення опору. Образи будуються переважно на офіційних заявах і діях, що спрощує сприйняття подій через лідерську призму. Образи політиків формуються переважно через їхні офіційні дії у ключових контекстах.

Фрейм «Україна діяльна / Україна як суб'єкт» (积极的乌克兰/乌克兰作为主体) у китайському медіадискурсі репрезентує образ України як активного учасника міжнародних відносин, що розвивається, досягає успіхів і демонструє самостійність. Хоча цей фрейм менш помітний порівняно з фреймами кризи й війни, він свідчить про спроби китайських ЗМІ показати багатовимірний образ України, з акцентом на її внутрішню силу та зовнішню активність.

Вербалізація фрейму відбувається через лексеми на кшталт 发展 (розвиток), 合作 (співпраця), 协议 (угода), 参与 (участь), 生产 (виробництво), які активують когнітивні схеми активності, суверенітету та міжнародної взаємодії. Так, у публікації «美国国务卿和国防部长访问乌克兰» (*«Державний секретар і міністр оборони США відвідали Україну»*) [21], Україна представлена як суб'єкт, що ініціює діалог і впливає на санкційну політику, демонструючи дипломатичну активність.

Хоча рідше, але зустрічаються й культурні сюжети. Це допомагає доповнити образ України, виходячи за рамки лише політичних та конфліктних новин, та створює диверсифікований когнітивний образ, який включає позитивні та мирні аспекти. У матеріалі «独家：实拍乌克兰首都基辅巨型彩蛋展(高清)» (*«Ексклюзив: Фоторепортаж з виставки гігантських писанок у Києві, столиці України»*) [22], акцент зроблено на самобутності української культури, що формує образ мирного, культурно багатого суспільства. Однак після 2022 року тематика активності зосереджена переважно на військових та дипломатичних зусиллях, що створює образ держави, яка бореться за виживання та діє у відповідь на загрозу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ході дослідження було виділено п'ять основних тематичних фреймів, які актуалізують форми концептуалізації України в китайськомовному медіадискурсі. Встановлено, що через фрейми «Україна в кризі», «Україна та військові дії», «Український народ» та «Українська влада» актуалізуються уявлення про Україну як державу з політичною нестабільністю та внутрішніми конфліктами, формується когнітивна модель «арени збройних зіткнень», акцентується увага не на внутрішній ідентичності, а на зовнішніх обставинах, водночас фрейм «Україна діяльна / Україна як суб'єкт» підкреслює внутрішню силу та зовнішню активність України. Перспектива подальших досліджень вбачається в аналізі вербалізації концепту УКРАЇНА в межах політичного дискурсу, що розширить межі вивчення особливостей перцепції китайським народом держави Україна.

Література:

1. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 196 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля–К., 2006. 716 с.
3. Хоменська І.В. Вербалізація концепту УКРАЇНА в українському художньому дискурсі : дис. … к. філол. н. : 10.02.01. Київ, 2016. 198 с.
4. Кирилюк О.Л., Лашкіна В.О. Вербалізація концепту УКРАЇНА в текстах промов українських президентів (В. Януковича, П. Порошенка, В. Зеленського). *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 14–15. С. 391–396.
5. Гуменюк Н.Г., Шабас О.А. Вербалізація концепту «Україна» в англомовних ЗМІ періоду 2015-2018 рр. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки.* 2018. №2. С. 106–115.
6. Семенюк Т., Усік С. Вербальна експлікація концепту УКРАЇНА у сучасному німецькомовному політичному дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології.* 2024. Вип. 20. С. 37–42.
7. Семида О.В. Вербалізація концепту УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД у французькому медійному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2017. № 31 (3). С. 184–187.
8. 新华网：乌克兰问题明斯克会谈无果证明什么 . URL: https://web.archive.org/web/20150124111850/http://news.xinhuanet.com/world/2014-08/28/c_126928806.htm
9. 新华网：到目前乌克兰坠机事故死亡人数升至85人 . URL: https://web.archive.org/web/20030827104939/http://news.xinhuanet.com/newscenter/2002-08/05/content_511384.htm
10. 新华网：乌克兰危机. URL: https://web.archive.org/web/20150316201751/http://www.xinhuanet.com/world/tufashijian6/index.htm
11. 新华网：不断加剧的乌克兰危机让世界窒息 . URL: https://web.archive.org/web/20150216231147/http://news.xinhuanet.com/world/2015-02/13/c_127491283.htm
12. 新华网：乌克兰议会批准向伊拉克派遣 1800 人维和部队. URL: https://web.archive.org/web/20030814120224/http://news.xinhuanet.com/world/2003-06/05/content_906209.htm
13. 新华网：乌克兰向驻乌使节展示民间武装被缴获的武器装备(组图). URL: https://web.archive.org/web/20140902203622/http://news.xinhuanet.com/world/2014-08/30/c_126936121.htm

14. 新华网：乌克兰与俄断交　国际社会呼吁对话解决争端. URL: https://web.archive.org/web/20220225063813/http://www.news.cn/world/2022-02/25/c_1128414467.htm
15. 新华网：乌克兰展示«地狱»导弹无人机. URL: http://www.news.cn/milpro/20241209/80b7a68592cf4aa88ab0f31b5da3465e/c.html
16. 新华网：乌克兰总统呼吁公民积极参加大选投票 . URL: https://web.archive.org/web/20020621085408/http://news.xinhuanet.com/newscenter/2002-03/30/content_337481.htm
17. 新华网：全球连线丨外国人的中国年：乌克兰小伙的春节刮起«最炫民族风». URL: https://web.archive.org/web/20240618024736/http://www.news.cn/world/2022-02/06/c_1128335559.htm
18. 新华网：乌克兰总统表示无意谋求连任. URL: https://web.archive.org/web/20020122040945/http://news.xinhuanet.com/world/2001-11/24/content_131748.htm
19. 新华网：乌克兰防长：已向俄方递交有关乌方停火立场的文件. URL: http://www.news.cn/20250529/f3b547af1fa64e8fa3413f1fa4efb2fa/c.html
20. 新华网：最新动态：俄方说联合协调中心已开始工作　乌方说摧毁俄军多处军事设施. URL: https://web.archive.org/web/20220726185526/http://www.news.cn/world/2022-07/27/c_1128866197.htm
21. 新华网：美国国务卿和国防部长访问乌克兰 . URL: https://web.archive.org/web/20220426102709/http://www.news.cn/world/2022-04/25/c_1128595520.htm
22. 新华网：独家：实拍乌克兰首都基辅巨型彩蛋展(高清). URL: https://web.archive.org/web/20120825231712/http://news.xinhuanet.com/world/2012-08/23/c_123618407.htm

Pulna S., Nesterenko O. Frame structure of the concept UKRAINE in Chinese media discourse

Summary. This article is dedicated to the analysis of dominant frames that actualize forms of conceptualization of Ukraine in Chinese-language media discourse. The material for the study consists of 94 articles published on the Xinhua Net information agency platform (新华网) from 2001 to 2025. The research identified five frames: «Ukraine in crisis» (乌克兰危机), «Ukraine and military actions» (乌克兰与军事行动), «Ukrainian people» (乌克兰人民), «Ukrainian authorities» (乌克兰当局), and «Active Ukraine / Ukraine as a subject» (积极的乌克兰/乌克兰作为主体). It was established that through the prism of lexical units functioning as prototype markers of the concept of «crisis», the frame «Ukraine in crisis» forms a stable mental image of Ukraine in the consciousness of the Chinese information consumer, characterized primarily by crisis and a constant threat of chaos. At the same time, within this frame, Chinese media often employ a scheme of external intervention. The frame «Ukraine and military actions» actively constructs a cognitive model of Ukraine in the recipient's mind as a «conflict arena», where significant armed clashes and geopolitical maneuvers occur, with the central unit being the phrase 军事行动 (military actions). Meanwhile, the frame «Ukrainian people» is predominantly formed through the context of crisis and war, focusing on the population's reaction to external circumstances; the lexeme 公民 (citizens) emphasizes legal status and participation in the political process, while 居民 (residents) is used in connection with local events, particularly in combat zones. The frame «Ukrainian authorities» forms a cognitive model of a «reactive actor», where the authorities are depicted as responding to events rather than initiating them. At the same time, the verbalization of the frame «Active Ukraine / Ukraine as a subject» triggers cognitive schemes of activity, sovereignty, and international interaction. The study confirmed that cultural narratives help to enrich the image of Ukraine, going beyond just political and conflict-related news, and create a diversified cognitive image that includes positive and peaceful aspects.

Key words: frame, concept, Ukraine, media discourse, Chinese language.

УДК 181.161.2'38'36
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.28

Ричагівська Ю. Є.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету

Кузьмич О. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ СПОЛУЧНИКІВ ПІДРЯДНОСТІ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ

Анотація. Пропонована стаття присвячена дослідженню підрядних сполучників у поетичному мовленні. Авторки зазначили, що вивчення динамічних процесів і явищ у мовних одиницях, фіксація їхніх функційних змін є частиною багатоаспектного аналізу. Наголосили на семантичній складності поетичного тексту, порівняно з прозою, що актуалізує сполучники не лише як кваліфікатори семантичних відношень. Дослідниці поставили собі за мету встановити функційно-стилістичні вияви сполучників підрядності у віршовому мовленні.

Авторки зауважили, що ядро кожної семантичної групи сполучників становлять стилістично нейтральні одиниці. Проникнення у віршове мовлення сполучних засобів з інших сфер вживання розглянуте як загальномовна тенденція, пов'язана з розвитком перехідних явищ. Стилістично марковані одиниці виявлені в складнопідрядних реченнях із причиновою, часовою, цільовою семантикою, у реченнях із підрядними прислівними компонентами тощо. На конкретних прикладах дослідниці продемонстрували здатність сполучників виконувати в поетичному мовленні різні функції – від забезпечення милозвучності, підтримки ритму та рими до надання тексту відповідного стилістичного забарвлення. Перенесені в поезію з інших стилів сполучники здебільшого зберігають відповідний відтінок. Проте авторки відзначили поступову втрату стилістичного забарвлення сполучником ***щоби*** та аргументували перехід останнього до нейтральних одиниць. Серед засобів, що маркують текст як розмовний, зафіксовані окремі виразно діалектні сполучники, пов'язані з регіональним мовленням.

У висновках наголошено, що розвиток перехідних явищ – один із закономірних процесів у системі мови, а поезія проявляє відкритість до змін і поступово переймає стилістично забарвлені підрядні сполучники. В ідіостилях окремих авторів ці сполучники більш помітні.

Дослідниці віднесли до перспективних питання про участь сполучників у творенні авторського ідіостилю, а також про функціювання діалектних сполучників у поетичному мовленні.

Ключові слова: діалектизм, підрядний сполучник, поетичне мовлення, складнопідрядне речення, стилістична функція.

Постановка проблеми. Мовознавство задекларувало нові підходи до аналізу граматичних явищ. Відбулися зміни в морфологічній, синтаксичній, словотвірній концепціях української мови, що спрямовує подальші студії в багатоаспектний вимір і спонукає до врахування функційної динаміки граматичних одиниць. Внаслідок цього актуалізувалися дослідження про особливості реалізації мовних засобів, зокрема сполучників, у різностильових і різножанрових текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сполучникова система сучасної літературної мови поступово зазнає трансформацій. Кількісні та якісні зміни в ній торкнулися всіх видів сполучників і стали об'єктом дослідницької уваги К. Городенської [1; 2], Г. Весельської [3; 4], І. Завальнюк [5; 6], Л. Колібаби [7; 8], М. Косарєвої [9], А. Лучик та ін.

У своїх працях К. Городенська подала ґрунтовну функційно-семантичну характеристику сполучників [2]; запропонувала лексикографічне впорядкування теоретичного матеріалу про їх граматичне вживання в сучасній українській мові та вперше визначила повний набір формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних функцій [1, с. 6].

На ці теоретичні праці спирається багато дослідників, що вивчають функційні зміни, пов'язані зі сполучниковою системою. Наприклад, Л. Колібаба студіювала актуалізовані сполучні засоби, частину з яких у радянський час безпідставно вивели з активного словника української мови. При цьому сам процес актуалізації дослідниця слушно віднесла до сучасних тенденцій у розвитку сполучникової системи [7; 8]. Цими питаннями займалася й М. Косарєва, її зацікавили також проблеми міжстильової транспозиції сполучників [9]. І. Завальнюк в газетних текстах новітнього періоду простежила зв'язок між функційно-стилістичним навантаженням складнопідрядних речень та активізацією певних засобів зв'язку [5; 6].

Динамічні процеси, очевидно, торкаються багатьох сфер функціювання сполучників, тому для фіксації змін у системі цих слів-морфем важливо встановлювати актуальні тенденції, що виникають у текстах різних стилів, зокрема у віршовому мовленні. Проте праці дослідників відображають такі зміни передусім у науковому та публіцистичному стилях.

Мета пропонованої статті – окреслити функційно-стилістичні особливості підрядних сполучників у віршовому мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом поезія належить до тих сфер реалізації мови, де її одиниці чи не найбільше здатні проявлятися як стилістичні засоби. Цьому

сприяє синонімія та варіантність на різних рівнях мовної системи.

Оскільки поетичний текст складніший за своєю природою, ніж проза, сполучник/сполучне слово тут нерідко відіграє надважливу роль у процесі розуміння змісту. Це особливо відчутно у випадках авторських експериментів із пунктуацією, коли засоби зв'язку перебирають на себе додаткову функцію відсутніх розділових знаків і сигналізують про місце пауз у тексті, наприклад: … *пробач* ***що*** *не завжди чую твій голос* ***що*** *вже не схоплююся ночами* ***аби*** *змережати найсокровенніше; колись ти наснила* ***що*** *зашіптуєш у мене зерна снів і слів* ***аби*** *я перемелював їх на добрі вірші* (І. Малкович); … *та з часом будь-яка лексика здається занадто скутою* ***ніби*** *гімнастка* ***що*** *гнеться* ***аби*** *виглядати красиво* (Д. Лазуткін); *Я писатиму мапи над ранок в непевному сяйві* ***аби*** *всі кораблі безупинно і мирно пливли там* ***де*** *кришиться вітер* ***де*** *кучері світлі русяві золотими вічками по наших тілах розлились* (К. Калитко).

Спостереження за реалізацією підрядних засобів зв'язку в поезії засвідчують, що ядерні позиції належать загальномовним сполучникам. Проте, крім нейтральних, міжстильових, у різних семантичних групах представлені також стилістично забарвлені одиниці, які здатні забезпечити відповідне маркування тексту.

Віршове мовлення закономірно відбиває широке вживання нейтрального сполучника ***бо*** для вираження причинових семантико-синтаксичних відношень. Представлені в цій функції також сполучники-синоніми ***адже, оскільки***, які надають тексту певної офіційності: *Б'єш, б'єш, татуювальнику,* ***адже*** *ми покликані наповнювати цей світ сенсом, наповнювати його кольорами* (С. Жадан); *Я хотів давати всьому імена.* ***Оскільки*** *мова завжди одна* (С. Жадан); *За кілька днів усе зрушиться з усталених місць,* ***оскільки*** *все розламується й міняється в серпні* (С. Жадан). Такі тенденції виявлялися також у поезії ІІ половини ХХ ст.: *Маленьке – не смішне,* ***адже*** *мале і зерно, що силу велетням і геніям несе* (В. Симоненко); *Мужчини, руки од мазуту вимивши, ковтали в пресі де яка стаття,* ***оскільки*** *людство допливло наввимашки до значно вищих форм свого буття* (Л. Костенко); *Всепрощаюча Ноче, ти надто гуманна,* ***позаяк*** *навіть пневі даруєш оману – уявить себе сонцем, без котрого все б охололо й ослiпло* (Б. Олійник).

Сучасні граматичні студії відзначають поступове розширення функційних параметрів цих засобів зв'язку в різних стилях. Наприклад, ***адже, оскільки*** описують як найуживаніші в мові періодичних видань спеціалізовані одиниці для вираження причинових відношень поряд із нейтральним ***бо*** [5, с. 44]. Сполучник ***позаяк*** відносять до актуалізованих засобів, що достатньо швидко розширив сферу застосування в публіцистиці, наукових текстах і проник у розмовне літературне мовлення. На думку дослідників, це посприяло частковій або повній втраті стилістичного навантаження й поступовому поверненню в статус нейтрального сполучника [7, с. 53–54]. Інші вчені вважають, що ***позаяк*** ще зберігає маркованість, і фіксують його в мові сучасної періодики та лише частково в текстах наукового стилю [4, с. 9]. Реченням він надає відтінку книжності, пафосності та допомагає реалізувати семантику логічного обґрунтування [5, с. 46].

У нашій вибірці з-поміж цих сполучників кількісно помітнішим виявився хіба що ***оскільки***. Загалом у віршовому мовленні за цими засобами зв'язку зберігається стилістичне значення офіційності, урочистості, що впливає на забарвлення синтаксичних конструкцій, у яких вони вживаються. Іноді спостерігаємо розширення функцій сполучника, як у далі наведеній поезії І. Малковича, де засіб зв'язку опиняється в нетиповій позиції та бере участь у римотворенні:

Я воду сколотив і дощ почав ліпити,
і безконечний мед, що трави розгортав,
і ящірку, яка ковзнула, наче видих,
як видих візантійки – лиш по вершечках трав;
і ніч (але не сон), і колихання гілки
опівночі на тлі затінених небес,
і сливи фіолет, і тінь густу, ***оскільки***
на неї край ріки нечутно обіперсь (І. Малкович).

Поряд із нейтральним цільовим сполучником ***щоб*** поетичні тексти фіксують також його варіант ***щоби*** і синонім ***аби.*** Ритмотвірний та евфонійний потенціал цих засобів зв'язку автори використовують досить послідовно: *Буду пити протиотрути,* ***щоби*** *всіх пережити і всіх забути* (С. Жадан); *Навчи мене … стриманості,* ***щоби*** *не йти на голоси з туману, мужності,* ***щоби*** *хапати метеорити, сили,* ***щоби*** *ховати близьких під шкірою океану, слабкості,* ***щоби*** *потому знову когось любити* (С. Жадан); *Нас так багато, що інколи важко встояти,* ***аби*** *не зламатись* (І. Мельник); ***Аби*** *життя у тобі ще й моє не боліло, я зникну зі світу: сховаюсь під стіл чи у книжку* (І. Мельник); *Я не став говорити, що кожен із нас тримається власних імен і назв,* ***аби*** *не лишатись на самоті* (С. Жадан); *Відпродай, газдо, мені хату, вино, і віск, і решту свіч,* ***аби*** *я мав де панувати і банувати ніч у ніч* (І. Малкович); *Ставай китом, наплюй на нерви, на всякі небезпеки й ризик,* ***аби*** *аж маривсь гарпунерам в бінoклях тіла твого блиск!* (І. Малкович); *Вдягну на інших таке, як ти носила,* ***аби*** *вже не була особливою* (К. Калитко); *…і жінка що іде парком відпускає з рук дитину* ***аби*** *вона якнайшвидше розлякала зграю голубів* (Д. Лазуткін).

Ці сполучники демонструють свою універсальність, оскільки зафіксовані не тільки як виразники цільових відношень, а виступають у вторинних функціях як засоби зв'язку підрядних прислівних із головним компонентом: *Вона хотіла* ***щоби*** *він узяв її із собою чи просто хотіла лишитися з ним* (К. Калитко); *Можливість миру, як і можливість бою, не привід,* ***аби*** *тікати разом із юрбою* (С. Жадан); *… це ось – вороготець, це ось – ворог-син, це – дух святий, теж ворог, теж вартий,* ***аби*** *про нього згадали в загальному розстрільному списку …* (С. Жадан); *Свобода, зазвичай, у тому й полягає,* ***аби*** *добровільно вернутись до тюрми* (С. Жадан); *«Я ніколи, – писав він, – не мав такої кількості грошей,* ***аби*** *купити все, що мені хочеться»* (С. Жадан).

Попри те, що науковці констатують втрату в певних стилях розмовного забарвлення сполучників ***аби, щоби*** [6, с. 193; 7, с. 56], віршове мовлення є тим середовищем, де цей відтінок поки зберігається. Однак приклади вживання сучасними митцями сполучника ***щоб*** і його варіанта ***щоби*** в межах однієї поезії, віршової строфи чи синтаксичної конструкції для приєднання однотипних підрядних компонентів уже засвідчують сприймання цих одиниць як взаємозамінних і в семантичному, і в стилістичному плані: *Я боялася так, що твій голос розчиниться в пам'яті, так боялась його проковтнути, мов кісточку з вишні, що просила у січня, як чорна жебрачка на паперті,* ***щоби*** *голос цей в серці моєму він золотом вишив.* ***Щоб*** *далека присутність у серці гніздилася сторожко,* ***щоби*** *я підбирала*

її по краплинці вустами, ***щоби*** *струмом по шкірі – з тобою й далеким так хороше…* (К. Калитко). Зрозуміло, що комбіноване використання автором сполучника та його варіанта випливає з потреб ритмічної структури строфи.

Нашій мові притаманні випадки вираження часових семантико-синтаксичних відношень обставинними прислівниками, які поступово втратили підрядний детермінантний зв'язок із граматичною основою речення та набули вторинної функції сполучників чи сполучних слів [10, с. 573–575]. Віршові тексти відображають такі зміни в сполучниковій системі, а самі засоби надають поетичному тексту помітного відтінку розмовності: *І знову,* ***тільки*** *виповзе вірш з-під пера, заведе моя жінка розмову, що за розум узятись пора* (В. Симоненко); *А* ***тільки*** *долоню пелюстка розгорне, тоді обережно букетик неси!* (Г. Чубач); ***Ледве*** *на світ благословилось, – встала вдова, пирогів напекла, мандрівника до воріт провела* (Л. Костенко).

Значення архаїчності, говірковості притаманне раритетному сполучному слову ***который***, що в поетичному мовленні прислужується для стилізації тексту під старовинне висловлювання: *Очі сині, очі сині, очі сонні –* ***від которих*** *млосно баранів, на його таврическій короні залишали більма орденів* (Л. Костенко).

Експресивністю в літературному вжитку відзначаються сполучники, що транспоновані до поезії з діалектного мовлення: *І хоч правди нема ні в чому, говори і пригадуй,* ***заки*** *іще трохи можеш, нахилися і скрапуй нектаром із висоти* (К. Калитко); *Йди, моя любове,* ***заки*** *сил і змоги незрадливим словом, що б там не було, по шляху надії під мечем тривоги трудним серцем світу, серцем і чолом* (М. Вінграновський); *Щось таке могильне в ньому,* ***гейби*** *він шукає жертв* (Б. Олійник); *Ви б давно мене медовістю убили,* ***коб*** *я вчасно від отрути не воскрес* (Б. Олійник). Такі виразно регіональні засоби зв'язку в поезії рідкісні й покликані реалізовувати певні авторські завдання. «Експресивність діалектизму в структурі тексту зростає з його незвичності «асистемності» щодо стандарту літературної мови», – зауважують дослідники говіркового мовлення в художній літературі [11, с. 10–11]. Ці елементи слугують засобами орозмовлення, відсилають до конкретного регіону та сигналізують про міжстильову транспозицію. Хоча варто зауважити, що лінгвісти фіксують приклади створення віршів і навіть цілих поетичних збірок рідним авторові діалектом [11, с. 28–29; 12, с. 185]. Тексти такого характеру вважаємо окремим об'єктом вивчення, оскільки йдеться про один із типів взаємодії територіальних діалектів і літературної мови, коли «за літературну мову править діалект» [11, с. 26].

Висновки та перспективи подальших пошуків. У системі мови природні такі процеси, що відображають її гнучкість та здатність до перетворення. У цьому контексті й розглядаємо розвиток перехідних явищ, проникнення маркованих сполучних засобів у різні стилі. Динаміка значною мірою спричинена використанням сполучників, транспонованих із повнозначних частин мови або з інших стилів чи різновидів мовлення. Поезія, незважаючи на свою семантичну та структурну складність, також відкрита до цих змін.

Функційно-стилістичні вияви підрядних сполучників у віршових текстах відбивають загальномовні тенденції, які передусім полягають у домінуванні нейтральних одиниць, а з іншого боку – в поступовому проникненні стилістично забарвлених засобів. У творчості сучасних авторів подекуди помітне досить послідовне вживання стилістично забарвлених засобів підрядності. Наприклад, ідіостиль С. Жадана відзначається частотністю сполучників ***оскільки, щоби, аби;*** Д. Лазуткін з-поміж засобів вираження цільових відношень надає перевагу сполучникові ***аби***. Практика активного використання цих засобів у віршовому мовленні згодом може призвести до втрати ними стилістичного забарвлення. Тенденція щодо переходу в категорію нейтральних вже очевидна для сполучника ***щоби***. Експресивізація поетичного тексту за рахунок діалектних засобів підрядного зв'язку передусім пов'язана з конкретними авторськими завданнями.

Таким чином, спектр підрядних сполучників у віршовому мовленні досить широкий, частотність уживання певних засобів зв'язку в поезії конкретних авторів різна. Сполучники демонструють здатність маркувати текст різноманітними відтінками – від розмовності, регіонального колориту до піднесеності, урочистості. Роль сполучників у формуванні ідіостилю митця також очевидна.

Подальша розробка теми може бути пов'язана з вивченням індивідуально-авторського використання сполучних засобів у поетичних текстах. Перспективними вважаємо також студії про функції діалектних сполучників у віршовому мовленні.

Література:

1. Городенська Катерина. Граматичний словник української мови: Сполучники. Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. 340 с.
2. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
3. Весельська Г. С. Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській мові кінця XX–початку XXI ст.: монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ, 2014. 159 с.
4. Весельська Г. Функціювання причинових сполучників у сучасній українській періодиці. *Мовознавство.* 2019. № 1. С. 6–11.
5. Завальнюк І. Я. Нові семантико-стилістичні вияви складнопідрядних речень в українських газетних текстах початку XXI ст. *Мовознавство.* 2009. № 6. С. 42–50.
6. Завальнюк І. Я. Функціонально-стилістичне навантаження складнопідрядних детермінантних речень у сучасних українських газетних текстах. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2011. Вип. 547–548. С. 192–198.
7. Колібаба Л. Актуалізовані сполучники української мови в текстах різних функціональних стилів. *Українська мова*, 2017. № 2. С. 49–61.
8. Колібаба Л. Функціонально-стильові вияви актуалізованих сполучників в українській літературній мові початку XXI сторіччя. *Граматичні студії* : зб. наук. праць Донецького нац. університету імені Василя Стуса. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Випуск 3. 149 с. С. 39–43.
9. Косарєва М. М. Динамічні процеси в системі сполучників сучасної української літературної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2013. 20 с.
10. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [за ред. К. Г. Городенської]. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
11. Грещук В., Грещук В. Діалектне слово в тексті та словнику: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. 372 с.
12. Яворський А. Українська підляська говірка в поезії Марії Сарнацької. *Український літературний ПРОВУЛОК.* Т. 17. 2017. С. 179–186.

Rychahivska Yu., Kuzmych O. Functional and stylistic manifestations of subordinating conjunctions in poetic speech

Summary. This article is devoted to the study of coordinating conjunctions in poetic speech. The authors note that the study of dynamic processes and phenomena in linguistic units and the recording of their functional changes are part of a multifaceted analysis. They emphasise the semantic complexity of poetic text compared to prose, which actualises conjunctions not only as qualifiers of semantic relations. The researchers set themselves the goal of establishing the functional and stylistic manifestations of subordinate conjunctions in poetic speech.

The authors noted that the core of each semantic group of conjunctions consists of stylistically neutral units. The penetration of connectives from other areas of usage into poetic speech is presented as a general linguistic trend associated with the development of transitional phenomena. Stylistically marked units are found in complex sentences with causal, temporal, and purpose semantics, in sentences with subordinate adverbial components, etc. Using specific examples, the researchers demonstrated the ability of conjunctions to perform various functions in poetic speech from ensuring melodiousness, rhythm, and rhyme to giving the text the appropriate stylistic colouring. Conjunctions transferred to poetry from other styles mostly retain the corresponding shade. However, the authors noticed a gradual loss of stylistic colouring by the conjunction «щоби» and argued for its transition to neutral units. Among the means that mark the text as colloquial, there are some distinctly dialectal conjunctions associated with regional speech.

The conclusions emphasise that the development of transitional phenomena is one of the natural processes in the language system, and poetry is open to change and gradually adopts stylistically coloured subordinate conjunctions. These conjunctions are becoming more noticeable in the idiolects of individual authors.

The researchers considered the atypical functions of conjunctions as markers of authorial idiolect and the functioning of dialectal conjunctions in poetic speech to be promising areas for further research.

Key words: dialecticism, subordinate conjunction, poetic speech, complex sentence, stylistic function.

UDC 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.29

Soldatova L. P.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language and Communication
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

THE ESSENCE OF THE CONCEPT "LANGUAGE" IN THE FRENCH SCHOLARS' RESEARCHES OF THE 5TH PERIOD OF THE HISTORY OF LINGUISTICS

Summary. The scientific research is devoted to the issue of linguistic terminology from the point of view of its historical development.

The main aspects and personal understanding of the concept of "language" of the following French scholars of the 5th period of the history of linguistics (the 1930s to the present day) (Émile Benveniste, Jean-Jacques Lecercle, Jean-Claude Milner, Gilles Deleuze, and Michel Foucault) to identify and systematize the essence of the concept were analyzed and summarized in the article.

It was based on the detailed analysis and systematization, structural positions of the explanatory formula of notion content (EFNC) "language". It reveals its essence in the specified historical period.

In the process of studying the works of French scientists, connections were discovered and relations within the concept in a generalized form with significant, and basic meanings (basic groups) with a common element in the middle were identified, information-correlation analysis was conducted and a definition of the concept of "language" was synthesized.

According to the results of the analysis of scientific works, 7 main groups of meanings were identified, highlighted, and formed, and a generalized unambiguous definition was synthesized. The concept of "language" was understood as **a phenomenon** (material, historical, social, political); as **a result of the processes of reflection and thinking of subjects**; as **an object** (controlled and identified, "object of science"); as **a system** (of elements and variations); as **a tool** (for the perception and transmission of information, the formation of discourse, language coding, the globalization of society, adaptation and change of personality); a **means** (the formation of a cultural construct and subjectivity, social interaction, power, ideology and uncertainty) and **a process** (historical and social).

The proposed technology for forming EFNC can be successfully used to determine complete and unambiguous definitions of concepts in future scientific research.

Key words: language, concept, explanatory formula of notion content (EFNC), informationally-correlation analysis.

This study is devoted to identifying the content of the concept of "language" and the development of its essence in the historical aspect.

The statement of the problem. The article is a component of the research devoted to the concept of "language, dedicated to identifying the content and researching the development of the essence of the concept of "language" in the historical aspect. For these studies, a methodology based on the use of the explanatory formula of concept content is used.

The scientific need of this study is motivated by the scientific need for a thorough study of the substantive and structural relationships that arise in the process of constant cognitive development, and the need to synthesize an unambiguous definition of the essence of the concept of "language".

The research aims to synthesize the definition of the concept of "language" in the personal understanding of French researchers in the 5th period of linguistics (the 30s of the 20th century to the present day).

The main tasks of this research are to analyze, systematize, generalize information, and synthesize the definition of the essence of the concept of "language" from the position of comparison in the personal understanding of French researchers who studied the issue of the concept of "language", whose activities fall within the 5th period of linguistics.

The object of the research is the historicism of the development of the concept essence of "language" in communicative, mental, and other processes of activity to ensure the vital activity of a person and society.

The subject of the research is the study and analysis of the essence of the concept of "language" as understood by French researchers in the analyzed period: Émile Benveniste, Jean-Jacques Lecercle, Jean-Claude Milner, Gilles Deleuze, and Michel Foucault.

The scientific novelty consists of the analysis of the concept of language in the scientific works of French researchers, whose activities fall into the 5th period of linguistics according to the structure of the explanatory formula of concept content (EFCC) and the synthesis of a complete and unambiguous definition of the essence of the concept of "language".

Analysis of the latest research and publications on this topic showed that researchers are interested in the main problems of translating French proper nouns [1]; history, and dialects. French phonology [2]; testing of knowledge, skills, and abilities [3]; evolution of French nouns [4]; French language studies as a second language [5]; lexical structure of the language [6] etc.

However, in the analysis of the essence of "language," no research has been done in the scientific works of linguists.

The presentation of the main material.

The explanatory formula of concept content of "Language".

I. Elements of the characteristic structure.

1. Description of the concept.

1.1. Description of the concept and category according to the results of the analysis of previous knowledge related to this concept.

1 period (V – IV BC – XVI BC):

1) Indian linguistic tradition in early antiquity [7];
2) the Greco-Latin linguistic tradition [8];
3) Classical Antiquity [9];
4) the Middle Ages [10].

2 period (XVII – XVIII AD);

1) the Renaissance period [11];
2) the Enlightenment Period [12].

3 period (the end of the XVIII – the first half of the XIX century) [13, 14].

4 period (the end of the XIX – the first third of the XX century) [15, 16, 17, 18].

5th period of the history of linguistics (the 30s of the 20th century to the present day) [19, 20].

Based on the results of the analysis by French researchers during the analyzed period (Émile Benveniste, Jean-Jacques Lecercle, Jean-Claude Milner, Gilles Deleuze, and Michel Foucault), the following explanatory formula of concept content (EFCC) was constructed.

2. Foundations and principles of the existence of the concept of being at the analyzed period.

2.1. Detection of the existence of the concept, the phenomenon of its essence at the analyzed period.

2.1.1. System: 2.1.1.1 ∩ 2.1.1.2 (sign ∩ means that there is a correlation of information in essence).

Émile Benveniste (1902 – 1976) (a French linguist in the general theory of language, typology, lexical and grammatical semantics) wrote in the book "Problems in General Linguistics" that there was nothing singular, or separate, and each fact was an element of the system in language: "language is a system" [21, p . 71] and "analogues systems" [22, p. 292] from the point of view of Michel Foucault (1926–1984) (a French historian and philosopher).

2.1.1.1. A system consisting of elements.

Émile Benveniste wrote that "…language is a system in which nothing is significant in and of itself, but in which everything is significant as an element of pattern…" [21, p. 21].

Jean-Claude Milner (1941) (a French philosopher, linguist, poet, and psychoanalyst) supports this point of view and adds: "Language is the system measured against which lalangue is found wanting, lacking" [23, p. 76] and separates **Language (le langage)** (a sound as a sounding continuum), **language (la langue)** (sound as segment or phoneme or signifier), **lalangue** (a result of the imagination; creation of images of irreal states), **le langage** (a sound as a sounding continuum: a set of a variety of elements related to each other), **la langue** (a segment or a phoneme: an element of spoken speech, a meaning-distinguishing unit of language) [23, p. 62-83].

2.1.1.2. A system of variations.

Jean-Jacques Lecercle (1946) (a Professor of English at the University of Paris at Nanterre studies philosophy of language and literary theory) thinks that language is no longer understood "as a stock of words" (a set of acoustic-graphic codes (AGCs) that a person owns (like *langua* in Saussure); conscious or intuitive knowledge of the system, the rules of language (as Chomsky's competence) and emphasizes language's ability to develop in different historical periods as "… a system of variations, which changes with the change in historical conjunctures" [24, p. 141].

2.1.2. An instrument. 2.1.2.1 ∩ 2.1.2.2 ∩ 2.1.2.3 ∩ 2.1.2.4 ∩ 2.1.2.5 ∩ 2.1.2.6.

According to Émile Benveniste's point of view "… the fact that it has *content*, are in themselves enough to render suspect this comparison of language to an instrument, which tends to dissociate the property of language from man" [21, p. 224].

2.1.2.1. An instrument of influence in subject-subject communication processes.

Language contains the ideas of influencing on the subject: "… a reified subject – speaker – who possesses her language and uses it like an instrument" [24, p. 144].

2.1.2.2. An instrument for the targeted work with information: creating and transforming (coding and decoding) information arrays created by the human brain in the process of thinking.

Jean-Jacques Lecercle writes: "But to attack the history-culture nexus, the cultural past that is inscribed in the English language, out of which the English language is made, presupposes a conception of language as a tool and *lingua franca*, a simple instrument for the transmission of information and knowledge, without depth or past" [24, p. 3-4].

In Émile Benveniste's understanding, "… thought is not the 'raw material' of language and language is not the technical means for its transformation into words" [24, p. 159].

2.1.2.3. An instrument of adaptation.

Émile Benveniste held the point of view that "Language is the instrument by which the world and society are adjusted" [21, p. 71].

2.1.2.4. An instrument of a complete individual`s change.

Jean-Jacques Lecercle adheres to the point of view that "Language is … the site and instrument of the transformation of individuals into subjects" [24, p. 198].

2.1.2.5. An instrument of globalisation, like any other natural-historical process, is irreversible. Global trends of merging, consolidation, participation, and involvement in various spheres have become an objective reality. These processes are natural and law-governed.

Jean-Jacques Lecercle's special attention is paid to the process of globalization of languages: "However, it is clear that English has become the global language and the language of globalisation … English, the language of globalisation, is an instrument of imperialism" [24, p. 7].

2.1.2.6. A material instrument.

Émile Benveniste wrote that the comparison of a language with a material instrument "…must fill us with mistrust, as should every simplistic notion about language" [21, p. 223].

2.1.3. Means. 2.1.3.1 ∩ 2.1.3.2 ∩ 2.1.3.3 ∩ 2.1.3.4 ∩ 2.1.3.5 ∩ 2.1.3.6 ∩ 2.1.3.7.

Jean-Jacques Lecercle deeply analyzes and systematizes different means of language. He identified 6 means of language in his book "philosophy-of-language" [24].

2.1.3.1. Means of social interaction: "… language is the medium and motor of social interaction" [24, p. 168].

2.1.3.2. Means of imperialism: "A standard language – the historic-social construct – is at once the vehicle of linguistic imperialism [24, p. 194].

2.1.3.3. Means of power used for the development, stabilization, and management of subjects` lives and society as a whole: "… the centralized national language a vector of power" [24, p. 144].

Gilles Deleuze (1925–1995) (poststructuralist French philosopher) wrote that language was made not to be believed but to be obeyed, and to compel obedience [25].

2.1.3.4. Means of ideology: "… ideology is language and language is ideology" [24, p. 172].

2.1.3.5. Means of teaching: "… the vehicle of whatever teaching is possible" [24, p. 130].

2.1.3.6. Means for production of uncertainty (different perceptions, ideas, interpretations, and understandings): "What one language is among others, then, is nothing more than a singular way of producing equivocation" [24, p. 62].

2.1.3.7. Means of subjectivity.

Émile Benveniste wrote about means of personal impressions, feelings, and opinions: "It is in and through language that man constitutes himself as a subject because language alone establishes the concept of "ego" in reality, in its reality which is that of the being" [21, p. 224].

2.1.4. Cultural constructs determined by culture, customs, and traditions: 2.1.4 ∩ 2.1.4.

Jean-Jacques Lecercle believes that each language carries its characteristics: "Language is the construct person processes (filters) information, being able to reinterpret the world around him". He qualifies language as the most important component: "A natural language is 'in reality a cultural construct' … This is the way a person processes (filters) information and is able to rethink the world around him" [24, p. 4].

2.1.5. Instances of discourse: 2.1.5 ∩ 2.1.5.

Émile Benveniste expressed his point of view in the book "Problems in General Linguistics" that "…language is turned into instances of discourse" [21, p. 220].

2.1.6. Language as a finished result of human activity and the processes of reflection and thinking of subjects that constitute its interactions: 2.1.6 ∩ 2.1.6.

Michel Foucault wrote about language as "… a product of will and energy, rather than of the memory that duplicates representation" [22, p. 290].

Jean-Jacques Lecercle holds a similar point of view and wrote that "… the ideal product of the functioning of our brain" [24, p. 176].

2.1.7. Language as a part: 2.1.7.1 ∩ 2.1.7.2 ∩ 2.1.7.3 ∩ 2.1.7.4.

2.1.7.1. Language as an inner, a central part.

Jean-Claude Milner qualifies language as a central part and proposes: "Let us agree then to call "language" this kernel which, in each one of the various languages supports its uniqueness and its distinctness" [23, p. 59].

2.1.7.2. Language as a part of life.

Jean-Jacques Lecercle also considers language as a part but as the most important part of the life of a person and society: "… it forms part of the fabric of everyday life" [24, p. 193].

2.1.7.3. Language as a basis and concept.

From the point of view of Jean-Claude Milner "Language, as a concept, and language, as the underpinning of a real" [23, p. 121].

2.1.7.4. Language as an element.

Jean-Claude Milner viewed a human language as the significant or essential element: "Language" is obtained, nothing more in itself than a point starting from which the various languages can be grouped together into a whole, but a point on which extension is conferred in ascribing expressible properties to it [23, p. 57].

2.1.8. Language as an object: 2.1.8.1 ∩ 2.1.8.2 ∩ 2.1.8.3.

2.1.8.1. Language as a managed object.

Jean-Jacques Lecercle wrote that language is "… object of manipulation and contemplation on the part of the linguist" [24, p. 144].

2.1.8.2. Language as a recognized or identified object.

Jean-Claude Milner drew attention that language "… claims to be always distinguishable from what is not a language, always distinguishable from another language, always identical to itself, always inscribable in the sphere of univocableness" [23, p. 61].

2.1.8.3. Language as "an object of science" was understood by Michel Foucault [26, p. 297].

2.1.9. Language as a substance: 2.1.9 ∩ 2.1.9.

Jean-Claude Milner, after analyzing the concept of "language", wrote that "Languages do not form a consistent class, being incommensurable;

– a language is not identical to itself;

– a language is a substance;

– a language can cease to be stratified;

– a language is not an isotope [23, p. 61].

The scientist came to the conclusion that "It becomes substance as well, the possible material for phantasies, the inconsistent set of sites for desire" [23, p. 62].

2.1.10. Language as a distinctive feature: 2.1.10 ∩ 2.1.10.

From Jean-Claude Milner's point of view, language influences for "… human race, whose essential attribute is Language" [23, p. 62].

2.1.11. Language as a form: 2.1.11 ∩ 2.1.11.

This understanding is shown in the scientific works of Jean-Claude Milner and Michel Foucault:

1) Jean-Claude Milner`s point of view: "… a language is a particular form of it, a dialect of a language, a specific reorganisation of a particular partitioning. But this simplicity is deceptive" [23, p. 66].

2) Michel Foucault`s point of view: "… language was a form of knowing and knowing was automatically discourse" [26, p. 295].

2.1.12. Language as a process: 2.1.12.1 ∩ 2.1.12.2.

Jean-Jacques Lecercle qualifies language as the most important process in human and social life: "… considering language from the standpoint of process" [24, p. 140].

2.1.12.1. Language as a historical process.

Jean-Jacques Lecercle sees language and history in close connection with each other, and even in their mutual transition: "… language not only has a history, it is history" [24, p. 158].

He points out the ability of language to develop historically: "… language as a historical process, has its own dynamic and is obvious of the stratifications imposed by science" [24, p. 144] and he of the opinion that "… a language is also a history, a culture, a conception of the word – not merely a dictionary and grammar" [24, p. 4].

2.1.12.2. Language as a process of social practice.

Jean-Jacques Lecercle emphasizes the public nature of "language": "For language is no more situated in the individual speaker" [24, p. 142] and "… a language that is always-already collective" [24, p. 143], "… it is a social practice, a set of processes and not of system" [24, p. 156].

2.1.13. Language as a religious worship: 2.1.13.1 ∩ 2.1.13.1.

In Jean-Jacques Lecercle's understanding "… language is the source of fetishism" [24, p. 210].

2.1.14. Language as a phenomenon: 2.1.14.1 ∩ 2.1.14.2 ∩ 2.1.14.3 ∩ 2.1.14.4.

Jean-Jacques Lecercle concluded that "language" is a phenomenon and divided into 5 types:

2.1.14.1. Language as a material phenomenon.

2.1.14.2. A historical phenomenon.

2.1.14.3. A social phenomenon.

2.1.14.4. A political phenomenon. [24, p. 139].

2.1.14. Language as a phenomenon.

According to the research results of the foundations and principles of the existence of the concept of being in the analyzed period with the use of comparative values of the concept of "language" from the position of comparison, the main meanings were highlighted, delimited and 7 core meanings of the concept of "language" were formed in a generalized form with a common element inside, connections and relations within the concept were presented and a definition of the essence of the concept of "language" was synthesized.

The French scholars' of the 5th period of the history of linguistics (the 30s of the 20th century to the present day) point of view the concept of "language" is **a phenomenon** (material, historical, social, political); as **a result of the processes of reflection and thinking of subjects**; as **an object** (controlled and identified, "object of science"); as **a system** (of elements and variations); as **a tool** (for the perception and transmission of information, the formation of discourse, language coding, the globalization of society, adaptation and change of personality); a **means** (the formation of a cultural construct and subjectivity, social interaction, power, ideology and uncertainty), and **a process** (historical and social).

Perspectives and future research opportunities are the study of the process of development of the functional essence of this concept of "language" in the French scholars' point of view of the 5th period of the history of linguistics (the 30s of the 20th century to the present day), taking into account historicism to predict further development of the concept in the life of a person and societies.

This technology of the Explanatory formula of concept content (EFCC) formation could be successfully used in future scientific research of scientists from different countries studies to determine the essence and functional essence in the life of a person and society, to determine the full and mono semantic definitions of the concept "language" and predict further development.

Bibliography:

1. Галаздра С.І. Теоретико-лінгвістичні особливості перекладу французьких антропонімів українською мовою. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* 2020. Вип. 27. Т. 1, С. 81–86. URL: https://ir.duan.edu.ua/handle/123456789/4635.
2. Posner R., Sala M. French language. *Encyclopedia Britannica*. https://www.britannica.com/topic/French-language.
3. Martin A., Corbeau E., Abbou J., Burnett H. Testing speakers' use of the social meaning potential of variable liaison in spoken French. *Journal of French Language Studies.* 2024. Vol. 35. P. 1–17. DOI: 10.1017/S0959269524000176.
4. Larrivée P, Goux M. The evolution of bare nouns in the history of French. The view from calibrated corpora. *Journal of French Language Studies.* 2024. Vol. 34. P. 323–350. DOI: 10.1017/S0959269524000061.
5. Reaves A. Discourse Markers in Second Language French. *Journal of French Language Studies*. 2024. Vol. 34. P. 518–519. DOI: 10.1017/S0959269524000036.
6. Білас А., Олійник Ю. Лінгво-прагматичні та дидактичні аспекти французьких розмовних усічень (на матеріалі корпусу clapi). *Наукові записки. Серія «Філологічні науки».* 2024. № 210. С. 50–57. URL: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-7.
7. Солдатова Л.П. Сутність та історизм поняття «мова» в індійській лінгвістичній традиції (часи ранньої античності VIII ст. до н.е. – II ст.н.е.). *Мова і культура.* 2014. Вип. 17. Т. 2. С. 302–309.
8. Солдатова Л.П. Історія розвитку змістового наповнення поняття «мова» в греко-латинській мовознавчий традиції (доба ранньої античності VIII ст. до н.е. – II ст. до н.е.). *Studia linguistica.* 2014. Вип. 8. С. 410–416.
9. Солдатова Л.П. Сутність та історизм поняття «мова» (часи класичної античності I ст. до н.е. – II ст. н.е.). *Мова і культура (Науковий журнал)*. 2015. Вип. 18. Т. II. С. 16–22.
10. Солдатова Л.П. Сутність та історизм поняття «мова» у період Середньовіччя (V ст. н.е. – XV ст. н.е.). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2015. № 14. С. 110–112.
11. Солдатова Л.П. Сутність та історизм поняття "мова" в часи Відродження. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2016. № 24. С. 156–159.
12. Солдатова Л.П. Сутність та історія розвитку змістового наповнення поняття "мова" в епоху Просвітництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2017. № 29. Т. 1. С. 137–140.
13. Солдатова Л.П. Історичний розвиток поняття "мова" (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Філологія"*. 2018. № 32. Т. 1. С. 209–213.
14. Солдатова Л.П. Сутність та історизм розвитку змістового наповнення поняття "мова" у період кінця XIX ст. – першої третини XX ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2018. Вип. 37. Т. 3. С. 20–22.
15. Солдатова Л.П. Сутність поняття «мова» у дослідженнях Едварда Сепіра. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. Вип. 40. Ч. 2. С. 125–129. DOI: 10.32841/2409-1154.2019.40.2.29.
16. Солдатова Л.П. Сутність поняття «мова» у дослідженнях Луї Тролле Єльмслева. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2022. Вип. 53. Т. 2. С. 4–7. URL: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.53-2.1.
17. Soldatova L.P. The concept "Language" evolution in American linguistic tradition. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2017. № 28. С. 160–163.
18. Soldatova L.P. The essence of the concept "language" in the research of German scientists. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2023. № 62. Т. 1. С. 127–131. DOI: 10.32841/2409-1154.2023.62.1.29.
19. Солдатова Л.П. Поняття «мова» у дослідженнях представників Празької школи функціональної лінгвістики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія».* Вип. 31. 2020. С. 33–45. DOI: 10.31652/2521-1307-2020-31-33-45.
20. Soldatova L.P. The essence of the concept «Language» in Michael Alexander Kirkwood Halliday's research. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Вип. 58. 2023. С. 156–160. DOI: 32841/2409-1154.2023.62.1.29.
21. Benveniste E. Problems in General Linguistics / translated by M. E. Meek. Florida: University of Miami, 1971. 317 p. URL: https://www.scribd.com/document/125817853/80024188-Benveniste-Problems-in-General-Linguistics.
22. Foucault M. The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. Vintage Books. A division of Random House, Inc. New York, 1970. 387 p. URL: https://monoskop.org/images/a/a2/Foucault_Michel_The_Order_of_Things_1994.pdf.
23. Milner J.-C. For The Love Of Language. Publisher: Palgrave Macmillan Language, 1990. 147 p. URL: https://z-library.sk/book/2674590/81d4b2/for-the-love-of-language.html.

24. Lecercle. J.-J. A Marxist Philosophy of Language / Translated by G. Elliot. BRILL. LEIDEN-BOSTON, 2006. 236 p. URL: https://www.slideshare.net/slideshow/a-marxist-philosophy-of-language-jjlecercle-brill2006/68142140#134 .
25. Deleuze, G., Guattari, F. Kafka*:* Toward a Minor Literature / translated by D. Polan. University of Minnesota Press: Minneapol London, 1986. 104 p.
26. Foucault M. The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. Vintage Books. A division of Random House, Inc. New York. 387 p. https://monoskop.org/images/a/a2/Foucault_Michel_The_Order_of_Things_1994.pdf.

Солдатова Л. Сутність поняття «мова» в дослідженнях французьких вчених V періоду історії лінгвістики

Анотація. Наукове дослідження присвячене питанню лінгвістичної термінології з точки зору її історичного розвитку.

У статті було проаналізовано та узагальнено основні аспекти та особистісне розуміння поняття «мова» французьких вчених 5-го періоду історії мовознавства (30-ті роки ХХ ст. до наших днів) (Еміль Бенвеніст, Жан-Жак Лесеркль, Жан-Клод Мільнер, Жиль Делез і Мішель Фуко) з метою виявлення та систематизації сутності поняття.

За основу аналізу та систематизації були взяті структурні позиції тлумачної формули змісту поняття (ТФЗП) «мова».

За структурою ТФЗП було проведено детальний аналіз поняття «мова», який виявляє його сутність у зазначений історичний період.

У процесі дослідження праць французьких вчених були виявлені зв'язки та відношення в середині поняття в узагальній формі із значимими та основними значеннями (основні групи) з спільним елементом у середині, проведено інформаційно-кореляційний аналіз та синтезована дефініція поняття «мова».

Було виявлено, виділено та сформовано 7 основних груп значень та синтезовано узагальнену однозначну дефініцію. Поняття «мова» розумілося як **явище** (матеріальне, історичне, соціальне, політичне); як **результат** процесів відображення і мислення суб'єктів; як **об'єкт** (контрольований та ідентифікований, «об'єкт науки»); як **система** (елементів і варіацій); як **інструмент** (для сприйняття та передачі інформації, формування дискурсу); для **глобалізації** суспільства, **адаптації та зміни** особистості; **засіб** (формування культурного конструкту та суб'єктності, соціальної взаємодії, влади, ідеології та невизначеності) та **процес** (історичний та соціальний).

Пропонована технологія формування ТФЗП може бути успішно використана для визначення повних і однозначних дефініцій понять в майбутніх наукових дослідженнях.

Ключові слова: мова, поняття, тлумачна формула змісту поняття (ТФЗП), інформаційно-кореляційний аналіз.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2'06-312.2.09:17.023.3
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.30

Барабаш С. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

У ПОШУКАХ # 82669: КОНЦЕПТ «ЩАСТЯ» У РОМАНІ О. КОЗИНЦЯ «КАРТКА МАРІЇ»

Анотація. У статті розглянуто особливості художньої інтерпретації концепту «щастя» у релігійно-містичному романі О. Козинця «Картка Марії». Письменник висвітлює питання психічного добробуту, забезпечення персонажів сучасним інструментарієм та технологіями підтримки. О. Козинець транслює власне бачення вічних філософських питань щодо взаємозв'язку благодаті, щастя, цінностей, моралі, вибору, свободи. Творча лабораторія письменника становить значний інтерес літературознавців, адже головним для митця є дослідити еволюцію психічної організації людини, охопити внутрішні простори особистості, її поведінкові мотиви, почуття, порухи підсвідомості. У романі «Картка Марії» митець звертається до аналізу потреб внутрішнього «Я», які відображаються в уявленнях про світ, взаємодії з ним, і, зрештою, вибудовують певні способи концептуалізації світу. Письменник проєктує сюжет таким чином, що кожен персонаж проходить власну трансформацію, іноді навіть болісну, результатом чого є якесь незрозуміле протягом усього твору кодування #82669. Через загадкову картку, яку отримав юрист компанії Карпенко Владислав Володимирович, розкриваються різні аспекти щастя. У лінгвокультурології концепт «щастя» містить історичну, культурну, інтелектуальну й емоційну інформацію. Щастя як концепт має відображення в об'єктивній реальності, впливає на фізичний і психоемоційний стан людини, містить ресурси логічного й чуттєво-образного пізнання світу, є естетичною категорією. О. Козинець прагне осмислити саму суть цього складного філософського феномену, порушуючи проблему «щастя зі знижкою», тобто не в повному об'ємі, коли людина не може насолодитися усіма можливостями життя, вибудовуючи навколо себе уявні перешкоди. Твір можна вважати своєрідним орієнтиром, посібником щодо досягнення стану ментального здоров'я. Щастя в романі О. Козинця «Картка Марії» виражається через глибоке світосприйняття і пошук гармонії з навколишньою дійсністю у відповідності до Божественних законів – вищої системи моральних і духовних принципів.

Ключові слова: Олександр Козинець, «Картка Марії», роман, концепт, щастя.

Постановка проблеми. Нині спостерігається значний інтерес до дослідження щастя як до навички, якою можна оволодіти. Під час російсько-української агресії особливої уваги потребують питання психічного добробуту людей, забезпечення їх сучасним інструментарієм і технологіями підтримки. Нового звучання набувають вічні філософські питання про взаємозв'язок благодаті, щастя, цінностей, моралі, вибору, свободи.

У березні 2025 року Київський міжнародний інститут соціології провів дослідження щодо того, чим живе сучасне українське суспільство в умовах продовження воєнного стану. Було зафіксовано статистику, яка визначила значне зростання суб'єктивного відчуття щастя серед респондентів: 67% українців назвали себе щасливими (порівняно з 53% у 2022 році), 26% вважали себе нещасними, 7% не змогли дати відповіді [1].

Сучасна українська література рефлексує на актуальні проблеми сьогодення; талановито, оригінально й різноманітно транслює своє бачення подій, розвитку особистості та її внутрішніх порухів. Особливістю нинішніх письменників є здатність порушувати теми, які є важливими для сучасного суспільства, зцілюючи словом, вони лікують від глибинних психологічних травм, створюють нову проєкцію розвитку людства. До таких належить роман О. Козинця «Картка Марії» (2020).

Актуальним вважаємо дослідження концепту щастя на прикладі роману О. Козинця «Картка Марії».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині фіксуємо значний інтерес до дослідження концепту «щастя» фахівцями з різних галузей знань: філософії, психології, нейронауки, біохімії, біології, соціології, політології, економіки, медицини, педагогіки, антропології, мовознавства, літератури тощо. Так, Н. Гнасевич визначає щастя як персоніфікований вимір людини [2]; екзистенційно-гуманістичний аспект любові у природі щастя вивчає Т. Гурляєва [3]; С. Барабаш досліджує сучасне трактування поняття «щастя» крізь призму його етимології [4]. Аналізу щастя присвячені праці О. Комар [5], І. Яворської-Вєтрової [6], С. Максименка [7], М. Наконечної [8], Т. Шарової [9] тощо.

Інтерес до творчості О. Козинця спостерігаємо у творчих доробках Д. Дроздовського [10], Л. Кравченко [11], А. Олійник [12; 13; 14; 15; 16]; В. Філінюк, Н. Григорук [17]; С. Барабаш [18].

Метою статті є дослідження концепту «щастя» в романі О. Козинця «Картка Марії».

Виклад основного матеріалу. Творча лабораторія письменника О. Козинця становить значний інтерес літературознавців, адже головним для митця є дослідити еволюцію психічної організації людини, охопити внутрішні простори особистості, її поведінкові мотиви, почуття, порухи підсвідомості. У романі «Картка Марії» митець звертається до аналізу потреб внутрішнього «Я», які відображаються в уявленнях про світ, взаємодію з ним, і, зрештою, вибудовують певні способи концептуалізації світу.

Письменник проєктує сюжет таким чином, що кожен персонаж проходить власну трансформацію, іноді навіть болісну, результатом чого є якесь незрозуміле протягом усього твору кодування #82669. Дійові особи задають собі питання щодо загадкової числової комбінації, проте, не знаходячи відповіді, досягаючи своєї мети, забувають про цей набір цифр. Персонажі змінюють сприйняття світу, себе через наповнення внутрішнього духовного простору. Пояснення цього таємного кодопису дає наприкінці твору Ольга Павлівна – реінкарно-

вана D. M. – Діва Марія: «На старих мобільних телефонах, на кнопочках із цифрами розміщувалися літери, з яких можна набрати слово "щастя"» [19, с. 263]. Таким чином, кожен долає свій шлях перевтілень, перероджень, оновлень на шляху до досягнення сенсу існування. А. Карась зазначає: «щастя як семіотичний об'єкт, є багатогранним і мерехтливим нюансами феноменом персонального самоздійснення і суспільного перетворення. Людина не народжується ні вільною, ні щасливою. Проте вона народжується з дарунком життя, хоча й "закинутого" в контингентній судьбі, але здатного до її подолання і вдячного передарування. З цієї перспективи маємо достатні підстави очікувати, що "людина народжена для щастя". Вона може ставати щасливою, осмислюючи і долаючи свої природні обмеження на шляху до внутрішньої свободи й позитивної присутності в житті іншої людини. Щастя означає відкривати наші творчі можливості, щоб ставати самим собою, одержуючи радість від буттєвої повноти щастя» [20, с. 152].

Через загадкову картку, яку отримав юрист компанії Карпенко Владислав Володимирович, розкриваються різні аспекти «щастя». У лінгвокультурології концепт «щастя» містить історичну, культурну, інтелектуальну й емоційну інформацію. Щастя як концепт має відображення в об'єктивній реальності, впливає на фізичний і психоемоційний стан людини, містить ресурси логічного й чуттєво-образного пізнання світу, є естетичною категорією. Щастя зі страхом, радістю, гнівом та сумом вважається базовою емоцією, первинною за своїм походженням і елементарною, соціалізованою за природою [21].

У Великому тлумачному словнику щастя трактується як: 1. Стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення та безмежної радості, яких зазнає хто-небудь. 2. Доля, талан. 3. Указує на відносно давній або попередній час, пору, на далеке, віддалене місце. 4. Указує на наявність достатніх умов, можливості для здійснення якоїсь дії, досягнення чого-небудь. 5 Уживається при вищ. ст. порівняння прикметників і прислівників із знач. «більше», «більшою мірою» (ніж хто-, що-небудь раніше і т. ін.). 6. У знач. допустового спол. Указує на часткове виправдання, схвалення чого-небудь у порівнянні, співвідношенні з кимсь, чимсь; якоюсь мірою, принаймні, хоч. 7. У знач. підсиленої част., перев. у сполуч. із займ. та присл. [22, с. 1637].

Ядром концепту є лексема «щастя», до приядерної зони якої належать слова «щасливий», «щаслива», «щасливе», «щастити», «щасливчик», «пощастило», «нещасний». До ядерної частини концепту належать задоволення, безмежна радість. У романі «Картка Марії» автор використовує це поняття та похідні від нього, розкриваючи його сенси у різних проявах буття: «*Щастя* зі знижкою» [19, с. 11], «*щастить* нам на трамваї» [19, с. 11], «твоє *щастя*» [19, с. 11], «Я сьогодні прийшла лише для того, аби благословити світло й любов твого серця та відкрити іншим *щастя* через тебе» [19, с. 13], «*Щаслива* Діва Марія» [19, с. 18], «для *щастя* не потрібні знижки» [19, с. 18], «коли в чийсь дім приходить *щастя*, воно передається й іншим через відкрите серце та ширяться миттєво» [19, с. 22], «Тобі бракує *щастя* в житті» [19, с. 22], «картку на *щастя* дала» [19, с. 22], «і буде тобі *щастя*» [19, с. 22], «ти *щасливчик*» [19, с. 22], «обрав першого *щасливця*» [19, с. 34], «*пощастило* виховувати ще й правнучку» [19, с. 35], «Я *щаслива* зараз» [19, с. 46], «Чого тобі бракує для *щастя*» [19, с. 55], «*щасливий* батько» [19, с. 55], «*щасливий* та успішний чоловік» [19, с. 55], «мені *пощастило* з талановитим чоловіком» [19, с. 58], «*Щастя* в наших руках» [19, с. 64], «*нещасний* випадок» [19, с. 107], «На *щастя*» [19, с. 118], «мені не потрібна знижка на *щастя*» [19, с. 126], «*щастя* без знижки» [19, с. 126; 19, с. 263], «*щасливий* голос» [19, с. 158], «споглядання *щасливих* Нютиних очей» [19, с. 159], «ви не відчуваєте *щастя*, яке панує довкола вас завдяки здібностям Марка! У нього варто повчитися бути *щасливим*!» [19, с. 176], «Вам зі мною *пощастило*» [19, с. 177], «келих <…> за *щастя*, яке варто дозволити собі прийняти, і за нашу готовність вірити за краще без жодних упереджень, знижок та заперечень!» [19, с. 211], «*щастям* для Саші було гарувати, як віл» [19, с. 212], «йому для *щастя* потрібен був спокій та улюблена справа, а для душі – любов» [19, с. 213], «*щасливе* філологічне життя» [19, с. 238], «А травми й сварки, на *щастя*, вивітрилися з пам'яті» [19, с. 261], «Мені навіть нескладно здогадитися, яке ім'я буде у вашого *щастя*» [19, с. 276].

Отже, на відчуття щастя впливають базові біологічні, фізичні та соціальні потреби тощо. Ключову роль у цьому процесі відіграють показники, пов'язані із самою особистістю. О. Завгородня та Є. Степура зазначають, що особистісні фактори можуть впливати прямо на рівень відчуття щастя, але частіше вони пов'язані опосередковано, через вплив на сфери життя, які важливі для щастя людини. Насамперед, це стосується сфери міжособистісних стосунків. Одні особливості особистості сприяють налагодженню міжособистісних стосунків, інші, навпаки, стоять цьому на заваді. До останніх відноситься алекситимія – психологічна особливість, яка безпосередньо пов'язана із емоційною сферою, визначаючи певні особливості її функціонування [23, с. 288].

Головний персонаж твору – Влад – у пошуках внутрішнього щастя, тобто шляху до самого себе здійснює подорож завдяки дванадцятьом історіям, які отримують від нього загадкову картку Марії. Сучасний український читач у них часто знаходить себе, адже разом із Олесею вчиться сприймати біль втрати, бо «не всі люди вміють легко й швидко відпускати близьких… Стає шкода себе…» [19, с. 39]; із фрілансеркою Іриною долає внутрішню чорноту, осуд, критиканство, трансформуючи їх в радість і доброту, сприймає кожен день як мить Вічності, зростання сили власного духу; із Марією Юхимівною вчиться молитві та любові бездітних подружжів: «просити не про дитину, щоб Бог дав нарешті цій сім'ї немовля, а про те, щоб серце цієї родини відкрилося волі Божій, якою б ця воля не була» [19, с. 67]; із масажистом-цілителем Олексієм Івановичем орієнтується довіряти власному серцю і займатися сродною працею (за Г. Сковородою): «Коли з любов'ю робиш те, що вмієш, навіть не підозрюєш, яка то велика благодать – не змарнувати днів своїх у гіркій серцю праці, а розкрити душу в радості з Богом даних посильних стараннях» [19, с. 77] тощо.

О. Козинець описує персонажів, які мають погано диференційовані емоції, тотальну схильність до негативу, демонструють недостатню емоційну врівноваженість і здатність до саморегуляції. Такі стани можуть спричиняти тривале психоемоційне напруження, яке може переходити на психофізіологічний рівень та може призвести до стійких соматичних змін і захворювань. Люди з алекситимією демонструють обмежену здатність відчувати позитивні емоції, схильність до негативних емоцій, наприклад, ангедонії, недостатню емоційну врівноваженість і здатність до саморегуляції [23, с. 289]. Так, завдяки зустрічі із Владом, картці Марії, внутрішнім переосмисленням та роботі Світлана знаходить вихід із цього стану, свій шлях – це «храм душі», «знання», «свобода від забобонів», а «Життя – це наше "зараз"» [19, с. 225].

У кожній оповіді персонажа О. Козинця звучать слова Г. Сковороди: «Щастя в серці, серце в любові, любов у законі

Вічного». Таким чином, впроваджується концепт щастя у романі. Трансформація сприйняття світу дійових осіб розкривається через наповнення внутрішнього духовного простору позитивними сценаріями.

У лінгвістичній літературі концепт розглядається як універсальна сутність, що формується у свідомості на базі безпосередньо чуттєвого досвіду, безпосередніх операцій людини з предметами як логічна категорія, через яку культура входить у ментальний світ людини і як основна експресивна одиниця національного менталітету, і як поняття практичної філософії, і як багатомірне утворення, і як ментальна одиниця оперативної свідомості та глобальна мисленнєва одиниця, що представляє предмет реального чи ідеального світу та вербально зберігається у пам'яті носіїв мови, і як «алгебраїчне» вираження значення, яким володіють мовці у писемному й усному мовленні тощо [24, с. 68]. Концепт має праісторичну форму-матрицю, що наповнюється змінним історично-унікальним людським досвідом.

О. Козинець прагне осмислити саму суть складного філософського феномену «щастя», порушуючи проблему «щастя зі знижкою», тобто не в повному об'ємі, коли людина не може насолодитися усіма можливостями життя, вибудовуючи навколо себе уявні перешкоди: хибні бачення про світ, дитячі комплекси, страх відпустити, невпевненість у собі, відсутність дозволу творити за покликом серця, боязнь побудови стосунків у парі.

Твір можна вважати своєрідним орієнтиром, посібником щодо досягнення стану ментального здоров'я. Д. Дроздовський стверджує: «Релігійно-містичний первень у "Картці Марії" виразний: це притча, у якій важлива не так подієвість, як шлях до себе, до глибини власного "Я". Тож маємо не так зовнішні колізії, скільки внутрішнє самозаглиблення, щоб урешті відкрити себе системі ірраціонально-містичних уявлень, які пропонує цей твір» [10].

Концепт «щастя» у романі О. Козинця має свою специфіку вербалізації: щастя – це почати довіряти внутрішньому голосу і світу; щастя – це взаємини, побудовані на любові і довірі; щастя – це зустріти свою людину; щастя – це батьківство; щастя – це бачити світ серцем; щастя – це робити людям добро; щастя – це займатися справою за покликанням; щастя – це творчість; щастя – це щира внутрішня молитва; щастя – це наважитися на мандрівку.

Джерелом виникнення щастя у романі «Картка Марії» є «спокій та улюблена справа, а для душі – любов» [19, с. 213].

Концепт «щастя» розкривається у творі через дихотомічний принцип світобудови: світло – пітьма, знижка – відсутність обмежень; добро – зло; стереотип – творчість; внутрішня чорнота – Божественна свобода, Вічність – мить, гармонія – хаос. Він транслюється через свідомість людини і її право на вибір: «ніколи не слухайте чужих пересудів, обривайте силою вашої радості й доброти скарги людей, які говорять вам зле про інших, про саму країну чи правителів» [19, с. 50], адже «ви сприяєте злу й підживлюєте його силу несвідомо» [19, с. 50], «проживайте кожен день, як мить Вічності, й остерігайтеся внести в нього хоча б найменшу жорстокість» [19, с. 51]. Так, Ірина, яка пройшла внутрішню трансформацію, здійснила власний вибір: «Я припинила матюкатися. Вчуся жити без осуду, зупиняти таких, якою донедавна була сама. А ще – кинула курити» [19, с. 52].

Письменник уособлює концепт «щастя» абстрактними поняттями: «віра», «любов», «культура», «талант», «знання», які передаються й метафоричним засобами «небо уважне до тебе» [19, с. 13]; «благословити світло й любов твого серця та відкрити іншим їхнє щастя через тебе» [19, с. 13]; «віра в дива» [19, с. 18]; слова, які «лікують, зігрівають, надихають» [19, с. 20], «музика природи» [19, с. 20], «Божественні звуки» [19, с. 20], «приємний тембр голосу та надзвичайно гарне й чисте мовлення» [19, с. 34], «серце родини» [19, с. 67], «храм душі» [19, с. 90; 19, с. 225], «сила світла» [19, с. 141], «час легко стирає деталі про те, як було колись, проте довше береже відчуття прекрасного» [19, с. 264].

Для позначення деструктивного стану автор використовує метафоричні конструкції: «дощі чужих сердець» [19, с. 33]; «сум крає» [19, с. 34]; незавершена ситуація, яку вже неможливо змінити, «повертається важезним каменем» [19, с. 36]; «сльози завжди тримають у панцирі сліпоти й марновірства» [19, с. 46]; «внутрішня темрява» [19, с. 135]; «внутрішня чорнота» [19, с. 219]; «хвороблива любов» [19, с. 163]; «надмірна прив'язаність» [19, с. 164]; сум в очах [19, с. 219].

О. Козинець прописує настанови для забезпечення ментального здоров'я, екологічного прояву у світі: «Кому багато дано – з того й спитають немало. Цінуй кожен день, наповнюй його творчістю. На твоє світло завжди йтимуть люди. <…>. Будь сміливий і впевнений у своїх силах, слухай своє серце та вір тому, що бачитимеш у снах й довкола. <…>. Біля тебе завжди є прояв Бога <…>. Завше дякуй за все і знай, що найкраща молитва не з книжки, а від душі! Пий більше води, гуляй на вулиці, будь активним, гарно харчуйся» [19, с. 41]. Отже, здатність адаптуватися до змін, долати труднощі, будувати здорові стосунки, відчувати себе задоволеним життям і є ознаками щасливої людини.

Концепт щастя у творі спонукає до душевного зростання, самопізнання, уміння взаємодіяти із внутрішнім світом, а через нього й екологічно із зовнішнім, сприяючи розкриттю своєї божественної суті, закладеної Творцем.

Як зазначає сам автор про роман: «Можна вірити або не вірити в казку, але якщо вона пробуджує в душі тепло й мотивує зростати, то чом би й ні? Такі книги сприяють тому, щоб довкола було більше щастя. Щастя без знижок. Бо ми його варті сповна! А картка Марії кожному дається при народженні. Важливо її віднайти в душі й прочитати напис» [25].

Висновки. Щастя в романі О. Козинця «Картка Марії» виражається через глибоке світосприйняття і пошуку гармонії з навколишнім простором у відповідності до Божественних законів – вищої системи моральних і духовних принципів. Автор описує внутрішні переживання, відчуття, розкриваючи весь спектр емоцій та почуттів, душевний стан персонажа, його прояв у реальності, які приносять щастя, його відсутність та шляхи до нього. Роман спонукає до розмислів над змістовими категоріями концепту: про цінність і сенс буття, взаємозв'язок між зовнішньою проєкцією персонажа та його фізичним станом, умінні довіряти собі та світу, бажанні творити за покликом серця, бути відкритим до стосунків, вчитися любити, розуміти, приймати і дарувати добро.

Отже, роман О. Козинця мотивує читачів до розмірковувань над концептом «щастя» та здійснює важливу місію – проєктує світло у душу кожного читача, чиє серце, як і Владове, вчиться довіряти світові та відкрите до проходження власної трансформації за карткою Марії задля отримання «щастя без знижки», тобто відчуття його сповна.

Література:

1. Що показало дослідження КМІС про українське суспільство? // https://life.pravda.com.ua/society/shchaslivih-ukrajinciv-vtrichi-bilshe-nizh-neshchaslivih-doslidzhennya-307081/

2. Гнасевич Н. Щастя як персоніфікований вимір людини // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 134–136.
3. Гурляєва Т. Любов у природі щастя: екзистенційно-гуманістичний аспект // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 140–144.
4. Барабаш С. Сучасне трактування поняття «щастя» крізь призму його етимології // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 31–34.
5. Комар О. Нейроетика та еллініcтичні філософські рецепти щастя // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 153–157.
6. Яворська-Вєтрова І. Теорія оптимального переживання як особливий погляд на «щастя» // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 285–287.
7. Максименко С. Любов як інформаційно-енергетична одиниця щастя особистості // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 179–181.
8. Наконечна М. Щастя міжособистісних взаємин // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 208–210.
9. Шарова Т. Концепція щастя або думки сучасної людини(на матеріалі повісті Галини Гузовської-Корицької «Де живе щастя: міські історії») // Українські студії в європейському контексті. № 7. 2023. С. 434–440.
10. Дроздовський Д. «Не знання породжують віру…»: рецензія на дебютний роман Олександра Козинця «Картка Марії» // https://umoloda.kyiv.ua/number/3694/164/154512/
11. Кравченко О., Козинець О., Олійник А. Оніми в романі Олександра Козинця «Картка Марії» // http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/240/6584/13773-1?inline=1
12. Олійник А. Антропоніми в романі Олександра Козинця «Картка Марії». К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 53 с.
13. Олійник А., Кравченко Л., Козинець О. Оніми в романі Олександра Козинця «Картка Марії» // International scientific conference «Current trends and fields of philological studies in the challenging reality» : conference proceedings (July 29–30, 2022. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 255–259.
14. Олійник А., Гнатюк Л. Мовна особистість письменника в сучасних лінгвістичних вимірах (на матеріалі поетичних збірок Олександра Козинця) // Тези VII Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи» (6–7 квітня 2023 року). Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ННІФ, 2023. С. 112.
15. Олійник А., Михайленко А., Глуxенко Д. Ономастикон сучасного українського роману (на матеріалі романів «Доця» Тамари Горіха Зерня, «Картка Марії» Олександра Козинця та «Чорний ворон» Василя Шкляра) // Varia XXXI Zborník abstraktov z 32. kolokvia mladých jazykovedcov (Prešov 30. 11. – 1. 12.2023). Prešov, 2023. С. 36–37.
16. Олійник А. Національні маркери творчої особистості Олександра Козинця (доповідь) // Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи: програма VIII Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених (Київ, 11–12 квітня 2024 року). Київ. С. 15.
17. Філінюк В., Григорук Н. Ономастикон поетичного календаря «Дороги світла» Олександра Козинця. Актуальні проблеми перекладознавства. №27. Хмельницький національний університет, 2023. С. 141–146.
18. Барабаш С. Концепт «любов» у романі Олександра Козинця «Картка Марії» // Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії розвитку : збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (21-23 травня 2025 року м. Одеса). Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 242–244.
19. Козинець О. Картка Марії. Київ: Видавництво Ліра-К, 2025. 288 с.
20. Карась А. Щастя як судьба, сенс, смисл і доля // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 148–152.
21. Вагаршакян Я., Ткач О. Вербалізація концепту *щастя* у художній картині Лесі Українки (текстовий матеріал мініатюри «Щастя» // https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/def52d75-f8ff-467a-a8ee-9c56993ee4d8/download
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Т. В. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
23. Завгородня О., Степура Є. Аликситимія щастя // Щастя та сучасне суспільство: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Львів, 20–21 березня 2021 р.). Львів: СПОЛОМ, 2021. С. 288–290.
24. Фрасинюк Н. І. Концепт, поняття, значення у їх взаємозв'язку та взаємодії // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71). № 4. Ч. 2. 2021. С. 68–71.
25. Петях М. Олександр Козинець про книги, душу і благословення згори // https://nspu.com.ua/novini/oleksandr-kozinec-pro-knigi-dushu-i-blagoslovennya-zgori/

Barabash S. In search of #82669: the concept of "happiness" in O. Kozynets's novel "Mary's Card"

Summary. The article examines the features of the artistic interpretation of the concept of "happiness" in the religious-mystical novel by O. Kozynets "Card of Mary". The writer highlights the issues of mental well-being, providing characters with modern tools and support technologies. O. Kozynets conveys his own vision of eternal philosophical questions regarding the relationship between grace, happiness, values, morality, choice, and freedom. The writer's creative laboratory is of considerable interest to literary critics, because the main thing for the artist is to explore the evolution of a person's mental organization, to encompass the inner spaces of the personality, its behavioral motives, feelings, and subconscious movements. In the novel "Card of Mary", the artist turns to the analysis of the needs of the inner "I", which are reflected in ideas about the world, interaction with it, and, ultimately, build certain ways of conceptualizing the world. The writer designs the plot in such a way that each character undergoes his own transformation, sometimes even painful, which results in some incomprehensible coding throughout the work #82669. Through a mysterious card, which was received by the company's lawyer, Vladislav Volodymyrovych Karpenko, various aspects of happiness are revealed. In linguoculturology, the concept of "happiness" contains historical, cultural, intellectual and emotional information. Happiness as a concept is reflected in objective reality, affects the physical and psycho-emotional state of a person, contains resources of logical and sensory-figurative cognition of the world, is an aesthetic category. O. Kozynets seeks to comprehend the very essence of this complex philosophical phenomenon, raising the problem of "happiness with a discount", that is, not in full, when a person cannot enjoy all the possibilities of life, building imaginary obstacles around himself. The work can be considered a kind of guide, a guide to achieving a state of mental health. Happiness in the novel by O. Kozynets's "Card of Mary" is expressed through a deep worldview and the search for harmony with the surrounding world in accordance with Divine laws – the highest system of moral and spiritual principles.

Key words: Oleksandr Kozynets, Maria's Card, novel, concept, happiness.

УДК 821.161.2(477):82-9
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.31

Біловус Л. І.,
доктор історичних наук,
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету

Васильків О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету

ВІД УТОПІЇ СТЕПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРИВОГИ: ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ПРИРОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XIX СТОЛІТТЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню еволюції образу природи в українській літературі XIX століття через призму екокритичної методології. Актуальність роботи зумовлена сучасним «екологічним поворотом» у гуманітаристиці, що потребує переосмислення класичної спадщини в контексті взаємин людини й довкілля. Наукова проблема полягає у відсутності системного діахронічного аналізу трансформації екологічної свідомості, зафіксованої в літературних текстах XIX століття – доби докорінних соціально-економічних зсувів (скасування кріпацтва, індустріалізація), що кардинально змінили ставлення до природи. Метою дослідження є простежити еволюцію образу природи від романтичної сакралізації до реалістичної прагматизації та натуралістичного передчуття екологічної кризи. Методологічною основою роботи є інструментарій екокритики, зокрема концепції «пасторалі/антипасторалі» (Л. Маркс), «екологічної справедливості» (Р. Ніксон) та «природи як активного агента» (Дж. Беннетт), адаптовані до аналізу українського літературного матеріалу. У ході дослідження встановлено, що еволюція образу природи пройшла три ключові етапи. На романтичному етапі (творчість Т. Шевченка) природа постає як ідеалізований, біоцентричний простір національної утопії та історичної пам'яті. На етапі реалізму (І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський) відбувається десакралізація довкілля: внаслідок аграрних реформ та проблеми екологічної несправедливості в розподілі ресурсів земля перетворюється з об'єкта духовного зв'язку на товар і причину соціального конфлікту. Кульмінацією процесу стає натуралізм кінця століття (І. Франко, І. Карпенко-Карий), який фіксує фізичне знищення природи (екоцид) внаслідок індустріалізації та розкриває ментальні передумови цього процесу в хижацькій, крайньо антропоцентричній філософії нової капіталістичної доби. Наукова новизна полягає у тому, що вперше здійснено системний діахронічний аналіз трансформації екологічної свідомості в українській літературі XIX століття. Доведено, що класичні твори є не лише соціальною критикою, а й важливим документом, що фіксує кризу взаємин людини й природи. Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів у курсах історії української літератури, культурології та екокритики для формування екологічної свідомості через осмислення національної спадщини.

Ключові слова: екокритика, українська література XIX століття, образ природи, антропоцентризм, пастораль / антипастораль, екологічна справедливість.

Постановка проблеми. Сучасна гуманітаристика, позначена «екологічним поворотом», актуалізує перегляд класичної літературної спадщини крізь призму взаємин людини й довкілля. Особливої ваги в цьому контексті набуває дослідження української літератури XIX століття – періоду, коли докорінні соціально-економічні зсуви (скасування кріпацтва, індустріалізація, зародження капіталістичних відносин) спричинили кардинальну трансформацію не лише суспільного укладу, а й екологічної свідомості. Земля перестала бути виключно сакральною цінністю і стрімко перетворювалася на товар, об'єкт експлуатації та джерело конфліктів. Якщо традиційне літературознавство розглядало образи природи переважно в ідилічному, символічному чи психологічному аспектах, то сучасна екокритична методологія дозволяє побачити в них динамічну систему, активного агента та маркер глибоких цивілізаційних змін.

Наукова проблема полягає у відсутності комплексного дослідження еволюції образу природи в українській літературі XIX століття як процесу, що віддзеркалював перехід від гармонійної єдності до прагматизації та, зрештою, до хижацької експлуатації довкілля. Практичне значення роботи визначається необхідністю формування сучасної екологічної культури через осмислення національної класики, а також інтеграції українського літературознавства у світовий екокритичний дискурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження спирається на трирівневу аналітичну рамку, що поєднує світову екокритичну теорію, її адаптацію в українській науці та критичне переосмислення традиційних підходів до вивчення літератури XIX століття.

Методологічною основою дослідження слугують фундаментальні праці західної екокритики, які заклали основи цієї дисципліни. Це, зокрема, хрестоматія під редакцією Черілл Глотфелті та Гарольда Фромма «The Ecocriticism Reader» [1] та монографія Лоуренса Бьюелла «The Environmental Imagination» [2], які визначили екокритику як вивчення зв'язків між літературою та фізичним середовищем. Теоретичний інструментарій статті формується навколо кількох ключових концепцій. Центральною є дихотомія «пастораль/анти пастораль», розроблена Лео Марксом у праці «The Machine in the Garden» [3], що дозволяє аналізувати конфлікт між ідилічним образом природи та руйнівним впливом технологій і соці-

альних змін; ця концепція є ключовою для аналізу переходу від романтичних пейзажів до реалістичних і натуралістичних дистопій. Не менш важливою є концепція «екологічної справедливості», обґрунтована Робом Ніксоном у дослідженні «Slow Violence and the Environmentalism of the Poor» [4], яка пов'язує соціальну нерівність (кріпацтво, безземелля) з деструктивними практиками природокористування, що є особливо актуальним для аналізу творів І. Нечуя-Левицького та І. Франка. Завершує цей теоретичний каркас ідея «природи як активного агента», розвинута у працях філософині Джейн Беннетт [5]. Вона дає змогу вийти за межі сприйняття природи як пасивного тла для людських драм і побачити в ній дієву силу, що реагує, мститься та впливає на хід подій.

У рамках останніх публікацій у сфері екокритики та зелених гуманітарних наук (green humanities) відзначається чітка діахронічна динаміка – від перших хвиль до планетарного екофемінізму та біокультурних досліджень. Наприклад, у 2023 році проведено бібліометричний аналіз 1615 наукових праць (Scopus, WoS), який засвідчив інтер- та трансдисциплінарне зростання екокритики з акцентом на антропоген та екологічну справедливість [6; 8]. Українські ж науковці, як-от Ю. Куманська, О. Яблонська й М. Яблонський, простежують три хвилі глобальної екокритики та «планетарний» підхід у науковому дискурсі 2023 року [8]. До того ж, монографія Л. Горболіс (2024) окреслює стан і перспективи української екокритики як системної галузі у вітчизняному літературознавстві [9].

Ці світові методологічні розробки знаходять своє застосування та розвиток в українському науковому просторі. Загальний огляд методології та її становлення в Україні представлено в працях І. В. Яковенко, яка аналізує теоретичні аспекти американської та української екокритики [7], у колективній розвідці Ю. Куманської, О. Яблонської та М. Яблонського, де окреслено сучасні тенденції та здобутки галузі [8] та праці Ю. Поліщука [10].

Конкретні моделі застосування екокритичного інструментарію до українського літературного матеріалу пропонують О. Вертипорох, розглядаючи екокритику як модель інтерпретації сучасного тексту [11], та М. Ткачук, який аналізує проблему «людина і природа» крізь призму екокритики на широкому літературному матеріалі [12]. Важливим є також дослідження Н. М. Філяніної, що позиціонує екологічну літературу як гуманітарну відповідь на виклики сучасності [13].

Цей екокритичний підхід доповнює, але водночас і переглядає багату традицію аналізу образу природи в українському літературознавстві. Так, у працях класиків від Михайла Возняка до Дмитра Чижевського та Івана Дзюби й Миколи Жулинського, пейзаж XIX століття ґрунтовно проаналізовано, проте переважно в кількох ключових аспектах. Для Івана Дзюби, наприклад, природа у творчості Т. Шевченка є насамперед потужним символом національної ідентичності та незламності духу [14]. Інші дослідники, продовжуючи традицію психологічної школи, трактували її як засіб розкриття внутрішнього світу персонажів через психологічний паралелізм. Для науковців (Дмитро Чижевський) вона поставала важливою естетичною категорією, що маркувала стильові домінанти доби, зокрема романтичну «сублаймність» (величне) [15].

Однак, попри всю наукову цінність цих підходів, вони, як правило, залишають поза фокусом динаміку зміни ставлення до довкілля як безпосередній наслідок докорінних соціально-економічних чинників. Відсутня цілісна наукова розвідка, яка б простежила шлях української літератури від романтичної утопії гармонії з природою до реалістичного конфлікту за неї і, зрештою, до натуралістичного передчуття екологічної катастрофи. Саме цю лакуну покликане заповнити наше дослідження, розглядаючи природу не лише як символ чи тло, а як активного учасника соціально-екологічної драми епохи.

Мета статті – простежити еволюцію образу природи в українській літературі XIX століття – від романтичної сакралізації до реалістичної прагматизації та натуралістичного передчуття екологічної кризи – через призму екокритичної методології.

Виклад матеріалу. В українському романтизмі, що розвивався в умовах бездержавності та імперського тиску, природа перетворилася на один із центральних смислових кодів національної культури. Вона стала не просто тлом, а своєрідним палімпсестом, на якому «дух народу», за висловом дослідників, вписував свою історію та ідеали [13]. Позбавлені власних політичних інституцій, романтики шукали вищу істину та джерело національного духу в єдності з рідними ландшафтами. Цей сакралізований простір концептуалізувався у двох ключових вимірах: як гармонійна пасторальна утопія, що втілювала ідеал «дому буття», та як велична, «сублаймна» природа, що зберігала історичну пам'ять нації [15].

Вершиною ідеалізованого, гармонійного світу, що став культурним архетипом, є поезія Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» (1847). Її значення посилюється контрастом між ідилічним змістом та трагічними обставинами написання – ув'язненням у петербурзькому казематі. Цей текст є квінтесенцією пасторальної мрії, що моделює досконалий мікрокосм, де людина і довкілля перебувають у стані абсолютної, неконфліктної єдності. Шевченко створює єдиний аудіовізуальний образ, де всі елементи існують у нерозривній єдності:

Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть [16].

Тут природа не виконує службову функцію тла – вона є самою умовою та субстанцією щастя. Людська праця («плугатарі з плугами йдуть») органічно перетікає у відпочинок («матері вечерять ждуть»), а звуки природи («хрущі... гудуть») зливаються з людським співом. Це, по суті, художнє втілення біоцентричної гармонії, ідеалу, протиставленого жорстокій соціальній та політичній реальності імперії. Як влучно зауважують дослідники, сила цього тексту полягає в його геніальній простоті, що створює образ онтологічної повноти [10], моделюючи ідеальну національну утопію.

Проте українська романтична природа – це не лише тихий райський сад. Її друга, не менш важлива іпостась – це грізна, динамічна стихія, що уособлює нестримну силу та зберігає пам'ять про героїчне минуле. Цей аспект, який можна означити як «сублаймний» (величний) [15], яскраво втілений у знаменитому вступі до балади «Причинна» (1837):

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма [17].

У цих рядках природа постає не просто в стані бурі, а як розгнівана, «сердита» істота. Це не звичайний психологічний паралелізм; тут Дніпро є самостійним, могутнім активним агентом (у термінології Джейн Беннетт [5]), що відображає

і космічний хаос, і людську трагедію. Для романтиків такі топоси, як Дніпро, безкрайній Степ та розкидані по ньому козацькі Могили, перетворювались на сакральні хронотопи – простори, де час ніби спресовується, поєднуючи сучасність із героїчною минувшиною. Як вказує І. В. Яковенко, посилений інтерес до козацьких літописів стимулював бачення Степу як простору абсолютної волі, а Могил – як живих свідків козацької слави [7]. Таким чином, природа ставала живим архівом, що надійно зберігав те, що намагалась стерти імперська ідеологія.

Як бачимо, на романтичному етапі природа виконувала компенсаторну й ідеацієтворчу функцію. Вона поставала або як пасторальна модель гармонійного співжиття, або як велична, наділена пам'яттю сцена, на якій розгорталася історична драма нації. Хоча цей світ і був антропоцентричним за своїм призначенням (його цінність вимірювалась значенням для людини, роду, нації), він утверджував ідеал нерозривної, майже містичної єдності з довкіллям. Саме ця гармонійна утопія, вибудувана на перетині пасторалі та історичного сублайму, буде нещадно деконструйована і зруйнована в літературі наступної, реалістичної доби.

Якщо український романтизм конструював образ природи як ідеальної, сакральної сутності, то реалізм другої половини XIX століття, навпаки, здійснює її тотальну десакралізацію. Цей процес був прямо зумовлений соціально-економічними потрясіннями епохи. Селянська реформа 1861 року, попри формальне скасування кріпацтва, не вирішила ключової проблеми – земельної. Малоземелля, юридичні та економічні утиски породили «земельний голод», що, як свідчать історичні джерела [18], став визначальним чинником селянського життя. У літературі це призвело до того, що земля з об'єкта духовного зв'язку перетворилася на об'єкт жадання, власності та, зрештою, виснажливого конфлікту. Письменники-реалісти, прагнучи до «правдивого зображення життя», не могли оминути цієї трансформації, що зруйнувала патріархальну утопію й оголила нові соціальні виразки [19; 20].

Блискучим художнім свідченням цього процесу є соціально-побутова повість-хроніка Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» (1878). На перший погляд, це твір про родинні чвари, але його глибинна пружина – боротьба за ресурс, за землю та її плоди. Тут романтична пасторальостаточно поступається місцем городу як полю бою. Центральним символом цієї нової, антипасторальної реальності стає груша. Вона перестає бути просто деревом, що родить солодкі плоди як дар природи, а перетворюється на прикордонний стовп, юридичний прецедент і каталізатор руйнації родинних зв'язків. Дріб'язкова суперечка про те, *«чия груша, того й грушки»*, віддзеркалює крах ціннісної системи, де приватновласницький інстинкт виявляється сильнішим за родинну любов. І. Нечуй-Левицький геніально демонструє, як земельна власність, що мала б бути основою добробуту, за умов соціальної несправедливості й обмеженості ресурсу стає джерелом «хатньої війни». Кульмінацією є сцена мовчазної ворожнечі між братами: «*Вся Кайдашева сім'я мовчала. Настала така тиша, наче в хаті нікого не було. Два сини стояли один проти другого, важко дишучи. Їх грізний погляд, здавалось, пронизував один одного наскрізь»* [21].

Тут конфлікт через матеріальне (мотовило) є лише наслідком глибшої проблеми – бажання кожного сина бути повновладним господарем на своїй частині землі, що символічно поширюється на всю садибу. Так повість фіксує трагікомічну ситуацію, де соціальна нерівність, породжена несправедливим розподілом землі, кодифікує неекологічну у своїй суті поведінку: людина починає ворогувати з людиною через об'єкт природи, перетворений на товар.

Ще трагічнішого, глибинного виміру ця проблема набуває у повісті «Fata Morgana» Михайла Коцюбинського (перша частина – 1904). Якщо у І. Нечуя-Левицького земля є причиною побутового конфлікту, то у М. Коцюбинського вона стає фатальною мрією, ілюзією, що веде до саморуйнації особистості та соціального вибуху. Назва повісті символічна: земля, якої так прагнуть селяни, виявляється маревом, міражем [22]. Для головних героїв, Андрія та Маланки Воликів, земля – це альфа й омега їхнього існування, але їхній зв'язок із нею вже не гармонійно-духовний, а екзистенційно-економічний. Маланка буквально обожнює землю, але це любов не вільна, а голодна, що народжена злиднями: «*Яка ти розкішна, земле... Весело засівати тебе хлібом, прикрашати зелом, заквітчати квітами»* [22].

Це вже не спокійна гармонія романтиків, а пристрасне, майже хворобливе прагнення володіти. Прагнення, доведене до крайньої межі, руйнує людську психіку та соціальні зв'язки, роблячи людей ворогами. З екокритичного погляду, це яскравий приклад екологічної несправедливості, про яку пише Роб Ніксон [4]: несправедливий розподіл головного ресурсу (землі) веде до соціальної катастрофи, що виливається у стихійному бунті та руйнуванні панського маєтку. Земля, мрія про яку мала б давати життя, стає причиною насильства та смерті.

Тобто література реалізму зафіксувала болісний перехід, у якому природа втратила свою символічну недоторканність. І «Кайдашева сім'я», і «Fata Morgana» демонструють, як об'єкт, що раніше символізував гармонію та історичну пам'ять, стає об'єктом власності, причиною розбрату та руйнівної пристрасті. Цей процес відображав не лише кризу патріархального світу, а й підготовку ґрунту для нового, ще більш хижацького етапу взаємин людини з природою, що розгорнеться в індустріальну епоху.

Якщо реалізм зафіксував перетворення природи на об'єкт власності й конфлікту, то натуралізм, що з'явився наприкінці XIX століття, пішов ще далі. Він оголив найбільш брутальний етап взаємин людини з довкіллям – етап хижацького видобутку та промислового знищення, що став передвісником сучасних екологічних криз. Саме в цей час, в епоху стрімкого розвитку промисловості [23], література фіксує не просто десакралізацію землі, а її фізичне розчленування та отруєння. Це світ, де крайній антропоцентризм сягає своєї межі, а природа перетворюється з ресурсу на мовчазну, але грізну жертву людської жадоби.

Найбільш показовим і хрестоматійним для екокритики твором є соціальний роман Івана Франка «Борислав сміється» (1881–1882). Цей твір, породжений враженнями письменника від «нафтової лихоманки» в Галичині [24], є, по суті, першим українським екологічним романом-катастрофою. І. Франко з документальною точністю змалював індустріальне пекло. Природа Бориславa – це вже не ідилічний пейзаж, а крайня форма анти пасторалі. І. Франко детально описує цей зруйнований ландшафт: *«Ціле побовисько! Ями, одна обік другої, мов свіжі могили... Земля під ногами чорна, слизька, скрізь пообливана нафтою, посипана шматками озокериту... Повітря тут важке, наповнене випарами нафти, димом із комінів... Сонце не мало сили пробити тої густої заслони і стояло вгорі, мов крівавe,*

мутне око» [25]. Цей опис є свідченням тотального знищення довкілля: земля перетворена на «побовисько», «свіжі могили», повітря отруєне, а сонце – «кріваве, мутне око». Земля, розрита тисячами ям і свердловин [26], перетворена на багно, просякнуте нафтою, втрачає свою первинну, життєдайну функцію. Сам Борислав постає «головним героєм повісті» [27] – містом гноблених і нещадно експлуатованих людей на тлі знищеного довкілля. У цьому описі І. Франко не просто створює похмуре тло. Він показує *екоцид* – цілеспрямоване вбивство екосистеми заради прибутку. «Чорне золото» стає прокляттям. Вода і земля отруєні, повітря насичене шкідливими випарами [27; 28]. Важливо, що І. Франко, наділяючи природу рисами натуралістичного фатуму, зображує її не лише як пасивну жертву, а і як активного агента відплати. Вона мститься своїм мучителям: вибухає пожежами, отруює, чинить опір. Концепція екологічної справедливості [4] тут розкривається повною мірою: соціальне дно, на якому опинилися робітники, дзеркально відображає стан землі, яку вони змушені руйнувати.

Якщо І. Франко показує фізичний процес екологічної катастрофи, то Іван Карпенко-Карий у трагікомедії «Хазяїн» (1900) препарує саму ментальність, що уможливлює таку катастрофу. Головний герой, мільйонер-землевласник Терентій Пузир, є ідеальним втіленням крайнього, вульгарного антропоцентризму [29]. Для нього земля, природа, живі істоти не мають жодної самостійної цінності й розглядаються виключно через призму «стяжання для стягання», як визначив ідею п'єси сам автор [30]. Він володіє «цілим князівством» землі [30], але ця власність не приносить ані йому, ані довкіллю нічого, окрім виснаження. Його знаменита фраза про економію на лікуванні гусей є філософською квінтесенцією цієї руйнівної логіки: «*Як дать копочку, то може і виживе, а як не дать, то і так пропаде!.. А на яку суму овса дасте? На п'ять тисяч? Значить, гуска стоятиме вісім карбованців! Ні, хай краще пропаде!»* [30]. У цій репліці оголюється логіка капіталу, для якої життя (гуска) є лише статтею витрат. Ця сама логіка поширюється на все: на робітників, яких він годує гірше за собак, і на землю, яку нещадно експлуатує, ігноруючи її виснаження. Прізвище «Пузир» є характеристикою персонажа, що уособлює ту саму сліпу жадобу, яка у Франковому Бориславі вже перетворила ландшафт на пекло. Як зазначав сам І. Карпенко-Карий, його комедія «дуже серйозна», бо викриває соціальні процеси його часу, де становлення нової буржуазії відбувалося за рахунок руйнування і природи, і людських душ [31].

Отже, на прикладах творчості Івана Франка та Івана Карпенка-Карого українська література кінця XIX століття завершує трагічну траєкторію: від конфлікту *за* землю до її тотального підкорення та знищення. «Борислав сміється» демонструє фізичні наслідки цього процесу, а «Хазяїн» – його ментальне коріння, уособлене в хижацькій філософії Пузиря. Ці твори постають не лише соціальною критикою, а й глибоким екологічним попередженням, художнім діагнозом тієї нової капіталістичної ментальності, що розглядає природу виключно як ресурс для виснаження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що образ природи в українській літературі XIX століття зазнав кардинальної, трагічної еволюції, яка віддзеркалювала глибинні соціально-економічні та ментальні зсуви епохи. Ця трансформація вела від романтичної утопії гармонійного співіснування до реалістичної та натуралістичної дистопії, що відобразила глибоку екологічну тривогу напередодні індустріальної доби. Література зафіксувала не просто зміну пейзажу, а злам у свідомості, трагічний перехід від сакрального до прагматичного, а згодом – і до хижацького ставлення до довкілля.

Дослідження продемонструвало, що ця еволюція пройшла три ключові етапи, що відповідають домінуючим літературним напрямам. *Романтизм* сконструював ідеалізований, біоцентричний образ природи як сакрального простору національної утопії та історичної пам'яті (Т. Шевченко). Наступний етап, пов'язаний із *реалізмом*, ознаменувався десакралізацією довкілля: під тиском соціально-економічних змін, зокрема проблеми екологічної несправедливості в розподілі землі, природа перетворилася з джерела гармонії на об'єкт конфлікту (І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський). Кульмінацією цього процесу став *натуралізм*, що зафіксував фізичне знищення природи внаслідок індустріалізації та розкрив ментальні передумови екоциду в хижацькій, крайньо антропоцентричній філософії нової капіталістичної доби (І. Франко, І. Карпенко-Карий).

Застосування екокритичного підходу дозволило вийти за межі традиційного розгляду пейзажу як тла чи символу і побачити в природі динамічну систему, активного учасника соціальних процесів. Література XIX століття, як показав аналіз, виявилася надзвичайно чутливою до наслідків зміни взаємин «людина-природа». Вона задокументувала втрату гармонії, зафіксувала народження конфлікту за ресурс і, зрештою, винесла вирок хижацькій експлуатації довкілля. Таким чином, літературні дистопії українського реалізму та натуралізму стали не лише художньою реакцією на соціальні зміни, а й тривожним прологом до глобальних екологічних викликів XX та XXI століть, підтверджуючи здатність мистецтва пророкувати майбутні катастрофи. Водночас варто звернути увагу на можливі упередження екокритичного підходу – надмірне ретроспективне нав'язування сучасної екосвідомості авторам XIX ст. Така обережність є методологічно виправданою і допомагає уникнути анахронізму в аналізі. Також доцільно підкреслити, що хоча глобальні дослідження демонструють рух уперед (наприклад, cryocriticism, blue ecocriticism, емпірична екокритика), український екокритичний дискурс має всі шанси інтегруватися у ці тенденції, уникаючи спрощень і етноцентричних моделей.

Проведене дослідження також відкриває широкі перспективи для подальших наукових розвідок. Зокрема, можливим є розширення аналізованого матеріалу за рахунок творчості інших письменників (Панас Мирний, Олена Пчілка) та детальніший аналіз екологічної проблематики у творчості Лесі Українки, де «Лісова пісня» пропонує унікальну модерністську візію взаємин людини й природи. Перспективним є також продовження діахронічного аналізу в XX столітті для вивчення літературної реакції на радянську індустріалізацію, колективізацію та Чорнобильську катастрофу. Окрім того, продуктивним є застосування інтерсекційного екокритичного підходу, зокрема екофеміністичного. Глобальні тренди показують, що аналіз літературних текстів через призму гендер-екології відкриває нові горизонти для осмислення взаємодії людини, природи та соціальних нерівностей. В українському контексті застосування цього підходу до жіночої прози XIX ст. (Олена Пчілка, Марко Вовчок) може стати вагомим імпульсом у майбутніх екофеміністичних студіях.

Література:

1. Glotfelty C., & Fromm H. (Eds.). The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology. University of Georgia Press, 1996. URL: https://books.google.com.ua/books?id=eJj4RlFKWCoC&pg=PR5&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false
2. Buell L. The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture. The Belknap Press of Harvard University Press, 1995. 24 p. URL: https://www.graduateschools.uni-wuerzburg.de/fileadmin/43030300/Heise-Materialien/Buell_representing_environment.pdf
3. Marx L. The Machine in the Garden: Technology and the Pastoral Ideal in America. Oxford University Press, 1964. 423 p. URL: https://www.scribd.com/document/436434793/Leo-Marx-The-Machine-in-the-Garden-Technology-and-the-Pastoral-Ideal-in-America-Oxford-University-Press-2000-Copy
4. Nixon R. Slow Violence and the Environmentalism of the Poor. Harvard University Press, 2011. 368 p. URL: https://southwarknotes.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/10/slow-violence-and-the-environmentalism-of-the-poor.pdf
5. Bennett J. Vibrant Matter: A Political Ecology of Things. Duke University Press, 2010. 200 p. URL: https://www.paradigmtrilogy.com/assets/documents/issue-02/jane-banette--vibrant-matter.pdf
6. Yadav C., & Sinha J. Exploring the evolution of ecocriticism: A bibliometric study and literature review. *Multidisciplinary Reviews*. 2024. № 7 (12), 2024304. URL: https://doi.org/10.31893/multirev.2024304
7. Яковенко І. В. Літературні екокритичні студії в США та Україні: теоретичні аспекти. *Кременецькі компаративні студії : науковий часопис* / ред.: Д. Чик, О. Пасічник. Кременець : Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, 2019. Вип. IX. С. 201–212.
8. Куманська Ю., Яблонська О., Яблонський М. Екокритичні студії: світові тенденції та українські здобутки. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2024. Вип. 36. С. 20–26.
9. Горболіс Л. М. Екокритика: методологічна інтеграція, взаємодія, інтерпретація : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 209 с.
10. Поліщук Ю. Волинські романи Володимира Лиса з погляду екокритики. *Bibliotekarz Podlaski*. 2023. № 2 (LIX). С. 175–181. DOI: https://doi.org/10.36770/bp.806
11. Вертипорох О. Екокритика як модель інтерпретації сучасного художнього тексту (на матеріалі романістики Євгена Пашковського). *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2021. Вип. 36, Т. 1. С. 122–127. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-18
12. Ткачук М. Людина і природа в українській літературі крізь призму екокритики. *Слово і Диво*. 2013. № 6. С. 52–56. URL: https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/13-0611.pdf
13. Філяніна Н. М. Екологічна література як гуманітарна відповідь на екологічні виклики. *Схід.* 2015. № 4 (136). С. 85–90. URL: http://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/19623
14. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 718 с.
15. Чижевський Д. І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1956. 511 с.
16. Шевченко Т. Садок вишневий коло хати. URL: https://osvita.ua/school/literature/sh/78476/
17. Шевченко Т. Причинна. URL: https://osvita.ua/school/literature/sh/78503/
18. Економічна історія: реферат. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/econom_history/24637/
19. Реалізм у літературі: коли правда життя стає мистецтвом. URL: https://vseosvita.ua/blogs/realizm-u-literaturi-koly-pravda-zhyttia-staie-mystetstvom-105799.html
20. Реалізм в українській літературі. URL: https://naurok.com.ua/prezentaciya-realizm-v-ukra-nskiy-literaturi-300166.html
21. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я. URL: http://ukrbooks.com/ua/Kajdasheva_simja/
22. Коцюбинський М. М. Fata morgana : повість. Київ : Дніпро, 1980. 123 с. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1066
23. Мельник С. І. Еколого-географічний аналіз стану геокомплексів Бориславського нафтового родовища: дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 101 «Екологія» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 85 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/duploma-Melnyk-101-21.pdf
24. Екологічна катастрофа: Борислав давно вже не сміється. *Рідна країна : світоглядний портал*. 2017. URL: https://ridna.ua/2017/11/ekolohichna-katastrofa-boryslav-davno-vzhe-ne-smijetsya/
25. Франко І. Борислав сміється. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=625
26. Кучманич Н. Оцінка забруднення атмосферного повітря вуглеводнями території Бориславського нафтогазового родовища. Актуальні проблеми гуманітарних наук. 2012. № 1. С. 461–463.
27. Чорне золото в Бориславі: прибуток, тягар чи катастрофа? *Дрогобиччина – новини краю*. 2019. URL: https://drogmedia.net.ua/2019/05/16/chorne-zoloto-v-bory-slavi-pry-butok-tyagar-chy-katastrofa/
28. Аналіз екологічного стану ґрунтів антропогенно змінених екосистем міста Борислава. Екологічні науки. 2021. № 1 (34). С. 3–9. DOI: https://doi.org/10.32782/2450-8640.2021.1.1.
29. Художня картина світу в п'єсах Івана Карпенка-Карого та особливості вивчення творчості митця на уроках української літератури : кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістра / І. І. Криштопа; наук. керівник Н. Є. Коломієць; Криворізький державний педагогічний університет, каф. української та зарубіжної літератури. Кривий Ріг, 2024.
30. Карпенко-Карий І. Хазяїн : комедія в 4-х діях. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1006
31. Жанр, засоби сатири, центральний персонаж, психологічне вмотивування його вчинків, трагікомізм п'єси І. Карпенка-Карого «Хазяїн». URL: https://studfile.net/preview/9257914/page:37/
32. Мельник П. В. Рельєф та ландшафти межиріччя Тимениці і Бистриці (у межах Дрогобицько-Бориславського промислового району) та їх сучасний екологічний стан : дипломна робота. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 76 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/duploma-Melnyk-101-21.pdf
33. «Дуже серйозна комедія» Івана Карпенка-Карого «Хазяїн». URL: https://sml.licey.org.ua/news/08-47-26-09-01-2023/
34. Горбунова В. В. Розвиток соціальної психології у творчості І. Я. Франка. *Актуальні проблеми психології, соціології та соціальної роботи*. 2012. № 1. С. 336–340. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/1_2012/64.pdf

Bilovus L., Vasylkiv O. From the steppe utopia to ecological anxiety: the evolution of the image of nature in 19th-century Ukrainian literature

Summary. The article explores the evolution of the image of nature in 19th-century Ukrainian literature through the lens of ecocritical methodology. The relevance of this research stems from the current «ecological turn» in the humanities, which necessitates a rethinking of classical literary heritage in the context of human–environment relations. The scholarly problem lies in the lack of a systematic diachronic analysis of the transformation of ecological consciousness as reflected in 19th-century literary texts – a period marked by profound socio-economic shifts (such as the abolition of serfdom and industrialization) that radically altered humanity's relationship with nature.

The study aims to trace the evolution of the image of nature from romantic sacralization to realist pragmatization and, eventually, to a naturalist premonition of ecological crisis. The methodological framework is based on ecocriticism, particularly the concepts of «pastoral/anti-pastoral» (L. Marx), «environmental justice» (R. Nixon), and «nature as an active agent» (J. Bennett), adapted for the analysis of Ukrainian literary material.

The research identifies three key stages in the development of the image of nature. During the Romantic period (e.g., the works of Taras Shevchenko), nature is portrayed as an idealized, biocentric space of national utopia and historical memory. In the Realist phase (e.g., Ivan Nechui-Levytskyi, Mykhailo Kotsiubynskyi), the environment undergoes desacralization: as a result of agrarian reforms and issues of environmental injustice in the distribution of resources, the land shifts from a spiritual entity to a commodity and source of social conflict.

The culmination of this process is seen in the late-century Naturalism of writers such as Ivan Franko and Ivan Karpenko-Karyi, which records the physical destruction of nature (ecocide) due to industrialization and reveals the mental and philosophical premises of this process in the predatory, strongly anthropocentric worldview of the new capitalist age.

The novelty of this study lies in its first comprehensive diachronic analysis of the transformation of ecological consciousness in 19th-century Ukrainian literature. It demonstrates that classical literary works serve not only as instruments of social critique but also as vital documents that capture the crisis in human–nature relations. The practical significance of the article lies in the potential application of its findings in courses on the history of Ukrainian literature, cultural studies, and ecocriticism, contributing to the formation of ecological awareness through the interpretation of national literary heritage.

Key words: ecocriticism, 19th-century Ukrainian literature, image of nature, anthropocentrism, pastoral/anti-pastoral, environmental justice.

УДК 821.09-043.5(477+438)"19/20"
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.32

Гайданка Т. М.,
аспірант кафедри словацької філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ільков Д. І.,
аспірант кафедри словацької філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ В ЕПОХУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: СПРОБА ПЕРІОДИЗАЦІЇ

Анотація. У статті запропоновано нову періодизацію польсько-українських літературних взаємин, що охоплює період від здобуття Україною незалежності до сьогодення. Актуальність теми зумовлена необхідністю перегляду традиційних підходів до інтерпретації міжкультурного діалогу в контексті глибоких суспільно-політичних зрушень останніх десятиліть – зокрема краху комуністичних режимів, формування української державності, активізації євроінтеграційного вектора, Революції гідності та повномасштабної війни Росії проти України. Запропонована структура охоплює чотири ключові етапи: період діалогу на тлі трансформацій (1989–1997), фазу відкритого порозуміння (1997–2013), фазу зближення після подій 2013–2014 років (2014–2021), а також новітній етап підтримки та солідарності, що розпочався після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році. Автори простежують еволюцію дискурсу в обох літературах, акцентуючи на зміні уявлень про «іншого», оновленні образів України в польському культурному просторі та зростанні зацікавлення польськими текстами в українському літературному полі. Проаналізовано репрезентацію спільного минулого, реконфігурацію національних ідентичностей та ролі літератури як інструменту культурного порозуміння в умовах воєнних викликів. Особливу увагу приділено фігурі Юрія Лободовського як символу культурного зближення між двома народами, а також творчості Ольги Токарчук як вияву нової етики польської гуманітаристики, що сприяє переосмисленню історичних травм та розбудові взаємної довіри. У контексті аналізу виокремлено як інституційні, так і індивідуальні чинники діалогу. Розглянуто трансформацію читацьких стратегій та перекладацьких практик у міжкультурному просторі. Матеріали дослідження можуть бути використані в компаративістиці, культурології та сучасній полоністиці.

Ключові слова: польсько-українські взаємини, літературні зв'язки, періодизація, епоха незалежності, пострадянський період, Юзеф Лободовський, Ольга Токарчук.

Постановка проблеми. Польсько-українські літературні взаємини є предметом активного міждисциплінарного вивчення, оскільки вони становлять важливий компонент гуманітарного діалогу між двома народами. Дослідження в цій галузі охоплюють як історичні аспекти рецепції, так і новітні процеси трансформації образів та смислів в умовах зміненої політичної реальності. Незважаючи на наявність окремих ґрунтовних праць, сучасна гуманітаристика ще не сформувала нової періодизації польсько-українських літературних взаємин у пострадянську добу. У зв'язку з цим актуальним є розроблення моделі, яка б враховувала суспільно-політичні зміни, еволюцію дискурсу та культурну динаміку взаємного образу в обох літературах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині XX століття значну роль у формуванні польсько-українського гуманітарного порозуміння відігравав польський еміграційний часопис «Kultura» (Рим, Париж), що був не лише простором публіцистичного осмислення українського питання, а й важливою трибуною для конструктивного діалогу між інтелектуалами обох країн. Саме завдяки часопису «Kultura» формувався образ України як європейської, суверенної держави, що сприяло поступовому подоланню бар'єрів і в польсько-українських взаєминах.

Серед наукових праць, що висвітлюють історичний вимір цих взаємин, слід виокремити дослідження Г. Грабовича [1], який окреслює культурно-цивілізаційні виклики польсько-українського діалогу, та Б. Гончаренка [2], який аналізує образ українця в польській літературі і поляка – в українській. Важливими для розуміння імагологічного підґрунтя є праці Г. Корбича [3] та М. Гарбузюк [4], яка у своїй монографії досліджує стратегії репрезентації України в польському театральному дискурсі XIX століття.

Рецепцію польської літератури в українській критиці XX століття проаналізовано в дисертації О. Дирибало [5], а літературно-історичні джерела польсько-українського порозуміння – в текстах Ю. Лободовського [6], якого можна вважати ідеологічним попередником гуманітарного зближення Польщі та України.

У пострадянську добу спостерігається активізація літературного обміну між двома культурами. Часопис «Посестри. Українська та польська література», створений після 2022 року, став важливою культурною ініціативою, що забезпечує платформу для публікації художніх і критичних текстів, які висвітлюють досвід війни, еміграції, ідентичності, а також посилюють взаємне розуміння між українськими та польськими авторами. Його роль полягає не лише в підтримці українських голосів у Європі, а й у спільному рефлексуванні над спільними травмами й історичними викликами [7].

Метою дослідження є створення періодизації польсько-українських літературних взаємин у пострадянський період, що відображає еволюцію культурної взаємодії в умовах політичних змін, трансформації ідентичностей та зростання гуманітарної солідарності.

Потребують детальнішого розгляду:

1. Основні етапи розвитку польсько-українських літературних контактів у період від 1989 року до сьогодення.

2. Суспільно-політичні чинники, що вплинули на динаміку міжлітературної взаємодії – зокрема, розпад комуністичної системи, здобуття Україною незалежності, Революцію гідності, російсько-українську війну.

3. Періодизація, що відображає зміни у характері та змісті польсько-українського літературного діалогу.

4. Роль окремих знакових постатей, зокрема Юзефа Лободовського та Ольги Токарчук, у формуванні нового гуманітарного бачення ідей зближення та співпраці між двома культурами.

5. Особливості репрезентації образу України в польському літературному просторі та динаміку рецепції польської літератури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Г. Грабович зауважує, що в історії польсько-українських літературних взаємин варто виділити чотири основні періоди або фази, що більш-менш однаково характеризують обидві літератури:

1. Ранній період – від останніх десятиліть XVI ст. до XVIII ст.

2. Романтичний період (із передромантизмом) – перша половина XIX ст.

3. Постромантичний період – від середини XIX ст. до Другої світової війни.

4. Післявоєнний період – від 1945 року до сучасності (станом на 1980 р.) [1, с. 138–169].

Ранній період (кінець XVI–XVIII ст.) відображає початок польсько-українських літературних взаємин. Він охоплює пізній польський Ренесанс і більшу частину барокової доби в обох літературах. Попри розмитість хронологічних меж, цей період відзначається відносною цілісністю завдяки існуванню спільного політичного й культурного простору Речі Посполитої. Визначальну роль у формуванні літературної взаємодії відігравали спільні інституції та ідеологія, що створювали умови для глибокого взаємовпливу польської й української культур.

Романтичний період (перша половина XIX ст.) охоплює романтичну добу разом із передромантизмом. Це – найбільш цілісний етап у польсько-українському літературному діалозі. Спільна естетична платформа, характерна для романтизму, – поетика, світогляд, літературні постулати – зумовила інтенсивний обмін ідей між письменниками обох народів. Цей період сформував образ спільного літературного бачення й емоційно-ціннісної спільності, попри деякі відмінності в національних контекстах.

Постромантичний період тривав майже сто років – ***від середини XIX ст. до кінця Другої світової війни***. На перший погляд він виглядає фрагментарним, адже охоплює різноманітні етапи літературного розвитку: реалізм, позитивізм, модернізм, символізм і постсимволістські течії. Проте, якщо дивитися не лише на стильові особливості, а на глибинні культурні структури сприйняття, цей період виявляє певну тяглість. До 1939 року значна частина українських земель входила до складу Польщі, що забезпечувало специфічну спільність історичної пам'яті, ментальних моделей та літературного досвіду, як для українців, так і для поляків.

Післявоєнний період – від 1945 р. до сьогодення (станом на 1980 рік) – позначений остаточним розривом із можливою спільною польсько-українською традицією. Політичне розмежування, зумовлене повоєнними декретами, спричинило і культурне віддалення. Літературні взаємини набули формального характеру: обмежувалися переважно перекладами та літературознавчими студіями. З українського боку більш активно перекладали твори польської літератури (М. Рильський, М. Бажан, І. Драч та інші), тоді як польська наука виявляла порівняно слабший інтерес до української тематики, часто сприймаючи її крізь радянську перспективу. Попри це, деякі польські письменники (А. Кусневич, М. Стрийковський, Є. Гарасимович) зверталися до тем складного польсько-українського минулого з інтерпретативною глибиною, намагаючись осмислити спільні травми та подолати історичні стереотипи. Водночас масова література закріплювала вульгаризовані образи українців, зображуючи їх як «ворожий інший». На противагу цьому, поезія Є. Гарасимовича, насичена спогадами про зниклий українсько-лемківський світ, стала спробою зберегти бодай символічну тяглість колишньої духовної єдності [1, с. 138–169].

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році польсько-українські літературні взаємини пройшли кілька значущих фаз, які відображали не лише культурні, а й політичні та суспільні трансформації обох країн. Через це, на нашу думку, є нагальна потреба в новій періодизації.

Після 1991 року в Україні розпочався складний і тривалий процес державного й національного становлення. Цей період супроводжувався серйозними економічними труднощами, політичною нестабільністю, а також активними пошуками нової ідентичності. У суспільстві зростала увага до власної історії, культури та мови, що відбивалося і в літературному процесі. Українські письменники, критики й культурні діячі отримали змогу вільно висловлювати думки, публікувати твори без цензури, а також налагоджувати міжнародні зв'язки. У 1990-х роках українська література переживала фазу оновлення, відходу від соцреалістичних канонів і освоєння нових тематичних, естетичних і жанрових горизонтів. Значну роль відігравали незалежні видавництва, літературні часописи, молодіжні творчі об'єднання, фестивалі, зокрема міжнародного характеру.

У Польщі в цей час відбувалися масштабні демократичні зміни: з 1989 року почалася трансформація від комуністичного режиму до демократії і ринкової економіки, а також процес інтеграції до Європейського Союзу, який завершився приєднанням в 2004 році. Одночасно в культурній політиці України почав формуватися вектор на інтеграцію в європейський простір, що відкрило нові можливості для співпраці з Польщею, яка першою серед інших держав визнала незалежність України. Саме Польська Республіка стала одним із головних партнерів у гуманітарній сфері, відкривши свій ринок для української літератури та сприяючи перекладам українських авторів. Ці політичні та суспільні зміни сприяли активізації культурного діалогу і спрямували взаємини обох країн у нове русло.

Пропонуємо таку альтернативну періодизацію польсько-українських літературних взаємин кінця XX – початку XXI ст.:

1. Період діалогу на тлі трансформацій (1989–1997).

2. Період відкритого порозуміння (1997–2013).

3. Період зближення після Революції гідності (2014–2021).

4. Період підтримки після повномасштабного вторгнення Росії на території України (від 2022 р.).

Період діалогу на тлі трансформацій (1989–1997) можна охарактеризувати пробудженням інтересу до української куль-

тури в Польщі та польської – в Україні на тлі падіння «залізної завіси», а також першими спробами взаємного осмислення складного історичного спадку. На нашу думку, передумови до цього діалогу склалися завдяки Юзефу Лободовському (1909–1988) – польському поетові, перекладачу та публіцисту, який ще задовго до здобуття Україною незалежності виступав послідовним захисником української справи. Його творча, публіцистична та перекладацька діяльність (перекладав твори Т. Шевченка, П. Тичини, Є. Маланюка, О. Олеся), а також відкритий протест проти репресій радянської влади щодо українців у міжвоєнний і повоєнний періоди, стали моральною й інтелектуальною передумовою до початку нового діалогу між польською та українською культурами в посткомуністичну добу. Саме на початку 1990-х років спадщина Ю. Лободовського була переосмислена та повернена до польсько-українського культурного простору. Завдяки постійній присутності України в його творчості та захисту українського народу в часи, коли це було не тільки політично невигідно, але ще й небезпечно, Ю. Лободовського можна вважати передвісником нового етапу порозуміння, який спирався на взаємну повагу, пам'ять і співчуття. Його роль як «містка» між двома народами стала символічною. Я.-С. Цехановський у передмові до праці «Юзеф Лободовський. Проти упирів минулого. Думки про Польщу та Україну» пише, що Ю. Лободовський «став речником польсько-українського примирення» [6, с. 7].

У цьому контексті важливим є усвідомлення, що літературні взаємини між Польщею та Україною не лише відображають зміну політичного ландшафту, а й впливають на формування нового гуманітарного порядку денного в регіоні. Змістовна наповненість діалогу двох культур засвідчує, що трансформація культурних наративів відбувається не лише в академічному чи мистецькому середовищі, а й у масовій свідомості обох народів. Через літературні тексти артикулюються спільні етичні орієнтири, переосмислюються болючі історичні події та формуються нові підстави для взаємної довіри.

Символічним початком ***періоду відкритого порозуміння (1997–2013)*** вважається 1997 рік, коли було підписано Декларацію про примирення між Польщею та Україною. У цей час з'являються проєкти спільних конференцій, фестивалів, антологій, спостерігається зростання інтересу до історичної тематики (наприклад, Волинська трагедія в текстах і дослідженнях). З'являються помітні літературні діалоги: Ю. Андрухович – А. Стасюк, С. Жадан – Польща сучасна, О. Токарчук – Україна тощо. Початок цього етапу позначений потужною хвилею перекладів сучасної української літератури в Польщі та польської – в Україні. Діяльність культурних інституцій, таких як Польський інститут у Києві, Форум перекладачів, видавництва «Książkowe Klimaty», фестивалі (наприклад, «Література на кордонах», «Conrad Festival») створюють основу для взаємного зацікавлення.

Серед нового покоління польських авторів, які у своїх творах звертаються до української тематики, зокрема до спільної й болісної історії обох народів, варто виділити лауреатку Нобелівської премії з літератури (2018, вручення – 2019) – Ольгу Токарчук. Польська письменниця О. Токарчук не лише послідовно здобуває популярність серед української публіки, а й активно долучається до формування гуманістичного погляду на спільну історичну пам'ять. Її творчість сприяла поглибленню інтересу до Центрально-Східної Європи та дуже обережно порушувала теми мультикультурності, кордонів, пам'яті та втрати, які є важливими і для українського досвіду. Зокрема, у романі «Правік та інші часи» (1996) авторка створює образи польсько-українського прикордоння, що фігурує як метафора багатошарового, травматичного, але й діалогічного простору. Участь О. Токарчук у зустрічах з українськими читачами, підтримка перекладів та її гуманітарна позиція мають вагомий вплив на формування образу Польщі як «культурного союзника».

Після Революції гідності польська літературна спільнота демонструє чітку підтримку українського курсу на Європу. У рамках ***періоду постмайданного зближення (2014–2021)*** сучасну українську літературу активніше перекладають польською, зокрема твори Ю. Андруховича, С. Жадана, С. Андрухович, О. Забужко, Т. Прохаська. Українські видавництва охоче перекладають твори польських авторів, а саме О. Токарчук, М. Беньчика, Я. Дукая, В. Шабловського та інших. Теми пам'яті, кордонів, ідентичності, постколоніального досвіду, еміграції та мультикультурності стають спільними для обох літератур.

Період підтримки після повномасштабного вторгнення Росії на території України (від 2022 р.). Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року спричинило нову хвилю гуманітарної та культурної підтримки України у світі. Польські письменники підтримують українських колег, беруть участь у благодійних заходах, відкривають платформи для українських голосів. З'являються польські репортажі, поезія, художня проза, що безпосередньо рефлексують на тему війни в Україні. Українські письменники пишуть про Польщу як про простір безпеки, солідарності, інколи – критично осмислюючи нові виклики (етичні, політичні, культурні). Тема війни та пам'яті стає центральною в багатьох міжкультурних літературних проєктах.

Висновки. Отже, запропонована нова періодизація польсько-українських літературних взаємин у період незалежності України відображає тісний зв'язок між культурними процесами та суспільно-політичними трансформаціями останніх десятиліть. Поступова еволюція польсько-українського культурного діалогу – від обережного порозуміння до повноцінної взаємодії – стала можливою завдяки діяльності Ю. Лободовського як ідейного передвісника зближення та О. Токарчук як представниці нової етики польської гуманітаристики. Їхній внесок не лише окреслив напрям подальшої співпраці, а й заклав основи для глибшого порозуміння між двома культурами, зокрема після переломних подій 2014 та 2022 років.

У цьому контексті в межах дослідження виокремлено чотири ключові етапи: період діалогу на тлі трансформацій (1989–1997), у якому інтелектуальна спадщина Ю. Лободовського стала моральною опорою для перших кроків назустріч один одному; період відкритого порозуміння (1997–2013), що характеризується інституційним зміцненням контактів і зростанням взаємного інтересу; період зближення після Революції гідності (2014–2021), коли творчість О. Токарчук постає знаковою в процесі переосмислення спільного минулого; та період підтримки після повномасштабного вторгнення Росії на територію України (від 2022 р.), у якому культурна солідарність перетворюється на дієвий інструмент взаємної підтримки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому вивченні польсько-українських літературних зв'язків

у міждисциплінарному ключі – з урахуванням компаративної перспективи, імагологічного підходу та рецептивного аналізу в різних культурних контекстах.

Література:

1. Грабович Г. Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи. *До історії української літератури*: Дослідження, есе, полеміка. Київ, 1997. С. 138–169.
2. Гончаренко Б. Постать українця в польських творах і поляка в українській літературі другої половини XIX століття. *Київські полоністичні студії.* Том XXXVIII. 2021. С. 102–117.
3. Корбич Г. Крізь призму імагології: українсько-польські відносини в українському літературно-критичному дискурсі кінця XIX – початку XX століття. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. Vol. I. С. 253–264.
4. Гарбузюк М. Образ України у польському театральному дискурсі XIX століття: стратегії та форми репрезентації: монографія. Львів: Простір-М, 2018. 470 с.
5. Дирибало О. І. Польська література в українській письменницькій критиці XX ст.: особливості рецепції та інтерпретації: дис. … канд. філол. наук: 10.01.05. Тернопіль, 2008. 144 с.
6. Лободовський Ю. Проти упирів минулого. Думки про Польщу та Україну / уклад.: П. Лібера, А. Павлишин; вступ П. Лібера; перекл. А. Павлишин. Люблін – Львів: Wydawnictwo Test & Видавництво Астролябія, 2016. 548 с.
7. Посестри. Українська і польська література. URL: https://posestry.eu/

Haydanka T., Ilkov D. Polish-Ukrainian literary relations in the era of independence: an attempt at periodization

Summary. A new periodisation of Polish-Ukrainian literary relations from Ukraine's independence to the present has been proposed in this article. The relevance of the topic is determined by the need to reassess conventional approaches to interpreting intercultural dialogue in light of the profound socio-political transformations of recent decades – particularly the collapse of communist regimes, the formation of Ukrainian statehood, the acceleration of European integration, the Revolution of Dignity, and Russia's full-scale war against Ukraine. Four key stages have been identified: the period of dialogue amid transformation (1989–1997), the phase of open understanding (1997–2013), the stage of rapprochement following the events of 2013–2014 (2014–2021), and the current phase of support and solidarity beginning after Russia's full-scale invasion in 2022. The evolution of discourse in both literary systems has been examined, with particular emphasis placed on the redefinition of the "Other", the reshaping of Ukraine's image in Polish cultural narratives, and the increased interest in Polish texts within the Ukrainian literary space. The representation of shared historical experience, the reconfiguration of national identities, and the function of literature as a medium of cultural understanding under wartime conditions have also been analysed. The figure of Józef Łobodowski is highlighted as a symbol of cultural rapprochement, while the works of Olga Tokarczuk are viewed as manifestations of a new ethical paradigm in Polish humanities that facilitates the reinterpretation of historical traumas and the construction of mutual trust. Both institutional and individual factors of dialogue are considered. Transformations in reading strategies and translation practices in the intercultural context are addressed. The findings may be applicable within comparative literature, cultural studies, and contemporary Polish studies.

Key words: Polish-Ukrainian relations, literary connections, periodization, era of independence, post-Soviet period, Józef Łobodowski, Olga Tokarczuk.

UDC 821.111.09(163.4)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.33

Gorenko O. P.,
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute
https://orcid.org/0009-0009-1529-0083

MYTHOPOETICS OF A NAME IN MILORAD PAVIC'S "LANDSCAPE PAINTED WITH TEA"

Summary. In the space of postmodern literature writers frequently experiment with the names of their personages to create a dynamic system of new orientations. Philosophical content of literary anthroponyms, being simultaneously ancient and contemporary, embodies the entire range of meanings – mythical, esoteric, and epistemological which reflect the complexities and the paradoxes of contemporary consciousness. The main objective of this article is to analyse the novel "Landscape painted with tea" by Milorad Pavić through the prism of mythopoetics and to survey the author's artistic and aesthetic reflections on the problem of a name within the frames of a civilizational discourse, ranging from ancient Egyptian myths and early Christian sources to the works of modern philosophers. Several times the prominent Serbian writer, literary critic and philosopher, was put forward as a potential candidate for the Noble Prize in literature. He became famous for his exceptionally imaginative philosophical fiction which brought him world-wide popularity. That is why the key principles in his postmodern perception of the category of a name attain special interest. The main character of this novel is Athanasy Svilar (Афанасій Свілар), who sets out in search for his father, Major Kosta Svilar (Коста Свілар), vanished during WWII in Greece. His quest turns into a search for self-identity, and this also acquires mythical contours. The study of this work through the prism of mythopoetics of names seems rather productive. It is obvious that in this book the names of literary characters turn into archetypes of the Self, a system-forming factor of collective memory, into a focus uniting cultural tradition, history, and self-consciousness. Milorad Pavić's novel is a sort of dwelling on the essence of names in their historical and mythological perspective.

Key words: anthroponym, mythopoetics, nominative strategy, Milorad Pavić, "Landscape painted with tea, onomastics, self-identity search.

Statement of the problem in a general form and its connection with important scientific and practical tasks. In the global information space, the interest in the proper name as a key element of human communication is constantly growing. Names are playing ever more vital role in different spheres of our life: in mass media, business, and commerce. The same is true about politics, as the authority of any political party often depends on the name of its leader. Christian Moraru (2000), outlining the interdisciplinary character of onomastics, states that "in the wake of the structuralist revolution, continental philosophy and critical theory have further compounded this interdisciplinarity by putting a strong moral and political spin on the traditional analyses of names" [1, p. 49]. Literature as a significant component of cultural, civilizational, and artistic dialogue is responsible for a substantial segment of communication paradigm. Jacques Derrida in his interview (1989) defined the contours of literature as historical institution, specifying that it "gives in principle the power to say everything, to break free of the rules, to displace them, and thereby to institute, to invent and even to suspect the traditional difference between nature and institution, nature and conventional law, nature and history" [2, p. 37]. In this context a literary name, or to be more precise, the name of a literary character (protagonist, antagonist, or any other personage), may be regarded as a unique phenomenon, simultaneously existing in two dimensions: in the context of real speech and in the confines of a literary text. That is why it turns into a system-forming factor of collective memory, into a focus uniting cultural tradition, history, and self-consciousness. At the same time, we should bear in mind that one of the main notions of Postmodernism is deconstruction, aimed at discrediting totality. Everything whole, harmonious, and belonging to one system is interpreted in the postmodern picture of the world as disguised chaos of components. Given this, the task of an artist or a writer – is 'to take off the mask of a system'. Yet, for a real artist it is only the first step, since without hidden but alive totality there cannot be a convincing result. The best example is the artistic method by Picasso: to reflect disintegration, fragmentation, and deformation of objective reality with the purpose of re-opening new forms of unity, masterly transformed through creatively unique idea of synthesis. In the linguistic space of postmodernity, the writers frequently experiment with the names of personages, and, in this sense, the author's strategy of naming is especially important.

Analysis of the latest research and publications on this topic, selection of previously unresolved parts of the general problem. In this article literary anthroponyms of the novel "Landscape painted with tea" are studied in accordance with the principles of classical philosophy, interpreting the problem of nomination in a wide context of epistemology (Plato, Aristotle)**.** If Plato (1892) introduced the tradition of interpreting the process of nomination as 'by nature' act – "Cratylus is right in saying that things have names by nature" [3, p. 54], Aristotle emphasized that "the names have meaning only due to 'agreement' [4, p. 94]". As it is stated by O. Jespersen "in Ancient Greece two words – *phusei* (by nature) and *thesei* (by agreement) divided the philosophers and grammarians into two opposing camps for many centuries" [5, p. 20].

The approaches of classical philosophy help to expose the complexity of the proper name, to reveal its ontological and epistemological characteristics, to clear up notional aspects and the volume of this phenomenon. Yet, if in the paradigm of philosophy of the language the question whether the process of nomination occurs "by agreement" or "by nature" cannot be solved, in the sphere of a liter-

ary text the author is like a God who knows in advance the destiny and psychological characteristics of his personages. "In deciding on names for his characters, an author has an unfair advantage over other parents. He knows so much better how his child will turn out" [6]. Very often the author nearly simultaneously creates a hero, gives him a name, and thinks out his destiny. Thus, the literary name and the character have the same existential essence; belong to the same textual reality.

The multi-functional character of the name which is frequently interpreted as a soul, a certain code of a human being, as an initial existential impetus, testifies to the fact, that there are multilevel ties between the name and its bearer. It is necessary to apply various philological techniques, including linguistic methods, to study this phenomenon.

What concerns the milieu of a literary text, here specific mechanisms should be involved as the reader's consciousness perceives the name only functionally, registering at the same time the character's name together with its semantic contour. This process of registration occurs in tiny dosages, but so many times as the name is included into narration. Roland Barthes (1994) claims that at that "moment, when identical semes permeate several times the proper noun and fix it – at this moment the character is born". Thus, according to the scholar, "the Proper name is something like a field, in which the semes are magnetized" [7, p. 82]. It is lexical-semantic code that makes the basis of the semantic field. This code defines the principles, according to which the literary anthroponym is being formed.

Methods and methodology of the study. To achieve the main objectives of the study the novel "Landscape painted with tea" (1988) by a modern Serbian writer was analysed. Here a specific accent on the names of literary characters is made, what gives vent to a considerable number of possibilities for interpreting the text as a 'realized plurality' (R. Barthes). In the sphere of textual interpretation which can be regarded not only as something *expressing author's intention in different words* or as *semantic autonomy of the text, but* as a *constant reproduction of sense* in the process of textual deconstruction, such methods as post structural (R. Barthes) and deconstructive (J. Derrida) seem rather productive. Mythocritical method (N. Frye) helps to conceive the mechanism how the literary name acquires quite a new status and turns into an active driving force. At the same time, semiotic approach (J. Lotman) widens the horizons of interpretation, surveys aesthetic and purely logical potential of literary names increases the opportunities for applying the hermeneutic method (G. Gadamer). All these approaches allow conducting an adequate analysis of literary anthroponyms, taken in the totality of their characteristics and mutual impacts.

In postmodern literature the proper name is rather frequently used in the function of myth, which has sensual, anthropomorphic character. Mythic images have a rigid standard structure, reflecting natural or spiritual phenomena in a personified way. O. Potebnya, one of the founders of psychological school in linguistics, claimed that "the name itself is a literary text, art, and myth" [8, p. 180]. Literary anthroponym may turn into myth as its mini projection, carrying its main information, its main plot. Thus, such names as Prometheus, Orpheus, Gargantuan, Don Quixote, Doctor Faustus, Ahab, and many others are loaded with the entire range of their stories. As Hans George Gadamer (2001) stressed: "The proper name hides a plot within itself and reveals it in the narration" [9, pp. 48-49].

Presentation of the main material of the research. Jacques Derrida claimed that proper names represent specific archives of humankind, preserving the world of their own. Just in the same vein, in postmodern fiction the name becomes the key component, the basic driving force of the work of literature, the catalyst of the plot. Its philosophic content is simultaneously modern and ancient, referring to mythical roots.

The echo of this idea is poignantly felt in Milorad Pavić's literary heritage. Renowned Serbian writer (1929–2009) published a number of novels and short stories, where we can find a substantial number of allusions to mythical interpretation of literary names. In the novel "Landscape painted with tea" (1988), which is also a crossword puzzle, we may witness how intricately the names are intertwined into the narrative line. The pivot of his artistic experiment is an attempt to connect the name and the myth.

In this article we deal with an English translation from the Serbian original what sometimes hampers the process of adequate and reliable interpretation. Given this fact, the approach proposed here is distinct from the more traditional handling of literary names. It is not based on etymological, associative or mimetic side, when one's name echoes or is transparently symbolic of one's identity (like most proper names in Victorian fiction, for instance). Our objective is quite different. Attentive reading of the book revealed numerous examples of author's thorough acquaintance with ancient myths describing name as one of the most important cognitive categories. The writer's thoughts and reflections on the name follow the discourse initiated in ancient Egyptian cult sources, continued in the manuscripts of some representatives of Early Christianity, and the works of modern philosophers. While delving into unfolding plot of the novel, we plunge deeper and deeper into sacred wisdom defining the contours of human identity, personal and collective. Such probation helps to understand the writer's intention to demonstrate complex, predominantly performative roles of names as old/new ideas in world-making scenarios.

The main character of this book is Athanasy Svilar (Афанасій Свілар), talented architect, who, being disillusioned in his present life, sets out in search for his father, major Kosta Svilar (Коста Свілар), vanished during WWII in Greece. The protagonist seeks any information about him. His quest turns into a search for self-identity, and this also acquires mythical contours. In such a case a name is encapsulated into the main narrative line, directed to the search of identity. In accordance with Carl Yung's terminology, a literary name may be used in the function of a so-called archetype of unconscious. In their attempt to conceive the unconscious and to understand the ontological code of their name the characters have to pass through the stage of individuation. This process, depending on the results, whether successful or not, either engenders a "psychological" individual or leads to his/her ultimate destruction.

While on the road, Athanasy listens to the tale, told by an orthodox monk that "the nose and ears grow before the death but the name and the beard – after it" [10, p. 194]. The same idea supports allegedly historical fact, mentioned in the novel, that after the death of the monk in an ancient monastery on the Mount Athos, only "his scull with the name, written in pencil, is left" [10, p. 14]. In this context it seems quite relevant to mention Ludwig Wittgenstein's idea (1986), which is reminiscent of the above approach to the names. The Austrian philosopher claims: "what the names in language signify must be indestructible; (…) for otherwise the words would have no meaning. In a sense, however, this man is surely what cor-

responds to his name. But he is destructible, and his name does not lose its meaning when the bearer is destroyed. An example of something corresponding to the name, and without which it would have no meaning, is a paradigm that is used in connection with the name in the language-game" [11, p. 27e].

This observation aligns with Northrop Frye's considerations. Studying the language, myth, metaphors, and typology of the texts of Bible in his work 'The Great code' (1982), the scholar highlights a "superiority of verbal over monumental". And he accentuates that in this superiority there is something kindred to "the superiority of life over death" [12, p. 200]. This statement explains the fact of immortality of the verbal, and we may continue – the word, the name in esoteric tradition. The name survived the thousands of generations. When they were turned into dust and ashes, the name remained. It is interesting that Milorad Pavić tries to give an artistic interpretation to this statement in his novel „Landscape painted with tea". Here the name is also older than the human being. Some names are so old, that people bearing them grow old rather quickly. In such a case, this idea may be regarded as an illustration of Saint Augustine's idea who accentuated that the name is older than the person bearing it. By the way, this idea was nearly simultaneously used by Salman Rushdie in his novel "The Moor's last sigh". It proves that the sources of early Christian literature become popular in the midst of contemporary writers. At the same time it testifies to the fact that anthroponym may not only be involved into self-identity quest as its main driving force but may also slow down or impede this process.

The writer pays special attention to the question of changing names. But unlike other postmodern authors, Haruki Murakami for example, he regards this process as a negative one. It is nearly always a destructive phenomenon. That is why M. Pavić analyses it not within the grounded scheme 'the name – the essence' but as a vector 'the name – the essence'. The writer as if warns that unjustified change of the name leads to a change of "the language, nationality, belonging," as it happens with Joan Siropolos. The author claims that people who change the names "turn themselves inside out." The character that changes his name, completely changes his life and destiny. Maybe that is why the crossword in the second half of the book does not contain his name, and the events of his life are delineated as insignificant or even meaningless.

In Egyptian ancient myths name is a key, opening the gates of the underground kingdom. Though with the passage of time the ideas about topography of this place were being gradually transformed, nevertheless the principle to know the names of all the gods inhabiting this other world remained unchanged, otherwise the soul (and in some sources – the bearer of the name) would not be able to achieve immortality.

Like in Egyptian mythology, in this novel the name serves as the password, if not to the world of the dead, but to a sacred place – the ancient monastery. The phrase, addressed to the main character, sounds as a sort of revelation: "You don't know if your name is in the list of the ones forbidden to enter Hilandar" [10, p. 136]. Here the writer through the direct kinship between the name and the soul as if draws a parallel both with the beliefs of ancient Egyptians into immortality of the names, and with Saint Augustine's concept of God election, expressed by him in his work "On Christian Doctrine". According to the philosopher, some souls are elected for paradise, while others will never be able to get there. In ontological sense the name is not only immortal, more than that, it is has nothing in common with the moment of birth, because" the human being is not born yet, but his name already exists" [14, Ch. II, p. 49].

If in mythological structures a name was regarded as an integral unity, in postmodern interpretations to a greater extent it signifies a broken unity, a destroyed mythic totality of subjective and objective, conscious and unconscious. And this fact is reflected in the novel. In such a case the name turns into inalienable component of author's main objective – the search for self-identity. The character in his attempts to conceive the unconscious, or, in other words, to conceive the ontological code of his name, enters the process of individuation. And this process, depending on the fact, whether it is successful or not, engenders either a "psychological" individual or results in his/her ultimate destruction.

It's evident, that "Landscape written with tea" is a sort of dwelling on the essence of names in their historical and mythological perspective. The writer regards names as specific codes involved into general structure of civilizational development. In this sense his book may be compared with J. Derrida's three essays 'On the Name', (1995) where the scholar tries to create a theoretical basis for interpreting the name as a component of a general structure. He highlights that "the game of names' is the most incessant," never ending [13, p. 146]. The bearer of the name remains the object of mystery since the God and humans are hiding themselves behind the names or are hidden by them.

Research conclusions and prospects for further research in this scientific direction.

Comprehensive approach to the work of literature through the prism of its anthroponyms is a search for new, hidden, but nonetheless interesting and substantial meanings. At the same time, it is a device to get quite necessary experience for self-orientation in complicated systems of signs in obscure semiotic space of post-modern contemporaneity, in opening new horizons of applicable association-logic thinking.

Having studied the anthroponyms in the novel Milorad Pavić, we may assume that the name, as a mythical notion, is actively involved in the search for self-identity, becomes the index of its efficiency. The proper names in this novel may hamper the search for self-identity, or, on the contrary, may become the driving force of this process.

In "Landscape written with tea" the proper name develops quite a new status and performs the function of a key system-forming component. Attraction and repulsion between the names and their bearers make for dynamics of narrative discourse.

Naming is a creative act, and the authors understand it in their own way. Like in the ancient civilizations the process of pronouncing the name belongs to the initial moments of Being. Given this fact, naming may be regarded the crossroad of transcendental, ideal and real (psychic, historical, religious, ethnographic, social, aesthetic, moral and emotional). The authors may choose such names which will not only mirror the essence of the characters, but will also motivate the behaviour of the characters, predetermine the tiny twists of the plot, foreshadow their destiny. From such a point of view literary anthroponyms may be considered as powerful devices for regulating literary reality and topology of literary-aesthetic experience. The usage of literary names in this particular novel illustrates this idea fairly well. The anthroponymical approach can assist in understanding complex factors involved in developing moral-ethical standards, psycho-cognitive vectors, fundamental aesthetic principles, and philosophical categories. Thus, in the context of a literary text the anthroponym may be studied not as a derivative, but the simplest initial structure of the world outlook, having both ontological and epistemological characteristics.

Bibliography:

1. Moraru, Ch. We Embraced Each Other by Our Names: Levinas, Derrida, and the Ethics of Naming /Names. The journal of onomastic.2000 48.1(March):49-58
2. Derrida, J. This strange institution called literature /An interview with Jacques Derrida//Acts of literature / Jacques Derrida: edited by Derek Attridge. Routledge, 1992, – 456 p
3. Plato. Cratylus/ The Dialogues of Plato. Translated by B. Jowett – V. I Oxford University Press, London, P. 42-96. 1892 https://TheVirtualLibrary.org
4. Аристотель. Поетика. Київ: «Мистецтво», 1967. 142 с.
5. Jespersen O. Language. Its nature, development, and origin. – N.Y.: The Norton Library.1964. 448 p.
6. Davis, R. 1966. What is in a name? New York Times Book Review, Nov. 13, 1966
7. Barthes, R. S/Z. an essay, translated by R. Miller" 1970. 282p.
8. Потебня, О.О. Слово і міф. Київ, 1989.282 с.
9. Gadamer, H.-G. The nature of things and the language of things / Gadamer H.-G. Philosophical Hermeneutics / H.-G. Gadamer / transl. and edited by D. E. Linge. – University of California Press, 1977. P. 69-82.
10. Pavić, M. Landscape painted with tea. Vintage International. Knopf Doubleday Publishing Group. 1990. 356 p.
11. Wittgenstein, L. Philosophical investigations. — Third edition. 1. Logic Analysis (Philosophy) Basil Blackwell Ltd, 1986. 250 p.
12. Frye, N. The Great Code. The Bible and Literature. – N.Y.: Harcourt Brace Jovanovich Publishers. 1982. 261 p.
13. Derrida, J. On the name. Edited by Thomas Dutoit, tr. by D. Wood, J. Leavey, Jr., and I. McLead. Stanford University Press. 1995. 168p.
14. Augustine. On Christian Doctrine/ Book II. Chapters 1-42: http://www.newadvent.org/fathers/12022.htm.

Горенко О. Міфопоетика імені в романі Мілорада Павича «Пейзаж, намальований чаєм»

Анотація. Стаття присвячена аналізу міфопоетичних тлумачень імені у романі Мілорада Павича (1929–2009) «Пейзаж, намальований чаєм». З'ясування специфіки творчого стилю письменника, котрий є, водночас, професійним літературознавцем та самобутнім істориком та філософом культури, цілком логічно потребує іманентного міждисциплінарного дослідницького методу. Доречність саме такого підходу обумовлюється також тим, що внутрішня природа речей, котра знаходить свій відбиток у феномені імені, закорінена у колективному позасвідомому. У стародавніх культурах і міфах величезна увага приділялась імені, яке тлумачилось як першопоштовх, рушійна онтологічна сила. У статті розглядається англомовна версія сербського оригіналу, але це не може завадити процесу адекватного аналізу міфопоетики імен. Адже авторські міфологічні інтенції давно кристалізувалися у загально визнані комунікатори міжкультурної взаємодії. Саме тому запропонований підхід суттєво відрізняється від традиційних методів тлумачення літературно-художніх антропонімів і не базується на етимологічних, асоціативних та міметичних принципах дослідження. Характерною ознакою даного твору є авторські рефлексії щодо міфологічного контексту імені. Уважне прочитання книги дозволяє краще збагнути специфіку роздумів письменника над проблемами імені і відчути внутрішню спорідненість між тлумаченнями імені у давніх єгипетських міфах, ранньохристиянській патристиці та сучасних філософських підходах до цього явища. У роботі представлено спробу осмислення інтенцій письменника включити категорію імені в історико-культурний дискурс та окреслити його зміст на новому етапі цивілізаційного розвитку.

Якщо міфологічна структура знань про імена характеризувалась єдністю і цілісністю, у постмодерному варіанті ім'я частіше виступає як порушена цілісність, як зруйнована міфологічна єдність суб'єктивного та об'єктивного, свідомого та позасвідомого. І цей фактор також відображено у романі. І в такому разі ім'я стає невід'ємною складовою магістрального задуму твору, націленого на пошуки героєм своєї самості. Якщо користуватися юнгіанською термінологією, в сучасній літературі ім'я дуже часто відіграє роль так званого архетипу колективного позасвідомого. Герой у своєму прагненні усвідомити позасвідоме, тобто зрозуміти онтологічний код свого імені, вступає у так званий процес індивідуації. І саме цей процес, у залежності від того, чи буде він успішним чи ні, або породжує "психологічного" індивіда, або ж сприяє його остаточній руйнації. Саме тому можна зробити висновок, що ім'я, як поняття міфологічне і творчо активне, включається у процес пошуків Самості, стає показником його ефективності. З огляду на це, факт називання також можна вважати точкою перетину трансцендентного, ідеального і реального (психічного, історичного, етнографічного, соціального, релігійного, естетичного, морального, емоційного).

Ключові слова: антропонім, міфопоетика, номінативна стратегія, Мілорад Павич, «Пейзаж, намальований чаєм», ономастика, пошуки ідентичності.

УДК 821.112.2-93:316.6
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.34

Добринчук О. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ХУДОЖНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БУЛІНГУ В РОМАНІ САШІ СТАНІШЕЧА «ВОВК»

Анотація. У статті розглянуто художню репрезентацію феномену булінгу в сучасній німецькомовній дитячій та підлітковій літературі на прикладі роману «Вовк» Саші Станішеча (Saša Stanišić «Wolf»). Роман «Вовк» Саші Станішеча розглянуто як зразок проблемно-орієнтованої дитячої літератури, здатної впливати на світогляд дитини та слугувати інструментом профілактики булінгу. У центрі дослідження – аналіз структурних ролей булінгу в межах художнього наративу та трансформація образу головного героя Кемі, який проходить шлях від пасивного спостерігача до захисника жертви булінгу. Звертається увага на особливості побудови характерів, мотивацію персонажів та вплив художнього образу Вовка як символу внутрішнього страху й моральної трансформації головного героя. Крім того, проаналізовано взаємозв'язок між образами та моральними дилемами, які постають у ситуаціях насильства, досліджено динаміку розвитку персонажей.

Особливу увагу приділено символічному виміру тексту: образ Вовка постає як візуалізація внутрішньої боротьби героя, його сумнівів, страхів і моральних зрушень. Через призму цього образу читач отримує доступ до глибинних психологічних процесів, які супроводжують дитину в умовах психологічного тиску. У фіналі твору Вовк трансформується з загрози на захисника, що символізує прийняття, подолання страху та солідарність.

Роман «Вовк» Саші Станішеча демонструє потенціал сучасної дитячої літератури як виховного ресурсу, який не лише інформує про проблему, а й формує ціннісні установки, розвиває здатність до саморефлексії, аналізу поведінки та розуміння морального вибору. Така література є важливою ланкою в освітньому процесі, що сприяє соціальному становленню особистості. На прикладі проаналізованого твору доведено, що література, зокрема дитяча та підліткова, відіграє важливу роль у формуванні морально-етичних орієнтирів, допомагає усвідомити й осмислити складні життєві ситуації через призму художнього досвіду.

Ключові слова: булінг, структура булінгу, роль, пасивний спостерігач, сучасна німецькомовна література, дитячий роман, символ, морально-етичні орієнтири.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема булінгу набула особливої актуальності, охоплюючи всі сфери життя дитини – від школи до цифрового простору. Цей соціально-психологічний феномен залишає глибокий слід в особистісному розвитку дитини, формуванні її світогляду та взаємин із оточенням. У цьому контексті література, особливо твори для дітей і підлітків, стає важливим майданчиком для осмислення й художнього переосмислення цього явища. Дослідження теми булінгу на прикладі художніх творів, на нашу думку, є надзвичайно важливим. Адже такі книги здатні не лише впливати на психо-емоційний стан людини, а й сприяти виявленню конфліктної ситуації та запобігати її негативним наслідкам. Це надає можливість ефективніше впливати на заміну вже сформованих неправильних моделей поведінки усіх учасників булінгу, у тому числі й пасивних спостерігачів. Тема булінгу все частіше стає центральною у творах сучасних зарубіжних авторів, у тому числі й німецькомовних (Р. Дж. Паласіо «Диво», Е. Морено «Незримий», Л. М. Гант «Риба на дереві», К. Нестлінґер «Обзивають мене Мурахоїдом» та інші). На жаль, багато німецькомовних творів не перекладені українською мовою, хоча, на нашу думку, мають великий потенціал, наприклад, Kirsten Boie «Nicht Chicago, nicht hier!», Stefanie Höfler «Tanz der Tiefseequalle», Astrid Frank «Unsichtbare Wunden», Saša Stanišić «Wolf». Одним із яскравих прикладів художньої рефлексії явища булінгу є роман «Вовк» сучасного німецького автора боснійського походження Саші Станішеча, який отримав Німецьку молодіжну літературну премію (нім. Der Deutsche Jugendliteraturpreis) у номінації за найкращу дитячу книгу у 2024 році. На відміну від більшості творів про булінг, в яких основними героями є жертви булінгу або їх кривдники, у романі «Вовк» головний герой Кемі проходить шлях від ролі пасивного спостерігача і співучасника мовчазної байдужості до захисника жертви булінгу Йорга. Символічний персонаж – вовк –спонукає Кемі до протидії жорстокості, виявленню власних страхів, усвідомлення своєї позиції та ролі у ситуаціях булінгу, а також підштовхує героя до перших кроків на шляху до дружби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми булінгу у школі як соціально-психологічного явища займалися такі зарубіжні вчені, як Д.Ольвеус [1], Г. Каспер, І. Гайнцельманн-Арнольд [2], М. Шефер, Г. Леч [3] та інші. Так, Дан Ольвеус, шведський психолог, є основоположником дослідження булінгу серед школярів, який перший здійснив науковий аналіз цього соціально-психологічного явища. Г. Каспер та І. Гайнцельманн-Арнольд, експерти у галузі дослідження булінгу, розробили опитувальник шкільного булінгу (Smob), який виявляє булінг у всіх його проявав і сприяє усуненню його причин. М. Шефер та Г. Леч досліджували основні ролі у ситуації булінгу, мотиви для його прояву, можливі методи запобігання та способи розв'язання цієї проблеми у школі.

Вітчизняні науковці, зокрема Н. М. Загалик, Г. М. Войцеховська, О. В. Шувар [4], В. Богдан [5], також неодноразово зверталися до цієї теми та проводили власні емпіричні дослідження, результати яких засвідчують, що булінг набирає обертів, а психологічний терор більш поширений ніж фізичний. Дослідження, проведене МОН України у листопаді 2023 – січні 2024 року серед учнів 5–9 класів, показало, що 51,3% опитаних учнів зазначили, що коли-небудь стикалися з булінгом [6].

Що стосується вивчення теми булінгу на прикладах художніх творів, зокрема німецькомовних, то зазначимо, що у вітчизняному науковому просторі бракує таких напрацювань, що й зумовлює наш інтерес до цієї проблеми. Натомість у зарубіжному науковому просторі існує низка ґрунтовних досліджень у цьому напрямі. Так, наприклад, Г. Дауберт [7] та К. Давідовскі [8] присвячують свої наукові доробки дослідженню теми насильства у школі на прикладі роману Kirsten Boie «Nicht Chicago. Nicht hier!» (1999), а Є. Гендрик досліджує тему кібербулінгу на прикладі таких художніх творів німецьких авторів як Florian Buschendorff «Geil, das peinliche Foto stellen wir online!» (2010), Agnes Hammer «Ich blogg dich weg!» (2013), Jessica Gehres «Euer Hass hat kein Gesicht: Mein Leben im Schatten des Cyber-Mobbing» (2015) [9]. Я. Мікота у своїй статті «Насильство у дитячій та підлітковій літературі» здійснює огляд і аналізу художніх творів, у яких висвітлені різні форми булінгу [10]. Роман «Вовк» Саші Станішеча викликав зацікавлення серед літературних критиків (Georg Patzer [11], Eicks Frederik [12], Andrea Wanner [13]) та педагогів, які одностайно підкреслюють його значний потенціал як дидактичного інструмента, здатного сприяти формуванню морально-етичних цінностей у школярів, а також бути актуальним для читацької аудиторії різного віку.

Мета статті – дослідити художню репрезентацію феномену булінгу у романі «Вовк» Саші Станішеча крізь призму характерів героїв, їх ролей у структурі булінгу та символіки твору, з метою виявлення виховного потенціалу дитячої та підліткової літератури у протидії насильству й формуванні морально-етичних орієнтирів молодого читача.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що дитяча література відіграє важливу роль у процесі формування культурного та соціального становлення дитини як особистості. Вона покликана сприяти розвитку не лише читацької культури, а й формуванню ціннісних орієнтирів юного читача. Я. Мікота зазначає, що «дитячі романи зосереджуються на повсякденному житті дітей-протагоністів та їхньому світі: варіюються не лише образ дитинства, мотиви, теми, способи зображення, але й функції дитячого роману» [14, S. 153]. З одного боку, дитячий роман розповідає про внутрішній світ дитини, її мрії, радощі, хвилювання або страхи, і покликаний допомогти їй зрозуміти його, знайти в ньому свій шлях, зрозуміти себе та інших, а також навчитися співпереживати; з іншого боку, його можна читати для розваги, а також для отримання літературно-естетичної насолоди. У сучасному дитячому романі автори все частіше звертаються до складних соціальних та психологічних тем, таких як смерть, хвороби, сімейні конфлікти, насилля, зокрема й булінг, війна тощо. Дитячі романи, які розкривають названі теми, можна віднести до категорії проблемно-орієнтованої дитячої та підліткової літератури. На думку К. Ганзеля, «у проблемно-орієнтованих дитячих романах зображуються стосунки, засновані на рівності. Відповідно, у таких романах з'являються дитячі персонажі, які є незалежними та цілеспрямованими, і захищають свої права, а також тих, хто страждає в певних умовах, зображених у романі. В обох випадках основна мета таких текстів – продемонструвати дитині-читачеві критичний погляд на суспільство, дати можливість зазирнути за лаштунки, зробити соціальні механізми прозорими, щоб просвітити її і таким чином сприяти її дорослішанню» [15, S. 111-112]. На перший погляд, ці твори можуть не відповідати традиційним уявленням про дитячі романи, оскільки порушують теми, які зазвичай асоціюються з дорослою літературою, і, як справедливо зауважує науковиця Я. Мікота, «авторам цих книжок не завжди вдається захопити світ молодих людей, інколи розв'язка видається надто банальною» [10]. Тим не менше, існують і такі дитячі романи, автори яких пропонують у доступній для дитини формі цікаві теми для роздумів та дискусій, залишаючи простір для інтерпретації та діалогу. Одним із прикладів такого художнього осмислення дитячого досвіду є роман «Вовк» Саші Станішеча, у якому порушується тема булінгу та її впливу на формування ідентичності дитини.

У романі Саші Станішеча простежується виразна модель шкільного булінгу, структурована відповідно до типових соціальних ролей, які беруть участь у цьому явищі. М. Шефер та Г. Леч розрізняють такі групи учасників булінгу як-от: жертва (12%), кривдник/булер (8%), підбурювачі булера (20%), асистенти булера (7%), захисники жертви (17%), пасивні спостерігачі (24%), решті учасників видається важко присвоїти певну роль або ж вони виконують декілька ролей [3, с. 716].

Серед персонажів роману «Вовк» наявні як жертва цькування, так і булер з його асистентами, захисники жертви та пасивні спостерігачі. Розглянемо кожну структурну складову булінгу у романі, її роль та динаміку розвитку.

Тринадцятирічний Кемі ненавидить літні табори, особливо ті, що розташовані у лісі. Його ставлення до природи можна охарактеризувати одним реченням: «Я не терплю природи!» (*Ich lehen die Natur ab!*) [16, S. 28] (тут і далі переклад мій – О. Д.). Проте незважаючи на це, його мати все ж записує його до одного із таких таборів, адже вважає, що Кемі піде на користь проведений час із однокласниками. Сам він переконаний, що «майже усі з класу йому байдужі» (*Fast aller aus meiner Klasse sind mir komplett egal*) [16, S. 12], а його «клас знає його досить добре, щоб ігнорувати» (*Meine Klasse kennt mich tatsächlich gut genug, um mich zu ignorieren*) [16, S. 28]. Отже, вже з перших сторінок роману стає зрозумілим, що головний герой не має друзів серед однокласників, які вважають, що він лише вміє скаржитися і ніколи не хоче щось робити (*Meine Reputation ist die von einem, der sich gern beschwert und der gern keine Lust auf Nichts hat*) [16, S. 29], є впертим одинаком та не таким, як усі (*Außenseiter*). Він любить читати, охоче спілкується з дорослими на «дорослі» теми, що й відрізняє його від однолітків (*Und ich habe fast immer Lust auf ein Buch oder ein Gespräch über die Börse, was beides fast nur mit Erwachsenen zu haben ist*) [16, S. 29]. Хоча на початку твору створюється враження, що саме Кемі стане жертвою булінгу, подальший розвиток подій спростовує це припущення. У третьому розділі роману з'являється новий персонаж – Йорг.

За результатами дослідження, основними приводами для булінгу є зовнішність, особливості поведінки, світогляд, відмінний від думки інших, уподобання чи хобі [6]. Також жертвами шкільного булінгу стають учні, які мають певні фізичні вади (носять окуляри, брекети, погано чують тощо), яким важко дається навчання, діти, які належать до соціально вразливих груп (з неблагополучних сімей, з небагатих родин, професії батьків є непрестижними).

Саша Станішеч у романі «Вовк» зосереджується на усталених формах шкільного булінгу та типових мотивах, що зумовлюють його виникнення. Автор виразно окреслює образ типового об'єкта шкільного булінгу – Йорга, наділяючи його характерними рисами, властивими жертвам цькування.

«Йорг – просто один з тих хлопців, яких знає кожен. Той, хто відрізняється від інших…» (*Jörg ist halt so einer, kennt jeder. Einer, der anders ist...*) [16, S. 34]. Для зображення цієї відмінності Йорга від інших дітей Саша Станішеч обирає «типові» причини для булінгу. Так, наприклад, Йорг має ім'я, яке серед молоді Німеччини вважається некрутим і старомодним. Проте, на думку Кемі, «щоб бути крутим та цікавим, потрібно казати або робити щось круте та цікаве. І тоді буде байдуже, як тебе звати» (*Cool und interessant bist du, wenn du Cooles und Interessantes sagst oder tust. Dann ist auch egal, wie du heißt*) [16, S. 23]. Із Йоргом, однак, так не працює, адже «байдуже, як його звати. Що б він не робив, усі вважають його нецікавим та некласним» (*Der könnte heißen, wie er will. Die meisten fänden trotzdem alles was, er abliefert uninteressant und uncool*) [16, S. 23]. На додачу до старомодного імені, Йорг уживає ще й застарілі слова, які сучасна молодь уже не використовує, наприклад: «*Pustekuchen*», «Ich wasche mir kurz die *Pfoten*», «Alles *paletti*!», «Sag nicht *Schneekönig*!» [16]. Наступною, досить типовою підставою для булінгу стає особливість зовнішності Йорга – зокрема, його величезні вуха. Одним із проявів соціального неприйняття постає й захоплення Йорга пішим туризмом, яке, попри його щире захоплення, сприймається як неактуальне або немодне серед ровесників.

Йорг не має друзів: «на перервах їсть свій бутерброд на самоті, ні з ким не зустрічається після школи і ніхто не хоче мати з ним справ» (*Es ist so: Mit Jörg will so gut wie niemand etwas zu tun haben. Jörg verbringt seine Pausen allein mit seinem Brot. Mit Jörg verabredet sich niemand nach der Schule*) [16, S. 33]. Він обережний і сконцентрований, постійно перебуває у русі, у пошуку чогось нового та цікавого для нього, він залюбки проводить час наодинці. Йорг спокійний, неконфліктний, акуратний та охайний. Він не переймається тим, що і як він говорить, його не хвилює, що при цьому думають про нього інші. Саме така поведінка, на думку Кемі, і тригерить його кривдників – Марко та близнюків Дрешко (*Vor sich selbst muss er nicht auf der Hut sein, nicht aufpassen, was er sagt oder tut. Das ist vielleicht, was Marko und seine Jungs triggert*) [16, S. 40].

Образ Йорга у романі є статичним: протягом усього наративу персонаж майже не зазнає внутрішньої трансформації. Складається враження, що хлопець приймає нав'язану йому роль жертви. На словесні й поведінкові прояви агресії з боку Марко та близнюків Дрешко Йорг, як правило, реагує мовчанкою, лише зіщулюючись від образи. Попри численні неприємні ситуації, ініційовані Марко, герой не втрачає внутрішнього балансу: він продовжує отримувати задоволення від перебування в таборі, спілкування з природою та часу, проведеного на самоті. Навіть у сцені, де Марко переслідує його на мотузковій доріжці, Йорг виявляє доброзичливість і допомагає кривднику зняти спорядження.

Дані дослідження Дана Ольвеуса свідчать, що «в більшості випадків жертву цькує група з двох-трьох учнів» [1, p. 9-10]. Цю модель соціальної динаміки шкільного булінгу відтворено і в романі «Вовк» Саші Станішеча, де ключову роль булера виконує Марко, а близнюки Дрешко виступають його підбурювачами або асистентами. Ймовірними причинами цькування слугують уже згадані типові чинники, пов'язані з зовнішністю, інтересами та соціальною неадаптованістю жертви.

Автор чітко дотримується класичних ознак булінгу як систематичного та навмисного переслідування, зображуючи низку характерних конфліктних ситуацій. Зокрема, Марко перебиває Йорга під час спроб висловитися, шепоче йому щось образливе на вухо. Крім того, агресор знищує малюнок Йорга, а разом із близнюками малює карикатуру на нього, акцентуючи на його непропорційно великих вухах. Імовірно, ця ж група конфіскує Йоргів рюкзак, що призводить до втрати значків, які мали для нього особливу емоційну цінність (на що вказує опосередковано оповідач Кемі). Упродовж наративу також згадується сцена, в якій близнюки привласнюють Йоргову порцію каші, а Марко дарує йому мертвого метелика, навмисно апелюючи до його любові до природи з метою викликати негативні емоції.

Таким чином, структура цькування в романі відповідає описаній у наукових дослідженнях моделі, а прояви агресії мають системний і психологічно вмотивований характер.

У романі також представлено фігуру захисника жертви булінгу – цю роль виконує другорядний персонаж, дівчинка на ім'я Беніша. У сцені, коли близнюки Дрешко забирають у Йорга порцію каші, а один із них – Дрешко І – з'їдає її, Беніша проявляє активну позицію та звертається по допомогу до вожатих табору. Попри те, що автор не приділяє значної уваги характеристиці чи розвитку цього персонажа, саме її вчинок ілюструє приклад відкритого спротиву булінговій поведінці.

Цей епізод виконує також важливу сюжетну функцію, адже контрастує з поведінкою головного героя – Кемі, який спочатку виступає в ролі пасивного спостерігача. Згодом, однак, його позиція змінюється: він поступово переходить до активного захисту Йорга, що свідчить про динамічний розвиток персонажа та становлення його моральної позиції.

Розглянемо детальніше шлях Кемі від пасивного спостерігача до активного захисника жертви булінгу. М. Шефер та Г. Леч стверджують: «У той час як одні допомагають жертві (захисники), тобто діють від її імені у надзвичайній ситуації, інші наполегливо продовжують нічого не робити (пасивні спостерігачі). Вони стоять поруч з жертвою і не діють, відвертаються «від ситуації», здаються відстороненими. …Пасивні спостерігачі готові допомогти, але лише опосередковано і, особливо, якщо людина, яку потрібно захистити, є другом» [3, S. 722].

На початку роману Кемі та Йорг не мають дружніх стосунків і, окрім спільної риси «іншості», їх майже нічого не об'єднує. У таборі їх поселяють до однієї кімнати, оскільки жоден із решти підлітків не виявляє бажання жити з кимось із них. Кемі вирізняється спостережливістю та з досвіду шкільного життя усвідомлює, що Йорг і у таборі може стати жертвою булінгу з боку Марко та близнюків Дрешко, адже подібні ситуації вже траплялися раніше у школі. Проте саме перебування у таборі стає для Кемі точкою перелому: у нього поступово виникає внутрішнє прагнення захистити Йорга. У перші моменти цькування Кемі залишається пасивним спостерігачем. Він рефлексує над тим, що правильним вчинком було б втрутитися: «*Sich wieder zwischen Marko und Jörg zu bringen wäre das Richtige*» [16, S. 49], однак навіть із чітким усвідомленням моральної необхідності дії він не переходить до активного спротиву.

Спостерігаючи за Йоргом, Кемі починає усвідомлювати потенціал для дружби між ними. Його уявлення про можливу близькість формуються у внутрішніх монологах і фантазіях, що свідчить про поступову зміну його ставлення до Йорга: «Йорг говорив би більше, був би сміливішим. Він би організував союзників. Разом сильніші, чи не так? … Ми були б друзями-аутсайдерами, а не просто випадковими сусідами по куреню»

(*Jörg würde mehr reden, wäre mutiger. Er würde sich Verbündete organisieren. Gemeinsam ist man stärker, oder?... Wir würden Außenseiterfreunde sein und nicht nur zufällig Hüttenmitbewohner*) [16, S. 68]. Ці роздуми свідчать про перехід героя від позиції стороннього спостерігача до активного морального зростання й формування емпатійного зв'язку з Йоргом.

У сцені з мертвим метеликом, спостерігаючи за реакцією Йорга, Кемі переживає емоційне напруження: він відчуває комок у горлі, виникає потреба підтримати та втішити однокласника. Проте, попри внутрішнє прагнення до дії, герой знову не наважується втрутитися. Саме після таких ситуацій, пов'язаних із очевидною несправедливістю, у наративі з'являється символічний образ Вовка (*Der Wolf ist groß, der Wolf ist schlank, der Wolf ist grau. Der Wolf leckt sich über die Schnauze. Guckt aus gelben Augen. Der Wolf atmet über eine Atemraspel*) [16, S. 69]. Цей персонаж спочатку постає як фігура за вікном, однак із кожною появою він дедалі більше наближається до Кемі, який ще не розуміє, чого прагне Вовк.

Вовк виконує функцію символу внутрішнього страху головного героя – передусім страху захистити іншого, страху стати на бік скривдженого та, як наслідок, самому стати жертвою булінгу (*Gäbe es Jörg nicht, wäre wahrscheinlich ich das Opfer*) [16, S. 111]. Його образ відображає психологічний конфлікт персонажа, уособлюючи внутрішню боротьбу між моральним обов'язком і прагненням уникнути небезпеки.

Перші спроби Кемі перейти від пасивного спостереження до активного захисту Йорга виникають у момент, коли він усвідомлює реальну загрозу фізичного насильства з боку Марко. Особливо небезпечною є ситуація на мотузковій доріжці, де Марко переслідує Йорга, що може призвести до травматичних наслідків. У цій сцені Кемі демонструє зростаючу відповідальність: він не залишає Йорга наодинці з агресором, свідомо затримує інструктора, ставлячи безглузді запитання, аби той не пішов, а також звертається до вожатого Пітріча з проханням наглядати за другом.

Проте, незважаючи на ці дії, Кемі все ще не здатен чітко окреслити проблему дорослим і схильний знецінювати власні зусилля. Він рефлексує над своєю поведінкою, оцінюючи її як вияв слабкості: «Я боягуз, і рішення мої боягузливі» (*Ich bin feige, und meine Lösungen sind feige)* [16, S. 112]. Це свідчить про внутрішній конфлікт персонажа, який, хоча й наближається до морального вибору, ще не готовий до повної відповідальності за активну позицію спротиву.

Для Кемі, який тривалий час залишається пасивним спостерігачем, розпочати розмову про труднощі, з якими зіштовхується Йорг, є надзвичайно складно, йому важко підібрати відповідні слова підтримки. У сцені з втраченими значками та забрудненим рюкзаком герой переживає сильне почуття гніву – як на кривдників Йорга, так і на самого себе через усвідомлення власної бездіяльності: він розуміє, що мав би втрутитися, сказати щось, однак продовжує мовчати (*Eine Wut jetzt: hier drinn…. Eine Wut auf alles, auf mich, auf alles. ...Ich sollte etwas sagen, etwas tun, sollte ihm helfen. Ich schweige…*) [16, S. 150]. Втім, саме після того, як Йорг зізнається, що також бачить Вовка, Кемі здійснює перші спроби відверто поговорити з другом і надати йому підтримку.

Образ Вовка постає перед Кемі шість разів, що підкреслює його символічне значення як втілення страху, тривоги та внутрішніх конфліктів. Однак під кінець оповіді, після емоційного вибуху Йорга, характер цієї постаті змінюється: Вовк більше не сприймається як загроза, натомість він набуває рис захисника. Це особливо виразно проявляється в епізоді, коли Йорг дозволяє Вовкові увійти: «Вовк дряпається у двері. Йорг встає і впускає його. Вовк лягає поруч із ліжком і спостерігає за нами» (*Der Wolf kratzt an der Tür. Jörg steht auf und lässt ihn herein. Der Wolf legt sich neben das Bett und wacht über uns*) [16, S. 170]. Така трансформація образу демонструє важливий етап внутрішнього прийняття та солідарності між персонажами.

Кемі продовжує уважно стежити за Йоргом, виявляючи пильність та емпатію. Попри те, що його дії не набувають радикального характеру – він відкрито не протистоїть Марко та близнюкам Дрешко, не вдається до активної боротьби за справедливість, – поступова зміна в його поведінці є очевидною. Можна з упевненістю стверджувати, що образ Кемі є динамічним: упродовж розвитку сюжету він дедалі більше переймає на себе функцію захисника, стає на бік скривдженого та починає виконувати роль справжнього друга.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тема булінгу, відображена у дитячій і підлітковій літературі, відіграє важливу соціально-виховну функцію, оскільки дає змогу юному читачеві осмислити складні соціальні ситуації, з якими він може зіштовхнутися у повсякденному житті. Роман «Вовк» Саші Станішеча є прикладом якісного художнього осмислення феномену булінгу, в якому представлено типову структуру ролей учасників булінгу, психологічну мотивацію персонажів та еволюцію моральної позиції головного героя. Аналіз динаміки розвитку образу Кемі підтверджує, що літературний текст може бути ефективним інструментом у формуванні емпатії, відповідальності та здатності до морального вибору в підлітків. Символічний образ Вовка виконує важливу функцію: він візуалізує внутрішній конфлікт героя, слугує провідником у процесі самопізнання та моральної трансформації. Залучення німецькомовних творів, які поки не перекладені українською мовою, є перспективним напрямом для подальших досліджень у галузі літературознавства, педагогіки та перекладознавства. Досвід аналізу подібних текстів може бути використаний в освітньому процесі.

Література:

1. Olweus Dan. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. John Wiley & Sons, 2013. 160 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=0Fz1jD9paoQC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false (дата звернення 17.06.2025).
2. Kasper Horst, Heinzelmann-Arnold Irene. Schülermobbing – tun wir was dagegen!: Klasse 5-13. Smob-Fragebogen mit Anleitung und Auswertungshilfe. AOL-Verlag, 2008. 48 S.
3. Schäfer Mechthild, Letsch Hannes. Mobbing im Schulkontext. *Entwicklungspsychologie* / hg. von W. Schneider, U. Lindenberger. 2018. S. 713-727.
4. Загалик Г.М., Войцеховська О.В. Шувар Н.М. Булери та жертви булінгу як соціально-психологічна проблема безпеки особистості в освітньому просторі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки*.2018. Вип. 1(2). С. 124-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2018_1%282%29__24 (дата звернення 17.06.2025).
5. Богдан В. Проблема шкільного булінгу серед підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти.* 2019. Вип. 9. С. 212-219. URL: https://drive.google.com/file/d/18G8pmG3HAk5f4oIs2rlz4d9vYwmFFAs4/view (дата звернення 17.06.2025).

6. Причини булінгу: результати масштабного дослідження в українських школах. *Міністерство освіти і науки України* : веб-сайт. URL: https://mon.gov.ua/news/prychyny-bulinhu-rezultaty-masshtabnoho-doslidzhennia-v-ukrainskykh-shkolakh (дата звернення 17.06.2025).
7. Daubert Hannelore. Gewalt unter Schülern. Ein neuer Blick auf ein bekanntes Thema. *Praxis Deutsch*. 2000. Jg. 27, 162/2000, S. 45-49.
8. Dawidowski Christian. Gegenwartsliteratur und Postmoderne im Literaturunterricht. Schneider Verlag Hohengehren GmbH, 2014. 222 S.
9. Hendryk Ewa. Zum Thema Cyber-Mobbing in der zeitgenössischen deutschen Jugendliteratur. *Colloquia Germanica Stetinensia.* 2020. № 29. S. 113-129. DOI: https://doi.org/10.18276/cgs.2020.29-06
10. Mikota Jana. Gewalt in der Kinder– und Jugendliteratur. *Alliteratus* : веб-сайт. URL: http://www.alliteratus.com/pdf/ges_gew_gewalt.pdf (дата звернення 18.06.2025).
11. Patzer Georg. Ein Wolf im Ferienlager. Saša Stanišić erzählt in seinem mehrfach ausgezeichneten Kinderbuch „Wolf" von Ausgrenzung und Schikane, Mut und Freundschaft. *Literaturkritik.de* : веб-сайт. URL: https://literaturkritik.de/patzer-stanisic-ein-wolf-im-ferienlager,31115.html (дата звернення 19.06.2025).
12. Eicks Frederik. Warum hast du so gelbe Augen? *LITLOG. Göttinger eMagazin für Literatur-Kultur-Wissenschaft* : веб-сайт. URL: https://www.litlog.de/warum-hast-du-so-gelbe-augen/ (дата звернення 19.06.2025).
13. Wanner Andrea. Außenseiter trifft Außenseiter. *Titel. Kulturmagazin* : веб-сайт. URL: https://titel-kulturmagazin.net/2023/05/01/jugendbuch-sasa-stanisic-wolf/ (дата звернення 19.06.2025).
14. Mikota Jana. Epische Texte 1: Kinderroman. *Handbuch Kinder– und Jugendliteratur* / hg. von Tobias Kurwinkel, Philipp Schmerheim. J. B. Metzler Verlag. 2020. S. 153-165.
15. Gansel Carsten. Moderne Kinder– und Jugendliteratur. Vorschläge für einen kompetenzorientierten Unterricht. Cornelsen Vlg Scriptor, 2016. 208 S.
16. Stanišić Saša. Wolf. München : Carlsen Verlag. 2023. 192 S.

Dobrynchuk O. The artistic representation of bullying in Saša Stanišić's novel "Wolf"

Summary. The article examines the artistic representation of the phenomenon of bullying in contemporary German-language children's and youth literature on the example of Sasha Stanišić's novel «Wolf». The novel «Wolf» by Sasha Stanišić is considered as an example of problem-oriented children's literature that can influence the child's worldview and serve as a tool for preventing bullying. The study focuses on the analysis of the structural roles of bullying within the fictional narrative and the transformation of the protagonist Kemi's image, who goes from a passive observer to a defender of the victim of bullying. Attention is drawn to the peculiarities of character building, motivation and the influence of the artistic image of the Wolf as a symbol of inner fear and moral transformation of the protagonist. In addition, the author analyses the relationship between images and moral dilemmas that arise in situations of violence, and examines the dynamics of character development.

Particular attention is paid to the symbolic dimension of the text: the image of the Wolf appears as a visualisation of the hero's internal struggle, his doubts, fears and moral shifts. Through the prism of this image, the reader gets access to the deep psychological processes that accompany a child under psychological pressure. At the end of the novel, the Wolf transforms from a threat into a protector, symbolising acceptance, overcoming fear, and solidarity.

The novel «Wolf» by Sasha Stanišić demonstrates the potential of contemporary children's literature as an educational resource that not only informs about the problem but also forms values, develops the ability to self-reflect, analyse behaviour and understand moral choices. Such literature is an important link in the educational process, contributing to the social formation of the individual. On the example of the analysed work, it is proved that literature, in particular children's and youth literature, plays an important role in the formation of moral and ethical guidelines, helps to understand and comprehend difficult life situations through the prism of artistic experience.

Key words: bullying, structure of bullying, role, passive observer, contemporary German-language literature, children's novel, symbol, moral and ethical guidelines.

УДК 821.161.2:316.74:81'42
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.35

Ковальова І. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національного університету «Чернігівська політехніка»

СЛОВО І СИМВОЛ: МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕРМЕНЕВТИКИ

Анотація. У статті здійснюється глибокий аналіз ролі герменевтики та семіотики як ключових методологічних інструментів у вивченні сучасної української літератури, зокрема в контексті міжкультурної комунікації. Розглядається, як ці теоретичні підходи допомагають розкрити багатошарові смисли художніх текстів, які функціонують не лише як літературні твори, а й як активні носії культурних кодів і символів. Особлива увага приділяється процесам інтерпретації та розуміння текстів, що відбуваються у просторі міжкультурного діалогу, де українська література виступає своєрідним містком між національним та глобальним культурним контекстом. Автор досліджує взаємодію української літератури з іншими культурами через призму герменевтичної концепції «злиття горизонтів», що дозволяє побачити, як відбувається діалог між традиціями, цінностями і смислами різних культурних систем.

Семіотичний аналіз знакових систем художніх текстів розкриває механізми кодування та декодування культурних символів, що сприяє трансформації колективної пам'яті та формуванню національної ідентичності. У статті показано, що літературні твори не лише відображають реальність, а й активно впливають на процеси культурної самосвідомості, створюючи платформу для взаєморозуміння і співпраці різних культурних спільнот. В умовах глобалізації така міжкультурна комунікація через літературу набуває особливої ваги, оскільки сприяє не лише збереженню унікальності національної культури, а й її інтеграції у світовий культурний простір. Дослідження підкреслює важливість літератури як інструмента культурного діалогу і стратегії конструювання ідентичності, що відкриває нові перспективи для розвитку сучасної гуманітаристики, культурології та комунікативних наук. Такий підхід дозволяє не лише глибше осмислити художній текст, а й виявити його потенціал як динамічного простору взаємодії культур, ідей та смислів у сучасному глобалізованому світі.

Ключові слова: герменевтика, семіотика, міжкультурна комунікація, українська література, символ, знак, національна ідентичність, культурний діалог, інтерпретація тексту, глобалізація.

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності у 1991 році українська література, яка опинилася на перехресті пострадянського спадку та сучасних глобалізаційних процесів, стала важливим чинником формування національної ідентичності. У цьому контексті герменевтика та семіотика, як провідні філософські й літературознавчі методи, набувають особливого значення, оскільки відкривають нові можливості для міжкультурної комунікації та глибшого розуміння смислових пластів, закладених у національному художньому тексті.

Методологія герменевтики дає змогу не лише глибше аналізувати твори українських авторів у межах національного дискурсу, а й розглядати їх як частину ширшого культурного діалогу з іншими народами та традиціями. Семіотичний підхід, безумовно, акцентує увагу на ролі знаків, символів і кодів, що несуть у собі культурні значення, транслюють ідеї та цінності, формуючи смисловий ландшафт літератури.

Аналіз досліджень. Упродовж XX–XXI ст. питання взаємодії слова і символу в українській літературі аналізували переважно культурологи й семіотики. Так, В. Шевченко розглядав символ як медіум між культурно-історичним досвідом і сучасним сприйняттям, наголошуючи, що «символи… створюють своєрідну знакову (семіотичну) мережу, соціокультурний фон буття» [1, с. 770]. Інші дослідники, зокрема Н. Пашкова [2], акцентували увагу на семантичному відокремленні знака від символу, підкреслюючи, що символ набуває «надзнакових антропогенних властивостей» і водночас не втрачає своєї знакової основи. Щодо герменевтичного вивчення міжкультурної інтерпретації, науковці, зокрема В. Патріарх [3], розширювали аналіз на фразеологічний рівень, показуючи, як національно-культурні фразеологізми в українській літературі передають колективне інтерпретативне поле. У контексті міжкультурної комунікації через літературний текст Н. Зуєнко [4] досліджує процес культурного транскодування в перекладах, виділяючи мовні рішення як ключові елементи герменевтики тексту в умовах культурної трансформації.

Метою нашого дослідження є застосування семіотичного, герменевтичного, лінгвокультурного та перекладознавчого підходів з метою демонстрації того, як символ у літературному тексті стає майданчиком для багаторівневої міжкультурної інтерпретації. Такий підхід дозволяє простежити, як національно закодовані смисли трансформуються і стають зрозумілими представникам інших культур.

Виклад основного матеріалу. Герменевтика і семіотика як філософські стратегії інтерпретації сприяють виявленню глибоких зв'язків між текстом і його культурно-історичним, соціальним і ментальним контекстом. У царині літературознавства ці підходи є особливо важливими, оскільки дозволяють дослідити, яким чином національні смисли взаємодіють із глобальними культурними процесами, формуючи нові парадигми розуміння в постійно змінюваному світі. Безумовно, герменевтика, що виникла як інструмент тлумачення біблійних текстів, згодом стала універсальним засобом інтерпретації культурних явищ. В українській літературній традиції вона має глибокі історичні корені, адже дозволяє не лише прочитати художній твір, а й осмислити способи його сприйняття в різних соціокультурних контекстах, виходячи за межі суто текстуального аналізу та перетворюючись на інструмент дослідження взаємодії літератури й суспільства.

Згідно з концепцією Г.-Ґ. Гадамера [5], інтерпретація – це не статичне прочитання, а живий, відкритий діалог між автором, текстом і читачем. Цей підхід є особливо актуальним для українського літературного простору, який упродовж своєї історії постійно взаємодіяв із різноманітними культурними традиціями. Як зазначає П. Іванишин [6, с. 123], розуміння є соціальним процесом, у якому суб'єктом виступає не лише окрема людина, а й суспільство, громада, нація, людство загалом.

Семіотика, зокрема в концепції Ю. Лотмана [7], є надзвичайно актуальною для дослідження української літератури, оскільки дає можливість аналізувати символи й знаки як базові елементи культурної комунікації. Ю. Лотман розглядав культуру як сукупність знакових систем, які функціонують за власними правилами та мають специфічні інтерпретаційні механізми. Як зазначає О. Бойко [8, с. 85], «культурний простір і культурні явища розглядаються як текстові структури, що функціонують за законами семіотичної системи: мова, текст, метатекст, інтертекстуальність, комунікація». Безперечно, цей підхід дає змогу досліджувати, як літературні твори передають культурні смисли, та показує, що їхнє тлумачення можливе лише за умови врахування особливостей культурних знакових систем.

Герменевтика та семіотика в українській літературі відкривають можливість розкривати глибинні смисли текстів і виявляти культурні коди нації. Ці підходи не лише сприяють глибшому розумінню художнього твору, а й створюють простір для міжкультурної комунікації, допомагаючи усвідомити, як література формує національну ідентичність і взаємодіє з культурами інших народів. Застосування герменевтичного й семіотичного інструментарію дає змогу дослідникам не лише інтерпретувати смисли, закладені в текстах, а й окреслювати нові підходи до осмислення культурної специфіки в умовах глобалізованого світу. Слід зазначити, що сучасна українська література дедалі активніше виконує функцію платформи міжкультурного діалогу, перебуваючи на перетині національного й глобального культурних дискурсів. У добу глобалізації, коли інформація, ідеї та смисли вільно поширюються у міжкультурному просторі, українські письменники не лише зберігають зв'язок із власною культурною традицією, а й активно беруть участь у західних, східних і транснаціональних дискурсах. Твори таких авторів, як Ю. Андруховича, О. Забужко, С. Жадана, Т. Прохаська, С. Андрухович, Л. Костенко, є прикладами інтеграції української культури у світовий контекст засобами художнього слова. Їхня творчість поєднує локальну автентичність із глобальною відкритістю, створюючи тексти, які знаходять відгук як в українському, так і в міжнародному читацькому середовищі, сприяючи глибшому розумінню українського досвіду у світі.

Розглядаючи українську літературу крізь герменевтичну перспективу, ми можемо простежити, як процес інтерпретації тексту стає формою культурного діалогу. Герменевтика дозволяє дослідити, яким чином читач з іншого культурного простору вступає в комунікацію з українським твором, осмислюючи його крізь призму власного досвіду. Так, роман Ю. Андруховича «Перверзія» [9] не лише переосмислює європейські літературні традиції, а й інтегрує українську тематику в поле постмодерного літературного дискурсу, де ключовими стають інтертекстуальність, метафори міграції та пошуку ідентичності.

Семіотичний підхід, водночас, дозволяє виявити, як українські тексти через систему знаків і символів передають культурну специфіку. Так, роман О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» [10] може бути розглянутий як фокус культурних, феміністичних і постколоніальних наративів. Через образи тіла, мови, пам'яті авторка формує багаторівневу структуру знаків, що є водночас зрозумілою в контексті глобального фемінізму та глибоко вкоріненою в українську культурну ситуацію. Семіотичний аналіз цього твору дає змогу виявити культурні коди, пов'язані з травматичним досвідом колоніальності, мовчанням жіночого голосу в історії, конфліктом між західною модерністю та пострадянською традицією. Іншим прикладом міжкультурного діалогу є поезія Л. Костенко, зокрема її роман у віршах «Маруся Чурай» [11], де крізь національний міф авторка транслює універсальні теми: любов, зраду, гідність, історичну пам'ять. Завдяки глибоко національному контексту твору іноземний читач має змогу наблизитися до світоглядних уявлень українців, відчути ритм історії й ціннісну матрицю української культури. Це яскравий приклад того, як література може бути «перекладена» не лише мовою, а й через систему знаків, метафор і культурних конотацій. Варто також згадати С. Жадана, чия творчість, зокрема романи «Ворошиловград» [12] та «Інтернат» [13], занурює читача в пострадянський простір крізь призму людського досвіду. Його тексти, сповнені маргінальними образами, молодіжним сленгом, філософськими алюзіями, становлять інтерес для західного читача, оскільки функціонують як своєрідний культурний «переклад» досвіду Східної Європи у форматі художнього письма. Герої С. Жадана водночас глибоко локальні й універсальні; семіотика міста, війни, втрати, хаосу розкриває багатство смислів, з якими може ідентифікувати себе читач у будь-якій культурі.

Можна стверджувати, що українська література, глибоко вкорінена в національний контекст, водночас виступає медіатором міжкультурного діалогу. Завдяки герменевтичному та семіотичному підходам вона постає зрозумілою, «перекладною» і відкритою до глобальної взаємодії. Саме в цьому полягає її стратегічна цінність як платформи для глибшого порозуміння між культурами в сучасному світі, що стикається з викликами ідентичності, конфліктності та потреби в толерантності. Як зазначає Н. Голубенко: «Аналіз категорії модальності з позицій семіотики в художніх текстах передбачає розшифрування семіотичних ресурсів, символів і знаків з урахуванням індивідуально авторського, соціального, політичного, загальнокультурного та загальнонаціонального контексту» [14].

Сучасна українська література дедалі активніше функціонує в полі міжкультурної комунікації, оскільки новітні виклики – глобалізація, війна, цифровізація, міграційні процеси – ставлять перед авторами завдання не лише розповідати про «своє», а й робити його зрозумілим для «іншого». Завдяки семіотичній багатозначності та герменевтичній відкритості сучасні українські твори здатні не лише репрезентувати локальні реалії, а й вести діалог із глобальним читачем, сприяючи формуванню нової культурної грамотності й взаєморозуміння у глобалізованому суспільстві. Безумовно, герменевтичні та семіотичні інструменти дозволяють виявити, як саме в текстах відбувається цей діалог культур – через образи, наративні структури, інтертекстуальність, культурні коди. Яскравим прикладом такого діалогу є роман С. Жадана «Ворошиловград», у якому локальний (луганський, постіндустріальний)

контекст поєднується з глобальними темами: пошуком ідентичності, втратою, опором, поверненням до коріння. Основні семіотичні коди роману – руїна, дорога, нафта, провінційне місто – функціонують як знаки пострадянської реальності, але водночас універсалізуються. Герой, який повертається у рідне місто, постає в образі мандрівника – архетипу, добре відомому в європейській літературній традиції. Це дозволяє читачеві, не знайомому з українським контекстом, побачити загальнолюдське в локальному. Водночас герменевтичний підхід до цього твору дає змогу розглядати його як форму культурного перекладу, в якій автор інтерпретує й «пояснює» свою реальність не лише вітчизняному, а й зарубіжному читачеві. Це створює відкриту комунікативну структуру, де смисли розгортаються в діалозі культур. У цьому сенсі С. Жадан не просто репрезентує українську культуру – він інтегрує її у глобальний культурний обмін, роблячи її активною складовою світового літературного процесу. Ще одним яскравим прикладом міжкультурної взаємодії є роман С. Андрухович «Фелікс Австрія» [15], події якого розгортаються в мультикультурному Станиславові початку XX століття. Герменевтичне прочитання цього твору дозволяє побачити, як авторка занурює читача в складний етнокультурний простір, де співіснують українці, поляки, євреї, німці, а семіотичні коди цього світу – їжа, архітектура, мова, звички – формують багатогранну палітру культурного прочитання. Цей роман є не лише історичним полотном, а й виявом наративної стратегії міжкультурного порозуміння. Актуальним у контексті воєнної доби є також роман О. Михеда «Я змішаю твою кров з вугіллям» [16], в якому досвід Донбасу і російсько-української війни переплітається з глобальними темами насильства, втрати дому та тілесної травми. Цей текст можна розглядати як спробу діалогу з читачем поза межами України – він прагне «перекласти» жах війни універсальною мовою болю, розпачу й протесту.

Водночас застосування герменевтики до аналізу української літературної спадщини відкриває перспективи глибшого усвідомлення процесів включення української культури в глобальний культурний дискурс, зберігаючи при цьому її унікальну ідентичність. Аналіз творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки через герменевтичну призму дозволяє простежити, як ці автори, живучи у різні історичні періоди, свідомо чи підсвідомо будували діалог між культурами. Зокрема, у поезії Т. Шевченка, особливо в поемі-посланні «І мертвим, і живим…» [17], проявляється глибоке осмислення колоніального статусу України та прагнення до свободи, що може бути інтерпретоване як ранній приклад постколоніального дискурсу. Тексти Т. Шевченка містять численні національні символи (калина, могила, степ), зрозумілі «внутрішньому» читачеві, але для «зовнішнього» потребують герменевтичного тлумачення, що й забезпечує міжкультурне порозуміння. Багатошаровість культурного діалогу – між християнською, єврейською, європейською традиціями, а також між українською історією і сучасністю – яскраво виявляється у філософсько-літературних творах І. Франка (зокрема «Мойсей», «Перехресні стежки» [18]). Його наративи містять численні алюзії до західноєвропейських філософських традицій, що дозволяє розглядати автора як одного з перших українських мислителів, які системно долучалися до глобального культурного обміну. Розвивала культурний діалог у своїх п'єсах «Кассандра», «Оргія», «У пущі» [19] Леся Українка, звертаючись до античної міфології, біблійної традиції, східної філософії. Герменевтичне осмислення її творів дозволяє виявити не лише глибоку ерудицію письменниці, а й її спробу осмислити українське питання в універсальному, транснаціональному вимірі.

Українська література, осмислена крізь герменевтичну та семіотичну перспективу, не лише відображає національну самосвідомість, а й активно формує культуру діалогу, що має стратегічне значення для утвердження толерантного, полікультурного суспільства. У контексті глобалізації її роль у світовому культурному обміні постійно зростає, адже саме через глибоке тлумачення закодованих у тексті смислів українське слово здатне бути зрозумілим і прийнятим поза межами власної культури. У цьому процесі ключову функцію виконує літературний переклад як інструмент передачі не лише змісту, а й культурної пам'яті, емоційного досвіду й ідентичнісних маркерів, що відкриває простір для повноцінної міжкультурної комунікації. Особливо це помітно у перекладах поезії. В. Цибулько [20] підкреслює: «Поетичний переклад представляє собою трансляцію смислів однієї культури у семіосферу іншої…» через феноменологічно-герменевтичні механізми. Перекладач у цьому випадку виступає як медіатор, який не лише передає зміст, а й інтерпретує знаки, символи, алюзії та культурні референції, вмонтовані в текст оригіналу. Водночас Н. Голубенко розглядає переклад як «мозаїку», де кожен елемент є знаком, що репрезентує певну частину культури [14, с. 40].

Повномасштабна війна Росії проти України стала не лише трагедією, а й каталізатором глибоких культурних зрушень, зокрема в літературі. Українські письменники (С. Жадан, Т. Малярчук, А. Любка, О. Токарчук) дедалі активніше працюють із темами спротиву, гідності, травми, втрати, солідарності. У цьому контексті герменевтика дозволяє осмислити досвід війни не лише як локальний феномен, а як універсальну гуманітарну драму. Міжнародна читацька аудиторія, звертаючись до українських творів про війну, проходить крізь процес культурного співпереживання – декодує символіку, відкриває архетипи, зіставляє з власним досвідом. Як зазначає А. Корзенівська-Біхун: «Міський простір стає ареною, де культурні символи та ідеології виявляються як інструменти війни, а знаки в урбаністичному ландшафті – засоби захисту ідентичності» [21, с. 23]. Семіотичний вимір виявляється в аналізі образів, що вже стали знаками спротиву, зокрема «паляниця», «Азовсталь», «Стефанія» тощо. Ці символи, хоч і локальні за походженням, трансформуються у глобальні культурні маркери, що свідчить про глибоку трансформацію української літератури в бік глобальної комунікативної відкритості.

Жіноче письмо в українській літературі останніх десятиліть стало потужною формою міжкультурної комунікації. Відверте висвітлення досвіду жінки, зокрема її тілесності, сексуальності, соціальної ролі, травм та емоційного світу, перетворилося не лише на акт художнього самовираження, а й на форму інтеркультурного діалогу. Українські авторки ведуть полілог із феміністичними, постколоніальними та культурологічними наративами світової літератури. У цьому контексті на особливу увагу, на нашу думку, заслуговує творчість О. Забужко, чий роман «Польові дослідження з українського сексу» [22] став і викликом патріархальним уявленням про жіночу роль, і відвертою розмовою з європейською інтелектуальною традицією. Герменевтичний аналіз цього тексту дозволяє виявити складний діалог між українською пострадянською жіночністю

та західним досвідом емансипації, а також розкрити архетипові й національні коди, пов'язані з темою історичної травми, культурної спадщини та жіночої суб'єктивності. Літературні тексти С. Андрухович, І. Карпи та К. Калитко вирізняються поліфонічною структурою, в якій поєднуються особисте й політичне, національне й глобальне, міфологічне й повсякденне. Їхні твори постають не лише як художнє осмислення українського жіночого досвіду, а й як форма інтеркультурного діалогу, де феміністична думка, колективна історична пам'ять і прагнення жінки до самовираження стають спільними точками перетину з іншими культурними традиціями.

З погляду семіотики, жіноче письмо продукує нові знаки й символи жіночої присутності в культурі. Воно деконструює патріархальні коди, створює нові міфи – не про героїню як жертву чи святу, а як суб'єкта дії, пам'яті та голосу. Такі зміщення кодів стають зрозумілими і релевантними для інтернаціональної аудиторії, що дає змогу українській літературі бути активною учасницею глобального феміністичного дискурсу. Це дозволяє трактувати жіноче письмо не лише як літературне явище, а й комунікативний міст між культурами, досвідами та світоглядами, що відкриває простір для взаєморозуміння, емпатії й переосмислення ідентичності в умовах глобалізованого світу.

У XXI столітті цифрові технології не лише змінили способи сприйняття літератури, а й трансформували її форми існування. Цифрові тексти та літературна активність у соцмережах стали важливими платформами міжкультурної комунікації, де поєднуються герменевтика, семіотика й медіааналітика. У цьому новому контексті українська література не лише репрезентує національну ідентичність, а й вступає в діалог із глобальним культурним простором, відкриваючи універсальні смисли через локальні коди. Як зазначає Н. Голубенко [14], сучасні тексти все частіше функціонують у мультимедійному форматі, «як поєднання трьох медіа: мови, зображення і музики». Цифрові платформи – Facebook, Instagram, Twitter (X), TikTok, а також блогінг і подкасти – відкрили для української літератури нові шляхи до інтернаціонального читача. Сучасні письменники, зокрема С. Жадан, К. Бабкіна, А. Чех та ін., активно використовують соцмережі не лише для популяризації творчості, а й як простір публічного дискурсу, де обговорюються соціальні, політичні та культурні проблеми. З герменевтичного погляду така література і медіакомунікація вимагають нових стратегій інтерпретації, адже тексти в цифровому середовищі часто контекстуалізуються в реальному часі, формуючи динамічний діалог з аудиторією. Коментарі, лайки, репости створюють новий тип взаємодії між автором і читачем, заснований на негайному зворотному зв'язку, емоційній реакції й навіть співавторстві.

Семіотичний аналіз цифрової літератури та контенту в соцмережах дозволяє виявити новітні символи й знаки, притаманні поколінню, що спілкується через меми, візуальні ряди, скорочення, GIF-анімації. Ці нові культурні коди потребують інтерпретації та «перекладу» на мову традиційної культури. Більше того, цифрова література і соцмережі стали інструментом культурного опору, особливо під час російсько-української війни. Українські автори через поезію, есеїстику, щоденникові записи в онлайні документують досвід війни, еміграції, втрат, створюючи колективну пам'ять і транскультурний діалог. Безперечно, ініціативи на кшталт #UkrainianPoetryInTranslation роблять українську літературу доступною для світової аудиторії, виконуючи важливу функцію просування національної культури у глобальному просторі.

Висновки. Отже, українська література в сучасних умовах є не лише художнім феноменом, а й активним учасником глобальної культурної комунікації. Вона продукує смисли, які резонують далеко за межами національних кордонів, будуючи мости порозуміння, солідарності та відкритості в складному й динамічному світі. Герменевтичний та семіотичний підходи до аналізу літературних текстів відкривають глибокі шари змістів, допомагаючи виявити як національні культурні коди, так і універсальні символи, зрозумілі читачам із різних культурних контекстів. Герменевтика дозволяє осягнути діалогічну природу літературного тексту, в якому зустрічаються історичні традиції, досвід автора та інтерпретації сучасного читача. Семіотика, безперечно, надає інструменти для дешифрування знаків, архетипів і міфів, що циркулюють у культурному просторі та набувають нового значення в умовах глобалізації. Важливим виявом міжкультурної комунікації є також сучасне жіноче письмо, цифрова література та активність авторів у соціальних мережах, які створюють нові формати культурного діалогу. Ці простори слугують платформами для презентації українського досвіду у світі, культурного обміну та рефлексії над спільними викликами людства.

Література:

1. Shevchenko V. E. Symbolic language of intercultural communication. Вісник Львівського університету, 39. С. 669-774.
2. Пашкова Н. І. Еволюція співвідношення термінів знак і символ у загальній семіотиці, лінгвістиці та культурології [Електронний ресурс]. Культура і сучасність. 2020. № 1. С. 32-38. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2020_1_8
3. Патріарх В. Інтерпретація слова-знака і слова-символу в сучасному науковому дискурсі. *Лінгвістичні студії.* Випуск 46 (2023), с. 68-75.
4. Зуєнко Н. О. Міжкультурна комунікація при перекладі художніх творів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки.* 2013. Вип. 186(1). С. 131-135. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_fil.n_2013_186%281%29__25
5. Gadamer Hans-Georg. *Wahrheit und Methode: Grundzüge* einer philosophischen Hermeneutik. Tübingen: Mohr Siebeck, 1960.
6. Іванишин П. В. Літературна герменевтика: освоєння семантики терміна. *Філологічні семінари*. К., 2008. Вип. 11: Теорія літератури у вищій школі. С. 121-129.
7. Lotman Y. M.. Analysis of the poetic text (D. Barton Johnson, Trans.). Ann Arbor, MI: Ardis. 1976. S. 309.
8. Boyko O., Zuiev S., Povalii T., Otroshchenko L. Spatial Semiotics and Landscape Hermeneutics in the Professional Training of Managers of Socio-Cultural Activity. Socio-Cultural Management Journal, 2020, 5(2), 80-102. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://doi.org/10.31866/2709-846X.2.2022.267526
9. Андрухович Ю. І. Первердія [Роман]. Львів, 2024: ВНТЛ-Класика. 304 с.
10. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу [Роман]. Львів, 2015: Видавництво «Комора». 120 с.
11. Костенко Л. Маруся Чурай [Роман у віршах]. Київ, 2018: А-ба-ба-га-ла-ма-га. 224 с.
12. Жадан С. В. Інтернат [Роман]. Чернівці, 2018: Meridian Czernowitz. 336 с.
13. Жадан С. Ворошиловград [Роман]. Чернівці, 2022: Meridian Czernowitz. 552 с.
14. Голубенко Н. І. English-Ukrainian intersemiotic translation within the configuration of modes of modality in literary texts. Вісник Київ-

ського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. 2023. Вип. 160(26), 38-48.
15. Андрухович С. Ю. Фелікс Австрія [Роман]. Львів, 2014: Видавництво Старого Лева. 288 с.
16. Михед О. Я змішаю твою кров із вугіллям: Зрозуміти український Схід. Київ, 2020: Наш Формат. 368 с.
17. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / ред. кол. під головуванням М. Г. Жулинського. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 5.
18. Франко І. Я. Твори : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976-1986.
19. Українка Л. Драматичні поеми : у 12 т. К. : Смолоскип, 1975-1979.
20. Цибулько В. Феноменологія і герменевтика як механізми поетичного перекладу. 2013. Вип. 29. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12440/Tsybulko.pdf
21. Korzeniowska-Bihun A. Semiotics of Urban Space as a Line of Anthropological Defense. Fine Art and Culture Studies, April 2023.
22. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу. К. : Комора, 2015. 118 с.

Kovalova I. Word and symbol: intercultural communication in ukrainian literature through the prism of hermeneutics

Summary. This article provides a thorough analysis of the role of hermeneutics and semiotics as key methodological tools in the study of contemporary Ukrainian literature, particularly in the context of intercultural communication. It examines how these theoretical approaches help to uncover the multilayered meanings of literary texts, which function not only as works of literature but also as active carriers of cultural codes and symbols. Special attention is given to the processes of interpretation and understanding that take place within the space of intercultural dialogue, where Ukrainian literature serves as a kind of bridge between the national and the global cultural contexts. The author explores the interaction of Ukrainian literature with other cultures through the lens of the hermeneutic concept of the "fusion of horizons," which reveals how dialogue occurs between traditions, values, and meanings of different cultural systems.

The semiotic analysis of the sign systems in literary texts uncovers the mechanisms of encoding and decoding cultural symbols, contributing to the transformation of collective memory and the formation of national identity. The article demonstrates that literary works not only reflect reality but also actively influence processes of cultural self-awareness, creating a platform for mutual understanding and cooperation among diverse cultural communities. In the context of globalization, such intercultural communication through literature gains particular importance, as it promotes not only the preservation of the uniqueness of national culture but also its integration into the global cultural space. The study emphasizes the significance of literature as an instrument of cultural dialogue and a strategy for constructing identity, opening new perspectives for the development of contemporary humanities, cultural studies, and communication sciences.

Key words: hermeneutics, semiotics, intercultural communication, Ukrainian literature, symbol, sign, national identity, cultural dialogue, text interpretation, globalization.

УДК 821.09.161.2«19»(092)ЗВИЧАЙНА
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.36

Кривчун В. Г.,
аспірантка
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР ПОВІСТІ «СЕЛЯНСЬКА САНАТОРІЯ» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ

Анотація. У статті ґрунтовно проаналізовано автобіографічний вимір повісті Олени Звичайної «Селянська санаторія» – маловивченого твору письменниці-емігрантки. Розглянуто, як особистий досвід авторки (втрата сина, репресії проти чоловіка Михайла Джуля, вимушена еміграція) художньо трансформується в тексті, відображаючи трагедію цілої епохи.

Особливу увагу приділено образу головної героїні Улянки, яка постає як художня проєкція самої авторки. Через цю постать простежується внутрішня еволюція жінки, яка проходить через втрати, біль, боротьбу за гідність і намагання не зламатися під тиском радянської системи.

Окремий смисловий акцент зроблено на метафоричному образі туберкульозу – він у повісті осмислюється не лише як фізичне захворювання, а як потужна метафора духовного й тілесного руйнування, викликаного репресіями, безвихіддю, моральною самотністю. Через цей мотив підкреслено вразливість людини перед бездушною державною машиною, яка ігнорує людське страждання.

Аналіз образу лікаря Володимира Підгаєцького – художнього уособлення чоловіка письменниці – дозволяє простежити, як реальні історичні події (численні арешти, табори, загроза смерті в ГУЛАГу) набувають у творі символічного значення, слугуючи засобом відтворення колективного болю.

Значущим елементом дослідження є також розгляд образу Ольги Петрівни Безрідної, яка втілює тему морального прозріння, усвідомлення співучасті в злочинах системи, відповідальності за замовчування і спроби передати історичну правду наступним поколінням. Топонімічні згадки (зокрема, Полтавщина, Харків) розглянуто як маркери автобіографічної достовірності.

Таким чином, повість «Селянська санаторія» постає не лише як автобіографічний твір, а й глибокий художній документ епохи, де особистий досвід авторки переплітається з історичною правдою. Автобіографізм у повісті стає формою художнього опору забуттю, способом збереження пам'яті про досвід, який часто замовчувався. Стаття відкриває нові можливості для подальшого вивчення творчості Олени Звичайної, заповнюючи істотну прогалину в дослідженні української емігрантської літератури.

Ключові слова: автобіографізм, Олена Звичайна, українська емігрантська література, туберкульоз як метафора, історична пам'ять.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві творчість Олени Звичайної залишається недостатньо дослідженим явищем, попри її глибоку художню та історичну значущість. Особливо це стосується повісті «Селянська санаторія», яка досі не отримала належного аналітичного осмислення.

Головна проблема полягає в тому, що цей твір, який поєднує в собі особистий досвід авторки з трагічним досвідом цілого покоління, потребує комплексного дослідження. Олена Звичайна через призму власної біографії – втрати сина, репресій проти чоловіка, пережитого страху – створила не просто художній текст, а документ, який показує, як тоталітарна система руйнувала людські життя.

Ключовими залишаються питання: як саме автобіографічний матеріал переплітається з художнім узагальненням у цій повісті? Чому Олена Звичайна обирає саме таку форму свідчення – не прямої сповіді, а опосередкованої розповіді через образи Улянки, лікаря Підгаєцького чи Ольги Петрівни? І як цей твір, заснований на реальних подіях, може доповнити наші уявлення про радянську епоху?

Отже, «Селянська санаторія» потребує нового, глибшого прочитання – такого, що вийде за межі очевидних фактів. Без такого дослідження ми ризикуємо втратити важливе свідчення про минуле – голос, який говорить не лише про конкретну історичну епоху, а й про те, як людина може зберігати свою гідність у найскладніших обставинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри значущість повісті «Селянська санаторія» у творчому доробку Олени Звичайної, вона досі залишається малодослідженою в українському літературознавстві. Відомо лише про дві наукові статті, присвячені цьому твору: «Антитоталітарне спрямування повісті Олени Звичайної ″Селянська санаторія″» Світлани Ленської та «Взаємодія жанру і стилю в ліричній та орнаментальній прозі (за повістю «Селянська санаторія» Олени Звичайної)» Валентини Кузь. Обидві розвідки торкаються окремих аспектів твору, зокрема жанрової системи, поетики та ідеологічного спрямування, однак автобіографічний вимір повісті залишається поза увагою науковців. Недостатнє вивчення тексту викликає потребу в цілісному аналізі особистісного досвіду авторки як основи художньої структури твору.

Метою статті є здійснення аналізу повісті Олени Звичайної «Селянська санаторія» як твору з яскраво вираженим автобіографічним підґрунтям; виявлення ключових аспектів особистого досвіду письменниці, трансформованого в художній текст; окреслення провідних ідейно-тематичних домінант повісті – зокрема теми туберкульозу як особистої та колективної трагедії. З огляду на те, що творчість Олени Звичайної й досі залишається недостатньо вивченою, а сама повість «Селянська санаторія» майже не потрапляла в поле академічного аналізу (існують лише поодинокі фрагментарні розвідки), мета роботи полягає також у привернення уваги до маловідомої сторінки української еміграційної літератури XX століття та окресленні можливих напрямів подальших наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. «Творчий доробок Олени Звичайної досі не отримав системного й вичерпного аналітичного висвітлення» [1, с. 18], тож її прозова спадщина потребує ґрунтовного наукового аналізу.

Повість «Селянська санаторія» надрукована 1952 року у Вінніпезі – у період активної літературної діяльності авторки в еміграційному середовищі. «Як і всі інші твори Олени Звичайної, сюжет має автобіографічну основу» [2, с. 49]. «Незважаючи на віддалений простір її побуту на чужині, повість ″Селянська санаторія″ авторка написала чистою українською літературною мовою, а залучення до художнього тексту синтезу мистецтв, авторських ремінісценцій лише підсилює історичну правду в художньому обрамленні» [3, с. 52].

Повість «Селянська санаторія» – це не просто художній твір, а глибоко особиста літературна сповідь, у якій автобіографічний досвід авторки трансформується у складну систему метафор, символів та художніх узагальнень. Олена Звичайна майстерно втілює власну життєву драму в поетиці тексту, розкриваючи крізь особисту історію трагізм тоталітарної доби. Вивчення автобіографічного виміру повісті дозволяє глибше осмислити співвідношення між реальністю та його мистецьким висвітленням у літературній формі.

На початку повісті «Селянська санаторія» особливе місце посідає образ Харкова, який постає як простір соціального зламу й катастрофи. Авторка з документальною точністю змальовує атмосферу міста під час Голодомору: опухлі від голоду селяни, що вмирають на вулицях, змучені постаті, приречені на повільне згасання. Цей образ не є випадковим – Харків уже з'являвся у дебютному творі Олени Звичайної «Золотий потічок з голодного Харкова» (1947), що свідчить про глибинну значущість цього міста у її художній і життєвій біографії. У творчості письменниці Харків перетворюється на символом колективної національної травми, а його зображення набуває рис документального свідчення.

Важливим аспектом автобіографічного виміру повісті є зображення торгсіну – місця, де останні родинні цінності обмінюються на їжу. Олена Звичайна з надзвичайною зоровою точністю відтворює деталі цього простору: ковбаси, червону ікру, поведінку продавців, охоронця, сам процес обміну золота на продукти: «…бо це ж магазин «Торгсіну», що продає крам виключно за чужоземну валюту та за золото…» [4, с. 7]. Образ торгсіну, який неодноразово з'являється у творчості письменниці, можна інтерпретувати як художнє осмислення власного досвіду – як прямої участі в актах обміну, так і спостереження за абсурдом радянської економічної реальності. Торгсін постає не лише як простір соціального контрасту й нерівності, а й як символ витіснення з українців їхньої історичної й родинної пам'яті – через вимушену втрату реліквій, що є носіями культурної спадщини. Цей момент авторка акцентовано підкреслює, надаючи йому узагальненого символічного звучання.

Подальша оповідь концентрується навколо постаті Уляни Коломієць – центральної героїні повісті. Події відбуваються у квітні 1933 року. Уляні – двадцять чотири роки, вона хвора на туберкульоз. Разом із матір'ю вона вирушає до торгсіну, де та вимушена продати останню родинну реліквію – два шлюбні персні – «…спогад про молодість, про кохання і про білу сукню» [4, с. 11]. На ці гроші – 10 карбованців і 50 копійок – мати купує доньці путівку до Будинку відпочинку на Південному березі Криму на два місяці. Цей епізод набуває символічного звучання: втрата родинного спадку заради збереження життя однієї людини постає як метафора масштабних втрат цілого покоління.

Контраст між розкішшю вітрин торгсіну, де красується шинка, цукор, хліб… і конаючими від голоду селян, що стоять по той бік скла, слугує потужнім художнім прийомом: «…це ніби чорна ниточка на тлі витриманого в бадьорих тонах, яскраво вишитого килима… І хоч увесь килим, мов павутинням обтягнений тою впертою, чорною ниточкою <…> більшість людей-глядачів не бачить того чорного павутиння, бо… навіщо на нього звертати увагу, коли кожен добре засвоїв собі, що ″жити стало краще, жити стало веселіш″» [4, с. 9–10]. Образ голоду є однією з провідних тем у творчості Олени Звичайної. Вона неодноразово підкреслювала, що була безпосереднім свідком цих подій, тому глибока достовірність її письма ґрунтується на особистому досвіді.

У сцені прощання Улянки з матір'ю звучить фраза: «Будь обережна в розмові з людьми» [4, с. 16]. Це речення виконує функцію символічного коду епохи, в якій навіть випадкове слово могло мати фатальні наслідки. Водночас ця фраза увиразнює атмосферу тотального страху й доносить до читача характер самої авторки – незламність у вірності правді, незважаючи на політичні утиски.

Подальша частина повісті розгортається в Ялті – місті, яке постає як простір ілюзорного порятунку. Образ сонячного південного курорту виразно контрастує з трагічною картиною голодного Харкова. Ялта змальована як оаза життя, місце тимчасового забуття й водночас фізичного спокою. Деталізовані пейзажні описи – зокрема кипариси, яких можна зломити, «… але зігнути – ніколи!» [4, с. 18] – набувають символічного звучання: вони увиразнюють внутрішню незламність українців, їхню духовну стійкість у ситуації фізичного й морального знищення. Висока ступінь візуальної точності описів Ялти дозволяє припустити, що авторка особисто відвідувала це місто, а топографічна достовірність тексту має автобіографічну основу.

Уляна Коломієць приїздить до Ялти з метою лікування туберкульозу. Хвороба головної героїні виступає не лише біографічною деталлю, а й потужним символом. Туберкульоз у повісті постає як «хвороба часу» – він уособлює не тільки фізичне спустошення, а й руйнацію соціальних зв'язків. Уражені легені персонажів інтерпретуються як метафора «задушеного» слова – символ зламаних доль, обмеженого та примусового мовчання. Саме ця хвороба стає причиною переміщення героїні в інший простір – теплий Крим, ілюзорно вільний острів надії, який різко контрастує не тільки з голодним Харковом, а й з морозом Колими, зображеним укінці твору.

У цьому контексті важливо звернути увагу на автобіографічний підтекст: туберкульоз був і особистою трагедією для Олени Звичайної, яка втратила сина, хворого на цю недугу. Цей факт набуває художнього осмислення в повісті, де особиста втрата перетворюється на загальний образ епохи, в якій сам діагноз стає вироком не лише для окремої людини, а й для цілого покоління.

Подальший розвиток сюжету повісті зосереджується на описі палати, в яку потрапляє головна героїня. Простір цієї палати виконує функцію мікромоделі радянського суспільства, у межах якого п'ять жінок, об'єднаних спільною хворобою, уособлюють різні соціальні типи, світогляди та моральні реакції на виклики тоталітарної доби.

Першою співмешканкою палати є «наша мандрівниця – відома на курорті ″дама з камеліями″» [4, с. 18]. Вона втілює образ тілесної розкутості, яка інтерпретується як своєрідна форма втечі від соціального тиску. Незважаючи на шлюб,

героїня не приховує своєї свободи у виборі чоловіків. Її поведінка символізує кризу традиційних цінностей та моралі в часи радянської влади.

Інша мешканка – Роза, молода комсомолка, відкинута партією через неосвіченість – уособлює трагедію покоління, вихованого в умовах навмисного обмеження знань. Прізвисько має «Ви ж панімаєте!». Символіка імені «Роза» набуває додаткового значення: квітка, що асоціюється з радянською естетикою, у контексті твору постає як емблема порожнечі – краси без змісту.

Третій образ – шістнадцятилітня Зіна – презентує роздвоєну національну ідентичність. Її батько – росіянин, мати – українка. Після того як батько залишив родину, дівчина починає принципово говорити українською мовою, як мама, тим самим протестуючи проти походження батька. На тлі інших персонажів, що спілкуються російською (Роза, «дама з камеліями»), Зіна втілює мовний спротив, свідоме обстоювання національної самосвідомості.

Четверта мешканка – Ольга Петрівна Безрідна, «член партії з 1917 року» –найбільш трагічна постать у творі. Вона уособлює тип радянського фанатика, який віддано служив системі, але, «схаменувшись», не може знайти собі місця в новій реальності. Її спроба самогубства через накладання снігу на груди – символічний акт внутрішньої відмови від колишнього життя. Діагноз туберкульозу й перебування не в лікувальному санаторії, а в пересічному Будинку відпочинку свідчать про знецінення колишніх заслуг, про забуття партією своїх «вірних» виконавців. Цей образ виконує важливу функцію в структурі твору: авторка через нього розвінчує міф про непохитну вірність партії, демонструючи внутрішню порожнечу тоталітарної ідеї. Цю тему ґрунтовно висвітлено у статті Світлани Ленської «Антитоталітарне спрямування повісті Олени Звичайної ″Селянська санаторія″», в якій детально проаналізовано образ Ольги Петрівни як уособлення внутрішньої зради та втрати морального компасу в умовах тоталітарного режиму.

Особливе місце у творі посідає образ головної героїні – Уляни Коломієць. Олена Звичайна детально вибудовує її ідеальну характеристику: вона читає французьку та англійську літературу, вивчає мови, відрізняється інтелектуальною незалежністю. В її образі простежуються автобіографічні риси самої Олени Звичайної – письменниці, яка також вирізнялася інтелектом, широким світоглядом і глибокими знаннями. У зовнішніх описах героїні: «смаглява чорноволоса Улянка» [4, с. 18] можна впізнати риси самої авторки: на єдиній відомій фотографії вона темноволоса, зі смаглявим обличчям та пишним волоссям. З упевненістю можна стверджувати, що головна героїня є художнім відображенням самої мисткині.

П'ять жінок у палаті – це п'ять варіантів долі в тоталітарній системі: розпуста як форма втечі, обмеженість як наслідок пропаганди, мовний протест як жест ідентичності, фанатизм як сліпе служіння пустій ідеології і, зрештою, інтелект як останній бастіон людської гідності. Усі ці постаті розгортають автобіографічний простір, у якому жила й сама Олена Звичайна.

У повісті з'являється ще один ключовий персонаж – лікар Володимир Підгаєцький, образ якого виконує низку символічних функцій. Він постає не лише як фахівець, який рятує людські життя, а й як символ надії, внутрішньої сили та гуманізму в нелюдських умовах. Його образ має глибоке автобіографічне підґрунтя: він є художнім відтворенням образу Михайла Джуля – чоловіка Олени Звичайної. Попри те, що Михайло Джуль не був лікарем, авторка наділила героя цією професією як утіленням моральної стійкості в страшну добу терору.

Важливим структурним елементом твору є об'єднання трьох персонажів – Уляни Коломієць, Володимира Підгаєцького, Ольги Петрівни Безрідної – за територіальною ознакою: усі троє походять з Полтавщини. Ця деталь має не лише композиційну, а й глибоко символічну функцію. Полтавщина у творчості Олени Звичайної виконує роль простору пам'яті. Саме до цього регіону авторка неодноразово зверталася у своїй творчості, зокрема в нарисі «Миргородський ярмарок», де детально відтворила трагедію Голоду на основі реальних спостережень. Таким чином, Полтавщина постає як метафора витоків, у якому закорінена не лише біографія героїв, а й значущість цього краю у художньому світі самої авторки.

Одним із найважливіших епізодів повісті є сцена відвідин Улянкою Коломієць та Ольгою Петрівною Селянської санаторії. Цей епізод виконує в тексті функцію історичного розслідування. За авторською іронією, «селянська» санаторія виявляється місцем відпочинку виключно московської еліти, тоді як ті, для кого вона ніби створена – українські селяни – гинуть з голоду. Цей дисонанс розкриває сутність лицемірства радянської системи. Колірні акценти – «кольорові сарафани» та атмосфера загальної ідилії контрастують з реаліями голодного Харкова, а також є цитатним зв'язком з нарисом «Миргородський ярмарок», де щасливі курортники зображені на фоні пухлих селян.

«Ось вона літня резиденція царів Романових протягом трьох поколінь!» [4, с. 59]. Інтер'єр палацу, знищений та розграбований більшовицьким вандалізмом, стає для письменниці нагодою здійснити історичний відступ у минуле. Опис колишніх розкішних італійських оздоб контрастує з радянською убогістю, а згадка про вбивство царської родини – з новими формами радянського терору. Слова екскурсовода про «визволення» народу від царського ярма більшовиками різко контрастують із реальністю: Селянська санаторія стала місцем привілеїв радянської еліти, тоді як справжні селяни приречені на голод і злидні. Образ екскурсовода закодовує радянську агітаційну риторику і виконує функцію рупора офіційної ідеології, свідком якої була й сама авторка.

Кульмінацією сцени стає відчайдушне запитання Улянки до екскурсовода: «Я тут приблизно з десятої години ранку… ні жодного селянина я тут не бачила. Чому це так?» [4, с. 81]. Реакція на нього – не відповідь, а тиша: «Існує в світі тиша, від якої стає моторошно…» [4, с. 81]. Цей вираз виконує функцію метафори колективного мовчання, яким суспільство покриває травму Голодомору, репресій і соціального геноциду. Саме в цей момент відбувається гострий конфлікт із реальністю: Ольга Петрівна, усвідомлюючи небезпеку, жестом пальця на вустах змушує Улянку замовкнути, а в темних кущах, куди її відводить, емоційно й стривожено кидає: «Ти що собі в голову взяла? Може, тобі, бува, життя набридло? То море до твоїх послуг: іди втопись!» [4, с. 82].

У цьому епізоді відбувається сповідь колишньої партійки Ольги Петрівни – ключовий ідейний центр повісті, який символізує історію покаяння. Уперше читач отримує розлогу презентацію її життя: колишня кар'єристка, яка віддала себе служінню ідеології, але згодом «схаменулась», усвідомила масштаби особистої зради – перед собою, батьком та народом. Її виступ у рід-

ному селі, спогад про батька, який так і не дочекався доньки, служить кульмінацією особистої драми й ілюстрацією моральної деградації тоталітарної епохи.

Особливої ваги набуває вигук старої Чуйчихи: «Схаменися, дочко!» [4, с. 98], що прозвучав навздогін Ользі Петрівні після чергового виголошення промови. Це слово стає імпульсом для духовного прозріння Ольги Петрівни, її внутрішнього зламу. Вона вже не здатна служити системі, проте не в змозі змінити минуле. Наслідком цього є її хвороба та ізоляція – як останній акт протесту й спокути.

Образ Ольги Петрівни перегукується з образом Івана Семеновича Малюги з повісті «Ти» – ще одного персонажа, який віддано служив партії, але врешті-решт був знищений тією ж системою, якій вірив.

На цьому тлі зароджується й сюжетна лінія любові Улянки та доктора Підгаєцького. Їхній зв'язок ґрунтується не лише на взаємних почуттях, а й на спільному світогляді, глибокому розумінні реальності. Підгаєцький підтримує Улянку та Ольгу Петрівну, поділяє їхнє прагнення до правди та людяності.

Кульмінацією цієї лінії стає сцена смерті Ольги Петрівни. Пройшовши ідейну еволюцію, на смертному ложі вона просить Улянку написати про все, що було сказано, і стати її літописцем: «Улянко, напиши про мене і про таких, як я!» [4, с. 165]. Вустами героїні Олена Звичайна згадує самогубство Миколи Хвильового як один із болючих символів духовного зламу української інтелігенції. Ольга Петрівна, відчуваючи спільність цієї трагедії з власною, просить Улянку зберегти пам'ять про пережиті випробування й передати цей досвід наступним поколінням. Улянка вагається: «Але ж я – не письменниця!» [4, с. 165], на що чує відповідь: «А я й не раджу тобі бути письменницею в совєтських умовах! Я навіть категорично забороняю тобі ставати на цей ганебний і небезпечний шлях! Але в інших умовах ти, можливо, могла б нею бути…» [4, с. 165]. Улянка дає згоду: «Обіцяю … де дійсно існує свобода слова і друку, то я напишу… знайду спосіб розказати людям про Вас… і таких, як Ви…» [4, с. 165]. У цьому епізоді закладено глибокий автобіографізм: як і її героїня, Олена Звичайна категорично відмовлялася писати в умовах радянської цензури і лише в еміграції змогла створити свої правдиві твори.

Фінал повісті «Селянська санаторія» вибудуваний як двочастинний епілог, який виконує функцію художньої кульмінації та підсумку всього твору. Саме тут особливо виразно виявляється автобіографічний код: доля головної героїні перетворюється в документ історичної правди про епоху сталінського терору.

Перша частина епілогу відкривається епіграфом із відомої радянської пісні про вільне дихання в «найкращій країні», що функціонує як контрастна іронія до зображеного далі. Перед читачем постає гнітюча сцена: черга жінок із дітьми біля дверей обласного прокурора з «особливих справ». Цей простір наповнений атмосферою приреченості, страху й колективного чекання вироку. Натовп постає узагальненим образом жіночого горя, уособленням трагедії матерів, дружин, доньок, чиї чоловіки, батьки, сини – «вороги народу». Відсутність слів і звуків – ключовий художній прийом, який посилює відчуття безвиході.

У цій атмосфері пригніченої безнадії з'являється головна героїня – Улянка Коломієць. Її викликає секретарка прокурора Муся. До кабінету заходить: «…висока, худенька і стрункa, як тополька, жінка з маленькою дитинкою на руках…» [4, с. 209]. Володимиру Підгаєцькому, лікарю і гуманісту, винесено вирок – десять років каторжних робіт на Колимі: «Підгаєцкій Владімір – враг народа. Осуждьон по статье 54 Уголовного Кодекса УССР на дєсять лєт тяжолих прінудітєльних работ в отдальонних лагерях НКВД» [4, с. 210]. На її намагання пояснити життєві обставини – маленька дитина, хвора мати, втрата роботи та помешкання, загострення хвороби – прокурор цинічно відповідає: «Іскать для Вас работу і квартіру, лєчіть Вас ат туберкульоза – ето в функції Прокуратури нє входіт… ето всьо… Ваші падробності…» [4, с. 212], а перед цим дає пораду: «…я Вам дам савєт: забудьтє мужа і вихадітє замуж!» [4, с. 210], на що Улянка відрізала: «Дякую за пораду! <…> Але… Ця порада – не для мене!» [4, с. 210]. Розмова завершується тим, що героїню показово виганяють з кабінету – як жест глибокої зневаги та приниження.

Ця сцена має виразне автобіографічне підґрунтя: Олена Звичайна відтворює особисту драму, коли її чоловіка Михайла Джуля було одинадцять разів заарештовано і засуджено на десятирічне заслання, а вона сама залишилася з дитиною, без роботи й засобів до існування. Через художню проєкцію авторка не лише зберігає пам'ять про власне пережите, а й підносить його до рівня метафори для цілого покоління.

Друга частина епілогу переносить читача на Колиму – в лютий мороз 1940 року. Атмосфера пекла, втілена в образі «лютої хуртовини», є художнім образом глибокого людського жаху. В'язні, подібні до напівживих істот, змальовані письменницею з граничною натуралістичністю, свідчить про глибоке знання авторкою реалій табірного життя. Серед них – Володимир Підгаєцький. У напівмертвому стані його заносять до барака, де чергує санітар Коля. І той відмовляється приймати хворого, викрикуючи: «Він живий труп… Тащіть його вон отсюда, все равно йому каюк» [4, с. 216]. Ці слова є кульмінаційним виявом нелюдськості системи, яка позбавляє людину гідності навіть перед смертю.

Образ Підгаєцького є автобіографічним: він створений як художнє втілення реального чоловіка письменниці – письменника Михайла Джуля. Авторка свідомо змальовує вигадану смерть героя, аби передати весь масштаб катастрофи, якої сама уникнула. Відомо, що Михайло Джуль вижив після 11 арештів – рідкісний виняток у системі, яка рідко пробачала. Саме ця реальна історія, що межує з дивом, надає зображеному у творі ще більшого трагізму: читач усвідомлює, що авторці відомо, що таке чекати вироку, що таке тиша в черзі до прокурора, що таке безпомічність перед державою, – усе це пережите й трансформоване у художній досвід.

Отже, Підгаєцький – це не просто персонаж, а символ усіх, хто загинув без вини, хто опинився у катівнях Колими через доноси, підозри чи інакшість думки. Через його образ Олена Звичайна розкриває глибинну суть радянської репресивної системи, яка винищувала інтелігенцію, мислячих, гуманних людей. Саме він уособлює внутрішній центр повісті, який формує її смислову глибину та значущість як літературного документа епохи.

Таким чином, кульмінаційна сцена смерті Підгаєцького на Колимі – це не лише особиста трагедія Улянки, а узагальнений образ трагедії української інтелігенції, яка стала жертвою сталінського терору. Автобіографічна основа цієї сцени надає їй виняткової сили й достовірності, перетворюючи художній твір на свідчення правди.

«Селянська санаторія» – це літературний документ епохи, в якому особисте набуває загальнолюдського звучання. Автобіографізм тут виходить за межі фактів – він розгортається у символах, деталях, структурі твору. У цьому – сила й глибина прози Олени Звичайної.

Висновки. Повість «Селянська санаторія» Олени Звичайної постає як глибоко автобіографічний твір, побудований на реальних подіях, пережитих самою авторкою. Саме автобіографізм становить ідейну основу повісті. Твір має виняткову цінність як для осмислення творчої долі письменниці, так і для ширшого розуміння історичної доби. У контексті малодослідженої спадщини Олени Звичайної цей твір є надзвичайно важливим, адже відкриває нові факти та окреслює перспективи для подальших літературознавчих та історичних розвідок.

Література:

1. Кривчун В. Фольклорний образ плахти та її символічне значення у нарисі Олени Звичайної «Миргородський ярмарок». *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. Вип. 1. С. 18–25.
2. Ленська С. Антитоталітарне спрямування повісті Олени Звичайної «Селянська санаторія». *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2021. Вип. 3. С. 48–54.
3. Кузь В. Взаємодія жанру і стилю в ліричній та орнаментальній прозі (за повістю «Селянська санаторія» Олени Звичайної). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 50. С. 49–60.
4. Олена Звичайна. Селянська санаторія: повість. Вінніпег: Видавнича спілка «Тризуб», 1952. 218 с.

Kryvchun V. Autobiographical dimension of Olena Zvychaina's novella "Peasant Sanatorium"

Summary. This article presents a comprehensive analysis of the autobiographical dimension in "Peasant Sanatorium", a little-studied novella by émigré writer Olena Zvychayna. It explores how the author's personal experiences – including the loss of her son, the political repression of her husband Mykhailo Dzhul, and forced emigration – are artistically transformed within the text to reflect the broader tragedy of an entire era.

Special attention is given to the portrayal of the main character, Ulianka, who emerges as a literary projection of the author herself. Through this figure, the inner evolution of a woman is traced, one who endures loss, pain, a struggle for dignity, and an effort to withstand the crushing pressures of the Soviet regime.

A separate analytical focus is placed on the metaphorical image of tuberculosis, which in the novella functions not only as a physical illness but also as a powerful symbol of spiritual and bodily decay brought on by repression, hopelessness, and moral isolation. Through this motif, the text emphasizes human vulnerability in the face of a dehumanizing state apparatus that disregards individual suffering.

The image of the doctor, Volodymyr Pidhaietsky – an artistic embodiment of the author's husband – is analyzed as a means of illustrating how real historical events (numerous arrests, labor camps, the threat of death in the Gulag) acquire symbolic meaning in the text and serve as a medium for expressing collective pain.

Another significant element of the study is the examination of the character Olha Petrivna Bezridna, who represents the theme of moral awakening, recognition of complicity in the crimes of the regime, and responsibility for silence, as well as an attempt to transmit historical truth to future generations. Toponyms such as Poltava region and Kharkiv are considered as markers of autobiographical authenticity.

Thus, "Peasant Sanatorium" appears not only as an autobiographical narrative but also as a profound literary document of its time, in which the author's personal experience is interwoven with historical truth. The autobiographism in the novella becomes a form of artistic resistance to oblivion and a means of preserving memory of experiences often left unspoken. This article opens new avenues for further research on Olena Zvychayna's works, addressing a significant gap in the study of Ukrainian émigré literature.

Key words: autobiographism, Olena Zvychayna, Ukrainian émigré literature, tuberculosis as metaphor, historical memory.

УДК 821.581
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.37

Москальов Д. П.,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри східної культури та літератури
Київського університету імені Бориса Грінченка

Овсяннікова С. С.,
студентка 4 курсу спеціальності Мова і література (китайська)
Київського університету імені Бориса Грінченка

ВИТОКИ І ЕВОЛЮЦІЯ КІБЕРПАНКУ В КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ КИТАЮ

Анотація. У статті досліджено витоки, трансформацію та сучасний стан кіберпанку як піджанру наукової фантастики в літературному дискурсі Китаю. Проаналізовано історичний розвиток наукової фантастики в Китаї – від фольклорних традицій і міфологічних жанрів до впливу західних зразків, зокрема через перекладацьку діяльність початку XX століття. Особливу увагу приділено соціокультурним умовам, які унеможливили раннє формування панк-компоненти кіберпанку, що характерна для західної традиції. Визначено, що поява кіберпанку в Китаї у 1990-х роках відбулася на тлі інтенсивного розвитку цифрових технологій, урбанізації та зростання інтересу до візуальної культури. На цьому етапі китайські письменники зосереджуються переважно на естетичних рисах жанру – віртуальних світах, кіборгах, хакерах, – і лише згодом розпочинається процес глибшого філософського осмислення жанрових кодів. У дослідженні розглядаються ключові тексти, які започаткували кіберпанк у китайській літературі, зокрема твори Сін Хе та Ян Піна, а також описано проблематику адаптації західного дискурсу до локального культурного середовища. Стаття окреслює унікальні риси китайського кіберпанку, який поєднує технологічну візію майбутнього з традиційною чутливістю до соціального порядку, контролю та колективної ідентичності. Підкреслюється, що кіберпанк у Китаї на сучасному етапі демонструє потенціал до глибокої жанрової еволюції, інтегруючи як глобальні, так і локальні наративи. Дослідження має на меті заповнити лакуну в літературознавстві, пов'язану з недостатнім аналізом специфіки розвитку цього піджанру в китайському контексті. У статті також підкреслюється важливість вивчення транснаціонального впливу в літературному процесі, зокрема того, як глобальні жанрові тенденції можуть видозмінюватися під впливом локального соціального запиту. Зазначається, що кіберпанк у Китаї не лише запозичує естетику Заходу, але й трансформує її, створюючи нову модель літературної рефлексії над сучасними технологічними викликами, авторитаризмом, екологічними кризами та цифровою ізоляцією. Таким чином, китайський кіберпанк постає як міждисциплінарний феномен, що поєднує художню вигадку з елементами соціального аналізу, і відкриває перспективи для подальших міжкультурних досліджень у сфері світової наукової фантастики.

Ключові слова: кіберпанк, китайська література, наукова фантастика, кіборгізація, антиутопія.

Постановка проблеми. Упродовж багатьох століть художня література Китаю неодноразово засвідчувала свою здатність адаптувати та створювати нові жанри, теми, стилі та сенси, зберігаючи при цьому свою культурну та національну ідентичність. У сучасному контексті в умовах повсюдної глобалізації китайська художня література демонструє вдалу інтеграцію у світовий літературний процес, зокрема через підкорення жанру наукової фантастики. Як і будь-який інший літературний жанр, що не має чітких меж та охоплює велику кількість різноманітних тем, наукова фантастика розвила розмаїття своїх піджанрів. Серед них можна виділити кіберпанк – напрямок наукової фантастики, у якому високий технологічний розвиток показується паралельно з глибоким соціальним класовим розшаруванням, занепадом, безправ'ям, диктатурою та беззаконням. У китайській літературі кіберпанк, хоч і не здобув такої популярності, як на заході, проте набув унікального вигляду, поєднуючи глобальні риси піджанру з локальними реаліями та проблемами.

Метою дослідження є спроба окреслити історію жанру наукової фантастики в Китаї, а також простежити становлення та проаналізувати специфіку кіберпанку як піджанру наукової фантастики у сучасній китайській літературі. В роботі ми спираємося на останні дослідження, що торкаються еволюції та жанрових особливостей наукової фантастики [1, 2, 3], при цьому зазначимо, що проблема становлення та сепецифіки кіберпанку саме в контексті розвитку китайської наукової фантастики залишається недостатньо вивченою, що і визначає актуальність даної роботи.

Виклад основного матеріалу. Кіберпанк, як піджанр наукової фантастики (НФ), ніколи не був оригінальним продуктом китайської літературної традиції, як і сама НФ. На противагу жанру фентезі, який знаходить своє втілення у самобутніх китайських літературних жанрах таких як чжигуай (志怪) та сянься (仙侠), елементи наукової фантастики у китайській літературі не отримали свого розвитку в окремо окреслений жанр до 20-го століття. У китайській літературній традиції як в одній з найбільш стародавніх та багатих, безсумнівно, активно досліджувалися фантастичні елементи, які знаходили свої прояви ще в усних фольклорних творах. Прийнято вважати, що витоки писемної художньої фантастичної китайської літератури сягають жанру чжигуай (志怪), назву якого можна буквально перекласти як «записи про надприродне». Цей жанр, який зародився в часи династії Хань (202 р. до н.е. – 220 р. н. е.), містив розповіді про надприродні явища, духів, богів, міфологічних істот та різноманітні ритуали. У стародавні часи дослідники не окреслювали твори з подібною тематикою як

окремий фантастичний жанр, адже прийнято було вважати їх писемними збірками на рівні з історичними розповідями, що, безсумнівно, пов'язується з тогочасними віруваннями. Проте наразі цілком очевидним є те, що чжигуай сяошо (志怪小说) можна окреслити як жанр коротких оповідань з легендарними та міфологічними наративами. Найбільш яскравим прикладом цього жанру вважається збірка народних легенд «Нотатки про пошуки духів» («搜神记»), автором якої прийнято вважати письменника та історика Ґань Бао (4 ст. н.е.) [1].

Надалі фантастика у китайські літературі розвивається цілком послідовно: у творах все більше досліджуються різноманітні фантастичні елементи, які базуються не лише на існуючій міфологічній традиції та фольклорі, а й додається авторська вигадка. Разом з цим у китайську літературу все більше проникають ідеї буддизму та даосизму, що позначається як на тематиці творів, так і на їхній світоглядній структурі. Фантастичні образи починають відображати не лише уявні реальності чи надприродні сили, а й глибокі філософські роздуми про природу буття, циклічність часу, перевтілення душі та гармонію між людиною і Всесвітом. Така тенденція поступово формує унікальну парадигму китайської фантастики, в якій художнє осмислення світу поєднується з духовним пошуком і прагненням до внутрішньої рівноваги. Яскравим прикладом цього синтезу є один з чотирьох класичних романів, а саме «Подорож на Захід» («西游记»), опублікований У Чен'енем у 16 столітті. У цьому творі фантастичні мотиви – зокрема, численні чарівні перетворення, надприродні істоти та мандрівки через небесні і демонічні світи – органічно поєднуються з філософськими ідеями буддизму, даосизму та конфуціанства. Через зображення фантастичних пригод головних героїв, серед яких особливо виділяється образ царя мавп Сунь Укуна, автор не лише розважає читача, але й порушує глибокі питання морального вдосконалення, духовної дисципліни та досягнення просвітлення, що стає характерною рисою традиційної китайської фантастичної літературної традиції. Саме на цих засадах пізніше, у 20 столітті, формується термін «сянься» (仙侠), яким наразі позначається жанр китайського героїчного фентезі, що поєднує усі вищеназвані ознаки. Етимологія терміну вказує на синтезування понять «сянь» (仙) – «безсмертний» або «безтілесний дух», що бере початок з даоської традиції культивації духовного вдосконалення, – та «ся» (侠) – «герой», «рицар» або «відважна людина». Термін «сянься» виник разом з появою твору «Легенда про мечоносців з гір Шу» («蜀山剑侠传»), виданого у 1932 році Лі Шоуміном. Цей твір, очевидно, повноцінно не створював жанр сянься, проте він ефективно об'єднав усі визначальні ознаки жанру, пов'язані здебільшого з концепціями даосизму, буддизму та конфуціанства, тим самим заклавши фундамент для подальшого розвитку цього жанру та привернувши нову хвилю інтересу до фентезі у межах китайської літературної традиції [4]. Наразі жанр сянься став одним з найпопулярніших жанрів сучасної китайської веб-літератури, яка набула шаленої популярності не лише в межах Китаю та в цілому Азії, а й по всьому світу. Унаслідок цього в контексті сучасної світової фентезійної літератури спостерігається тенденція, за якої саме автентичні китайські жанри, що органічно розвивалися в межах власної літературної традиції та культурної спадщини, дедалі більше справляють вплив на західну фентезійну літературу. Це суттєво відрізняється від ситуації з науковою фантастикою, яка в китайській літературі почала формуватися переважно під впливом західних зразків, незважаючи на те, що, як було з'ясовано, фантастичні образи та елементи вигадки були цілком притаманні літературі Китаю.

Жанр наукової фантастики розпочинає своє зародження у межах китайської літературної традиції паралельно з активним розвитком цього жанру в західній літературі, а саме на перетині 19 та 20 століть. Наприкінці правління династії Цін у Китай активно проникала західна та японська культура, що насамперед було спричинено частими війнами, в тому числі й опіумними. Наслідком цього стало знайомство тодішньої китайської інтелігенції з популярними на той час творами жанру НФ, які викликали неабиякий інтерес у літературознавців. Плацдармом для дослідження актуального тоді жанру стали китайські переклади (часто з японської мови) західних зразків НФ. Одними з найперших авторів, що активно сприяли розвитку жанру в китайській літературі шляхом перекладів, стали Лу Цзідун й Хун Сішен, які у 1902 році вперше переклали китайською мовою творчість Жуля Верна, а саме твір «Двадцять тисяч льє під водою», що в китайському варіанті отримав назву «海底旅行» [5]. Перекладацькою діяльністю також активно займався відомий письменник Лу Сінь, який у 1903 році також переклав китайською твори Жуля Верна, а саме «Із Землі на Місяць» («月界旅行») та «Подорож до центру Землі» («地底旅行»). Шляхом популяризації науково-фантастичних романів письменник прагнув не лише до розвитку літератури Китаю, а й активно сприяв поширенню передової західної науки та технологій серед китайського населення [6]. Лу Сіня непокоїло тодішнє становище китайської мови у питанні наявності та використання неологізмів, які стрімко з'являлися в інших мовах через тогочасний науково-технологічний розвиток. Письменник вважав, що класична мова веньянь (文言) не має достатньої кількості мовних ресурсів та гнучкості для ефективного й коректного перекладу наукової термінології. Також Лу Сінь вбачав проблему у доступності викладу та переданні відповідної оригіналу атмосфери, через що у своїх письмових перекладах він використовував синтез розмовної мови байхуа (白话) та мови веньянь (文言). Це допомогло створити найбільш вдалий переклад нового для китайських читачів жанру та закласти фундамент для подальшого розвитку НФ у китайській літературі шляхом запровадження великої кількості неологізмів, наприклад: 机械 (механіка), 电报 (телеграф), 汽船 (пароплав), 显微镜 (мікроскоп) тощо [7, с. 18-19].

Паралельно з перекладами західних науково-фантастичних творів у Китаї стрімко починає формуватися власна науково-фантастична літературна традиція. Витоком цього процесу деякі дослідники вважають публікацію твору Хуан Цзяна «Роман про колонізацію Місяця» («月球殖民地小说»), що з'явився у 1904 році на сторінках літературного журналу «绣像小说». Сюжет роману розповідає про жителя Хунані на ім'я Лун Менхуа, який запобігаючи арешту за вбивство, тікає з Китаю та відправляється у довгу подорож на літаючому кораблі в пошуках своєї сім'ї по всьому світу. Кульмінацією роману є переселення Лун Менхуа з родиною на Місяць [8]. Цей твір демонструє виразне наслідування західних зразків НФ кінця 19 – початку 20 століття, поєднуючи у своїй структурі риси пригодницького наративу, космічної тематики та утопічного світогляду. Таке поєднання засвідчує значний вплив західної літературної традиції на ранні спроби формування оригінальної китайської науково-фантастичної прози, що пере-

бувала на етапі активного засвоєння зовнішніх жанрових моделей і водночас намагалася адаптувати їх до локального культурного контексту.

Пізніше, після падіння династії Цін та становлення Китайської Республіки у 1912 році, НФ зазнала певний застій – перекладацька діяльність та детальне дослідження західного науково-фантастичного дискурсу продовжувалося, проте оригінальні китайські твори у жанрі НФ майже не видавалися, що пов'язується з політичною нестабільністю та мінливою воєнною ситуацією в країні. Однак найбільш визначальним твором того періоду є науково-фантастичний сатиричний роман Лао Ше «Нотатки про котяче місто» («猫城记»), опублікований у 1932–1933 роках. У романі Лао Ше помітною є наявність сатиричних мотивів та алюзій, за допомогою яких автор критично осмислює суспільно-політичну й культурну ситуацію Китаю початку 20 століття. Сюжет твору розгортається навколо китайського астронавта, який після аварії свого космічного корабля потрапляє на Марс і вступає у взаємодію з представниками давньої місцевої цивілізації – антропоморфними істотами, що поєднують людські й котячі риси. Через зображення вигаданого світу, де домінують проблеми соціального розшарування, корупції та протистояння традицій і зовнішнього впливу, Лао Ше вибудовує символічну модель Китаю республіканської доби. Автор зазначав, що під час написання твору на нього вплинув роман-антиутопія «Прекрасний новий світ» Олдоса Гакслі, що також свідчить про вплив західної моделі на формування антиутопічних ідей у науково-фантастичному дискурсі Китаю.

Жанр НФ відроджується у період становлення Китайської Народної Республіки (1949 р.) та приходом до влади комуністичної партії. Після утворення КНР розпочався новий етап індустріалізації, у межах якого ідеї науково-технічного прогресу набули статусу ключового елементу національного розвитку. Формування образу сильної та модернізованої держави тісно пов'язувалося з популяризацією науки та техніки. Також стабілізування соціального життя сприяло активізації культурної діяльності. Інтенсивне реформування системи освіти та інтеграція науки в державну стратегію стали важливими соціальними чинниками, що сприяли формуванню фундаменту для розвитку науково-фантастичної літератури в Китаї. У цей період провідну роль у популяризації НФ досі відігравали переклади, проте на відміну від періодів Династії Цін та Китайської Республіки, значну частину перекладної НФ становили твори радянських авторів, які набули помітного поширення в культурному просторі Китаю [5]. Ця інтеграція також спричинила трансформацію терміну на позначення НФ у китайській мові – термін «科学小说», який використовувався раніше, буквально можна перекласти як «наукова белетристика», що є повноцінним калькуванням англійського «science fiction». На заміну цьому терміну прийшов «科学幻想小说» – «науково-фантастична белетристика», що є вже більш адаптованим до радянського терміну. Варто зазначити, що саме новий термін закріпився у китайській мові та використовується у сучасному дискурсі, часто у вигляді скорочення «科幻» («наукова фантастика») [2, с. 98]. До того ж, розширення впливу радянської літератури на формування китайського науково-фантастичного дискурсу зумовило трансформацію наративних моделей у власне китайських творах. НФ Китаю в цей період набуває рис дитячої літератури, де центральними персонажами фантастичних пригод дедалі частіше стають діти, що відповідає освітньо-виховним цілям тогочасної культурної політики. Однак дуже скоро розвиток науково-фантастичної літератури знову уповільнюється та обмежується через «культурну революцію» (1966–1976 рр.) – твори письменників-фантастів піддаються жорсткому цензуруванню, а науковців та літераторів все більше репресують. Результатом цього стає невдоволення в літературних колах та зміна жанрових наративів НФ – додається більше соціальної критики та політичної парадигми. Отже, цей кризовий період, попри жорстку цензуру й політичні переслідування, створив передумови для трансформації функції НФ в Китаї. Після завершення «культурної революції» розвиток жанру поступово відновлюється – уже з 1978 року, в умовах політики реформ і відкритості, НФ починає повертатися до культурної сфери. У цей час активно публікуються твори, завершені ще в 1960-х роках, зокрема «Смертельний промінь на Коралових островах» («珊瑚岛上的死光») Тун Еньчжена та «Мандрівка в майбутнє Сяо Лінтуна» («小灵通漫游未来») Є Юнлі [5]. Завдяки відновленню діяльності науково-популярних і літературних видань, жанр НФ знову набуває популярності й стає інструментом державної програми популяризації науки. Серед провідних авторів цього періоду можна виділити Чжен Венґуана, Тун Еньчжена та Лю Сінши, які ще в 50-х роках започаткували радянсько-орієнтовану традицію дитячої НФ, а тепер повернулися до активної творчості з орієнтацією на популярну науку [5]. У 1990-х роках, з появою масової періодики, яка виходила на міжнародний рівень, на кшталт журналу «Світ наукової фантастики» («科幻世界»), у жанрі з'являється нове покоління письменників, серед яких присутні такі визначні письменники як Ван Цзінькан, Сін Хе та Лю Цисінь, що переосмислюють НФ попередньої епохи та формують сучасну науково-фантастичну літературну традицію Китаю [5]. Отже, незважаючи на історичні перерви та ідеологічні обмеження, НФ в Китаї, зародившись на базисі західної літературної традиції, продемонструвала здатність до відновлення, еволюції та поступового набуття власної ідентичності та локальних соціокультурних особливостей.

Що стосується кіберпанку, то цей піджанр бере свій початок в англомовній, передусім американській, літературній традиції, а сам термін сформувався як результат словотворчого поєднання слів «cybernetics» (англ. кібернетика) та «punk» (англ. непотріб). Однак для повноцінного розуміння етимології терміна слід враховувати не лише його буквальний переклад, але й культурно-історичний контекст, адже словом «punk» в англійській мові частіше позначають субкультуру, що була популярна серед молоді наприкінці 1970-х років та демонструвала опозицію до влади, що виражалася через шокуючу поведінку, одяг та зачіску, а також швидку гучну музику [9]. Саме це значення терміна «punk» стало визначальним для формування поняття «кіберпанк» як відображення духу спротиву та соціального антагонізму, властивого добі його появи. Термін з'явився у науково-фантастичному дискурсі завдяки американському письменнику Б. Бетке, що в листопаді 1983 р. опублікував однойменне есе в журналі «Amazing Science Fiction Stories». Згодом неологізм став широко використовуватись іншими учасниками дискурсу на позначення нововиявленого піджанру [10, с. 44].

Процес виникнення кіберпанку як піджанру НФ в цьому конкретному випадку був зумовлений радше історичним контекстом, ніж результатами літературної трансформації в межах

жанру. Прийнято вважати, що перші витоки піджанру кіберпанку тісно пов'язані саме з твором Вільяма Ґібсона «Нейромант», що був опублікований у 1984 році. Водночас слід зазначити, що Ґібсон не був першовідкривачем у цьому напрямі, оскільки його творчість, безсумнівно, зазнала впливу вже існуючих творів з окремими елементами кіберпанку, наприклад «Чи мріють андроїди про електричних овець?» (1968 р.) Філіпа Діка, а також доробку інших авторів, що експериментували із жанровими варіаціями НФ [3, с. 5]. Проте саме Вільям Ґібсон у своєму творі зумів встановити жанрові та стилістичні канони, які в сучасній літературній традиції визначаються як характерні риси класичного кіберпанку: зображення високих технологій як елементів повсякденного життя, домінування всеосяжних капіталістичних корпорацій, глибоке класове розшарування, конфлікт між технологічним прогресом і низьким рівнем соціальної відповідальності, мотиви вуличної анархії тощо. Подібна тематика жанру виникла як стрімка відповідь на реальний стан американського суспільства 1970-х років. У той час країну спіткала серйозна економічна криза через підвищення цін на нафту, нескінченні політичні скандали та поразку у В'єтнамській війні, найбільшому військовому конфлікті США після Другої світової війни. Колись стрімкий економічний розвиток змістили депресія, інфляція та безробіття. Американське суспільство зіткнулося з фрустрацією та масовим розчаруванням як у традиційних державних інститутах, так і у нав'язаному ідеалізмі 60-х років. Технологічний прогрес, обіцяний американському суспільству, на практиці втілився у тривале протистояння між США та СРСР у формі космічних перегонів і холодної війни, наслідком чого стали ще глибші економічні труднощі, а також зростання недовіри громадян до капіталістичної системи влади та неконтрольованого технологічного розвитку [11, с. 155-156].

Наслідком вищезгаданих історичних процесів у США стало формування панк-духу серед молоді, які, охоплені фрустрацією, проявляли схильність до нонконформізму, анархізму та радикального індивідуалізму, виступаючи проти існуючої соціально-політичної системи в країні. Зіткнувшись з жорстокою реальністю та її викликами, на відміну від утопічно налаштованих прихильників хіпі-руху, ця молодь втратила віру в «світле майбутнє». Саме на тлі подібних настроїв в суспільстві, у поєднанні зі стрімким розвитком технологій та збільшенням їхньої доступності, у 80-х роках в науково-фантастичній літературній традиції формується окремо окреслений піджанр кіберпанку, що втілює симбіоз панк-духу та високотехнологічного середовища, про що і свідчить етимологія самого терміну.

Кіберпанк («赛博朋克» – транслітерація за англ. «cyerpunk») закономірно породив інтерес до себе як до піджанру НФ, поширеність якої стрімко зростала в тогочасному Китаї. Як було з'ясовано раніше, китайські письменники-фантасти в багатьох аспектах орієнтувалися на західну науково-фантастичну традицію, тим самим поглиблювали свої дослідження у широкому спектрі науково-фантастичних піджанрів. Така відкритість до жанрового розмаїття сприяла поступовому знайомству китайських авторів і читачів із кіберпанком – напрямом, що в західному контексті вже здобув усталене естетичне й ідеологічне значення. Безсумнівно, стрімкий розвиток науки та технологій в Китаї кінця 20 століття також зумовив зростання інтересу до наукової фантастики, орієнтованої на тематику високих технологій. Однак різниця історичних та соціокультурних контекстів між США та Китаєм, які були описані раніше, перешкоджала природному розвитку кіберпанку в межах виключно китайської літературної традиції. У китайському науково-фантастичному дискурсі 20 століття були передумови для розвитку кібернетичної тематики, проте не було передумов для розвитку панк-духу серед населення. У результаті цього перше знайомство китайських літераторів з кіберпанком у його автентичному вигляді відбулося лише у 1984 році після виходу роману В. Ґібсона «Нейромант» [12]. Як вже було зазначено, «Нейромант» вважається твором, який започаткував кіберпанк як окремий піджанр, зібравши всі притаманні йому риси, тому безсумнівним є факт широкого впливу цього роману на розвиток кіберпанку у науково-фантастичній жанровій парадигмі різних країн. Письменників-фантастів насамперед приваблювали естетичні й візуальні риси кіберпанку – насичена неонова палітра, урбаністичні ландшафти мегаполісів, густо населених і водночас відчужених, образи кіборгів і хакерів, що вільно пересуваються між фізичною реальністю та віртуальними просторами. Ця естетична складова жанру природно накладалася на трансформації, які відбувалися в Китаї в 1990-х роках, а саме бурхливий розвиток інтернету, зростання кількості мегаполісів та поява перших елементів цифрової економіки. Унаслідок цього саме естетична складова кіберпанку стала першим інструментом у роботі з цим жанром серед китайських авторів [13]. Традиційно прийнято вважати, що першими власне китайськими творами у жанрі кіберпанку є «Дуель в Інтернеті» («决斗在网络») авторства Сін Хе, що був опублікований у 1995 році, та «Інцидент MUD-хакера» («MUD-黑客事件») Ян Піна, виданий 1998 року. «Дуель в Інтернеті» розказує про історію кохання у віртуальному просторі; «Інцидент MUD-хакера» зображує жорстоке протистояння між хакерськими угрупуваннями у «світі бруду» («Mud世界») [12]. Як зазначає Чень Цюфань, ці два твори слід розглядати скоріше як літературний продукт нових культурних тенденцій, що сформувалися в процесі становлення та поширення інтернет-технологій у Китаї [12]. Поява комп'ютерних технологій та інтернету як нових соціокультурних явищ привернула увагу широкої громадськості, а їх художня романтизація у літературі сприяла формуванню уявлень про майбутнє життя в умовах цифрової доби. У цих творах хоч і присутній відблиск впливу західної кіберпанк-традиції, проте вони наслідують її не повністю. Як зазначалося вище, для китайських авторів основну цікавість становила саме естетична складова кіберпанку, що чітко перекликалася з реаліями їхнього життя. Основна увага їхніх творів приділяється дослідженню в межах художнього осмислення новітніх технологій та модернізованого кіберпростору, але їм бракує глибшого розуміння та вираження панк-духу [12]. Таким чином, на ранніх етапах формування кіберпанку як піджанру НФ у китайській літературній традиції авторам через різницю в історико-культурних контекстах не вистачало розуміння філософського та ідейного підґрунтя кіберпанку, що призвело до того, що твори цього періоду були лише сліпим наслідуванням західної літератури без спроб її адаптування до локальних контекстів.

Висновки. Кіберпанк як окремий піджанр наукової фантастики сформувався на перетині технологічного прогресу та соціально-економічної кризи, репрезентуючи антагонізм між високим розвитком технологій і дегуманізацією суспільства. Незважаючи на певну розмитість меж жанру, серед ключових

жанрових риса кіберпанку можна виділити: урбаністичну естетику, кіберпростір, кіборгізацію, антиутопічність та соціально-політична критику. У китайському науково-фантастичному дискурсі 20 століття були передумови для розвитку кібернетичної тематики, проте не було передумов для розвитку панк-духу серед населення. На ранньому етапі кіберпанк у Китаї формувався переважно як візуально-естетична реакція на розвиток цифрових технологій, що свідчить про поверхове засвоєння жанру без глибокого переосмислення його ідейного змісту.

Проте поступове занурення китайських авторів у західну кіберпанк-традицію, а також прагнення адаптувати її до локального соціокультурного контексту створили підґрунтя для подальшої трансформації жанру, що вказує на потенціал його глибшого розвитку у межах сучасної китайської літературної традиції.

Варто також зазначити, що кіберпанк у Китаї з'явився порівняно пізно – тоді, коли західний кіберпанк вже проходив трансформацію до посткіберпанку. Це, безсумнівно, вплинуло на розвиток піджанру у китайській науково-фантастичній літературній традиції, адже орієнтація на західні зразки, які активно змінювали свої наративи, не дозволяла оригінальному кіберпанку органічно розвиватися з урахуванням китайських реалій. Але, враховуючи те, що поділ піджанру на власне кіберпанк та посткіберпанк все ще залишається відкритою дискусією, віднесення творів до того чи іншого піджанру та виявлення їх специфіки може бути полем для подальших розвідок в контексті даної теми.

Література:

1. Liu M. Theory of the Strange: Towards the Establishment of Zhiguai as a Genre : Doctoral Dissertation. Riverside, 2015. 130 p.
2. Huss M. Hesitant Journey to the West: SF's Changing Fortunes in Mainland China. Science Fiction Studies. 2000. Vol. 27, Part 1. P. 92–104. URL: https://doi.org/10.1525/sfs.27.1.0092 (date of access: 23.04.2025).
3. Svihla W. C. Cyberpunk as an Evolution from Science-Fiction and its Social Critiques. University Honors College, 2022. 119 p.
4. Wuxia, Nascent Souls, and a brief history of Xianxia and Xuanhuan. Wuxia Wanderings | Lone Crane | Substack. URL: https://wuxiawanderings.substack.com/p/nascent-souls-xianxia-xuanhuan-history (date of access: 02.04.2025).
5. 成全. 中国科幻文学溯源:从舶来品到本土化. Chinawriter.com.cn. URL: https://www.chinawriter.com.cn/n1/2016/0708/c404080-28539117.html (дата звернення: 07.04.2025).
6. 上海鲁迅纪念馆-鲁迅知识. 上海鲁迅纪念馆-首页. URL: https://www.luxunmuseum.cn/study/article/id/40.html (дата звернення: 02.04.2025).
7. Wen G. Lu Xun's Quartet of Chinese Practice during the Late Qing Dynasty and the Early Republican Period. Theoretical Studies in Literature and Art. 2015. Vol. 35, no. 1. P. 17–25.
8. 王云峰. 历史视野里的中国科幻文学. Chinawriter.com.cn. URL: https://www.chinawriter.com.cn/n1/2017/1031/c404080-29618475.html (дата звернення: 07.04.2025).
9. Punk. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/punk (date of access: 04.03.2025).
10. Донець П. М. ВИТОКИ І ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИСУ ЖАНРУ КІБЕРПАНК. Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті : Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Рівне, 25–26 листопада 2021. С. 252.
11. Шафраньош О.І. Криза в середовищі контркультури в США на початку 70-х років XX століття. Регіональні студії. Ужгород, 2018. Вип. 12. С. 152-165.
12. 陈楸帆. 在中国, 只赛博不朋克. 纽约时报中文网. URL: https://cn.nytimes.com/books/20130808/cc08cyberpunk/ (дата звернення: 23.04.2025).
13. 陈楸帆. 科幻写作松公开讲座07|陈楸帆:中国赛博朋克:从写作实践到现实建构. 网络社会研究所. URL: https://caa-ins.org/archives/5864 (дата звернення: 03.05.2025).

Moslalyov D., Ovsyannikova S. The origins and evolution of cyberpunk in the context of China's science fiction literary tradition

Summary. This article explores the origins, evolution, and current status of cyberpunk as a subgenre of science fiction within Chinese literary discourse. It traces the historical development of Chinese science fiction – from traditional folklore and mythological narratives to the influence of Western models, especially through translations in the early 20th century. Special attention is given to the sociocultural conditions that initially hindered the formation of the «punk» component characteristic of the Western cyberpunk tradition. The emergence of Chinese cyberpunk in the 1990s is examined in the context of rapid technological advancement, urbanization, and a growing fascination with visual culture. At this stage, Chinese authors focused primarily on the aesthetic aspects of the genre: virtual worlds, cyborgs, hackers; while the philosophical and ideological underpinnings were only gradually integrated. The article discusses early foundational works by writers such as Xing He and Yang Ping, and analyzes the challenges of adapting Western cyberpunk discourse to China's cultural context. It highlights the unique features of Chinese cyberpunk, which blends futuristic technological imagination with themes of social control, order, and collective identity. The study emphasizes that contemporary Chinese cyberpunk shows significant potential for further development, increasingly merging global genre conventions with local narrative traditions. By addressing the gap in current literary studies, this article contributes to a deeper understanding of how cyberpunk is redefined and localized in Chinese science fiction. Furthermore, the article emphasizes the significance of examining transnational influences in literary evolution, particularly how global genre frameworks are reshaped by local socio-political demands. It is argued that Chinese cyberpunk not only borrows Western aesthetics but actively transforms them into a new model of literary reflection – one that critically engages with issues such as authoritarianism, ecological crisis, digital alienation, and technological control. In this way, Chinese cyberpunk emerges as an interdisciplinary phenomenon combining speculative fiction with socio-political analysis, offering rich ground for future cross-cultural research in the field of global science fiction.

Key words: cyberpunk, Chinese literature, science fiction, cyberization, anti-utopia.

УДК 821.161.2-314.42.09"19/20":159.954.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.38

Олійник І. І.,
аспірант кафедри словацької філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КЛАСИФІКАЦІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті здійснено спробу розширити типологію жіночих образів в українському детективному романі кінця ХХ – початку ХХІ ст., враховуючи соціокультурні трансформації та впливи історичного контексту. Проаналізовано зростання значущості жіночого персонажа в сучасній українській масовій літературі, зокрема в жанрі детективу, де жіночі образи набувають багатогранності та глибини. Розгляд жіночих персонажів крізь призму жанрових і соціокультурних змін демонструє, як детективна проза відображає актуальні суспільні дискурси, формує нові наративи жіночої суб'єктності та трансформує уявлення про жіночу присутність у публічному просторі.

Звернено увагу на різноманітність ролей жінок у детективному наративі: від уразливих і травмованих жертв історичних катаклізмів до активних борців, волонтерок, політикинь та професійних детективок і правозахисниць. Запропоновано комплексну класифікацію, що включає традиційні образи, а саме: жінку-жертву, жінку на маргінесі, жінку-берегиню або домогосподарку, а також новітні типи, які відображають соціальні, ідеологічні та культурні функції, такі як модерна «нова жінка», self-made жінка або жінка-підприємиця, феміністка, журналістка, блогерка, адвокатка, прокурорка, психологиня, поліцейська, волонтерка та жінка-військова.

Окремо виділено жіночі образи як ретранслятора історичної пам'яті та активного учасника соціальних та політичних процесів. Аналіз узагальнює дослідження провідних українських літературознавців, зокрема І. Юрескул, Л. Демської-Будзуляк, Н. Білоус, О. Шукай, О. Кісь, а також психологічну типологізацію Т. Тебешевської-Качак.

Зазначено, що межі між цими типами образів часто є розмитими, що свідчить про мультиаспектність і складність сучасної жіночої ідентичності. Одна героїня може водночас поєднувати риси кількох типів, створюючи багатогранний і суперечливий образ, що відповідає реаліям життя сучасного українського суспільства. Симбіотичні жіночі образи, що виникають під впливом журналістики, реклами та суспільних змін, де кілька типів одночасно існують в одному соціокультурному сценарії, вказують на те, що уявлення про жінку в сучасній українській літературі не є монолітними, а існують у складній взаємодії традицій і модерності, консерватизму і прогресивності.

Розширена типологія жіночих образів у детективному жанрі відображає складність та багатоплановість жіночої ідентичності в сучасному українському суспільстві, демонструючи важливість її дослідження для розуміння літературних процесів і культурних трансформацій.

Ключові слова: образ жінки, типологія жіночих образів, український детективний роман, гендерна репрезентація, сучасна українська проза.

Постановка проблеми. Образ жінки в художньому дискурсі – одна з традиційно популярних тем в українському літературознавстві. Протягом останніх десятиліть він активно осмислюється в контексті феміністичних, психологічних і культурологічних студій. Утім, з огляду на сучасні події в Україні, а саме: повномасштабну війну, переосмислення гендерних очікувань, зростання участі жінок у публічному й політичному житті – інтерес до цієї проблематики лише посилився. Особливо актуальними в цьому аспекті стали дослідження жіночих образів у детективній, психологічній та історичній прозі, де жінка постає не маргінальним персонажем, а повноцінною дієвою фігурою – учасницею сюжетного конфлікту, носієм суб'єктності, уособленням змін і опору.

Сучасна українська проза дедалі активніше звертається до жанру детективу як до форми художнього осмислення соціальної реальності. Масова культура, популярні серіали, журналістика, а також пострадянський досвід спричинили зростання інтересу до творів із чіткою фабулою, загадкою, напругою. Водночас детективний жанр виконує не лише розважальну функцію, а й стає простором для порушення актуальних тем: ідентичності, справедливості, влади, гендерних ролей. У цьому контексті особливої уваги заслуговує образ жінки, що в українському детективному романі кінця ХХ – початку ХХІ ст. зазнає суттєвих трансформацій і відображає зміни в соціокультурному статусі жінки в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феміністичну оптику до аналізу жіночих образів застосовує Т. Гуляк, яка на матеріалі творів І. Роздобудько «Подвійна гра в чотири руки» і Д. Сейєрс «Випускний вечір» досліджує компаративний підхід до осмислення жіночої ідентичності в межах детективного жанру. Авторка акцентує на порушенні традиційних уявлень про жіночу пасивність і виведенні героїні як суб'єкта, що впливає на сюжет і формує моральні акценти твору [1].

На ширше тло осмислення жіночої психології в українській літературі виходить І. Кукуленко-Лук'янець, яка класифікує типи жіночих образів за психологічними параметрами, звертаючи увагу на мотивацію, емоційність і здатність до саморефлексії [2].

Історичний аспект репрезентації жінки в українській прозі початку ХХІ ст. досліджує Л. Кулішенко, яка аналізує функціонування жіночих персонажів у контексті національно-визвольної боротьби, соціальних трансформацій і пам'яті про минуле [3].

У монографії Т. Тебешевської-Качак представлено ґрунтовний аналіз художніх домінант жіночої прози 1980–1990-х років. Дослідниця окреслює основні теми, мотиви й стилістичні особливості, що позначають становлення в українській літературі

нового жіночого письма, відвертого, чуттєвого, інтелектуального [4].

Окремо варто згадати ґрунтовні праці провідних українських дослідниць, що зробили вагомий внесок у розвиток гендерної критики в літературознавстві: Н. Маслової, яка зосереджується на питаннях жіночого письма, С. Павличко, однієї з фундаторок феміністичної літературної критики в Україні, та О. Кісь, історика, що глибоко досліджує жіночу ідентичність, пам'ять і роль жінок у культурних трансформаціях. Вагомими є також праці В. Агеєвої, Т. Гундорової, О. Забужко, М. Рущикової, І. Ніколайчук і М. Мудрак, які аналізують жіночі образи в українській літературі з позицій фемінізму, психоаналізу, постмодернізму, постколоніальної критики та культурної пам'яті. Їхні дослідження стали концептуальною базою для подальших студій у цій галузі.

Зазначений перелік досліджень, присвячених жіночим образам у сучасній українській літературі, далеко не вичерпує усього наукового доробку з цієї теми. Популярність і багатогранність проблеми зумовлює активне зростання кількості студій, що охоплюють різні жанри, історичні епохи й аналітичні підходи, формуючи цілісне уявлення про трансформацію жіночої ідентичності в літературному процесі.

Метою дослідження є здійснення типологізації жіночих образів в українському детективному романі кінця XX – початку XXI ст. Реалізація мети передбачає виявлення їхніх художніх функцій, еволюції, простеження впливу соціокультурних чинників на формування цих образів у контексті жанрових особливостей детективу.

Виклад основного матеріалу. Згідно з дослідженнями літературознавців, жіночі образи в українській літературі зазнали істотної еволюції від традиційного до модерного та постмодерного уявлення. Починаючи з XVIII ст., у світовій і, згодом, національній літературі утвердилися стереотипи: жінка-мати, жінка-героїня, жінка-демонічна істота, що визначали культурний канон на довгі десятиліття. У XX ст. О. Теліга зауважила специфіку жіночого образу в українській літературі, виокремивши три домінантні типи: жінка-рабиня, жінка-вамп, жінка-товаришка. Останній тип, попри свою енергійність і мужність, був позбавлений традиційної жіночності, що викликало амбівалентну реакцію в суспільстві.

І. Кукуленко-Лук'янець на матеріалах прози XIX – початку XX ст., а саме творів О. Кобилянської «Некультурна», Панаса Мирного «Повія», Марка Вовчка «Три долі» та «Інститутка», виділяє такі основні групи жінок у своїй спроможності до побудови власного життєвого простору:

1) жінки, які є активними та здатними до творення світу навколо себе;

2) пасивні, байдужі жінки, що покладаються на долю й не виявляють внутрішньої сили для досягнення змін у власному житті;

3) жінки з виразними деструктивними рисами, поведінка яких часто спрямована на саморуйнування [2, с. 554].

Дослідниця зауважує, що до першої групи належать жінки андрогінного типу, а до другої – жінки, в яких переважають фемінні ознаки [2, с. 554].

І. Юрескул, Л. Демська-Будзуляк, Н. Білоус розширили спектр типології, акцентуючи увагу на тому, що жіночі образи в літературі відображають не лише роль жінки в родині, а й її ідеологічні, культурні, соціальні функції. Йдеться про образи жінки-берегині, жінки-аристократки, жінки-феміністки, жінки-романтика, фатальної жінки, інтелектуалки, носія ідеологічних програм, борця, модерної «нової жінки» тощо.

О. Шукай наголошує на важливій функції жіночого образу як ретранслятора історичної пам'яті, що актуалізує жінку як активну учасницю історичних подій. О. Кісь в історіософському дискурсі наголошує на важливості повернення жінки в історію, акцентуючи на множинності жіночого досвіду, що різниться залежно від соціального статусу, етнічної належності, віку, освіти, тощо.

У сучасній українській літературі сформувались нові типи жіночих образів, які відповідають трансформації суспільства:

1) жінка-жертва історичних катаклізмів (пасивна, травмована);

2) жінка-борець (активна діячка суспільних змагань);

3) жінка-антураж (світська, чуттєва, прагне внутрішньої свободи);

4) self-made жінка (амбітна, успішна, незалежна);

5) жінка-берегиня (традиційна ціннісна модель);

6) жінка-військова (волонтерка, учасниця бойових дій).

Окрім цього, журналістика та реклама в сучасному інформаційному просторі продукують симбіотичні образи, а саме: жінка-берегиня, жінка-феміністка, жінка-Барбі, ділова жінка, які часто співіснують в одному соціальному або культурному сценарії.

Образ «нової жінки», за спостереженнями О. Лабур, К. Откович, Л. Буряк та інших, формувався під впливом європейських феміністичних ідей, радянської політики залучення жінок до суспільного простору, модерністського художнього мислення, де внутрішній світ, драматизм, особиста свобода набувають першочергового значення.

Т. Тебешевська-Качак із точки зору психологічних студій уклала класифікацію типологічної системи жіночих образів української жіночої прози 80–90-х років XX ст.:

1) образи жінок, які відповідають традиційним патріархальним уявленням («дівчина, яка самореалізацію власного «Я» бачить у вдалому заміжжі», «мати», «пасивна жінка»);

2) образи жінок, у характерах яких спостерігаємо синтез традиційних патріархальних уявлень і їхнє заперечення щодо жіночої ролі в суспільстві («жінка – аристократка духу», «жінка – романтик», «жінка, що живе за законами свого часу»);

3) образи жінок, які заперечують стереотипні патріархальні уявлення й демонструють ідею самоутвердження жінки у суспільстві («перехідний тип (від пасивної до активної) жінки», «нова жінка», «феміністка») [4, с. 123].

Спираючись на наведені вище класифікації, пропонуємо таку типологію жіночих образів в українському детективному романі кінця XX – початку XXI ст., розміщену за градацією – від найбільш уражених до найбільш сильних:

І. Уражені, вразливі, безсилі жінки:

1) жінка-жертва – пасивна чи травмована, об'єкт злочину або насильства (жертва домашнього насильства, сексуального злочину, морально вразлива, наївна, травмована історичними катаклізмами (війна, репресії, голодомор), жінка з психологічними травмами, флешбеками, депресією);

2) жінка на маргінесі – персонаж, що знаходиться на соціальному узбіччі, часто це проміжний образ між жертвою і злочинницею (повія, ув'язнена, наркозалежна, злодійка з трагічним бекґраундом);

3) жінка як фігура соціальної критики є відображенням таких системних соціальних проблем, як бідність, корупція, війна, міграція (мігрантка, біженка, одинока мати, соціальна працівниця (кризова консультантка));

4) жінка робітничої професії – носій соціального досвіду, часто виступає як свідок або жертва злочину (швачка, прибиральниця, продавчиня, касирка, робітниця);

5) жінка-берегиня або домогосподарка – традиційна «жінка в тіні», що веде побутове життя. Може бути і пасивною, і активною у внутрішньому світі. Є носійкою традиційної ціннісної моделі, хранителькою сім'ї, культури, моральних норм;

6) жінка-відьма – містична, містично-загадкова постать, що може виступати як антагоністка або фігура внутрішньої боротьби; часто пов'язана з народними віруваннями та символікою;

7) жінка-антураж – світська, чуттєва, прагне внутрішньої свободи, втілення краси й гедонізму (публічна особа, акторка, співачка, телеведуча, модель, світська левиця).

II. Жінки, що чинять опір, активні суб'єкти дії, розслідування, впливу:

1) жінка-феміністка, яка активно відстоює права жінок, бореться із патріархатом;

2) self-made жінка або жінка-підприємиця (ділова жінка) – амбітна, успішна, незалежна, часто жорстка в досягненні цілей;

3) жінка-злочинниця або маніпуляторка – «фатальна жінка», злочинниця з ідеологією, інтелектуальна суперниця;

4) жінка-інформаторка, цифрова слідча або хакерка – це маніпуляторка інформації, викривачка правди;

5) жінка-детектив або розслідувачка – професійна слідча, криміналістка, поліцейська (оперативниця, інспекторка), також аматорка розслідувань, наприклад, журналістка чи блогерка, героїня, втягнута в розслідування особисто;

6) жінка-адвокатка або прокурорка – професіоналка в юридичній сфері, яка бере активну участь у судових процесах, розслідуваннях і захисті прав. Може виступати як союзниця детектива або антагоністка, що відстоює власні інтереси;

7) жінка-лікарка сприяє аналізу мотивів злочину, підтримує героїв, її відкриття є важливими для розвитку сюжету (хірург, терапевт, судмедекспертка);

8) жінка-борець – активна учасниця суспільних рухів, протестів, волонтерства (громадська активістка, волонтерка, правозахисниця);

9) жінка-політикиня – державна діячка, чиновниця, реформаторка;

10) жінка-волонтерка – координаторка гуманітарної допомоги, часто є медикинею, військовою психологинею чи психіатринею;

11) жінка-військова – солдатка, партизанка, захисниця.

III. Жінки, що є рушійною силою для змін у соціокультурній сфері:

1) жінка-аристократка – інтелектуалка, носійка духу, статусна постать;

2) жінка-інтелектуалка – вчена, письменниця, філософиня;

3) жінка-носійка ідеологічних програм – активна учасниця культурних і політичних дискурсів;

4) модерна «нова жінка» – самореалізована, зі складним внутрішнім світом, на цьому образі позначається вплив європейського фемінізму, радянської політики, модернізму тощо;

5) жінка-ретрансляторка історичної пам'яті – активна учасниця чи свідок історичних подій, що актуалізує минуле в художньому дискурсі.

Варто зазначити, що межі між цими типами образів часто є розмитими, що свідчить про мультиаспектність і складність сучасної жіночої ідентичності. Одна героїня може водночас поєднувати риси кількох типів, створюючи багатогранний і суперечливий образ, що відповідає реаліям життя суспільства. Зауважимо, що подана класифікація не є вичерпною і потребує детальнішого розгляду вчених-літературознавців, істориків і культурологів.

Висновки. У ході дослідження здійснено спробу розширити типологію жіночих образів в українському детективному романі кінця XX – початку XXI ст., що дозволило виокремити широке коло репрезентативних типів, які функціонують у межах жанрових рамок детективу, але водночас відображають соціокультурну динаміку сучасного українського суспільства. Жіночі персонажі більше не залишаються винятково пасивними чи допоміжними фігурами – їхні ролі суттєво розширюються, охоплюючи як традиційні (берегиня, жінка-жертва), так і модерні (жінка-детектив, self-made жінка, феміністка, журналістка, блогерка, адвокатка, прокурорка, психологиня, поліцейська та жінка-військова) моделі.

Виявлено, що жіночі образи у сучасному українському детективному романі часто постають багатофункційними, симбіотичними. Вони поєднують риси кількох типів і демонструють складність жіночої ідентичності в перехідному суспільстві.

Підкреслено вплив соціокультурних чинників, зокрема фемінізації суспільного простору, актуалізації історичної пам'яті, медіалізації культури, на формування нових типів жіночих персонажів.

Отже, розширена типологія жіночих образів у межах українського детективного роману не лише фіксує трансформацію гендерної репрезентації, а й засвідчує здатність цього жанру реагувати на соціальні, культурні та ідеологічні запити свого часу.

Література:

1. Гуляк Т. Феміністичний компонент у жіночому детективному романі: компаративний аспект (на матеріалі творів Ірен Роздобудько «Подвійна гра в чотири руки» і «Випускний вечір» Дороті Сейерс). *Слово.* 2019. № 2 (54). С. 470–476.
2. Кукуленко-Лук'янець І. Психологічний образ жінки в українській літературі. *Проблеми сучасної психології.* 2010. Вип. 8. С. 546–554.
3. Кулішенко Л. Образ жінки в українській історичній прозі початку XXI ст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія.* 2020. Вип. 22. С. 39–44.
4. Тебешевська-Качак Т. Художні особливості жіночої прози 80–90-х років XX ст. Монографія. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 192 с.

Oliinyk I. Classification of female characters in the Ukrainian detective novel of the late 20th – early 21st century

Summary. In the article, an attempt is undertaken to expand the typology of female characters in the Ukrainian detective novel of the late twentieth to early twenty-first century, taking into account sociocultural transformations and the influences of historical context. The increasing significance of the female character in contemporary Ukrainian popular literature, particularly within the detective genre, where female representations have acquired greater complexity and depth, is analysed.

Attention is drawn to the diversity of women's roles within the detective narrative, ranging from vulnerable and traumatised

victims of historical cataclysms to active activists, volunteers, political figures, as well as professional detectives and human rights defenders. A comprehensive classification is proposed, encompassing traditional archetypes such as the woman-victim and the woman-keeper or housewife, alongside emergent types that reflect social, ideological, and cultural functions, including the modern "new woman," self-made woman, feminist, journalist, blogger, lawyer, prosecutor, psychologist, police officer, and woman-warrior.

Female figures are distinctly highlighted as retransmitters of historical memory and as active participants in social and political processes. The analysis synthesises research by leading Ukrainian literary scholars, notably I. Yureskul, L. Demska-Budzuliak, N. Bilous, O. Shukai, O. Kis, alongside psychological typologies, particularly those developed by T. Tebeshevska-Kachak.

It is noted that boundaries between these character types are frequently blurred, indicating the multifaceted and complex nature of contemporary female identity. Individual heroines may embody traits of multiple types concurrently, thus constructing a multifarious and ambivalent image reflective of societal realities. Symbiotic female images, emerging under the influence of journalism, advertising, and sociocultural change, wherein multiple types coexist within a single sociocultural framework, underscore that portrayals of women in contemporary Ukrainian literature are not monolithic but exist in a dynamic interplay of tradition and modernity, conservatism and progressivism.

The expanded typology of female characters within the detective genre thereby reflects the complexity and multidimensionality of female identity in contemporary Ukrainian society, demonstrating the critical importance of its scholarly examination for understanding literary processes and cultural transformations.

Key words: female character, typology of female images, Ukrainian detective novel, gender representation, contemporary Ukrainian prose.

УДК 811.111`37.821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.39

Шевчук Л. О.,
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземної філології та перекладу
Національного транспортного університету

Мозгова Я. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного транспортного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОЛІРНОЮ ЛЕКСИКОЮ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню кольору в лінгвістиці, літературознавстві та естетиці. Дані показують, що кольорові позначення є важливою частиною мовної картини світу. Вони формують у свідомості людей специфічні концепти, які реалізуються у мовленнєвій практиці та відображають культурні й національні особливості. Кожен народ має свої уявлення про кольори, а їхнє сприйняття значно варіюється. Проблема колірної гармонії є однією з найскладніших у естетичному контексті, оскільки ставлення до кольору формується під впливом численних факторів, що змінюються в залежності від культурних та індивідуальних особливостей.

Кольори виступають не лише візуальними маркерами, а й потужними інструментами невербальної комунікації, через які передається досвід, світогляд та цінності народу. Розуміння кольору потребує міждисциплінарного підходу в лінгвістиці та літературознавстві, враховуючи як фізіологічні механізми, так і культурний контекст, в якому цей колір набуває конкретного змісту.

Теоретична значимість наукового дослідження визначається його внеском у розвиток лінгвістики кольору та розширення розуміння взаємозв'язку між мовою і культурою. Результати узагальнюють наукові знання про семантичні та культурні особливості колірної лексики в англійській та українській мовах. Цінність наукової статті полягає у теоретичному та практичному обґрунтуванні особливостей порівняльного аналізу лексики в різних мовах, а також у визначенні мовних і культурних відмінностей у сприйнятті кольору.

Практичне значення одержаних результатів зумовлюється можливістю використання їх для фахівців у галузі лінгвістики, літературознавства, перекладу та культурології, а також для здобувачів освіти, які прагнуть поглибити свої знання з дослідження колірної лексики та міжкультурної комунікації.

Ключові слова: фразеологізми, англійські фразеологічні одиниці, колороніми, колірна лексика, літературознавство.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Колірна лексика є важливим компонентом мовної картини світу, відображаючи не лише фізичні властивості кольорів, але й культурні, соціальні та психологічні аспекти людського сприйняття. Вивчення колірної лексики в різних мовах дозволяє глибше зрозуміти, як кожна культура сприймає та інтерпретує кольори, а також як це відображається в мові. Зокрема, порівняння семантичного наповнення колірної лексики англійської та української мов може розкрити цікаві аспекти мовних та культурних особливостей, що дозволяє глибше зануритися у лінгвістичну специфіку цих двох мов. Актуальність теми наукової розвідки пов'язана з необхідністю поглибленого розуміння семантичних особливостей колірної лексики в різних мовах, що сприятиме розвитку міжкультурної комунікації, а також посилить ефективність лінгвістичних та міждисциплінарних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. До розгляду досліджуваної роботи долучалися не лише українські науковці (Кучма Т., Дзівак О., Бабій І., Вишницька Я., Давиденко А., Паньків О. та ін.), а й зарубіжні вчені (Берлін Б., Кей П., Вежбицька А., Люшер М., Лакофф Дж.). Дослідження Берліна Б. та Кея П., які представляють антропологічний підхід до вивчення кольоронімів, є широко відомими і описані ними в праці «Основні колірні терміни» [1]. Учені провели аналіз великої кількості лінгвістичного матеріалу, обробивши близько 80 мов різних мовних сімей. У результаті своїх спостережень вони зробили висновок, що існують універсальні принципи формування системи основних кольоронімів у мовах світу. Досить цікавими є дослідження сучасного психолога Базими Б., який детально вивчає кольорову символіку в історичному контексті різних народів. У своїх роботах він аналізує, як варіюється сприйняття кольорів серед представників різних національностей, та приділяє особливу увагу символічному значенню кожного кольору в окремих культурах. Автор розглядає кожен відтінок окремо, подаючи його інтерпретацію відповідно до традицій та уявлень різних народів [2].

Формування мети статті. Мета наукового доробку полягає у встановленні лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, які впливають на формування колірних позначень в англійській та українській мовах сьогодення, а також порівнянні семантичного наповнення колірної лексики в обох мовах, приділяючи особливу увагу структурним, семантичним та культурним відмінностям, що визначають специфіку сприйняття кольору в кожній із мов.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

– проаналізувати основні концепції та підходи до вивчення кольору у лінгвістиці;

– дослідити колір як культурний та лінгвістичний феномен, визначивши його роль у формуванні світовідчуття та вплив на мовну картину світу;

– здійснити порівняльний аналіз фразеологічних одиниць з колірною лексикою в англійській та українській мовах.

Об'єктом наукової праці є колірна лексика англійської та української мов.

Предметом фахового наукового доробку є функціонування фразеологічних одиниць із колірною лексикою, їх семантичні, культурні та лінгвістичні особливості в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Однією з основних функцій мови є передача зорової інформації, яка є результатом сприйняття навколишнього світу. Відомо, що більшість інформації про світ, яку познає людина, є в живому спогляданні [3]. Як зауважує Кучма Т., семантичне поле колоронімів є одним із інструментів вираження чуттєвого сприйняття світу. Вони містять у собі культурно-значущу інформацію про певний народ, допомагають показати взаємини людини в суспільстві, побачити національні і культурні особливості соціуму [4].

Колір є важливим аспектом людського досвіду, що відображає не лише фізичні, а й культурні, психологічні та мовні особливості сприйняття навколишнього світу. У лінгвістиці дослідження кольору займає окреме місце, оскільки він не лише є компонентом семантики та лексики мови, а й впливає на структуру та використання мовних засобів у різних контекстах. Кольорові терміни є частиною мовної картини світу людини, виявляючись через вербальні вирази, лексичні одиниці, словосполучення та фразеологізми.

Основні концепції вивчення кольору в лінгвістиці включають теорії кольорових термінів, принципи їх класифікації та варіативність у використанні. Вивчення таких термінів дозволяє з'ясувати, як різні мовні спільноти організовують поняття кольору, а також як ці концепти можуть змінюватися залежно від соціальних, культурних чи психологічних факторів.

Висока продуктивність використання лексем, що позначають кольори, зумовлена їх значними естетичними можливостями, а саме здатністю створювати багатогранні образи. Терміни «колір» і «кольороназва» активно використовуються як у повсякденному мовленні, так і в наукових текстах, виконуючи важливу роль у комунікації та позначаючи явища, знайомі всім носіям мови [5].

За словами дослідника Семашко Т., у сучасній українській мові кольорова характеристика предметів та явищ реальності реалізується через розвинену, як з кількісного, так і з якісного боку, лексико-семантичну групу, що утворює систему кольоропозначень. Кольоропозначення, будучи окремою групою в словниковому запасі мови, є відкритою системою, що володіє історичною стабільністю. Вона характеризується великою різноманітністю словотвірних структур лексем і має складну семантичну будову. Ця будова зумовлена, з одного боку, багатством хроматичної палітри об'єктивного світу, а з іншого – соціокультурною сутністю кольору, який втілюється в його експресивних, асоціативних та символічних значеннях [6].

Вишницька Я. виділяє такі найбільш відомі підходи до вивчення кольоронімів у лінгвістиці: антропологічний, психологічний, гендерний та лінгвокультурологічний [7]. Швейцарський психолог Люшер М. приділяв значну увагу вивченню психологічного впливу кольору на людину, розробивши загальновідомий кольоровий тест Люшера. Він також заклав основи психологічного підходу до аналізу слів на позначення кольору, що свідчить про те, що кожен колір має свій власний вплив і асоціації, які виникають у людини під час його сприйняття органами відчуттів [14]. Отже, використовуючи конкретні кольори, їх комбінації або навіть один колір, можна досягти певного ефекту, викликати специфічні відчуття чи стимулювати конкретні бажання.

Дослідження Берліна Б. та Кея П., які представляють антропологічний підхід до вивчення кольоронімів, є широко відомими і описані ними в праці «Основні колірні терміни» [1]. Вчені провели аналіз великої кількості лінгвістичного матеріалу, обробивши близько 80 мов різних мовних сімей. В результаті своїх спостережень вони зробили висновок, що існують універсальні принципи формування системи основних кольоронімів у мовах світу. Було встановлено, що універсальний набір основних кольоронімів включає 11 назв кольорів: *білий*, *чорний*, *червоний*, *зелений*, *жовтий*, *синій*, *коричневий*, *фіолетовий*, *рожевий*, *помаранчевий* та *сірий*.

Лінгвокультурологічний підхід, представниками якого є Вежбицька А., Жаркинбекова Ш. та інші стверджують, що багато явищ культури не можуть бути зрозумілі без врахування значень кольору. На їх думку, колір є важливим елементом культури, який допомагає систематизувати та охарактеризувати різні аспекти життя і він є втіленням морально-етичних цінностей.

Представники гендерного підходу до вивчення кольоронімів стверджують, що між жіночими та чоловічими кольоронімами є відмінності, зокрема через різницю в соціальному статусі. Дж. Р. Лакофф вважає, що колір не існує в об'єктивному світі, а є суб'єктивною категорією, детермінованою матеріальним світом, біологією людини, мисленням та культурними факторами [7].

За класифікацією Критенка А., кольороназви української мови поділяються на основні та другорядні. Основні кольороназви мають давнє походження та генетичну спорідненість з аналогічними термінами в інших слов'янських мовах. Вони формують ядро лексико-семантичної групи кольорів, навколо якого групуються назви пізнішого походження. До основних кольорів належать сім семантично незалежних назв, що позначають «чистий» колір без відтінків: *червоний*, *жовтий*, *зелений*, *блакитний*, *синій*, *білий* та *чорний*. Усі інші кольороназви вказують на відтінки цих основних тонів і визначають ступінь вираженості кольору, його інтенсивність, змішування з іншими кольорами, або колір, що виник в результаті певних змін або процесів. Ці другорядні кольороназви об'єднуються навколо основних і включають такі варіанти, як *сіруватий*, *зелененький*, *чорнющий*, *блідий* та інші [8].

Кольори можуть передаватись не тільки через прикметники – прямі назви кольорів і їхніх відтінків (*червоний*, *блакитний, yellow, mossy green,*), але й за допомогою інших граматичних категорій, таких як іменники (*золото*, *смарагд, coral, obsidian*), дієслівні форми (*червоніти*, *потемніти, to blacken, to bronze*), прислівники (*яскраво*, *темно, faintly, dimly*), а також

через описові конструкції та порівняльні звороти (*кольору стиглої вишні*, *як небесна блакить, the color of faded denim, like rust on old iron*) [4].

Дзівак О., яка вивчала семантичні структури кольорів у природі, зазначає, що кольори утворюють тривимірну систему, де кожен колір визначається через яскравість, насиченість та тональність. У своєму дослідженні вона класифікує кольорові назви, враховуючи рівень їх сполучуваності між собою. Згідно з цим підходом, кольори поділяються на три основні групи. Перша група включає кольори з найбільшим асоціативним полем, що є найбільш поширеними основними відтінками, такими як синій, жовтий і червоний. Друга група охоплює кольори із середнім асоціативним полем, що відображають їх інтенсивність і відтінки, зокрема фіолетовий і блакитний. Третю групу становлять неологізми з обмеженим асоціативним полем. Зберігається також два традиційних поділу в найменуванні кольорів: ахроматичні (*чорний*, *білий*, *сірий*) та хроматичні, що об'єднують відтінки *червоного*, *жовтого* та *синього* [9].

У мовознавстві кольори виступають не лише як засіб опису об'єктивної дійсності, а й як складні культурно-семантичні конструкції, що відображають світосприйняття нації. З метою класифікації основних уявлень про роль кольору в лінгвістичних дослідженнях доцільно виокремити ключові концепти, що розглядаються в сучасних наукових підходах. У Таблиці 1 подано короткий аналіз цих концепцій з прикладами та характеристиками їхнього прояву в українській та англійській мовах.

У підсумку, кольороназви є важливим елементом мовної системи, що відображає як об'єктивні фізичні характеристики світу, так і суб'єктивні культурні, психологічні та соціальні аспекти сприйняття. Вони допомагають формувати уявлення про навколишнє середовище, зберігаючи та передаючи культурні та національні особливості. Колірні терміни не лише виконують роль позначення фізичних властивостей об'єктів, а й є потужним інструментом вираження емоцій, асоціацій та символіки в комунікації.

Невід'ємним елементом англійської мови є фразеологізми з колоративним компонентом, що відображають ментальність та культурні риси народу. Колір у мові виконує важливу функцію у передачі емоцій, образів та асоціацій. Мовні вислови стають більш експресивними, образними та глибокими завдяки використанню таких фразеологічних одиниць (ФО), що значно підвищує їх виразність і зміст. Завдяки впливу на уяву, такі вислови дозволяють інакше осмислити інформацію. Особливості будови фразеологізмів, які містять кольорові позначення, стають зрозумілими через аналіз взаємодії їхніх складових частин [10].

У фразеологізмах різноманіття думок і відтінків значень може передаватися кількома способами:

1. Метафоричний – звичні слова отримують переносне значення. Наприклад, вислів *біла ворона* використовується, щоб охарактеризувати людину, яка вирізняється серед інших. Подібно до цього, в англійській мові *black sheep* використовується для опису того, хто не вписується в загальноприйняті норми в сім'ї або колективі.

2. Означальний – фразеологізм буквально описує певне явище. Наприклад, українське *зелені свята* є народною назвою циклу слав'янських свят. В англійській мові *green light* означає дозвіл діяти або почати щось нове.

3. Порівняльний (*білий як стіна* – наляканий, *as green as grass* – недосвідчений) [11].

Проаналізувавши висловлювання з колірними елементами можна помітити, що *чорний* колір традиційно пов'язаний з чимось злим, негативним, зловісним, таємничим та страшним (*чорна магія*, *чорна кішка* – символи чаклунства та невдачі, диявольських сил). Також *чорний* – це колір жалоби, асоціюється зі смертю, сумом та стражданням (*чорний ворон* – провісник смерті).

В англійській мові чорний колір також має чимало значень, схожих на вказані вище. ФО з негативним сигналом: *to paint a thing black* означає описувати щось у найгіршому світлі, *black look* – злий погляд, вираз *black and blue* вказує на наявність синців. Втім, *чорний* в англійській мові не завжди має лише негативне забарвлення. Існують вирази, де цей колір символізує фінансовий успіх: *to be in the black* означає бути прибутковим або мати фінансову стабільність. Окрім цього є й нейтральні значення, які просто підкреслюють інтенсивність кольору: *as black as a stack of black cats* – чорний як ніч [12].

У деяких вільних словосполученнях лексема *black* набуває переносного значення. В таких випадках саме це значення стає основою для фразеологізму:

1. Поганий, страшний: вираз *devil is not so black as he is painted* означає «не такий він уже поганий, як його малюють». Українським аналогом може бути фразеологізм *чорна відьма* – людина з поганою репутацією.

Таблиця 1

Аналіз основних концепцій кольору в англійській та українській мовах

Концепція	Суть концепції	Укр.мова	Англ.мова
Колір як частина мовної картини світу	Колір передає фізичне та культурне сприйняття	Використання фразеологізмів та емоційно-оцінної лексики	Велика к-сть ідіом, символічне значення (*feeling blue*)
Семантика кольору	Багаторівнева семантична будова	Ядро з 7 «чистих» кольорів + відтінки	Використання складних прикметників та порівнянь (*sky blue*)
Відкритість системи	Кольори постійно доповнюються	Неологізми: *болотно-зелений*	Неологізми: *mint green*
Асоціативно-символічна функція	Колір викликає культурні та емоційні асоціації	*Жовтий* – привітний, життєрадісний (Birren, 2016)	*Black* – elegance or mourning
Психолінгвістична концепція	Колір впливає на емоції, свідомість та поведінку	Колір у метафорах: *червоніти від сорому*	Метафоричне вживання: *to blacken one's name*, *green with envy*
Граматична реалізація	Колір передається різними частинами мови	*Золото, червоніти, яскраво*	Coral, to bronze, faintly

2. Нещасливий, важкий: *a black day* означає «важкий день». В українській мові є схоже – *чорна смуга*, що вказує на період невдач або труднощів.

3. Похмурий, поганий: вираз *to look black* означає мати незадоволений вигляд. Українським прикладом може слугувати фраза *чорна хмара над головою,* що символізує неприємні обставини або труднощі [13].

Повною протилежністю чорного кольору є білий. Білий колір у мовній картині світу часто асоціюється з миром, спокоєм і очищенням. Вираз *to wave the white flag* означає здатися, показати мирні наміри, буквально це означає «махати білим прапором»; *white alert* – сигнал, що небезпека минула; *to stand in a white sheet* – публічно каятися.

Колір *white* в англійських ФО не завжди означає просто «білий» – він часто передає відтінки значень, пов'язані з чистотою та невинністю. Вислів *white light* може позначати неупереджене, чесне судження. У фразі *to turn white* йдеться про те, як людина блідне від страху або шоку. А *white lie* – це дрібна, нешкідлива брехня, яку кажуть, щоб когось не засмутити, а не з поганих намірів.

В англійській мові на відміну від української *білий* має не лише позитивні значення, а й негативні: *white elephant* – обуза, подарунок, від якого не знаєш як позбутися; *to be white-hot* – бути розлюченим, доведеним до сказу; *white– knuckle* – подія або подорож, яка викликає сильне хвилювання через її небезпеку.

Українським фразеологізмом з компонентом «білий» у негативному забарвленні може бути вислів *шити білими нитками* означає зробити щось грубо, невміло або надто очевидно, так що обман чи хитрість легко викриваються. Англійським аналогом до цього виразу є *to whitewash something* – намагатися приховати помилки або компрометуючу правду, показати когось чи щось у несправедливо позитивному світлі.

Червоний колір може виступати у значенні зніяковілості або сорому. Висловлювання з таким значенням зустрічаються як в українській, так і в англійській мовах. Наприклад, англійський вираз *as red as a beetroot* («червоний, як буряк») вказує на сильне збентеження або сором, а *as red as a lobster* («червоний, як рак») часто використовується для опису почервоніння шкіри від спеки чи сонця. Вираз *as red as a turkey-cock* («червоний, як індик») акцентує на гніві або обуренні, а *as red as fire* («вогняно-червоний») підкреслює інтенсивність червоного кольору [12].

З точки зору позитивної семантики червоний колір асоціюється з з радістю, святковими подіями, енергією та бурхливими емоціями: *a red letter day* – особливий, святковий день; *red-blooded* – сильний, хоробрий; *to paint the town red* – веселитися, розважатися. Ці вислови ілюструють, як фразеологізми з кольорами створюють багатий емоційний спектр, передаючи різні стани, настрої та характеристики.

Блакитний колір часто асоціюється зі спокоєм, умиротворенням і вірністю, хоча в деяких випадках він може символізувати і смуток, депресію. У багатьох культурах цей колір є символом знатності та аристократичності, проте водночас часто передає відчуття туги та меланхолії. В англійській мові ці відтінки значень передаються через такі фразеологізми: *true blue* – вірність, відданість; *blue blood* – аристократичність; *to feel blue* – сумувати; *to be in the blues* – зазнати невдачі. В українській мові також існують цікаві вирази з використанням *синього* кольору, що відображають різні соціальні аспекти. Наприклад, *синя панчоха* – це зневажливе позначення жінки, яка втратила свою чарівність, занурена у наукові інтереси та книги. Вираз *бідний, аж синій* вказує на дуже велику бідність [11].

Жовтий колір викликає суперечливі асоціації як в українській, так і в англійській мовах. З одного боку, він уособлює сонце, тепло, світло та позитивні емоції. Саме тому в описах жовтого кольору ми зустрічаємо порівняння на кшталт *lemon yellow*, *as yellow as gold* або українська фраза *жовтий як жовток*, які передають яскравість, насиченість і теплоту кольору.

Та водночас у мовній картині світу, особливо в західній культурі, жовтий часто має негативний відтінок. В англійській мові фразеологізм *to have a yellow streak* вживається щодо боягузливої, несміливої людини. Поняття *yellow press* або *yellow papers* позначає пресу новин і пліток. В українській мові вислів *жовтороте пташеня* використовують для характеристики недосвідченої, зазвичай молодої та наївної людини.

Отже, кольори в англійській та українській мова мають не лише описову, а й глибоко символічну функцію. Вони використовуються не тільки для передачі вигляду предметів чи явищ, а й у переносному значенні, щоб описати людський характер, емоційний стан, або певні події в часі та просторі. Таке багатство значень виникає завдяки стійким асоціаціям, які сформувалися під впливом культурних традицій, історичних подій і світогляду суспільства.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Кольори відіграють важливу роль у мовленні, мисленні та культурі в цілому. Вони не лише допомагають передати візуальні характеристики об'єктів, а й несуть у собі глибокі символічні значення, емоції, культурні уявлення та асоціації. У мовній практиці колірна лексика активно використовується як у прямому, так і в переносному значенні, що робить мову образною, насиченою та виразною. Аналіз колірної лексики у зіставному аспекті дозволяє краще зрозуміти ментальні особливості англомовної та україномовної культур, їхні цінності, уявлення про світ і людину.

На основі узагальнення результатів дослідження наукових джерел охарактеризовано семантичне наповнення колірної лексики англійської і української мови, зокрема її структурні особливості, граматичні реалізації та метафоричні значення. Простежено, що назви кольорів в обох мовах можуть функціонувати не лише як прикметники, але й як іменники, прислівники, дієслова та інші частини мови, що розширює їх семантичні можливості та дозволяє гнучко використовувати у різних мовних контекстах. Визначено основні типи кольороназв – від прямих, що вказують на конкретний колір, до тих, що передають відтінки, ступінь інтенсивності чи загальний настрій кольору.

Особливу увагу приділено символічному навантаженню кольорів, яке реалізується через фразеологічні одиниці. З'ясовано важливість кольорів як складників сталих висловів, які не тільки збагачують мову образністю, а й відображають ментальні установки, традиції, культурні асоціації носіїв мови. Звернено увагу на спільні й відмінні риси в семантиці кольорів: наприклад, чорний і білий у двох мовах часто мають подібне емоційне навантаження (жалоба, чистота, зло або добро), проте можуть по-різному використовуватися у фразеологічних конструкціях. Аналіз також показав, що деякі кольори, такі як жовтий чи синій, залежно від контексту мають суперечливі значення – від позитивних до негативних, що свідчить про багатогранність мовної інтерпретації світу.

Таким чином, результати дослідження свідчать про те, що колірна лексика є надзвичайно важливою складовою національно-мовної картини світу, яка відображає не лише зорове сприйняття, а й глибші культурні смисли.

Проведене дослідження показало, що колірна лексика в англійській та українській мовах слугує не лише описовим засобом, а й має значне символічне навантаження. Її формування й розвиток відображають еволюцію мовного мислення в різних культурах і відіграють ключову роль у міжкультурній комунікації. Відтак, глибоке розуміння семантики колірної лексики та її символічного наповнення є критично важливим для філологів, лінгвістів і перекладачів, які прагнуть досягти точності та глибини у відтворенні мовних образів у глобальному комунікативному просторі.

Література:

1. Berlin B., Kay P. Basic color terms: Their universality and evolution. Berkeley : University of California Press, 1991. 178 p.
2. Базима Б.А. Колір та психіка. Харків : ХДАК, 2001. 172 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 1999. 288 с.
4. Кучма Т.В. Символіка кольору в портретній характеристиці персонажів. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Серія : Філологічні науки (мовознавство) : збірник наукових праць. Дрогобич, 2020. № 13, 208 с.
5. *Матеріали студентських наукових читань* : збірник наукових праць / ред. Ж. В. Колоїз (відп. ред.). 2020. Вип. 7. С. 233.
6. Семашко Т.Ф. Семантична структура лексичних одиниць на позначення кольору в українській мові // *Мовознавство.* 2009. Вип. 17. С. 14–21.
7. Вишницька Я.С. Підходи до вивчення кольоронімів у лінгвістиці. *Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 8–9 грудня 2017 р.). Київ : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2017. С. 69.
8. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові // *Мовознавство.* 1967. № 4. С. 97–112.
9. Дзівак О.М. Про систему назв кольорів у сучасній українській літературній мові. *Українське мовознавство*. 1975. Вип. 3. С. 25–31.
10. Alsultan M. Colour idioms: phraseological units with the colour designation component. *Qalaai Zanist Journal*, 2020. № 5 (4). P. 820–836.
11. Кучерук О.А. Образна природа семантики кольороназв в українських фразеологізмах // *Дивослово*. 2006. № 12. С. 40–42. URL : http://eprints.zu.edu.ua/22517/1/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%9A%D0%A3%D0%A7%D0%95%D0%A0%D0%A3%D0%9A_%D0%9E%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0.PDF (дата звернення: 24.06.2025).
12. Яковенко Н.В. Семантичні характеристики фразеологізмів з колоративним компонентом в англійській мові // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2024. № 69, т. 1. С. 99–102. DOI: 10.32782/2409-1154.2024.69.1.21
13. Євтушенко Н. Семантичні особливості фразеологізмів-кольоризмів у сучасній англійській мові // *Вітчизняна наука : сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку*. 2004. С. 153–155.
14. Lüscher M. Lüscher-test. Bern : Test-Verlag, 1974. 171 p.

Shevchuk L., Mozghova Ya. Phraseological units features using colour vocabulary in English and Ukrainian literary works

Summary. The article has been devoted to the research of colour in linguistics, literary studies and aesthetics. The data shows that colour designations are an important part of the linguistic world picture. They form specific concepts in people's minds, which are implemented in speech practice and reflect cultural and national peculiarities. Every nation has its own ideas about colours, and their perception varies considerably. The problem of colour harmony is one of the most difficult in the aesthetic context, as the attitude to colour is shaped by numerous factors that vary depending on cultural and individual characteristics.

Colours are not only visual markers, but also powerful tools of non-verbal communication that convey the experience, worldview and values of a people. Understanding colour requires an interdisciplinary approach in linguistics and literary investigations, taking into account both physiological mechanisms and the cultural context in which this colour acquires a specific meaning.

The theoretical significance of the research is determined by its contribution to the development of colour linguistics and the expansion of understanding of the relationship between language and culture. The results generalise scientific knowledge about the semantic and cultural features of colour vocabulary in English and Ukrainian. The value of the research article lies in the theoretical and practical substantiation of the peculiarities of comparative analysis of vocabulary in different languages, as well as in the identification of linguistic and cultural differences in colour perception.

The practical significance of the obtained results is determined by the possibility of using them for specialists in the field of linguistics, literary studies, translation and cultural studies, as well as for students seeking to deepen their knowledge of colour vocabulary and intercultural communication researches.

Key words: phraseological units, English phraseological units, colouronyms, colour vocabulary, literary studies.

УДК 2:81'42:82 (73)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.40

Шостак О.
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов і перекладу
Державного університету «Київський авіаційний інститут»,
Chercheur au laboratoire ECHELLES (Europe, États-Unis, Empires-Post-Empires, Cultures, Histoires, Littératures, Longue Durée et Sciences Sociales)
Université Paris Cité (France)

РОМАН «НАПІВКРОВКА» МАРІЇ КЕМПБЕЛЛ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ГІБРИДНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МЕТИСІВ

Анотація. Стаття досліджує формування ідентичності нації метисів в історичному та політичному контексті Канади XX ст. на прикладі роману Марії Кемпбел «Напівкровка», підкреслюється роль націоналізму як інструменту захисту землі, культури та автономії народу. Дослідження починається із введення концепції гібридної позиції, на яку вплинула постколоніальна та постмодерністська теорія, яка цінує здатність культур змішуватися, а не залишатися «чистими» чи «зникати». Центральною фігурою цього дослідження є метиси, офіційно визнані корінною групою серед перших націй Канади. Історія народу сягає XVII–XVIII ст. на північному заході Канади. Метиси, що походять від міжетнічних шлюбів між європейськими поселенцями (переважно французами та шотландцями) та корінними народами (зокрема, анішінабе, крі), розвинули унікальну культуру, включаючи власну мову мічіф, а також окремі соціальні та політичні практики. Їхня ідентичність формувалася боротьбою за визнання, зокрема під час повстання на Червоній річці (1869–1870) та повстання 1885 року, очолюваного Луї Ріелем, яке символізувало їхній опір гнобленню та нехтуванню з боку канадського уряду. Автобіографічний роман Марі Кемпбелл «Напівкровка» простежує життя жінки змішаної раси, яка стикається з дискримінацією, культурними втратами та прагненням визнання. Поняття метисної свідомості, натхненне Глорією Анзалдуа, є центральним для розуміння цієї гібридної ідентичності, яка конструюється з внутрішнього, а не зовнішнього процесу. У статті підкреслюється, що метисизм – це не лише злиття культур, але й створення нового культурного простору, що кидає виклик традиційним розмежуванням між «своїм» та «іншим» і втілює опір і стійкість метисів перед обличчям колоніальної історії.

Ключові слова: метиси, перші нації Канади, націоналізм, гібридність, напівкровка, напівіндіанка, Марія Кемпбелл, наративи, Луї Рієль.

Постановка проблеми. Гібридний підхід до вивчення літератури корінних народів був популярним із вісімдесятих років, під впливом постколоніальної та постмодерністської теорії. Пропонуючи альтернативу бінарним системам, які визначали представників корінних народів як «чистих» та «традиційних», або «асимільованих» та «зникаючих», теоретики гібридності натомість наголошують на здатності культур до змішування. Люди змішаного походження є особливо популярними темами для тих, хто цікавиться гібридною ідентичністю. Одним із найважливіших конструктів для розуміння перших націй Канади є нація метисів, одна з трьох визнаних корінних груп (разом із першими націями та інуїтами). Як стверджує Жан Тейєт [1], їхня історія починається в останньому десятилітті вісімнадцятого століття на канадському Північному Заході. Протягом двадцяти років метиси проголосили себе нацією та виграли свою першу битву. Протягом сорока років вони стали відомими по всій Північній Америці своїми військовими навичками, кочовим життям та полюванням на бізонів.

Нація метисів – спільнота, що разом із Першими націями та інуїтами становить одну з трьох офіційно визнаних груп у канадському правовому полі. Формування метиської ідентичності є результатом міжетнічних шлюбів між європейськими колонізаторами (переважно французами та шотландцями) та корінними народами (особливо анішинабе, крі та іншими племенами). Метиси створили унікальну культуру, що включає власну мову Michif (*мічиф*), моделі землекористування, соціальні структури та політичну суб'єктність, яка не вкладається у традиційні бінарні уявлення про «білих» колонізаторів та «індіанців», тому їм неодноразово доводилося захищати свою ідентичність усіма доступними способами. Вони сформували унікальну культурну, історичну та соціальну ідентичність, яка виникла в результаті змішаних шлюбів між європейськими поселенцями та корінними народами у XVII–XVIII століттях. Метиси становлять значну частку корінного населення теперішньої Канади та мають особливе становище.

Термін mestiza consciousness, запропонований Глорія Анзалдуа, означає багатошарову гібридну свідомість як спосіб існування у кількох культурах одночасно, це впливає на формування метисної ідентичності. Поняття метисності культури (або «метисажу», «гібридності») стало важливою темою у постколоніальних, культурологічних та феміністичних дослідженнях. С. Голл стверджує, що відчуття ідентичності пов'язане із питаннями використання ресурсів мови, історії, культури у процесі становлення, на противагу існуванню. Запитання постає не у форматі «Хто ми є?» чи «Звідки ми?», а радше «Куди ми рухаємося?», «Як ми представлені?», «Як це позначиться на тому, як ми будемо спроможні репрезентувати себе самі?». Дослідник говорить, що ідентичності конструйовані із середини, а не із зовні [2, с. 4]. Таким чином виникає гібридність культур, яка за Х. Бгабою є результатом взаємодії кількох культур, які спочатку були навіть суперечливими або взаємовиключними. Це той самий «третій простір», де відбувається культурне змішування і у якому народжуються нові форми ідентичності. У постколоніальному контексті колонізовані корінні народи Північної Америки змушені адаптуватися до культури метрополії, привнесеної європейцями, що при-

звело до створення метисних культурних форм, які поєднали елементи двох світів.

Попри те, що метиси визнаються окремою нацією, вони довгий час не мали статусу «індіанців» відповідно до Акту про індіанців, що позбавляло їх певних юридичних і соціальних гарантій від держави. Метиси досі володіють або претендують на значні території у Манітобі, Саскачевані, Альберті, Квебеку й Онтаріо. Протягом довгого часу метиси неодноразово зазнавали дискримінації та маргіналізації, що проявлялося, зокрема, в уживанні щодо них принизливого терміну *"halfbreeds" (напівкровки)*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман Halfbreed («Напівкровка») Марії Кемпбелл є важливим твором, що досліджує не тільки особисту історію авторки, а й смислоутворюючі соціокультурні проблеми метисів у Канаді. Текст створює багатошаровий образ метисної ідентичності та труднощів, з якими стикалися метиси у боротьбі за права, рівність і визнання. Важливу роль у цьому відіграють символи, образи та теми, які надають глибини тексту та формують соціальну і культурну перспективу роману. «Напівкровка» Марії Кемпбелл був опублікований понад півстоліття тому, за цей час роман неодноразово ставав частиною критичних візій. До найбільш знаменних слід віднести розвідки Ребеки Людольф, Лі Ксью, Кеннета Фагана, Стівена Данилюка. Брак україномовних літературознавчих досліджень сприяв нашому зацікавленню цим знаним романом на літературному горизонті Канади.

Мета. У цій статті буде проаналізовано становлення метиської ідентичності в історико-політичному контексті Канади XX століття, а також роль націоналізму як ідеологічної складової захисту території, культури й автономії метисів. Зокрема, ми звернемося до теоретичних підходів Ентоні Сміта щодо націоналізму як ресурсу для здобуття автентичності та автономії, а також до наративів самих метисів, представлених у працях Марії Кемпбелл і Томаса Кінга, які пропонують альтернативну децентровану версію канадської історії.

Виклад основного матеріалу. Роман Halfbreed Марії Кемпбелл є важливим твором, що досліджує не тільки особисту історію авторки, а й важливі соціокультурні проблеми метисів у Канаді. Нація метисів увірвалася на сцену канадської історії повністю сформованою. Метиси були яскравими, зухвалими, гучними і точно не «благородними дикунами». Вони були кочівниками із зовсім іншим способом буття у світі – завжди в русі, дуже зацікавлені в моменті, пристрасні та люті, вони були романтиками та мрійниками. Ці люди безперервно боролися за своє визнання, за свої землі, за свої права та свободи, їх називають напівкровками, що справді звучить зневажливо для корінних народів. Культура цих спільнот суттєво відрізняється як від культури представників корінних народів Канади, так і від культури білого населення [3]. Це підтверджується наявністю особливої мови метисів, мічиф, що складається з компонентів французької та мов аборигенів. «Метис» – це термін, який досі має мінливе значення, і який використовується та відкидається різними групами залежно від їхньої ситуації. Наприклад, багато сімей «напівкровок», згаданих в автобіографічному романі Марії Кемпбелл, відновили свій статус згідно із законопроектом С-31 і тепер вважаються представниками корінних народів [4, с. 126]. Проте такі організації, як Національна рада метисів, постійно докладають зусиль, щоб визначити та стабілізувати значення самого слова «метим», щоб його можна було використовувати для досягнення політичних цілей. Багато критиків, які пишуть про «напівкровок», явно перебувають під впливом цих політичних зусиль. Таким чином, вони узгоджують свій опис ідентичності, ствердженої в «Напівкровці», із сучасними визначеннями «метиса». Що підкреслює тезу Х. Бгаба про те, що «постколоніальність, зі свого боку, є корисним нагадуванням про стійкі «неоколоніальні» відносини в рамках «нового» світового порядку та багатонаціональний поділ праці. Така перспектива дозволяє автентифікувати історії експлуатації та еволюцію стратегій опору» [5, с. 6].

Повстання на Червоній річці (1869–1870) стало найбільш показовим прикладом політичного самовизначення метисів стало що виникло як реакція на одностороннє «придбання» метиських територій Компанією Гудзонової затоки у Канадського уряду без урахування будь-яких прав корінного населення цієї землі. Воно почалося з придбання Канадою приблизно 3,9 мільйона квадратних кілометрів території у Компанії Гудзонової затоки, що була розташована на Йорк-Фактор. Більша частина цього «придбання» стосувалася земель у Саскачевані, Квебеку, Альберті та Онтаріо, а також невеликих ділянок у Міннесоті, Монтані, Північній та Південній Дакоті, які належали метисам. Як описала це Марія Кемпбелл: «У 1860-х роках Саскачеван був частиною того, що тоді називалося Північно-Західними територіями, і був землею, вільною від міст, дротяних огорож та фермерських будинків. Метиси приїхали сюди з Онтаріо та Манітоби, щоб уникнути упереджень та ненависті, що виникають з відкриттям нової землі» (In the 1860's Saskatchewan was part of what was then called the Northwest territories and was a land free of towns, barber-wire fences and farm-houses. The Halfbreeds came here from Ontario and Manitoba to escape the prejudice and hate that comes with opening of a new land) [6, с. 9]. З корінним населенням цієї території, значну частину якого становили метиси, не було укладено жодних угод, тому Компанія Гудзонової затоки не мала прав на продану землю. Вони навіть не контролювали землю. Купівля була не більш ніж паперовою обіцянкою та заявленим бажанням [7, с. 15].

Центральними фігурами спротиву стали Луї Рієль і Габріель Дюмон, які мобілізували метиське населення для захисту своїх прав, територій та культури. Повстання та подальші події не лише змінили політичну карту західної Канади, але й закріпили в історичній пам'яті канадських корінних народів приклад політичного та культурного опору. Упродовж наступних п'ятнадцяти років після Повстання на Червоній річці більшість метисів були змушені залишити Манітобу та переселитися до Саскачевану, де на півдні, в долині річки Саут-Саскачеван, виникли великі метиські поселення. Уже тоді стало очевидним, що суверенний уряд Канади, як називала себе ця молода держава, зовсім не був зацікавлений у дотриманні прав метисів чи в розв'язанні їхніх проблем. Саме в цей час Луї Рієль повернувся, щоб очолити повстання на північному заході країни [7, с. 16].

З квітня по червень 1885 року відбулися кілька збройних сутичок із урядовими військами, а вирішальна битва сталася поблизу Батоша. Протягом трьох днів загони метисів під проводом Луї Рієля та Габріеля Дюмонта чинили опір значно чисельнішій та краще озброєній канадській армії. Після того, як у повстанців закінчилися боєприпаси, Рієль здався, а Дюмонту вдалося відступити з частиною війська до амери-

канської Монтани. Як зауважує Томас Кінг, «прем'єр-міністр Джон Макдональд наполягав на страті Рієля, попри те, що всі собаки у Квебеку гавкали за нього» [7, с. 17]. Луї Рієль був повішений за звинуваченням у державній зраді, а англомовна Канада, самозакохано поплескала себе по плечу, залишившись впевненою, що «метиське питання» остаточно вирішено. Самі ж метиси з цим не погодилися, виокремлюючи себе як унікальну культурну спільноту, що продовжує боротися за своє визнання й місце в історії. Кемпбелл так описувала настрої свого народу після поразки повстання: «Напівкровки боялися, що їхні права не будуть враховуватися канадським урядом, коли було придбано землю у компанії «Гадсонс Бай», побоювалися вони і упереджень білих протестантських поселенців, саме це призвело до повстання на Червоній річці 1869 року. Тож, втративши своїх лідерів, напівкровки примушені були до втечі до районів на південь від Прінс-Альберт, Саскачеван, і заснували поселення Дак-Лейк, Баточ, Сент-Луїс та Сент-Лоран» ("The fear of the Halfbreed that their rights would not be respected by the Canadian government when it acquired the land from the Hudson's Bay Company, along with the prejudice of the white Protestant settlers, led to the Red River Rebellion of 1869. Louis Riel established a provisional government at Fort Garry, Manitoba, but escaped to the United States in 1870 when troops arrived from Canada. So with their leaders and their lands gone, the Halfbreeds fled to the areas south of Prince Albert, Saskatchewan, and established the settlements of Duck Lake, Batoche, St. Louis and St. Laurent") [6, с. 9].

Halfbreed («Напівкровка») – автобіографічний роман Марії Кемпбелл, який оповідає про її життя як жінки-метиски у Канади. Авторка детально описує злидні та важкі умови, у яких жила її родина після поразки Повстання Рієля: «Рієль зник, і зникли також їхні надії» (" Riel was gone now and so were their hopes") [6, с. 12]. Протягом усього роману вона висвітлює дискримінацію та расизм – як з боку білих канадців, так і через державну політику, що цілеспрямовано знищувала корінну ідентичність. Як зауважує Лі Сюе: «метиси як меншина, що існує в основному руслі білої культури, проходять через болісний процес виживання та перебувають у постійному конфлікті із зовнішнім світом» [8, с. 43]. Їхні історичні травми, досвіди й ідентичність стали темами низки видатних літературних творів, з-поміж яких роман Марії Кемпбелл Halfbreed («Напівкровка») займає особливе місце. Роман став бестселером у рік своєї появи і по цей час продовжує хвилювати читачів. Роман було перевидано дванадцять разів з моменту його першої публікації у 1973 році. Відтоді він здобув велику популярність серед читачів і став класикою канадської літератури, особливо серед творів, що зображують життя корінних народів Канади та метисів. Одне з найбільш значущих перевидань було здійснене у 2000 році, коли *Halfbreed* був перевиданий із новим вступом, що допомогло зміцнити його репутацію як важливого літературного твору для канадської культури та історії метисів. Книга продовжує перевидаватися і в даний час. 2021 року книга була перекладена французькою і була радо сприйнята у французькій академічній спільноті, бо додала нового погляду на питання Квебеку, яке досі хвилює французів.

У книзі глибоко досліджуються емоційні й психологічні наслідки втрати культурної ідентичності. Кемпбелл показує, як ця втрата призвела до ізоляції та відчуження, не лише з боку білого суспільства, але й серед власної спільноти. У молодості вона також намагалася втекти від труднощів, переживши залежність, експлуатацію та розпач у пошуках кращого життя. Водночас роман є історією внутрішнього відродження. «Багато років тому, сказала вона, коли вона була ще маленькою дівчинкою, напівкровки прибули на захід. Вони залишили гарні домівки в пошуках місця, де могли б жити так, як забажають. Пізніше з цих людей виник лідер, який сказав, що якщо вони наполегливо працюватимуть і боротимуться за те, у що вірять, то переможуть попри всі труднощі. Незважаючи на труднощі, вони віддали все, що мали, за цей єдиний відчайдушний шанс на свободу, але оскільки деякі з них сказали: «Я хочу гарний одяг і коней, а ви, негідні напівкровки, руйнуєте мені це», вони втратили свою мрію» ("Many years ago, she said, when she was only a little girl, the Halfbreeds came west. They left good homes behind in their search for a place where they could live as they wished. Later a leader arose from these people who said if they worked hard and fought for what they believed in they would win against all odds. Despite the hardships, they gave all they had for this one desperate chance of being free, but because some of them said, "I want good clothes and horses and you no-good Halfbreeds are ruining it for me", they lost their dream") [6, p. 47]. З часом авторка проходить шлях від безсилля до віднайдення голосу й сили. Повернення до метиського коріння – як фізично, так і духовно – стає ключовим моментом її зцілення й особистісного зростання. На думку Е. Сміта, націоналізм є не так стилі й доктрина політики, як форма культури, що набула глобального резонансу, а нація – це тип ідентичності, чиє значення та пріоритет зумовлені цією формою культури.

Марія Кемпбелл детально розповідає про свій родовід – родини Кемпбеллів і Дюбюків. По батьковій лінії вона походить від шотландців і метисів, споріднених із Габріелем Дюмонтом. «Прадід Кемпбелл приїхав з Единбурга, Шотландія, разом зі своїм братом. Вони обидва були жорсткими, суворими чоловіками, і на кораблі до Канади вони посварилися та зреклися один одного. Вони оселилися в одній місцевості, обидва одружилися з місцевими жінками та створили сім'ї. Прадід одружився з жінкою-метискою, племінницею Габріеля Дюмонда. До шлюбу обидва брати хотіли одну й ту саму жінку, і хоча прадід переміг, він був переконаний, що його єдина дитина – син його брата, тому він ніколи не визнавав дідуся Кемпбелла своїм, і він більше ніколи не розмовляв зі своїм братом за його життя» ("Great Grandpa Campbell came from Edinburgh, Scotland, with his brother. They were both tough, hard men, and on the boat to Canada they got into fight and disowned each other. They settled in the same area, both married native women and raised families. Great Grandpa married a Halfbreed women, a niece of Gabriel Dumond. Prior to the marriage both brothers had wanted the same woman, and lthough Great Grandpa won, he was convinced that his only child was his brother's son and so he never recognized Grandpa Campbell as his own, nor did he ever speak to his brother again during his lifetime") [6, p. 14]. По материнській лінії вона походить з родини франко-індіанського походження. Дві родини були дуже різними: «бабуся Дубук була індіанкою, що працювала за договором, і відрізнялася від бабусі Кемпбелл тим, що виросла в монастирі. Дідусь Дубук був величезним, вольовим французом з Дубука, штат Айова. Його дідусь був кур'єром і отримав земельний грант в Айові від іспанського короля. Там родина видобувала руду, започаткувала лісову промисловість і заснувала місто

Дубук. Дідусь приїхав до Канади та домовився про свій шлюб з бабусею через черниць у монастирі. Мама була їхньою єдиною дочкою, і коли їй було п'ять років, вони відправили її до монастиря на навчання» (“grandma Dubuque was a treaty Indian woman, different from Grannie Campbell because she was raised in a convent. Grandpa Dubuque was a huge, strong-willed Frenchman from Dubuque, Iowa. His grandfather had been a coureur de bois and had been given a land grant in Iowa by Spanish king. There the family mined ore and started a lumber industry and founded the city of Dubuque. Grandpa came to Canada and arranged his marriage with Grannie through the nuns at the convent. Mom was their only daughter and when she was five years old they sent her to convent to be educated”) [6, с. 18]. Через ці складні етнічні переплетення формувався унікальний метиський етнос: “«Ісбістери, Кемпбелли та Вандали були нашою родиною і справжньою сумішшю шотландців, французів, крі, англійців та ірландців. Ми розмовляли мовою, зовсім відмінною від інших. Ми були поєднанням усього: мисливці, пасткирі й фермери... Наші люди хизувалися, що мають найкращих воїнів і найвродливіших жінок» (“The Isbisters, Campbells, and Vandals were our family and were real mixture of Scottish, French, Cree, English and Irish. We spoke a language completely different from the others. We were a combination of everything: hunters, trappers and ak-ee-top farmers. Our people bragged that they produced the best and the most fearless fighting men – and the best looking women”) [6, с. 25].

Значний вплив на формування особистості Марії справила її бабуся Чічум – носійка традиційних знань, яка передавала їй духовну силу та мудрість. Водночас авторка відверто розповідає про складні стосунки з родичами з числа “третійних індіанців”, які часто зневажали метисів. Вони вважали метисів “напівлюдьми” (awp-pee-tow-koosons), позбавленими повноцінної культури та ресурсів. Марія Кемпбелл зростає в оточенні своїх батьків-метісів, розширеної родини та корінної громади, де вона вивчає традиційні звичаї. Її повсякденне життя сповнене національних традицій: вживання традиційної їжі, дотримання духовних звичаїв, розмова на діалекті та близькість до корінних родичів. Завдяки цьому досвіду вона формує глибоке та цінне розуміння своєї культури. Цей міцний зв'язок з першовитоками допомагає розвивати гордість за свою ідентичність та усвідомлювати, що метиси відрізняються як від перших націй Канади, так і від білих канадців. Говорячи про своїх родичів-індіанців, вона наголошувала на різниці між ними та метисами. «Індіанська релігія була дуже дорогоцінною як для них, так і для напівкровок, але ми ніколи не сприймали її так серйозно. Ми всі ходили на індіанський Сонячний танок та спеціальні зібрання, але якимось чином ми ніколи не вписувалися. Ми завжди були бідними родичами, авп-пі-тоу-кусонами (напівлюдьми). Вони сміялися та зневажали нас. У них була земля та безпека, у нас не було нічого. Як казав тато: «Не було ні горщика, щоб помочитися, ні вікна, щоб виплеснути це». Вони терпіли нас допоки не напивалися, а тоді намагалися нас віддухопелити, проте отримували від нас тумаків» (“The Indian religion was very precious to them and to the Halfbreeds, but we never took it as seriously. We all went to the Indians’ Sundance and special gatherings, but somehow we never fitted in. We were always the poor relatives, the awp-pee-tow-koosons (half people). They laughed and scorned us. They had land and security, we had nothing. As Daddy put it, “No pot to piss in or a window to throw it out”. They would tolerate us unless they were drinking and then they would try to fight, but received many sound beating from us”) [6, с. 26–27]. Міцні стосунки між родиною Марії та їхніми ширшими корінними родичами допомагають зміцнити її позитивні почуття щодо метисської спадщини. Водночас її чистокровні родичі мали багато упереджень проти метисів і проти неї особисто: «Однак їхні старі люди, наші «мушуми» (діди) та «кокуми» (бабусі), були добрими. Вони були упередженими, але оскільки ми були родичами, вони приходили в гості, і наші люди ставилися до них з повагою. … Вони брали мене на пау-вау, свята та дні укладення договорів, і завдяки їм я дізналася значення цих особливих днів. Мушум також брав мене із собою на засідання ради, які завжди були однаковими: індіанський агент оголошував засідання, вів усю розмову, закривав його і йшов. Я пам’ятаю, як сказала Мушуму: «Ти вождь. Чому ти не береш слова?» Коли я висловлювала свою думку, Кокум подивився на Мушум і казала: «Це біла кров у ній», бо індіанські жінки не висловлюють своєї думки, на відміну від жінок-метисок. Хоча мені й подобалося їх відвідувати, я завжди була рада повернутися до гамору та безладу мого власного народу. (“However, their old people, our “Mushooms” (grandfathers) and “Kokums” (grandmothers) were good. They were prejudiced, but because we were kin they came to visit and our people treated them with respect. … They took me to pow-wows, Sundances and Treaty Days, and though them I learned the meanings of those special days. Mushoom would also take me with him to council meetings which were always the same: the Indian agent called the meeting to order, did all the talking, closed it and left. I remember telling Mushooms, “You’re the chief. How come you don’t talk?” When I expressed my opinions, in these matters, Kokum would look at Mushoom and say, “It’s the white in her”. Treaty Indian women don’t express their opinion, Halfbreed women do. Even though I liked visiting them, I was always glad to get back to the noise and disorder of my own people”) [6, с. 27].

Кемпбелл описує й соціокультурні відмінності між метисами та європейськими поселенцями. У романі вона згадує, що її вражали матеріальні статки переселенців зі Скандинавії чи Німеччини, але вони здавалися їй холодними, відстороненими й нездатними до спільності, притаманної метисам. «Іммігранти, які приїхали та заселили землю, були переважно німцями та шведами. На невеликих фермах вони вирощували свиней, птицю, кількох корів та трохи зерна. Я так добре пам’ятаю цих людей, бо думала, що вони, мабуть, найбагатші та найкрасивіші на землі. Вони могли купувати гарний одяг, їсти яблука та апельсини, мали зубні щітки та чистили зуби щодня. Я також боялася їх. Вони виглядали холодними та страшними, посміхалися, на відміну від моїх рідних, які сміялися, плакали, танцювали, билися та ділилися всім. Ці люди рідко підвищували голос і ніколи не ділилися один з одним, натомість позичали чи купували» (“The immigrants who came and homesteaded the land were predominantly German and Swedes. On small farms they raised pigs, poultry, a few cows and a bit of grain. I remember these people so well, for I thought they must be the richest and most beautiful on the earth. They could buy pretty cloths and eat apples and oranges, and they had toothbrushes and brushed their teeth every day. I was also afraid of them. They looked cold and frightening, and seldom smiled, unlike my own people who laughed, cried, danced, and fought and shared everything. These people rarely raised their voices, and never shared with each other, borrowing or buying instead. They didn’t understand us, just shook their heads and thanked God they were different”) [6, с. 28].

У подальших розділах роману авторка розглядає себе як частину ширшої «пан-індіанської» спільноти. Вона називає себе halfbreed, «напівкровкою», «напівіндіанкою» або ж «представницею Асоціації метисів Альберти» [6, с. 153]. Саме ця плинність ідентичності, як зазначають критики, часто звужується до політично значущої категорії. Відповідно до М. Геймса-Гарсії, «ідентичність зводиться до одного аспекту, який має найбільшу політичну вагу» [9, с. 259]. Роман демонструє, що відновлення культурної ідентичності – це шлях до виживання й сили. Метиси не змінюють своєї ідентичності, бо сама історія залишає їм тільки боротьбу за виживання... «Якщо надія й існує, то вона в духовній свободі, а не у матеріальному добробуті» [8, с. 45].

Висновки. Гібридність метисів стає символом того, як колонізована культура не просто «копіювала» метропольну культуру, але створила нові форми ідентичності, поєднуючи старі культурні традиції із новими впливами. Важливою рисою гібридності метисної культури є те, що вона зруйнувала чіткий поділ між «я» та «інший». Це не просто поєднання елементів, а створення чогось нового, що не належало жодній із попередніх культур повністю, але є результатом їх взаємодії.

Література:

1. Teillet J. *The North-West Is Our Mother: Story of Louis Riel's People, Métis Nation People, Métis Nation.*. Toronto: HarperCollins Publishers, 2019. 592 p.
2. Hall Stuart. Introduction. Who Needs ‘Identity’. *Questions of Cultural Identity*/ Ed. by S. Hall and P. du Gay. London, 1996. P. 1-17.
3. Шостак О.Г. Художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження. Київ: Талком, 2020. 563 с.
4. Episkenew J. AboriginalAboriginal Policy Through Literary Eyes // *Inroads: A Journal of Opinion*. 2001. №10. P. 123-130.
5. Bhabha Homi K. The Location of Culture. London and New Yourk: Routledge, 1994. 285 p.
6. Campbell M. *Halfbreed*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1982. 157 p.
7. King T. *The Inconvenient Indian: A Curious Account of Native People in North America*. Toronto: Anchor Canada, 2013. 314 p.
8. Li Xue. An Analysis of *Halfbreed* : Maria Campbell's Escape and the Return // *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*. 2022. T. 5, №9. P. 43-48.
9. Ludolph, Rebekah. Exposing the Eugenic Reader: Maria Campbell’s Halfbreed and Settler Self-Education. Studies in Canadian Literature / Études en littérature canadienne, 2019, 44(2), 101-120. https://doi.org/10.7202/1070957
10. Fagan, K., Danyluk, S., Donaldson, Horsburgh, A., Moore, R., Winquist, M. Reading the reception of Maria Campbell’s Halfbreed. The Canadian Journal of Native StudiesXXIX, 1&2, 2009. P. 257-281.

Shostak O. Halfbreed by Maria Campbell as a reflection of the hybrid identity of the Métis

Summary. The article examines the Métis identity formation in the historical and political context of 20th-century Canada through the text of Maria Campbell's novel *Halfbreed* as an example. The role of nationalism as a tool for protecting the land, culture, and autonomy of the people is emphasized. The research begins with the introduction of the concept of the hybrid position, which was influenced by postcolonial and postmodern theory, which values the ability of cultures to mix rather than remain "pure" or "disappear". The central figure of this study is the Métis nation, officially recognized as an indigenous group among the First Nations of Canada. The history of these people dates back to the 17th–18th centuries in northwestern Canada. The Métis, who originated from interethnic marriages between European settlers (mainly French and Scottish) and indigenous peoples (in particular, Anishinaabe, Cree), developed a unique culture, including their own Michif language, as well as separate social and political practices. Their identity was shaped by struggles for recognition, particularly during the Red River Rebellion (1869–1870) and the 1885 rebellion led by Louis Riel, which symbolized their resistance to oppression and neglect by the Canadian government. Marie Campbell’s autobiographical novel Halfbreed traces the life of a mixed-race woman who faced discrimination, cultural loss, and a desire for recognition. The concept of mestizo consciousness, inspired by Gloria Anzaldúa, is central to understanding this hybrid identity, which is constructed from an internal rather than external process. The article emphasizes that mestizoism is not only a fusion of cultures, but also the creation of a new cultural space that challenges traditional distinctions between “one” and “other” and embodies the resistance and resilience of mestizos in the face of colonial history.

Key words: métis, First Nations of Canada, nationalism, hybridity, halfbreed, half-Indian, Maria Campbell, narratives, Louis Riel.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25'373.46:78
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.41

Бабаєвська Л. В.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського

Боровенська Т. О.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського

Лаптінова Ю. І.,
кандидат філософських наук, старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНОМОВНОЇ МУЗИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА ІТАЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ: МІЖ СМИСЛОВОЮ НЕОДНОЗНАЧНІСТЮ ТА КУЛЬТУРНОЮ СПЕЦИФІКОЮ

Анотація. Статтю присвячено актуальному питанню перекладу української музичної термінології англійською та італійською мовами з урахуванням смислової неоднозначності та культурної специфіки термінів. Основну увагу зосереджено на мовних одиницях, переклад яких викликає найбільші труднощі на рівні лексичного значення, інтерпретації та функціонального вживання. Зокрема, проаналізовано дві групи термінів, що становлять найбільший виклик для перекладача: культурно зумовлені одиниці, що відображають специфіку української музичної традиції, та семантичні пастки – слова або вирази, які мають подібну форму в різних мовах, але різняться за змістом або стилістичними характеристиками. Обидві категорії потенційно спричиняють перекладацькі помилки, пов'язані з порушенням смислової точності, невідповідністю стилістичного регістру або неточним відтворенням функції терміна в цільовій мові. У статті охарактеризовано специфіку міжмовної інтерференції, труднощі, спричинені відсутністю прямих відповідників, а також системні відмінності у термінологічних практиках англомовного та італомовного академічного дискурсу. Окрема увага приділяється стратегіям перекладу для подолання таких труднощів: транскрипції, транслітерації, калькуванню, описовому, наближеному та комбінованому перекладу, використанню гіперонімів, функціональних аналогів, а також контекстуально обумовлених замін. Проаналізовано переваги та обмеження кожної зі стратегій з огляду на специфіку цільового тексту, жанрову приналежність, рівень усталеності термінів у мові перекладу та умови академічного чи професійного вжитку. У статті проаналізовано спільні й відмінні риси перекладу українських музичних термінів англійською та італійською мовами, що дозволило виявити специфічні труднощі, зумовлені типологічними відмінностями цих мов та їх термінологічними традиціями. Наведені приклади дозволяють виявити типові труднощі, а також окреслити потенційні підходи до створення релевантних перекладацьких рішень з урахуванням мовної, музикознавчої та культурної компетенцій. Проведене дослідження має практичне значення для фахівців-перекладачів, викладачів музичних дисциплін, а також для розробників навчальних матеріалів з музичної термінології у багатомовному контексті.

Ключові слова: українська музична термінологія, англійська мова, італійська мова, стратегії перекладу, культурна специфіка, семантичні пастки.

Постановка проблеми. Сучасна перекладознавча наука дедалі більше зосереджується на викликах, що виникають у процесі міжмовної передачі термінології, пов'язаної з національними культурними традиціями та професійною сферою. В українському музичному контексті особливої складності набуває переклад як загальноприйнятої фахової термінології, так і лексичних одиниць, що несуть у собі глибоке культурне, символічне чи обрядове навантаження. Зокрема, йдеться про поняття на кшталт *«коломийка», «думи», «троїсті музики», «голосіння», «щедрівка»*, а також про терміни, які через формальну схожість з іншомовними лексемами створюють семантичну пастку (так звані «фальшиві друзі перекладача»). Труднощі перекладу україномовної музичної термінології англійською та італійською мовами пов'язані з відсутністю точних відповідників, смисловою неоднозначністю**,** контрастними термінологічними системами, а також необхідністю збереження етнокультурної специфіки без утрати фахової точності та комунікативної зрозумілості для іншомовного адресата.

Сьогодні в умовах розширення міжнародної присутності українських музикантів, науковців і педагогів у європейському мистецькому просторі зростає потреба у фахових перекладах концертних програм, наукових публікацій, рецензій, освітніх матеріалів тощо. Від якості перекладу залежить не лише академічна та професійна репрезентація української музичної культури, а і її адекватне сприйняття в інших мовних середовищах. У такому контексті систематизація типових труднощів, виявлення семантичних пасток і аналіз ефективних перекладацьких стратегій постає як одне з першочергових завдань сучасної прикладної лінгвістики та культурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання перекладу музичної термінології в українському мовознавстві розглядалося з різних аспектів – від структурно-семантичного аналізу до етимології та стратегій перекладу. Зокрема, струк-

турно-семантичному аспекту присвячено роботи О. Степанової, яка досліджувала термінологію виконавського мистецтва, та А. Нехворосної, яка аналізувала структурно-семантичні характеристики англійськомовної музичної термінології та способи її відтворення українською мовою. Ці дослідження заклали теоретичне підґрунтя для подальших розвідок у галузі музичної термінології.

Лексикографічний аспект висвітлено у працях С. З. Булик-Верхоли, зокрема щодо особливостей українських перекладних музичних словників і явища запозичення в українській музичній термінології. Питання перекладу англомовних термінів українською розглядали також О. Панченко та Є. Ірклій, які зосереджувалися на пошуку відповідників, релевантних для українського фахового дискурсу.

Труднощам і способам перекладу музичних термінів з англійської на українську присвячено низку публікацій Л. З. Сливки, в яких авторка акцентує увагу на семантичних трансформаціях і контекстуальних відповідниках. Етимологічний підхід до аналізу англомовної музичної термінології демонструють О. Д. Петренко та А. В. Чупак, які досліджують походження термінів та особливості їх перекладу українською мовою.

Хоча всі зазначені роботи істотно сприяють розвиткові термінографії та перекладознавства в галузі музики, питання перекладу україномовної музичної термінології на англійську та італійську мови залишаються поза увагою науковців. Єдиною працею, що лише частково торкається цієї проблематики, є дослідження М. В. Фоки, в якому йдеться про передачу музичних ефектів у поезії П. Тичини англійською мовою. Проте у цьому випадку переклад виконує радше стилістичну, ніж термінологічну функцію, що не дає змоги розглядати його як зразок фахового термінологічного перекладу.

Що стосується перекладу україномовної термінології італійською мовою, спеціалізованих досліджень на сьогодні взагалі не виявлено. Огляд наявної літератури щодо перекладу української музичної термінології італійською свідчить про відсутність ґрунтовних досліджень, присвячених такому перекладу. Натомість наявні праці (зокрема, дослідження І. О. Звірковської) фокусуються на адаптації італійської музичної термінології в українському мовному просторі, що свідчить про односторонній характер наукового інтересу до цієї теми. Незважаючи на зростання інтересу до української культури в Італії, наукові праці з перекладознавства у цьому напрямі практично відсутні. Наявні публікації, зокрема на культурологічних платформах та в медіа (як-от *East Journal* та *Estranei* про сучасну українську музику) [1], подають лише загальні огляди української музичної спадщини, не заглиблюючись у мовні чи термінологічні аспекти. Це свідчить про наявну лакуну в академічному дискурсі, що потребує фахового аналізу. Таким чином, вивчення специфіки перекладу українських музичних понять італійською мовою є актуальним і новаторським напрямом дослідження.

Таким чином, можна констатувати відсутність систематизованих досліджень, присвячених перекладу музичної термінології з української мови на англійську та італійську. Це зумовлює як актуальність, так і наукову новизну пропонованої статті, в якій автор прагне проаналізувати специфіку такого перекладу крізь призму семантичної неоднозначності, культурної специфіки та перекладацьких стратегій – аспектів, що досі залишаються малодослідженими в українському перекладознавстві.

Метою дослідження є виявлення основних труднощів перекладу україномовної музичної термінології англійською та італійською мовами з урахуванням смислової неоднозначності та культурної специфіки, а також окреслення лінгвістичних стратегій, які забезпечують збереження семантичної та етнокультурної цінності таких термінів у різних типах дискурсу.

Виклад основного матеріалу. У фокусі даного дослідження – мовні одиниці, переклад яких викликає найбільші труднощі на рівні лексичного значення, інтерпретації та функціонального вживання. Насамперед ідеться про культурно зумовлені терміни, що відображають унікальні явища національної музичної традиції, а також про семантичні пастки – слова або словосполучення, які мають схожі форми в різних мовах, проте різняться за змістом або сферою вживання. Саме ці дві категорії одиниць часто стають джерелом перекладацьких помилок, порушення смислової точності або стилістичної невідповідності. Розглянемо характерні труднощі, які виникають під час передачі таких одиниць англійською та італійською мовами, з урахуванням міжмовної інтерференції, відсутності прямих відповідників та системних відмінностей у термінологічних традиціях.

1. Культурно зумовлені терміни.

У фаховому перекладі музичних текстів однією з найбільших складностей є передача термінів, що мають чітке культурне підґрунтя та відображають специфіку української мистецької традиції. Такі лексичні одиниці зазвичай не мають повних відповідників у західноєвропейських мовах, а їх буквальний переклад в більшості випадків може спричинити смислові викривлення або порушити стилістичну цілісність тексту. Для подолання цієї проблеми використовуються різні перекладацькі стратегії, зокрема: транскрипція і транслітерація (передача звучання або написання слова іншомовного походження), калькування (буквальний переклад морфем), описовий переклад (розкриття змісту реалії), створення неологізмів, наближений переклад (використання часткових аналогів), гіперонімічний переклад (заміна на більш загальне поняття), контекстуальний переклад (добір відповідника залежно від ситуації та стилістики тексту), а також функціональний переклад (добір відповідника, що виконує ту саму комунікативну чи культурну функцію в мові перекладу) [2; 3]. Проте треба пам'ятати, що жодна з вищезазначених стратегій не є універсальною, адже кожна має свої переваги й недоліки.

Так, **транскрипція і транслітерація** дають змогу зберегти автентичне звучання та культурний колорит, але можуть бути незрозумілими без пояснень або звучати неприродно. Варто зазначити, що в італійських наукових, філологічних та музикознавчих публікаціях транслітерація іншомовних слів (зокрема українських) зазвичай здійснюється за допомогою латиниці з діакритичними знаками, що дає змогу передати орфоепічні особливості оригіналу з максимальною точністю. Ця система передбачає використання символів на кшталт *š, č, ž, ї* і є усталеною у славістичних студіях. Так, українські терміни *щедрівка*, *коломийка*, передаються як *ščedrivka*, *kolomýjka* відповідно. Такий підхід сприяє збереженню культурної специфіки та правильному прочитанню, особливо у фаховому контексті, проте потребує супровідних коментарів або глосаріїв для неознайомленої аудиторії. Попри точність і фонетичну вірність, транскрипція і транслітерація не завжди забезпечу-

ють доступність для читача, не знайомого з українським культурним контекстом. Наприклад, слово *«думи»*, перекладене як *dumy* (англ., італ.), виглядає автентично, але для пересічного іноземного читача залишається малозрозумілим без додаткового контексту. Подібна ситуація спостерігається і з термінами *«бандура»* (*bandura* (англ., італ.)), *«коломийка»* (*kolomyika* (англ.), та *kolomýjka* або *danza Kolomýjka* (італ.)), *«трембіта»* (*trembita* (англ., італ.) та *«дуда»* (*duda* (англ., італ.)): незважаючи на збереження національного колориту, значення цих понять без пояснення лишається неочевидним, особливо для тих, хто не знайомий з українською традиційною музикою чи народними інструментами. У таких випадках доцільно вдатися до комбінованого підходу, поєднуючи транслітерацію з коротким описом або функціональним поясненням. Наприклад, *trembita (a long Carpathian wooden alpine horn)* (англ.) або *duda (a Ukrainian hutsul bagpipe)* (англ.) та *trembita (lungo corno di legno usato dai pastori nei Carpazi, tradizionale della cultura musicale ucraina)* або *dùda (cornamusa tradizionale ucraina)* італійською відповідно. Такий спосіб дозволяє зберегти національну специфіку та одночасно зробити текст зрозумілим для іншомовного читача.

Калькування (тобто механічне перенесення форми слова або словосполучення з мови-джерела без урахування його реального значення та функціонування у мові перекладу) дозволяє зберегти структуру й образність оригіналу, однак часто призводить до створення штучних або неприродних виразів. Показовим прикладом є переклад українського терміна «*троїсті музики»* – «український народний ансамбль, який складається з трьох музичних інструментів; скрипка, цимбали, бас-коза (на Заході) або скрипка, баян, бубон (на Сході)» [4, с. 1478]. Його не можна перекласти як *three musicians* (англ.), оскільки такий переклад просто означає «три музиканти» і не відображає специфіки ансамблю. Також калька у вигляді *triad musicians* (англ.) або *tertiary musicians* (англ.) звучить штучно і неприродно, бо ці слова не передають ані музичну, ані культурну унікальність ансамблю. Ще один переклад – *trio musicians* (англ.), запропонований в Internet Encyclopedia of Ukraine [5], видається невдалим, оскільки виступає гіперонімом і зводить унікальний традиційний ансамбль до звичайного музичного тріо, не відображаючи глибини й специфіки культурного феномену. Інший можливий варіант – *triple musicians*, але сам по собі цей термін не є усталеним і потребує контексту. Таким чином, найкращим варіантом є транслітерація з описовим поясненням, наприклад: *Troisti muzyky (a traditional Ukrainian folk instrumental trio)*. Схожі труднощі виникають і в італійському перекладі. Буквальний переклад *tre musicisti* не передає жанрово-структурну та культурну специфіку ансамблю, а використання калькованих варіантів на кшталт *musicisti troisti* або *musici troici* не є автентичним, оскільки такі конструкції порушують норми італійської лексики й не закріплені в музичній термінології. Італійська професійна музична лексикографія, як-от Treccani, зазначає, що *ensemble* можна застосовувати для позначення етнічних чи народних музичних груп (*ensemble vocale, strumentale… di tradizione folkloristica*) [6]. Тому в італійському контексті доцільним є вживання транслітерованого варіанта *troïsti muzyky*, супроводженого описовим поясненням: *ensemble strumentale tradizionale ucraino a tre elementi*. Такий підхід дозволяє зберегти культурну ідентичність терміна та передати змістовне й структурне наповнення оригінального поняття.

Описовий переклад забезпечує повне розуміння, але часто втрачає стислість та емоційність. Наприклад, український термін «чумацькі пісні», що позначає фольклорні твори, пов'язані з побутом та мандрівками чумаків (торговців сіллю, рибою та ін.) [7, с. 106], перекладають італійською як *canti dei trasportatori di sale ucraini (čumaki)* або *canti tradizionali dei čumaki*. Перший варіант є надто громіздким і стилістично перевантаженим, що ускладнює сприйняття терміна як цілісного культурного явища. Тому доцільнішим видається використання другого варіанта із збереженням оригінального етноніма (*čumaki*) та подальшим поясненням його значення – у вигляді виноски або окремого коментаря в тексті.

Аналогічна проблема виникає з англійським варіантом. Спроба адаптувати термін через *ox-driver's songs* або *ox-driving songs* може ввести англомовного читача в оману, оскільки подібні словосполучення вже мають усталені значення в межах інших фольклорних традицій. Зокрема, у валлійському фольклорі пісня *The Ox-Driver's Song* належить до жанру коротких ритмічних закличок, які виконувались під час оранки волами в Ґламорґані. Такі тексти мали утилітарну функцію, не були ліричними або оповідними, а формувалися у вільному розмірі, відомому як *triban*, не містили епічної чи ліричної оповіді та не мали глибокого символічного чи емоційного навантаження [8]. Відтак вони жодним чином не пов'язані ані за змістом, ані за формою з українськими чумацькими піснями – ліро-епічними творами, глибоко вкоріненими в національну історію, побут і фольклорну традицію.

У нотному виданні, підготовленому за підтримки Українського культурного фонду «Mykola Leontovych: Choral Works» [9, с. 435] подається варіант *the «chumatska» ox-cart drivers' song*, який видається більш точним у змістовому плані, адже акцентує увагу не лише на волах, а й на перевезенні вантажів. Втім, цей варіант має низку лінгвістичних і культурно-семантичних недоліків. Насамперед уживання прикметника *chumatska* як транслітерованої форми слов'янського слова в англійському тексті видається неприродним і граматично некоректним, особливо у поєднанні з лапками. Оскільки лише в українському культурному контексті існувала соціально-професійна група, відома під назвою *чумаки*, з власною традицією пісенних текстів, які функціонували як своєрідна епічна хроніка життя й мандрів, насичена елементами побуту, філософської рефлексії та історичної пам'яті, оптимальним перекладацьким рішенням у цьому випадку, на наш погляд, є використання транслітерації терміна (*chumak songs*) із подальшим уточненням його значення в дужках або у формі примітки. Такий підхід дозволяє зберегти національно-культурну специфіку, поетичність та стилістичну цілісність терміна, водночас уникаючи небажаних семантичних нашарувань і потенційно хибних інтерпретацій.

Водночас у деяких випадках описовий переклад є необхідним і цілком виправданим, особливо коли йдеться про складні етнокультурні поняття, які не мають точних аналогів у цільовій мові. Так, *«купальські й петрівчані пісні»* перекладаються як *kupalski and petrivchani songs (Kupala Night and St Peter's Fast songs)* (англ.) [10]. Така ж ситуація спостерігається при перекладі поняття італійською мовою. У зв'язку з відсутністю прямого відповідника найкращим рішенням є звернення до описового перекладу з наданням транслітерованого поняття: *kupal's'ki i petrivčani pisni – canti della Notte di Kupala e del digiuno di San Pietro* або *canti rituali legati alla festa di Kupala*

e al periodo di Pietro e Paolo. У цьому випадку опис дозволяє передати специфіку двох календарних подій, важливих для розуміння обрядової функції пісень, і забезпечує повноцінне тлумачення терміна без втрати культурного змісту.

Наближений переклад звучить природно для носіїв мови, хоча іноді спрощує або спотворює оригінальний зміст. Наприклад, *«щедрівка»* як *New Year song* (англ.) та *canto di Capodanno* (італ.), однак така інтерпретація не відображає унікальної обрядової функції та змісту щедрувань у контексті українських традицій, зокрема їх зв'язку з днем святого Василя та символікою побажання добробуту [7, с. 12]. У такому разі наближений переклад доречний у навчальних текстах, однак у науковому чи етнографічному контексті більш виправданим є використання транслітерованої форми *shchedrivka* (англ.) та *ščedrivka* (італ.) з описовим коментарем. Аналогічні труднощі постають і при перекладі як англійською, так і італійською мовами таких понять, як *«колядка»*, *«гаївка»*, *«зажинкові, жнивні та обжинкові пісні»*, які вимагають не лише мовної, а й культурної адаптації: *koliadka (Christmas carol* (англ.) та *canti natalizi* (італ.)*), haiivka (Easter song* (англ.)) та *hajivka (canto pasquale tradizionale* (італ.)), *zazhynkovi* (*pre-harvest songs)* (англ.)) та *zažynkovi (canti rituali dell'inizio della mietitura* (італ.)), *zhnyvni* (*harvest songs* (англ.) та *žnyvni (canti della mietitura (*італ.)), *obzhynkovi* (*post-harvest songs (англ.)* та *obžynkovi (canti rituali di fine mietitura (*італ.)). Зауважимо, що в останніх прикладах переклад італійською характеризується переважанням описової стратегії, що спрямована не лише на передачу змісту, а й на відтворення етнокультурної специфіки українських обрядових практик, забезпечуючи глибше розуміння для адресата іншомовного дискурсу.

Гіперонімічний переклад – це перекладацький прийом, при якому, як зазначають Н. Абабілова і І. Усвченко, «відбувається дереалізація реалій» [11], тобто замість точного терміна вживається слово з ширшим значенням – гіперонім. Такий підхід часто обирають для текстів, орієнтованих на широку, неспеціалізовану аудиторію, оскільки він забезпечує базове розуміння поняття, не обтяжуючи читача зайвими деталями. Водночас гіперонімічний переклад знижує точність і виразність, позбавляючи термін індивідуальності, пов'язаної з культурним або технічним контекстом. Наприклад, переклад слова *«жалійка»* як *folk clarinet* (англ.) або *clarinetto popolare* (італ.) передає загальний тип інструмента – «духовий музичний інструмент, що має форму циліндричної трубки з клапанами у вигляді ґудзиків і з невеликим розтрубом на кінці» [4, с. 544], – але не фіксує його характерного тембру, обмеженого діапазону, специфіки виготовлення та регіонального використання в українській традиції. Аналогічно, варіанти *zhaliyka (flute)* чи *zhaliyka (pipe)* (англ.), які поєднують транслітерацію з гіперонімом, мають обмежену адекватність. Ще один варіант, переклад *«жалійки»* як *hornpipe*, є змістовно ближчим, адже цей термін позначає народні духові інструменти, подібні за конструкцією та звучанням. Проте для уникнення неоднозначностей і збереження національної ідентичності доцільно додавати уточнення, наприклад *Ukrainian hornpip*e (англ.) Подібна стратегія спостерігається і в італійській мові: в академічних контекстах можливим варіантом є поєднання гіпероніма з етнокультурною ознакою – наприклад, *strumento a fiato tradizionale ucraino* або *žalijka, strumento popolare ucraino a fiato* (італ.). Такі конструкції дозволяють водночас вказати на функціональні характеристики інструмента та зберегти його національну маркованість. Таким чином, аналіз свідчить, що гіперонімічний переклад у цьому випадку виступає як компромісне рішення, яке забезпечує базове розуміння, але водночас втрачає глибину культурної автентичності, що важливо для збереження оригінального смислу терміна.

Контекстуальний переклад, з одного боку, враховує стилістику й ситуацію, роблячи текст більш адекватним, але з іншого – передбачає значний рівень інтерпретації, що може призвести до суб'єктивних рішень. Наприклад, *«веснянки»*, які перекладаються як *spring songs (англ.)* та *canti primaverili* (італ.), набувають нового звучання залежно від контексту – це може бути як дитячий обрядовий спів, так і метафора весняного відродження. Отже, вибір стратегії залежить від жанру тексту, мети перекладу та очікувань цільової аудиторії.

Функціональний переклад як перекладацька стратегія має на меті не буквальне відтворення форми слова, а передачу його функції та комунікативного ефекту в культурі цільової мови. Основна перевага цього підходу полягає у збереженні прагматичного значення одиниці – її ролі у спілкуванні, впізнаваності або використанні в специфічному соціокультурному контексті. Це особливо важливо при передачі реалій, термінів чи елементів матеріальної та нематеріальної культури. Основна трудність полягає у потенційній втраті формальної або етимологічної подібності до оригіналу: перекладене слово може не передавати національно-культурного колориту або унікальної внутрішньої семантики джерельного терміна. Тому часто доводиться вдаватися до компромісу – додавання уточнень, етнічних маркерів або пояснень.

Так, при перекладі українського музичного інструмента *«колісна ліра»* на англійську мову вживається міжнародно усталений термін *hurdy-gurdy*, який виконує ту ж саму функцію – позначає струнний інструмент з обертовим колесом [12, с. 260]. Утім, щоб зберегти етнокультурну унікальність, особливо у контексті наукових, музейних або етнографічних текстів, до назви часто додається маркер національної приналежності – *Ukrainian hurdy-gurdy*. Такий гібридний варіант поєднує міжнародну впізнаваність і автентичність.

Альтернативна калькована конструкція *wheel lyre* (англ.) дослівно передає внутрішню форму українського терміна, однак вона не має усталеного вжитку в англомовній термінології та відіграє допоміжну пояснювальну роль. Подібна стратегія простежується і в італійській мові: основний відповідник – *ghironda* – також є загальновживаним терміном для позначення колісної ліри. Проте в академічному або етнографічному контексті дедалі частіше вживається уточнення *ghironda ucraina*, яке вказує на географічне й культурне походження інструмента. Таким чином, як в англійській, так і в італійській мові, поєднання загального терміна зі специфікатором дозволяє досягти балансу між зрозумілістю для іноземного читача та збереженням автентичності джерела.

Ще одним прикладом функціонального еквівалента є переклад українських ритуальних практик вербального вираження жалоби – *«плач», «голосіння»* – як *keening* або *laments* (англ.). Термін *keening* має кельтське походження, але виконує аналогічну соціокультурну функцію в англомовному просторі: означає ритуал вигукування або співу в процесі оплакування покійного. Термін *lament* є ширшим і включає як вербальні, так і музичні форми трауру. Обидва варіанти можна вважати

функціональними еквівалентами, адже вони передають не стільки форму чи етимологію українських слів, скільки їхню ритуальну функцію в поховальній культурі. Разом з тим, складність полягає в тому, що ці терміни не передають регіональної специфіки української традиції голосіння, яка має власні мелодичні, структурні й риторичні особливості. Тому в академічному перекладі може додаватися уточнення *Ukrainian keening* або *traditional Ukrainian laments* (англ.). В італійській мові для передання цього поняття використовуються такі відповідники, як *lamenti funebri, lamenti rituali, canti funebri* або *pianti rituali*. Подібно до англомовної традиції, вони позначають узагальнену форму ритуального висловлення жалоби, але не відображають структурну і музичну специфіку українського голосіння. Тому в академічному перекладі доречніше вживати уточнювальні конструкції на зразок *lamenti rituali ucraini* або *canti funebri ucraini*, що поєднують функціональну зрозумілість для італійського читача та культурну ідентифікацію українського явища. Таким чином, аналіз прикладів функціонального перекладу українських музичних і ритуальних понять на англійську та італійську мови засвідчує прагнення до збереження ритуальної або культурної функції терміна, навіть якщо це супроводжується частковою втратою формальної або етимологічної точності. В обох мовах спостерігається тенденція до використання загальновживаних відповідників, які є зрозумілими для цільової аудиторії (*hurdy-gurdy*, *keening*, *lamenti rituali* тощо), а в академічному або музейному дискурсі – до уточнення національної належності шляхом додавання прикметника *Ukrainian* (англ.) та *ucraino* (італ.). Це дозволяє поєднати інтернаціональну впізнаваність терміна з його етнокультурною ідентичністю, що особливо важливо в контексті популяризації та збереження української нематеріальної культурної спадщини.

2. Семантичні пастки або фальшиві еквіваленти.

Окрім культурно зумовлених термінів, значні труднощі для перекладача становлять так звані семантичні пастки – мовні одиниці, які через зовнішню схожість або формальну відповідність у різних мовах можуть бути хибно інтерпретовані. Йдеться про випадки, коли переклад здійснюється автоматично або калькуючи, без урахування семантичної специфіки, функціонального вживання або концептуальної системи терміна в цільовій мові. До основних типів таких пасток належать: буквальне калькування, пряма семантична невідповідність професійного значення, омонімія або конфлікт із немузичним значенням, системна розбіжність класифікацій (інтерсистемна невідповідність), а також концептуальна плутанина або підміна терміна. Розглянемо кожен із цих випадків докладніше.

Калькування – один із найпоширеніших типів семантичних пасток у перекладі спеціалізованих термінів**.** Такий підхід особливо поширений у перекладах з української на англійську чи італійську, де спостерігається тенденція до механічного копіювання лексичних форм без належного контекстуального аналізу.

Показовим є приклад перекладу українського терміна *«рояль»*. Через фонетичну подібність до англійського *royal* та італійського *reale* перекладач може помилково використати ці слова у фаховому контексті, хоча в обох цільових мовах для позначення цього інструмента вживаються спеціалізовані терміни: *grand piano* (англ.) та *pianoforte a coda* (італ.). Така зовнішня подібність на рівні звучання є типовим прикладом хибної аналогії, що порушує термінологічну точність.

Схожа ситуація спостерігається у випадку з українським терміном *«такт»*, чий буквальний переклад як *tact* в англійській мові означає тактовність, дипломатичність. Правильний переклад: *bar* або *measure*. Така ж ситуація прослідковується і в італійській мові зі словом *tatto*, значення якого *«тактовність, дипломатичність, дотик»*. В італійській мові відповідниками до музичного терміну *«такт»* є *la misura* або *battuta*, які вказують не на поведінкову рису, а на одиницю музичної форми, обмежену тактовими рисками. Часто калькування відбувається через оманливу фонетичну схожість, але варто пам'ятати про різну етимологію та сферу вживання цих слів. Слід зазначити, що проблема перекладу терміну *«такт»* італійською ускладнюється наявністю двох музичних понять – *misura i battuta*, які мають близьке, але дещо різне функціональне навантаження в музичній термінології. Термін *misura* в італійській мові загалом означає одиницю виміру часу в музиці, тобто ту частину музичного твору, яка обмежена тактовими рисками – класичний *«такт»* у значенні відрізка часу, який повторюється з певним ритмом і метром. Наприклад, коли диригент каже *Segui la misura* – він має на увазі, щоб музиканти трималися заданого розміру такту, дотримувалися рівномірного пульсу. Натомість *battuta* більше підкреслює функцію такту як елемента ритмічного відліку та акцентуації. Це слово часто використовується у контексті диригування або ритмічного підрахунку, тобто коли говорять про кількість ударів або рухів руки диригента. Наприклад, *La battuta è composta da quattro quarti* означає, що такт має чотири четвертні долі, а сам *battuta* – це як би одиниця ритму, за якою слідкують під час виконання. Отже, *misura* фокусується на тривалісній структурі музичного твору, а *battuta* – на ритмічному відліку та акцентуації у межах цієї структури. Вживання цих термінів залежить від того, чи йдеться про теоретичний опис такту або про практичний аспект його виконання.

Ще одним прикладом помилкового калькування є переклад терміна *«аплікатура»* як *application* (англ.) або *applicazione* (італ.). Попри очевидну етимологічну спорідненість, ці слова не мають у цільових мовах значення, пов'язаного з технікою розміщення пальців на інструменті. Правильними відповідниками є *fingering* (англ.) та *diteggiatura* (італ.), які належать до вузькоспеціалізованої музичної термінології. У цьому випадку спільність кореня не гарантує семантичної тотожності, що знову підкреслює ризики калькування.

Ці приклади демонструють, що пряме перенесення лексичної форми з української мови в англійську або італійську не лише не забезпечує точності, а й може спричинити семантичні зміщення. Варто також зауважити, що не завжди одна і та сама калька буде однаково хибною при перекладі на різні мови. Так, термін *«партитура»*, калькований як *partitura*, є прийнятним в італійській, але не в англійській мові, де нормативною формою є *score*. Це підтверджує, що семантична пастка може бути релевантною лише в одному мовному напрямку, і її наявність залежить від особливостей терміносистеми кожної конкретної мови.

Отже, калькування як вид семантичної пастки є серйозною загрозою для адекватності фахового перекладу, оскільки базується на хибному припущенні про універсальність мовної форми. Для уникнення подібних помилок перекладачеві необхідно мати системні знання про термінологічні відповідники у кожній з цільових мов і враховувати як лексичні, так і концептуальні відмінності між ними.

Пряма семантична відмінність професійного значення – це різновид семантичної пастки, коли слово у вихідній мові формально подібне до слова в цільовій мові (за звучанням або написанням), але в професійному контексті означає принципово інше поняття. Такі хибні відповідники особливо небезпечні в спеціалізованих галузях, зокрема в музиці, де навіть незначна помилка може спотворити сенс. Характерними ознаками цього типу помилки є формальна подібність (слова мають спільний корінь, запозичене походження або збігаються фонетично/графічно), різка семантична розбіжність (у професійному дискурсі ці слова не перетинаються за значенням), контекстуальна неефективність (навіть у профільному оточенні слово-двійник не набуває коректного значення), необхідність заміни з метою уникнення помилкової форми та використовувати точний спеціалізований термін).

Розглянемо варіанти перекладу музичного інструмента *«альт»*. На перший погляд, українське слово *«альт»* і англійське або італійське *alto* здаються синонімами через схожість форми та спільне латинське коріння (*altus* – *«високий»*). Це враження може ввести в оману, особливо під час перекладу фахових текстів у музичній сфері. *Alto* в англійській або італійській мові використовується для позначення високого голосового регістру (наприклад, альтовий голос у хорі) або як класифікаційна ознака для деяких інструментів за їхнім діапазоном (наприклад, *alto saxophone*, *alto flute*). Проте це слово ніколи не вживається для позначення струнного інструмента *«альт»*. Через це спроба перекласти український термін *«альт»* як *alto* в професійному тексті є типовою помилкою, яка призводить до зміни змісту: читач сприйматиме *alto* як голос або інший тип інструмента, а не як віолу. Єдине правильне рішення в цьому випадку – уникати спокусливо схожого *alto* і використовувати точний музичний термін *viola* для передачі значення українського *«альта»*.

Ще одним показовим прикладом семантичної пастки в перекладі з української на англійську та італійську є термін *цимбали*. Хоча цей термін належить до культурно-зумовлених понять, які вже розглядалися раніше, саме у випадку його перекладу він найчастіше виступає як приклад помилкового ототожнення через формальну подібність. Українське слово *цимбали* часто помилково перекладається як *cymbals* (англ.) [13, с. 1118] і *cimbali* (італ.) [14] через візуальну схожість у написанні, однак ці інструменти належать до зовсім різних типів: *«цимбали»* – це «старовинний музичний інструмент, що складається з дерев'яного корпусу трапецеїдальної форми і металевих струн, на яких грають, ударяючи молоточками або паличками» [4, с. 1584]. Він має визначену висоту звуку і є частиною мелодійного інструментарію, особливо у фольклорній та академічній музиці. Натомість *cymbals* (англ.) і *cimbali* (італ.) – це пара металевих пластин (ідіофон), які зіткненням одна з одною видають різкий дзвінкий звук, що використовується переважно для ритмічних чи акцентних ефектів у складі ударної секції [14; 15, p. 733]. Помилковий переклад цимбал як *cymbals/ cimbali* спотворює суть і може викликати нерозуміння, адже йдеться про інструменти з різною будовою, функцією та способом звуковидобування.

Ще одним варіантом перекладу слова *«цимбали»*, який іноді трапляється в англомовних перекладах українських текстів, є *dulcimer* [16]. Проте в більшості випадків це контекстуально некоректне означення, оскільки термін *dulcimer* позначає окремі типи інструментів родини щипкових або ударних цитр (box zither), які мають декілька струн, але не мають клавіатури. Звук на них видобувається ударами спеціальних паличок (молоточків), щипком пальців або медіатором. У США для уникнення плутанини між цими інструментами було запроваджено термін *hammer dulcimer* або *hammered dulcimer*, що означає ударний дульцимер, на відміну від *Appalachian dulcimer* або *mountain dulcimer (дульцимер* або *гірський дульцимер (укр.)* – окремого інструмента з вузьким корпусом і ладовими струнами [17]. Нині саме термін *hammer dulcimer* широко вживається щодо цимбал як окремого типу струнно-ударних музичних інструментів, незалежно від національної чи регіональної специфіки. *Hammer dulcimer* має велику кількість регіональних варіантів, що відрізняються формою, розмірами, кількістю струн, довжиною підставок для струн, конструкцією молоточків тощо. Українські *цимбали* є одним із таких варіантів. В українській традиції розрізняють два основні типи цимбал: народні (зокрема подільські, бойківські, гуцульські) та концертні (так звані угорські). Під час перекладу назви цього інструмента англійською мовою доцільно зважати на контекст. Якщо йдеться про народні інструменти, прийнятним є використання транслітерованої назви з англійським еквівалентом в дужках *tsymbaly* (*Ukrainian hammer dulcimer)*. Натомість концертні цимбали відповідають терміну *cimbalom*, який безпосередньо вказує на угорське походження цього типу інструмента [15, с. 535]. Отже, при перекладі з української на англійську мову слова *цимбали* слід уникати формально подібних, але змістовно невідповідних термінів на кшталт *cymbals* чи *dulcimer*, які є типовими прикладами семантичних пасток. Правильний вибір залежить від контексту: транслітерація (*tsymbaly*), уточнення (*Ukrainian hammer dulcimer*) або використання терміна *cimbalom* у випадку концертного інструмента дозволяють зберегти точність і фаховість перекладу.

В італійській мові для позначення цимбал також уживається термін *cimbalom*, що також засвідчено в лексикографічному джерелі. Так, словник Treccani у статті «cimbalom» подає визначення цього інструмента як струнного ударного, спорідненого з салтерієм, на якому грають за допомогою паличок (*strumento a corde percosse, affine al salterio, suonato con due bacchette*) [18]. У статті на сайті UkraineWorld при перекладі італійською для передачі семантики цього інструмента використано форму *tsymbaly* – транслітерацію з української, що є близькою за графікою до оригіналу й дозволяє уникнути зміщення значення [19]. Таким чином, нормативний італійський термін повністю відповідає музичній реалії, на відміну від омонімічного англійського *cymbals*, що має іншу природу.

Схожа ситуація виникає з українським словом *«диригент»*, яке через спільне латинське коріння з англійським *director* (від *dirigere* – «керувати») може бути помилково перекладене. У музичному контексті *«диригент»* – це "керівник колективу виконавців (оркестру, хору, опери тощо), який обєднує їх для досягнення найбільшої стрійності та довершеності виконання музичного твору" [20, с. 82]. Водночас *director* в англійській мові має інше значення: він позначає адміністративну чи постановочну посаду – керівника театру, кінофільму, компанії тощо – але не особу, що стоїть перед оркестром із паличкою. Через це вживання *director* замість *conductor* є грубою лексичною помилкою. У відповідному контексті слід використовувати термін *conductor* в англійській мові. При перекладі цього поняття

італійською мовою теж може виникнути хибна асоціація зі словом *dirigente* (адміністратор, керівник), проте доречним перекладом буде *direttore d'orchestra* в італійській мові.

Ще один приклад лексичної хибності – переклад українського слова *«ключ»* англійською мовою як *key* у музичному контексті. У загальному мовному вжитку ці слова мають подібне значення («засіб відкривання»), але в музиці вони позначають різні поняття. Українське слово *«ключі»* – це "знаки, що умовно вказують на абсолютну висоту будь-якого ступеня музичного звукоряду, від якого ведеться відлік інших ступенів" [20, с. 128]. В англійській мові для позначення такого символу використовується слово *clef*. Натомість *key* у музиці має інші значення: воно може означати тональність твору (наприклад, *in the key of G major*) або клавішу на інструменті. Отже, переклад українського «ключа» як *key* англійською мовою у значенні нотного символу є некоректним, оскільки призводить до термінологічної плутанини. На відміну від англійської мови, в італійській мові не спостерігається розбіжність між поняттями *«ключ»* та *«chiave»* оскільки вони мають схожу полісемію, тобто позначать як предмет для відкривання дверей, так і музичний термін. Отже, правильним буде вживання слова *clef* (англ.) або *chiave* (італ.) у відповідному контексті.

Українське слово *«сцена»* також можна віднести до цієї категорії семантичних пасток. У контексті оперного мистецтва воно може означати як фізичне місце дії – «спеціальна площадка, підвищена над підлогою, землею, на якій відбуваються концерти, вистави і т. ін.», так і структурну одиницю драматичного чи музичного твору – «окрема частина дії, акту театральної п'єси» [4, с. 1422]. Однак в італійській та англійській мовах ці значення розрізняються за допомогою окремих термінів. Так, в італійській мові для позначення сцени як фізичного простору вживається слово *palcoscenico*, тоді як для означення частини твору – *scena*; в англійській мові: *stage* означає матеріальну сцену, тоді як *scene* – драматургічний або музичний епізод. У результаті, при перекладі українських термінів, що включають слово *«сцена»*, виникає ризик буквального, некоректного перенесення – наприклад, передача фрази *«вийти на сцену»* як *uscire sulla scena* (італ.) чи *go onto the scene* (англ.), що є лексично та стилістично хибним. У відповідному фаховому контексті італійською правильно буде *salire sul palcoscenico*, а англійською – *go onto the stage* або *tappear on the stage*. У свою чергу, конструкції *entrare in scena* (італ.) або *enter the scene* (англ.) несуть більш образне, сценічно-драматургічне навантаження – вони стосуються виходу персонажа, а не фізичного пересування актора на майданчик.

Отже, усі вищезазначені випадки демонструють саме пряму семантичну відмінність професійного значення, коли в українській мові одне слово охоплює кілька фахових понять, тоді як у мовах перекладу ці значення розподілені між різними термінами. Такі випадки вимагають особливої уваги при перекладі навчальних програм, критичних статей або методичних матеріалів, адже некоректне використання терміна може не лише спотворити зміст, а й спричинити суттєві комунікативні непорозуміння.

Омонімія або конфлікт із пріоритетним немузичним значенням – це тип семантичної пастки, коли українське слово має схожий або споріднений відповідник у мові перекладу (англійській чи італійській), але основне, найпоширеніше значення цього слова не є музичним. Через це створюється хибне враження, що переклад правильний, адже слово існує в мові-цілі. Насправді такий переклад призводить до зміщення або спотворення смислу.

Наприклад, слово *«партія»* часто перекладають як *party* (англ.) або *partito* (італ.), але ці слова найчастіше означають політичну партію, а не музичну лінію в творі. Правильними відповідниками є *part* (англ.) та *parte* (італ.). Аналогічно *«пауза»* може бути перекладена як *pause*, проте у музичному контексті для позначення знаку тиші в англійській мові використовують слово *rest*, тоді як в італійській *pausa* справді означає музичну паузу, тому там пастки немає.

Ще один приклад – *«прикраси»*, які іноді перекладають як *decorations* (англ.) або *decorazioni* (італ.), але ці слова переважно означають святковий декор і не підходять для музичного значення. Для передачі поняття «*музичні прикраси»* правильними є терміни *ornaments*, *embellishments* (англ.) та *abbellimenti*, *fioriture* (італ.), які позначають мелодичні й ритмічні елементи, що додаються до основної лінії з метою прикрашання й варіативного виконання.

Також слово *«ноти»* часто перекладають як *notes* або *note*, що означають окремі музичні звуки чи символи, але не повний нотний текст. Правильні варіанти – *sheet music*, *printed music* (англ.) і *spartito* (італ.).

Ці помилки особливо підступні, бо переклад виглядає логічним і не викликає підозр навіть у досвідчених перекладачів. Водночас у професійному музичному середовищі такі переклади звучать неприродно або незрозуміло, створюючи бар'єр у спілкуванні. На відміну від калькування, де відбувається механічне копіювання форми, тут маємо зіткнення з уже існуючим у мові значенням, яке витісняє потрібне музичне. Щоб уникнути таких пасток, варто звертати увагу на контекст вживання терміна в автентичних музичних джерелах, перевіряти, чи слово дійсно функціонує як музичний термін у цільовій мові, не покладатися лише на автоматичні перекладачі чи загальні словники, а також користуватися спеціалізованими музичними ресурсами – словниками, термінологічними базами, нотними архівами.

Концептуальна плутанина / неправильне відображення терміна. Один із найнебезпечніших типів семантичних помилок у музичному перекладі – це концептуальна плутанина, коли термін у мові перекладу формально є музичним, але позначає інше, хоч і близьке за змістом поняття. Така помилка часто виникає через зовнішню схожість термінів. У результаті відбувається суттєве викривлення змісту, що може призводити до неправильного трактування музичної форми, структури твору чи гармонійних зв'язків.

Показовим прикладом є слово *«концерт»*, яке в українській мові має два значення: музичний твір (жанр) і музичну подію (виступ). Переклад першого значення як *concert* англійською є помилковим, бо *concert* означає саме подію. У цьому контексті правильний варіант – *concerto*, що позначає інструментальний музичний твір із солістом і оркестром. Натомість друге значення – концерт як подія – не можна передавати як *concerto*, бо це в англійській означає твір, а не виступ. Тут правильним буде *concert*. В італійській мові цієї пастки немає, оскільки слово *concerto* означає і твір, і подію, залежно від контексту.

Таким чином, концептуальна плутанина – одна з найсерйозніших проблем у музичному перекладі. Вона не просто погіршує точність, а й спотворює суть музичних понять. Така

помилка небезпечна тим, що візуально або фонетично правильний термін у перекладі насправді несе інший зміст. Це може призвести до непорозумінь як у професійному виконавському середовищі, так і в навчанні, теорії музики чи критичному аналізі. Щоб уникнути таких помилок, необхідно не лише орієнтуватися в термінології обох мов, а й глибоко розуміти зміст кожного музичного поняття.

Системна розбіжність класифікацій / інтерсистемна невідповідність. Цей тип труднощів виникає, коли термін у мові-джерелі функціонує в межах певної національної або історично зумовленої системи класифікації, яка не має прямого або повного відповідника у цільовій мові.

Одним із найвиразніших прикладів інтерсистемної невідповідності в музичній термінології є суттєва різниця в позначенні октав між різними національними та теоретичними традиціями, зокрема німецькою (система Гельмгольца) та англо-американською системою (SPN – *Scientific Pitch Notation*, ISO 16). Це питання набуває особливої ваги в контексті точного перекладу таких музичних термінів, як "*ре першої чи третьої октави*".

В українській музично-академічній практиці, як і в більшості європейських країн, використовується система позначення октав, заснована на німецькій традиції – так звана система Гельмгольца. У ній «*перша октава*» охоплює діапазон від c^1 до b^1. Відповідно, нота «ре першої октави» – це d^1 (D^1), з частотою приблизно 293,66 Гц. У рамках цієї системи ноти можуть позначатися як з використанням діакритичних знаків (наприклад, c', c''), так і у буквено-цифровому форматі (наприклад, D^1, G^2 тощо).

В англомовному середовищі, особливо в США, Канаді, Японії та країнах, де активно розвиваються цифрові музичні технології, переважає система *Scientific Pitch Notation* (SPN), стандартизована відповідно до ISO 16. У ній за відправну точку береться C0 (≈16,35 Гц), а всі подальші октави нумеруються арифметично. Таким чином, «*до першої октави*» (тобто c^1 у системі Гельмгольца) позначається як C4 (*middle C*), і, відповідно, «ре першої октави» відповідає D4 [21, p. 113–114].

Саме через цю розбіжність виникає одна з найпоширеніших помилок при перекладі термінів: буквальний переклад терміна «*перша октава*» як *first octave* у англомовному тексті може спричинити ототожнення з діапазоном C1–B1 у SPN, де D1 (≈36,71 Гц) фактично відповідає «ре великої октави» в системі Гельмгольца. У результаті така невідповідність може призвести до спотворення висоти звуку, неправильного визначення вокального регістру або помилок при електронному синтезі звуку.

Крім літерно-цифрових систем, в англомовній практиці зберігаються й описові моделі, які використовуються переважно в усному мовленні або в освітньому контексті. Наприклад, терміни *one-line D* чи *two-line D* іноді застосовують для загального окреслення розташування нот у нотному стані. Водночас у посиланні на конкретний нотний матеріал або при цифровій обробці звуку зазвичай використовують стандартну SPN-нумерацію, тобто D4, D5 тощо.

Особливу роль відіграють описові вирази на кшталт *above middle C* та *below middle C*, які часто використовуються в англомовній теоретичній літературі. Вони дозволяють позначати розташування нот відносно «до першої октави» (*middle C*) без точного вказання частоти або номера октави й становлять оптимальне рішення для перекладу нот певної октави. Для позначення октав, розташованих вище або нижче першої октави, до назви ноти додається порядковий числівник – *first*, *second* тощо. Наприклад за системою SPN, *D4* – це *D above middle C*, а *D2* – second *D below middle C*. Винятком є нота *до* (C), для якої перша октава позначається як *middle C*. Октави, що йдуть вище, позначаються як *C above middle C* (друга октава), *second C above middle C* (третя октава) і так далі. Таким чином, нумерація октав для ноти *до* відбувається на один порядок зсуву відносно загальноприйнятої системи, що використовується для інших нот. У зв'язку з цим перекладачу необхідно добре розібратися в цих тонкощах, щоб уникнути неточностей і помилок.

В італійській музичній термінології не існує єдиної уніфікованої системи цифрового позначення октав, як, наприклад, у системі наукової нотної нотації (Scientific Pitch Notation, SPN) чи системі Гельмгольца. Однак для уточнення висоти звуку зазвичай використовуються описові конструкції, подібні до англійських. Відправною точкою при цьому найчастіше є «до першої октави» (*do centrale*), яке відповідає англійському *middle C*. Слід зазначити, що на відміну від англійської традиції, де використовуються літерні позначення нот (наприклад, C), в італійській прийнята словесна система – *do*, *re*, *mi* тощо.

Тому в італійській музичній мові, яка й досі зберігає сильні позиції в академічній європейській традиції, аналогами згаданих англійських виразів є *sopra il do centrale* (вище «до» першої октави) та *sotto il do centrale* (нижче «до» першої октави). У певних контекстах можливе також використання фраз *al di sopra del do centrale* та *al di sotto del do centrale*, які мають більш формальне й стилістично розгорнуте звучання.

Крім того, для загального опису регістрів в італійській термінології вживаються поняття *zona grave*, *zona media* та *zona acuta*, що відповідають нижньому, середньому та високому регістрами [22]. Такий поділ є функціональним і часто застосовується у вокальній та інструментальній практиці, коли точне визначення висоти звуку не є критично необхідним.

Таким чином, при перекладі термінів, пов'язаних із висотою тону, з української на англійську чи італійську мови необхідно враховувати не лише формальну відповідність октави, але й системну приналежність поняття. Без цього переклад може мати серйозні семантичні викривлення.

Висновки. Професійний переклад україномовної музичної термінології вимагає не лише високого рівня мовної компетентності, а й глибокого розуміння культурного, лексичного та системного підґрунтя термінів. Відсутність точних відповідників у мовах перекладу, різний ступінь термінологічної усталеності, а також типологічні відмінності між українською, англійською та італійською мовами створюють численні виклики для перекладача. Для їх подолання використовуються різні стратегії – від транскрипції та калькування до описового чи функціонального перекладу. Жодна з них не є універсальною: вибір завжди залежить від жанру, цільової аудиторії, стилістики та конкретної функції терміна в тексті.

Особливої уваги потребують так звані семантичні пастки – кальковані конструкції без урахування реального вжитку, омонімія, зміщення професійного значення, а також міжмовна інтерсистемна невідповідність. Такі випадки вимагають глибокої предметної обізнаності, опанування термінологічними джерелами та чутливості до лексикографічних традицій цільової мови.

В результаті дослідження встановлено, що підходи, ефективні для англійської мови, не завжди є придатними для італій-

ської через відмінності термінологічних традицій, рівень кодифікації та особливості академічного дискурсу. Отже, ефективна перекладацька практика потребує поєднання мовної точності, глибокої предметної обізнаності та чутливості до стилістичних і культурних контекстів.

Таким чином, якісний переклад музичної термінології можливий лише за умови усвідомленого й гнучкого підходу, що враховує лінгвістичну, музикознавчу та культурну специфіку кожного окремого випадку.

Перспективи подальшого використання результатів дослідження пов'язані з удосконаленням практики фахового перекладу в музичних та культурологічних текстах, створенням глосаріїв з коментарями щодо стратегій перекладу, а також підготовкою навчальних матеріалів для перекладачів, що працюють у сфері музикознавства.

Література:

1. Musica: Tra suoni punk e rap, il folklore ucraino conquista i giovani (e non solo). URL: https://www.eastjournal.net/archives/103207 (дата звернення: 12.06.2025).
2. Куліш В., Гарах О. Труднощі перекладу культурно маркованої лексики // Young Scientist. 2020. С. 64–68. DOI: 10.32839/2304-5809/2020-12-88-14.
3. Туришева О. О., Забіяка Д. С. Функціональний підхід до перекладу контенту веб-сайту // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2018. Вип. 35(2). С. 93–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2018_35(2)__26 (дата звернення: 09.06.2025).
4. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. Х. : Перун ; Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 1728 с.
5. Troisti muzyky / Home, Encyclopedia of Ukraine. URL: https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages\T\R\TroistimuzykyIT.htm (дата звернення: 06.06.2025).
6. Ensemble / Treccani – Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti. URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/ensemble (дата звернення: 06.06.2025).
7. Українська народна музична творчість : навч. посібник / упоряд. Л. С. Соколова. Харків : Друкарня МАДРИД, 2019.
8. National Museum Wales. Welsh Folk Songs. URL: https://museum.wales/collections/folksongs/?id=1 (дата звернення: 07.06.2025).
9. Микола Леонтович : хорові твори = Mykola Leontovych : choral works : [нотне вид.] / ред. та упоряд. В. Кузик. Київ : Музична Україна, 2019. 435 с.
10. Batyrieva I. Folk Songs in Rural Ukraine. URL: https://honchar.org.ua/en/blog/folk-songs-in-rural-ukraine-i140 (дата звернення: 09.06.2025).
11. Абабілова Н., Усаченко І. Реалія як об'єкт досліджень вітчизняних та зарубіжних перекладознавців // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. Вип. 2(28). С. 4–9.
12. The New Grove Dictionary of Musical Instruments / ed. by S. Sadie. Vol. 2. London : Macmillan Press, 1984. P. 260.
13. Ukrainian-English Dictionary / comp. C. H. Andrusyshen, J. N. Krett ; collab. H. V. Andrusyshen. Toronto, 1981. 1163 p.
14. Cimbali / Treccani – Vocabolario della lingua italiana. URL: https://www.treccani.it/vocabolario/ricerca/cimbali (дата звернення: 08.06.2025).
15. The Grove Dictionary of Musical Instruments. Vol. 1. New York : Oxford University Press, 2014. 848 p.
16. Чечель Е., Чечель Н. Англійська мова для вищих навчальних мистецьких закладів. Вінниця : Нова книга, 2011. 251 с.
17. The Grove Dictionary of Musical Instruments. Vol. 2. New York : Oxford University Press, 2014. P. 106–113.
18. Cimbalom / Treccani – Vocabolario della lingua italiana. URL: https://www.treccani.it/enciclopedia/cimbalom (дата звернення: 08.06.2025).
19. Patrimonio musicale ucraino: tra tradizione e innovazione. URL: https://ukraineworld.org/it/articles/basics/patrimonio-musicale-ucraino (дата звернення: 04.06.2025).
20. Словник музичних термінів / уклад. В. М. Карпенко. Київ : Видавець Карпенко В. М., 2017. 312 с.
21. Jones R., Schmidt-Jones C. Understanding Basic Music Theory / ed. by C. Schmidt-Jones. URL: http://cnx.org/content/col10363/1.3/ (дата звернення: 10.06.2025).
22. Codifica delle altezze // LIM – Laboratorio di Informatica Musicale, Università degli Studi di Milano. URL: https://www.lim.di.unimi.it/teaching/materiali/progmus/04_codifica_altezze.pdf (дата звернення: 21.06.2025).

Babaievska L., Borovenska T., Laptinova Yu. Challenges in translating Ukrainian musical terminology into English and Italian: between semantic ambiguity and cultural specificity

Summary. The paper addresses the pressing issue of translating Ukrainian musical terminology into English and Italian, with a focus on semantic ambiguity and cultural specificity. It places particular emphasis on terms that are the most challenging from the viewpoint of lexical meaning, interpretation, and functional use. In particular, the article analyses two key groups of terms that pose significant difficulties for translators: culturally bound items rooted in the Ukrainian musical tradition, and so-called "semantic traps" – words or phrases that appear similar across languages but differ in meaning or stylistic nuance. Both categories can lead to translation errors that distort meaning, shift stylistic register, or misrepresent the function of the term in the target language. The paper explores the role of cross-linguistic interference, the challenges posed by the absence of direct equivalents, and systemic differences in terminological practices between English- and Italian-speaking academic communities. Special attention is given to translation strategies used to overcome these difficulties, including transcription, transliteration, calquing, descriptive, approximate and combined translation, the use of hyperonyms, functional equivalents, and context-driven substitutions. The advantages and limitations of each approach are considered with respect to the genre, target audience, degree of terminological standardization in the target language, and academic or professional context. By comparing how Ukrainian musical terms are translated into English and Italian, the study identifies shared and language-specific issues shaped by the typological and terminological differences between the two languages. The examples discussed highlight common challenges and suggest possible approaches to developing accurate, context-sensitive translation solutions that draw on linguistic, musicological, and cultural expertise. The findings are of practical value to translators, music educators, and developers of multilingual teaching materials on music terminology.

Key words: Ukrainian musical terminology, English, Italian, translation strategies, cultural specificity, semantic traps.

UDC 81'25:82-3(43)(0.034.2)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.42

Bahrii H. A.,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

Herasimova O. M.,
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

TRANSLATION CHALLENGES OF MILITARY NOVELS BASED ON THE EXAMPLE OF REMARQUE'S WORKS

Summary. The article is dedicated to the investigation of the peculiarities, challenges, and methodologies of translating military novels into Ukrainian, focusing on the English translation of Erich Maria Remarque's "All Quiet on the Western Front." It aims to analyze the peculiarities of military translation, considering lexical, cultural, emotional, and ethical dimensions.

This study employs a comparative analysis of the English translation of the original German text and its Ukrainian translation, highlighting translation strategies through comparative and contextual analysis, with emphasis on cultural background. It reviews scholarly works on translation theory and case studies of Remarque's novels, incorporating qualitative assessments of techniques like footnotes, glossaries, and contextual adaptations to bridge linguistic and cultural gaps.

The findings reveal key aspects of military translation. Military terminology doesn't always have direct Ukrainian equivalents, requiring creative strategies such as explanatory notes and synonymous substitution. Cultural and historical contexts need careful adaptation to ensure comprehension while preserving the original impact. Emotional and psychological elements are challenging, as translators must balance preserving poignancy with readability. Remarque's narrative voice and style are maintained through attention to linguistic norms.

Translating military novels into Ukrainian involves linguistic precision, cultural sensitivity, and ethical responsibility. Analyzing translations of Remarque's works underscores the importance of understanding both source and target cultures, accurately rendering military jargon, and preserving emotional depth and narrative coherence. Effective strategies include glossaries, footnotes, and cultural adaptations to preserve the emotional strength and ensure accessibility. This research highlights translators' critical role in bridging linguistic and cultural divides while maintaining the original work's integrity.

Key words: military translation, cultural adaptation, lexical challenges, emotional depth, Ukrainian translation, translation strategies, military terminology.

The statement of the problem. The theme of translating military prose is increasingly significant today, as military conflicts and their societal impacts are extensively studied and discussed. The twentieth century, shaped by two world wars and numerous local conflicts, saw the rise of the Lost Generation literary movement, reflecting World War I survivors' experiences and traumas. This theme is central to writers conveying the complex emotions and destinies of war survivors.

Military terminology is used in training, combat missions, information campaigns, and international negotiations. Translating this terminology is challenging due to cultural and historical differences, leading to potential misunderstandings. Military terms often have specific purposes and may include confidential information, making accurate and secure translation crucial. Investigating translation strategies and methods helps ensure accurate and effective communication across different contexts [1, c. 112].

Analysis of the Latest Research. The translation of military novels is increasingly a focal point for academic and professional analysis due to its unique challenges and cultural significance. Although there is substantial research on literary translation, translating military novels is still developing, with scholars like D. Vasylenko, Y. Zatskyi, V. Balabin, S. Yenikieieva, P. Dickson, and C. Fries working to establish methodologies and definitions.

Modern linguists and translation theorists emphasize understanding the lexical and semantic nuances in military novels. They investigate specific military terminology and the challenges it presents, such as maintaining accuracy while adapting to different cultural and historical contexts. Scholars like T. Levchenko, Ye. Levin, and S. Karliuk explore strategies for handling specialized language, including glossaries, footnotes, and retaining original terms with explanations.

Research also focuses on the narrative and stylistic aspects of military novels. Translating narrative voice, tone, and depictions of psychological trauma and moral dilemmas is critical to preserving the original work's integrity. A. Prokopenko and I. Chuprina emphasize the translator's role in maintaining the author's intention and emotional resonance.

Ethical considerations are significant, especially with sensitive topics like violence, loss, and the human cost of war. Yu. Hryhorenko advocates for responsible translation practices that respect the subject matter's gravity [2, c. 88].

Thus, translating military novels encompasses various challenges, from linguistic and cultural to ethical. The latest research underscores the need for specialized knowledge and attention to detail, ensuring that translations faithfully reflect the original while resonating with new audiences. This evolving field promises valuable insights into literary translation and cross-cultural communication.

The aim of the article is to analyze the peculiarities of translating military novels, using the Ukrainian translation of Remarque's "All Quiet on the Western Front" (based on its English version) to

highlight linguistic, cultural, and contextual nuances that influence the perception of war narratives.

The methodology of this study is based on a comparative analysis of the English and Ukrainian translations of Erich Maria Remarque's novel. The analysis integrates elements of transformation analysis (examining lexical, syntactic, and semantic shifts) and contextual analysis, focusing on cultural and historical references, as well as emotional resonance.

Main part. The nineteenth and twentieth centuries saw significant development in military prose, influenced by major world wars, revolutions, and socio-cultural changes. Writers like Erich Maria Remarque *("All Quiet on the Western Front")* and Ernest Hemingway *("A Farewell to Arms")* depicted soldiers' suffering, the horrors of war, and moral dilemmas, expressing anti-war sentiments and highlighting the tragic nature of military conflicts.

A war novel focuses on military events, the lives of military characters, and their interactions with the social and political environment. These novels reflect specific wars' realities and explore the human condition within this context.

Military translation, characterized by extensive military vocabulary and technical terminology, includes military fiction, journalism, political literature, and technical documents. Translating military novels from English into Ukrainian requires understanding linguistic and cultural nuances.

We made an attempt to conduct a comparative analysis of the translation peculiarities of the novel *"All Quiet on the Western Front"* from English (translated by Brian Murdoch [3]) into Ukrainian (translated by Yevhen Popovych [4]). Therefore, some difficulties were revealed:

1. Lexical and Terminological Challenges. One of the most significant challenges in translating military novels is the accurate rendering of military terminology. Military terms often have specific connotations and usage contexts that may not have direct equivalents in the target language. For instance, the English term "*shell shock"* was translated into Ukrainian as *"обстріляний шок",* but this term may lack the cultural and psychological weight carried by the original [5, с. 150]. Ukrainian translators must find ways to convey not only the literal meaning but also the emotional and cultural resonance [5, с. 151].

To address this, translators often employ strategies such as using footnotes or glossaries to explain terms that are particularly challenging. This approach helps to preserve the original's intent and provides readers with necessary context without disrupting the narrative flow. As noted by scholars like Poliakova, understanding the historical context of the terminology used in Remarque's novels is crucial for accurate translation.

2. Cultural Context and Historical Background. Translating military novels also involves bridging significant cultural and historical gaps. Remarque's depiction of World War I includes detailed descriptions of the social and political environment of the time. For Ukrainian readers, certain references might not be immediately understandable due to differences in historical experiences and collective memory. The translator's task, therefore, is to make these references accessible without losing the original's impact.

For example, Remarque's references to the German home front and the specific socio-political climate of early 20th-century Germany require careful adaptation. As explored by Hryhorenko, effective translation must contextualize these elements in a way that resonates with Ukrainian readers, potentially drawing parallels with Ukrainian historical events or providing explanatory notes [6, с. 89].

3. Emotional and Psychological Depth. Remarque's novels are renowned for their emotional and psychological depth, capturing the trauma and moral conflicts faced by soldiers. Translating these elements requires a sensitive approach to language and style. The translator must preserve the poignancy and intensity of the original text while ensuring that it remains compelling and coherent in Ukrainian.

This involves careful selection of words and phrases that can evoke similar emotional responses in Ukrainian readers. For instance, translating a sentence like *"The front is a cage in which we must await fearfully whatever may happen"* demands an understanding of both the literal and metaphorical meanings, ensuring that the Ukrainian version *("Фронт – це клітка, в якій ми з жахом чекаємо на будь-що"*) captures the same sense of entrapment and dread [3, с. 71].

4. Narrative Voice and Style. Maintaining the narrative voice and style of Remarque's works is another critical aspect of translation. Remarque's writing style, characterized by its simplicity, directness, and vivid imagery, plays a significant role in conveying the stark realities of war. Translators must reproduce this style in Ukrainian without making the text feel unnatural or stilted.

The narrative voice in the novel *"All Quiet on the Western Front"* is notably introspective and reflective, often shifting between detailed descriptions of the battlefield and the inner thoughts of the protagonist. As mentioned by Khalishcheva, achieving a balance between preserving this voice and adapting it to the syntactic and grammatical norms of Ukrainian is essential for an effective translation [6, с. 47].

5. Analysis of Translation Transformations in Military Fiction. Translation transformations employed in the adaptation of military fiction can be systematically categorized into several key areas: morphological, lexical, syntactic, semantic, and grammatical. This categorization facilitates a structured approach to understanding the complexities involved in translating military jargon and terminology into Ukrainian [5, с. 152]. For instance, some English military terminology has direct Ukrainian equivalents: *"civvie street"* is translated as *"громадянська сфера"*, *"ack-ack"* as *"зенітка"*, and *"bucket, tub"* as *"калоша"* or *"поганий корабель"* [6, с. 49].

In translating terms related to specific military activities that may not have direct equivalents in other languages, translators often rely on generally accepted terminological standards. For example, *"Quadrennial Defense Review"* was translated as *"чотирирічний оборонний огляд"*, reflecting a comprehensive review process of the United States Armed Forces [1, с. 114]. Conversely, some military terms lack universally accepted equivalents in certain languages, such as *"alert hangar"*, which is translated as *"ангар вильоту по тривозі"*. Addressing such challenges requires a detailed analysis of the text's components to ensure precise and clear translations. One effective strategy is synonymization, which involves selecting words or expressions with similar meanings to accurately convey military terms.

Conveying military novels presents a complex task that demands careful consideration of the genre's specific requirements [6, с. 48]. Translators employ adaptation in various scenarios, including:

- absence of lexical equivalents in the target language;
- socio-cultural discrepancies;
- transitioning between different types of discourse (e.g., from adult literature to children's literature);

– disruptions in the communication process (e.g., due to the emergence of a new era or the need to influence a different type of reader).

It is essential for the translator to find expressions that preserve the original text's meaning and tone, ensuring comprehensibility and acceptability for the target audience. Each military novel has a unique style and atmosphere, which translators must respect.

When translating a World War II novel, the translator must understand the historical period and military units involved. Translating dialogues requires attention to communication style, expressiveness, intonations, and speech specifics (dialect, accent) [2, c. 87].

Context is crucial in overcoming word ambiguity and understanding nuances. There are linguistic and extralinguistic contexts. Context may compel the translator to favor contextual meanings over dictionary correspondences. Military vocabulary includes terms, abbreviations, clichés, and slang that reflect military life, which the translator must accurately convey [5, c. 149].

Erich Maria Remarque's fiction uses various linguistic and artistic means to depict events, characters, actions, and objects. His novels' sentences often use simple syntactic structures with complex logical content. Verbs play a crucial role in shaping the sentences' logical content, while participles and gerunds compress information, enhancing content density.

Remarque is regarded as one of the greatest twentieth-century writers. His novels, and those of the Lost Generation, show how war alters young people's thinking, uproots them from their lives, and leaves little chance for spiritual revival. Characters who survive frontline horrors struggle to reintegrate into peaceful society.

Typically, the translation of military terms in fiction involves selecting the appropriate Ukrainian equivalent. For example: "*There are at least four more batteries of **nine-inch guns** to the right of the farm, and behind the poplars they have put in **trench-mortars**. – Праворуч від ферми стоять принаймні чотири батареї їхніх **восьмидюймовок,** а за зламаною тополею встановлені **міномети**."* In this sentence, it is important to note the translation of the words "*nine-inch guns"* and *"trench-mortars"* as these are technical terms related to military equipment. *"Nine-inch guns"* is translated as *"восьмидюймовки"*. In military terminology, "*nine-inch guns"* refers to artillery pieces with a caliber of 9 inches, which corresponds to approximately 228 millimeters. The translator used the metric system and indicated the caliber in millimeters for the sake of clarity for the Ukrainian reader. *"Trench-mortars"* is translated as *"міномети"* [4, c. 112].

In the translation of the sentence: "*Next to it was the **company office**. – Поряд була **канцелярія**.*", the translator used the equivalent technique to render the word *"company office"*. In the source text, *"company office"* refers to the office of a unit or company (military unit) [4, c. 112]. The Ukrainian translation of *"поряд була канцелярія"* uses the word *"канцелярія"*, which is equivalent to *"office"* and indicates an administrative building where business is conducted and paperwork is maintained.

In the example: "*It had been **guerrillas**. – То були **партизани***", the translator used the equivalent technique to render the word *"guerrillas"* [4, c. 198]. The word *"guerrillas"* in the source text refers to groups of guerrillas or insurgents who act in heroic or illegal combat operations, usually resisting occupiers or authorities. In the Ukrainian translation, the word *"партизани"* is used, which is an exact equivalent to *"guerrillas"*.

In the sentence: "*In one seat **army officers**; in twa-others officers of the S.S. – В одному сиділи **офіцери вермахту**, в двох інших – офіцери СС.*" [4, c. 201], the translator used the equivalent technique to render the word *"army"* as *"вермахт"*. *"Вермахт"* is the German name for the ground forces of the Third Reich during World War II. In this context, the word *"army officers"* describes the officers of the German army, and it is important to use a term that corresponds to the specific historical and military reality of the time period in question. The use of the word *"вермахт"* in the Ukrainian translation allows us to accurately convey the specifics and affiliation of these officers with the German army in the context of the text. At the same time, the translator refers to historical facts and real names, which adds to the authenticity and fidelity of the translation.

One more example: ***"Papers!"** said the **troop leader** more sharply. – **Солдатську книжку! –** звелів **обершарфюрер** суворіше* [4, c. 209]. There is a semantic substitution of the word *"papers"* which in the original means *"документи"* або *"папери"*. This concept is translated as *"солдатська книжка"*. This replacement was made to more accurately convey the military context. The soldier's book (or military ID card) is an important document confirming the service status and personal data of a soldier. *"Troop leader"* in the original refers to the commander of a military unit. In translation, this concept is rendered as *"обершарфюрер"*, which was a military rank in the SS system during the Third Reich. This change is also intended to more accurately reflect the military context and rank of the character.

Conclusions. Analyzing the translation strategies for military terms and technical details in Remarque's novels underscores the importance of accuracy and contextual relevance. Employing equivalent translation preserves the authenticity and correctness of military terms, while semantic substitution, metonymic transfer, and concretization convey the associated emotions and associations. Detailed attention to translation techniques allows translators to faithfully reproduce key aspects of military life, offering readers a deeper understanding and immersion in Remarque's wartime narratives.

Bibliography:

1. Василенко Д. В. Лексико-семантичні особливості перекладу військової термінології. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія».* 2018. № 78. С. 112–117.
2. Hryhorenko Y. Ethical Challenges in Translating War and Military Texts. Scientific Journal of Military Translation Studies. 2020. Vol. 4, No. 2. P. 85–92.
3. Remarque E. M. *All Quiet on the Western Front*. E. M. Remarque ; translated from German by Brian Murdoch. London : Vintage Books, 1996. 224 p.
4. Ремарк Е. М. На Західному фронті без змін. Е. М. Ремарк ; переклад з нім. Є. Поповича. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 256 с.
5. Полякова Л. І. Трансформації при перекладі військових термінів у художніх текстах. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2021. Вип. 74. С. 149–153.
6. Карлюк С. О. Переклад військової термінології: проблеми еквівалентності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія».* 2017. Вип. 67. С. 45–49.

Багрій Г., Герасімова О. Особливості перекладу військових романів на прикладі творів Ремарка

Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей перекладу воєнних романів з англійської мови на українську на прикладі твору Еріха Марії Ремарка «На Західному фронті без змін». Метою сатті є дослідження перекладу військової тематики з урахуванням лексичних, культурних, емоційних та етичних аспектів. У роботі використано порівняльний аналіз англомовної версії оригінального німецького тексту та її українського перекладу; окреслено стратегії передачі військової термінології, культурного змісту та емоційної виразності. Проаналізовано наукові праці з теорії перекладу й дослідження, присвячені романам Ремарка, з акцентом на прийоми, як-от виноски, глосарії та контекстуальні адаптації для подолання мовних і культурних бар'єрів. Наукова новизна статті полягає в поєднанні лінгвістичного та культурно-контекстуального підходів до аналізу перекладу військової прози.

Результати роботи розкривають основні труднощі військового перекладу. Військові терміни часто не мають точних відповідників українською, що вимагає творчих підходів, таких як пояснення та синонімізація. Культурні й історичні реалії потребують адаптації задля збереження змісту й емоційного впливу. Відтворення емоційної та психологічної глибини є складним завданням, оскільки перекладач має поєднувати емоційну насиченість із читабельністю.

Стиль оповіді Ремарка відтворюється через дотримання мовних норм. Переклад воєнної прози з англійської на українську вимагає точності, культурної обізнаності й етичного підходу. Аналіз перекладів Ремарка наголошує на важливості розуміння культур джерела й цілі, адекватної передачі військового жаргону та збереження інтенсивності оповіді. Ефективними є стратегії з використанням глосаріїв, виносок і культурних адаптацій для збереження змісту й доступності. Дослідження підкреслює провідну роль перекладача в подоланні мовних і культурних меж при збереженні автентичності першоджерела. Отримані результати можуть бути корисними для практичної підготовки майбутніх перекладачів, які працюють з текстами військової тематики.

Ключові слова: військовий переклад, культурна адаптація, лексичні труднощі, емоційна глибина, український переклад, перекладацькі стратегії, військова термінологія.

УДК 811.111'255.4=161.2-044.923:82-312.9
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.43

Бережна М. В.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету

ДЕФОРМАЦІЯ АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПРОМОВИСТИХ ІМЕН І ПІСЕНЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОМАНУ ТА ФІЛЬМУ *THE HUNGER GAMES: THE BALLAD OF SONGBIRDS & SNAKES*

Анотація. У статті досліджуються деформації авторського стилю, що виникають у процесі перекладу промовистих власних імен у художньому тексті, зокрема у фентезійному дискурсі. Матеріалом для аналізу слугують роман *The Ballad of Songbirds and Snakes* американської письменниці Сюзанни Коллінз, його український переклад, здійснений Марією Пухлій, а також однойменна екранізація режисера Френсіса Лоуренса та її український дубльований переклад, створений студією *Cinema Sound Production*. Теоретичне підґрунтя дослідження становить типологія перекладацьких деформацій А. Бермана, доповнена авторськими напрацюваннями в царині дослідження ономастикону фентезійної літератури, зокрема синергії імен у межах художнього твору.

Англомовний текст роману й фільму вирізняється складною системою промовистих імен, які виконують важливі художні функції – характеристичну, сюжетотворчу, символічну та стилістичну. Імена в тексті часто є елементами гри слів, формують мережу тематичних і образних зв'язків і відіграють ключову роль у побудові характерів. Особливу увагу в роботі приділено опозиції між головними персонажами – Люсі Ґрей Берд і Коріоланом Сноу, – чиї імена виступають центральними у структурі ономастикону й формують смислові домінанти тексту.

У статті здійснено зіставний аналіз перекладацьких стратегій у друкованому й аудіовізуальному текстах, із метою виявлення втрат і деформацій, спричинених перекладом. Дослідження засвідчує, що внаслідок низки перекладацьких рішень, особливо у фільмі, система промовистих імен значною мірою нівелюється: гра слів здебільшого втрачається, символічні зв'язки між іменами руйнуються, а загальна синергія ономастикону слабшає. Найпоширенішим видом деформації є якісне збіднення, спричинене використанням транскрипції при відтворенні промовистих онімів, що призводить до втрати характеристичної функції імен, прізвищ і прізвиськ. Іншим типом деформації є руйнування прихованої системи опозицій і кластерів, які в оригіналі виконують концептуально важливу роль у побудові сюжету та репрезентації персонажів.

У підсумку доводиться, що переклад промовистих імен без урахування їхньої художньої функції спричиняє деформацію не лише індивідуального авторського стилю, а й жанрово-стилістичної специфіки твору загалом, що безпосередньо впливає на сприйняття та оцінку якості художнього перекладу цільовою аудиторією.

Ключові слова: переклад, імена власні, гра слів, деформації авторського стилю, ономастикон, фентезі, синергія, *«Голодні ігри: Балада про співочих пташок і змій».*

Постановка проблеми. У художньому перекладі, особливо в межах фентезійного дискурсу, власні імена виконують не лише номінативну функцію, а й виступають важливим інструментом характеристики персонажів, побудови сюжету, символізації та створення цілісної художньої картини світу. Промовисті імена, закорінені в культурних асоціаціях, етимологічних відсилках та грі слів, становлять особливу проблему для перекладача, оскільки вимагають збереження не лише змістового навантаження, а й стилістичних функцій. Недооцінка цих аспектів призводить до деформації авторського стилю та зміщення смислових акцентів у сприйнятті тексту. Потреба цілісного аналізу перекладацьких стратегій у різних типах текстів (друкованому та аудіовізуальному), що демонструють відмінності у підходах до передачі ономастикону увиразнює актуальність дослідження. Характерний випадок – переклад роману та екранізації *The Hunger Games: The Ballad of Songbirds and Snakes*, в яких спостерігаються деформації авторського тексту при передачі елементів, які виконують жанро– та сюжетотворчу функцію. Досліджений матеріал демонструє приклади спрощення авторської стилістики та порушення жанрово-смислової єдності твору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження базується на ідеях, викладених у класичних та сучасних роботах з перекладознавства та ономастики. Інкорпоруючи ідею Р. Якобсона [1] та Б. Фолкарт [2] про проблеми збереження авторського стилю та культурної своєрідності при художньому (зокрема поетичному) перекладі з класифікацією перекладацьких деформацій А. Бермана [3], отримуємо підхід, за якого відтворення стилістичних особливостей вихідного тексту є обов'язковим. Як зазначає Ю. Найда [4], відмова від збереження авторської інтенції призводить до викривленого сприйняття тексту; водночас очікувана реакція аудиторії є ключовим чинником при визначенні перекладацької стратегії. Пропонуючи терміни одомашнення (*domestication*) й очуження (*forenization*), Л. Венуті [5] критично розглядає «невидимий» переклад, при якому авторський стиль згладжується, адаптуючись до вимог цільової мови. Натомість дослідник пропонує очужувати текст, зберігаючи іншу культуру та авторський стиль.

Звертаючись до робіт, присвячених дослідженню імен власних в художньому наративі, бачимо різні підходи до визначення їхньої природи. Згідно з концепцією радикального фікціоналізму (*Radical Fictionalism*), вигадані імена не мають прямого референційного значення в реальному світі, відтак не

є повноцінними власними іменами; вони виступають інструментами, через які художній текст реалізує свої функції [6]. Інші дослідники [7; 8; 9] вважають, що такі імена позначають реальні, хоч і абстрактні сутності – вигаданих персонажів, що дозволяє говорити про їхню референтність. Попри різні підходи, загальна думка визнає, що значущість імен у художньому тексті виходить за межі номінації: вони виконують ключову функцію в процесі характеризації, фокалізації та забезпеченні когнітивної цінності літератури, виступають референтними маркерами та смисловими елементами, сприяють побудові цілісного художнього світу [10; 11]. Саме через імена відбувається залучення читача до художнього світу, де вигадка набуває емоційного й інтелектуального виміру, а межа між реальністю та уявним розмивається. Відповідно, перекладач має зберегти функції онімів в новому культурному середовищі.

Огляд сучасних підходів до перекладу власних імен в художніх текстах засвідчує незмінний інтерес дослідників до аналізу сюжетотворчих та стилістичних функцій імен у жанрі фентезі. Так, Д. Грецька аналізує прямі та непрямі бінарні опозиції в романі *Good Omens* Т. Пратчетта та Н. Геймана, наголошуючи на використанні семантичної антиномії та оксюморонів як засобів постмодерністської гри з образом персонажа [12, с. 63]. В контексті трилогії *The Hunger Games* В. Е. Франкел [13] досліджує етимологічну, культурну та символічну багатошаровість онімів, зосереджуючись на тому, як вони поглиблюють тематику спротиву, ідентичності та соціальної ієрархії.

Питання передачі власних назв у перекладі висвітлено у статтях Н. Борисенко et al. [14], Ю. Сидоренко [15], І. Раєвської й О. Гринько [16]. Автори зауважують, що серед способів перекладу онімів в англо-українському художньому дискурсі традиційно домінують транскрипція, транслітерація, калька, онімна заміна та, у рідкісних випадках, описовий переклад. Усі дослідники відзначають ризик втрати семантичних і стилістичних особливостей імен, особливо за відсутності фонових знань у цільової аудиторії. У попередніх роботах авторки цієї статті [17; 18] було запропоновано розглядати імена персонажів як елементи синергетичного семантичного поля, що виконує як номінативну, так і характеристичну функцію, і залежить від контексту, жанру та авторського задуму.

Попри існування досліджень, присвячених перекладу імен власних у художніх текстах, співставний аналіз функціонування характеристичних онімів у межах різних медіа (зокрема, літературного першоджерела та його екранізації) залишається недостатньо опрацьованим. Особливо актуальним є вивчення того, яким чином у перекладі відтворюється синергетичне поле імен власних, що виконують характеротворчу, символічну й стилістичну функції. У межах цього дослідження увагу зосереджено на перевагах і недоліках перекладацьких стратегій у книзі й фільмі, що дозволяє глибше осмислити специфіку деформацій авторського стилю в різних форматах. На основі отриманих результатів пропонується розширити класифікацію перекладацьких деформацій, запропоновану А. Берманом, увівши новий тип – втрата вторинного дискурсу, що охоплює випадки системного невідтворення вбудованих пісенних текстів, які мають символічне, структурне й сюжетоформуюче навантаження в оригіналі.

Мета дослідження: виявлення та аналіз деформацій авторського стилю, що виникають під час перекладу промовистих імен власних у художньому тексті на матеріалі роману С. Коллінз *The Ballad of Songbirds and Snakes* [19], його українського перекладу [20], а також однойменної екранізації та дубльованої версії фільму [21]. Завдання дослідження: визначення впливу перекладацьких стратегій на збереження або втрату художніх функцій ономастикону, зокрема характеристики персонажів, символізму, сюжетних зв'язків і загальної стилістичної цілісності твору.

Виклад основного матеріалу. Система власних імен у романі *The Ballad of Songbirds and Snakes* побудована за принципом опозиції між двома семантично та ідеологічно протилежними полюсами – *Capitol* (Капітолій) та *Districts* (Округи). Ці два простори репрезентують не лише територіальний поділ, а й протиставлення цінностей, мовних стратегій та художніх функцій імен.

1. *Capitol*: штучна вишуканість. Ономастикон Капітолія має концентричну структуру. Центральне ядро складається з антропонімів *Coriolanus Snow* (Коріолан Сноу), *Volumnia Gaul* (Волюмнія Ґоул), *Casca Highbottom* (Каска Гайботтом), *Lucretius "Lucky" Flickerman* (Лукрецій «Лакі» Флікермен) та *Sejanus Plinth* (Сеян Плінт). До внутрішнього кола входять ментори (учні Академії із заможних родин), представники родини Сноу: *Clemensia Dovecote* (Клеменсія Давкот), *Festus Creed* (Фест Крід), *Arachne Crane* (Арахна Крейн), *Felix Ravinstill* (Фелікс Рейвінстілл), *Livia Cardew* (Лівія Кардью), *Tigris* (Тигріс), *Grandma'am* (бабусенція) тощо. Імена головних та другорядних персонажів Капітолія часто мають прозору внутрішню форму, побудовані за принципом латинізації на основі алюзивності та іронії. Периферія охоплює епізодичних персонажів: *Fabricia Whatnot* (Фабриція Рандом), *Satyria Click* (Сатирія Клік), *Agrippina Sickle* (Аґріппіна Сікл), *Strabo Plinth* (Страбон Плінт), *Nero Price* (Нерон Прайс), *Pluribus Bell* (Плюрібус Белл), *Remus Dolittle* (Рем Дулітл), *Io Jasper* (Іо Джаспер), *Lepidus Malmsey* (Лепід Момсі), *Crispus Demigloss* (Крісп Деміглосс), *Hilarius Heavensbee* (Іларій Гевенсбі) тощо. Для створення гумористичного ефекту імена цієї підгрупи часто побудовані на основі іронії, антитези, гри слів.

2. *Districts*: фольклор, природа та побут. На противагу капітолійському ономастикону, система імен мешканців округів має іншу природу: антропоніми прості, фольклорні, часто асоціюються з баладами, природою чи фізичною працею. Центральне ядро утворюють імена *Lucy Gray Baird* (Люсі Ґрей Берд), *Maude Ivory* (Мод Айворі), *Reaper Ash* (Серп Еш), *Coral* (Корал) та *Jessup Diggs* (Джессап Діггз). Внутрішнє коло охоплює імена другорядних персонажів з округів, зокрема *Billy Taupe* (Біллі Кріт), *Barb Azure* (Барб Лазур), *Clerk Carmine* (Клерк Кармін), *Tam Amber* (Там Бурштин), *Dill* (Кріп), *Bobbin* (Моток) тощо. На периферії – імена епізодичних персонажів-трибутів. У цій підгрупі оніми розкривають переважно професійну належність: *Teslee* (Теслі), *Circ* (Схем), *Mizzen* (Бізань), *Wovey* (Тюль), *Tanner* (Чинбар) тощо.

Розглянемо деякі приклади в контексті. Так, ім'я головного персонажа роману – *Coriolanus Snow* (Коріолан Сноу) – є багаторівневим культурним кодом, що поєднує літературну алюзію та символіку. Ім'я *Coriolanus* є алюзією на персонажа однойменної шекспірівської трагедії, в якій римський полководець, зневажаючи народ і керуючись власними амбіціями, оголошує війну Риму, а згодом гине як зрадник. Подібно до цього персонажа, Сноу у романі виступає як втілення владної жорстокості та зради [13, с. 35]. Прізвище *Snow* також має символічне

навантаження: у розмовному вжитку англійське дієслово *to snow* означає «обман» чи «введення в оману», а сам сніг асоціюється з холодом, стерильністю, відсутністю життя та руйнівним впливом на рослинність і врожай [13, с. 36]. У поєднанні ці дві частини імені творять цілісний образ персонажа, що уособлює соціальну відстороненість, емоційну холодність і загрозу життєвим цінностям – як буквальним, так і метафоричним.

Алюзія до шекспірівської трагедії увиразнюється через ім'я *Volumnia*, яке належить матері римського полководця Коріолана. В романі «Балада про співочих пташок і змій» *Volumnia Gaul* (Волюмнія Ґоул) є розробницею Голодних Ігор й очільницею відділу експериментальної зброї Капітолія. Вона виконує роль наставниці Коріолана Сноу, направляє його розвиток й становлення. Її прізвище є характеристичним онімом, співзвучним з іменником *ghoul* «садист», адже Волюмнія Ґоул займається експериментами на тваринах та людях, виводить мутантів, яких нацьковує на трибутів під час Голодних Ігор. Цей зв'язок стає експліцитним у романі, коли Коріолан описує свій візит до лабораторії докторки Ґоул: *He made a wrong turn… and found himself in a* ***ghoulish*** *section of the lab where the glass cases housed humans with animal parts grafted to their bodies* [19, с. 160] – *Звернув не туди… і опинився у* ***моторошній*** *частині лабораторії, де у вітринах сиділи люди з пересадженими частинами тіл від тварин* [20, с. 140]. В обох перекладах імена транскрибовано, відповідно алюзивна функція зберігається лише для частини аудиторії, знайомої з твором Шекспіра, а характеристична функція втрачається.

Прізвище *Snow* (Сноу) також неодноразово обігрується в тексті роману й фільму. Так, родина Сноу має девіз, заснований на каламбурі, *Snow lands on top* [19, с. 19]. Перекладачі обирають різні способи перекладу. У книзі використовується експлікація: «Сноу» – це сніг, а він завжди зверху! [20, с. 10]; у фільмі – дослівний переклад: Сноу завжди згори [21].

Інший випадок дещо відрізняється у книзі та фільмі, але має і спільний смисл, і гру слів, і римування. У фільмі:

Gaul: Snow fell down in the cage. ***It*** *fell down in the* ***cage*** *but it landed…*	*– Сноу опинився в клітці.* ***Він*** *опинився в клітці, наче один з них…*
Snow: On ***stage****.*	*– На сцені.*

Докторка Ґоул очікує, що Коріолан продовжить її репліку, утворивши римований рядок. Коли він це розуміє, в оригіналі йому вдається підтримати гру. В перекладах ні гра слів, ні римування не зберігаються (перекладацька деформація – руйнування ритміки). В оригіналі, коли Коріолан продовжує римовану репліку докторки Ґоул, він грає за її правилами. Сцена в цілому демонструє, що персонажі прекрасно розуміють один одного. В українських перекладах цей зв'язок втрачається, адже в репліці Коріолана рима зникає.

Черговою складною й поширеною грою слів, побудованою на основі прізвища *Snow*, є рядки з пісні Люсі Ґрей:

This world, it's dark,	Похмурий цей світ
and this world, it's scary.	і страшно бентежний.
I've taken some hits,	А я потерпіла й тому
so no wonder I'm wary.	обережна.
It's why I need you –	Ось нащо ти мені:
You're pure as the driven ***snow***	Ти чистий, як білий **сніг**
[19, с. 643].	[20, с. 579].

Завдяки експлікації, застосованій на початку книги для перекладу девізу родини Сноу, читач може зрозуміти багатозначність слова «сніг» у пісні. У фільмі всі шість пісень, які формують значну частину сюжету, залишаються без перекладу. Український глядач не розуміє причинно-наслідкових зв'язків деяких подій та частини діалогів, адже певні елементи смислу вбудовані у піснях. Так, найяскравіша гра слів з прізвищем *Snow*, що розкриває сюжет роману та долю головних персонажів, зустрічається в баладі про Люсі Ґрей. Ім'я Люсі Ґрей у романі має значне стилістичне навантаження. Воно є алюзією на однойменну поему Вільяма Вордсворта, у якій розповідається про дівчину, яка зникає під час сніжної бурі. Це надає персонажці ореолу загадковості й трагічності. За сюжетом поеми дівчина безслідно зникає, заливши по собі лише сліди на снігу:

They followed from the ***snowy*** *bank*	Від прибережних валунів
Those footmarks, one by one,	Слід на місточок біг,
Into the middle of the plank;	До середини ледь виднів,
And further there were none!	А далі – тільки **сніг**
[19, с. 572]	[20, с. 516].

Це значення підсилюється фразою Люсі Ґрей, яка коментує останні слова декана Гайботтома: *Your dean, he… he told me the strangest thing. He… He said he was glad that I* ***survived you*** [21]. – Ваш декан, він… сказав мені дивну річ. Він радий, що я **знайшла від тебе порятунок**. У перекладі зв'язок з піснею, і відповідно, з трагічною історією Люсі Ґрей втрачається, адже пісня не перекладена, іншої згадки про історію дівчини у фільмі немає.

Вторинний дискурс пісенної лірики створює виразну смислову синергію з прізвищем Сноу в оригіналі. Ім'я персонажа стає не лише передвісником холодної, безжальної натури та майбутнього тиранічного правління, а й ключовим елементом метафоричного поля. Образ снігу в піснях (краса, яка приховує небезпеку й несе смерть) віддзеркалюють сутність Сноу. Пісні передбачають фатальне переплетення доль Люсі Ґрей та Коріолана. Мотив снігу, що вкриває все навколо, репрезентує майбутню тотальну владу Сноу над Панемом, а подвійність образу снігу підсилює тему вибору між добром і злом, яка проходить крізь сюжетну лінію обох персонажів. У перекладі фільму нюанси значення та глибокий символізм втрачається внаслідок передачі всіх імен формальними відповідниками та відсутністю перекладу (принаймні у вигляді субтитрів) до пісень.

Іншою частиною центрального ядра капітолійського ономастикону є ім'я *Lucretius "Lucky" Flickerman* (Лукрецій «Лакі» Флікермен). Прізвище *Flickerman* має кілька можливих інтерпретацій. В англійській мові: 1) іменник *flicks* означає «кіно, фільм»; 2) *flick* – «короткочасне освітлення цілі прожектором», що корелює з роллю Флікермена як ведучого «Голодних ігор». Він на кілька днів спрямовує світло прожектора медіа на трибутів, перетворюючи їхні долі на шоу. Дієслово *to flick* також позначає характерний для персонажа жест – підкидання монетки, що символізує роль удачі в «Голодних іграх» та втілене в гаслі франшизи *May the odds be ever in your favor* «І нехай удача завжди буде на вашому боці». Прізвисько *Lucky* підкреслює асоціацію з випадковістю, шансом і везінням. Така синергія надає персонажу виразної індивідуальності, водночас слугуючи маркером ширшого контексту – медіаманіпуляції та ролі випадку у світі Панему. Внаслідок формального відтворення антропоніма в обох перекладах, глибокий смисл прізвища персонажа залишається поза увагою україномовного реципієнта.

У романі *The Ballad of Songbirds and Snakes* основний ономастикон Капітолія створює потужне семантичне поле,

що підкреслює імперський, елітарний і сатиричний характер державного центру Панему. Значна частина імен має класичне або римське походження: *Livia Cardew* є відсилкою до Лівії Друзілли, дружини імператора Августа; *Sejanus Plinth* – до честолюбного римського офіцера Сеяна; *Gaius Breen* – до Юлія Гая Цезаря. Ім'я *Androcles Anderson* є алюзією на легенду про гладіаторське помилування – символ, який напряму пов'язаний з тематикою виживання на арені. Функція окремої групи імен полягає у сатиричному висвітленні надмірної театральності Капітолія. Імена *Florus Friend*, *Festus Creed*, *Dennis Fling* та *Hilarius Heavensbee* демонструють у карикатурній формі удавану доброзичливість, непостійність, зверхність, легковажність, фанатичну вірність владі та ідеологічну порожнечу мешканців Капітолія. Група імен побудована на тваринних символах: *Arachne Crane*, *Clemensia Dovecote*, та *Felix Ravinstill*. Загалом, капітолійські імена утворюють складну ієрархію, де кожен онім функціонує як носій культурного, міфологічного або ідеологічного підтексту, підкреслюючи як розкіш та іронію, так і приховану агресію авторитарної влади. В перекладі книги українською мовою до імен цієї групи застосовано змішану стратегію: алюзивні імена передані традиційними відповідниками, прізвища – транскрибовані. В перекладі фільму імена передані формальними відповідниками (транскрипція/транслітерація). В результаті, реципієнти текстів мовою перекладу не отримують значної частини інформації, закладеної авторкою роману.

Перейдемо до другої частини онімів. Ядром ономастикону, що представляє мешканців дванадцяти Округів, є ім'я *Lucy Gray Baird* (Люсі Ґрей Берд). Як уже зазначалося, воно є алюзивним до класичної англійської поеми, але може сприйматися і в іншій інтерпретації. Перша частина імені *Lucy* походить від латинського *lux* «світло», символізуючи надію й просвітлення, тоді як друга – *Gray* «сірий» – є маркером невизначеності, амбівалентності та розмитості моральних меж. Така опозиційність закладена в самій природі героїні, яка поєднує в собі водночас невинність і прагнення вижити. Ім'я Люсі Ґрей неодноразово виступає основою для гри слів в оригіналі:

*Lucy Gray: Oh. It's Lucy **Gray**.*	– О, я Люсі **Грей**.
*Flickerman: Your dress is far from **gray** and it seems to be a big hit with the children.*	– У вас **яскрава** сукня і здається діти від неї у захваті.
Lucy Gray: Oh, it is? Well, the Covey love color, me more so than most [21].	– Так і є. Кові люблять яскраве, а я так і поготів.

У перекладі фільму гра слів, заснована на імені, переважно втрачається. У друкованому перекладі інколи використовується дослівний переклад із поясненням ситуації у перекладацькому коментарі (експлікація).

Прізвище героїні *Baird* походить від слова *bard* «бард», що прямо вказує на її роль головної виконавиці гурту *Covey*. Зауважимо вдалий вибір відповідника до лексеми *Covey* в перекладі книги. В англійській мові іменник позначає невелику групу людей чи зграйку птахів (відсилка до назви роману й гра слів). В українській мові іменник «гурма» хоч і є малопоширеним, має ідентичне значення. У фільмі використовується транскрипція «Кові», яка не передає смисл назви.

Окрім Люсі Ґрей до Гурми також належать *Maude Ivory* (Мод Айворі), *Barb Azure* (Барб Лазур), *Clerk Carmine* (Клерк Кармін), *Tam Amber* (Там Бурштин); колишній учасник – *Billy Taupe* (Біллі Кріт). Антропоніми підгрупи утворюють чітко окреслену естетичну систему: імена походять із балад, а прізвища – від назв кольорів. Така ономастична схема виконує кілька функцій: 1) підкреслює зв'язок персонажів з музикою та мистецтвом, 2) вирізняє їх з-поміж інших мешканців Дванадцятого округу та Панему в цілому, 3) підсилює символізм тексту, 4) формує синергетичні зв'язки між іменами, утворюючи ядро другого рівня у системі бінарних опозицій *Capitol* – *Districts*.

Розглянемо детальніше антропоніми цієї групи. Ім'я *Maude Ivory* навіяне традиційними баладами й фольклорними сюжетами, в яких воно асоціюється з юністю. Водночас це ім'я є алюзією до поеми *Maud Muller* Джона Ґрінліфа Віттієра, яку було покладено на музику. Прізвище *Ivory* («колір слонової кістки») символізує крихкість і чистоту, що відповідає образу наймолодшої учасниці гурту. Ім'я *Barb* є скороченою формою імені *Barbara* з англійської балади *Barbara Allen*. Прізвище *Azure* («лазур») асоціюється з креативністю, небом та спокоєм, відображаючи артистичну сутність Барб. Ім'я *Clerk* є рідковживаним, але в англійських баладах слово *clerk* часто позначає освічену людину, оповідача історії. Можливо, ім'я пов'язане з класичною шотландською баладою *The Clerk's Twa Sons O Owsenford*. У цьому контексті Клерк постає як своєрідний хронікер традиції. Прізвище *Carmine* («кармін») натякає на емоційність і пристрасність у творчості. Ім'я *Tam* є алюзивним до шотландської балади *Tam Lin* про юнака, якого має врятувати дівчина з-під влади фей. Прізвище *Amber* («бурштин») символізує тепло й природну красу. Ім'я *Billy* є традиційним для фольклору й часто позначає звичайного хлопця (балада *Billy Boy*). Прізвище *Taupe* («сіро-брунатний») уособлює буденність, простоту або навіть обмеженість Біллі порівняно з Люсі Грей. Таким чином, система імен гурту *Covey* не лише ідентифікує героїв, але й виконує сюжетотворчу, характеристичну та символічну функцію, поглиблюючи культурний і жанровий вимір тексту. У перекладі роману імена відтворюється транскрипцією, прізвища – перекладаються дослівно, що дозволяє зберегти частину смислу у перекладі. Втім, вважаємо, що відповідник «Кріт» викликає у читача асоціації не з кольором, а з твариною, порушуючи систему номінації Гурми. Як відповідник можна використати майже ідентичний колір й перекласти прізвище «Брунат» (за аналогією з «Бурштин» та «Кармін»). У перекладі фільму імена Гурми передані транскрибованими відповідниками, що призводить до втрати цілого пласта смислів, які відіграють важливу роль у структурі наративу.

Імена трибутів у романі *The Ballad of Songbirds & Snakes* нерідко відображають спеціалізацію округів, з яких походять персонажі. У багатьох випадках вони мають символічне значення, засновані на метафорах чи грі слів, відтак виконують не тільки номінативну, а й характеристичну функцію. Наприклад, імена трибутів з Округу 1 (виробництво предметів розкоші) прямо вказують на їхнє походження – *Facet* («грань у коштовних каменях») і *Velvereen* (від *velvet* «оксамит»). Округ 2, який асоціюється з військовою справою, представлений іменами *Marcus* і *Sabyn*, які мають латинські корені й є відсилкою до римської мілітарної культури. Прозорими є імена трибутів з Округу 3, що постачає електроніку: *Circ* (від *circuit* «схема») та *Teslee* (від *tesla* «тесла»). В іменах Округу 4 (*Mizzen* «бізань», *Coral* «корал») вгадується морська тематика, а Округу 5 – енергетична (*Hy* від *hydro* «гідро», Sol від *solar* «сонячний»). Подібна стратегія спостерігається і в іменах персонажів з окру-

гів, пов'язаних із транспортом (*Otto* співзвучно з *auto* «авто», *Ginnee* від *engine* «двигун») або лісозаготівлею (*Treech* від *tree* «дерево» та *Lamina* «пластина, шар» однокорінне з *laminate* «ламінат»).

Трибути з Округу 8, що займається текстильною промисловістю, мають імена *Bobbin* («шпулька») і *Wovey* (від *woven* «плетений»). З Округу 9, де вирощують зернові культури, походять *Panlo* (від *pan loaf* «м'якушковий хліб») і *Sheaf* («сніп»). Імена *Tanner* («шкіряник, дубильник») і *Brandy* (від *brand* «тавро») позначають трибутів з Округу 10, де займаються тваринництвом. В іменах трибутів *Reaper* («жнець») та *Dill* («кріп») очевидна референція до аграрної діяльності Округу 11.

Зв'язок імен трибутів Округу 12 з вугледобуванням менш прямий. Ім'я *Lucy Gray* може викликати асоціації з кольором вугільного пилу чи сірого неба, символізуючи похмурий побут та безперспективне майбутнє мешканців. Ім'я її партнера *Jessup* (похідне від *Joseph*, біблійна алюзія) характерне для персонажів робітничого класу. Водночас прізвище *Diggs* (від *dig* «копати») прямо вказує на основний рід занять округу. Таким чином, імена трибутів у більшості випадків зберігають смислову й естетичну відповідність профілю округу, формуючи частину семантичної структури, яка підсилює жанрову специфіку роману. У перекладі роману немає єдиної стратегії: деякі імена групи транскрибовані з втратою смислового навантаження, деякі – перекладені еквівалентом чи варіантним відповідником зі збереженням смислу. У перекладі фільму всі імена підгрупи транскрибовані; характеристична функція – не зберігається.

У романі *The Ballad of Songbirds and Snakes* система власних імен формує низку опозицій, які поглиблюють смислову структуру твору. Насамперед імена Люсі Ґрей та Коріолан Сноу утворюють центральну антиномію: її ім'я символізує світло й невизначеність, водночас Сноу асоціюється з холодом, смертю та штучною чистотою. Опозиція імен Капітолія й Округів відображає соціальну ієрархію: мешканці Капітолія мають пишні, латинізовані, алюзивні чи штучно вигадані імена, що демонструють театральність та претензію на елітарність, тоді як імена трибутів з Округів здебільшого прості, функціональні або алегоричні, пов'язані з професією, природою чи побутом. Окрема опозиція – імена Гурми та імена інших мешканців Округів: представники Гурми мають унікальну схему іменування, яка підкреслює їхню мистецьку ідентичність і культурну винятковість.

Висновки та перспективи. Для досліджуваного матеріалу особливої актуальності набувають декілька із перекладацьких деформацій, запропонованих А. Берманом. Якісне збіднення проявляється у випадках, коли виразні, стилістично марковані чи емоційно насичені промовисті імена відтворюються транскрибованими відповідниками, які замість характеристичної функції виконують тільки номінативну. Руйнування ритміки помітне при перекладі поетичних фрагментів, де втрачається мелодика й ритм оригіналу. Руйнування прихованої сітки значень відбувається через нехтування символічними опозиціями, повторюваними мотивами та імпліцитними смисловими кластерами, які у досліджуваному тексті сформовані авторським ономастиконом. Руйнування лінгвістичних особливостей має місце, адже втрачається авторська індивідуальність у побудові тексту – яскрава й багатошарова система імен власних. Нарешті, знищення багатомовності виявляється у нейтралізації варіативних регістрів: в оригіналі імена латинізованого, часто алюзивного походження протиставлені іменам, що мають прозору внутрішню форму та походять від загальновживаних, побутових іменників; водночас у перекладі імена транскрибовані, що надає їм унормованого звучання. Випадки системного невідтворення вбудованих пісенних текстів, які мають важливе символічне, структурне й сюжетоформуюче навантаження в оригіналі вважаємо окремим видом перекладацької деформації оригінального тексту та пропонуємо термін «втрата вторинного дискурсу».

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на поглиблений аналіз перекладу художньо маркованих елементів у багатомовних адаптаціях твору, порівняння перекладацьких стратегій щодо номінації персонажів в інших парах друкованих та екранізованих творів. Окремої уваги заслуговує дослідження взаємодії ономастикону та пісенних елементів у трансмедійному наративі, зокрема в контексті втрати або збереження символічних зв'язків між текстовими нашаруваннями, що сприятиме формуванню цілісної методології аналізу художнього перекладу в межах фентезійного дискурсу.

Література:

1. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. In *The Translation Studies Reader* (ed. by Lawrence Venuti). New York: Routledge, 2021. P. 113-118.
2. Folkart B. *Second Finding: A Poetics of Translation*. Ottawa: University of Ottawa Press, 2007. 484 p.
3. Berman A. *Translation and the Trials of the Foreign*. Trans. by Lawrence Venuti. New York: Routledge, 1992. 260 p.
4. Nida E. A. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E.J. Brill, 1964. 331 p.
5. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995. 353 p.
6. Predelli S. *Fictional Discourse: A Radical Fictionalist Semantics*. Oxford: Oxford University Press, 2020. 192 p.
7. Thomasson A. L. Fictional Characters and Literary Practices. *The British Journal of Aesthetics*. 2003. Issue 43, vol. 2. P. 138-157.
8. Thomasson A. L. Speaking of Fictional Characters. *Dialectica*. 2003. Issue 57, vol. 2. P. 205-223.
9. Sainsbury R. M. *Fiction and Fictionalism*. New York: Routledge, 2009. 264 p.
10. Lamarque P., Olsen S. H. *Truth, Fiction, and Literature*. Oxford: Oxford University Press, 1996. 481 p.
11. Rimmon-Kenan S. *Narrative Fiction*. New York: Routledge, 2003. 204 p.
12. Грецька Д. Бінарні опозиції імен власних в романі Т. Пратчетта та Н. Ґеймана «Добрі передвісники». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35. Том 7. С. 57-65. doi: 10.24919/2308-4863/35-7-10
13. Frankel V. E. *Katniss the Cattail: An Unauthorized Guide to Names and Symbols in Suzanne Collins' The Hunger Games*. New York: LitCrit Press, 2012. 104 p.
14. Борисенко Н.Д., Славова Л.Л., Кодубовська О.О., Трикашна Ю.І. Способи відтворення власних назв в українському перекладі романтичної прози: лінгвокультурний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 36. С. 211-206.
15. Sydorenko Y. I. Proper Names in Fantasy Genre and their Translation. *Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety "Philological Periodical of Lviv"*. 2023. № 13. P. 174-179.
16. Раєвська І. В., Гринько О. С. Традиція та новаторство при перекладі англійських власних назв українською на прикладі сучасної

англомовної прози. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024. № 69. Том 1. С. 200-203. doi: 10.32782/2409-1154.2024.69.1.43

17. Бережна М.В. Інформаційний потенціал імен головних персонажів тексту жанру фентезі. *Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство*. К: Освіта України, 2008. Вип. 2. С. 207-218. doi: 10.31812/0564/2481
18. Бережна М.В. Передача імен власних в художньому тексті: чи така вже легка справа? *Наукові записки РВВ КДПУ ім. В. Винниченка*. Серія: Філологічні науки. 2008. Випуск 75 (5). С. 98-101. doi: 10.31812/0564/2479
19. Collins S. *The Ballad of Songbirds and Snakes.* New York : Scholastic Press, 2020. 517 p.
20. Коллінз С. *Балада про співочих пташок і змій*. Пер. з англ. Марії Пухлій. Київ : BookChef, 2023. 576 с.
21. *The Hunger Games: The Ballad of Songbirds & Snakes*. Directed by Francis Lawrence, Lionsgate Films, 2023.

Berezhna M. Deforming tendencies in the translation of meaningful proper names and songs: a comparative analysis of the novel and film *The Hunger Games: The Ballad of Songbirds & Snakes*)

Summary. The article explores the deformation of authorial style that occurs in the process of translating expressive proper names in literary texts, particularly within the fantasy discourse. The material for analysis includes the novel *The Ballad of Songbirds and Snakes* by American author Suzanne Collins, its Ukrainian translation by Mariia Pukhlii, as well as the eponymous film adaptation directed by Francis Lawrence and its Ukrainian dubbed version produced by *Cinema Sound Production*. The theoretical framework of the research is grounded in Antoine Berman's typology of translation deformations, complemented by the author's prior work on fantasy onomastics, specifically the synergy of names within a literary work.

Both the original English-language novel and film exhibit a complex system of expressive names that serve multiple crucial literary functions, including characterization, plot development, symbolism, and stylistic enhancement. These names often incorporate elements of wordplay, establish thematic and figurative connections, and significantly contribute to character development. Of particular interest is the dichotomy between the two central characters – Lucy Gray Baird and Coriolanus Snow – whose names are central to the onomastic structure and emerge as semantic dominants within the text.

The article elaborates a comparative analysis of the translation strategies employed in both the printed and audiovisual formats, aiming to uncover translation-induced losses and deformations. The findings reveal that, due to various translation choices – especially within the film adaptation – the intricate system of expressive names is significantly diminished. This includes the loss of wordplay, disruption of symbolic connections between names, and an overall weakening of the synergistic quality of the onomasticon. A prevalent form of deformation identified is qualitative impoverishment, primarily resulting from transcription, which adversely affects the characterizing function of names, surnames, and nicknames. Additionally, the analysis highlights the destruction of underlying networks of the names' oppositions and clusters that serve to conceptually structure the narrative and depict characters in the original work.

In conclusion, the article posits that the translation of expressive names without adequate consideration of their literary functions can lead to the deformation of not only the author's individual style but also the genre-specific and stylistic characteristics of the work as a whole. This deformation ultimately influences the target audience's perception and assessment of translation quality.

Key words: translation, proper names, wordplay, deformation of authorial style, onomasticon, fantasy, synergy, *The Hunger Games: The Ballad of Songbirds & Snakes.*

UDC 81'25
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.44

Vorova T. P.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English for Non-Philological Specialties
Oles Honchar Dnipro National University

FEATURES OF TRANSLATION ACTIVITIES IN THE BUSINESS ENVIRONMENT

Summary. The article examines some specific features of modern translation activities in the business environment, and, in this context, special attention is paid to the peculiarities of language professional training of students of higher educational institutions. Special emphasis is placed on the need to form the professional intercultural communicative competence, which involves mastering the appropriate vocabulary, grammatical structures, stylistic and cultural norms of business discourse.

It is argued that the effective translation of business texts requires not only a high level of language proficiency, but also a deep understanding of the specifics of scientific and terminological apparatus, the typical forms of documents, the communicative scenarios inherent in official business communication.

The features of the usage of authentic materials, the analysis of translation errors, the formation of skills of translation editing, as well as the development of ability for interlingual transformation are analyzed. Special attention is paid to the issue of equivalence of translation, which determines the correctness of the transmission of content in the conditions of intercultural communication.

The importance of integrating the translation training with professional disciplines is emphasized: it ensures the comprehensive development of the linguistic personality of the future specialist.

The role of an educator as a mediator between the text in a foreign language and the student is defined: it is the educator who helps to adapt the educational material to the level of language preparation of the audience, he helps the student to develop the analytical abilities and linguistic intuition, which are formed as a result of purposeful practical activity.

The directions in teaching the translation of business texts are indicated, which include increasing the student motivation, developing the flexible professional skills and the ability to communicate effectively in an international professional environment.

It is emphasized that the effectiveness of teaching the business translation into English is ensured by the integration of linguistic, professional and intercultural knowledge, as well as the introduction of individualized educational strategies aimed at the high-quality training of specialists for interlingual professional interaction.

Key words: business translation, English language, intercultural communication, terminology, methods of translation, translation training.

Formulation of the Problem. In the context of globalization and the rapid development of intercultural communications, translation from one's native language into any foreign language (and vice versa) is acquiring the status of a key tool for international interaction. Translation as a linguistic and cultural activity provides access to knowledge, technology, economic resources and legal mechanisms, forming the basis for productive dialogue between peoples.

The modern system of higher education is focused on training the specialists who possess not only professional knowledge, but also the ability to communicate effectively in an international professional environment. Of particular importance in this context is the translation of business texts, covering a wide range of genres – from contracts and financial documentation to marketing materials and corporate correspondence.

The accurate and adequate transmission of meaning, style and pragmatic principles of business discourse requires not only the high level of linguistic competence, but also the deep understanding of culturally specific norms, professional terminology and communication strategies. The ability to correctly interpret and convey the meaning of official business documents in a foreign language is becoming a key skill in such areas as economics, law, management and international relations; as a result, a systematic approach to training the specialists in this field and scientific understanding the business translation processes are regarding as more and more important.

Analysis of the latest research and publications. In these latter days the development of positions in cultural studies and the cross-cultural problems touched upon in the article has been carried out by Brislin R. [1], Vorova T. [2] et al. Over the past decades, general theoretical provisions of translation theory and practice are analyzed by Baker M. [3], Chomsky N. [4], Arrowsmith W. and Shattuck R. [5], Barnstone W. [6] et al. The methods of simultaneous translation and its psycholinguistic aspects have been considered by Gile D. [7], Bialyk V. [8], Zasekin S. [9] et al. At the same time, it should be noted that insufficient attention is paid to the problem of an integrated approach to translation in the business environment as a separate and very complex type of translation activity.

The purpose of the article. The purpose of our article is to consider some specific aspects of translation activities that modern students will inevitably encounter when they begin their business careers as future specialists in the business environment. Perhaps some of the recommendations from this work could be helpful in overcoming certain problems in the business environment for future translators.

Presentation of the main research material. It should be noted first of all that the study of the features of translation of a business text should start with the intercultural communicative competence of a translator – it is a necessary element in the conditions of the modern globalized professional environment. This competence refers to the ability to communicate effectively with the representatives from different cultures: it includes a wide range

of knowledge and skills, such as mastery of specialized vocabulary, grammatical structures, text analysis skills and cultural awareness.

The cultural differences play an important role in formal business communication. Each culture has its own norms, values, and communication styles that influence the interactions. For example, some cultures value directness, while others prefer indirect forms of communication. Understanding these differences helps to avoid misunderstandings and promotes positive relationships. It is important for professionals to take into account the norms of cultural etiquette – greetings, expressions of gratitude, features of negotiations – so that their communication is respectful and effective. The cultural awareness not only promotes better collaboration, but also creates a more inclusive and harmonious work environment.

It is well known that specialized vocabulary plays a key role in any professional activity. Every industry has its own jargon and terms that are actively used in communication. For example, in finance, the terms such as «liquidity», «capital» and «equity» are often used. Knowing this type of vocabulary allows the professionals to express their thoughts clearly and effectively. Besides, it also helps to build credibility because using the correct terminology demonstrates professionalism and the deep understanding of the topic. Therefore, mastering the specialized vocabulary is the basis for developing the intercultural communicative competence.

The ability to use the grammatical structures that are characteristic of business style is also an important component of the intercultural communicative competence. Business communication often requires the formal tone and the use of certain grammatical structures that differ from the everyday language. For example, the passive voice may be more appropriate in business correspondence, as it focuses attention on the action rather than the person who is performing it. Understanding the subtleties of business grammar allows the professionals to formulate their thoughts more clearly and convincingly. Mastery of these structures helps both in written communication – in reports and business correspondence – and in speaking at meetings and presentations.

The ability to analyse and transform the texts represent the important skills for professional communication. This includes the ability to read, interpret and process information from a variety of sources such as reports, articles and emails. The professionals must be able to highlight the key points, extract any important information and tailor the texts for different audiences and purposes. For example, a marketer may need to convert a technical report into a more accessible format for a customer. These skills contribute to the successful handling of large amounts of information and effective interactions in a cross-cultural environment.

It should be noted separately that the development of intercultural communicative competence requires the systematic work. It is not enough to simply learn vocabulary and grammar; it is also necessary to undergo the targeted training that includes the sociocultural components. This can be participation in practical activities, intercultural exchanges, getting feedback from colleagues from other cultures. Ongoing practice and exposure to different cultural contexts enhance the ability to communicate effectively in the diverse professional environment.

In order to develop the intercultural communicative competence of a future translator it is also useful and necessary to know the peculiarities of the official business style. The official business style is the specialised form of communication used in a professional environment. This style is characterised by certain linguistic and pragmatic features that contribute to the clear and effective delivery of information. It is necessary to point out three key aspects of the official business style: (1) terminological richness, (2) stable speech formulas, (3) high degree of standardisation and formalisation. In addition to this, it is also necessary to emphasise the importance of taking into account the functional-communicative orientation of the text, including the regulatory, informational and motivational functions.

The terminological richness refers to the use of specialised vocabulary specific to a particular field or branch of translation. In the formal business communication, such vocabulary helps to establish authority and clarity. For example, the terms such as «plaintiff», «defendant» and «jurisdiction» often appear in the legal documents. These terms are precise and carry the strictly defined meaning necessary for correct understanding and interpretation.

The following practical example is useful: in a corporate environment a memorandum about new software implementation may include the terms such as «stakeholders», «user interface» and «data migration». This use of specialised terms allows the message to be addressed to people who are familiar with the subject matter; thereby reducing ambiguity and increasing understanding.

The stable speech formulas represent phrases and constructions that are often used in the official business communication. They create a template for writing and speaking, maintain the business style and provide the uniformity. The examples include the phrases like «I am writing to inform you», «We would like to request», «Thank you for your attention to this matter».

These formulas fulfil several functions: they provide clarity, create the formal tone, and form the predictable structure for the text that makes it easier to comprehend. It makes sense to give a few examples: in an email to a client, a professional might start with «Dear (Client's Name)», followed by a stable formula such as, «I hope this message finds you well». This not only sets a polite tone but also creates a familiar structure that the recipient can expect in business communication.

The official business style is characterised by a high degree of standardisation and formalisation. This means that there are certain norms and rules that govern the structure and design of business communication. Standardisation covers the aspects such as font, text size, page layout, while formalisation deals with language, which should be objective and devoid of personal judgements.

A practical example needs to be given: a company's annual report is usually structured according to a standardised layout, including a cover page, a table of contents, an executive summary and the financial statements. Each part is organised according to specific rules, allowing the interested parties to easily find and interpret the information. The formal language of the report, devoid of colloquialisms, emphasises the professionalism and reliability of the company.

In the process of translating the official business documents, it is also important to take into account not only the lexical and syntactic features, but also the functional and communicative purpose of the text. Understanding the purpose of the document allows you to choose the right style and tone of communication.

In this context, we should consider three types of documents, the content of which is aimed at regulating, informing, motivating some activity. (a) The first group includes the documents such as contracts, rules or compliance instructions: they are aimed at reg-

ulating activity or setting clear expectations. The language of such texts must be precise and unambiguous to avoid misinterpretations. (b) The information materials in the second group – for example, reports or newsletters – are intended to convey information and analysis. In this case, clarity and accessibility of presentation are important so that the information is easily perceived by the target audience. (c) The third group includes some business messages aimed at motivation or persuasion. For example, an internal message calling for participation in a corporate wellness program should have a positive tone and compelling arguments to encourage the employees' engagement.

It is well known that the effective communication between people from different cultures plays a key role in the professional environment. However, certain culturally specific elements may present challenges for international business participants. It is necessary to focus on three main aspects – forms of address, formulas of politeness in business communication and legal realities. Understanding these aspects is essential for successful intercultural communication, as the direct translation is often insufficient.

The forms of addressing vary significantly across the cultures and can influence the tone and degree of respect expressed in communication. For instance, in some cultures, it is customary to use the formal titles, such as «Doctor.», «Mister», «Madam», «Missis» etc., combined with the person's last name. In contrast, the other cultures may prefer a first-name basis, even in the professional contexts, signifying equality and informality. At a business meeting between American and Japanese professionals, an American may address a Japanese colleague by name, believing that this creates a friendly atmosphere. However, a Japanese professional, following his cultural tradition of respect and hierarchy, expects to be addressed as «Mr. Yakumoto». This discrepancy can lead to misunderstandings, so it is important to study and take into account the accepted forms of address in different cultures in advance.

Politeness plays a crucial role in business communication and can vary significantly from culture to culture. The formulas of politeness include the phrases that convey respect and consideration, such as «Would you mind if…?» or «I appreciate your assistance». These expressions help to maintain harmony and show regard for the other person's feelings.

In a Western context, an email may begin with a «I hope this message finds you well». This is a polite way to contact the addressee before moving on to the main topic. However, in some Asian cultures, such a direct start may seem too harsh. Instead, you may prefer a more streamlined opening that includes a reference to relationships or general context, such as «It has been a pleasure working with you on this project». Understanding such nuances contributes to more effective interaction.

The legal systems vary from country to country, and the professionals need to take these differences into account when conducting international business. The legal realities include regulations, contractual obligations and compliance requirements that may vary significantly across the cultural contexts.

An example is worth considering when a company from the United States enters into a partnership with a firm from Germany. In the United States, the treaties can be viewed as formal agreements that allow for some flexibility based on trust. In Germany, on the other hand, the contracts are generally considered rigid and binding and are unlikely to be changed after signing. If these differences are not taken into account, a conflict can arise. Therefore, it is important for the future translators to be aware of local laws and to comply with them in order to avoid the legal errors.

The direct translation often fails to adequately convey the meaning of culturally conditioned elements. The interlingual transformation involves adapting a message while preserving its essence. This may include replacing the idiomatic expressions, changing a tone, or even restructuring the message in order to suit cultural expectations.

For example, the English expression «to kick the bucket» means «to die», but its literal translation into another language may not convey the same meaning. An effective communicator will choose a similar expression that is consistent with the cultural norms of the target language to avoid misunderstandings. This approach requires a deep understanding of both the source and the target cultures to preserve the meaning of the message.

Working with authentic texts – such as reports, contracts and letters – plays a key role in professional training, as it allows the future translators to simulate real-life situations they will encounter in their careers. Interacting with such texts provides a platform for developing the critical understanding skills and producing the professional documents. However, this process is associated with a number of difficulties. An analysis of typical errors reveals three main problems: tracing, mixing of styles, and incorrect use of terms. The targeted work on these errors through analysis can significantly improve the students' communication skills.

Tracing is following the source text too literally, which often results in a direct translation that does not reflect the true meaning in the target language. For instance, a student might translate «business report» from Spanish into English, translating phrases verbatim without regard for the context or the cultural specifics. This can lead to the unnatural wording or the misrepresentation of content.

To cope with tracing, the teachers can implement step-by-step analysis of translations. This involves breaking down the individual sections of text and discussing the reasons for choosing certain words and structures. For example, when translating a contract clause, the students should evaluate how the legal terminology functions in both languages, ensuring that the translation is accurate and appropriate for the target audience.

The mixed styles occur when the students do not maintain a consistent tone or format throughout the text. For example, a formal business letter may begin with a professional tone and then shift to a conversational style, undermining the effectiveness of communication. Such inconsistency can confuse the reader and reduce the author's credibility.

In order to overcome this problem, the teachers should encourage a discussion of different writing styles applicable in different contexts. Analysing the authentic texts helps students to identify how tone, level of formality and structure vary across different genres. For example, comparing a formal report and an informal email allows you to see the nuances of professional communication. The draft editing exercises can also be conducted to ensure consistency of style, emphasising the importance of matching the tone to the audience and the purpose.

Misuse of terms is another common problem that can lead to misunderstandings in professional communication. The students may misuse jargon or technical terms, which confuse the reader or distort the meaning. For example, the use of the word «to liquidate» instead of the more appropriate variants «to terminate the contract», «to finalise the contract» (depending on the context of the document) in

a legal context can seriously distort the meaning. The targeted work on this problem includes a clear instruction in terminology relevant to the field of the students' learning. The educators can compile the glossaries or the lists of key terms with definitions and examples of correct usage. In addition, a discussion of alternative terms and their meanings enhances understanding of the material.

Conclusions. Translating the business texts into English is not just an exercise in linguistics, but a complex professional task that requires in-depth training. Effective learning is only possible if linguistic, vocational and intercultural knowledge is integrated. The use of authentic materials and interdisciplinary approach, the active role of the teacher as a mediator makes it possible to train the specialists who are capable of high-quality interlingual interaction in the business sphere.

Nowadays, a modern professional translator is obliged to possess a multifaceted intercultural communicative competence. Mastering the specialised vocabulary, the grammatical structures, the methods of text analysis and cultural awareness helps the interpreter to improve their communication skills. This competence contributes not only to successful interactions, but also to a more inclusive and productive environment of work, which ultimately leads to success in a globalised business world.

The next important element of professional communication is the official business style. Its peculiarities – terminological richness, stable speech formulas, high degree of standardisation and formalisation – contribute to the accurate and efficient transfer of information.

When translating the business documents, it is extremely important to take into account their functional-communicative orientation, as it determines the choice of language and structure in the process of translation. Understanding these elements not only enhances the quality of business communication, but also fosters strong professional relationships in the business environment.

For the future translator, navigating the culturally specific elements of professional communication is a complex task, but an extremely important one. Understanding the forms of address, the formulas of politeness and the legal realities can significantly increase the effectiveness of intercultural interaction. In addition, the use of interlingual transformation instead of simple translation facilitates a more accurate and respectful exchange of information. As the global connections grow, these skills are becoming an integral part of successful international cooperation.

Working with the authentic texts is an invaluable tool in preparing a translator for a real professional environment. Focusing on common mistakes – tracing, mixing styles, misuse of terms – promotes a deeper understanding of effective communication. Adopting a structured approach involving step-by-step analysis, discussion of alternatives and editing with pragmatic goals in mind will help the translator to learn the necessary skills for a successful professional career. Through these strategies, the interpreter will not only improve his translation skills, but will also become a more confident communicator in a variety of professional contexts.

Bibliography:

1. Brislin R. Cross-cultural research methods. *Comparative Studies in behavioral science.* New-York, London : John Willey&Sons, 1973. 352 p.
2. Ворова Т. П. Culturology as a Scientific Discipline: Actuality, Structure, Senses. *«Іншомовна комунікація: інноваційні та традиційні підходи»* : колективна монографія: Вип. 3. Authors: Aliseienko O., Besarab O., Bovkunova O. et al. Dallas: Primedia eLaunch LLC, August 20, 2024. P. 29–93.
3. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London, New York : Routledge, 1992. 476 p.
4. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge (Mass)., Massachusetts inst. of technology press, 1965. X, 251 p.
5. Arrowsmith W., Shattuck R. The Craft and Context of Translation. Austin, The Univ. of Texas, 1971. 206 p.
6. Barnstone W. The poetics of translation: History, theory, practice. New Haven, London : Yale univ. press., 1993. X, 302 p.
7. Gile D. Conference and simultaneous interpreting. *Encyclopedia of Translation* / Ed. by M. Baker. London, New York : Routledge 1998. P. 40–45.
8. Бялик В. Д. Герменевтичні та психолінгвістичні аспекти перекладу оказіоналізму. *Філологічні студії : наук. часоп.* / голов. ред. В.С. Зубович. Волин. Академ. Дім, ВДУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2007. № 1/2. С. 124–129.
9. Засєкін С. В. Психолінгвістичні концепції перекладу. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки : Мовознавство*. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2008. № 10. С. 187–192.

Ворова Т. Особливості перекладацької діяльності у бізнес-середовищі

Анотація. У статті розглядаються деякі специфічні особливості сучасної перекладацької діяльності у бізнес-середовищі, а також у цьому контексті приділено ракурсну увагу особливостям мовної професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів. Особливі акценти поставлені на необхідності формування професійної міжкультурної комунікативної компетентності, яка передбачає засвоєння відповідної лексики, граматичних структур, стилістичних та культурних норм ділового дискурсу.

Обґрунтовується, що ефективний переклад ділових текстів потребує не лише високого рівня володіння мовними засобами, а й глибокого розуміння специфіки науково-термінологічного апарату, типових форм документів та комунікативних сценаріїв, притаманних офіційно-діловому спілкуванню.

Аналізуються особливості використання автентичних матеріалів, аналіз перекладацьких помилок, формування навичок редагування перекладу, а також розвиток здатності до міжмовної трансформації. Окрему увагу приділено проблематиці еквівалентності перекладу, що зумовлює коректність передачі змісту за умов міжкультурної комунікації.

Наголошується на важливості інтеграції перекладацької підготовки з професійними дисциплінами, що забезпечує комплексний розвиток мовної особистості майбутнього фахівця. Визначено роль викладача як медіатора між іншомовним текстом та студентом: саме викладач сприяє адаптації навчального матеріалу відповідно до рівня мовної підготовки аудиторії, він допомагає студенту розвинути аналітичні здібності та мовну інтуїцію, які формуються внаслідок цілеспрямованої практичної діяльності.

Позначено напрями у навчанні перекладу ділових текстів, що включають підвищення мотивації студентів, розвиток гнучких професійних навичок та здатність до ефективної комунікації у міжнародному професійному середовищі.

Наголошується, що результативність навчання перекладу ділових текстів англійською мовою забезпечується інтеграцією лінгвістичних, професійних та міжкультурних знань, а також запровадженням індивідуалізованих освітніх стратегій, спрямованих на якісну підготовку фахівців до міжмовної професійної взаємодії.

Ключові слова: діловий переклад, англійська мова, міжкультурна комунікація, термінологія, перекладацькі методи, навчання перекладу.

УДК 81'255.4:61
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.45

Голіяд Н. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
факультету германської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

ЛІНГВОПЕРЕКЛАДАЦЬКІ АСПЕКТИ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ЖАРГОНУ У КІНОДИСКУРСІ

Анотація. У статті здійснено комплексний лінгвоперекладацький аналіз медичної лексики та жаргону, що функціонують у межах професійного мовлення медичних працівників у кінодискурсі. Медична термінологія, яка становить основу фахової комунікації у сфері охорони здоров'я, вирізняється точністю, стандартизованістю, стабільністю та переважно латинським або грецьким походженням, що створює низку труднощів для перекладу. У статті розглядаються функціонування та особливості медичної лексики, медичного жаргону та способи і специфіка їх відтворення українською мовою в кінодискурсі. Медичний жаргон використовується фахівцями медичної галузі для спрощення комунікації, встановлення неформальних зв'язків та професійної ідентифікації. Цей вид лексики, на відміну від термінів, є менш усталеним, часто змінюється, має обмежене функціональне поле та ускладнює процес перекладу через відсутність прямих еквівалентів у мові перекладу. У статті проаналізовано типові труднощі, що виникають під час перекладу англомовних медичних текстів українською мовою, зокрема: безеквівалентність, термінологічна омонімія, різний рівень формальності, культурна специфіка. Описано найбільш ефективні стратегії перекладу медичної лексики та жаргону, серед яких: адаптація, еквівалентна заміна, транслітерпація, опущення, генералізація, перестановка, конкретизація. З'ясовано, що медична лексика у фільмах і серіалах виконує не лише інформативну роль, а також стилістичну, експресивну та соціально-маркувальну. Переклад такої лексики вимагає врахування таких чинників: жанрової специфіки, мовного регістру, обмежень аудіовізуального перекладу (особливо при субтитруванні), а також культурних різниць між мовами-учасниками комунікації. Вибір перекладацької стратегії залежить від функціонального навантаження одиниці, її частотності, зрозумілості для глядача та контексту використання. Перекладачеві важливо знайти баланс між точністю передачі медичного змісту та зрозумілістю для цільової аудиторії, зберігаючи при цьому стилістичну та емоційну відповідність оригіналу, тому необхідно уникати дослівного перекладу, надмірного спрощення або стилістичних помилок. Високий рівень професійної підготовки перекладача, гарна обізнаність у медичній термінології й уміння належним чином розуміти й інтерпретувати комунікативну інтенцію оригіналу є запорукою якісного перекладу медичної лексики в кінодискурсі.

Ключові слова: медичні терміни, медичний жаргон, кінодискурс, перекладацькі стратегії, адаптація, еквівалентна заміна, транслітерпація, опущення, генералізація, перестановка, конкретизація.

Постановка проблеми. У сучасному світі кінематограф є не лише засобом масової комунікації та розваги, а й важливим джерелом автентичного мовного матеріалу, що відображає різноманітні аспекти суспільного життя. Однією з таких сфер, активно представлених у фільмах і серіалах, є медична галузь. Медичні драми, трилери і документальні фільми містять значну кількість термінологічної лексики, професійного жаргону й елементів розмовного медичного сленгу. Це створює додаткові труднощі для перекладачів, які мають не лише передати точне значення, а й зберегти стилістичну специфіку мовлення персонажів.

Особливий інтерес викликає саме англомовний кінодискурс, адже більшість популярних медичних фільмів і серіалів (наприклад, *House M. D., Grey's Anatomy, The Good Doctor* та інші) походять з англомовного простору і вимагають високого рівня лінгвістичної й культурної адаптації при перекладі українською мовою.

У цьому контексті аналіз способів відтворення медичних термінів і жаргону набуває важливого теоретичного і практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження перекладу медичної лексики та жаргону в англомовному кінодискурсі ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує положення лінгвістики, перекладознавства, термінознавства та аудіовізуального перекладу.

Дискурс є засадничим поняттям сучасних лінгвістичних розвідок, тому мовознавці детально розглядають його функціонування. Вони досліджують низку елементів дискурсу, до яких входять вербальні й невербальні компоненти, стилістичні риси, жанрові ознаки та особливості, зумовлені національним і культурним контекстом. Дослідженню дискурсу присвятили увагу такі відомі українські мовознавці, як Бацевич Ф. С. [1], Кияк Т. Р. [2], Загнітко А. П. [3], Селіванова О. О. [4] та інші. Науковці розглядають визначення поняття дискурсу, виокремлюють його соціокультурний, лінгвістичний та комунікативний аспекти.

За визначенням Селіванової О. О. дискурс – це «зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, занурений у життя; замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними); стиль, підмова мовного спілкування; зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних» [4, с. 120-121].

Ф. С. Бацевич акцентує увагу на двох підходах у комунікативній лінгвістиці, які мають спільні характеристики: дискурс,

який визначають як «текст, занурений у життя», і дискурс, що трактують як «форма комунікативної діяльності». Обидва визначення вказують на тісний взаємозв'язок між дискурсом і текстом як лінгвістичними конструктами. Водночас текст у порівнянні з дискурсом має більш обмежену сферу використання, оскільки базується виключно на письмовій мові. Натомість дискурс включає ширший спектр висловлювань і проявів, охоплюючи усне спілкування, письмові тексти, внутрішнє мовлення та паралінгвістичні елементи [1, с. 30].

Кінодискурс, інтегруючи всі численні різноманітні характеристики дискурсу, є втіленням значних можливостей для дослідження складної взаємодії мови, зображення і звуку в кінематографі. При вивченні й аналізі лінгвістичних аспектів кіно, дослідники отримують уявлення про те, як режисери формують сенси, створюють наративи і впливають на емоційне й інтелектуальне залучення аудиторії.

Дослідженням особливостей кінодискурсу займалися такі науковці, як Гридасова О. І. [5], Гайданка Д. В. [6], Звєрєва О. Г. [7], Крисанова Т. А. [8]. Цей вид дискурсу вивчався представниками різних галузей, зокрема лінгвістики, мистецтвознавства, літературознавства, семіотики. У результаті лінгвістичного аналізу поняття кінодискурсу і його складових виник термін «кінотекст». Під кінотекстом розуміють зв'язне і завершене повідомлення, виражене за допомогою вербальних і невербальних знаків, організоване відповідно до задуму колективного функціонально диференційованого автора за допомогою кінематографічних кодів, зафіксоване на матеріальному носії і призначене для відтворення на екрані та аудіовізуального сприйняття глядачами [5, с. 103]. До кінематографічних кодів відносять ракурс, кадр, світло, план, сюжет, монтаж, художній простір.

Можна виокремити такі характерні риси кінодискурсу, як 1) цілісність і завершеність, оскільки ключові елементи, що створюють текст, забезпечують інтеграцію всіх його структурно-смислових рівнів, які сприймаються глядачем у єдності, цілісно; 2) використання засобів мови кіно (монтаж, відеоряд, звук тощо); 3) синтез вербального і невербального (текст і міміка, жести, рухи акторів); 4) наявність широких екстралінгвістичних чинників [7, с. 111].

Кінодискурс поєднує в собі риси монологу та діалогу, може відображати комунікацію як на особистісному рівні, так і на рівні різних соціальних груп, може демонструвати ознаки кооперативної та конфронтаційної взаємодії. Крім того, важливу роль відіграє жанрова спрямованість, адже існують художні та документальні кінотексти, які суттєво відрізняються за стилістикою та використанням вербальних і невербальних засобів [9]. Важливою ознакою кінодискурсу є те, що ця форма комунікації реалізується через поєднання візуального, аудіального і вербального компонентів. У межах кінодискурсу мовлення персонажів виконує не лише інформативну функцію, а й є способом створення професійного контексту. Засобами утілення професійного контексту є використання професійної термінології, реалій та культурно маркованих елементів.

У процесі перекладу фільму перекладач стикається з численними викликами, серед яких вибір підходу до відтворення і адаптації реалій з урахуванням культурних особливостей аудиторії, робота з безеквівалентною лексикою та інтертекстуальними елементами. Крім того, фільми нерідко включають сцени, де кілька персонажів говорять одночасно або їхні діалоги перетинаються. Щоб адекватно передати такі сцени, потрібно зосередитися на точному розрахунку часу й темпу, забезпечуючи збереження чіткості та зрозумілості діалогів.

Сьогодні переклад спеціалізованої професійної лексики – це низка проблем, які доводиться вирішувати перекладачам під час відтворення тексту мовою перекладу. У контексті кінодискурсу професійна лексика по-різному сприймається глядачами, адже не всі володіють необхідними знаннями для повного розуміння змісту, тому при написанні творів і їх перекладі цей аспект потребує особливої уваги з боку як автора, так і перекладача. Особливо це стосується медичної професійної лексики, оскільки ця сфера людської діяльності включає багато спеціальних термінів і висловлювань, які будуть зрозумілими лише працівникам цієї сфери.

Метою статті є окреслити основні риси кінодискурсу, що впливають на перекладацькі стратегії, а також дослідити специфіку перекладу медичної лексики і жаргону з англійської мови українською в кінодискурсі, з'ясувати основні труднощі, перекладацькі стратегії, які використовуються для досягнення адекватного перекладу. Матеріалом дослідження слугують фрагменти діалогів з англомовних фільмів і серіалів, а також їх українські переклади (субтитри і дубляж), завдяки чому простежується практична реалізація теоретичних підходів у галузі аудіовізуального перекладу.

Виклад основного матеріалу. Медична лексика охоплює як терміни, закріплені в міжнародних класифікаторах, так і неофіційну професійну лексику, до якої належать жаргонізми, скорочення та розмовні висловлювання, притаманні мовленню медичних працівників. У науковій літературі прийнято розрізняти: 1) власне терміни – нейтральна фахова лексика з чітко визначеним значенням (e. g. *fracture, tumor, cardiac arrest*); 2) професійний жаргон – неофіційна, емоційно забарвлена лексика, що часто використовується в неформальному спілкуванні між фахівцями (e. g. *stat, gomer, crash cart*); 3) мовні скорочення та абревіатури – специфічна частина професійної мови (e. g. *ICU, ER, MRI*), що викликає труднощі при перекладі через варіативність можливих відповідників.

Медична термінологія – це система, що поєднує термінологію біомедичних, клінічних та фармацевтичних дисциплін, де переважна більшість слів має іноземне походження [10, с. 124].

Різноманітність і складність медичної мови створюють труднощі для визначення єдиного способу лінгвістичної класифікації таких термінів. Унаслідок цього в лінгвістиці відсутня загальна система класифікації медичних термінів. Заліпська І. Я. у статті «Сучасна медична термінологія: проблема тематичної класифікації» виділила п'ять основних груп: терміни, пов'язані з анатомією, клінічні терміни, назви захворювань, фармацевтичну лексику і стоматологічні терміни [11].

Медична мова, подібно до будь-якої іншої професійної мови, включає широкий спектр лексики. Це різноманіття забезпечує наявність декількох стилістичних рівнів у мові фахівців, які охоплюють і розмовні форми. Поряд із науковими термінами та загальновживаною лексикою в професійному середовищі активно уживається також і медичний жаргон.

Селіванова О. О. визначає жаргон як «… різновид соціолекту, позбавлений елементів інтержаргону; додаткова лексико-фразеологічна система мови, яка містить паралельні експресивно-оціночні, найчастіше стилістично знижені позначення загально відомих понять і належить певній соціальній субкуль-

турі» [4, с. 169]. Медичний жаргон, чи сленг, – це спеціальні терміни, абревіатури, скорочення та неформальні висловлювання, які використовуються медичним персоналом для опису пацієнтів, медичних працівників і медичних понять. Медичний жаргон є переважно незрозумілим для людей поза межами медичної галузі.

Аудіовізуальний (чи кіноперекладу) включає дубляж, субтитрування й озвучення. Кожен із цих видів перекладу має свої технічні обмеження (час, довжина реплік, синхронізація), які впливають на вибір перекладацьких стратегій. При передачі термінів і жаргонізмів особливо важливим є баланс між точністю перекладу і зрозумілістю для глядача.

Серед основних стратегій перекладу медичної лексики дослідники виокремлюють такі: еквівалентний переклад, адаптація, калькування, транскрипція, описовий переклад.

Проблематика перекладу медичної лексики полягає у багаторівневій складності: терміни можуть бути незрозумілими широкому загалу, жаргон – містити культурні або соціальні конотації, а аудіовізуальні обмеження – вимагати стислості. Перекладач виступає не лише як мовний посередник, а й як інтерпретатор, який адаптує медичну інформацію для цільової аудиторії без спотворення змісту.

Англомовний кінодискурс, особливо в межах таких жанрів, як медичні драми (*House M. D.*, *Grey's Anatomy*, *The Resident*, *The Good Doctor*), вирізняється насиченістю спеціалізованою лексикою, яка відображає як професійну діяльність медиків, так і специфіку їх повсякденного спілкування. Для якісного перекладу такого контенту важливо розуміти функціональне навантаження медичної лексики, її структурні особливості, рівень формальності, а також контекст вживання.

Жанрова специфіка фільму чи серіалу значною мірою впливає на характер і обсяг медичної лексики. У медичних драмах лексика використовується як змістовний інструмент – вона важлива для розуміння фабули. У детективних триллерах із медичною тематикою термінологія часто виступає фоновим елементом і використовується для створення атмосфери. У комедійних медичних шоу (*Scrubs*, *The Mindy Project*) професійна лексика часто поєднується з іронією, гіперболою та мовною грою.

Варто зазначити, що медична лексика в кіно не існує окремо від інших каналів сприйняття. Міміка, інтонація, паузи, шумове тло та візуальні підказки (наприклад, медичне обладнання, діаграми, кардіограми) значною мірою впливають на розуміння й сприйняття діалогів, ускладнюючи або полегшуючи завдання перекладача.

Тож, медична лексика в англомовному кінодискурсі є багаторівневим явищем, що потребує від перекладача не лише лінгвістичної компетентності, а й знання професійної культури, медичної етики, а також аудіовізуальної грамотності. Переклад медичної лексики в англомовному кінодискурсі українською мовою вимагає високого рівня мовної, медичної та культурної компетентності. Медичні терміни, скорочення, жаргон і фразеологія виконують не лише інформативну, а й стилістичну, соціальну та драматичну функцію. Завдання перекладача полягає не лише у відтворенні точного значення, а й у збереженні функціонального та емоційного ефекту реплік.

Медичні терміни є, як правило, строго фіксованими одиницями, що мають відповідники в українській фаховій термінології (e. g. *pneumonia* – пневмонія, *cardiac arrest* – зупинка серця, *epidural* – епідуральна анестезія). Однак складність полягає у тому, що частина термінів має кілька варіантів перекладу (e. g. *stroke* – інсульт або гостре порушення мозкового кровообігу); деякі англомовні терміни не мають усталеного українського відповідника або вимагають описового перекладу (e. g. *code blue* – екстрений виклик через зупинку серця); складні терміни в субтитрах потребують скорочення через обмеження простору. Перекладач має обирати між науковою точністю та доступністю для пересічного глядача, залежно від цільової аудиторії, жанру й стилістики фільму.

Професійний жаргон і сленг медичних працівників становить ще складніший сегмент перекладу. Ці одиниці зазвичай мають експресивне або іронічне забарвлення, можуть бути скороченими, метафоричними або культурно обумовленими: e. g. *frequent flyer* – хронік, постійний пацієнт, *crash cart* – реанімаційний візок, швидкий набір, *to crash* – впасти, погіршитися, припинити дихати; *scrub in* – одягтися для операції, стати частиною операційної бригади. Для збереження стилістики перекладачеві важливо передати емотивність, професійну приналежність мовця, а також динаміку сцен, особливо у напружених діалогах чи кризових моментах.

У процесі дослідження було проаналізовано репліки з кількох англомовних серіалів, зокрема *House M. D.*, *The Good Doctor* та *Grey's Anatomy*, та їх українські версії (озвучення й субтитри). Було виявлено такі типові перекладацькі стратегії:

1. Еквівалентна заміна: e. g. *That would mean more time on bypass, which means a greater risk of bleeding or infection.* – А це – більше часу на штучному кровообігу, що може спричинити кровотечу чи інфекцію [12].

2. Адаптація: e. g. *Clear!* – Розряд! (GD71) *We need the strongest magnet we have. Stat!* – Потрібен найсильніший магніт, що в нас є. І швидко! [12].

3. Транслітерація: e. g. *The cardiomyopathy has caused Jack's heart to enlarge and adhere to his chest wall.* – Через кардіоміопатію серце збільшилось і вперлося в грудну клітку [12].

4. Опущення: e. g. *Charlie blabbed to the patient, blew up his double lung transplant.* – Через довгий язик Чарлі пацієнт відмовився від пересадки легенів [12].

5. Генералізація: e. g. *I need 8 milligrams naloxone and a urine tox screen. – 8 міліграмів налоксону і аналіз сечі* [12].

6. Перестановка: e. g. *He needs a brain MRI and audiogram.* – *Потрібне МРТ мозку та аудіограма* [12].

7. Конкретизація: e. g. *And he had a port.* – Встановлена порт-система [12].

Таким чином, переклад медичної термінології та жаргону з англійської мови українською в кінодискурсі є багатогранним процесом, який вимагає поєднання точності, функціональності та чутливості до жанру та аудиторії. Якісний переклад забезпечує не лише зрозумілість для глядача, але й збереження стилістичного та емоційного навантаження оригінального тексту.

Висновки і перспективи. Дослідження особливостей перекладу медичної лексики та професійного жаргону в англомовному кінодискурсі дозволило виявити низку важливих лінгвоперекладацьких закономірностей, що мають як теоретичне, так і практичне значення. По-перше, встановлено, що медична лексика у фільмах і серіалах виконує не лише інформативну функцію, а й стилістичну, експресивну та соціально-маркувальну. Це стосується як професійних термінів, так і розмовного сленгу, який формує характер мовлення персо-

нажів та передає атмосферу медичного середовища. По-друге, переклад такої лексики потребує врахування низки чинників: жанрової специфіки, мовного регістру, обмежень аудіовізуального перекладу (особливо в субтитруванні), а також культурних відмінностей між мовами-учасниками комунікації. По-третє, у процесі перекладу найчастіше застосовуються стратегії еквівалентної заміни, адаптації, транслітерації. Вибір стратегії залежить від функціонального навантаження одиниці, її частотності, зрозумілості для глядача та контексту вживання. По-четверте, перекладачеві необхідно балансувати між точністю передавання медичного змісту та зрозумілістю для цільової аудиторії, зберігаючи при цьому стилістичну та емоційну відповідність оригіналу. В цьому контексті особливо важливо уникати буквального перекладу, надмірного спрощення чи стилістичних помилок. З огляду на зазначене, якісний переклад медичної лексики в кінодискурсі можливий лише за умови високого рівня професійної підготовки перекладача, знання медичної термінології, а також здатності інтерпретувати комунікативний намір оригіналу в межах аудіовізуального формату. Перспективи подальших досліджень бачимо в розширенні корпусу матеріалу, порівнянні перекладацьких стратегій у дубляжі й субтитруванні.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політ.». Серія «Проблеми української термінології».* 2002. № 453. С. 30–34.
2. Кияк Т. Міжкультурна комунікація, дискурс та переклад. *Актуальні питання іноземної філології.* 2015. № 2. С. 83–91.
3. Загнітко А. П. Основи дискурсології : науково-навчальне видання. Донецьк : ДонНУ. 2008. 194 с.
4. Селіванова О. О. *Лінгвістична енциклопедія.* Полтава: Довкілля-К. 2011. 844 с.
5. Гридасова О. І. Кінодискурс як об'єкт навчання кіноперекладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. *Серія: Філологічні науки.* 2014. № 2. С. 102–107.
6. Гайданка Д. В. Оказіональне словотворення у сучасному англомовному кінодискурсі: лінгвокогнітивний і комунікативно-когнітивний аспекти : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя. 2018. 312 с.
7. Звєрєва О. Г. Сучасний кінодискурс: специфіка та особливості категоріального потенціалу. *Наукові записки ХЕПУ.* 2016. № 1 (4). С. 111–115.
8. Крисанова Т. Основні підходи до розуміння поняття «кінодискурс». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство.* Луцьк. 2014. № 4. С. 98–102.
9. Шнайдер А. Кінодискурс: особливості та диференційні ознаки. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки».* 2021. № 3. С. 169–176.
10. Шутак Л. Б., Навчук Г. В., Ткач А. В. Українська мова професійного спрямування: Навчально-методичний посібник для студентів вищих медичних навчальних закладів освіти I – IV рівнів акредитації. Чернівці: Видавництво БДМУ. 2008. 446 с.
11. Заліпська, І. Я. (2020). Сучасна медична термінологія: проблема класифікації. *Studia Linguistica*, 17, 61–74.
12. The Good Doctor, Season 7 https://uaserial.club/the-good-doctor/season-7#watch

Holiiad N. Linguistic nature and ways of translating medical terminology and jargon in cinema discourse

Summary. The article carries out a comprehensive linguistic and translation analysis of medical vocabulary and jargon that function within the professional language of medical professionals in film discourse. Medical terminology, which forms the basis of professional communication in the field of healthcare, is distinguished by its accuracy, standardization and stability which creates a number of difficulties for translators. The article examines the functioning and features of medical vocabulary, medical jargon, and the methods and specifics of their reproduction into Ukrainian in film discourse. Medical jargon is used by specialists in the medical field to facilitate communication, establish informal relationships, and professional identification. This type of vocabulary, unlike terms, is less established, often changes, has a limited functional field, and complicates the translation process due to the lack of direct equivalents in the target language. The article analyzes typical difficulties that arise when translating English-language medical texts into Ukrainian, in particular: non-equivalence, terminological homonymy, different levels of formality, cultural specificity. The most effective strategies for translating medical vocabulary and jargon in cinema discourse are described, including: adaptation, equivalent replacement, transliteration, omission, generalization, rearrangement, concretization. It is found out that medical vocabulary in films and TV series performs not only an informative role, but also a stylistic, expressive and socio differentiating function. The translation of such vocabulary requires taking into account the following factors: genre specificity, language register, limitations of audiovisual translation (especially when subtitling), as well as cultural differences between the languages involved in communication. The choice of translation strategy depends on the functional load of the unit, the frequency of its usage, comprehensibility for the viewer and the context of use. It is important for the translator to find a balance between the accuracy of the transmission of medical content and the comprehensibility for the target audience, while maintaining the stylistic and emotional adequacy to the original, therefore it is necessary to avoid literal translation, oversimplification or stylistic errors. A high level of professional training of the translator, good knowledge of medical terminology and the ability to properly understand and interpret the communicative intent of the original are the key to high-quality translation of medical vocabulary in film discourse.

Key words: medical terms, medical jargon, film discourse, translation strategies, adaptation, equivalent translation, transliteration, omission, generalization, transposition, concretization.

УДК 81`37:34(=161.2)(=112.2)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.46

Граділь А. А.,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Філологія»
Херсонського національного технічного університету

Подвойська О. В.,
кандидат філологічних наук, доцент
Херсонського національного технічного університету

ХИБНІ ДРУЗІ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК ПРОБЛЕМА МІЖМОВНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ В ЮРИДИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ І НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТИ)

Анотація. У статті розглянуто явище «хибних друзів перекладача» як одну з ключових проблем міжмовної еквівалентності, зокрема в юридичному перекладі. Ця трудність полягає у тому, що лексичні одиниці, які мають зовнішню схожість у двох мовах, насправді несуть різне значення, що часто призводить до хибної інтерпретації тексту та помилок у перекладі. У даній роботі детально розкрите поняття «хибних друзів перекладача», проаналізовано основні труднощі, які вони спричиняють у процесі перекладу, а також запропоновано способи їх подолання. Матеріалом для аналізу слугували терміни правової сфери, а також інформація з наукових та інформаційних джерел, що дозволило комплексно підійти до розкриття теми. Об'єктом дослідження є лексика правової сфери, а предметом – визначення випадків «хибних друзів перекладача» у німецько-українському перекладі. У зв'язку з постійним розвитком мов, зростанням кількості інтернаціоналізмів та глобалізацією, збільшується й кількість потенційних «пасток» для перекладачів, що робить зазначену тему дійсно актуальною. Дослідження у цій галузі сприяють підвищенню обізнаності фахівців, що, у свою чергу, покращує якість перекладу. Від точності передавання змісту залежить ефективність комунікації і уникнення непорозумінь між представниками різних культур і правових систем. Особливо важливо уникати навіть незначних неточностей у перекладі юридичних текстів, адже помилки можуть призвести до юридичних колізій, порушення зобов'язань, втрати прав або виникнення судових спорів. У статті також описано основні види псевдоінтернаціоналізмів, їх характерні риси, а також наведено практичні рекомендації подолання зазначеної перекладацької труднощі. Завдяки порівняльному аналізу глибше розкрито зміст теоретичного матеріалу та виявлено його тонкощі, що дозволило продемонструвати паралелі між німецькою та українською лексикою. Семантичний аналіз допоміг з'ясувати причини розбіжностей у значеннях спізвучних слів у різних мовах.

Ключові слова: хибні друзі перекладача, інтернаціоналізми, псевдоінтернаціоналізми, еквівалентність, мовні паралелі, юридичний переклад.

Постановка проблеми. «Хибні друзі перекладача» – невід'ємна частина перекладацької діяльності, адже вони виникають у різних мовах через спільне походження, запозичення або історичні контакти. Проте з часом їх значення, незважаючи на схоже звучання, розвивалося по-різному в кожній мові, що призвело до семантичних розбіжностей. Наразі комунікація між різними країнами та культурами стала звичайним явищем, а з огляду на стрімке зростання кількості міжнародних угод, спільних заходів і зустрічей із представниками різних держав, потреба у точному і професійному перекладі стає надзвичайно актуальною, адже від якості мовного посередництва залежить ефективність співпраці та уникнення непорозумінь. Такі тенденції сприяють поширенню інтернаціоналізмів у різних мовах, що водночас підвищує ризик появи «хибних друзів перекладача» і, у свою чергу, вимагає від фахівців особливої уваги та глибоких знань мовної специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема «хибних друзів перекладача» є актуальним об'єктом дослідження в сучасному перекладознавстві. Наразі існує велика кількість наукових праць, які розкривають поняття «хибних друзів перекладача», причини їх виникнення, особливості вживання у різних сферах, класифікації та стратегії подолання перекладацьких труднощів, що з ними пов'язані.

Зокрема це праця П. Х. Чамізо Домінґес та Б. Нерліх, у якій запропоновано типологію «хибних друзів перекладача» та досліджено їхню етимологічну, культурну й лінгвістичну природу. Вагомий внесок у вивчення «хибних друзів» у юридичному дискурсі зробила У. Даум, зокрема у питаннях точності та адекватності перекладу фахової правничої термінології. В українському перекладознавстві значну увагу цьому питанню приділяв Т. Р. Кияк. Він звертав увагу на міжкультурну природу явища «хибних друзів перекладача» та окреслював його вплив на міжмовну комунікацію.

У контексті німецько-українського перекладу важливими є напрацювання О. А. Шаблій, яка аналізує семантичну різницю термінів, що мають схожу зовнішню форму. Авторка також наводить приклади юридичних понять, що демонструють труднощі перекладу саме в українсько-німецькому правовому контексті.

Серед новітніх україномовних джерел варто згадати статтю О. І. Панченка, яка висвітлює історичний розвиток проблеми і практичні приклади з перекладацької діяльності. У співавторстві І. В. Тонконог та Ю. О. Ювковецької розглянуто труднощі перекладу інтернаціоналізмів у юридичному дискурсі.

Доповненням до академічних досліджень є інформаційні матеріали від практиків-перекладачів. Наприклад, статті пере-

кладацьких агенцій Skrivanek GmbH та AbroadLink Übersetzung надають практичні рекомендації для уникнення помилок в реальній перекладацькій діяльності.

Попри велику кількість загальних і типологічних досліджень, що стосуються «хибних друзів перекладача» у різних мовних парах, у контексті українсько-німецького й німецько-українського перекладу, зокрема у сфері юридичного дискурсу, такі праці трапляються рідше.

Мета статті – дослідити явище «хибних друзів перекладача» у німецько-українському юридичному перекладі, виявити основні труднощі, які вони спричиняють, та запропонувати методи їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад юридичних документів завжди був важливою сферою перекладацької діяльності, адже саме правові тексти регламентують права, обов'язки та правовий статус особи в суспільстві. Останні події, зокрема повномасштабна війна в Україні, лише посилили потребу в якісному та точному перекладі документів через масові міграційні процеси.

Унаслідок прибуття значної кількості громадян України до Німеччини з'явилася необхідність швидкого та ефективного оформлення великої кількості юридичних документів, зокрема заяв на тимчасовий захист, посвідок на проживання, документів, що посвідчують особу, свідоцтв, договорів тощо. Під час перекладу таких текстів особливу складність можуть становити міжнародні терміни та запозичення, адже їх значення може помилково тлумачитися перекладачем на основі зовнішньої схожості з лексемами рідної мови. У таких випадках йдеться про явище «хибних друзів перекладача» – слів, які мають подібне звучання чи написання, але відрізняються за значенням в українській та німецькій мовах. Це ускладнює процес перекладу та вимагає особливої уваги для забезпечення точності та юридичної коректності текстів.

Щоб краще зрозуміти природу цих мовних явищ, варто звернутися до визначення Т. Р. Кияк: «під мовними паралелями розуміють присутність спільних елементів (зокрема, лексичних) у двох не обов'язково споріднених мовах. Такі мовні паралелі можуть бути випадковими та закономірними. Випадкові лексичні паралелі можуть бути викликані випадковим співзвуччям слів з двох не обов'язково споріднених мов типу … лат. *habere* та нім. *haben* (хоча слова з обох мов збігаються у значенні, етимологія в них різна) … Закономірні лексичні паралелі спричинені свідомим запозиченням лексичних елементів однією мовою з іншої» [1, с. 17].

Прикладом закономірних лексичних паралелей є слово «*професія*», що походить від латинського «*professio*», що означало «*вияв / офіційне оголошення / заява / офіційно зазначене заняття / професія*» [2]. Німецьке слово «*Profession*» має таке саме етимологічне походження: воно запозичене з французької «*profession*», що, у свою чергу, бере початок від латинського «*professio*» [3]. Таким чином, у обох мовах спостерігаємо спільне джерело походження. Водночас варто зазначити, що в сучасній німецькій мові слово «*Profession*» вживається обмежено, тоді як основним відповідником до українського слова «*професія*» є «*Beruf*». Іншим прикладом закономірної лексичної паралелі є слово «*кандидат*», яке, як і німецьке «*Kandidat*», походить від латинського «*candidatus*», що дослівно означає «*одягнутий у біле*». «Назва зумовлена тим, що в Римі претендент на посаду повинен був з'являтися одягнутим у білу тогу» [2]. Проте, хоча обидва слова мають спільне історичне походження і основне значення, у мовах-реципієнтах їх семантика розвинулася дещо по-різному: в українській мові «*кандидат*» також набув вузького значення наукового ступеня, тоді як у німецькій мові це слово не вживається у такому контексті.

В українській та німецькій правничій лексиці випадкові лексичні паралелі зустрічаються досить рідко. Натомість подібність термінів здебільшого є закономірною, оскільки більшість із них походить зі спільних джерел, насамперед латинської мови. Такі терміни зазвичай зберігають етимологічну основу під час входження до різних мов, що зумовлює їхню формальну схожість. Проте різниця у значеннях іноді виникає навіть при спільному походженні, що, у свою чергу, може призвести до семантичних помилок, особливо якщо йдеться про вузькоспеціалізований термін, зокрема при перекладі правових текстів. Крім того, усвідомлення існування мовних паралелей звертає увагу перекладача на необхідність перевіряти значення терміна, не спираючись лише на етимологічну спорідненість або фактичну подібність слова, адже остаточне значення формується під впливом багатьох чинників, що змінюють його зміст або відтінок залежно від контексту.

За твердженням Брауна, більшість європейських мов мають спільні лексичні елементи – так званий пан-європейський елемент, сформований унаслідок міжнародних політичних, культурних та економічних контактів, які зумовили виникнення мовних анклавів із наднаціональними рисами. Він також виділяє кілька чинників спільного лексичного фонду європейських мов: спорідненість індоєвропейських мов, запозичення (у тому числі з неєвропейських мов), мовні угоди наднаціональних установ, стандартизація у науці й техніці та обмін інформацією через міжнародні агенції [1, с. 17].

Попри наявність спільного лексичного фонду, про який говорив Браун, Кияк звертав увагу на складність функціонування інтернаціоналізмів у реальному мовленні: «Ідеальні інтернаціональні форми мають абсолютно тотожні значення в різних мовах. Такі форми можуть бути зрозумілі безпосередньо особам, що не володіють іноземними мовами. Проте на практиці такі ідеальні форми інтернаціоналізмів зустрічаються вкрай рідко» [1, с. 17].

З аналізу документів можна зазначити, що навіть, здавалося б, абсолютно ідентичні слова можуть мати певні відмінності у значеннях або бути застарілими, і хоча фактично існують у певній мові, майже не використовуються на практиці. Наприклад, українське слово «*контракт*» схоже за звучанням з німецьким словом «*Kontrakt*», однак останнє вживається значно рідше й здебільшого в специфічних або застарілих контекстах. У сучасному правничому дискурсі переважає використання терміна «*Vertrag*», який і передає основне значення поняття «*контракт*».

Водночас дійсно зустрічаються інтернаціоналізми близькі до ідеальних, як «*параграф*» та «*Paragraph*», які походять від латинського «*paragraphus*» [2, 3]. Хоча основне значення в обох випадках – «*розділ*», їх функціональне застосування різниться. В українській мові термін «*параграф*» здебільшого вживається у навчальній, науковій або публіцистичній літературі як «частина тексту всередині розділу книги, статті» [2]. Натомість у німецькій мові «*Paragraph*» – «розділ у тексті законів або певних документів, договорів» [3].

Поява так званих «хибних друзів перекладача» зумовлена різними чинниками, які ускладнюють міжмовну комунікацію.

Це може призводити до непорозумінь і помилок у перекладі, що вимагає від перекладачів підвищеної уваги та професійної компетентності для правильного розпізнавання та інтерпретації таких лексичних одиниць. Як зазначаєтья у статті Тонконог та Ювковецької «Через той факт, що в нашу мову прийшло дуже багато інтернаціоналізмів, деякі з яких зараз мають інше значення, ніж в мові походження, з'явився такий термін як «фальшиві друзі перекладача» [4, с. 112].

Різниця в семантиці таких слів пояснюється культурними особливостями, різноманітністю мовних правил і традицій, а також контекстами, в яких вони почали вживатися. Наприклад, німецьке слово *«aktuell»* викликає асоціацію з українським *«актуальний»*. Проте варто пам'ятати, що *«aktuell»* означає «*поточний*», а «*актуальний*» – «*важливий для даного часу / значущий»*. Тож «*aktuelle Gesetzeslage*» означає поточний стан законодавства, і переклад *«актуальний закон»* викривлює зміст оригіналу, адже в такому разі йтиметься про закон, що відповідає проблемам сучасності. Обидва слова походять від латинського «*actualis»*, що означало «*дійсний / чинний*», але через різні етапи семантичного розвитку слова в кожній мові після запозичення його значення можуть відрізнятися. Тож в німецькій мові наголошується на часовій актуальності, тоді як в українській – на суспільній значущості.

Е. Ф. Скороходько розділив «хибних друзів перекладача» на кілька груп залежно від їх походження. Перша охоплює терміни, які змінили значення під час запозичення у різних мовах, друга – що змінили значення вже у мові-реципієнті через природний розвиток лексики, втрачаючи точну відповідність з оригіналом та третю – які змінили значення у мові-продуценті, а у мові-реципієнті зберегли старе значення, що призводить до невідповідності [1, с. 18-19].

Серед прикладів слів, які змінили своє значення одразу при потраплянні до іншої мови, можна навести «*атестат*» – «*Attest*». Лексема «*атестат»* має латинське походження («*attestāri»* – «свідчити», «*attestātum»* – «засвідчене») і надійшла до української мови через німецьку. У сучасній українській мові «*атестат*» означає документ про здобуту шкільну освіту. Водночас у німецькій мові «*Attest*» уживається переважно у значенні медичної довідки або висновку [2, 3].

Натомість деякі слова змінили значення вже в мові-реципієнті. Наприклад, «*курс*» – «*Kurs*». Слово «*Kurs»* походить від латинського «*cursus*» («*біг / швидка їзда / напрям*»). У німецькій мові воно означає навчальний модуль або дисципліну, що триває обмежений проміжок часу. В українську мову термін «*курс*» запозичено через німецьке або французьке посередництво і означає «*рік, ступінь навчання у вищому навчальному закладі*» (наприклад, «*перший курс університету*»). Ще одним прикладом є терміни «*спеціальність*» та «*Spezialität*». Обидва слова походять від латинського «*specialitas*», що означало «*особливість*». Проте у німецькій мові слово «*Spezialität*» має ширше значення: воно може означати як професійну майстерність, так і кулінарну страву, характерну для певного регіону. В українській мові значення слова «*спеціальність*» звузилося до поняття «*професійна / академічна галузь знань*». Тобто, термін пристосувався до потреб української системи освіти і культури, втративши частину початкової багатозначності [2, 3].

Серед слів, значення яких змінилося в мові-продуценті, а в мові-реципієнті залишилося старим, належать «*процес*» та «*Prozess*», які походять від латинського «*processus*» («*поступ / рух уперед»)*. У німецькій мові «*Prozess*» переважно означає «*судовий процес*», тоді як в українській мові слово «*процес*» має більш широке значення, а саме «*послідовності дій / перебіг явищ*». У німецькій мові у такому контексті зазвичай використовується відповідник «*Ablauf*». Таким чином, українська мова зберегла історичне значення, тоді як у німецькій воно звузилося. Ще одним прикладом є слова «*презумпція*» та «*Präsumption*», що взяли початок від латинського «*praesumptio*» – «*припущення*». У німецькій мові це слово вважається архаїчним і рідко використовується, тоді як в українській мові «презумпція» є активним правовим терміном. Це свідчить про збереження історичного значення в мові-реципієнті [2, 3].

Вищезазначені приклади демонструють складність і багатогранність процесів запозичення та адаптації лексики, наголошуючи на тому, що значення слова може варіюватися, незважаючи на зовнішню схожість форм.

Зв'язки між значеннями слів у різних мовах можуть ґрунтуватися на різних лінгвістичних процесах: метафорі (перенос значення за подібністю), метонімії (перенос за суміжністю), евфемізації (пом'якшення або заміна небажаного значення), а також на процесах спеціалізації (звуження значення) або генералізації (розширення значення) [5, с. 1833]. Наведений нижче перелік охоплює лише деякі приклади таких процесів.

Прикладом метафори є слово *«термін»*, що, як і німецьке «*Termin*», походить від латинського «*terminus»* («*межа / кінець*»). В обох мовах ці слова набули значення часової категорії, проте їх вживання різниться. В українській мові *«термін»* означає часовий відрізок, а також є частиною певних усталених виразів, наприклад, *«термін давності»*. У цьому значенні відповідником у німецькій буде *«Verjährungsfrist»*, тоді як *«Termin»* позначає конкретну дату або час події, зустрічі чи заходу, зокрема й у правовому контексті, наприклад «*Gerichtstermin*», «*Verhandlungstermin*» [2, 3].

Прикладом спеціалізації, у свою чергу, є слово *«заява»,* яке має ширше значення, ніж німецьке *«Antrag»*, тож залежно від ситуації можливе використання таких відповідників як *«Meldung»* (офіційне повідомлення/заява), *«Anzeige»* (заява про правопорушення, скарга), *«Stellungnahme»* (офіційний коментар/заява).

У своїй статті О. Панченко зазначає: «З урахуванням різного характеру та природи оманливості вдалося виокремити три групи «хибних друзів перекладача». Перша група (найчисленніша) – це оманливі слова, які викликають прямі оманливі асоціації у свідомості людини. До них здебільшого належать так звані інтернаціоналізми, або псевдоінтернаціоналізми … До другої групи (також досить численна) зараховуємо оманливі слова, які здебільшого мають у мові «псевдоблизнюків», тобто слово з подібним написанням, звучанням і / або значенням. Йдеться про пароніми. За аналогією з «хибними друзями перекладача» пароніми іноді називають ще «хибними братами … Третя група об'єднує оманливі слова, які викликають частково неправдиві асоціації. Ці слова зовні схожі на слова з першої групи, оскільки вони теж викликають пряму асоціацію з відповідним українським словом, однак, на відміну від одиниць першої групи, спровокована асоціація виявляється в деяких значеннях полісемантичного слова помилковою» [6, с. 104-105].

Серед прикладів, які відносяться до першої групи: *«Konkurs» – «банкрутство»*, українською звучить як *«кон-*

курс», тобто певне змагання. *«Revision»* звучить як український варіант *«ревізія»*, що дійсно є коректним у фінансовому аспекті, але, якщо йдеться про правничу сферу, то *«Revision»* – перевірка законності та обґрунтованості судового рішення, тобто відповідає українському терміну «*касація*». До другої групи відносяться такі слова як «*Zivil*» – «*zivilisiert»,* тобто *«цивільний» – «вихований / культурний»*; «*Personal» – «persönlich»,* відповідно *«персонал» – «особистий»*; «*Akt» – «Akte»,* де у першому випадку йдеться про «*дію / вчинок»* або ж «*правовий акт*» (*«Rechtsakt*»), а у другому – *«справу / досьє».* Прикладом третьої групи може слугувати слово *«eventuell» – «евентуальний»*, хоча слово «*евентуальний*» існує в українській мові і може зустрічатись як коректний відповідник, але більш розповсюдженим варіантом перекладу є *«можливо / ймовірно».*

До додаткових прикладів «хибних друзів перекладача», належать, зокрема, такі терміни, як *«Masterabschluss»*, який може викликати асоціацію зі словом «*мастер*», хоча фактично означає ступінь «*магістра*», або *«Lektion»*, що означає не «*лекцію*», а «*розділ підручника*», тоді як справжній відповідник «*лекції*» – «*Vorlesung»*. Також варто звернути увагу на термін *«Fakultät»,* що може означати не лише факультет, а й коло повноважень або орган в університетській структурі; «*Spezialist*», що позначає вузькопрофільного фахівця, а не освітній рівень; «*Doktor*» може мати як наукове, так і професійне значення залежно від контексту; *«Direktor»* у німецькій частіше означає директора школи, тоді як у контексті компаній варто вживати *«Geschäftsführer»* або *«Betriebsleiter»*. Термін *«Nationalität»* може стосуватися етнічної приналежності, а не громадянства, де правильним відповідником є *«Staatsangehörigkeit»*. Слово *«Kompetenz»* перекладається не лише як «*компетенція*» у значенні сфери знань чи навичок, а і як «*повноваження*», проте в юридичному контексті для позначення повноважень доцільніше вживати «*Zuständigkeit*». Крім того, *«Pension»* може означати як «*пансіонат*», так і «*пенсію державного службовця*», тоді як звичайну пенсію передають через *«Rente»*.

Дослідження «хибних друзів перекладача» має важливі наслідки для перекладу та міжмовної комунікації, де усвідомлення «хибних друзів» є важливим разом зі знанням певних прагматичних стратегій, які допомагають уникнути непорозумінь або неправильного перекладу [5, с. 1833]. Отже, висновуємо, що необхідно не лише вміти ідентифікувати такі слова, але й мати достатню кількість знань та навичок для врахування мовного, культурного та ситуаційного контекстів.

Аналіз теоретичного матеріалу дозволяє узагальнити, що виявлення «хибних друзів перекладача» уможливлюється застосуванням низки лінгвістичних методів. Передусім це лексичний аналіз, що передбачає порівняння слів, які схожі у двох мовах, і визначення їх значення. Корпусна лінгвістика допомагає не лише визначити подібні лексеми, а й дослідити частотність та сферу їх вживання. Контекстуальний аналіз, який полягає у вивченні типових фраз, колокацій, дозволяє точно зрозуміти, чи є слово «хибним другом» у певному контексті. Також порівняння різних перекладів одного і того ж тексту або схожих за тематикою та стилем текстів дає змогу виявити помилки, зумовлені неправильною інтерпретацією «хибних друзів перекладача».

Більш того, існують певні рекомендації, які можуть допомогти перекладачам уникнути помилок при перекладі «хибних друзів». Перш за все необхідно враховувати мовний регістр, тобто важливо проаналізувати тон, стиль і формальність тексту для правильної передачі змісту іншою мовою. Також важливо розуміти, що ідіоматичні вирази часто не перекладаються дослівно, а мають конкретний відповідник в мові перекладу. До того ж одне й те саме слово може мати різне значення в різних культурах, тому варто бути обізнаним у культурних особливостях як вихідної, так і цільової мови. Також доцільно ґрунтовно аналізувати контекст, користуватись надійними двомовними словниками та за можливості при виникненні труднощів консультуватись з носіями мови, адже вони мають природне мовне чуття і це допомагає вловити нюанси, котрі не завжди відомі перекладачу [7].

Висновки. Отже, аналіз досліджених документів підтверджує, що явище «хибних друзів перекладача» є доволі поширеним і становить потенційну загрозу для точності перекладу офіційних документів. Саме зовнішня подібність лексем у мові оригіналу та мові перекладу створює ілюзію семантичної відповідності, що призводить до труднощів у передачі термінологічної інформації та може спричинити зміщення змісту.

Хоча більшість юридичних термінів в українській та німецькій мовах мають спільне латинське походження, це не гарантує тотожності значень: інтернаціоналізми можуть відрізнятися за семантикою у різних мовах, сферою вживання та частотою використання. Такі розбіжності зумовлені культурними, мовними та правовими особливостями кожної країни та істотно впливають на тлумачення й переклад юридичних термінів.

У багатьох випадках зміни значень відбувалися вже на етапі запозичення, коли слово потрапляло в іншу мову і одночасно адаптувалося під специфіку національної правової системи та суспільних реалій. Внаслідок цього навіть слова з однаковим коренем можуть мати суттєво різні значення і функції, що є однією з основних причин перекладацьких помилок.

Література:

1. Кияк Т. Р. «Фальшиві друзі перекладача» як проблема міжкультурної комунікації. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка.* 2010. № 89 (1). С. 17-20.
2. Goroh.pp.ua. Український онлайн-словник. URL: https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/.
3. DWDS – Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache. URL: https://www.dwds.de/.
4. Тонконог І. В., Ювковецька Ю. О. Мовні відмінності та особливості перекладу інтернаціоналізмів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2020. Т. 31 (70), № 1, ч. 3. С. 110-114.
5. Chamizo Domínguez P. J., Nerlich B. False friends: Their origin and semantics in some selected languages. *Journal of Pragmatics.* 2002. № 34. С. 1833-1849.
6. Панченко О. І. Хибні друзі перекладача в історії мови та сучасному стані. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. 2022. № 17. С. 102-106.
7. AbroadLink Übersetzung. Was sind falsche Freunde in der Übersetzung? URL: https://aluebersetzung.com/blog/was-sind-falsche-freunde-in-der-uebersetzung.

Hradil A., Podvoiska O. False friends as a challenge to cross-linguistic equivalence in legal translation (Ukrainian-German and German-Ukrainian contexts)

Summary. The article examines the «false friends of the translator» phenomenon as one of the key challenges of interlingual equivalence, particularly in the context of legal

translation. This issue arises when lexical items that appear similar in two languages have different meanings, which often leads to misinterpretation of the text and translation errors. The paper provides a detailed explanation of the concept of «false friends», analyzes the main difficulties they cause in the translation process, and suggests strategies for overcoming them. Legal terms, as well as information from scientific and informational sources, served as the material for the analysis, enabling a comprehensive approach to the topic. The object of the study is the vocabulary of the legal sector, while the subject is the identification of «false friends» in the German-Ukrainian translation. The potential pitfalls for translators are also increasing, due to the constant evolution of languages, the growing number of internationalisms, and the effects of globalization, making this issue highly relevant. Research in this area helps to raise awareness among professionals, which in turn improves the quality of translation. It is also important to note that the growing number of intercultural contacts and international cooperation creates an even higher demand for qualified translators, which once again confirms the importance of their professional activities. Accurate meaning transfer is crucial for effective communication and for avoiding misunderstandings between representatives of different cultures and legal systems. It is especially essential to avoid even minor inaccuracies in the translation of legal texts, as mistakes can lead to legal conflicts, breach of obligations, loss of rights, or litigation. The article also outlines the main types of pseudo-internationalisms, and their distinguishing features, and provides practical recommendations for overcoming this translation difficulty. Comparative analysis deepens the understanding of the theoretical framework and shows its subtleties, enabling the identification of parallels between German and Ukrainian vocabulary. In its turn, semantic analysis has helped to uncover the reasons for the differences in the meanings of similar-sounding words across languages.

Key words: false friends of the translator, internationalisms, pseudo-internationalisms, equivalence, linguistic parallels, legal translation.

UDC 811.111'276.6:623.41/.43]:81'37'373.6'25
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.47

Zapolskykh S. P.,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation (English)
Zaporizhzhia National University

Pohonets V. V.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation (English)
Zaporizhzhia National University

Andryeyeva I. O.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation (English)
Zaporizhzhia National University

ARTILLERY TERMINOLOGY: ETYMOLOGY, SEMANTICS, TRANSLATION CHALLENGES

Summary. This study establishes a corpus of 172 high-frequency artillery terms, which are systematically analyzed in terms of their etymological origins, semantic features, and translation challenges, offering a structured insight into the linguistic and translational complexities of artillery terminology. It highlights the complex linguistic nature of artillery terminology and the significant difficulties it presents in English-Ukrainian translation. The etymological analysis reveals a diverse heritage: approximately 50% of terms originate from Romance or Classical languages, 16% from Germanic roots, 3% from Arabic, and 31% are modern English coinages reflecting technological evolution. From a semantic perspective, the terminology is highly specialized and organized into thematic categories. However, it often poses challenges due to polysemy, homonymy, and the use of figurative language. These features complicate the translation process, particularly in cases of interlingual asymmetry, where direct Ukrainian equivalents are rare or absent. As a result, translators frequently rely on descriptive translations, calques, or contextual adaptations. Polysemous and homonymous terms demand precise contextual interpretation to prevent miscommunication. Cultural-historical and doctrinal differences between military systems contribute to conceptual gaps, emphasizing the need for deep subject-matter expertise beyond linguistic knowledge. The widespread use of abbreviations and the necessity for exact, formal register in military texts add another layer of complexity. Translators must apply a range of strategies – including transcription, calque, descriptive translation, and lexical substitution – to ensure both accuracy and functional appropriateness. By providing a detailed analysis of the linguistic and translational dimensions of artillery terminology, this study contributes practical insights for military translators, lexicographers, and educators, promoting clearer international military communication and reducing terminological ambiguity.

Key words: artillery terminology, etymology, semantics, translation strategies, interlingual asymmetry.

Introduction. In the rapidly evolving landscape of modern warfare and international cooperation, the precision of military terminology is of paramount importance. Artillery, as a key component of contemporary armed conflicts, necessitates an exceptionally accurate and nuanced understanding of its specialized lexicon. This study highlights the critical need for military personnel, translators, historians, and linguists to develop a profound grasp of artillery terminology to ensure effective communication, operational clarity, and reliable historical interpretation.

While general military terminology has been the focus of numerous linguistic investigations, comprehensive studies dedicated specifically to artillery terminology – its etymological origins, semantic intricacies, and the challenges of cross-linguistic translation – remain relatively scarce. Existing research often addresses aspects of military language in broader terms but seldom explores the unique complexities of artillery vocabulary with the depth necessary for practical application in translation and inter-military communication. This article seeks to address these gaps by providing a focused and in-depth linguistic analysis.

The analysis of recent research and publications. The study of military terminology – and artillery terminology in particular – has garnered increasing scholarly attention due to its interdisciplinary nature and practical significance in translation studies, linguistics, and defense communication. Nonetheless, research in this domain remains relatively fragmented, often integrated into broader investigations of specialized or technical translation rather than treated as an independent field of inquiry.

Several scholars have contributed to the theoretical foundations of terminology studies in specialized domains. M. Cabré [1], C. Way [2] provide a comprehensive theoretical model, emphasizing the cognitive, linguistic, and communicative dimensions of terminology. Their approaches have been instrumental in understanding how specialized terms, including those within the military sphere, develop and function across various contexts.

Within translation studies, M. Baker [3] offers valuable insights into equivalence, context, and pragmatics – concepts directly applicable to the translation of artillery terms, especially in multilingual and intercultural military settings. Similarly, P. Newmark [4] differentiates between semantic and communicative translation strategies,

providing practical methodologies for translating highly specialized terms when direct linguistic equivalents may be unavailable.

From a military perspective, standardized glossaries such as the NATO Glossary of Terms and Definitions (AAP-06) [5] and national military manuals (e.g., FM 3-09 Field Artillery Operations and Fire Support) [6] serve as critical reference tools. These documents ensure terminological consistency and operational clarity and form the foundation for translation practices involving artillery-related content.

However, a notable gap persists in the etymological and semantic study of artillery-specific terminology. Most existing research treats military terms as components of a general technical lexicon, without exploring their historical development or cross-linguistic variations in detail. This highlights a research gap that the present study seeks to fill through an integrated approach combining corpus-based linguistic analysis and practical translation experience.

Furthermore, although recent advances in computational linguistics and terminology databases have enabled more sophisticated tracking of term usage and evolution, artillery-specific terminology remains underrepresented in these tools. This study addresses that gap by establishing a corpus of 172 high-frequency artillery terms [7], analyzed systematically in terms of their etymological origins, semantic features, and translation challenges.

The primary aim of this study is to investigate the linguistic and translational features of contemporary artillery terminology through an analysis of its etymology, semantic structure, and translation challenges. Specifically, the study seeks to identify patterns in the formation and evolution of artillery terms, examine their functional roles in military discourse, and assess the difficulties encountered in translating this terminology – particularly from English into Ukrainian.

To achieve this aim, the following **research objectives** have been defined:

– to analyze the etymological origins of selected artillery terms, identifying sources of borrowing (e.g., Latin, French, German), neologisms, and semantic shifts over time;

– to examine the semantic characteristics of artillery terms, focusing on monosemy, polysemy, synonymy, and terminological ambiguity within the military context;

– to identify the main challenges involved in translating artillery terminology, including lexical gaps, context-dependent meanings, and culturally bound concepts.

The empirical basis of this study is a curated corpus of 172 high-frequency artillery terms [7], selected from authoritative military reference sources and firing tables. These materials are widely accepted within professional military discourse and official documentation, ensuring the relevance and authenticity of the data set.

The selected terminology represents a cross-section of contemporary artillery vocabulary, encompassing nomenclature related to weapon systems, ammunition types, fire control components, targeting procedures, and ballistic computations. The inclusion criteria were based on frequency of use, functional importance in operational communication, and recurrence in standardized military manuals.

This corpus serves as the foundation for a multifaceted analysis focused on the etymological roots, semantic development, and translational features of artillery terms when rendered from English into Ukrainian. Special attention is given to issues of equivalence, contextual precision, and terminological consistency. The combined use of reference literature and real-world operational documentation ensures that the terminology under analysis is both theoretically grounded and practically applicable.

Results and discussions. The etymology of artillery terminology provides critical insights into the historical evolution, technological progress, and intercultural interactions that have shaped the lexicon of modern warfare. Many terms used in the artillery domain originate from Latin, French, German, and other European languages, reflecting the multinational foundations of artillery as both a scientific and military discipline. A linguistic exploration of these roots not only uncovers the original meanings of the terms but also highlights metaphorical extensions and semantic shifts prompted by the advancement of artillery technologies.

The term *artillery* itself derives from the Old French *artillerie*, which likely originates from *attiler* (“to equip”), a word related to the Latin *aptare* – “to fit” or “to prepare” [7]. Similarly, *battery*, now referring to a group of guns or missile launchers, comes from the Old French *batterie*, rooted in *battre* – “to beat” or “to strike,” underscoring the offensive nature of such weaponry [8].

Personnel designations, such as *gunner* and *loader*, emerged alongside the rise of gunpowder-based weaponry. *Gunner* stems from Middle English *gunne* (a firearm), which may trace its origins to the Norse female name *Gunnhildr*, pointing to the personification of early cannons [9]. These terms reflect not only functional roles but also symbolic and mythological associations prevalent in medieval military culture.

Various artillery systems carry etymological traces of their design or regional origin. The word *cannon* comes from the Italian *cannone* (“large tube”), itself from Latin *canna* – “reed” or “tube.” The *howitzer*, characterized by its high-arc trajectory, is borrowed from the German *Haubitze*, which in turn derives from Czech *houfnice*, originally denoting a crowd or heap – a reference to area bombardment [8].

The *mortar*, named for its bowl-like shape, shares a root with the Latin *mortarium*, a grinding bowl. In contrast, the modern term *railgun* – referring to an electromagnetic projectile launcher – is a compound of the English words *rail* and *gun*, illustrating how contemporary technological advances generate new terminology through neologism. The discipline of *ballistics*, rooted in the Greek *ballein* (“to throw”) and Latin *ballista* (a siege engine), underpins much of artillery science. Associated terms like *trajectory* and *muzzle* also stem from classical sources: *trajectory* from Latin *traicere* (“to throw across”), and *muzzle* from Old French *musel*, a diminutive of *mus* (“mouth”). Other terms – *deflection, dispersion, and retardation* – derive from Latin *deflectere, dispergere, and retardare*, respectively, and emphasize concepts of directional change and resistance, essential to artillery calculations [8].

The term *shell*, originally describing a protective outer casing (*scell* in Old English), evolved to denote explosive munitions. The word *shrapnel*, now generalized to mean fragments of an explosive device, originally referred specifically to a shell invented by British officer Henry Shrapnel in the early 19th century. Precision in artillery operations also relies on terms such as *calibration, correction, and elevation*, all tracing their origins to Latin – *calibratio, correctio, and elevatio*, respectively. The *quadrant*, a vital instrument for angular measurement, comes from *quadrans*, meaning a quarter of a circle. Of particular note is the term *azimuth*, with perhaps the most diverse etymological origin: it is borrowed from the Arabic *as-sumūt* (plural of samt, meaning “path”), entering European

languages via medieval astronomy and navigation [8]. This reflects the extensive cross-cultural scientific exchange that has influenced the development of military terminology.

Quantitatively, the etymological analysis of artillery terminology reveals a complex linguistic heritage: approximately 50% of terms are rooted in Romance and Classical languages (Latin, Old French, Italian), 16% originate from Germanic sources, 3% from Arabic, while the remaining 31% are modern English neologisms, typically coined in response to technological and tactical developments. This linguistic diversity highlights the dynamic and evolving nature of military terminology.

Understanding these etymological foundations is essential, as they inform semantic nuances and present substantial challenges in translation – particularly when conveying concepts across languages with differing cultural, technical, and historical frameworks. Such insight is crucial for achieving terminological precision and consistency in high-stakes military communication and multilingual translation.

Building upon the etymological foundations, this section explores the semantic characteristics of artillery terminology, focusing on how meanings are structured, interrelated, and contextually nuanced within this specialized domain. The curated glossary of 172 artillery terms serves as the empirical foundation for this analysis, allowing for a systematic examination of polysemy, homonymy, synonymy, and the roles of metaphorical and metonymic transfers in meaning formation. The glossary offers a naturally emergent classification of terms, facilitating a structured semantic analysis. The terminology can be broadly grouped into the following categories (semantic fields): 1. Core Concepts and Classifications form the backbone of artillery discourse, encompassing functional classifications and organizational units (*Anti-aircraft artillery, Artillery regiment, Battery, Field artillery, Heavy artillery, Light artillery, Mobile artillery, Self-propelled artillery, Towed artillery*); 2. Types of Artillery Guns reflect the diversity of gun systems based on design, deployment, and combat purpose (*Anti-tank gun, Autocannon, Howitzer, Mortar, Naval gun, Recoilless rifle, Self-propelled gun*); 3. Ballistic Parameters and Firing Characteristics describe quantitative and qualitative aspects of projectile motion and firing precision (*Angle of elevation, Muzzle velocity, Trajectory, Effective range, Dispersion, Flight time*); 4. Ammunition and Shell Types encompasse both traditional and modern munitions, highlighting variation in lethality and targeting functions (*Armor-piercing shell, High-explosive shell, Guided artillery shell, Cluster munition, Rocket, Shrapnel*); 5. Elements of an Artillery Gun denote structural and mechanical components essential to artillery operation and accuracy (*Barrel, Breech, Gun carriage, Muzzle brake, Rifling, Sight*); 6. Firing Preparation and Execution Processes illustrate tactical approaches and procedural phases in artillery deployment (*Barrage fire, Direct fire, Indirect fire, Fire mission, Target acquisition, Suppressive fire*); 7. Artillery Tables and Calculations reflect the scientific and computational underpinnings of artillery accuracy and calibration (*Firing table, Ballistic computer, Correction factor, Wind correction, Probable error*); 8. Aiming and Fire Control describe systems and methods used to ensure targeting precision (*Adjusting fire, Azimuth, Forward observer, Gun laying, Laser rangefinder, Target designation*); 9. Engineering and Auxiliary Support refers to logistical and infrastructural elements that support artillery operations (*Ammunition dump, Artillery tractor, Gun emplacement, Camouflage net*).

This categorization not only enhances lexical clarity but also reveals semantic patterns that are central to the operational logic of artillery communication. Moreover, the presence of polysemous terms (e.g., *battery, shell, fire*), contextual synonymy (e.g., *gun laying vs. adjusting fire*), and technical homonyms (e.g., muzzle as part of a gun vs. muzzle in a broader context) presents specific challenges in both comprehension and translation. Additionally, metaphorical extensions (e.g., *barrage as a sustained attack*) and metonymic usage (e.g., *gun to denote a crew or unit*) illustrate the dynamic semantic processes within military discourse.

The semantic structure of artillery terminology is both functionally layered and linguistically intricate, shaped by technological evolution, tactical demands, and historical development. This complexity calls for a nuanced understanding to ensure both effective communication and accurate, context-sensitive translation across languages. Artillery vocabulary is highly specialized, with each term precisely defined by its operational role. Despite this precision, challenges such as polysemy (multiple related meanings) and homonymy (identical forms with different meanings) still arise. For instance, fire may refer to combustion or to shooting (e.g., *Direct fire, Fire for effect*), and only context clarifies the intended meaning. Likewise, *round* can mean a single shot or a type of ammunition, such as *Sabot round or Cargo round* [8].

While highly technical terms are generally unambiguous, more general military vocabulary can overlap. *Mine*, for example, might denote either a *landmine or a mortar shell* (*міномет vs. міна*). The glossary helps reduce such ambiguity through clear categorization. Strict synonyms are rare due to the need for precision, but near-synonyms exist. *Cannon* and *Gun*, for instance, may be used interchangeably in general usage, although *Cannon* often implies a larger, older weapon. The glossary distinguishes between *Cannon – гармата* and *Gun-howitzer – гарматo-гаубиця*, suggesting nuanced functional differences.

Oppositional pairs illustrate key contrasts in artillery operations: *Direct fire – стрільба прямим наведенням vs. Indirect fire – стрільба із закритої позиції, Angle of elevation – кут підвищення vs. Depression angle – кут зниження, and Light artillery – легка артилерія vs. Heavy artillery – важка артилерія*.

Figurative language, though less common than in general speech, contributes to intuitive understanding. Metaphors include *Barrel (ствол)* likened to a container, *Muzzle (дуло)* compared to an animal's mouth, and *Sabot* (from French "wooden shoe") used for its shape. *Bracketing* suggests enclosing a target within a range. Metonymy also plays a role: *Battery (батарея)*, once meaning "beating," now signifies an artillery unit; *Shell (снаряд)*, originally a "husk," now refers to the projectile.

Variation within this specialized field stems from historical, doctrinal, and technological differences across military systems. Some English terms lack exact Ukrainian counterparts and must be translated descriptively. For example, *Multiple launch rocket system (MLRS) is rendered as реактивна система залпового вогню (РСЗВ)*. Differences arise from: technological change, introducing new concepts like railgun or digitized fire control; diverging doctrines, where different armies apply distinct classification systems; linguistic choices, with Ukrainian often preferring descriptive phrases over direct borrowings.

These factors contribute to translation challenges. Exact equivalence is often absent, and translators must navigate semantic mismatches. For instance, *Sensor-fuzed munition* becomes *боєприпас*

із сенсорним підривником, a descriptive rather than compound term. Similarly, *Shell* translates to *снаряд*, a broad term that may omit the original connotation of a casing. *Gun shield* as *бронещит гармати* reflects a more specific term in Ukrainian.

Contextual understanding is crucial. *Fire* can mean either *вогонь (barrage)* or "to shoot," and misinterpreting it could lead to operational errors. *Mine* must be distinguished between *міна (explosive device) and міномет (mortar)*. Accurate translation relies on deep subject knowledge and contextual cues.

Terminological gaps also result from contrasting classification systems – e.g., NATO vs. Soviet-influenced doctrines. Terms like *Howitzer or Mortar* may not map cleanly onto Ukrainian equivalents. Translating *Gun limber* as *передок гармати* requires awareness of historical artillery components. Acronyms present another difficulty. While *MLRS* is translated as *РСЗВ*, many abbreviations lack established Ukrainian forms and require expansion, often at the cost of brevity. Military language is highly formal, technical, and impersonal. Maintaining this tone is vital; terms like *Fire adjustment (коригування вогню) or Target acquisition (виявлення цілі)* demand precision and neutrality.

To address these challenges, translators apply various strategies: transcoding, for names without equivalents (e.g., *Shrapnel – шрапнель*); calques, such as *Muzzle brake – дулове гальмо*, or *Counter-battery fire – контрбатарейна боротьба*; descriptive translation, when no concise equivalent exists (e.g., *Sabot round – оперений підкаліберний снаряд*); generalization or concretization, adjusting specificity based on context. For example, *Shell* may require specification, while highly specific English terms may be generalized in Ukrainian.

Conclusions. This study into artillery terminology has illuminated its complex linguistic nature, revealing a rich etymological tapestry woven from Romance, Germanic, and other language influences, alongside a significant number of modern English formations reflecting technological evolution. Semantically, these terms are highly specialized and systematically categorized, yet they frequently pose challenges due to polysemy, homonymy, and the strategic use of figurative language. Crucially, these inherent linguistic characteristics directly contribute to substantial difficulties in translating artillery terminology from English into Ukrainian. The pervasive issue of interlingual asymmetry, where direct equivalents are either rare or incomplete, necessitates the use of descriptive translation, calquing, or other adaptive strategies. Polysemous terms and homonymous pairs demand rigorous contextual analysis to avoid critical misinterpretations. Moreover, the divergence in cultural-historical and military-technical doctrines between nations introduces conceptual gaps, requiring translators to possess not only linguistic competence but also profound domain-specific knowledge. The widespread use of abbreviations and the imperative for precise, formal military discourse further complicate the translation process. As a result, translators must employ a variety of techniques – including transcription, calque, descriptive translation, and lexical substitution – to ensure both terminological accuracy and stylistic consistency.

Future research could build upon these findings by conducting empirical studies on actual translation errors in military documents, developing a comprehensive and dynamic context-aware terminological database for artillery, and exploring the impact of AI-assisted translation tools on the accuracy and efficiency of military terminology translation. Comparative analyses with other specialized military domains would also provide valuable insights into broader trends in military linguistics and terminology management.

Bibliography:

1. Cabré, M. Teresa (1998): Terminology: Theory, methods and applications, Philadelphia PA, John Benjamins, 248 p. URL: https://doi.org/10.7202/004006ar (Accessed: March 14, 2025).
2. Way C. Handbook of Terminology: Volume 3. URL: https://benjamins.com/catalog/hot.3.leg5 (Accessed: March 12, 2025).
3. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation (3rd edition, 2018). URL: https://www.academia.edu/12307257/In_Other_Words_A_coursebook_on_translation (Accessed: March 2, 2025).
4. Newmark P. A Textbook of Translation (1988). Prentice Hall. URL: https://archive.org/details/ATextbookOfTranslationByPeterNewmark (Accessed: March 2, 2025).
5. NATO Glossary of Terms and Definitions (AAP-06) (2020). NATO Standardization Office. URL: https://nso.nato.int/nso/zPublic/ap/aap6 (Accessed: March 7, 2025).
6. Department of the Army. Field Artillery Operations and Fire Support (FM 3-09) (2019). Washington, DC. 160 p.
7. English-Ukrainian glossary of artillery terminology. URL: https://numl.org/1gnl (Accessed: May 12, 2025).
8. Harper D. Online Etymology Dictionary. URL: https://www.etymonline.com (Accessed: March 18, 2025).
9. Merriam-Webster. Dictionary of Military Terms (2005). Springfield, MA: Merriam-Webster Inc. URL: http://surl.li/sukmy (Accessed: March 20, 2025).

Запольських С., Погонець В., Андрєєва І. Термінологія артилерії: етимологія, семантика та труднощі перекладу

Анотація. Дослідження ґрунтується на корпусі з 172 найуживаніших артилерійських термінів, дібраних із фахових довідників та таблиць стрільби, і спрямоване на системний аналіз цієї лексики за етимологічними, семантичними та перекладознавчими ознаками. Етимологічний аналіз засвідчив різнопланове походження термінів: приблизно 50% мають романське або класичне коріння, 16% – германське, 3% – арабське, а 31% становлять – сучасні англійські неологізми, пов'язані з розвитком військових технологій. Семантично артилерійська термінологія є вузькоспеціалізованою та тематично впорядкованою, однак ускладнює переклад через полісемію, омонімію та використання образної мови. Ключові труднощі англо-українського перекладу зумовлені міжмовною асиметрією: в багатьох випадках відсутні прямі відповідники в українській мові, що потребує використання описових перекладів, кальок або трансформацій із глибоким урахуванням контексту. Полісемічні та омонімічні терміни вимагають ретельного аналізу для запобігання змістовим помилкам. Відмінності у військових традиціях та культурно-історичному досвіді посилюють ці виклики, вимагаючи від перекладача високого рівня предметної обізнаності. Окрему складність становить уживання скорочень та вимога до точності й стилістичної відповідності у військовому дискурсі. Ефективний переклад передбачає застосування таких стратегій, як транскрипція, калькування, описовий переклад і лексичні заміни. Отримані результати мають практичне значення для перекладачів військової сфери, лексикографів та викладачів перекладознавства, сприяючи поліпшенню точності й однозначності комунікації у міжнародному військовому середовищі.

Ключові слова: термінологія артилерії, етимологія, семантика, трансформації перекладу, міжмовна асиметрія.

УДК 81'253:81'373-021.321]:821.111-92=161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.48

Кушнірова Т. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Ніколаєнко Ю. О.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Бочкар М. В.,
викладач кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті досліджуються лексико – граматичні особливості перекладу англійськомовних публіцистичних текстів українською мовою та на конкретних прикладах доводиться важливість коректного їх використання у процесі міжкультурної комунікації. У роботі проаналізовано лексико-граматичні відповідники при перекладі англійськомовних публіцистичних текстів українською мовою, доступних у міжнародних засобах масової інформації. Для досягнення цієї мети було розглянути особливості публіцистичного стилю та способи передачі його іншою мовою, окреслено спільні та відмінні риси публіцистичного стилю в англійській та українській мовах. Визначено, що однією з ключових спільних рис для публіцистичного стилю обох мов є поєднання певних стандартів з мовною експресивністю. Таке поєднання вбачаємо під час застосування одиниць розмовного стилю у текстах, які не є притаманними для писемного мовлення. Варто враховувати когнітивний аспект та творчо підходити до перекладу заголовків текстів цього стилю та зважати на потенційних реципієнтів, оскільки від цього може залежати сенс початкового повідомлення. При передачі публіцистичних текстів іншою мовою слід урахувати граматичні особливості обох мов, зокрема наявність різних часів та станів, часте використання безособових форм, прямої та непрямої мови, складнопідрядних речень, що для української мови може бути не характерним. Для публіцистичного стилю загалом характерними є компресія інформації та передача певної частини повідомлень імпліцитно, що може призвести до скорочення повідомлення, оскільки деякі його фрагменти можуть бути не важливими. У роботі було визначено, що важливе місце у публіцистичних текстах як англійської, так і української мови відводиться різного роду кліше та мовним штампам. Переклад таких мовних одиниць може бути серйозною проблемою для недосвідченого перекладача. Під час дослідження також було визначено, що важливу роль у перекладі англомовних публіцистичних текстів відіграє знання відповідних мовних засобів, які застосовуються в рамках певного мовленнєвого функціонального стилю вихідної мови та мови перекладу.

Ключові слова: переклад, стиль, публіцистичний стиль, мовні одиниці, мовний штамп, кліше.

Постановка проблеми. У сприйнятті та оцінці сучасного життя в усіх сферах суспільних відносин важливу роль відіграють засоби масової інформації. Вивчення функціонально-стильових систем англомовних публіцистичних текстів набуває дедалі більшої актуальності в сучасних умовах інформаційного розвитку суспільства. Публікації в мережі Інтернет, тексти іноземних журналів та газет стають справжнім знаряддям впливу на громадську думку, у створенні певних ідеологічних установок, у пропаганді тих чи інших систем цінностей. Іноземна преса є засобом масової інформації, в якому складаються і формуються основні стилістичні прийоми і засоби, характерні для мови масової комунікації, які згодом впливають на розвиток мови в цілому.

Під час передачі публіцистичних текстів іншою мовою перекладач стикається з певними труднощами, особливо якщо мова йде про англійськомовні джерела, оскільки перекладачеві доводиться розв'язувати одночасно стилістичні та прагматичні проблеми. Це пояснюється тим, що в таких текстах стилістичні значення нашаровуються на предметні, а між семантичними та прагматичними компонентами змісту існує тісний, нерозривний зв'язок. Тому метою нашої статті є дослідження особливостей публіцистичного стилю та лексико-граматичних особливостей тексту, окреслення труднощів, які виникають при перекладі таких лексичних одиниць під час міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці здавна досліджують стилі мовлення, значна частина таких робіт присвячена й публіцистичному стилю (П. Дудик, М. Іваженко , О. Іванова, В. Михайленко тощо) [1, 2, 3]. Важливою частиною таких досліджень є функціонування кліше і штампів у публіцистичному стилі (Ю. Прохватило, В. Самойленко, Л. Шевченко, Н. Романюк) [4, 5]. Незважаючи на значну кіль-

кість досліджень, присвячених публіцистичному стилю, існує безліч лакун, які стосуються його перекладу, зокрема й лексико-граматичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Граматична структура англійських публіцистичних текстів, на думку дослідників, має такі особливості: наявність часів та станів, часте використання безособових форм, форми введення та перетворення прямої мови на непряму, розповсюджене використання складнопідрядних речень [3, с. 35]. В українській мові прийнято використовувати пасивні конструкції та узагальнено особові форми дієслів, що становить певні складнощі для перекладача. Для публіцистичного стилю загалом характерними є компресія інформації та передача певної частини повідомлень імпліцитно, що може призвести до скорочення повідомлення, оскільки деякі його фрагменти можуть бути не важливими. «Поєднання стандарту та експресії є важливим стилістичним принципом організації мови в публіцистиці [3, с. 35]. Саме завдяки експресивності реалізується важлива функція впливу на реципієнта, реалізується додаткова конотація у текстах такого штибу.

Під час перекладу новинних текстів, важливою є передача стилістики медіасфери. Як в англійській, так і в українській мовах у публіцистичних текстах спостерігаємо функціонально-стилістичну неоднорідність, що проявляється через використання лексем, характерних як для формального стилю, так і для розмовного. Водночас співвідношення між цими одиницями у різних мовах різне. Концентрація формальних одиниць, що використовуються в цьому стилі, в англійській мові помітно нижча, ніж в українській, проте в англійській мові значно частіше зустрічаються мовні конструкції розмовного стилю. Зазначене вище знаходить своє відображення і в процесі перекладу. Так, під час перекладу з англійської мови на українську, тексти нерідко піддаються стилістичній модифікації, під час якої розмовні одиниці замінюються стилістично нейтральними.

Rishi Sunak's wife Akshata Murty is heiress to a fortune worth billions and has lived a life divided between three continents. BBC News has spoken to some of those she has rubbed shoulders with along the way [6].

«Дружина Ріші Сунака Акшата Мурті є спадкоємицею мільярдних статків і прожила життя, розділене між трьома континентами. BBC News поспілкувалася з деякими з тих, з ким вона спілкувалася на цьому шляху» [6].

При передачі англомовного заголовку статті українською мовою у публіцистичному стилі певні лексеми передаються за допомогою лексичних відповідників, яких немає у тексті оригіналу, тобто спостерігається передача фрагменту описовим методом.

Під час перекладу також важливо враховувати особливості широкого використання мовних кліше та штампів. У таких текстах часто зустрічаються певні звороти чи усталені вирази. У структурі мовних кліше може спостерігатися певна схожість як на рівні мовних фрагментів, так і на рівні використання мовних одиниць. Найпоширенішими прикладами штампів у публіцистичному стилі спостерігаємо: «pillar of society» (стовпи суспільства), «free world» (вільний світ), «vital issue» (насущне питання (питання на часі)), «bulwark of liberty» (оплот/надійна опора / твердиня свободи) мають однакову структуру N + of + N, яка є досить часто вживаною серед газетних штампів. Кліше Allow me..., Excuse me to..., Remember me to..., що містять у дієслово у наказовій формі та особовий займенник в об'єктному відмінку [5].

Існує значна кількість мовних кліше, характерних для публіцистичного стилю:

активно вживані звороти	far and wide / скрізь і всюди; in my opinion / на мій погляд; Who knows? / Хто знає?
метафори, що втратили мотивацію	Don't waste my time! / Не марнуй мій час!; You're running out of time! / Твій час добігає кінця!; She'll rise to the top! / Вона досягне неймовірних висот
формули, які перетворилися на фрази розмовного стилю і часто вживаються у повсякденному житті	far be it from me / ні за що; it depends on… / усе залежить від…; No way! / Та ну!
прізвиська, що втратили свою оригінальність і важливість	The Iron Lady / Залізна леді
цитати	Be yourself; everyone else is already taken / Будь собою, інші ролі вже зайняті; Be the change that you wish to see in the world / Будь зміною, яку ти хочеш побачити у світі
запозичення	bête noire / злий геній; bon jour / добрий день; bon aqua / жива вода
загальновідомі фразеологізми, приказки, крилаті слова	Call me cousin but 13 cousin me not. / Горщиком назви, а в піч не клади.; Diamond cut diamond. / Наскочила коса на камінь
невідомого або авторського походження фразеологізми пізньої доби, які можуть бути як мовними зворотами, крилатими фразами із кінофільмів, так і досить поширеними клішованими висловами	Huckleberry to a persimmon / Ніщо в порівнянні;
нелітературні повсякденні фрази, які не є яскраво представляють соціальний статус мовця	God's ape / дурень від народження; God pickle my soul in hell, if… / побий мене лиха година, якщо
мовні кліше пострадянської доби, які знаходяться в активній стадії впровадження в побутове спілкування	Cold war / Холодна війна; Red Army / Червона армія. [5].

Стійкі поєднаннях зі стертою образністю інколи наскільки є очевидними у своєму значенні, що переклад не викликає труднощів.

Наприклад, «*Governments should maintain close ties with their expatriates, who often generate funds for research in their countries of origin through collaborative projects»* [7].

«Урядам слід підтримувати тісні зв'язки зі своїми громадянами, які проживають за кордоном і часто мають у своєму розпорядженні фінансові кошти для проведення досліджень у країнах свого походження» [7].

Вислів «to keep close ties» перекладається дослівно «підтримувати тісні зв'язки». Close також ужито тут у переносному значенні «близький, тісний». Слово «ties» у переносному значенні має значення «узи, зв'язок, стосунки».

В англійських текстах спостерігаємо вживання такого дієслова, як «urge», замість більш нейтральних «call, demand, inspire, itch, pep up, urge on». Наприклад, «*European Missions to UN Urge Probe of Drone Use in Ukraine» (Європейські місії в ООН закликають розслідувати використання безпілотників в Україні*) [8].

Під час перекладу українською мовою вживається нейтральне дієслово «закликати», що якнайповніше передає закладену думку речення задля досягнення бажаного ефекту.

У публіцистичних текстах англійською мовою значного поширення набуло слово «focus», що у перекладах змінює значення або перекладається за допомогою українських відповідників.

«Have my friends forgotten where our electricity comes from today?» he asked fellow lawmakers, arguing for focusing on U.S. production of coal, oil and gas [9].

«Чи мої друзі забули, звідки сьогодні береться наша електроенергія?», – запитав він у колег-законодавців, виступаючи за те, щоб зосередитися на американському виробництві вугілля, нафти і газу [9].

«The primary objective of Focused Reporting is to promote comprehensive sustainability reporting with impact oriented goals and emphasis on relevant sustainability issues» [9].

Основною метою сфокусованої звітності є просування комплексної звітності зі сталого розвитку з цілями, орієнтованими на вплив, та акцентом на релевантних питаннях сталого розвитку [9].

«We need to focus on specific actions that will alleviate the impact on the well-being and livelihoods of people in developing countries and the marginalized around the world», Tijjani Muhammad-Bande told the virtual United Cities and Local Government Forum, part of the on-going High Level Political Forum on Sustainable Development [7].

*«Ми повинні зосередитися на конкретних діях, які пом'якшать вплив на добробут і засоби до існування людей в країнах, що розвиваються, і маргіналізованих верств населення в усьому світі», – сказав Тіджані Мухаммад-Банде на віртуальному Форумі об'єднаних міст і місцевого самоврядування, який є частиною Політичного форуму високого рівня зі сталого розвитку, що триває **в даний** час* [7].

Значення англійського слова «focus» дає змогу використовувати його в досить ширшому сенсі. Тому перекладачі передали його, використовуючи контекстуальні замінники, тобто ті слова, що підходять даному контексту в українській мові: «дозволяє зосередитись», «сфокусуватись», виражаючи основний зміст цього слова – сконцентруватись. Варто зазначити, що в українських перекладах можуть траплятися помилки, які є пережитками радянських часів, зокрема вираз «у даний час» в останньому реченні слід замінити на «у цей час» або «тепер», оскільки «у даний час» вважається калькою з російської мови і не є стилістично прийнятним в українській мові.

Завданням публіцистичного тексту не лише інформувати, але й зачепити, заінтригувати аудиторію, тому переклад заголовку має нести певне емоційне забарвлення. Таке повідомлення має зацікавити, притягувати погляд, тому часто заголовки подаються у формі запитань, на які автор наче інтуїтивно має дати відповідь. Завдання перекладача зберегти емоційне навантаження такого заголовку, щоб втримати увагу та цікавість читачів.

Need Help Staying Focused? Try These 10 Tips. If you have trouble staying on task or paying attention to the details, eliminating distractions like your phone or trying techniques like Pomodoro timers or SMART goals may help [10].

Потрібна допомога, щоб залишатися зосередженим? Спробуйте ці 10 порад. Якщо вам важко зосередитися на завданні або звернути увагу на деталі, вам може допомогти усунення відволікаючих факторів, таких як телефон, або використання таких методів, як таймери Pomodoro чи SMART-цілі [10].

How Did Economics Get That Way and What Way Did It Get? [11].

Як економіка стала такою і яким шляхом вона пішла? [11].

If You Shouldn't Call It The Third World, What Should You Call It? But that naming struggle was nothing compared with figuring out what to call the parts of the world we cover. Third World? Developing world? Global south? Low– and middle-income countries? [12].

Якщо не можна називати його Третім світом, то як тоді називати? Але ця боротьба за назви була нічим у порівнянні з тим, як називати ті частини світу, які ми висвітлюємо. Третій світ? Світ, що розвивається? Глобальний південь? Країни з низьким і середнім рівнем доходу? [12].

Варто звернути увагу на жанрово-стилістичні особливості матеріалу, який перекладається, оскільки від цього залежить діапазон мовних засобів, які можна використовувати перекладачем в тексті кінцевого повідомлення.

Таким чином, дослідження лексико-граматичних особливостей перекладу публіцистичних англомовних текстів українською мовою потребує певних філологічних знань, оскільки варто розуміти мовну природу тієї лексики, яка використовується в оригіналі, щоб якісно її передати іншою мовою. Зіставивши публіцистичні тексти англійською та українською мовою, можна зробити певні висновки та прослідкувати певні закономірності. По-перше, такі тексти характеризуються функціонально-стилістичною та лексико-граматичною неоднорідністю: у залежності від форми тексту трапляються одиниці, притаманні усному та/або книжково-писемному мовленню. Разом з тим, співвідношення між цими одиницями в українській та англійській мові різні. Використання кліше або мовних штампів вимагає значних знань від перекладача, оскільки часом досить складно підібрати відповідник. Необхідно досить ретельно аналізувати кожен такий випадок, щоб підібрати правильний аналог. Варто ґрунтовно та творчо підходити до перекладу заголовків, оскільки когнітивний та емоційний аспект, характерний для текстів цієї галузі, є надзвичайно важливим. У таких випадках перекладач має зважати на те, що текст, орієнтований на різну аудиторію, має нести різне смислове навантаження. Перекладачі повинні володіти певними знаннями тієї чи іншої сфери, в якій застосовується текст, щоб уникнути помилки та реалізувати належним чином всі функції публіцистичного стилю, який певною мірою вибудовує простір міжкультурної комунікації.

Література:

1. Дудик П.С. Стилістика української мови. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
2. Іваженко М.Р. Особливості публіцистики як виокремленого стилю мови. URL: http://sites.znu.edu.ua/conf-slovyanska-filologia/linguistics/ivghenko.pdf
3. Іванова О.О. Лінгво-стилістично особливості перекладу англійських газетних текстів українською мовою. *Наукові записки. Серія «Філологічна».* № 25. С. 34-34.
4. Михайловський В. Публіцистичний стиль як засіб впливу на реципієнта. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2010. С. 114-116.
5. Прохватило Ю. В. Проблеми перекладу штампів і кліше у сучасному перекладознавстві. URL: http://confcontact.com/2013_02_20/18_Prochwatilo.html
6. Akshata Murty: Who is Rishi Sunak's wife? BBC. 4.10.23. URL: https://www.bbc.com/news/uk-politics-63371276

7. Cities and local government must focus on well-being of people in developing countries. *Department of Economic and Social Affairs.* URL:https://www.un.org/sw/desa/cities-and-local-government-must-focus-well-being-people-developing-countries
8. European Missions to UN Urge Probe of Drone Use in Ukraine. URL:https://www.voanews.com/a/eu-nations-call-for-un-probe-of-iranian-drones-in-ukraine-/6800715.html
9. Focused Reporting. 2021. URL: https://focusedreporting.ch/
10. Need Help Staying Focused? Try These 10 Tips. URL:https://www.healthline.com/health/mental-health/how-to-stay-focused
11. Saeed, John I. Sentence semantics 1: Situations: Modality and evidentiality. In J. I Saeed, Semantics. 2013. (2nd. ed) Malden, MA: Blackwell Publishing. sec. 5.3, pp. 135–143.
12. If You Shouldn't Call It The Third World, What Should You Call It? 2015. URL: https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2015/01/04/372684438/if-you-shouldnt-call-it-the-third-world-what-should-you-call-it

Kushnirova T., Nikolaienko Yu., Bochkar M. Lexical and grammatical features of translation of English journalistic texts into Ukrainian in the process of intercultural communication

Summary. The article examines the lexical and grammatical features of translating English journalistic texts into Ukrainian and proves the importance of their correct use in the process of intercultural communication using specific examples. The paper analyses lexical and grammatical correspondences in the translation of English journalistic texts into Ukrainian available in the international media. In order to achieve this goal, the article considers the peculiarities of the journalistic style and the ways of its transmission into another language, outlines the common and distinctive features of the journalistic style in English and Ukrainian. It is determined that one of the key common features of the journalistic style of both languages is the combination of certain standards with linguistic expressiveness. Such a combination is seen in the use of colloquial style units in texts that are not typical for written speech. It is necessary to take into account the cognitive aspect and take a creative approach to the translation of headlines of texts of this style and take into account potential recipients, as the meaning of the original message may depend on this. When translating journalistic texts into another language, one should take into account the grammatical features of both languages, including the presence of different tenses and moods, frequent use of impersonal forms, direct and indirect speech, and complex sentences, which may not be typical for Ukrainian. In the Ukrainian language, passive constructions and generalised personal verb forms are commonly used, which poses certain difficulties for the translator. The journalistic style is generally characterised by information compression and implicit transmission of a certain part of the message, which can lead to a shortened message, as some of its fragments may not be important. The study has shown that an important place in journalistic texts in both English and Ukrainian is given to various kinds of linguistic clichés. The translation of such linguistic units can be a serious problem for an inexperienced translator. The study also found that an important role in the translation of English journalistic texts is played by knowledge of the appropriate linguistic means used within a certain functional style of the source and target languages.

Key words: translation, style, journalistic style, linguistic units, linguistic stamp, cliche.

УДК 811.133.1'25'.373
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.49

Мелещенко А. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

МЕТАФОРІЗАЦІЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ЗООМОРФНИХ ТЕРМІНІВ У ТЕКСТАХ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті було розглянуто процеси метафоризації французьких зооморфних науково-технічних термінів у текстах машинобудівної галузі. Основна більшість з них побудована на основі розподілу: метафора, метонімія, технічний термін.

У французькому науково-технічному тексті машинобудівної галузі було виокремлено 4 підкласи термінів зооморфних метафор. Проведена подальша диференціація та класифікація зооморфних термінів-метафор та їх розподіл на різні класи тварин (земноводних, птахів, свійських тварин, комах, членистоногих), які слугують базою для формування зооморфної метафори та інших троп.

Було встановлено, що зооморфні метафори мають у своїй основі односкладовий та двоскладовий елементи. Односкладовий aile à bec inclinable – «крило з опущеним, поворотним носком», дослівно «крило з нахиленим дзьобом», включає у себе дві частини тіла птаха, aile та bec (крило та дзьоб). Двоскладові складаються з двох абсолютно різних класів тварин: grue-mouton (копровий кран), де grue (журавель) – птах, а mouton (баранець) – свійська тварина класу «ссавців». За своєю лексико-семантичною структурою, двоскладові зооморфні метафори, поділяються на 3 різні типи: 1) метафори одного класу тварин (різні частини тіла однієї тварини) bec de canard automatique, 2) двох різних класів тварин aile-crocodile, grue-mouton (копровий кран) та 3) змішаного типу, які поєднують у собі в одне ціле клас «людей» та клас «тварин»: aile coudée, bras de chenille. Із зоологічної точки зору вони мають 4 класи: клас «тварин» («ссавці»), клас «птахів», «земноводних» (або частини їх тіла), 4-й клас «комах» або «найпростіших членистоногих».

В основі багатьох зооморфних термінів французького науково-технічного стилю лежить метафора та метонімія, яка кількісно уступає метафорі. У корпусі досліджених термінів зустрічаються, також і змішані, гібридні випадки, коли відбувається поєднання метафори та метонімії в єдиний термін, що є дуже характерним для технічної мови: «bec de sécurité , «bec de bord d'attaque type Pelletier», bec de coulée – «bec» переносить образ дзьоба на деталь за формою, а «coulée», як метонімія вказує на функцію (ливарне призначення).

Виявлено, що контекст нівелює різницю у значеннях лексичних одиниць, тому зооморфні технічні метафори стають контекстуальними та функціональними синонімами за рахунок загальної для них семи: aile en M («крило типу чайка») та aile coudée (крило типу «чайка» або оборотна «чайка»).

Зооморфні терміни «bec», aile, queue, та інші, виступаючи, як метафора так і слово-лідер, є надзвичайно високопродуктивними та дуже часто застосованими, при утворенні серії зооморфних термінів-метафор у текстах галузі машинобудування. До такого ж типу термінів-метафор лідерів серії відносяться також і «queue», яке своїм значенням у подальшому дуже сильно впливає на утворення цілого підкласу відповідної науково-технічної метафори.

Véhicule à chenille і «grue sur chenilles». не є метафорами чи іншою фігурою мови, а буквально описом типу ходової частини автомобіля чи рухомого крану, тобто зооморфним технічним терміном.

«Tête de cheval» – це зооморфна метафора, технічний або інженерний термін машинобудування. Це образне найменування, типове для технічної мови. Вона має трьох аспектний метафоричний характер: у механіці, нафтодобуванні та інженерії. Зооморфний термін галузі машинобудування «la vis sans fin» є двох аспектним (на основі 2-х метафор) і має подібність одночасно, як з «безкінечністю», так із «черв'яком». Інша двох аспектна метафора «col de cygne» має один аспект чисто метафоричним, а другий – технічний термін за функцією, у конструкції «притискна скоба типу «лебедина шия». Такі метафоричні позначення дуже поширені в техніці і вони допомагають інженерам швидко уявити форму або функцію деталі.

За мовними правилами, якщо «aile» використовується поза біологічним контекстом і означає деталь, форму, виступ або рух, – це метафора, бо виникає перенесення ознак природного крила на штучний об'єкт. Тому, «aile» у більшості технічних контекстів – це метафора, бо назва базується на подібності до крила птаха або його функції. Проте, «aile d'avion» не є метафорою. Це – крило у літаку, буквально, справжнє крило, аналог природного.

Ключові слова: науково-технічний дискурс, диференціація, класифікація, зооморфна, багатоаспектна метафора, гібридна метафора, антропологічна метафора, термінотворення, класи, підкласи термінів, подвійна асоціативна асиметричність, контекстуальна синонімія, латентна асоціація.

Постановка проблеми. За допомогою вторинної номінації слів загальновживаної лексики відбувається метафоризація зооморфних термінів, французького науково-технічного дискурсу.

Окремі складові частини науково-технічної термінології, а саме клас зооморфних метафор, незважаючи на дослідження, які були проведені у цій галузі, ще є недостатньо вивченими та класифікованими, не проведена їх диференціація, особливо з точки зору утворення понять когнітивної лінгвістики та узуального застосування у текстах машинобудівної галузі. Як відомо, французька науково-технічна термінологія насичена різного роду метафорами, як зооморфними так і антропологічними. Окремі види термінології, а саме зооморфні метафори, мають проблему у виділенні їх як окремого класу одиниць тер-

міносистеми. Потребує подальшого вивчення клас зооморфних термінів-метафор, їх диференціація на основі виділення характерних рис та ознак.

Підчас функціонування нових галузей науки та техніки, з'являються і нові терміни-метафори. Навіть, якщо терміни – полісеманти використовуються одночасно відразу у кількох галузях науки та техніки, проте вони можуть належати до різних класів метафор і мати різне лексичне наповнення при перекладі.

Утворення термінів-метафор часто супроводжується семантичними подібностями, аналогіями, асоціаціями, та зрушеннями, які, на жаль, є ще також мало дослідженими у французькій термінології. Ці зрушення та метафоричні перенесення фігур мови, можуть бути прямими, оберненими, латентними та асиметричними, відчутними лише на рівні підсвідомості, тому зооморфні метафори й потребують дуже якісного і багатостороннього аналізу. До речі, на даний момент, ще не створена до кінця остаточна метафорична парадигма та класифікація технічних зооморфних метафор у французькій термінології, не приділялось достатньої уваги типології та багатоаспектності метафор, їх іноді гібридному характеру, не аналізувалась лексико-семантична структура двоскладових зооморфних метафор та їх поділ на класи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам та структурно-семантичним особливостям французьких науково-технічних термінів було присвячено багато робот як у французькому мовознавстві А. Мартеном, Д. Гуадеком, Ж. Віньє, так і у вітчизняному, С. Колєснік, А. Коваленко, І. Остапчуком, О. Селівановою та іншими. Дослідженням тропів: метонімії, метафори з точки зору концептуальної лінгвістики у своїх роботах займалися P. Newmak, G. Lakoff, M.Johonson, S.Ullmann, Е. Касирер, Д. Девідсон, В. А. Приходько, В. Карабан, В. Гладка, В. Михайленко, А. Тараненко, О. Хавкіна О. Кулабнєва та інші. Слід підкреслити, що існує багато досліджень метафори як засобу мозкової діяльності, особливо у англомовній концептуальній лінгвістиці: Блек, Гіббс, Тьорнер, Прібрам, тощо.

Французькі науково-технічні терміни, створені на основі троп, з нашої точки зору, розглядалися у термінознавстві та концептуальній лінгвістиці недостатньо широко. Бракує праць, присвячених дослідженню різних аспектів зооморфних термінів-метафор у текстах машинобудівної галузі. До цього часу не було проведено аналізу багатоаспектних зооморфних метафор та їх складових частин, їх ознак та характерних рис. Недостатньо проводився порівняльний аналіз французьких та українських термінів-метафор при технічному перекладі на українську мову, не приділялось достатньої уваги семантичним зсувам, асиметрії та конверсії у зооморфних метафорах. З когнітивної точки зору, не вироблено єдиного підходу до аналізу функціонування технічних термінів на основі троп.

Мета статті – дослідження функціонування класу зооморфних термінів-метафор у системі французької науково-технічної термінології, на матеріалі текстів машинобудівної галузі; виділення характерних типів, рис та ознак зооморфних метафор при семантичних зрушеннях під час їх перекладу на українську мову, диференціація різних типів термінів-метафор у рамках цілого класу «зооморфних метафор».

Виклад основного матеріалу дослідження. В даній роботі під «терміном» ми розуміємо слово або словосполучення, яке означає поняття спеціальної галузі знань або діяльності. Терміни входять у загальну лексичну систему мови через терміносистему. До основних особливостей терміносистеми відносяться: системність, присутність дефініції, однозначність, відсутність експресії, стилістична нейтральність. Термінологізація – це перехід слів загальновживаної лексики у терміни. Коли термін вживається у багатьох галузях науки та техніки він вважається терміном – полісемантом.

Терміносистема, яка утворюється за допомогою метафор, метонімії, синекдохи являє собою найбільш динамічну лексичну систему мови. Вона швидко розвивається за рахунок переосмислення сталих термінів або шляхом запозичення термінів-метафор та метонімій із загальновживаної лексики та через створення нових галузей науки та техніки.

Англійський лінгвіст С. Ульман вважає, що будь-яка метафора містить три елементи: поняття, яке необхідно назвати; поняття, яке дає йому своє ім'я, спільна для обох понять властивість, що дозволяє їх порівняти [1]. Він виділяє два типи порівняння: за предметною та за емоційною подібністю. Метафори, побудовані на предметній подібності, за типом метафоризації поділяються на такі три групи: антропоморфні (антропологічні) – перенос найменування органів людини на предмети; перенос найменування предметів на органи людини; перенос найменування тварин на предмети (зооморфні) [1].

Таким чином, метафора є одним з номінативних стилістичних прийомів та передбачає використання слова, що позначає певний клас об'єктів, явищ або ознак для характеристики або номінації іншого класу об'єктів. Вона активно впливає на процеси полісемії і служить тим засобом, за допомогою якого в процесі розумової діяльності у свідомості людини не тільки відображаються, але й осмислюються, проводяться паралелі й аналогії [2].

Утворення термінів-метафор та метонімічних термінів, їх переклад на українську мову, часто супроводжується семантичними зрушеннями та асиметричною асоціативністю. Ці зрушення при перекладі термінів з французької мови на українську, супроводжуються асиметричністю, тобто розширенням або звуженням поняття лексичної одиниці, синонімічною чи антонімічною заміною, метонімічними перенесеннями лексичного значення за суміжністю, генералізацією та специфікацією концептуального поняття-терміна, асоціативністю терміна, прямою або оберненою, інтуїтивної здогадки під час часткового або повного його порівняння з частинами людського тіла або тварини [3].

Окремі види терміносистеми, такі як зооморфні метафори, мають проблему у виділенні їх як окремого виду одиниць термінології. Можна з впевненістю стверджувати про те, що разом з прямим значенням широко застосовуються й образні вторинні найменування, де назва дається за подібністю та аналогією на основі загальних, схожих ознак, нехай навіть спочатку незначних. До таких одиниць належить зооморфна метафора, яка вживається у деяких випадках з елементами метонімії [4]. Часом її пізнання та глибоке розуміння починається саме з виявлення цих відмінних ознак, спільних у найрізноманітніших об'єктів і процесів. Тому, саме на основі спільності ряду таких відмінних ознак відбувається побудова певного єдиного підкласу зооморфних термінів-метафор та його наступна диференціація від інших підкласів зооморфних метафор.

Підчас проведення диференціації класів термінів було встановлено, що на даний час, у французькому науково-технічному

дискурсі виділяються 2 основних класи термінів-концептів – це антропологічні та зооморфні. Терміни типу зооморфних метафор, із зоологічної точки зору, поділяються на 4 частини або 4 класи: клас «тварин» («ссавці»), клас «птахи», «земноводні» (або частини їх тіла), 4-й клас «комах» або «найпростіших членистоногих». У порівнянні з антропологічними науково-технічними метафорами, зооморфні мають меншу кількість підкласів – 4, тоді як антропологічні – 5.

В результаті подальшої систематизація та класифікація французьких науково-технічних термінів галузі машинобудування, виділені зооморфні метафори, які мають ознаки частин тіла різних типів тварин: копита, роги, лапи, дзьоб, хвіст, вуха, язик, очі, а також комах, членистоногих, тому вони й утворюють відповідні підкласи метафоричних термінів, aile-crocodile, col de cygne, grue sur chenilles), bec de canard automatique, queue de cochon, queue de rat, тощо . Наприклад:

L'age est rectiligne ou bien cintré en col de cygne. Гріділь має прямокутну форму або ж центровану, у вигляді притискної скоби (машини Жакарда).

Зооморфний термін «col de cygne» («лебедина шия») широко використовується в техніці, архітектурі та дизайні для позначення елементів, форма яких нагадує вигнутий шию лебедя. У своєму першому аспекті, він означає вигнуту частину або опору, яка має характерну форму, подібну до шиї лебедя. Прикладом його застосування є крани та змішувачі (вигнутий вилив); лампи: гнучка ніжка для регулювання напрямку світла; мікрофони (гнучка опора для точного позиціонування); декоративні елементи (вигнуті деталі меблів або архітектурних конструкцій).

З точки зору концептуальної лінгвістики «col de cygne» є метафорою, оскільки назва переноситься за подібністю форми між об'єктом (наприклад, краном або лампою) та шиєю лебедя. Такий перенос базується на візуальній аналогії, а не на функціональній чи контекстуальній асоціації, що характерно для метонімії. Ми приходимо до висновку, що «col de cygne» є метафорою, яка підкреслює естетичну та функціональну схожість з шиєю лебедя. Вона використовується для опису вигнутих елементів у різних сферах: від сантехніки до дизайну інтер'єру.

У своєму другому аспекті цей термін означає «притискну скобу» це, ймовірно, тип притискного елемента, де форма скоби вигнута, як шия лебедя. Така форма дозволяє фіксувати або утримувати об'єкти під кутом, із зазором або над перешкодою – подібно до того, як вигнута шия лебедя дозволяє йому тягнутись до чогось. Col de cygne у назві «за формою, схожою на шию лебедя» – це метафора, а у значенні «притискна скоба» буквально це назва за функцією і це зовсім не троп. У конструкції «притискна скоба типу col de cygne» маємо поєднання буквального технічного терміну з метафоричним образом, який уточнює форму скоби. Такі метафоричні позначення дуже поширені в техніці і вони допомагають інженерам швидко уявити форму або функцію деталі. Отже ця метафора двохаспектна: один аспект метафоричний, інший – буквально технічний термін, який використовується за функцією.

Зооморфний технічний термін «en col de cygne» (притискна скоба) є полісемантом, тому що має, також й інші додаткові значення, наприклад – «С» – образна частина станіни або пресу, вентиляційний розтруб, дефлектор, притискна скоба у вигляді «гусячої шиї» (саме в українському перекладі). Для цього терміну характерна подвійна асоціативна асиметричність та подвійність семантичних зсувів, тому що замість «шиї» ми маємо у французькій мові лексичне значення col – «комір», а замість cygne (лебідь) – при перекладі в українській мові «гусак». Таким чином, ми робимо висновок про те, що асоціативна асиметричність та семантичний зсув у зооморфній метафорі бувають подвійними та одиничними, тоді як у класі антропологічних метафор, прикладів з подвійною асиметрією ми ще до цього часу не зустрічали [5]. Це є ще одною з ознак диференціації двох класів метафор у крос-культурній комунікації між носіями двох мов, коли поняття-концепти, а потім і їх вторинна номінація у вигляді термінів-метафор науково-технічного дискурсу, утворюються по-різному, у відповідності до становлення та розвитку економіки та матеріально-технічної культури кожного із народів.

При аналізі французького зооморфного терміна класу «птахів» bec-de-cane, слово cane у загальновживаній мові означає «самку-качку», а bec – дзьоб, тобто «дзьоб качки» по аналогії та асоціації, bec-de-cane термін означає «кайло», тому що залізна кінцівка кайла нагадує саме дзьоб. Кайло – інструмент, який часто використовується у будівництві. Зооморфна метафора bec-de-carbin як термін означає «напівкругле долото або стамеску», де carbin має лексичне значення «ворон», а bec-de-carbin у загальновживаній мові означає «крючкуватий ніс», але ж у технічному дискурсі, асоціативно як термін, він відповідає вищезгаданим інструментам, тобто долоту або стамесці.

Наступний технічний термін текстів галузі машинобудування bec de canard («дослівно: «качиний дзьоб»), у техніці представляє собою «вилив» (носик) змішувача або труби, який має характерну вигнуту форму, схожу на дзьоб качки. Він може стосуватись також гідравлічних елементів, зливних носиків або аеродинамічних профілів з аналогічною формою. Це є метафора, тому що назва дана через подібність форми до качиного дзьоба, бо мова йде не про справжній дзьоб качки, а про предмет, що нагадує його за формою, тобто це фігура мови. У випадку «bec de canard» перенесення відбувається за зовнішньою аналогією, а не за функціональним зв'язком. Такі терміни широко використовуються в інженерії, машинобудуванні, сантехніці та авіації для полегшення візуального уявлення форми. Точно такий же семантичний зсув з асоціативною асиметрію по лінії верх – низ (дзьоб – перевернутий носик) або фігуру подібну саме до «дзьобу качки», мають також й інші зооморфні терміни-метафори, наприклад: bec de canard automatique (вантажна машина типу «ніс качки» з автоматичною подачею), у синонімічному до нього терміні bec pelleteur (вантажна машина типу «ніс качки») та подібному до них у синонімічному ряду терміну bec de chargement (вантажний лоток типу «ніс качки»). Зрозуміло, що у всіх цих прикладах мається на увазі саме «перевернутий ніс качки», тобто механізм, який допомагає щось вантажити. В останньому терміні відбувається скорочення значення метафори, за рахунок конверсії лексичного значення слова canard, яке зникає у французькій мові, тоді як при перекладі на українську мову воно знову з'являється на основі асоціації (вантажний лоток типу «ніс качки»). Bec de chargement, буквальний переклад: «дзьоб для завантаження», у техніці – це вигнутий чи видовжений носик, через який подається або спрямовується матеріал (зерно, цемент, сипкі речовини тощо). Назва походить від форми, схожої на дзьоб птаха. Це зооморфна метафора, а назва дана за зовнішньою формою, що нагадує пташиний дзьоб. У іншому синонімічному терміні

bec pelleteur відбувається перенесення образу дзьоба на деталь механізму. Дослівно: «дзьоб-навантажувач» або «черпальний дзьоб». Він вживається в техніці (зокрема в гірничій справі, машинобудуванні, сільському господарстві) для опису частини механізму, який загрібає, захоплює або подає сипкий матеріал – щось середнє між дзьобом і черпаком. Часто – це кінчик ковша, «черпак» або насадка, яка дійсно нагадує пташиний дзьоб формою або функцією, а pelleter означає «черпати».

Наступний термін цієї серії bec Pelletier звучить майже як омофон до терміна bec pelleteur. Проте, це авіаційний термін: «bec de bord d'attaque type Pelletier», тобто «дзьоб передньої кромки крила (типу Пельтьє)». Це рухомий елемент на крилі літака, який покращує аеродинаміку на зльоті або при малій швидкості. Названий за формою, як у попередніх випадках, «дзьоб» і одночасно за прізвищем на честь інженера Пелєтьє, тобто це подвійне поєднання метафори та метонімії: «bec» – метафора за формою (нагадує дзьоб). «Pelletier» – метонімія, бо йде перенесення назви від імені винахідника до технічного елемента. Отже, bec Pelletier – це гібрид: метафора + метонімія, форма + ім'я винахідника [4].

Інша зооморфна технічна метафора машинобудівного тексту представляє собою клас «птахів» aile à bec inclinable (крило з опущеним, поворотним носком), дослівно «крило з нахиленим дзьобом», включає у себе дві частини тіла птаха, aile та bec (крило та дзьоб), які обидві відносяться до складу одного класу «птахів», на основі зв'язку частина – ціле. В даному випадку ми маємо навіть 2 частини та одне ціле (птах), тому такий термін можна назвати односкладовим, саме таким, до складу якого безпосередньо входять різні частини одного й того ж тіла птаха, що функціонує у рамках одного класу, класу зооморфних технічних метафор. Якщо ми далі розберемо цей приклад за технічним призначенням, то «aile à bec inclinable» – це авіаційний термін, що означає частину конструкції крила (а саме «bec» – носок крила), яка може змінювати кут нахилу для покращення аеродинамічних властивостей під час зльоту та посадки. Це буквальний технічний термін, заснований на схожості частини крила з дзьобом птаха. Він перекладається як «крило з поворотним носком» або «крило з відхиленим переднім краєм». Отже, «bec» у цьому контексті – це метафора, бо термін переносить образ «дзьоба птаха» на елемент конструкції літака за візуальною схожістю. Як висновок, можливо констатувати, що «aile à bec inclinable» – це технічний термін із вкрапленням метафори, а слово «bec» є метафоричним елементом у буквальному описі конструкції, який робить цей термін повноцінною метафорою. Можна також констатувати, що bec на українську мову перекладається не як «дзьоб качки», а як «поворотний носик». Тут нам на думку спадає, що якщо носок перевернути з низу догори, то ми матимемо фігуру подібну саме до «дзьобу качки», а не до чогось іншого. Отже, мова тут йде саме про семантичний зсув та асоціативну асиметрію по лінії верх – низ (дзьоб – носик). Аналогічним до нього є bec d'attaque (аеродинамічний виступ на крилі літака (передня кромка), схожий на дзьоб – зооморфна метафора класу «птахів». Якщо, ми звернемося до всіх додаткових значень слова bec як метафори (горловина конвертера, сопло, поперечна візок підйомного крану, кінець стріли), то з одного боку воно виступає як полісемант, а з іншого – як метафора, слово-лідер, за допомогою якого утворюється ціла серія або ряд інших зооморфних термінів-метафор французького машинобудівного дискурсу, наприклад:

bec de grue (поперечина крану, кінець стріли крану);
bec de coulée (метал. отвір ковша, горловина конвертора),
bec-noueur (вузлов'язувач снопів);
bec débordant (авіац. роговий компенсатор);
bec de sécurité (авіа. нерухомий передкрилок);
bec-d'âne (хрестовий долотчатий бур, крейцмейсель);
bec de fente (запобіжний носик);
bec d'attaque (носок крила, автоматичний передкрилок).

Взагалі, «bec» у техніці майже завжди метафора, бо називає елемент через його подібність до пташиного дзьоба. У терміні «bec de grue», «grue» (журавель) – це також технічний термін (підйомний кран), а «bec» – виступаюча частина. «Bec de grue» – це метафора, бо використовується образ дзьоба для опису частини крана через форму/розташування, а не метонімія, бо вона не ґрунтується на логічній/функціональній суміжності.

У іншому зооморфному терміні підкласу «птахів» «bec débordant», «bec» означає «носик, дзьоб», дослівно (виступаючий носик, дзьоб). У техніці чи будівництві це: часто елемент жолоба або ринви, через який витікає вода. Або виступ труби чи крана, що виходить за межі основної конструкції. Це метафора, тому що назва «bec» (дзьоб) використана за схожістю форми з дзьобом птаха – витягнутий, загнутий кінець

Розглянемо інший технічний термін машинобудування цієї серії – «bec d'âne» (ослячий дзьоб). Він дуже часто використовується у будівництві та архітектурі і означає «вигнутий або скатний елемент», наприклад: форма даху, яка має вигнуту форму, схожу на ослячий профіль або частина обшивки, водовідвідної системи чи стику, що нагадує морду віслюка. Ця назва утворена за візуальною схожістю вигнутої форми до голови віслюка. Тому тут не має переносу за логічною або контекстуальною суміжністю як у метонімії. Наприклад, якби об'єкт назвали «віслюком» через впертість, це була б метонімія за характеристикою. Але тут форма голови – основна ознака, тому цей вираз і є метафоричним і перекладається на українську мову як «хрестовий долотчатий бур».

Bec de coulée – це змішаний випадок, гібрид метафори та метонімії, дуже характерний для технічної мови. Через те що слово «bec» переносить образ дзьоба на деталь за формою, а «coulée», як метонімія вказує на функцію (ливарне призначення), тобто перенесення за дією. До гібридної метафори відноситься також і наступний термін машинобудівної галузі, як наприклад: «bec de sécurité». «Bec» – дзьоб: виступаюча частина, яка зачіплюється, блокує, фіксує. «Sécurité» – безпека: елемент, пов'язаний із запобіганням відкриванню або виходу з ладу, наприклад, у замках, засувках, карабінах, де «bec» є елементом, що впирається або зачіплюється для запобігання випадковому спрацюванню. «Bec» за формою – дзьоб, візуальна/функціональна подібність до дзьоба птаха, тобто зооморфна метафора. «Sécurité» за функцією є метонімією, тому що відбувається перенос назви частини за її функцією – безпека, захист. Отже, «bec de sécurité» – частково метонімія, бо назва вказує на функцію (захист), але містить також метафоричний компонент (дзьоб). Такі змішані гібридні терміни часто зустрічаються в технічній мові, їх можна вважати гібридними метафорами.

Bec-noueur (вузлов'язувач снопів, зав'язувальний дзьоб, або дзьоб-зав'язувач), частина машин (зокрема, пакунок пакувальних пресів), яка формує і зав'язує вузол на мотузці. При-

чому «bec» (дзьоб) – тут вказує на форму або принцип дії: цей елемент затискає і зав'язує, подібно до того, як птах може працювати дзьобом. «Noueur» – той, що зав'язує (від дієслова nouer – зав'язувати). Це метафора, тому що назва «bec» дана за аналогією з дзьобом птаха, який може щось «захопити» чи «зав'язати». Назва не походить від функції або місця, а лише образно описує частину машини. У зооморфному терміні «bec-noueur» слово «bec» не є функціональним терміном, а образним – за формою чи принципом дії. Отже, можна констатувати, що значення слова «bec» у даному ряді технічних термінів є надзвичайно високопродуктивним та дуже часто застосованим, при утворенні зооморфних термінів-метафор у текстах машинобудування та у авіаційних термінах. У зооморфній метафорі bec de fente (запобіжний носик) відбувається асиметричне семантичне зрушення, тому, що замість прямого значення «дзьоб» при перекладі ми вживаємо термін «носик», який є асоціативно пов'язаний з попереднім значенням. У свою чергу метафора bec débordant (авіац. роговий компенсатор) є функціонально синонімічним до іншого зооморфного терміна corne («ріг») débordant, (авіац. випукла частина повітряного збірника), тому, що в обох термінах-метафорах присутня сема «débordant» (випукла частина), тому ми й вважаємо, що контекст у даному випадку нівелює різницю у лексичному значенні обох термінів, адаптує їх та створює контекстуальну функціональну синонімію двох асоціативно близьких зооморфних метафоричних термінів. Як ми вже про це згадували вище, терміни зооморфних метафор поділяються на 4 класи: «тварин», «птахів», «земноводних», «комах»/«найпростіших членистоногих». Іншими прикладами зооморфної метафори, побудованої на основі класу «тварин»(«ссавців»), є наступні:

taureau à queue (масивна, сильна частина механізму);

queue en trellis tubulaire (трубчатий решітчастий хвіст);

glissières à queue d'hironde, («ковзанка у вигляді хвоста ластівки»); queue d'aronde – ластівкін хвіст (спосіб врізання);

queue d'aronde percée – скрізний ластівкін хвіст;

queue de cochon – (дослівно у вигляді «свинячого хвоста» піднятого до верху), (техн. шнековий бур, крюк безпеки, нитко провідний крючок);

queue empennée – (авт. хвостове оперення);

queue de rat – (дослівно у вигляді хвоста пацюка), (техн. круглий напилок).

Розглянемо більш детальніше ці приклади з точки зору технічної термінології. Taureau à queue, (перекладається буквально як «бик із хвостом»). У техніці або архітектурі цей термін може використовуватись метафорично, якщо «taureau» це велика масивна частина конструкції (наприклад, елемент крана, підйомника або балки), а «queue» це довгий вузький виступ, що нагадує хвіст, довгий витягнутий кінець, іноді стрижень або напрямна. Також у гідравліці «taureau» може означати шток або опору, що «тягне» або «штовхає». В механіці або гідравліці «taureau» іноді використовується як образне позначення потужного елемента конструкції (наприклад, гідравлічного поршня або великої балки). Таким чином, вся конструкція названа за аналогією з тілом бика з хвостом – це візуальна й функціональна метафора.

Queue en trellis tubulaire (трубчатий решітчастий хвіст) (буквально: «хвіст із трубчастої ґратчастої конструкції»). Це технічний опис форми конструкції, наприклад, хвостова частина крану, стріли, щогли, що має ґратчасту (трéліс) структуру з труб. В авіації чи в інженерії буквальний опис конструктивної форми. Цей термін не є ні метафорою, ні метонімією. Він є буквальним технічним терміном, який точно, а не образно описує матеріал і конструкцію елемента.

Glissière à queue d'hirondelle – напрямна з «ластівчиним хвостом», форма з'єднання, схожа на хвіст ластівки (розширення донизу), яка перекладається на українську мову як «ковзанка у вигляді хвоста ластівки». Зооморфні технічні терміни галузі машинобудування, також як і інші типи науково-технічних метафор у своїх значеннях прагнуть до точності та конверсії. У даному прикладі glissières à queue d'hironde, замість d'hirondelle ми маємо glissières à queue d'hironde, тобто конверсію терміна від d'hirondelle до d'hironde. Конверсія як і абревіатури є досить поширеними явищами французької науково-технічної термінології. Сам термін «queue» (хвіст), вживаний без додатків – довгий витягнутий кінець, іноді стрижень або напрямна, (хвостовик, довга ручка, відросток, язичок, підхват, затяжка, кілок забивного кріплення, верхняк), виступає в цих значеннях як метафора і слово-лідер серії, так само як і у похідних від нього термінах він має функцію метафори і утворює саме їх підклас. Наприклад: queue d'aronde percée (просвердлений «ластівчин хвіст» – тип пазового з'єднання назва метафори за формою. Queue de cochon – «свинячий хвіст» (вигнута спіраль, вигнута деталь, наприклад, гачок або провід, схожа на хвіст свині). Queue de rat («щурячий хвіст» – довгий тонкий хвостик, наприклад, у ручного інструмента). Queue empennée – «оперений хвіст» (як у стріли), частина, що нагадує хвіст стріли з оперенням і стабілізує напрямок польоту. Можна зробити загальний висновок про те, що усі ці терміни є метафорами, бо вони утворені на основі візуальної аналогії з реальними хвостами (ластівки, свині, щура, стріли) і назви перенесені на технічні елементи за схожістю форми чи функції.

При класифікації термінів-метафор такого типу як queue (хвостовик), aile (крило, лопать, боковий штрек), bec (сопло, носок ковша, горловина конвертера) виділяється слово-лідер серії, яке одночасно з цим є метафорою, наприклад: bec, aile, queue, та інші, які своїм значенням у подальшому дуже сильно впливають на утворення цілого підкласу відповідної науково-технічної метафори. До інших метафор, із функцією слів-лідерів серій, відносяться також такі лексичні одиниці, як, наприклад, chèvre (козловий підйомний кран), oiseau (птах) («контейнер датчика аеромагнітометра), тощо.

У результаті подальшої диференціації зооморфних термінів-метафор було встановлено, що до зооморфних метафор французького науково-технічного дискурсу відносяться не тільки різні види тварини, але ще й комах, які також утворюють свій особистий підклас метафор, як от наприклад: pattes d'attaches (кріпильні вуха, лапа кріплення агрегату) у загальновживаному значенні pattes означають «лапки», а не «вуха», тобто відбувається семантичний зсув та асиметрія з елементами антонімії (pattes нижня частина, а «вуха» – верхня частина) у значенні цього терміну під час перекладу на українську мову. В іншому прикладі з pattes d'araignée:

…le graissage peut se faire par introduction d'huile avec une burette dans un simple trou avec pattes d'araignée.

Pattes d'araignée (лапки павука) – це зооморфний термін-метафора, де «лапки павука», мають підсвідомо асоціацію з гнітом, тобто такі тонкі як гніт у маслянці. «Burette pattes d'araignées» (маслянка з павучими ніжками) – Burette – це неве-

лика олійниця/маслянка, яку використовують для змащення механізмів. Pattes d'araignées – «лапки павука» – образне позначення тонких, довгих ніжок-опор, які справді нагадують павучі. Формою переносу значення є назва за схожістю форми ніжок до лапок павука. Образ павука створює візуальне уявлення про конструкцію, тому «burette à pattes d'araignées» – це метафора, бо лапки маслянки названі за подібністю до лапок павука.

У наступній зооморфній метафорі, пов'язаної з patte, «ramasse – patte», метафора перекладається як «пастка для волокна», на наш погляд, тут використовується інша особливість частини цього терміну – це спосіб притискання тканини аби вона оставалася нерухомою та накопичувалась.

До цього ж підкласу «найпростіших членистоногих» також відноситься і зооморфний метафоричний термін bras de chenille (гусенична стрічка). Дослівно: «рука гусениці». У техніці це може означати: сегмент гусеничного приводу, який працює подібно до руки (рухається, передає зусилля) або частину машини, що нагадує лапку гусені чи комахи – тобто, рухома й членіста.

На відміну від попереднього терміну машинобудування, не зважаючи на деяку схожість із зооморфною метафорою, véhicule à chenille (гусеничний автомобіль, гусеничний транспорт) не є тропом чи іншою фігурою мови, а буквально описом типу ходової частини автомобіля. Терміном, а не метафорою, є також і інший термін «grue sur chenilles». Він описує реальну конструкційну особливість: «рухомий кран, який використовує гусениці як ходову систему».

До підкласу «найпростіших членистоногих» відноситься також і зооморфний технічний термін машинобудівної галузі «la vis sans fin» (дослівно: «гвинт без кінця», гвинт черв'ячний) У техніці – це черв'ячний гвинт, елемент передавального механізму, який виглядає як безкінечна спіраль. Назва вказує на те, що гвинт немає явного початку чи кінця – ніби-то він тягнеться безкінечно. «Vis sans fin» – це подібність до «безконечності», метафора, назва якої базується на образній аналогії з безперервною формою. Ця метафора передає образ безкінечної спіралі за візуальною та концептуальною аналогією. Це дуже поширена метафора в технічній термінології, яка допомагає краще уявити форму або поведінку об'єкта.

Розглянемо другий аспект цього терміну. У французькій мові, на перший погляд, не має ніякої згадки або асоціації з людиною, твариною або найпростішим членистоногим. Тоді як при перекладі, в українській мові виникає метафоричний термін «черв'ячний», який є повністю вмотивованим з точки зору української термінології – деталь, яка не має ні головки ні кінцівки – у природі це аналогія з дощовим «черв'ячком». Французький метафоричний термін «la vis sans fin» («гвинт без кінцівки» – черв'ячний), також чимось нагадує хробака (техн. черв'ячка), тому його можна віднести до асоціативних зооморфних метафоричних термінів, що утворюють підклас «найпростіших членистоногих». Причому асоціативність тут іде не від мови джерела, а від мови перекладу, тобто є не прямою, а латентною, майже не відчутною, оберненою. До того ж у французькому терміні, як таке відсутнє саме лексичне значення слова «хробак». Отже, ми приходимо до висновку, що зооморфний термін галузі машинобудування «la vis sans fin» є двох аспектним і має подібність одночасно з «безкінечністю» та «черв'ячком».

Інший двоскладовий термін «grue-mouton» (кран-вівця) є фігурою мови. У даному технічному терміні відбувається перенесення значення за подібністю. Машина названа образно, за схожістю форми, руху або поведінки з твариною. У випадку grue-mouton, технічна конструкція (тип крана) названа за аналогією з вівцею – можливо через м'якість ходу, гнучкість або навіть вигляд. Це образне перенесення, тобто зооморфна метафора, бо назва виникла з уявної схожості технічного об'єкта з твариною.

Латентну, обернену асоціацію ми спостерігаємо у зооморфній метафорі наступного типу tête de cheval (колінчатий кутовий балансир, кутовий важіль), де відсутні значення лексичних одиниць, які б вказували саме на «кут» або «коліно», проте при перекладі на українську мову ці поняття з'являються завдяки нахилу кінської голови, яка підсвідомо визиває асоціацію з кутом. «Tête de cheval» – це технічний або інженерний термін машинобудування, який вживається:

У нафтодобуванні – як маятникова рама на верстаті-качалці (oil pump jack), форма якої дійсно нагадує голову коня, що «киває». У механіці – може позначати частину машини, що рухається або має вигнуту форму, схожу на голову тварини. Назва дана за схожістю форми та руху з головою коня. Тобто, об'єкт не має буквального відношення до коня, а лише виглядає як голова коня – це візуальна метафора. Це образне найменування, типове для технічної мови. Зооморфна метафора «tête de cheval» має трьох аспектний характер: 1) колінчатий кутовий балансир; 2) маятникова рама на верстаті-качалці; 3) у механіці – частина машини, що рухається або має вигнуту форму, схожу на голову тварини.

Іншим прикладом зооморфної технічної метафори, яка пов'язана з класом «птах» є термін aile. Чому «aile» майже завжди виступає метафорою? У природі «aile» – це крило птаха або комахи. У техніці, архітектурі, інженерії слово переноситься на об'єкти, які схожі за формою, положенням або функцією. Прикладами вживання «aile» як метафори є наступні:

Aile d'immeuble частина будівлі, що виступає збоку – як «крило»;

Aile de moulin лопать вітряка, що крутиться як пташине крило;

Aile en M / aile-crocodile назва за формою або дією, що нагадує крило або рух.

За мовними правилами, якщо «aile» використовується поза біологічним контекстом і означає деталь, форму, виступ або рух, – це метафора, бо виникає перенесення ознак природного крила на штучний об'єкт. Тому, «aile» у більшості технічних контекстів – це метафора, бо назва базується на подібності до крила птаха або його функції. Проте, «aile d'avion» не є метафорою. Це – крило у літаку, буквально, справжнє крило, аналог природного.

Існує ще декілька термінів, які можуть визивати суперечливо трактування в залежності від мови використання, як наприклад «aile en M» («крило типу чайка»). З технічної точки зору – це тип крила або конструктивна форма в авіації чи інженерії, де контур крила нагадує літеру «M». Така форма крила може застосовуватись для зменшення опору, стабілізації польоту тощо. Як тип тропу це образна назва. В даному типі метафори перенесення відбувається за формою, а назва дана за подібністю і вона утворена через візуальне порівняння форми конструкції з літерою «M». Цей термін вживається з конверсією та скороченням. Виникає питання чому саме під «M» мається на увазі «чайка», а не інший птах. Тому, що цей термін

асоціативно наводить нас на думку і водночас вказує на птаха та його крила, проте спочатку не зрозуміло саме на якого, але, коли після уточнення та розшифрування значення літери M, la mouette – чайка, стає зрозумілим, що мова йде саме про чайку, до того ж сама конфігурація літери М аналогічна тому положенню, у яке складаються крила птаха під час його польоту у повітрі, звідти й виникає у підсвідомості асоціація саме з крилами чайки**.** Синонімом до цього терміну міг би бути термін «aile coudée» (зігнуте крило), який не є тропом, а буквально технічним описом форми крила з точки зору французької мови. Проте, в українському перекладі цей термін виступає як метафора aile coudée (крило типу «чайка» або оборотна «чайка»). Тут відбувається порівняння з крилом птаха, що вказує на візуальне перенесення форми крила птаха на об'єкт. На наш погляд, в українській мові це є фігура мови, тобто, метафора. Для неї також характерна асоціативність, тому, що крило як зігнутий лікоть людини, не напряму, а лише віддалено, нагадує нам про крило літака.

Зооморфні метафори при утворенні, за своєю лексико-семантичною структурою, розподіляються на 2 типи: двоскладові та односкладові і мають кілька класів. Отже, односкладові характеризують один клас тварин, як наприклад, частина – ціле, а двоскладові – характеризують два різних класи тварин із зоологічної точки зору. Наприклад, термін французького науково-технічного дискурсу типу «grue-mouton» (технічна конструкція, тип крана названий за аналогією з вівцею) – є двоскладовою зооморфною метафорою, яка утворюється на основі двох класів – класу «птахів», grue (журавель) (техн. вантажний кран, копровий кран) та класу тварин (ссавців»), «mouton» (баранець) – свійська тварина класу «ссавців До цього ж, типу зооморфної метафори відносяться також й інші, такі як: aile-crocodile (крило з тактичними щитками), де aile крило птаха (клас птахів), a crocodile – земноводна тварина (клас земноводних). Термін «aile crocodile» (крокодилове крило) – це типова метафора в технічній мові, зокрема в авіації. Це тип крила або аеродинамічної поверхні, яка має здатність розкриватися, як паща крокодила. У техніці це механізм управління підйомною силою, зазвичай аеродинамічні закрилки, які відкриваються вгору й вниз одночасно, утворюючи ефект «пащі». Перенесення образу відбувається за схожістю форми або дії. Таке розкриття, як «паща крокодила» є переносом значення від тварини до механізму, а тип образу: візуальний + функціональний. Отже, «aile crocodile» – це двоскладова зооморфна метафора, бо у терміні використовується образ крокодила для опису форми та поведінки технічного елементу.

На відміну від попередніх метафор, bec de canard automatique (вантажна машина типу «ніс качки» з автоматизованою подачею) є односкладовою, тому що, в цьому прикладі «дзьоб» та «качка» характеризують один клас «свійських птахів», як частина – ціле, на відміну від aile-crocodile, який утворюється із двох несхожих рядів тварин – птахів та земноводних. Змішаною метафорою є терміни aile coudée (крило типу «чайка» або оборотна «чайка», «оборотне крило»), де aile – крило, a coudée – зігнутий у лікті, тобто у лікті людини. «Крило» відноситься до класу «птахів», тоді як «лікоть» складова частина класу «людей».

«Cage d'écureuil (moteur)» – це яскравий приклад метафори в технічній термінології. Дослівно: «клітка білки». В електротехніці: це ротор коротко замкнутого асинхронного електродвигуна, в якому провідники розташовані в замкнутому колі та з'єднані кільцями – зовні це нагадує бігове колесо для білки. По-англійськи: squirrel-cage rotor. Назва базується на візуальній подібності: форма ротора схожа на колесо для білки. «Cage d'écureuil» – це метафора, бо конструкція названа за подібністю до знайомого об'єкта (клітки для білки). Це один із класичних прикладів технічної метафори, який є інтернаціональним терміном, що полегшує уявлення про форму або принцип дії механізму.

Отже, ми приходимо до висновку, що за своєю лексико-семантичною структурою, двоскладові зооморфні терміни-метафори машинобудування, поділяються на 3 різні типи: 1) метафори одного класу тварин (різні частини тіла однієї тварини) bec de canard automatique, 2) двох різних класів тварин aile-crocodile, grue-mouton (копровий кран) та 3) змішаного типу, які поєднують у собі в одне ціле клас «людей» та клас «тварин», як от aile coudée, bras de chenille (гусенична стрічка), із зоологічної точки зору мають 4 класи: клас «тварин» («ссавці»), клас «птахів», «земноводних» (або частини їх тіла), 4-й клас «комах» або «найпростіших членистоногих».

Висновки. У статті було розглянуто проблеми утворення та диференціації машинобудівних технічних термінів на основі зооморфної метафори. В основі багатьох зооморфних термінів французького науково-технічного стилю лежить метафора та метонімія, причому метафора кількісно переважає метонімію. У корпусі досліджених термінів зустрічаються, але не дуже часто, також і змішані, гібридні випадки зооморфних метафор, коли відбувається поєднання метафори та метонімії в єдиний термін, що є дуже характерним для технічної мови: «bec de sécurité, «bec de bord d'attaque type Pelletier», bec de coulée.

Термін «bec» є надзвичайно високопродуктивним та дуже часто застосованим при утворенні зооморфних термінів-метафор у серії технічних термінів французького науково-технічного дискурсу текстів машинобудування. як метафора та слово-лідер, за допомогою якого утворюється ціла серія або ряд інших зооморфних термінів-метафор. До такого ж типу термінів-метафор лідерів серії відносяться також queue aile, bec, aile, queue, та інші, які своїм значенням у подальшому дуже сильно впливають на утворення цілого підкласу відповідної науково-технічної метафори.

Гібридна метафора частково поєднує метонімію (вказує на функцію) і метафору (візуальну/функціональну подібність). Наприклад, терміни машинобудівної галузі «bec de sécurité», «bras de chenille».

Véhicule à chenille і «grue sur chenilles». є технічними термінами, буквально описом типу ходової частини автомобіля чи рухомого крану.

«Tête de cheval» – є метафорою, яка має трьох аспектний характер: у механіці, нафтодобуванні та інженерії. Зооморфний термін галузі машинобудування «la vis sans fin» є двох аспектним (на основі 2-х метафор) і має подібність одночасно з «безкінечністю» та «черв'ячком». Метафора «col de cygne» також є двох аспектною, проте один аспект метафоричний, а інший – буквально технічний термін, який використовується за функцією у конструкції «притискна скоба типу «лебедина шия». Такі метафоричні позначення дуже поширені в техніці і вони допомагають інженерам швидко уявити форму або функцію деталі.

За своєю лексико-семантичною структурою, зооморфні метафори розподіляються на 2 типи: двоскладові та односкладові. Односкладові характеризують один клас тварин, як частина – ціле, а двоскладові – характеризують два різних класи тварин із зоологічної точки зору: (grue-mouton» aile-crocodile). До змішаного типу відносяться ті терміни, які поєднують у собі в одне ціле клас «людей» та клас «тварин»: aile coudée, bras de chenille.

«Aile» у більшості технічних контекстів – це метафора, бо назва базується на подібності до крила птаха або його функції. Проте, «aile d'avion» не є метафорою. Це – крило у літаку, буквально, справжнє крило, аналог природного.

Існує декілька термінів, які можуть визивати суперечливо трактування в залежності від мови використання. Термін «aile coudée» (зігнуте крило), який не є тропом, а буквально технічним описом форми крила з точки зору французької мови. Проте, в українському перекладі цей термін виступає як метафора – aile coudée (крило типу «чайка» або оборотна «чайка»). На наш погляд, в українській мові це є фігура мови.

Дослідження, проведені у статті, не претендують на вичерпаність, а вимагають подальшого розвиту та поглиблення.

Література:

1. Ullmann S. The principles of Semantics. A linguistic Approach to Meaning. Ed. 2 Glasgow: Jackson, 1957. 348 p.
2. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ: ІНКОС, 2002. 320 с.
3. Остапчук І.І. Тропи та тропеїзація англомовного масмедійного дискурсу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2016. 230 с.
4. Гладка А. Метонімія і метафора: питання диференціації понять. *Закарпатські філологічні студії.* 2018. № 23. С. 71-75.
5. Lakoff G., Turner M. More then cool reason: A field guide to poetic metaphor. Chicago: Universirsity of Chicago Press, 1989. 230 p.

Meleshchenko A. Metaphorisation of French zoomorphic terms in texts of the Engineering industry

Summary. The article examined the processes of metaphorization of French zoomorphic scientific and technical terms in the texts of the engineering industry. The vast majority of them are built on the basis of the division: metaphor, metonymy, technical term.

In the French scientific and technical text of the engineering industry, 4 subclasses of zoomorphic metaphor terms were identified. Further differentiation and classification of zoomorphic terms-metaphors and their distribution into different classes of animals (amphibians, birds, domestic animals, insects, arthropods) were carried out, which serve as the basis for the formation of zoomorphic metaphor and other tropes.

It was found that zoomorphic metaphors are based on one- and two-syllable elements. The one-syllable aile à bec inclinable (wing with a lowered, swiveling toe), literally "wing with an inclined beak", includes two parts of the bird's body, aile and bec (wing and beak). Two-syllables consist of two completely different classes of animals: grue-mouton (copper crane), where grue (crane) is a bird, and mouton (sheep) is a domestic animal of the "mammal" class. According to their lexical and semantic structure, two-syllable zoomorphic metaphors are divided into 3 different types: 1) metaphors of one class of animals (different parts of the body of one animal) bec de canard automatique, 2) of two different classes of animals aile-crocodile, grue-mouton (copper crane) and 3) of a mixed type, which combine the class of "people" and the class of "animals" into one: aile coudée, bras de chenille. From a zoological point of view, they have 4 classes: the class of "animals" ("mammals"), the class of "birds", "amphibians" (or parts of their bodies), the 4th class of "insects" or "protozoa".

Many zoomorphic terms of the French scientific and technical style are based on metaphor and metonymy, which is quantitatively inferior to metaphor. In the corpus of the studied terms, there are also mixed, hybrid cases when metaphor and metonymy are combined into a single term, which is very characteristic of technical language: "bec de sécurité , "bec de bord d'attaque type Pelletier", bec de coulée – "bec" transfers the image of a beak to a part in shape, and "coulée", as a metonymy indicates a function (foundry purpose).

It was found that the context levels the difference in the meanings of lexical units, so zoomorphic technical metaphors become contextual and functional synonyms due to the seven common to them: aile en M ("wing like a seagull") and aile coudée (wing like a "seagull" or the reverse "seagull").

Zoomorphic terms "bec", aile, queue, and others, acting as both a metaphor and a leader word, are extremely highly productive and very often used in the formation of a series of zoomorphic terms-metaphors in the texts of the field of mechanical engineering. The same type of terms-metaphor leaders of the series also includes "queue", which with its meaning subsequently greatly influences the formation of a whole subclass of the corresponding scientific and technical metaphor.

Véhicule à chenille and "grue sur chenilles". are not metaphors or other figures of speech, but literally a description of the type of chassis of a car or a mobile crane, that is, a zoomorphic technical term.

"Tête de cheval" is a zoomorphic metaphor, a technical or engineering term of mechanical engineering. This is a figurative name, typical of technical language. It has a three-aspect metaphorical character: in mechanics, oil extraction and engineering. The zoomorphic term of the mechanical engineering industry "la vis sans fin" is two-aspect (based on 2 metaphors) and has similarities simultaneously with both "infinity" and "worm". Another two-aspect metaphor "col de cygne" has one aspect purely metaphorical, and the second is a technical term by function, in the construction "swan neck type clamp". Such metaphorical designations are very common in technology and they help engineers quickly imagine the shape or function of a part.

According to linguistic rules, if "aile" is used outside a biological context and means a detail, shape, protrusion or movement, it is a metaphor, because there is a transfer of the features of a natural wing to an artificial object. Therefore, "aile" in most technical contexts is a metaphor, because the name is based on the similarity to a bird's wing or its function. However, "aile d'avion" is not a metaphor. It is a wing on an airplane, literally, a real wing, an analogue of a natural one.

Key words: scientific and technical discourse, differentiation, classification, zoomorphic, multi-aspect metaphor, hybrid metaphor, anthropological metaphor, term formation, classes, subclasses of terms, double associative asymmetry, contextual synonymy, latent association.

УДК 81'373.611.3(410)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.50

Мись Т. І.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Юридичного інституту
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
https://orcid.org/0009-0000-7582-8214

ТЕРМІНИ-ЕПОНІМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ МОВІ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ВИМІР

Анотація. Ця стаття присвячена опису епонімії юридичної термінології. Стаття досліджує природу епонімів у складі англійської юридичної термінології, зосереджуючи увагу на їхній структурі, функціях та перекладацьких особливостях. Автор розглядає епоніми як особливий тип термінів, що слугують інструментом лаконічної номінації складних правових понять. Словникові дефініції епонімів демонструють непослідовність тлумачень цих одиниць різними лексикографами. Наводяться приклади, які підтверджують, що юридичні епоніми в англійській мові є комплексними номінативними структурами, що формують терміни підвищеної складності для сприйняття й розуміння. Для їх перекладу часто необхідна техніка експлікації. Метою дослідження є аналіз семантичних властивостей і структури термінів-епонімів, виявлення їхніх функцій, а також вивчення способів словотворення, через які ці терміни виникають. У дослідженні застосовано описовий метод для пояснення значень епонімів та аналізу їхнього вживання в юридичному дискурсі, етимологічний метод – для з'ясування походження термінів від імен видатних осіб і контекстів їх виникнення, а також метод аналізу термінології – для класифікації епонімів та виявлення спільних рис. За допомогою семантичного аналізу з'ясовано, які саме епоніми використовуються в англомовній юридичній мові та в яких галузях права вони функціонують. Визначено ключові проблеми інтерпретації епонімів в англомовному правовому дискурсі та труднощі перекладу. Новизна дослідження полягає в комплексному підході до класифікації термінів-епонімів із позицій семантики, етимології та правозастосування. Зроблено висновок, що епоніми є продуктивним джерелом поповнення юридичної термінології, а також ефективним засобом скорочення складних номінацій. Проблеми перекладу пов'язані зі складністю пошуку адекватного відповідника. Перспективи подальших досліджень залишаються актуальними через обмежену кількість робіт у цій царині.

Ключові слова: англійська юридична термінологія, одиниці номінації, епоніми, словарні дефініції, техніка експлікації.

Постановка проблеми. Дана стаття присвячена епонімічним найменуванням та термінам-епонімам у юридичній англійській мові. Приклади загальновідомих епонімів різноманітні: «кодекс Наполеона», «суд Лінча» та інші. Численні й суто англійські юридичні терміни-епоніми: Monroe Doctrine – «доктрина Монро», Jackson-Vanik Amendment – «поправка Джексона-Веніка», Morris Plan – «план Морріса» тощо. Незважаючи на активне функціонування епонімів у юридичному дискурсі англійської мови, їх структура, семантика та функціональне навантаження залишаються недостатньо дослідженими в українській лінгвістичній науці. Проблематика полягає у встановленні чітких критеріїв ідентифікації термінів-епонімів, визначенні їхнього місця у терміносистемі права та виявленні специфіки перекладу, що особливо актуально у міжкультурному правовому спілкуванні.

Корпус юридичних епонімів недостатньо вивчений, хоча низка лінгвістів зверталася до цієї теми в межах ширших лінгвокультурологічних досліджень. Видається очевидним, що багато епонімічних найменувань, у точному сенсі, не належать ані до загальноюридичної лексики, ані до юридичної термінологічної системи, проте вони активно функціонують у різних юридичних контекстах як об'єкти правового аналізу. Така практика використання галузевих епонімічних одиниць помітно розширює склад юридичних термінів-епонімів, що належать до правничого дискурсу. Так, наприклад, термін-епонім Geiger counter – «лічильник Гейгера» та його синонім Geiger-Müller counter – «лічильник Гейгера-Мюллера» можуть зустрічатися не лише в контекстах радіаційної медицини й радіаційної безпеки, але також у численних текстах з екологічного, кримінального та адміністративного права.

Аналіз останніх публікацій. Над проблематикою даного питання працювали такі науковці як: Геращенко Л., Дзюба М., Зарницький М. С., Михайлишин Б. П., Микульчик Р., Gläser R., Todea L. та інші. Епонімічні терміни англійської терміносистеми досліджено у працях М. Осадчук, В. Вахрамєєвої, Ю. Костеріної. Г. Бенкендорф, А. Клестер, які досліджували епоніми в німецькій термінології. М. Дзюба, Л. Удовенко, С. Овсейчик, Р. Микульчика писали наукові праці про епоніми в українській термінології. У контексті українського термінотворення варто згадати праці таких дослідників, як Олена Селіванова, Леся Мамчур, Ганна Мацюк та Леся Лисиченко, які досліджують когнітивно-дискурсивні та фразеологічні аспекти термінології. Попри це, феномен термінів-епонімів у вітчизняній правовій терміносистемі практично не представлений, що свідчить про актуальність подальших міждисциплінарних студій у цьому напрямі. Під час написання даної статті я використовувала словники українського видавництва – «Сучасний словник іншомовних слів» та «Словник-довідник сучасної української мови» і словники зарубіжного видавництва – «Black's Law Dictionary» by Garner B. A. та онлайн-словник «Oxford English Dictionary». У процесі дослідження було застосовано описовий, етимологічний та контекстуальний методи, що дозволило проаналізувати значення та функціонування епонімів у юридичній англійській мові. За допомогою семантичного аналізу епонімічних термінів, ми визначити, які саме епоніми вико-

ристовуються в юридичній англійській мові і, конкретно, в якій галузі права. Разом із тим, більшість робіт акцентують увагу переважно на загальнолінгвістичному описі епонімів, тоді як аспекти правової класифікації, контекстуального функціонування та перекладу залишаються фрагментарно висвітленими.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз термінів-епонімів в англійській юридичній термінології, виокремити їх семантичні особливості, структурні моделі, функціональне навантаження та проблеми перекладу, з урахуванням міжмовних і міжкультурних розбіжностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток будь-якої мови тісно пов'язаний з історією того суспільства (ба навіть, може, кількох суспільств), де ця мова існує. З сивої давнини в мовах більшості народів світу починає формуватися особливий пласт лексики – епоніми, які зберігають відомості про богів та героїв, видатних постатей, історичні місця і таке інше. Присутність термінологічних словосполучень, до складу яких входять епоніми, привернули увагу мовознавців ще на початку 50-х років XIX століття, коли з'явилась назва «фамільні терміни», які увіковічують винаходи, відкриття та досягнення вчених і містять їх власні імена [1, с. 68]. У цій статті під епонімією розглядається семантичний процес творення, встановлення етимології та характерних контекстів вживання епонімів у конкретній мові чи дискурсі. Для дослідження характеру проблем перекладу, пов'язаних з епонімією, слід насамперед зрозуміти значення, що передаються епонімами, а також структуру цих лексичних одиниць. Однак, як часто трапляється в лексикографії, словники не завжди, і не у всьому, містять співвідносні дефініції до понять, що визначаються. У сучасному словнику іншомовних слів зазначено: «Епонім − від грец. epōnymos «що дає назву, дає чомусь своє ім'я»», що відображає традиційне розуміння епоніма, як антропоніма чи його деривата, наприклад: «Нобелівська премія», «градус Цельсія», тощо [2, с. 404]. Схоже визначення поняття міститься у словнику-довіднику сучасної української мови, що ставить в основу антропонім, що відноситься до конкретних людей, які жили в минулому столітті: «Епоніми – ті, хто дав своє ім'я чомусь винайденому, відкритому, створеному» [3 ,с. 327]. Наприклад, за М. Дзюбою, під епонімом ми розуміємо «власну назву на позначення конкретного носія імені, від якої утворено спеціальну мовну одиницю», а під «епонімічним терміном – назву, що походить від власного імені або у складі якої воно виступає компонентом» [4, с. 22]. Gläser R., відносить епоніми до словотворчих компонентів термінологічної лексики, що виконує важливі семантичну та прагматичну ролі, виступаючи «атрибутом апелятива спеціального поняття, який підтримує його мотивацію й самотлумачення» [5, с. 28]. Деякі лінгвісти відносять епоніми серед інших термінологічних одиниць до розряду юридичних термінів з культурним компонентом значення. Зокрема, епоніми визначаються, як власні імена, що входять до термінологічних одиниць (терміни та терміноніми), наприклад: «Old Bailey», «Miranda rule». Зауважимо, що лінійне розташування двох зазначених прикладів, які представляють британську правову реалію, «Центральний кримінальний суд» − судовий орган у кримінальних справах, розташований у старовинній будівлі в центрі Лондона, − і американську правову норму, не зовсім виправдано. Перше епонімічне найменування «Old Bailey» − не є термінологічним, оскільки утворено від топоніму по назві лондонської вулиці в Середньовіччя, має багатовікову історію і кілька синонімів, які не є епонімами, а друге – «Правило у справі Міранди» − утворене від назви реального суду «Supreme Court of the United States». «Міранда проти штату Арізони» (Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966)) і є нормою сучасного американського права [6, с. 761].

В епонімічних найменуваннях, сприйняття антропоніма може не викликати жодних асоціацій чи бути з слабко асоційованим вербальним знаком. Внаслідок цього, переклад антропонімів у складі епонімічних найменувань з великою часткою ймовірності передбачає міні-дослідження прізвища вченого, наприклад: «Friedrich Carl von Savigny's historical school of law − історична школа права Фрідріха Карла фон Савіньї». Не менш предметно нелегкими можуть бути епонімічні одиниці юридичної лексики, що містять топонімічні компоненти у своєму складі. Так, для перекладачів-початківців можуть бути не легкі для розуміння перекладацькі відповідності в наступних юридично документованих назвах, які не є лінійними, але є історично сформованими: «Nuremberg International Military Tribunal − Нюрнберзький процес», «International Military Tribunal for the Far East − Міжнародний токійський трибунал» та інші.

Питання про переведення власних назв всередині епонімічних одиниць пов'язане зазвичай з трьома основними складнощами: впізнаваність власного імені за допомогою встановлення коректної референції, транслітерація власного імені та предметне розуміння епонімічного терміна, як вербального знака. Для аналізу перекладу юридичних термінів-епонімів розглянемо такий приклад. Предметне розуміння американського епонімічного терміну «Jackson-Vanik Amendment − поправка Джексона-Веніка» засноване на знанні двох прізвищ, кожне з яких співвідноситься з одним із сенаторів Конгресу США. Отже, можна розглядати оніми даного терміна як референціально доступні. У цьому сенсі зрозуміліша розширена версія цього епонімічного терміна, що означає – «Обмежувальна торгова поправка Джексона-Веніка». Повне найменування дозволяє одразу «прописати» поправку в комерційному праві, але по суті поняття залишається, як і раніше, не до кінця зрозумілим, оскільки йдеться про міжнародне торгове право в контексті «Угоди СОТ» про державні закупівлі, які поширюються внаслідок цієї поправки лише на ті умови [7, с. 366]. Крім того, розглянемо інші приклади, від історичного епонімічного терміну «суд Лінча» до сучаснішого – «договори Браяна». Так, історичний термін-епонім кримінального та процесуального права «закон Лідфорда» спирається на поняття «суд Лінча». Наведемо словникову статтю з американського тлумачного юридичного словника «Black's Law Dictionary» by Garner, B. A., з якої випливає, що визначення одного терміна-епоніма може включати посилання або безпосередньо спиратися на інші терміни-епоніми. Наприклад, розглянемо три приклади епонімів, які стосуються закону. Перший – «Закон Лідфорда». Історичний термін. Форма, за якої дозволяється спочатку покарати людину, а потім її судити. Термін утворений від назви англійського містечка Лідфорд (Lidford (Lydford)), в якому імовірно було здійснено такий суд [8, с. 1005]. Другий – «Lanham Act». Закон був названий на честь конгресмена Фріца Ланхема, який ініціював його прийняття в 1946 році. Закон регулює федеральну реєстрацію товарних знаків, а також забезпечує правовий захист від недобросовісної конкуренції, фальсифікації та незаконного використання товарних знаків, а також встановлює механізми захисту

брендів і товарних знаків у судовому порядку. Епонім: «Фріц Ланхем» – американський політик, який сприяв створенню закону [9]. Третій – «Hatch-Waxman Act». Закон був названий на честь сенаторів Орріна Гетча та Генрі Ваксмана, які працювали над його розробкою в 1984 році. Закон регулює процес патентування та комерціалізації лікарських засобів в США, зокрема дозволяє компаніям виробляти генеричні аналоги без порушення патентів, після закінчення певного періоду охорони патенту. Закон також стимулює конкуренцію на фармацевтичному ринку, дозволяючи швидше випускати більш доступні ліки. Епонім: «Оррін Гетч та Генрі Ваксман» – сенатори США, які сприяли прийняттю закону [10].

Інший приклад, це термін міжнародного права – «договори Браяна», предметний зміст якого залишиться референційно недоступним для перекладача, який не має знань з історії міжнародного права або досвіду роботи з правознавцями, що спеціалізуються на міжнародному праві та його підгалузі – право міжнародних договорів. Значення цього терміна-епоніма знаходимо у зазначеному раніше, американському тлумачному юридичному словнику «Black's Law Dictionary» by Garner, B. A.: «Договори Брайана». Міжнародне право. Будь-який з 48 міжнародних договорів, зобов'язаних запобігти розв'язанню війни через недотримання країнами-підписантами вимог розглядати будь-які розбіжності у вигляді звернення до постійно діючих комісій з мирного врегулювання. Перший із цих договорів, названий на честь державного секретаря США Вільяма Дженінгса Браяна, був підписаний між Сполученими Штатами та Великобританією в 1914 р. [8, с. 221]. Не менш цікавими, є наступні епоніми, перший – «McNaghten Rule"» – це юридичний тест на визначення осудності підсудного. Він виник у Великій Британії у 1843 році після справи Деніела МакНотена, який вбив особу, вважаючи, що на нього полює уряд. Суд визначив, що через психічний розлад він не міг усвідомлювати, що вчиняє злочин [11]. Згідно з цим правилом, особа визнається неосудною, якщо на момент злочину вона: не усвідомлювала характеру і якості свого вчинку, або не знала, що її дії є неправильними через психічну хворобу [8, с. 956]. Другий епонім – «Megan's Law» – це законодавчий акт у США, прийнятий після згвалтування та вбивства 7-річної Меган Канка у 1994 році. Закон зобов'язує правоохоронні органи інформувати громадськість про місце проживання осіб, засуджених за сексуальні злочини [12]. Метою є забезпечення безпеки громади та попередження рецидиву. Обидва епоніми відносяться до кримінального права. Третій епонім – «Brady violation» – справа Brady v. Maryland [13]. Порушення з боку обвинувачення, яке не надало захисту докази, що можуть бути виправдальними або зменшити вину підсудного [12]. Значеннння даного епоніму – таке порушення є підставою для скасування вироку або перегляду справи. Епонім: «Brady» – прізвище підсудного Джона Бреді. Четвертий епонім – «Amber Alert». Названий на честь 9-річної дівчинки Амбер Хагерман, викраденої та вбитої в 1996 році в Техасі [14]. Система термінового сповіщення про зникнення/викрадення дітей, яка дозволяє швидко інформувати громадськість через ЗМІ, дорожні табло, мобільні пристрої тощо [12]. Даний епонім це також акронім «America's Missing: Broadcast Emergency Response», але первинно – ім'я дівчинки. Наведені терміни – яскраві приклади юридичних епонімів, які стали сталими поняттями в правовій практиці США.

Якщо розглядати експлікацію значень епонімів, то наступні описані приклади дозволяють припустити, що переклад багатьох юридичних епонімів, що містять як антропоніми, так і топоніми, потребує техніки експлікації аналогічно до того, як показано на попередньому прикладі з «поправкою Джексона-Веніка». Розглянемо декілька прикладів:

– «Lloyd's agents – агенти корпорації Ллойда», з експлікацією – постачальники інформації, що цікавить страховиків корпорації Ллойдс [15].

– «Washington Headquarters Services – Вашингтонська штабквартира», з експлікацією – військова установа Міністерства оборони США, яка керує збройними силами [15].

– «Gideon v. Wainwright – Справа Gideon v. Wainwright», з експлікацією – право обвинуваченого на адвоката навіть у випадку, коли він не може дозволити собі захисника [16].

– «Drago doctrine – доктрина Драго», з експлікацією – доктрина про неприпустимість втручання у справи іншої держави для стягнення з неї іноземної заборгованості [15].

– «Wagner's law – закон Вагнера», з експлікацією – закон зростання державної діяльності, полягає в тому, що державні витрати зростають зі зростанням національного доходу [17, с. 210].

Усе пізнане людиною отримує від неї своє найменування й тільки так існує в свідомості. Цей процес має назву лінгвізація – «омовлення» світу. Цей процес не може розвиватися без неологізмів. Лінгвісти, які вивчають різні сфери професійної комунікації, констатують зростання неологічної номінації, а епоніми – лексичний пласт, що розвивається, в якому поява неологізмів цілком очікувана. Наведемо два неологізми, які досить швидко стали епонімами-інтернаціоналізмами: «Brexit» та «Megxit». Обидва за своєю структурою – складені слова, утворені шляхом поєднання двох слів з опущенням частини перших лексем – майже повним у «Brexit» і частковим у «Megxit». Епонім-неологізм «Brexit» утворився шляхом «Britain + exit = Brexit», або друга версія – «British + exit = Brexit». Епонім-неологізм «Megxit» утворився шляхом «Megan + exit = Megxit». У першому випадку топонім «Britain/British», у другому – антропонім «Megan» зрощуються з англійською лексемою «exit – вихід». Обидва епоніми-неологізми виникли в результаті подій, які викликали великий резонанс у британському суспільстві. Вони пояснюють юридично складні, багатоетапні процеси: перший «Brexit» – вихід Великобританії зі складу Європейського Союзу, що розтягнувся через багатоступінчасту координацію економіко-правових питань. Референдум відбувся в червні 2016 року і це стало політичним,економічним та історичним поворотом не лише для Британії, а й для всього контингенту [18]. Другий епонім «Megxit» – пов'язаний із виходом 8-го січня 2020 року двох членів Англійської Королівської Сім'ї – принца Гаррі, герцог Сассекський, і Меган, герцогиня Сассекська, зі складу високопоставлених членів, повним складанням їх повноважень та зміною соціального статусу [19]. Обидва терміни міцно закріпились в юридичній лексиці, перший термін вживається в міжнародному праві, другий в сімейному праві. На думку британських та американських оглядачів, подія виходу Великобританії зі складу Європейського Союзу стала серйозним викликом для англійської королівської сім'ї, включаючи розгляд необхідності модернізації інституту монархії [20]. За політичним впливом «Megxit» можна порівняти з «Brexit» з тим, яу глибоко цю подія розкололо британське суспільство на два табори – прихильників та противників [19]. Поява розглянутих епонімів-неологізмів наголошує важливість процесів

неологізації в період історичного етапу Великобританії, який пов'язаний з потребою у визначенні нових понять, а також у засобах вираження великого суспільного резонансу на факт їхньої появи. Варто зазначити, що схожих епонімів-неологізмів із суфіксом «-exit» або за аналогією до «Brexit/Megxit» − ціла колекція! Вони з'являються переважно в політичному, культурному або навіть фанатському контексті, часто як іронічні або метафоричні позначення «виходу». Наприклад: «Grexit=Greece + exit» − імовірний вихід Греції з ЄС (активно обговорювався під час боргової кризи у 2010-х роках). «Frexit=France + exit» − гіпотетичний вихід Франції з ЄС. Це слово використовували деякі праві політики у Франції. «Italexit» − вихід Італії з ЄС. Така ідея звучала з боку євроскептичних партій. «Texit=Texas + exit» − ідея виходу штату Техас зі складу США (іноді жартома, іноді серйозно обговорюється в консервативних колах). «Nexit=Netherlands + exit» − ще один варіант гіпотетичного виходу з ЄС [21].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Терміни-епоніми є важливим компонентом англійської юридичної термінології, оскільки поєднують лінгвістичну форму з історико-культурним змістом. Проведене дослідження показало, що епоніми сприяють збагаченню правничої терміносистеми, виступаючи продуктивним джерелом її поповнення. Особливістю таких одиниць, утворених від імен науковців, політичних діячів або історичних постатей, є їхня здатність лаконізувати складні юридичні поняття шляхом заміни довгих описових конструкцій короткими й місткими термінами. Семантичний аналіз дозволив визначити, які саме епоніми вживаються в англійській юридичній мові та в яких галузях права вони функціонують. Розглянуті приклади підтверджують складний характер номінації епонімів у юридичних контекстах та демонструють їхню роль у формуванні правничого дискурсу.

Разом з тим, встановлено, що переклад епонімів становить суттєву проблему, зумовлену культурною специфікою та відсутністю усталених відповідників у вітчизняній юридичній термінології. Унаслідок цього процес адаптації таких одиниць у міжмовній комунікації часто ускладнений, а точність перекладу потребує особливої уваги. Перспективи подальших досліджень залишаються актуальними й мають бути спрямовані на розробку перекладацьких стратегій, що дозволять адекватно відтворювати семантичне навантаження епонімів у різних галузях права.

Література:

1. Hrybinyk Y., Halai T. Terminological eponyms in English geodetic terminology: Structural aspect. Humanities Science Current Issues, 2021, vol. 7, no. 35, pp. 66–72. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-7-11.
2. Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. (уклад.), Півторак Г. П. (ред.). Сучасний словник іншомовних слів. Київ: Довіра, 2006.
3. Співак Т., Яковенко О. (уклад.). Словник-довідник сучасної української мови. Разом. Окремо. Через дефіс: близько 60 000 слів. Харків: Видавничий дім «Весна», 2009.
4. Дзюба М. Епоніми в українській науковій термінології: автореф. дис. канд. філол. наук. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2011.
5. Gläser R. Der Eigenname als konstitutives Factor des Fachwortschatzes. Berlin: Linguistische Studien, 1976.
6. Saltzburg S. A., Capra D. J. American criminal procedure: Cases and commentary. 11th ed. St. Paul, MN: West Academic, 2018.
7. Brumley R. H. Jackson–Vanik: Hard facts, bad law? Boston University International Law Journal, 1990, vol. 8, no. 2, pp. 363–372.
8. Garner B. A. Black's law dictionary. 9th ed. St. Paul, MN: West Publishing Co., 2009.
9. Lanham Act. The Lanham Act of 1946, 15 U.S.C. §§ 1051 et seq. URL: https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2019-title15/html/USCODE-2019-title15-chap22.htm (дата звернення: 22.04.2025).
10. Hatch-Waxman Act. The Drug Price Competition and Patent Term Restoration Act of 1984 (Hatch-Waxman Act), 21 U.S.C. § 355. URL: https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2019-title21/html/USCODE-2019-title21-chap9-sec355.htm (дата звернення: 22.04.2025).
11. FindLaw. The M'Naghten rule – insanity defense. [s.l.]: [s.n.], [n.d.]. URL: https://www.findlaw.com/criminal/criminal-procedure/the-m-naghten-rule–insanity-defense.html (дата звернення: 22.04.2025).
12. U.S. Department of Justice. Megan's law: Final guidelines for the Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Act. 1998. URL: https://www.ojp.gov (дата звернення: 22.04.2025).
13. Brady v. Maryland, 373 U.S. 83 (1963). Supreme Court of the United States. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/373/83/ (дата звернення: 22.04.2025).
14. National Center for Missing & Exploited Children. History of the AMBER Alert Program. [б. м.]: [б. в.], [б. р.]. URL: https://www.missingkids.org/ourwork/amberalert/history (дата звернення: 22.04.2025).
15. Egbert L. D., Morales M. F. Multilingual law dictionary: English/français/español/deutsch. [S.l.]: [s.n.], 1979.
16. Gideon v. Wainwright, 372 U.S. 335 (1963). Supreme Court of the United States. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/372/335/ (дата звернення: 22.04.2025).
17. Abizadeh S., Gray J. Wagner's law: A pooled time-series, cross-section comparison. National Tax Journal, 1985, vol. 38, no. 2, pp. 209–218. DOI: https://doi.org/10.1086/ntj41792010.
18. Hall D. 'Breksit' or 'bregzit'? The question that divides a nation. The Conversation, 04.07.2017. URL: https://theconversation.com/breksit-or-bregzit-the-question-that-divides-a-nation-82278 (дата звернення: 22.04.2025).
19. Landler M. Going rogue: Prince Harry and Meghan caught the palace off guard. The New York Times, 14.01.2020. URL: https://www.nytimes.com/2020/01/15/world/europe/harry-meghan-megxit-brexit.html (дата звернення: 22.04.2025).
20. Dymond J. Harry and Meghan drop royal duties and HRH titles. BBC News, 18.01.2020. URL: https://www.bbc.com/news/uk-51163865 (дата звернення: 22.04.2025).
21. Oxford University Press. Brexit. In Oxford English Dictionary (online ed.). [б. м.]: [б. в.], [б. р.]. URL: https://www.oed.com (дата звернення: 22.04.2025).

Mys T. Eponymous terms in English legal language: a linguistic and translational perspective

Summary. This article is devoted to the study of eponymy in legal terminology. It explores the nature of eponyms within English legal discourse, focusing on their structure, functions, and translation-specific features. The author views eponyms as a particular type of terms that serve as concise designations for complex legal concepts. Dictionary definitions of eponyms reveal inconsistency in their interpretation by different lexicographers. Examples provided demonstrate that legal eponyms in English function as complex nominative structures that form terminological units of increased cognitive difficulty, often requiring explicative techniques for accurate translation.

The aim of the article is to analyze the semantic features and structural composition of eponymous legal terms, to

identify their functions, and to examine the word-formation patterns through which they are created. The research employs a descriptive method to explain the meanings of eponyms and their use in legal English, an etymological method to trace the origin of terms from personal names and historical contexts, and a terminological analysis to classify eponyms and reveal their common features. Semantic analysis is used to determine which eponyms are employed in English legal language and in which branches of law they appear.

The article identifies key challenges in the interpretation of eponyms within English legal discourse and the difficulties involved in translating them accurately. The novelty of the study lies in its comprehensive approach to the classification of legal eponyms from the perspectives of semantics, etymology, and legal application. It concludes that eponyms enrich legal terminology and represent a productive source for its development, often serving to replace lengthy expressions with more concise terms. Translation issues arise due to the difficulty in finding adequate equivalents. Further research in this area remains relevant due to the limited number of existing studies.

Key words: English legal terminology, nomination units, eponyms, dictionary definitions, explication technique.

УДК 81'25:81'373.45
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.51

Підгрушна О. Г.,
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНГЛОМОВНА ФІТНЕС-ТЕРМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ: НАЗВИ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ

Анотація. У статті проаналізовано лінгвістичні особливості англомовної фітнес-термінології, зокрема номінації фізичних вправ, у контексті їхнього функціонування, адаптації та перекладу в українськомовному фаховому дискурсі. З огляду на зростання популярності фітнес-культури в Україні та активне залучення іншомовного термінологічного ресурсу, проблема уніфікації й стандартизації відповідної лексики набуває особливої актуальності. Дослідження базується на зіставленні понад 500 лексичних одиниць, які були відібрані методом суцільної вибірки з англомовних і українськомовних онлайн-ресурсів, спеціалізованих блогів, відеоматеріалів і текстових програм тренувань. Основну увагу приділено вивченню структурно-семантичної організації назв фізичних вправ, способам їхнього формування, характерним синтаксичним моделям, уживанню модифікаторів і абревіатур, а також метафоричному потенціалі фітнес-лексики як засобі формування асоціативно забарвлених, візуально й образно мотивованих назв. метафоричності як одному з принципів термінотворення. У статті проаналізовано способи перекладу, що застосовуються в українській практиці перекладу фітнес-термінології: еквівалентний переклад, калькування, адаптивне калькування, транскодування та описовий переклад. Установлено, що українськомовний фітнес-дискурс характеризується значною термінологічною варіативністю, відсутністю уніфікованої терміносистеми, фрагментарністю метафоричного компонента та браком чітких перекладацьких норм. У статті описано типові труднощі, пов'язані з перекладом багатокомпонентних термінів, адаптацією абревіатур, непослідовністю в уживанні номінацій, а також із подвійною назвою та співіснуванням паралельних форм. Неунормованість термінології галузі у поєднанні з перекладацькими викликами створює труднощі в комунікації між фахівцями та аматорами, ускладнює укладання методичних матеріалів, знижує точність інструкцій і погіршує якість професійного контенту. З огляду на зростаючий попит на фітнес-контент і його популярність серед широкої авдиторії, обгрунтовано необхідність уніфікації перекладацьких підходів, створення системи українських відповідників, а також нормування терміносистеми з урахуванням структурних, функціональних, прагматичних і когнітивних чинників. Перспективним напрямом подальших досліджень визначено створення концептуально й лінгвістично узгодженої термінологічної бази, що сприятиме ефективному перекладу, покращенню фахової комунікації та розвитку українськомовного фітнес-дискурсу.

Ключові слова: переклад, способи перекладу, фахова лексика, лексика фітнесу, перекладацька варіативність, компаративний аспект, фахова комунікація.

Постановка проблеми. Проблема перекладу фахової термінології, зокрема її уніфікації та стандартизації, є назрілим питанням як української мовознавчої науки, так і актуальним запитом фахівців відповідних сфер. Це питання є рівною мірою актуальним як для так званих «технічних» царин, так і для різнобічних спеціальностей соціально-гуманітарної галузі (хоча, справедливо зазначити, що українськомовний понятєвий апарат галузей, що тісно пов'язаний із технологічним прогресом є більш розвинутим та стандартизованим). Однією із таких фахових галузей є сфера турботи про фізичний та ментальний добробут особистості (*wellbeing*), зокрема спорт та фітнес. Саме останній можна вважати цариною, що переживає на сьогодні новий злет: фітнес отримав друге дихання в часи локдаунів через пандемію коронавірусу у 2020–21 роках, коли в пошуках «здорових» занять люди повсюдно починали звертатись до онлайн тренувань, які з часом стали їхньою звичкою.

Однією з визначальних рис фахової лексики фітнесу є те, що вона активно використовується не лише професійними тренерами чи спортсменами, а й аматорами, ентузіастами та особами інших професій, які періодично займаються фізичною активністю на дозвіллі. Це – характерна ознака багатьох фахових мов соціально-гуманітарної сфери, де фахова лексика набуває ознак загальновживаної завдяки розширеним прагматичним і комунікативним функціям. Проте саме цей факт безпосередньо впливає й на формування цілісної терміносистеми, адже здебільшого англомовні назви вправ кожна група користувачів адаптує відповідно до власних потреб та рівня обізнаності, що ускладнює комунікацію між різними категоріями користувачів, знижує ефективність методичних матеріалів і створює додаткові труднощі для стандартизації фахової мови. Не в останню чергу на користь вивчення цієї проблематики свідчить практичний брак в українськомовному просторі словників фітнес-термінів. Зокрема, навіть порівняно свіжі видання, як-от «Словник основних термінів з фізичної культури» 2020 року [1], не містять ні самих назв фізичних вправ, ні їхніх визначень.

Аналіз останніх досліджень. Загалом, поняття фахової мови охоплює широкий арсенал лінгвістичних засобів (фонетичних, лексичних, граматичних елементів, правил синтаксису та їхню взаємодію), що використовуються в певному професійному комунікативному середовищі задля порозуміння між фахівцями осібних галузей [2, с. 53]. Терміносистема – це невіддільна складова кожної фахової мови, де термін слугує семантичним ядром, що позначає певне загальне, конкретне або абстрактне явище чи поняття специфічної галузі знань, певного роду діяльності тощо. Англійську мову можна сміливо назвати мовою сучасного фітнесу, адже саме у США

зробили значний внесок у популяризацію фітнес-культури у XX–XXI сторіччях, від так званої «фітнес-революції» 1960–70х років і до сьогодні [3, с. 97]. Терміносистема фахової мови фітнесу є досить багаторівневою, адже формується на перетині лексики спорту, медицини та нутриціології, а серед 9 термінологічних мікросфер фахової мови фітнесу фігурують, зокрема «Способи тренувань та спортивний інвентар» [4, с. 60], що і включає назви фітнес-вправ, способи їхнього виконання та дотичні лексичні одиниці.

Серед основних структурно-семантичних характеристик фахової мови фітнесу Павлюк [5] визначає: переважання іменникових одиниць у складі термінів, активне функціонування багатокомпонентних словосполучень та абревіатур, продуктивне використання метафоричних і метонімічних механізмів номінації, а також наявність полісемантичних, синонімічних і антонімічних зв'язків як системоутворювальних чинників термінологічного поля. Комплексність зазначених параметрів зумовлює не лише лексико-семантичну гнучкість і відкритість фітнес-дискурсу до мовних інновацій, а і створює додаткові виклики в процесі перекладу термінології. Зокрема, перекладачеві необхідно враховувати контекст уживання термінів, рівень фахової компетентності адресата, тип професійного тексту, а також специфіку прагматичних настанов комунікативної ситуації.

Вивчаючи переклад спортивної термінології в англо-українському аспекті, Іщенко [6, с. 11-14] доходить висновку, що низький рівень її кодифікованості, брак усталених норм перекладу та значна семантична варіативність створюють низку труднощів для перекладача. Ці труднощі зумовлені не стільки лексичними розбіжностями, а скільки необхідністю урахування прагматичних параметрів комунікації, жанрової специфіки тексту, ступеня фаховості аудиторії та функціонального призначення мовного матеріалу. За таких умов, ефективним підходом до відтворення термінологічних одиниць стає залучення елементів фреймового аналізу, який дає змогу вийти за межі буквального перекладу й віднайти концептуально релевантний відповідник у мові перекладу, що зберігає змістовий обсяг і контекстуальну адекватність оригіналу.

Проблематику перекладу термінів у фахових текстах також висвітлює Кияк [7], який акцентує на функціональному підході до термінології та наголошує на важливості врахування прагматичних особливостей фахового тексту, що безпосередньо впливає на вибір способу перекладу. Залежно від рівня усталеності терміну, контексту його вживання та очікувань цільової аудиторії, доцільними можуть бути еквівалентний переклад, калькування, адаптація або описовий переклад. Комплексний підхід до перекладу термінології розробляє і Карабан [8], який систематизує лінгвістичні трансформації, релевантні для фахових текстів, і пропонує модель динамічного перекладу, що ґрунтується на поєднанні структурно-семантичної відповідності з прагматичною доцільністю. Такий підхід особливо важливий у сферах із недостатньо кодифікованою термінологією, зокрема в українському фітнес-дискурсі, де актуальним залишається питання уніфікації перекладацьких рішень.

Мета цієї **статті** полягає в дослідженні англомовної та українськомовної термінології сфери фітнесу, зокрема назв фізичних вправ, у зіставному аспекті та вивченні особливостей їхнього перекладу з урахуванням мовних та позамовних чинників. ***Об'єктом*** дослідження виступають назви фізичних вправ, що фігурують в англомовних та українськомовних фітнес дискурсах, а ***предметом*** – способи їхнього перекладу. ***Матеріалом*** для цієї розвідки послужило понад 500 лексичних одиниць на позначення назв фітнес-вправ, способів їхнього виконання та дотичних термінологічних одиниць обраних методом суцільної вибірки з англомовних фітнес-ресурсів та блогів та їхні відповідники з українськомовних фітнес-ресурсів та блогів у мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження англомовних ресурсів, присвячених фізичним вправам і способам їхнього виконання, дало можливість виокремити низку характерних лексико-структурних особливостей назв фітнес-вправ, які слід враховувати як на етапі доперекладацького аналізу, так і безпосередньо під час перекладу. Паралельне вивчення релевантних українськомовних джерел дало змогу проаналізувати способи перекладу зазначених лексичних одиниць, а також виявити основні тенденції їхнього функціонування в сучасному українськомовному фітнес-дискурсі.

Назви фітнес-вправ в англомовному дискурсі, як правило, формуються за типізованими конструктивними моделями, серед яких домінують такі комбінації, як іменник + іменник (*chest press, leg raise, shoulder tap*), прикметник + іменник (*reverse row, bird dog, French press,*), дієслово + іменник або іменник + дієслово (*push-up, pull-over, sit-up twist,*) та складні багатокомпонентні терміни (*seated bent over row, diamond push-ups, reverse lunge high knee, lying side to side toe taps*). Умовно, в англомовних назвах фітнес-вправ можна виокремити базові лексичні одиниці, які репрезентують основну рухову дію, наприклад: *curls, lunge, plank, push, pull, crunch* тощо. Утворення складніших номінацій відбувається шляхом «нанизування» уточнювальних елементів-модифікаторів (*modifiers*), які конкретизують умови або спосіб виконання вправи. До таких модифікаторів належать: формат тренування: *warm-up, superset, EMOM*; категорія вправи: *strength, functional, isolation, mobility*; положення тіла: *bent over, elevated, kneeling*; залучення інвентарю: *dumbbell, TRX, bodyweight*; м'язові групи або зони тіла: *ABS, chest, lower body*. Так, більшість фітнес-термінів формуються за модульним принципом, де основна дія комбінується з модифікаторами, що задають технічні, функціональні або анатомічні параметри виконання. Така структура дозволяє утворювати велику кількість варіативних комбінацій із високим ступенем семантичної точності.

На відміну від англомовного дискурсу, в українськомовних джерелах структура назв фітнес-вправ здебільшого має спрощений та описовий характер. Здебільшого уживаються односкладові або двоскладові лексичні одиниці, які відтворюють лише основну рухову дію без уточнювальних модифікаторів, які почасти не інтегруються до самої назви вправи. Подекуди зустрічаються додаткові уточнення за використанням конструкцій на кшталт *з гантелями, лежачи, на одній нозі* тощо, однак не як частина усталеної назви, а як описовий додаток до основного терміну. Водночас можна окреслити кілька типових конструктивних моделей, які використовуються в українськомовній практиці для позначення назв фітнес-вправ:

(1) іменник або віддієслівний іменник (*жим, тяга, присідання, відтискання, місток, планка, гіперекстензія, кросфіт)*;

(2) віддієслівний іменник + іменник (*згинання рук, підйом таза, розведення ніг, нахил тулуба, відведення ноги назад*);

(3) іменник + прийменниковий зворот (*скручування на лаві, тяга в нахилі, планка на ліктях, присідання з гантелями*);

(4) прикметник або прикметниковий зворот + іменник (*глибокі присідання, динамічне розтягування, бокова планка, горизонтальна тяга*);

(5) описові фрази (*вправа на сідниці в положенні лежачи, жим ногами у тренажері, планка з торканням плечей, випади з поворотом тулуба).*

Модель (1) використовується передусім для перекладу назв базових вправ і, як правило, забезпечує максимальну лаконічність, зрозумілість та зручність у вжитку. Ця модель найчастіше реалізується через еквівалентний переклад, калькування або транскодування. Моделі (2), (3) та (4) теж зберігають відносну семантичну компактність, але містять уточнення щодо об'єкта дії, завдяки чому така структура виглядає інформативнішою та точнішою. Вони найчастіше застосовуються у випадках, коли потрібно відтворити англомовну конструкцію з модифікатором, наприклад, вказати положення тіла, тип інвентарю або особливість виконання. У цих випадках переважає спосіб адаптивного калькування, що дозволяє створювати функціональні відповідники, наближені до оригіналу за структурою, але узгоджені з лексико-граматичними нормами української мови. Такі одиниці мають потенціал до термінологізації, однак в українськомовній практиці вони все ще використовуються досить несистематично, що вказує на відсутність сталої норми й загальноприйнятого стандарту в цій термінологічній підсистемі. Модель (5) натомість навряд чи можна вважати термінологічною у фаховому сенсі, це радше описові фрази, що використовуються при перекладі складних багатокомпонентних назв, які становлять суттєвий виклик у перекладацькій практиці. У таких випадках найчастіше застосовуються способи адаптивного калькування, додавання та описового перекладу, що дозволяють відтворити зміст, не структуруючи його за принципами термінотворення. Попри змістову точність, подібні конструкції значно розширюють текст, знижують його компактність.

Серед характерних рис англомовних назв фітнес-вправ варто виокремити широке використання усталених абревіатур та скорочень, які є невід'ємною частиною професійного дискурсу: *AMRAP (As Many Rounds/Reps As Possible), WOD (Workout of the Day), SL / SA (Single Leg / Single Arm), rep. (repetitions), wt. (weight)* тощо. Ці одиниці виконують функцію комунікативної економії, адже у стислій формі передають складні інструктивні параметри. В українськомовному фітнес-дискурсі власна система скорочень та абревіатур наразі не сформована й представлена фрагментарно. Найчастіше англомовні абревіатури відтворюють способом нульового перекладу, інколи із додаванням іменника (*формат EMOM*) або описового перекладу (*AMRAP 12 – виконати якнайбільше раундів за 12 хв*) та рідше – транслітерації (*ХІІТ, ВОД*). З одного боку, використання англомовних абревіатур забезпечує лаконізм комунікації й полегшує сприйняття тим користувачам, що вже знайомі з англомовними тренувальними платформами чи застосунками. Втім, з іншого, відсутність усталених українськомовних відповідників ускладнює сприйняття для новачків й створює варіативність репрезентації інформації (*НІІТ, ХІІТ, хііт*), що унеможливлює повноцінне унормування терміносистеми. Описовий переклад, хоча й забезпечує смислову адекватність, істотно розширює обсяг тексту, що негативно позначається на компактності та чіткості інструкцій: ключових параметрах у сфері фітнес-комунікації, де інформація має бути лаконічною й легкою для сприйняття.

Іншою характерною рисою англомовного фітнес-дискурсу є високий рівень номінативної варіативності, коли одна й та сама вправа може мати кілька назв, що функціонують як синоніми. Наприклад *skull crusher, french press, triceps extension* – усі ці назви вживаються на позначення базової вправи на трицепс. Така синонімія зумовлена різними джерелами походження термінів (традиційна назва, функціональна, комерційна) й контекстами вживання. Ситуацію додатково ускладнює те, що в українськомовному дискурсі також існують паралельні усталені назви однієї й тієї ж вправи, що запозичені або адаптовані з різних джерел: *французький жим* або *розгинання рук на трицепс*. З перекладознавчої точки зору, подвійна синонімія на рівні мови-джерела й мови перекладу створює додаткову складність для випрацювання єдиного перекладного стандарту.

Також, в українськомовному фітнес-дискурсі почасти паралельні варіанти перекладу або запозичення часто функціонують одночасно, не фіксуючись як нормативні терміни. Як правило, це наслідок використання різних способів перекладу при відтворенні одного й того самого поняття. Зокрема, транскодований варіант часто співіснує із усталеним чи адаптованим українським еквівалентом: *crunch – кранч, скручування*; *deadlift – мертва тяга, станова тяга; jumping jack – джапмінг джек, стрибунець, стрибки «зірочка»;* паралельно існують декілька варіантів адаптивного калькування: *calf raise – підйом на литки, підйом на носки; side lunge – випади вбік, випади в сторону;* або спостерігаються варіації у способах написання транскодованої лексичної одиниці: *бурпі, берпі; пушап, пуш-ап.* Така номінативна варіативність, зумовлена як впливом англомовного оригіналу, так і розбіжністю способів перекладу, ускладнює не лише процес термінологічної уніфікації, а й сприйняття користувачем, зокрема на етапі первинного ознайомлення з матеріалом або виконанням вправ за текстовою інструкцією.

Ще однією характерною ознакою англомовної фітнес-номінації є високий ступінь метафоричності, що часто слугує основою для створення назв вправ. Низка номінацій ґрунтується на візуальній, функціональній або асоціативній аналогії з об'єктами, тваринами чи діями з повсякденного життя. Такі назви не тільки викликають конкретні образи, але й полегшують запам'ятовування та впізнаваність руху. Наприклад, *superman* – вправа, що імітує характерну позу супергероя в польоті; *bird dog* – позиція, подібна до положення мисливського собаки, що завмер у стійці; *inchworm* – рух, який нагадує пересування гусені; *donkey kicks* – рух ногою, схожий на копняк віслюка тощо. Усі ці назви базуються на аналогії з характерними рухами або позами. В українськомовному фітнес-дискурсі метафоричність як принцип номінації майже не реалізується. Англомовні назви вправ, у яких первинна метафора очевидна, в українських ресурсах практично не перекладають з відтворенням цієї образності. Здебільшого їх перекладають за допомогою описового перекладу (*вправа лежачи з підйомом рук і ніг, випади з дотиком, скручування з положення стоячи*), що нівелює метафоричний потенціал. У поодиноких випадках спостерігається спроба відтворити метафору за рахунок вилучення, додавання та адаптивного транскодування або створення еквіваленту на основі асоціативного потенціалу: *поза супермена, поза зірки, ведмежа хода, жабка, крабик*, але такі назви функціонують здебільшого у неформальному середовищі. Загалом можна констатувати, що в українськомовній практиці метафоричний потенціал англійських назв здебільшого нівелюється, що, з одного боку, спрощує сприйняття, але з іншого – збіднює образність та знижує мотиваційну складову фітнес-комунікації.

Фінальне спостереження стосується явища подвійної номінації, що досить часто трапляється на українськомовних фітнес-ресурсах: спочатку подається українськомовний варіант назви, а в дужках – її англомовний відповідник (*випади (lunge), тяга в нахилі (bent-over row), розведення рук стоячи (lateral raise)*). Такий підхід частково компенсує відсутність устале-

них термінів українською та водночас забезпечує зрозумілість для широкого кола користувачів, які споживають англомовний фітнес-контент, зокрема відеоінструкції, мобільні застосунки та онлайн-програми. Регулярне використання двомовної репрезентації може, з одного боку, підтримувати комунікативну зручність на перехідному етапі, проте з іншого – гальмувати формування цілісної терміносистеми, сприяти варіативності перекладацьких рішень і знижувати ступінь нормативної узгодженості українського фахового дискурсу.

Висновки і перспективи. Назви фізичних вправ як частина фахової мови фітнесу становлять складний перекладознавчий об'єкт, що функціонує на перетині кількох дискурсивних і мовних факторів: поєднання професійного й побутового вжитку, міжмовна інтерференція, відсутність унормованої терміносистеми українською. Результати проведеного аналізу дозволяють окреслити основні лінгвістичні особливості англомовної терміносистеми, серед яких варто виокремити модульну структуру термінів, продуктивне використання модифікаторів, значний ступінь номінативної варіативності, високий рівень метафоричності та широке функціонування абревіатур. Ці риси не тільки ускладнюють процес перекладу, але й зумовлюють неоднорідність функціонування термінології в українськомовному просторі.

Своєю чергою, українськомовний фітнес-дискурс наразі перебуває в процесі активного становлення, і переважно структура назв вправ у ньому характеризується спрощеністю, описовістю, обмеженим використанням модифікаторів, фрагментарним запозиченням скорочень і несталою нормою калькування. Зафіксована варіативність способів перекладу призводить до появи паралельних форм, які співіснують без чіткої кодифікації, що ускладнює процес уніфікації. Особливої уваги потребує питання метафоричного потенціалу термінів, який в українськомовній практиці здебільшого нівелюється. У результаті простежується тенденція до спрощення українськомовної терміносистеми, що, з одного боку, робить її доступною для широкої аудиторії непрофесійних користувачів, проте з іншого – створює суттєві перешкоди для термінологічної стандартизації. Недостатня уніфікованість, варіативність форм, а також відсутність чітких норм відтворення англомовних абревіатур і складних багатокомпонентних конструкцій, зумовлюють ризики плутанини, нечіткості інструкцій і зниження ефективності професійної комунікації.

Зважаючи на динамічний розвиток фітнес-індустрії, її широку авдиторію й потужний міжнародний вплив, існує гостра потреба у ґрунтовному й системному підході до перекладу та нормування фітнес-термінології в українській мові. Таким чином, актуальним напрямом подальших досліджень вбачається розробка узгоджених принципів перекладу назв фітнес-вправ, з урахуванням функціональних, прагматичних і когнітивних чинників, що сприятиме як уніфікації термінології, так і підвищенню ефективності професійної комунікації в межах українськомовного фітнес-дискурсу.

Література:

1. Согоконь О. А., Донець О. В. Словник основних термінів з фізичної культури : навч. посіб. Полтава : Сімон, 2020. 111 с.
2. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Tübingen : Gunter Narr, 1985. 495 s.
3. Andreasson J., Johansson T. The Fitness Revolution: Historical Transformations in the Global Gym and Fitness Culture // Sport Science Review. 2014. Vol. XXIII, No. 3-4. P. 91-112. DOI: http://dx.doi.org/10.2478/ssr-2014-0006.
4. Melnychuk I., Navrotska I. Structural-semantic and textual parameters of professional fitness language // Research Trends in Modern Linguistics and Literature. 2020. Vol. 3. P. 55-67. DOI: https://doi.org/10.29038/2617-6696.2020.3.55.67.
5. Павлюк І. Б. Фахова мова фітнесу (на матеріалі англомовних лексикографічних джерел та спеціальних текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. Б. Павлюк ; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Львів, 2016. 20 с.
6. Іщенко Т. В. Англійська фахова мова спорту: когнітивні та перекладацькі аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Т. В. Іщенко ; Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля. Одеса, 2016. 20 с.
7. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2007. Вип. 34. С. 84-87. URL: http://eprints.zu.edu.ua/1545/1/84.pdf.
8. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : навч. посіб. / В. І. Карабан. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.

Pidhrushna O. Translation of English fitness terminology in Ukrainian discourse: exercise names as a case study

Summary. This article examines the linguistic features of English fitness terminology, with particular emphasis on the naming conventions of physical exercises, in the context of their functioning, adaptation, and translation within Ukrainian professional discourse. Against the backdrop of the growing popularity of fitness culture in Ukraine and the active incorporation of English materials, the issue of terminology unification and standardization emerges as increasingly relevant. The study is based on a comparative analysis of more than 500 lexical units collected through continuous sampling from both English– and Ukrainian-language online sources, including specialized blogs, video materials, and training programs. Special attention is devoted to the structural and semantic organization of exercise names, typical syntactic patterns, the use of modifiers and abbreviations, and the metaphorical potential of fitness vocabulary as a means of creating visually and associatively motivated names. It further analyses the translation techniques employed in Ukrainian practice, such as equivalent translation, calque translation, transcoding, and descriptive translation. The findings reveal that Ukrainian fitness discourse is marked by a high degree of terminological variability, a lack of standardized equivalents, a fragmented metaphorical component, and an absence of consistent translation norms. The study outlines typical challenges of complex multi-component terms translation, adaptation of abbreviations, and managing inconsistent naming practices, including dual naming and the coexistence of parallel forms. This terminological inconsistency, coupled with translation-related challenges, hinders communication between professionals and non-specialist users, complicates the development of instructional materials, reduces the clarity of training guidance, and undermines the overall quality of professional content. In light of the increasing demand for accessible and reliable fitness content across a broad user base, the article argues for a systematic approach to terminology normalization, involving the development of consistent Ukrainian equivalents and translation strategies that account for structural, functional, pragmatic, and cognitive factors. A key direction for further research is identified as the creation of a conceptually and linguistically coherent terminological framework that would support effective translation, enhance professional communication, and promote the of Ukrainian-language fitness content.

Key words: translation, translation techniques, specialized vocabulary, fitness terminology, translation variability, comparative analysis, specialized communication.

УДК 81'25
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.52

Романюха М. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та мовних комунікацій
Дніпровського державного технічного університету

СТРАТЕГІЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗНАНЬ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті преставлено короткий огляд комунікативних стратегій презентації наукових фактів в англомовних науково-популярних текстах. Здатність ефективно комунікувати складні наукові концепції широкій аудиторії набуває особливого значення з огляду на значущість відкритості та доступності до інформації у сучасному світі. Науково-популярні тексти відіграють ключову роль у цьому процесі, виступаючи мостом між академічною сферою та суспільством. Представлена робота спирається на бачення мовної комунікації як на ретельно спланований процес, який постає як результат специфічних комунікативних стратегій.

Трансформація вузькоспеціальних наукових даних і фактів на зрозумілий і захопливий матеріал для нефахівців вимагає застосування специфічних комунікативних стратегій, тоді як їх комбінація визначається суміжною природою жанру науково-популярної статті, її «інтердискурсивним» характером.

Наукова популяристика є органічним симбіозом наукової статті, публіцистичного огляду та подекуди художнього твору. Актуальність дослідження стратегій презентації наукового знання у науково-популярної комунікації дає допитливому філологу комплексне уявлення про те, як відбувається збагачення картини світу споживача наукового журналізму.

У науковій спільноті підкреслюють, що центральною задачею науково-популярного стилю є популяризація наукового знання для непрофесіоналів. Їх умотивованість важливо втримати, особливо з огляду на конкурентний характер медіа-комунікації.

Серед потужних комунікативних стратегій презентації наукової інформації в межах цього огляду розглянуто наступні стратегії: стратегія встановлення контакту, імітація живого діалогу "на рівних", спрощена презентація вимірюваних фізичних ознак. Наочність спостережень забезпечується ретельним аналізом фрагментів ілюстративного матеріалу, підібраного зі статей у науково-популярних журналах Scientific American, European Scientist, National Geographic, PopScience.

Ключові слова: комунікативні стратегії, науково-популярна стаття, стратегія встановлення контакту, стратегія імітації діалогу «на рівних», стратегія спрощення, обмануте очікування, атрибутивні конструкції, персоніфікація, тематичні засоби.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де доступ до інформації є критично важливим, здатність ефективно комунікувати складні наукові концепції широкій аудиторії набуває особливого значення. Науково-популярні тексти відіграють ключову роль у цьому процесі, виступаючи мостом між академічною сферою та суспільством. Однак, перетворення високоспеціалізованого наукового дискурсу на зрозумілий і захопливий матеріал для нефахівців вимагає застосування специфічних лінгвістичних стратегій. Актуальність дослідження стратегій презентації наукового знання у науково-популярної комунікації не викликає сумнівів, адже суміжна природа жанру науково-популярної статті [1, с. 149], її «інтердискурсивний» статус [2, с. 17] потенційно дадуть комплексні результати допитливому філологу.

Ілюстративний матеріал підібрано зі статей у науково-популярних журналах Scientific American, European Scientist, National Geographic, PopScience.

Аналіз останніх наукових досліджень. У науковій спільноті підкреслюють, що центральною задачею науково-популярного стилю є «популяризація наукового знання для непрофесіоналів (науково-популярна література) або популярний виклад наукового знання з метою викликати бажану дію (реакцію) у читача (науково-популярна література)» [3, с. 11]. Наукові журналісти пильні до вмотивованості читача, нерідко настільки, що «створюється ефект присутності реального співрозмовника» [4, с. 46].

У межах стильових ознак жанр науково-популярної статті входить до наукового стилю і в цілому відбиває загальні риси цього стилю:

– власне науковий або академічний (монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези);

– науково-інформативний (реферат, огляд, анотація, резюме);

– науково-довідковий (довідники, словники, каталоги);

– науково-популярний або науково-публіцистичний (виклад наукових даних для нефахівців – книги, статті у неспеціальних журналах);

– науково-навчальний (підручники, бесіди, лекції);

– науково-технічний (виробничо-професійна сфера використання) [1, с. 39-40; 5, с. 67-69].

Вочевидь, наукове знання може поставати перед споживачем у різних форматах і через різні інституції: науково-популярні книги, щомісячні наукові журнали, колонки у щоденних або щотижневих газетах, музеї, телебачення та відкриті лекції. Однак, критично важливим для дослідження наукової медіації і вироблення єдиної моделі аналізу є врахування адресат-адресантних відносин та компетенції, мотивації адресанта та інших факторів [6, с. 414].

Приступаючи до філологічного дослідження стратегій перезентації наукового знання у науковій популяристиці варто спиратися на досягнення теорії мовної комунікації, в межах якої спілкування людей базується на плануванні мовленнєвих дій та усвідомленому виборі шляху релазіації поставле-

них цілей. Мовна комунікація є запланованим процесом, який постає як результат специфічних комунікативних стратегій [7, с. 208; 8, с. 179].

У широкому сенсі, стратегію розглядають як вид взаємодії із опонентом за певними правилами, що уможливлюють досягнення необхідної цілі [7]. Комунікативна лінгвістика пов'язує стратегію з інтенцією та певною метою мовця та підбором інструментів її досягнення [9, с. 6].

У межах наукових статей – магістрального жанру наукової комунікації –першорядними позначають стратегії аргументації, переконання й презентації . Стратегія переконання найчастіше приваблює дослідницький інтерес. Її реалізація, зокрема, в англомовному науковому дискурсі забезпечується переважно тактиками посилання на авторитет і опорою на фонові знання. Тому посилатися на авторитетну думку попередників варто із вказанням посилань на роботи [10, с. 227]. Таким чином досягається відкритість наукових результатів і академічна доброчесність наукових журналів.

Зважаючи на периферійний функціонально-стилістичний статус жанру науково-популярної статті, можна припускати, що комплекс стратегій популяризації наукового знання є результатом поєднання стратегій власне наукової оповіді, інформаційно-аналітичної статті, а також художнього тексту.

Отже, **мета** цього огляду – проаналізувати і систематизувати основні комунікативні стратегії презентації наукового знання у науковій попуяристиці, що визначають сприйняття та засвоєння інформації читачем-непрофесіоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед потужних комунікативних стратегій презентації наукової інформації в межах цього огляду варто розглянути наступні: стратегія встановлення контакту, імітація живого діалогу «на рівних», спрощена презентація вимірюваних фізичних ознак. Продемонструємо їх конкретними прикладами.

Перш ніж читач почне знайомитися з власне науковою оповіддю, його увагу потрібно привернути, вмотивувати до перегляду. Стратегія ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТАКТУ є властивою науково-популярному тексту, оскільки його медійна природа передбачає певну конкуренцію між виданнями, певне змагання за аудиторію. Особливо актуальною вона є у сильних позиціях тексту – заголовках, підзаголовках, вступі. Вочевидь, для її реалізації використовуються різноманітні ресурси синтаксису (зокрема експресивного) для ініціації діалогу з читачем – речення у наказовому способі, риторичні питання та подібні.

У фрагменті нижче обговорюється специфічна проблема астронавтів, яку можна виявити лише після старту космічної подорожі – алергія на космічний пил. Читачу, ймовірно, важко уявити, як такий тип алергії можна виявити на Землі. Досить об'ємний заголовковий компекс містить два речення. Заголовок імітує пряме звертання до читача у першій частині (*Imagine...*), а у другій – затримує певною надлишковістю, так буває у живому діалозі, коли співрозмовник залишив найцікавіше «на десерт», чекаючи на реакцію. Такий прийом відомий як парцеляція – пунктуаційне виділення певного члена речення. Однак, ця виділений член речення надає занадто мало інформації, чим змушує читача напружено очікувати деталей. Навряд чи в читача з'явилася б більша зацікавленість до більш очікуваного заголовку у структурному сенсі (приміром, *Unexpected allergy to moon dust in astronauts*).

Imagine traveling to the moon only to realize you're allergic to it. One astronaut did.

Lunar dust is, at least according to some NASA experts, the number one challenge facing missions to the moon. That may be hard to believe, but only if you know nothing about moon dust. Here's the 411: it's both wildly sharp and incredibly powdery, which turns out to be a terrible combination [11].

Створення інтриги, посиленого очікування деталей якнайкраще досягається завдяки «економії на синтаксисі». Нижче наведено заголовок і вступ статті на тему, що досить широко обговорюється у навколо спортивній спільноті, вона може приваблювати сама по собі. Але встояти перед першим реченням, яке являє собою цифру і одне слово – це великий виклик читачу. Навряд така усічена синтаксична структура вписується в очікування читача, готового дізнатися про розлогі алгоритми підготовки до рекордного спринту. У наступному реченні читач «отримає своє» – експресивний синтаксис, максимум деталей, певна римтічна структура. Хіба більшість із нас не насолоджується такою інтелектуальною «гойдалкою»:

Has Science cracked the code to breaking the 4-minute mile?

7.65 seconds.

That's the amount of time that *Kenyan Faith Kipyegon needs to shave from her world record time in order to become the first woman to run the mile in under 4 minutes [12].*

Одним з інструментів підкріплення зацікавленості читача часто виступають тематичні ресурси образності. При влучному підборі ідіом, порівнянь, метафор у межає заголовку та вступу статті створюється стилістичний контекст, в якому узуальні компоненти ідіоматики прирощують елементи змісту, а створена таким чином гра слів вимагає від читача дещо затримати увагу, аби насолодитися елегантністю такого скупчення смислів:

8 Things You Should Do To Your ***Bones*** *Every Day, According to* ***Orthopedic Doctors***

Orthopedic doctors ***have a bone to pick*** *with all the people who forget they're carrying a very important skeleton around every day. We might not be able to see our ribs or tailbone or humerus, but it's still important to make bone health a priority – because it's tied to every other aspect of well-being [13].*

Зацікавленість читача варто підтримувати комплексом стратегій, аби він не втратив інтерес, і не загруз у фактологічних даних. Потужною є стратегія ІМІТАЦІЇ ДІАЛОГУ «НА РІВНИХ» – прагнення зімітувати неформальне, дружнє спілкування між автором і читачем, де під час розповіді більш поінформований автор не домінує, а ніби іноді «зістрибує» з академічної висоти. Аби читач відчував себе рівноправним співрозмовником, наукові журналісти роблять усвідомлений вибір на користь, зокрема, розмовної лексики.

У презентації ресурсу European Scientist є прекрасний приклад такої стратегії: «*Published in three languages (English, French and German), The European Scientist gives the floor to researchers and experts who wish to explain to our fellow citizens* ***the ins and outs*** *of the scientific debates taking place in Europe*» [14]. Здається таким природним симпатизувати ресурсу, який промовляє до тебе у неформальному тоні.

Представлений нижче фрагмент розгортається з певним нагнітанням термінології і фактичних даних зі сфери космічних досліджень, і в певний момент не надто поінформований читач може втомитися від потоку наукових даних і необхідності їх опрацьовувати і кине читання:

Simulations using cold dark matter have been extremely successful at replicating patterns seen in the large-scale clustering

of galaxies, as well as in the cosmic microwave background, the leftover light from about 380,000 years after the big bang. But the predictions of these simulations for ***galaxy-scale goings-on*** *have proved somewhat harder to reconcile with astronomical observations* [15].

Однак, науковий журналіст досить елегантно зняв цю напругу завдяки розміщенню розмовного *going-on* в гущині складного академічного тексту. Усвідомлення комунікативних тактик цінне і для перекладачів – споживач перекладу також має «відпочити», і тому варто запропонувати йому українською не *події галактичного масштабу*, а *галактичний двіж,* приміром.

Повернемося до головного призначення наукової популяристики – трансляції наукового знання широкій читацькій аудиторії. Тут перед науковими журналістами постає виклик – чим жертвувати, аби не втратити цікавість читача. У цьому відношенні яскравою є стратегія СПРОЩЕНОЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ВИМІРЮВАНИХ ФІЗИЧНИХ ОЗНАК (розміру, ваги, форми) та опису процесів.

В цілому в науковый комунікації, в режимі комунікації професіоналів, наука постає у межах метричної парадигми, аби створювати ескпліцитні моделі і робити на їх основі достовірні припущення. Для науковця важливим є виміряти те, ще вимірюється, пояснити те, що виміряно та зробити припущення про те, щзо можна виміряти у майбутньому [2, с. 408]. Для наукової журналістики важливо усвідомлювати, що поінформованість учасників комунікації є різною, отже збагачення картини світу читача наукової популяристики не обов'язково відбувається з посиланням на точні одиниці вимірювання.

Звернемося до фрагменту статті, де непідготовленій аудиторії пропонують дізнатися про наукові розробки у сфері біотехнологій, спираючись на його безпосередній фізичний досвід, а не на усталені в науковому світі одиниці вимірювання. В рамках цієї стратегії широко використовуються атрибутивні конструкції з дієприкметниковими елементами *-shaped, -sized* та подібні:

DNA shows great promise for sating the world's voracious appetite for data storage. The technology requires new tools and new ways of applying familiar ones. But don't be surprised if one day the world's most valuable archives find a new home in a ***poppy-seed-sized collection of molecules*** [16].

Стратегія спрощеного подання вимірюваних величин може спиратися на культурні знання читача про світ, відомі споруди, навіть якщо людина не мала безпосереднього фізичного контакту із ними: *These platforms are immense.* ***The Bullwinkle platform in the Gulf of Mexico is taller than the Empire State building and nearly twice the size of the Eiffel Tower.*** *Platforms contain dorms, withstand hurricanes, and in the Gulf alone offshore rigs have produced more than 23 billion barrels of oil* [17].

Подекуди точні одиниці вимірювання все ж подано, але вони презентовані як додаткова, несуттєва інформація, що було б нонсенсом у тілі наукової статті: *When the observatory begins science operations in earnest later in 2025, its instruments will yield* ***a deluge of astronomical data*** *that will be too overwhelming to process manually. (****Each night, the observatory will generate around 20 terabytes of data.****) So computer algorithms will sift through the large volumes of data, helping researchers flag any patterns or rare events in a particular patch of sky over time* [18].

Окремої уваги в рамках стратегії заслуговують тактики презентації параметрів певних процесів. Звернемося до космічного проєкту NASA, в межах якого заплановано збір зразків грунту на Марсі та їх доставка їх на Землю для досліджень. Зразки є потенційно небезпечними для землян, а задача доставити ці зразки передбачає чітку взаємодію декількох космічних апаратів, які мають вхопити бокси на орбіті і не розтрусити вміст. Журналіст змалював добре зчитувану картинку-асоціацію, яку в деталях може уявити навіть не американець завдяки кіноіндустрії та різноманітним медіа:

MSR's treasure trove will have to be meticulously sealed, so humans will not come into direct contact with the Martian dust, rocks and soil. For that reason, when the Earth-return spacecraft captures the dust-covered sample container in Martian orbit, it will sequester that container inside a multilayered capsule. The action, Meyer says, will ***be like a glove catching a dusty baseball and then being packaged away with it several times over*** [15].

В рамках стратегії спрощення деталей можна говорити про тактику персоніфікації відносно речовин, явищ, наукових феноменів – їм приписуються функції, які може виконувати лише людина в соціальному, родинному та інших контекстах свого буття: *Before any Mars-bound spacecraft leaves Earth, it usually spends time baking in an oven, where it is carefully sterilized to reduce the chance that any* ***microbial hitchhikers*** *will contaminate the alien world. But scientists also worry about "backward contamination" – the notion that any Martian biota could contaminate Earth and put us or our biosphere in grave danger* [15].

Антропоморфні ознаки, приписувані неживим сутностям, можуть поставати в функції оцінних прикметників. Так, для опису дивної поведінки кисню (швидкості, реактивності) при дослідження атмосфери Марсу автор вжив атрибут *overzealous (завзятий)*, який зазвичай характеризує людину, що докладає занадто багато зусиль і цим дратує. Навряд чи пересічній людині відомо, як має поводитися кисень у структурі атфосфери певної планети, тож такий вибір лексичної одиниці вдало реалізує головну задачу – передати подив:

Many of Mars' gases "are very well behaved", says Melissa Trainer, a planetary scientist at NASA and a team member of the SAM experiment. One, however, appears to be behaving in a decidedly unexpected and altogether bizarre manner: oxygen. ...

An unanticipated challenge has suddenly been laid out before the scientific community, yet it is unclear when or if the case of ***overzealous oxygen*** *will be cracked* [19].

Ці стратегії часто використовуються в комбінації, щоб створити ефективний та захоплюючий науково-популярний текст, який не тільки інформує, а й надихає читача на подальше вивчення науки.

Висновки. Серед комунікативних стратегій популяризації науково-технічної інформації актуальними виявилися наступні:

– встановлення \ утримання контакту;

– імітація живого діалогу «на рівних»;

– спрощене подання фізичних ознак (розміру, ваги, форми), опису фізичних процесів.

Література:

1. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.
2. Sterk F. M., Van Goch M. M.. Re-presenting Research A Guide to Analyzing Popularization Strategies in Science Journalism and Science Communication. Palgrave: MacMillan, 2023. 141 p.

3. Симоненко Т. В. Основи наукового мовлення : навчально-методичний посібник. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2005. 80 с.
4. Вернигора Н. М. Жанри наукової періодики (Методичні рекомендації щодо формування структури і рубрикації текстів). Інтегровані комунікації : наук. журн. / Ін-т журналістики Київ. ун-ту ім. Бориса Грінченка.Київ, 2016. С. 46-52.
5. Іщенко Н. Г. Жанрова палітра наукової комунікації. Наукові записки Національного Університету «Острозька академія» Серія «Філологічна». Випуск 42. С. 67-69.
6. Liebert W.-A.Communicative Strategies of Popularization of Science (Including Science Exhibitions, Museums,Magazines) // Science Communication / ed. by A. Leßmöllmann, M. Dascal, Th. Gloning. Boston – Berlin, 2019.
7. Пєшкова Т., Воробйова О. Комунікативні стратегії у німецькомовних галузевих текстах та їх перекладі. Актуальні проблеми іноземної філології та перекладознавства. Вип 56, том 4, 2022. С. 207-212.
8. Монастирьова Л. В. Комунікативні стратегії переконання як одна з характеристик мовної особистості лідера. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70) № 4 Ч. 1 2020. С. 176-180.
9. Кулєзньова С.С., & Філіпов Р.Ю. (2017). Сучасна наукова стаття у комунікативно-прагматичному аспекті. Вісник КПІ ім. Ігоря Сікорського. Філологія, 9, 4-8.
10. Іваницька, Н.Б. (2021). Реалізація комунікативної стратегії переконання в різномовних наукових статтях: зіставний аспект. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського, Серія: Філологія. Журналістика, Том 32 (71), № 1, Ч. 1, 220-229.
11. Imagine traveling to the moon only to realize you're allergic to it. One astronaut did. Nov. 23, 2021. URL: https://www.popsci.com/story/science/weirdest-thing-moon-dust-singing-colossi-netflix-goat (Дата звернення: 15.03.2025)
12. Solomon C. Has science cracked the code to breaking the 4-minute mile? URL: https://www.nationalgeographic.com/science/article/faith-kipyegon-record-running-nik (Дата звернення: 20.03.2025)
13. 8 things you should do to your bones everyday, according to orthopedic doctors. URL: https://time.com/7160971/how-to-improve-bone-health/ (Дата звернення: 15.03.2025)
14. European Scientist: About us. URL: https://www.europeanscientist.com/en/about-us/ (Дата звернення: 21.03.2025)
15. Rocks, Rockets And Robots: The Plan To Bring Mars Down To Earth. URL: https://www.scientificamerican.com/article/dna-the-ultimate-data-storage-solution (Дата звернення: 23.03.2025)
16. Ionkov L., Settlemyer B. DNA the ultimate data storage solution. URL: https://www.scientificamerican.com/article/dna-the-ultimate-data-storage-solution (Дата звернення: 15.03.2025)
17. Thousands of oil rigs are nearing the end of their life – what will happen to them? URL: https://www.nationalgeographic.com/environment/article/decommission-oil-rigs-platforms-wells-reefs (Дата звернення: 30.03.2025)
18. These are the first images from Earth's giant new telescope. URL: https://www.nationalgeographic.com/science/article/first-images-vera-rubin-observatory-astronomy-space (Дата звернення: 22.03.2025)
19. Andrews R.G. NASA's Curiosity Rover finds Unexplained oxygen on Mars URL: https://www.scientificamerican.com/article/nasas-curiosity-rover-finds-unexplained-oxygen-on-mars (Дата звернення: 22.03.2025)

Romaniukha M. Strategies of presenting scientific and technical knowledge in English popular science journalism

Summary. The article provides a brief overview of communicative strategies for presenting scientific facts in English-language popular science texts. The ability to effectively communicate complex scientific concepts to a wide audience is of particular importance given the importance of openness and accessibility of information in the modern world. Popular science texts play a key role in this process, acting as a bridge between the academic community and society. The presented paper relies on the vision of linguistic communication as a carefully planned process that emerges as a result of specific communicative strategies.

The transformation of highly specialized scientific data and facts into understandable and fascinating material for non-specialists prompts to use specific communicative strategies, with their combination being determined by the marginal nature of the popular science genre, its "interdiscursive" character.

Popular science is an organic symbiosis of a scientific article, a journalistic review, and sometimes of fiction. The relevance of studying the strategies for presenting scientific knowledge in popular science journalism gives an inquisitive philologist a comprehensive idea of how the worldview of the consumer of scientific journalism is enriched. The scientific community emphasizes that the central task of the popular science genre is to popularize scientific knowledge for non-professionals. It is important to maintain their motivation, especially given the competitive nature of media communication.

Among the powerful communicative strategies for presenting scientific information, the following strategies are considered within the framework of this review: the strategy of establishing contact, imitation of a live dialogue "on equals", simplified presentation of measured physical characteristics. The clarity of observations is ensured by a careful analysis of fragments of illustrative material selected from articles in popular science magazines, namely Scientific American, European Scientist, National Geographic, PopScience.

Key words: communicative strategies, popular science article, strategy of establishing contact, strategy of imitation of dialogue "on equals", strategy of simplification, deceived expectation, attributive constructions, personification, thematic means.

UDC 811.111'25+82-92]:33
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.53

Stepanov V. V.,
PhD 035 "Philology",
Senior Lecturer at the Department of Germanic Philology
Sumy State University

Horokh A. D.,
5th-year student at the Department of Germanic Philology
Sumy State University

TRANSLATION PECULIARITIES OF ECONOMIC VOCABULARY IN ENGLISH JOURNALISTIC PUBLICATIONS (THE PRAGMATIC-STYLISTIC ASPECT)

Summary. Journalistic texts, especially of economic nature, are not only a means of information transmission, but also an effective communicative tool. They use a variety of stylistic techniques, emotions, colloquial vocabulary and phraseological units to make the language accessible and understandable to different readers. Use of economic terminology provides texts with accuracy and professionalism. These features form the pragmatic potential of journalism. Ability to accurately and clearly formulate economic concepts via a wide range of linguistic means is a basis of pragmatics of economic journalism. Therefore, these texts are a useful means of communication that contributes to comprehending complex economic issues and influences public opinion.

The article reveals features of economic vocabulary translation in English-language newspaper texts, taking into account the pragmatic-stylistic environment. The journalistic style is determined by a combination of lexical and syntactic means, emphasizing the communicative orientation and laconicism of statements. Thus, the pragmatic basis of communication comes into play, which in the stylistic framework must be transmitted through translation transformations to ensure accuracy and correspondence to the source text. Transformations overcome language barriers and preserve the content and communicative effect of the text. In translation of economic publications, it is important to focus on cultural and terminological features to achieve an adequate result.

The authors provide a typology of translation transformations and present examples of their use in reproducing texts on economic topics. The paper demonstrates advantages of applying specific transformations and their situational role in rendering pragmatic intentions of the journalistic style. The research is carried out on authentic resources of the British English variety. They are collected into a single corpus (a set of articles from economic periodicals: *The Guardian*, *The Financial Times*, *The Economist*, *Bloomberg*).

Key words: journalism, economic vocabulary, pragmatics, stylistics, translation transformations, corpus.

Problem statement and analysis of sources. With a rapid economy growth and globalization influence, translation of economic vocabulary is becoming an increasingly important element of intercultural communication worldwide. Periodicals on economic topics are important sources of information for professionals in various fields. They attract a wide range of readers interested in finance.

Adapting terminology to the linguistic and cultural peculiarities of the target audience is one of many challenges faced by translators of economic vocabulary. In particular, texts related to economics often contain specialized terminology, cultural elements, and the latest borrowings that have arisen due to digitalization and technological developments.

In the works by H. Picht & J. Draskau [1], H. Fohel [2], H. Khatser [3], H. Chornovol [4], L. Matsko et al. [5], V. Karaban [6], O. Borysova [7], economic vocabulary has aroused considerable interest and has become an object of numerous linguistic studies.

The **topic relevance** is due to the need for an in-depth analysis of the pragmatic and stylistic characteristics of economic vocabulary in journalistic publications, which allows us to identify peculiarities of its functioning in modern economic texts. Given the widespread use of emotional and evaluative vocabulary and pragmatic strategies in journalism, the study of this aspect contributes to a better understanding of communicative effectiveness of economic texts.

The **research object** is English-language journalistic texts of economic character.

The **research subject** is the pragmatic and stylistic features of economic vocabulary in journalistic texts (from the translation perspective).

The **research material** is a corpus of journalistic articles on economic topics selected from modern English-language periodicals: *The Guardian*, *The Financial Times*, *The Economist*, *Bloomberg*. The time range of articles is 2020–2025.

From these corpus texts, we will extract fragments for contextual translation analysis. We will identify problematic units and propose appropriate translation techniques for successful reproduction of original meaning in translation.

The **research purpose** is to identify pragmatic and stylistic features of economic vocabulary functioning in the journalistic style of English discourse.

The research set the following **tasks**: 1) to explain the role of pragmatics in translation; 2) to characterize features of the journalistic style and those of the economic discourse; 3) to represent typology of grammatical transformations and analyze their practical use in economic publications to convey pragmatic and stylistic intentions.

Research methods. General scientific and linguistic methods were used to prepare this paper. The descriptive method was applied

to identify the lexical and grammatical features of economic vocabulary; the functional method was used for the pragmatic and stylistic analysis of texts. The corpus method was included to collect and arrange the research material.

Research results. According to I. Salata, pragmatics is semantics of language in action, which assesses the behavior of signs in real communication [8]. Pragmatics is the study of how people use language to convey what they really mean in specific circumstances, especially when the words actually used may have different meanings.

The term "pragmatics" was coined by Ch. Morris. Since then, this field has been subject to active research from both linguistic and translation perspectives. Ch. Morris considered pragmatics as "a discipline that studies the relationship between signs and their interpreters" [9]. Later, pragmatics was defined as language study from its users' perspective. It concerns their decisions and constraints they face when using language in social interaction as well as how language affects participants in the communicative act. According to this definition, speaker choice requires study of another aspect of pragmatics, which is important for language and translation learners because it is related to ability of making good choices about language pragmatic elements. The definition of pragmatics is based on understanding and production of speech in a certain context.

The subject of pragmatics research is the optimal choice and use of linguistic means from the available knowledge base in order to best express one's intention and effectively influence the addressee in specific language situations. Pragmatics studies various problems of language functioning:

1. Communicative use of language in general;
2. Language communicative impact on audience for certain purposes;
3. Ways and conditions for achieving these goals;
4. Understanding and interpretation of statements;
5. Research of the implicit (hidden) sense in the text.

Let us briefly observe peculiarities of the journalistic style. The main feature of media texts is their belonging to the journalistic style of speech. This style is a functional type of literary language and covers a wide range of topics, such as politics, economics, healthcare, etc. This style is used in newspapers, magazines, television, public political speeches, and in activities of parties and public associations. Political terms, names and titles, newspaper clichés, colloquialisms and jargon, etc. are often found in journalistic texts. The journalistic style is also characterized by use of synonyms and emotionally evaluative vocabulary, rhetorical questions, negative constructions, appeals and inversions for emotional impact, change of verb tenses to emphasize imagery.

The journalistic style is characterized by emotional intensity, which brings it closer to the artistic style and distinguishes it from neutrality of scientific and technical text. It is in the Internet media where modern trends of language development are primarily manifested, reflecting lingual processes in the society. This is the reason for use of colloquial and phraseological units in journalistic texts, which makes the language figurative and expressive. This is especially important for readers to understand the information. Modern texts of the journalistic style often use terms that nominate concepts from various fields of economic sciences, for example: 1) economic (devaluation, syndicate, cartel, import, dumping); 2) financial (to finance, to subsidize, to allocate, advance, aviso); 3) market relations (certificate, credit, investment).

Economic discourse is a type of communication in which the speech process is based on certain economic ideas: goods, money, profit, market, investment, economy, economic activity.

Peculiarities of economic texts include:

1. Informativeness, richness of terms and their definitions;
2. Non-standard presentation methods;
3. Dominance of noun-based combinations, especially attributive groups;
4. Widespread use of metaphors;
5. Prevalence of word phraseological equivalents.

After considering the pragmatic and stylistic characteristics of journalistic texts in the economy sphere, we should focus on peculiarities of their translation. In particular, we will discuss those transformations that ensure adequate reproduction of the content, functional load and stylistic coloring of the source text. The translation aspect covers both general strategies and specific techniques used in the process of interlingual adaptation of journalistic publications.

Translators usually use direct (literal) and indirect translation, comparing grammatical structures of the source and target texts.

Most often, when a translator is faced with absence of a full equivalent, he or she is forced to make changes known as translation transformations. The first translation method is direct, the second is indirect. According to the Dictionary of Philological Terms by Ye. Baran & V. Hazdah, "transformation" is a purposeful semantic and structural-semantic change of expressions, namely a formal modification of structure associated with a partial change of meaning [10].

Translation transformations are traditionally subdivided into three groups:

1. Lexical transformations. They include substitutions and additions, concretization and generalization;
2. Grammatical transformations. They comprise rearrangement, deletion or addition, sentence restructuring and replacement;
3. Stylistic transformations. They involve synonymous substitutions, descriptive translation, compensation.

Thus, the journalism translation aspect of economic sphere requires use of transformations to ensure accuracy and conformity to the source text. Transformations overcome language barriers and preserve the pragmatic text function. When translating economic publications, it is important to take into account cultural and terminological peculiarities to achieve an adequate result.

Now, we are going to analyzes lexical and grammatical transformations that are typical for rendering economic journalistic texts. The material is based on articles from *The Guardian* [11], *The Financial Times* [12], *The Economist* [13] and *Bloomberg* [14], which was selected to create a research corpus.

As for the types of lexical transformations, it is obvious that transliteration and transcription are appropriate for rendering economic terms. Most of this terminology is of Latin origin and is subject to internationalization. Transliteration consists in borrowing the graphic form of a word.

The Financial Times article has the term *kibbutz*. It refers to a typical Israeli agricultural community based on collective labor and ownership. To translate this term, the transliteration *кібуц* was used, since the Ukrainian language has already generated an established form of its use. This approach preserves cultural specificity of the source text and does not violate its pragmatic function.

Source text: *The smell of rotting flesh permeated the air on Wednesday at Kibbutz Be'eri, a farming community near Israel's border with the Gaza Strip* (The Financial Times, 29.07.2024).

Target text: *Запах гниючої плоті наповнив повітря в середу у кібуці Бе'ері, сільськогосподарській громаді біля ізраїльського кордону із Сектором Газа.*

Transcription allows you to accurately convey the sound composition of words via special characters. It differs from transliteration, which conveys the word spelling in another language, but not its sound.

In the Bloomberg article, the lexeme *Wall Street* refers to the financial center in New York. It is rendered into Ukrainian as *Волл-Стріт*. Transcription was used because the Ukrainian letters convey the sound of the English name. This approach preserves meaningful and cultural recognition of the concept for Ukrainian readers and ensure translation accuracy and adequacy.

Source text: *As 2022 begins, the overriding message from almost 50 financial institutions across Wall Street and beyond is that conditions still look good, but the rip-roaring rallies powered by the reopening are history* (Bloomberg, 04.02.2022).

Target text: *На початку 2022 року головне повідомлення від майже 50 фінансових установ Волл-Стріт та за її межами полягає в тому, що умови все ще виглядають сприятливими, але бурхливе пожвавлення попиту на тлі економічних змін залишилося в минулому.*

Calquing is reproduction of word or phrase when parts of a word (morphemes) or phrase (lexemes) are rendered by corresponding elements of the target language.

The Economist article mentions the term *The Iron Curtain*, which literally means *Залізна завіса*. This is a well-established expression about the political and ideological barrier that divided Europe into two parts during the Cold War: the communist East and the capitalist West. The term is rendered into Ukrainian via calquing to preserve its structural and semantic meaning.

Source text: *Father Andrew secretly carried Bibles behind the Iron Curtain* (The Economist, 06.10.2022).

Target text: *Отець Ендрю таємно перевозив Біблії за Залізну завісу.*

In case of calquing, transliteration and transcription, we are talking about linguistic units that practically do not change their sense depending on the context, as they are internationalisms that are already established in the Ukrainian language. Instead, units with variable meanings or stylistic load require use of lexical and semantic transformations. This ensures accuracy, preservation of the pragmatic function, and compliance with expectations of the target audience. Such transformations include specification and generalization. According to V. Karaban, concretization is a transformation whereby a word of broader semantics is replaced by a word of narrower semantics in the target language [6].

Source text: *He added some $10trn-worth of new tax-cutting promises during the campaign* (The Economist, 18.11.2024).

Literally, this means *Він додав нових податкових обіцянок на суму близько 10 трильйонів доларів*. However, in the Ukrainian language, this construction looks too general and does not clearly convey the context in which these promises were made. Therefore, it is advisable to use a more specific term: it is indicated that it refers to election promises to reduce taxes, which specifies the content and clarifies the pragmatic function:

Target text: *Під час передвиборчої кампанії він дав нові обіцянки щодо зниження податків, загальна вартість яких сягала близько 10 трильйонів доларів.*

In this case, the broad concept *tax-cutting promises* is specified as *обіцянки щодо зниження податків*, and *during the campaign* – as *під час передвиборчої кампанії*, which ensures stylistic consistency and clarity for Ukrainian readers.

In rendering lexical items, translation equivalents can be formed not only by sense narrowing. Opposite to concretization, generalization may be used: word with a narrower meaning is rendered by a word with a broader meaning [6].

Source text: *Trump has threatened tariffs on Mexico and Canada, and tougher levies on Chinese imports* (The Guardian, 05.01.2025).

Target text: *Трамп пригрозив введенням податків на імпорт із кількох країн.*

Replacing specific country names with the generalized concept of several countries broadens the semantics, making it easier for the target audience to understand the text. This technique avoids excessive detail that is not key to understanding the main idea.

In addition to lexical transformations, grammatical transformations also play an important role in translation of economic journalistic texts. The most common grammatical transformations include the following types.

Zero translation is a transformation that consists in a deliberate refusal to convey a certain grammatical or lexical unit when its meaning is already clear from the context or is duplicated by other linguistic means. This approach avoids redundancy as well as maintains the meaning and stylistic naturalness of the translation.

Source text: *Britain's economy is on the brink of stagnation, raising the prospect of a period of stagflation – when growth is stalling but inflation is high* (The Guardian, 28.12.2024).

Target text: *Економіка Великої Британії перебуває на межі стагнації, що підвищує ймовірність настання періоду стагфляції – коли економічне зростання зупиняється, а інфляція залишається високою.*

The term *stagflation* was rendered via zero translation in the form of transliteration as *стагфляція* without lexical reproduction. It is an example of borrowing in economic terminology when the word has become established and does not require adaptation.

Functional substitution is a technique where a linguistic unit is replaced by an equivalent that performs the same function in the target language. Such a translation preserves meaning and source impact, although the form may differ. Most often, functional substitution is used to render verb tenses, given the grammatical and cultural differences between languages.

Source text: *Foreign-policy tests will come fast* (The Economist, 18.11.2024).

Target text: *Зовнішньополітичні виклики не змусять на себе чекати.*

In this example, we realized functional substitution of Future Simple *will come* with the stylistically appropriate Ukrainian phraseological phrase *не змусять на себе чекати*. Such a functional substitution preserves the meaning, conveys a sense of urgency, and better meets the norms of Ukrainian journalism.

According to O. Borysova, verbalization is a grammatical transformation that consists in replacing a source noun with a target verb [7].

Source text: *Support for Labour has fallen sharply and you would need to go back to the 1970s to find a prime minister less popular than Starmer this soon after an election* (The Guardian, 01.01.2025).

Target text: *Лейбористи різко втратили підтримку, і щоб знайти прем'єр-міністра менш популярного за Стармера так швидко після виборів, довелося б повернутися до 1970-х років.*

In this sentence, verbalization takes place by replacing the noun *support* with the verbal phrase *втратили підтримку*. The source noun emphasizes the state of support while the target verb *втратили* conveys the action, making the sentence more dynamic and natural for the Ukrainian language.

Antonymic translation is replacement of the source word form with the opposite target word form. This technique renders English economic terms with prefixes that have the opposite meaning (*under-, un-, de-, dis-*).

Source text: *To say Labour has had a sticky start is something of an understatement* (The Guardian, 01.01.2025).

Target text: *Було б перебільшенням сказати, що старт лейбористів був вдалим*.

The word *understatement* was translated via the antonym *перебільшення*, which better conveys the ironic connotation and adapts the expression to Ukrainian speech.

Addition is a grammatical transformation that increases number of words, word forms or sentence members in translation. It replaces a synthetic form with an analytical one. It can convey meaning more accurately.

Source text: *Confidence in Britain's economy has fallen to the lowest level on record* (The Guardian, 28.04.2025).

Target text: *Рівень довіри до британської економіки знизився до рекордно низького показника за весь період спостережень.*

This example illustrates the grammatical transformation of addition, since not only the main meaning was translated, but also the phrase *за весь період спостережень* was added. It clarifies the phrase meaning *on record*, meets the stylistic norms of Ukrainian journalism, and makes the statement more accurate and logically complete.

Shortening or omission (ellipsis) is a grammatical transformation that removes certain elements of the source expression. The meaning is conveyed with fewer linguistic units due to compression, namely reduction of the grammatical form. As a result, some members of a sentence or phrase may be missing in the translation, but their meaning is preserved due to the context, and this absence is perceived as a null expression.

Source text: *A second Great Depression was avoided, but half a decade on, the long-term effects of the pandemic are still being felt* (The Guardian, 01.01.2025).

Target text: *Другу Велику депресію вдалося уникнути, але наслідки пандемії відчутні досі.*

This example illustrates shortening, since the translation omits the phrase *half a decade on*, which is not critical to understanding the main sense of the sentence.

Transposition is transfer of one part of speech to another or its use in the function of another part.

Source text: *British exporters are expected to put new focus on EU states, with 41% of UK mid-sized businesses aiming to boost sales to member nations* (The Guardian, 28.04.2025).

Target text: *Очікується зростання уваги британських експортерів до країн ЄС, причому 41% середніх британських компаній планують збільшити обсяги продажів до держав-членів.*

The passive verb is replaced by a noun form, which is a typical manifestation of transposition. The source text uses a passive construction with the verb and the infinitive *are expected to put new focus*. In the translation, this is conveyed by the noun construction *очікується зростання уваги* where the verb is replaced by the noun *зростання*.

Conclusions. Translation of journalistic economic periodicals requires use of linguistic transformations to preserve accuracy and pragmatic function of the source text with taking into account cultural and terminological features of the target language. All transformations are important. Their peculiar application depends on the context and what pragmatic aim the authors would like to reach among readers.

Further research prospects consist in study of journalistic law periodicals and how transformations are used to convey communication effect of the source text.

Bibliography:

1. Picht H., Draskau J. Terminology: An introduction. Guildford: University of Surrey, 1985. 265 p.
2. Fohel H. B. Structural aspects of terminological vocabulary. *New Philology*. 2007. Issue 6. P. 267-271.
3. Khatser H. Paradigmatic and syntagmatic features of English-language banking terminology. *Scientific Notes. Section: Philological Sciences*. 2012. Volume 95. Issue 2. P. 55-56.
4. Chornovol H. V. The latest economic terminology and its stylistic use in modern Ukrainian (based on materials from periodicals): Abstract of PhD in Philology thesis. Kyiv, 2004. 78 p.
5. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. Stylistics of the Ukrainian language. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003. 462 p.
6. Karaban V. I. Translation of English scientific and technical literature. Grammatical, lexical, terminological and genre-stylistic problems. Vinnytsia: Nova knyha, 2004. 560 p.
7. Borysova O. V. Reasons and types of verbalization in translation from English into Ukrainian. *Semantic Problems of Word, Sentence, Text*. Kyiv: KNLU, 2003. Issue 9. P. 16-21.
8. Salata I. A. Peculiarities of semantic and pragmatic aspects of zoomorphic phraseology in English and Ukrainian. *Philological Studies. Bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University*. 2010. Issue 5. P. 57-64.
9. Morris Ch. Foundations of the theory of signs. *International Encyclopedia of Unified Science*. Volume 1. Issue 2. Chicago: The University of Chicago Press, 1938. P. 1-59.
10. Baran Ye., Hazdah B. Dictionary of philological terms. Berehove: Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, 2024. 108 p.
11. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com.
12. The Financial Times. URL: https://www.ft.com.
13. The Economist. URL: https://www.economist.com.
14. Bloomberg. URL: https://www.bloomberg.com.

Степанов В., Горох А. Особливості перекладу економічної лексики в англомовних публіцистичних виданнях (прагматико-стилістичний аспект)

Анотація. Публіцистичні тексти, особливо економічного характеру, є не лише засобом інформаційної передачі, але і ефективним комунікативним інструментом. Вони використовують різноманітні стилістичні прийоми, емоційну насиченість, розмовну лексику та фразеологізми, щоб зробити мову доступною та зрозумілою для різних читачів. Використання економічної термінології надає текстам точності та професіоналізму. Ці особливості формують прагматичний потенціал публіцистики. Здатність точно та зрозуміло формулювати економічні концепції за допомогою широкого спектру мовних засобів є основою прагматики економічної публіцистики. Отже, ці тексти є корисним засобом спілкування, що сприяє

розумінню складних економічних питань і впливає на громадську думку.

Пропонована стаття розкриває особливості перекладу економічної лексики в англомовних газетних текстах з урахуванням прагматико-стилістичного контексту. Публіцистичний стиль визначається комбінацією лексичних та синтаксичних засобів, акцентуючи комунікативну спрямованість та лаконічність висловлювань. Відтак, спрацьовує прагматична основа спілкування, яка в стильовому обрамленні має бути передана через перекладацькі трансформації для забезпечення точності та відповідності оригіналу. Трансформації дозволяють подолати мовні бар'єри, зберігаючи зміст і комунікативний ефект тексту. У перекладі економічних публікацій важливо враховувати культурні та термінологічні особливості для досягнення адекватного результату.

Авторами наводиться типологія перекладацьких трансформацій та представляються зразки їхнього використання у відтворенні текстів економічної тематики. Наводяться переваги використання конкретних трансформацій та їхня ситуативна роль при відтворенні прагматичних інтенцій публіцистичного стилю. Дослідження виконується на автентичних ресурсах британського варіанту англійської мови, що зібрані в єдиний корпус (набір статей з економічних видань *The Guardian, The Financial Times, The Economist, Bloomberg*).

Ключові слова: публіцистика, економічна лексика, прагматика, стилістика, перекладацькі трансформації, корпус.

УДК 81'25:398(430)+(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.54

Фрумкіна А. Л.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри германських та східних мов і перекладу
Міжнародного гуманітарного університету

Адамова Г. В.,
докторка філософії,
в. о. декана
факультету лінгвістики та перекладу
Міжнародного гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: АНІМАЛІСТИЧНІ ОБРАЗИ ТА КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті досліджуються проблеми перекладу німецького фольклору українською мовою, зокрема казок братів Грімм, із акцентом на анімалістичній символіці. Німецький фольклор репрезентує багатий спектр жанрів (казки, легенди, міфи, прислів'я), які відзначаються культурною специфікою та ритмомелодикою текстів, що створює складнощі при передачі їх українському читачеві. Аналізуються приклади перекладу образів вовка, лисиці, ведмедя, кота, зайця та ворона, які у німецькому фольклорі уособлюють негативні риси (підступність, хитрість, агресію), тоді як в українській традиції вони можуть мати амбівалентні чи позитивні конотації. Досліджено лексико-стилістичні трансформації під час перекладу, необхідність стилістичного маркування та використання додаткових контекстуальних маркерів для збереження символіки оригіналу. Стаття окреслює методологію порівняльно-зіставного аналізу, що дозволяє виявити труднощі перекладу та запропонувати рекомендації для перекладачів. Розглянуто результати сучасних досліджень, які підтверджують необхідність урахування лінгвокультурних та прагматичних аспектів тексту. Обґрунтовано доцільність застосування комплексного підходу до перекладу фольклору, що поєднує лінгвістичний, культурологічний та прагматичний рівні аналізу. У статті запропоновано низку стратегій, які сприяють автентичному відтворенню оригіналу та збереженню міжкультурної комунікації. Перспективи дослідження охоплюють розширення аналізу анімалістичної символіки в інших жанрах фольклору, порівняння образів у німецькому та українському фольклорі та застосування корпусних методів для дослідження перекладацьких стратегій. Результати дослідження сприятимуть розвитку теоретичних засад перекладу фольклору та вдосконаленню професійної підготовки перекладачів.

Ключові слова: німецький фольклор, перекладознавство, анімалістична символіка, казки братів Грімм, міжкультурна комунікація, стилістичні засоби, лінгвокультурологія, порівняльно-зіставний аналіз.

Постановка проблеми. У сучасній перекладознавчій науці питання передачі фольклорних текстів набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з необхідністю збереження культурної спадщини народів та активізації міжкультурної комунікації в умовах глобалізації. Фольклор як один із найдавніших і найуніверсальніших видів вербально-художньої творчості акумулює колективну пам'ять, національну ідентичність і духовні цінності, що передаються з покоління у покоління у формі казок, легенд, міфів, прислів'їв та інших жанрів. Німецький фольклор, зокрема казки братів Грімм, являє собою одну з найяскравіших складових європейської культурної спадщини, яка справила значний вплив на розвиток літературних традицій, мистецтва та культурних контактів між країнами. Казки братів Грімм вирізняються багатством образів, ритмомелодикою, символікою та глибинною мораллю, що втілює колективні уявлення про добро і зло, соціальну справедливість, моральні цінності та архетипи культури.

Передача таких текстів з однієї мови іншою супроводжується низкою труднощів, які виникають не лише на рівні лексики та граматики, а й охоплюють семантичну, прагматичну та культурологічну площини. Особливої актуальності набувають питання відтворення образності та символічного навантаження персонажів, які втілюють у фольклорних текстах національну картину світу та моральні цінності народу. Анімалістична символіка німецьких казок часто має глибинне культурне значення: вовк уособлює підступність, лисиця – хитрість, ведмідь – дику силу. Водночас в українській культурі ці образи можуть мати амбівалентне чи навіть позитивне сприйняття, що створює виклики для перекладача у збереженні автентичності.

Казковий дискурс характеризується повтореннями, архаїзмами та ритмомелодикою, що створюють унікальну атмосферу усної народної творчості. Перекладач має враховувати ці особливості для стилістичної та культурної автентичності тексту, адже саме вона забезпечує збереження національної ідентичності та культурної пам'яті.

Метою статті є дослідження особливостей перекладу німецького фольклору українською мовою з урахуванням жанрової специфіки, образності та культурної ідентичності оригіналу. Основними **завданнями** дослідження є: окреслення теоретичних підходів до перекладу фольклору; аналіз проблем, що виникають при передачі німецьких фольклорних текстів; та розробка рекомендацій для перекладачів щодо збереження фольклорної самобутності текстів у перекладі.

Методологічну основу статті становить порівняльно-зіставний аналіз текстів, що дозволяє виявити труднощі перекладу фольклору та запропонувати шляхи їх подолання.

Аналіз останніх публікацій та наукових джерел. Фольклор як вербально-художній феномен репрезентує колективну пам'ять і культурну спадщину народу, що передається із покоління в покоління. Він охоплює багатий спектр жанрів: казки, легенди, міфи, прислів'я, приказки, загадки та інші, кожен з яких має свою стилістичну та культурну специфіку. Особливістю фольклорних текстів є їхня метафоричність, символічність, використання архаїзмів, діалектизмів та ритмомелодики, що створює неповторний колорит усної народної творчості.

Сучасні дослідження у сфері перекладу німецького фольклору зосереджуються переважно на лінгвокультурологічному аспекті, проблемах передачі культурно специфічних реалій, символіки та образності текстів. Чорна О. Л. [1] наголошує на важливості урахування лінгвокультурних особливостей у перекладі німецьких казок українською. Авторка акцентує на глибинному розумінні національної специфіки образів і архетипових сюжетів, що формують культурну пам'ять. Особливу увагу приділено фольклорній стилістиці – повторам, паралелізмам та ритмомелодиці, що створюють казкову атмосферу.

Кабаченко І. Л. та Малашевська І. Я. [2] аналізують труднощі перекладу німецьких реалій, пов'язаних із відсутністю прямих відповідників в українській мові. Дослідники наголошують на важливості урахування соціокультурного контексту та підкреслюють роль транскрипції, описових перекладів та адаптації для забезпечення зрозумілого тексту українському читачеві.

Карпюк В. В., Казан Ю. С. та Користова К. М. [3] досліджують переклад реалій у німецьких казках як засіб розвитку перекладацької компетенції, пропонуючи класифікацію реалій і методи їхнього перекладу з урахуванням культурної специфіки та адаптації тексту для українського реципієнта.

Шмідт К. та Мюллер Л. [4] зосереджують увагу на анімалістичній символіці у німецькому фольклорі, аналізуючи образи тварин та проблеми їхнього перекладу українською. Автори наголошують на важливості поєднання лінгвістичної точності з культурною адаптацією.

Інноваційний підхід до аналізу казкових текстів представлено у міждисциплінарному дослідженні Bianchi F. et al. [5], де використано методи обробки природної мови для порівняння цінностей у казках різних народів. Автори виявили, що казки не лише відображають національні уявлення про моральні цінності, але й слугують інструментом міжкультурного діалогу, що є надзвичайно важливим у процесі перекладу фольклорних текстів. Дослідники підкреслюють, що перекладач має враховувати не лише мовні аспекти, а й соціокультурні контексти, які впливають на сприйняття тексту читачем.

У перекладознавчому аспекті передача фольклору іншомовному реципієнту супроводжується низкою проблем, що пов'язані з інтеркультурними трансформаціями, необхідністю збереження автентичності тексту та водночас досягненням його сприйняття в іншій культурі. Bassnett [6] зазначає, що переклад фольклорних текстів потребує особливої уваги до прагматичного рівня комунікації та культурно-маркованих елементів. У свою чергу Catford [7] підкреслює, що перекладач має оперувати не лише лінгвістичними категоріями, а й культурологічними, оскільки фольклорна текстура передбачає наявність національно специфічних образів, алюзій та конотацій. Передача фольклорної образності потребує збереження архетипових символів та сюжетних структур, адже саме вони формують ціннісно-світоглядну основу казок і легенд [3]. Учені підкреслюють необхідність комплексного підходу до перекладу фольклорних текстів, що враховує лексичний, стилістичний та культурологічний рівні аналізу. Дослідження Schmidt & Müller [4] акцентує увагу на проблемі перекладу анімалістичної символіки, що особливо характерна для німецьких народних казок. У текстах братів Грімм та інших збірках тварини виступають як уособлення певних людських рис чи соціальних явищ, що вимагає від перекладача не лише передачі буквального змісту, а й відтворення культурної метафорики.

Виклад основного матеріалу. Анімалістична символіка в німецькому фольклорі є одним із ключових засобів вираження культурних уявлень та моральних концептів. У казках братів Грімм та інших німецьких збірках тварини виконують не лише сюжетну роль, а й виступають ***символами***, що уособлюють певні риси характеру або соціальні явища [9]. Зокрема, вовк у німецькій традиції репрезентує підступність, жорстокість та загрозу; лисиця – хитрість і обман; ведмідь – дику силу та агресію. Проте в українській культурі ці образи можуть мати відмінні конотації, що створює труднощі для перекладача у процесі збереження автентичної символіки оригіналу.

Наприклад, у казці «Rotkäppchen» («Червона Шапочка») братів Грімм ***вовк*** постає втіленням загрози та аморальності, що підстерігають наївну дівчинку. Діалоги між героїнею та вовком підкреслюють напруження та символізують зіткнення дитячої невинності зі злом: «*Ach, Großmutter, warum hast du so große Augen?» – «Damit ich dich besser sehen kann»; «Ach, Großmutter, warum hast du so große Hände?» – «Damit ich dich besser packen kann»; «Ach, Großmutter, warum hast du so ein entsetzlich großes Maul?» – «Damit ich dich besser fressen kann»* [8]. У буквальному перекладі українською це звучить як: «*Бабусю, а чому у вас такі великі очі?» – «Щоб краще тебе бачити»; «А чому такі великі руки?» – «Щоб краще тебе схопити»; «А чому такий страшний рот?» – «Щоб краще тебе з'їсти»*. Проте для адекватної передачі анімалістичної символіки, а також для відтворення ритмомелодики й експресивності оригіналу, доцільно враховувати специфічні особливості української казкової традиції та лексичний потенціал української мови.

У німецькому оригіналі вигук «*Ach*» виконує функцію емоційного маркера, що створює ефект несподіванки й тривоги. У перекладі українською можна використати вигуки «*Ой*» або «*Ах*», які органічно вписуються у казковий дискурс і передають належний емоційний тон. Крім того, німецьке слово «*Maul*» має значення «*паща*» – рот хижої тварини, а не людини, що підкреслює небезпечну природу вовка та додає тексту звірообразного забарвлення. У буквальному перекладі «*Maul*» часто спрощують до «*рот*», однак для збереження оригінальної символіки доцільніше використовувати слово «*паща*», яке в українській традиції теж маркує образ хижака. Окрім цього, слово «*entsetzlich*» у німецькому оригіналі передає сильне емоційне забарвлення, означаючи «*жахливий*», «*моторошний*», «*страшний*». У перекладі це слово можна варіювати залежно від контексту, використовуючи синоніми «*жахливий*», «*моторошний*», «*страшний-престрашний*», що сприятиме більшій експресивності тексту.

Звертаючи увагу на дієслова «*sehen*», «*packen*», «*fressen*», які завершують відповіді вовка, важливо зберегти прагматичний зміст, а також динамічність реплік. У перекладі це можуть бути «*бачити*», «*схопити*», «*з'їсти*», але для збереження стилістики й ритму оригіналу доречно застосовувати форми на

кшталт «*щоб швидше тебе зловити*», «*щоб легше тебе проковтнути*», що відтворюють прагматичний акцент та зберігають експресивність тексту.

У німецьких народних казках братів Грімм образ ***лисиці*** є стійким маркером підступності, хитрощів і зради, що передається через семантично насичені лексеми: «*überlisten*» (перехитрити), «*List*» (хитрість), «*Schläue*» (підступність). Наприклад, у казковому фрагменті: «*Die Füchsin überlistete die anderen Tiere, indem sie ihre List und Schläue einsetzte*» [8] образ лисиці втілює негативний стереотип персонажа, який досягає мети обманом.

У буквальному перекладі українською ця фраза звучить як: «*Лисиця перехитрила інших тварин, використавши свою хитрість і кмітливість*». Такий варіант зберігає загальний зміст, проте не завжди передає інтенсивність негативної конотації, закладеної в оригіналі. Щоб компенсувати цю семантичну прогалину та наблизити український текст до культурної символіки німецького оригіналу, доцільно використовувати уточнюючі епітети та контекстуальні маркери. Варіант адаптованого перекладу, що підкреслює негативний підтекст, може звучати так: «*Підступна лисиця перехитрила інших тварин, користуючись своєю зрадливою хитрістю та лукавством*». Така конструкція вживає інтенсивніші прикметники («*підступна*», «*зрадлива*», «*лукава*»), що посилюють негативний образ персонажа і передають його морально-символічну функцію в німецькому фольклорі. Інший варіант: «*Лисиця-хитрунка підступно перехитрила інших тварин, використавши свою лукаву хитрість і обман*». Цей переклад додатково включає стилістичний елемент «*хитрунка*», який підсилює оцінний характер образу й відображає казкову стилістику.

У перекладі образу лисиці в німецьких народних казках доцільно застосовувати стилістичне маркування через прикметники («*підступна*», «*лукава*», «*зрадлива*»), що допомагає передати автентичну негативну символіку, властиву німецькому культурному контексту, та уникнути можливих зсувів значення, характерних для української казкової традиції.

Особливу увагу привертає образ ***ведмедя***, який у німецькій народній казці «Der Bärenhäuter» («Медвежа шкіра») братів Грімм репрезентує дику силу та страх. У цьому творі головний герой через укладену угоду змушений носити ведмежу шкуру, через що набуває вигляду звіра і перетворюється на істоту, що лякає оточення. В оригінальному тексті цей мотив реалізується через фразу: «*Der Bärenhäuter wurde vom Volk gefürchtet, da er aussah wie ein wilder Bär*» [8], що підкреслює, як образ ведмедя стає уособленням небезпеки та неприборканої сили.

У буквальному перекладі українською ця фраза відтворюється як: «*Медвежа шкіра лякала людей, бо він виглядав, наче дикий ведмідь*». Такий переклад є цілком коректним з точки зору лексичного змісту, проте він не завжди передає культурно-символічний підтекст оригіналу, який в німецькому фольклорі значно інтенсивніший і асоціюється з хаосом, агресією та злом. Це пов'язано з тим, що в українській традиції образ ведмедя, хоч і вважається сильним та небезпечним, іноді має добродушні або навіть комічні відтінки («*ведмідь-ласун*», «*ведмідь-помічник*»), що знижує драматизм і страхітливий ефект цього образу в тексті.

З метою компенсації цього культурного розриву перекладачеві доцільно вводити додаткові стилістичні маркери або підсилюючі прикметники, наприклад, «*страшний*», «*лютий*», «*дико-звірячий*», що дозволяють актуалізувати негативну конотацію ведмедя та забезпечують адекватне відтворення фольклорної символіки німецького оригіналу. Зокрема, можливим варіантом перекладу є: «*Медвежа шкіра наводила жах на людей, бо він виглядав, як лютий дикий ведмідь*», де використання епітетів «*лютий*» і «*дикий*» підсилює експресивність тексту та забезпечує відтворення оригінального страхітливого ефекту.

Переклад образу ведмедя в німецьких народних казках потребує глибокого врахування культурних конотацій, стилістичних особливостей і прагматичних функцій тексту, аби відтворити автентичне сприйняття персонажа українським читачем. Це передбачає поєднання лінгвістичних, культурологічних та стилістичних стратегій перекладу, що відповідають принципам міжкультурної комунікації та збереження художньої цінності тексту.

Анімалістична символіка у німецьких народних казках охоплює не лише вовка, лисицю чи ведмедя, але й інші образи тварин, кожен із яких виконує важливу функцію у створенні фольклорної семантики й морального контексту. Зокрема, серед поширених персонажів часто зустрічаються кіт, заєць та зазвичай менш очевидні, але символічно вагомі образи птахів, наприклад, ворона чи сови.

Образ ***кота*** у німецькому фольклорі часто несе амбівалентне значення. Наприклад, у казці «Der gestiefelte Kater» («Кіт у чоботях») цей персонаж втілює одночасно хитрість, кмітливість та прагнення до соціального успіху. У німецькому оригіналі кіт активно діє як рятівник свого господаря, застосовуючи свої розумові здібності та обман, щоб забезпечити йому кращу долю: «*Der Kater sprach: „Seid ohne Sorge, Herr, ich weiß wohl, was ich tue.*“» [8]. Буквальний переклад українською виглядає так: «*Кіт сказав: „Не турбуйся, пане, я знаю, що роблю“*». Однак для передачі образу хитрощів і винахідливості можна додати у перекладі уточнення: «*Кіт-хитрун промовив: “Не турбуйся, пане, я знаю, що роблю*”». Це увиразнює його символіку як носія хитрощів та інтелектуального переваги.

Іншим поширеним образом у німецьких казках є ***заєць***. У німецькому фольклорі заєць часто символізує кмітливість і швидкість, але іноді й страх, нерішучість або слабкість. Наприклад, у казці «Der Hase und der Igel» («Заєць і їжак») заєць постає як персонаж, який через свою самовпевненість і необачність програє суперечку з їжаком: «*Der Hase sprach: „Ich laufe mit dir um die Wette.*“» [8]. У перекладі українською це речення звучить як: «*Заєць сказав: „Я з тобою наввипередки побіжу.*“» Щоб передати символіку самовпевненого, але наївного персонажа, можна стилістично підсилити фразу: «*Зухвалий заєць вигукнув: „Я тебе здолаю в бігу!“*» – це підкреслює фольклорну мораль про небезпеку самовпевненості.

Особливий інтерес становлять образи птахів, наприклад, ***ворона***, яка у німецькому фольклорі часто символізує провісника, носія знань або небезпеки. У казці «Die sieben Raben» («Сім воронів») ворони символізують прокляття та родинні узи: «*Die sieben Raben flogen weit weg und kamen nie zurück.*» [8]. У перекладі українською ця фраза виглядає як: «*Сім воронів полетіли далеко і більше не повернулися.*» Для підсилення символіки можна використати стилістичні засоби, наприклад: «*Сім чорних воронів полетіли далеко-далеко, несучи з собою прокляття, і більше не повернулися».* Це дозволяє зберегти глибинний сенс образу як символу долі та нещастя.

Образи кота, зайця, ворона та інших тварин у німецьких народних казках мають чітко окреслену культурну та моральну функцію, яку необхідно враховувати під час перекладу. Їхнє буквальне відтворення без урахування символічної семантики призводить до спрощення або навіть втрати фольклорного колориту. Тому у процесі перекладу доцільно використовувати стилістичні уточнення, епітети та додаткові контекстуальні маркери, що дають змогу максимально зберегти авторський задум і водночас адаптувати текст для українського читача, зберігаючи автентичність і культурну глибину оригіналу.

Перспективи подальшого дослідження дослідження анімалістичної символіки у фольклорі різних жанрів та порівняння німецького й українського фольклору для рекомендацій щодо перекладу. Важливими напрямами є аналіз впливу перекладацьких стратегій на національну картину світу та використання корпусних методів. Доцільною є розробка дидактичних матеріалів із урахуванням лінгвістичних, культурологічних та прагматичних аспектів.

Висновки. У статті розглянуто проблему перекладу анімалістичної символіки в німецьких народних казках братів Грімм українською мовою. З'ясовано, що образи тварин у цих казках виконують не лише сюжетну функцію, а й мають глибоке символічне значення, яке відображає культурні уявлення та моральні концепти німецького народу. Особливу увагу приділено образам вовка, лисиці та ведмедя, які у німецькому фольклорі уособлюють негативні риси (підступність, хитрість, агресію), тоді як в українській традиції ці образи можуть мати більш амбівалентний чи навіть позитивний відтінок.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що буквальний переклад анімалістичних образів не завжди забезпечує адекватну передачу культурно-символічного навантаження оригіналу. Для досягнення міжкультурної еквівалентності та збереження символіки необхідно застосовувати стилістичні маркери, уточнюючі прикметники та контекстуальні пояснення, що відображають функціональне навантаження образу в структурі тексту.

Таким чином, переклад фольклору потребує інтеграції лінгвістичних, культурологічних і прагматичних стратегій, що забезпечують не лише буквальну, а й символічну та стилістичну автентичність тексту. Це є запорукою успішної міжкультурної комунікації та збереження культурної спадщини оригіналу у перекладацькій практиці.

Література:

1. Чорна О. Л. Лінгвокультурологічний аналіз текстів німецьких народних казок в аспекті перекладу // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2022. № 57. С. 112–117.
2. Кабаченко І. Л., Малашевська І. Я. Труднощі перекладу німецьких реалій у фольклорних текстах // Studia Germanica. 2023. № 4(12). С. 85–90.
3. Карпюк В. В., Казан Ю. С., Користова К. М. Переклад реалій у німецьких казках як засіб формування перекладацької компетенції // Питання германістики та перекладознавства. 2024. № 2. С. 45–51.
4. Schmidt K., Müller L. Animal Symbolism in German Folklore: Translation Challenges // Folklore Studies Journal. 2024. Vol. 12. P. 134–141.
5. Bianchi F., Garcia R., Lopes M. Cultural Values in Fairy Tales: A Comparative Study Using NLP // Digital Humanities and Translation Studies. 2024. Vol. 8(1). P. 23–36.
6. Bassnett S. Translation Studies. London: Routledge, 2014. 201 p.
7. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. Oxford: Oxford University Press, 1965. 108 p.
8. Grimm J., Grimm W. Kinder– und Hausmärchen. Berlin: Realschulbuchhandlung, 1857. 584 p.
9. Брати Грімм. Казки / пер. з німецької Микола Лукаш. – Київ: Веселка, 1984. – 320 с.

Frumkina A., Adamova H. Features of translating German folklore into Ukrainian: animal images and cultural transformations

Summary. The article explores the challenges of translating German folklore into Ukrainian, focusing on the tales of the Brothers Grimm and their rich animal symbolism. German folklore encompasses a wide range of genres (fairy tales, legends, myths, proverbs) characterized by cultural specificity and rhythmic-melodic features, which complicates their rendering into Ukrainian. The article analyzes translation examples of the wolf, fox, bear, cat, hare, and raven–figures that typically embody negative traits (cunning, deceit, aggression) in German folklore but may carry ambivalent or even positive connotations in Ukrainian tradition. The study examines lexico-stylistic transformations in translation, highlighting the need for stylistic marking and contextual commentary to preserve the original symbolic content. The methodology is based on a comparative analysis that identifies translation difficulties and offers recommendations for translators. The article also reviews recent studies emphasizing the importance of considering linguistic, cultural, and pragmatic aspects of folklore translation. The study argues for an integrated approach that combines linguistic, cultural, and pragmatic analyses to achieve both fidelity and authenticity. The article suggests strategies to ensure the preservation of the source text's symbolism while maintaining intercultural communication. Research prospects include expanding the analysis of animal symbolism in other folklore genres, comparing German and Ukrainian animal images, and applying corpus-based methods to study translation strategies. The results contribute to the theoretical foundations of folklore translation and enhance translator training.

Key words: German folklore, translation studies, animal symbolism, Brothers Grimm's tales, intercultural communication, stylistic devices, cultural linguistics, comparative analysis.

УДК 81'25:007=111
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.55

Чернова Ю. А.,
викладач кафедри теорії і практики перекладу
факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Кім Д. О.,
викладач кафедри теорії і практики перекладу
факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У ХУДОЖНЬОМУ ФІЛЬМІ «12 ДРУЗІВ ОУШЕНА»

Анотація. У статті досліджуються особливості перекладу термінологічної лексики в межах художнього кінотексту на прикладі фільму «12 друзів Оушена». Особлива увага акцентується на тому, що терміни, будучи лексемами з чітко визначеним значенням у спеціальних сферах знань, у художньому контексті набувають додаткового стилістичного, емоційного та навіть іронічного забарвлення. Саме тому перекладач має вирішувати складне завдання: зберегти як точність терміна, так і його комунікативну функцію в діалозі персонажів. Актуальність дослідження зумовлена потребою якісного перекладу фільмів, що містять велику кількість термінів і жаргонізмів, особливо у кримінально-пригодницькому жанрі, де мова героїв часто насичена спеціалізованими поняттями.

Матеріалом дослідження виступили фрагменти діалогів із фільму, які містять терміни з різних сфер: криміналістики, юриспруденції, економіки, банківської справи, охоронних технологій тощо. У статті проведено аналіз перекладацьких трансформацій, серед яких: транскодування, калькування, описовий переклад, генералізація, конкретизація, модуляція, редукція та заміни. Значна увага приділяється тому, як вживання термінів у фільмі часто супроводжується елементами гумору, іронії, гри слів, що ускладнює їх переклад. Висвітлюється також вплив мовної гри, культурних реалій та фонових знань на вибір перекладацьких рішень.

У підсумку зазначається, що ефективний переклад термінів у кінотекстах потребує не лише фахової лінгвістичної підготовки, а й глибокого розуміння жанрових, культурних і прагматичних аспектів оригіналу. У статті наведено конкретні приклади перекладацьких стратегій, що сприяють досягненню комунікативної адекватності, а також сформульовано рекомендації щодо підвищення якості перекладу художніх фільмів, зокрема за допомогою складання термінологічних глосаріїв та контекстуального аналізу.

Ключові слова: термін, переклад термінів, калькування, безеквівалентність, термінологічна інтерференція.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток наукової і технічної комунікації обумовлює активне використання термінології у фаховому дискурсі, що, своєю чергою, висуває нові вимоги до перекладача. Актуальність проблеми перекладу термінів зумовлена складністю забезпечення точності та функціональної еквівалентності при передачі спеціалізованих понять іншою мовою. Особливо це стосується аудіовізуальних продуктів (зокрема фільмів), де терміни мають не лише лінгвістичне, а й культурне та прагматичне навантаження. У цьому контексті надзвичайно важливо дослідити перекладацькі стратегії і труднощі, пов'язані з терміносистемами різних галузей.

Аналіз попередніх досліджень. Проблему перекладу термінів висвітлено у працях українських і зарубіжних дослідників, зокрема О. Кучеренка, П. Таланчука, В. Карабана, М. Вакуленка та ін. У цих роботах обґрунтовується специфіка терміна як одиниці мови, що має чітко окреслене значення у межах певної галузі. Проте недостатньо вивченими залишаються питання практичного застосування різних перекладацьких стратегій у масовій аудіовізуальній культурі, зокрема у кіно. Також потребують уточнення лінгвістичні чинники, які впливають на вибір способу перекладу терміна в конкретному контексті.

Мета статті. Метою статті є виявлення й систематизація труднощів і прийомів перекладу термінологічної лексики в художньому кінотексті (на прикладі фільму *«12 друзів Оушена»*), а також систематизація перекладацьких стратегій, що застосовуються у випадках полісемії, безеквівалентності та міжмовної інтерференції.

Виклад основного матеріалу. Термін є ключовим елементом мови науки і техніки, оскільки позначає спеціальні поняття і забезпечує точність фахової комунікації. У лінгвістиці традиційно під терміном розуміють слово або словосполучення, що вживається для позначення чітко окресленого поняття у межах певної галузі знань. Зокрема, у своїй праці О.Кучеренко визначає термін як спеціальне слово чи словосполучення, загальноприйняте у професійній діяльності та вживане у визначеному контексті [1]. В схожому дусі П. Таланчук трактує термін як

слово (або словосполучення) спеціальної сфери вживання, що є дотичним до понять відповідної організованої галузі пізнання [2]. Попри різні формулювання, суть залишається спільною: термін відрізняється від загальновживаного слова тим, що має однозначно визначений зміст у межах фахової сфери і входить до системи взаємопов'язаних понять. Водночас варто згадати, що в історії мовознавства не існує єдиного універсального визначення терміна – різні дослідники акцентують на тих чи інших його ознаках (однозначність, системність, стилістична нейтральність тощо), що відображає різноманітність підходів до цього поняття.

Класифікація термінів може здійснюватися за кількома критеріями. По-перше, за структурою і морфологічною будовою вирізняють прості (однокомпонентні) терміни, складні терміни та терміни-словосполуки (багатослівні найменування), а також умовні знаки-символи (наприклад, хімічні або математичні позначення). Наприклад, слово «атом» є простим терміном, «електронна пошта» – термін-словосполука, а «*DNA*» – термін-абревіатура (умовний символ). По-друге, терміни розрізняють за сферою вживання та рівнем загальності поняття. У сучасних дослідженнях пропонується поділ термінолексики на декілька шарів: загальновживані терміни, що одночасно функціонують як звичайні слова (наприклад, «вода», «розділ»); загальнонаукові терміни, які застосовуються у різних науках («аналіз», «категорія»); міжгалузеві терміни, спільні для кількох споріднених галузей («енергія», «електрон»); галузеві (вузькоспеціальні) терміни, властиві окремій науковій сфері («бозон», «кварк» у фізиці); та навіть професійні жаргонізми, що вживаються у середовищі фахівців [3]. Такий класифікаційний підхід відображає той факт, що не всі терміни є штучно створеними «науковими» словами – багато з них походять із загальномовної лексики або набувають термінологічного значення у певному контексті. По-третє, терміни можна класифікувати за походженням: виділяють власне національні терміни (створені на основі внутрішніх ресурсів мови) та запозичені терміни, що входять до термінології з інших мов (через пряме запозичення або калькування). Наприклад, терміни грецького чи латинського походження (на кшталт «ген», «телефон») інтернаціональні і зустрічаються у багатьох мовах, тоді як суто українські терміни можуть бути утворені від коренів рідної мови («землетрус», «правопис»). Усі зазначені класифікації перетинаються між собою, даючи багатовимірне уявлення про типи термінів.

Переклад термінів з однієї мови іншою є складним завданням, що зумовлено низкою лінгвістичних і позалінгвістичних чинників. По-перше, однією з головних труднощів є полісемія термінів, тобто наявність у одного терміна кількох значень або відтінків значення. Хоча ідеальний термін має бути однозначним, на практиці багато термінів в різних галузях або контекстах можуть набувати різних значень [3]. Наприклад, англійський термін *drive* у технічному контексті може означати «привід», але у загальному ІТ-вжитку *drive* – це «дисковод» або «накопичувач». Тому перекладачеві завжди потрібно зважати на конкретну предметну область: правильний переклад полісемічного терміна залежить від того, в якій галузі знань він використовується в конкретному тексті. Для адекватного розуміння значення багатозначного терміна часто доводиться враховувати контекст або терміносистему, до якої він належить. По-друге, суттєвою проблемою є відсутність прямого відповідника в мові перекладу. Так звана безеквівалентна лексика – це терміни, що не мають усталеного аналога у цільовій мові [3]. Причини безеквівалентності можуть бути різні: або поняття, яке позначає термін джерела, відсутнє в практичному досвіді носіїв мови перекладу, або ж це нове поняття, яке ще не усталилось і не отримало назви у цільовій мові. Так, носіям української мови донедавна було не знайоме явище *drive-in* у англомовних країнах (вид обслуговування, коли клієнта обслуговують, не виходячи з автомобіля), тому й власного терміна для цього не існувало. Інший приклад – англійський термін *floorer* (у прямому сенсі «удар, що збиває з ніг», переносно – «дуже складне завдання»): в українській фаховій мові відсутній точний однослівний еквівалент, що передавав би обидва ці значення. По-третє, перекладач стикається з явищем міжмовної інтерференції термінів, коли схожі за звучанням чи формою терміни двох мов насправді не тотожні за значенням. Такі «псевдодрузі перекладача» можуть вводити в оману. Наприклад, англ. *accurate* (точний) і укр. «акуратний» зовні подібні, проте означають різні поняття; *city* (місто) не тотожне «сіті» (ділова частина міста). Термінологічна інтерференція особливо проявляється між спорідненими мовами або в галузях із великою часткою запозичень. Перекладач повинен бути уважним до таких розбіжностей, аби уникнути спотворення змісту. Нарешті, варто згадати і проблему синонімії термінів. У межах однієї мови для того самого поняття іноді співіснує кілька різних термінів-синонімів (наприклад, «білизна» і «льон» як терміни в текстильній галузі) – у такому разі виникає питання, який із варіантів вибрати при перекладі, щоб зберегти стилістичну й семантичну точність. В. Карабан зауважує, що лексичні та термінологічні труднощі перекладу пов'язані як з багатозначністю і варіативністю термінів, так і з розбіжностями між терміносистемами різних мов [4]. Таким чином, основні труднощі перекладу термінології зумовлені або неоднозначністю терміна, або культурно-лексичними лакунами (відсутністю еквіваленту), або розбіжностями у системах понять, а також явищами хибної еквівалентності між мовами.

Для успішного перекладу термінів перекладач застосовує різні способи перекладу, обираючи оптимальний залежно від характеру терміна. Перший і найбільш бажаний підхід – це пошук стандартного відповідника, тобто наявного терміна цільової мови, який вже закріпився у відповідній галузі в значенні, еквівалентному іншомовному. У випадку розвинених термінологій часто існують усталені переклади: наприклад, англ. *processor* – укр. «процесор», acid – «кислота» тощо. Якщо прямого відповідника немає, доводиться вдаватися до інших прийомів. Другий поширений спосіб – транскрипція або транслітерація, тобто передача іншомовного терміна засобами звуко-буквеного складу мови перекладу [3]. Такий прийом доцільний для перекладу безеквівалентних термінів, особливо якщо вони позначають новітні реалії або специфічні власні назви. Наприклад, терміни типу *subwoofer* перекладаються як «сабвуфер», *benchmarking* – «бенчмаркінг» шляхом транскрипції. Третій метод – калькування, тобто поморфемний або послівний переклад іншомовного терміна, відтворення його внутрішньої форми. Калька може бути повною, коли іншомовний термін перекладається буквально всіма елементами (напр., *network* → «комп'ютерна мережа»), або частковою, коли перекладається лише основна частина слова (напр., *anti-lock* → «антиблокувальний» у терміні «антиблокувальна система» – де кальку-

ється тільки корінь *lock* як «блокувальний»). Існують також семантичні кальки, коли запозичується додаткове значення слова: класичний приклад – укр. «картина» почали вживати у значенні «фільм» під впливом англ. *picture* («картина; портрет; кінофільм») [5]. Четвертий спосіб – описовий переклад, тобто передача змісту терміна розгорнутою фразою, яка пояснює поняття. Цей прийом застосовують, коли ні пряма заміна, ні калька, ні транскрипція не дають задовільного результату. Описовий переклад дозволяє розкрити смисл терміна, хоча й жертвує лаконічністю. Наприклад, згаданий drive-in можна передати описово як «заклад (магазин, кафе тощо) з обслуговуванням клієнтів у автомобілях». Подібно перекладають вузькокультурні або нові поняття, поки не з'явиться коротший термін-еквівалент. П'ятий прийом – використання генеричного еквівалента або гіпероніма, коли іншомовний термін замінюють більш загальним словом рідної мови. Цей спосіб близький до описового перекладу і часом розглядається як його різновид: сутність у тому, щоб підібрати широкий термін цільової мови, який приблизно охоплює значення іншомовного поняття. Наприклад, англ. *facility* в окремих контекстах можна перекласти як «об'єкт» або «засіб», якщо немає точнішого відповідника. О. Г. Ігнатюк та Т. В. Соломчак відзначають, що для перекладу безеквівалентних термінів найчастіше доводиться обирати між транслітерацією, калькуванням та описовим перекладом, або ж шукати близький за змістом відповідник із наявного лексичного фонду [6]. Кожен із наведених способів має свої переваги і недоліки, а вибір залежить від контексту, типу терміна та ступеня усталеності термінології в цільовій мові. Важливо, що перекладач повинен добре орієнтуватися в тематичній галузі і знати її терміносистему, аби правильно вирішити, який спосіб перекладу забезпечить максимальну точність та зрозумілість.

Для дослідження перекладацьких рішень у такому контексті обрано кінострічку «12 друзів Оушена» – американський фільм, сюжет якого насичений термінами з правової, фінансової, бізнесової, воєнної, кулінарної, технічної та медичної сфер. У статті проаналізовано переклад англомовних термінів на українську мову в зазначеному фільмі та визначено, які способи перекладу спеціальної лексики застосовуються найчастіше, а саме, було проаналізовано 201 приклад термінологічної лексики, яка зустрічається у кінострічці «12 друзів Оушена». Так, беручи за основу лексико-семантичну класифікацію термінів І. К. Білодіда, увесь зібраний фактичний матеріал можна розподілити на наступні групи термінологічної лексики: юридичні (37 одиниць – 18%); фінансові (39 одиниць – 19%); бізнес (33 одиниць – 16,5%); медичні (5 одиниці – 2,5%); воєнні (31 одиниць – 15,5%); кулінарні (7 одиниць – 3,5%); технічні (телекомунікація і комп'ютерна сфера) (49 одиниць – 25%). Серед перекладацьких прийомів що використовуються при перекладі фільму, можна виділити п'ять основних способів: дослівний переклад (калькування), транскрибування (транслітерація/транскрипція), добір семантичного еквіваленту (функціонального аналогу), описовий переклад та комбінаторний спосіб. За результатами аналізу визначено частотність застосування кожного з цих способів у межах тематичних груп.

Технічна лексика (25%) перекладається всіма п'ятьма способами: дослівне калькування (*hose* – шнур, *sensors* – датчики, *lens* – лінза, mainframe – системний блок); транскрибування (*replica* – репліка, *duplex* – дуплекс, upgrade – апгрейд, *channel HBO* – канал Ейч-Бі-О); семантичні еквіваленти (*circuitry* – енергосистема, *duct* – вентиляційний хід, *redundant server* – віддалений сервер, *digital slivers* – цифрові елементи); описовий переклад (*3-D* – зображення у трьох вимірах, *quick fuse* – підривник, що діє миттєво); комбінаторні приклади (*air correction* – корекція повітря, *holographic technology* – голографічні технології).

Варто зазначити що домінуючим способом є дослівний переклад, який якнайкраще передає однозначність термінології такого типу. Помітною є також суттєва кількість добору семантичних еквівалентів (функціональних аналогів) термінів, що перекладаються українською, адже саме такий спосіб перекладу допомагає краще розкрити сутність терміну, якщо дослівно його не можна передати.

Фінансова лексика (19%) перекладається наступним чином: калькування (*black market* – чорний ринок, *debt* – борг, *invest* – інвестувати, *cash* – готівка); транскрибування (*bankrupt* – банкрут, *banknote* – банкнота, *transaction* – транзакція, *bankroll* – банкрол); семантичні еквіваленти (*speculate* – робити пропозицію, *take* – куш, *currency* – валюта, *heist* – пограбування); описовий переклад (*accounting department* – відділ, що відповідає за фінансову роботу; *lockbox* – сейф з виручкою).

З вищенаведених прикладів можна побачити що серед способів перекладу фінансових термінів відсутній комбінаторний спосіб. Ще однією особливістю є високий відсоток термінів, що перекладаються описовим способом. Цю тенденцію можна пояснити тим, що в українській мові не завжди можна передати реалії фінансової сфери іншої країни шляхом калькування, через їхню відсутність в Україні. Саме тому описові конструкції найбільш влучно допомагають відтворити такі терміни.

Юридична лексика (18%) представлена всіма способами перекладу: калькування (*released* – звільнений, *hearing* – слухання, *conviction* – судимість, *villain* – злочинець); транскрибування (*conspiracy* – конспірація, *escort* – ескорт); семантичні еквіваленти (*implicated* – винуватець, *joint* – в'язниця, *charged* – судимий, *record* – протокол); описовий переклад (*scene* – місце злочину; *incorporate* – зареєструватися як юридична особа); комбінаторний переклад (*private contractor* – приватна особа).

Першість належить дослівному перекладу, оскільки термінологія такого типу вимагає однозначності при перекладі. Не достатньо доречним і точним іноді є добір семантичного аналогу замість дослівного перекладу. Так, наприклад, термін implicated варто було б перекласти як співучасник, а не винуватець, оскільки прямий переклад цієї лексеми звучить як замішаний. Такі неточності можуть викликати непорозуміння сюжетних ліній з боку глядача кінофільму.

Бізнес лексика (16,5%) також охоплює всі п'ять прийомів: калькування (*equal share* – рівна частка, *double price* – подвійна ціна, *crook* – шахрай, *fraud* – махінація); транскрибування (*micromanaging* – мікроменеджмент, *CEO* – CEO); семантичні еквіваленти (*scheme* – афера, *escrow* – контракт, *cage* – каса, *fence* – шахрай); описовий переклад (*chairman* – очільник ради директорів; *apologies* – причини пропуску); комбінаторний переклад (*business commitment* – бізнес-зобов'язання).

Домінуючим прийомом є калькування, але найбільшу цікавість викликають терміни, до яких був підібраний функціональний аналог при передачі українською мовою. Так,

у даній категорії часто зустрічаються жаргонні еквіваленти, наприклад, при перекладі слова cage як каса, або pencil neck як зануда. Варто зазначити, що у сюжетному контексті така передача є досить доречною.

Воєнна лексика (15,5%) передається здебільшого калькуванням: калькування (*reconnaissance* – розвідка, booby-*trapping* – мінування, *surveillance* – спостереження, explosives – вибухівка); транскрибування (*Uzi* – узі, *sergeant* – сержант, *camouflage* – камуфляж); семантичні еквіваленти (*S.W.A.T.* – спецназ, *hand-to-hand combat* – очна ставка, *back wound* – плавкий детонатор); описовий переклад (*night goggles* – прилади, що допомагають бачити вночі; *nuclear silos* – шахта з боєголовками).

Переклад воєнної термінології, як і юридичної, у кінофільмі, що досліджується, характеризується переважною кількістю дослівної передачі з англійської мови українською. Так само дана тенденція пояснюється вимогою максимальної чіткості і однозначності термінів такого типу.

Кулінарна лексика (3,5%) перекладається такими способами: калькування (*pinch* – щипка, *wine* – вино); транскрибування (*barbecue* – барбекю, *Niçoise* – нікоїз); семантичний еквівалент (*to brown* – піджарити); описовий переклад (a *cleaver* – ніж для м'яса; *to season* – робити гострішим).

Медична лексика (2,5%) представлена переважно калькуванням: калькування (*DNA* – ДНК, *sedative* – заспокійливе, *deafness* – глухота, *shock therapy* – шокова терапія); описовий переклад (*tingling sensation* – «відчуваю, що тіло тремтить»).

Оскільки останні дві категорії кулінарних і медичних термінів не мають великої кількості прикладів, то зробити об'єктивну оцінку щодо їхньої передачі у «12 друзях Оушена» не просто. Варто відмітити, що домінуючим способом термінологічної лексики цих груп є дослівний переклад. Зустрічаються також поодинокі випадки застосування усіх інших прийомів

Висновки. У статті проведено класифікацію термінів за структурою, сферою вживання та походженням. Виявлено, що переклад спеціальної лексики у фільмі охоплює терміни з семи галузей: технічної, фінансової, юридичної, бізнесової, військової, кулінарної та медичної. Найбільш уживаним способом перекладу виявилось калькування (44% прикладів), що зумовлено прагненням до збереження однозначності та точності термінів. Семантичний еквівалент (22%) і описовий переклад (16%) слугують адаптаційними засобами у випадках безеквівалентної лексики чи культурної специфіки. Менш уживаними є транскрибування (14%) і комбінаторний переклад (≈4%). Кожна група термінів проаналізована з точки зору частотності та відповідності обраного способу перекладу. Наприклад, технічна та військова термінологія переважно передається дослівно, тоді як фінансова – через описові конструкції. Проблемними для перекладу залишаються терміни з широким семантичним діапазоном або специфічними культурними конотаціями (наприклад, *floorer*, *drive-in*, *lockbox*). Результати дослідження засвідчують необхідність індивідуального підходу до перекладу термінів, орієнтованого на контекстуальну і функціональну доцільність. Найефективнішою є комбінація кількох перекладацьких стратегій, що дозволяє адекватно передати значення, стиль і функцію терміна. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення перекладу термінів у науково-популярних та освітніх відеопродуктах, а також у мультимодальних текстах із великою кількістю міжсеміотичних зв'язків.

Література:

1. Кучеренко О. Ф. Термінологічна норма в царині архітектури // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. міжнар. наук. конф. (29 вер. – 1 жовт. 2016 р.). Львів, 2016. С. 75–77.
2. Таланчук П., Гондюл В., Щербина Ю. Пріоритетні завдання освітян у розвитку української науково-технічної термінології // Науково-технічне слово. 1995. № 1. С. 31–35.
3. Вакуленко М. О. Термін і термінологія: сучасні уявлення та концепції // Слово і словник : зб. наук. пр. Вип. 12. Харків : Підручник НТУ «ХПІ», 2011. С. 140–145.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Ч. 2: Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця : Нова Книга, 2001. 304 с.
5. Кальниченко О. А., Рабінович Е. Х., Кучер Г. М. Англо-український науково-технічний переклад : навч. посіб. Харків : НУА, 2007. 124 с.
6. Ігнатюк О. Г., Соломчак Т. В. Про труднощі перекладу термінів технічної літератури // Modern Engineering and Innovative Technologies. 2018. Issue 6 (Part 4). С. 96–99.
7. 12 друзів Оушена [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uafix.net/films/dvanadcjat-druziv-oushena/
8. Ocean's Twelve [Електронний ресурс]. Available at: https://tv.apple.com/us/movie/oceans-twelve/umc.cmc.c49lby1x32ay8x8repobtg9x

Chernova Yu., Kim D., Kovalenko O. Peculiarities of translating terms in the feature film ocean's twelve

The article explores the linguistic and translation peculiarities of rendering terminological vocabulary in the context of a feature film, based on the example of Ocean's Twelve. Particular attention is paid to the fact that terms, while functioning as precise lexical units within specialized fields of knowledge, often acquire additional stylistic, emotional, or even ironic connotations when used in artistic texts. Therefore, translators face the complex task of maintaining the accuracy of the term while also preserving its communicative function within character dialogues. The relevance of the research lies in the growing need for high-quality translation of films containing numerous technical terms and jargon, particularly in the crime-adventure genre, where the language of characters is rich in professional vocabulary.

The research material consists of fragments of film dialogues that include terms from various domains such as criminalistics, law, economics, banking, and security technologies. The article analyzes the translation transformations applied, including transcoding, calquing, descriptive translation, generalization, concretization, modulation, reduction, and substitution. Particular attention is given to how terminology in the film is often used with elements of humor, irony, or wordplay, making the translation more challenging. The study also highlights the importance of cultural background and pragmatic context in choosing appropriate translation strategies.

In conclusionit is noted that successful translation of terms in film texts requires not only linguistic expertise but also a deep understanding of genre conventions, cultural references, and pragmatic intent. The article provides concrete examples of translation strategies that ensure communicative adequacy and offers recommendations to improve the quality of film translation, including the use of terminological glossaries and contextual analysis.

Key words: term, translation of terms, tracing, non-equivalence, terminological interference.

УДК 811.111'255.4
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.56

Шама І. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики
факультету іноземної філології
Запорізького національного університету

УСПІХ КРИЄТЬСЯ В ДЕТАЛЯХ: «ДРІБНИЦІ» ОРИГІНАЛУ І НЕСТАНДАРТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ

Анотація. Художній текст – феномен, багатий на виміри, які утворюють системну полілогічну єдність. Завдання перекладача – не втратити цієї єдності. Проте трапляється, що перекладацька увага оминає якусь деталь (нюанс) оригіналу, перериваючи плинність сприйняття перекладеного твору читачем.

Термін «помилка» в таких випадках не завжди є доречним, часто категоричним. Пропонується вживати термін «перекладацька неточність», як найбільш нейтральне і загальне позначення рішень, про які йдеться в статті. Це випадки, коли в цілому загальне 'послання' автора не порушено, і хоча відтворено не в повному обсязі, проте без викривлень.

Мета цієї статті, з одного боку – пояснити відмову від терміну «перекладацька помилка» на користь терміну «перекладацька неточність». З іншого – навести приклади таких «неточностей» і довести, що адекватність перекладу залежить, в тому числі, і від уваги перекладача до нюансів оригіналу, від вміння сприймати джерельний текст не лише 'емоційно', але й логічно, критично.

Робиться висновок про те, що справжньою помилкою можна вважати лише ті випадки, які змінюють, руйнують оригінал, і які не є свідомим вибором перекладача.

Джерелом прикладів став переклад першої книжки циклу А. Бредлі про Флавію де Люс – «The Weed That Strings the Hangman's Bag». Проаналізовано епізоди, яким притаманна нестандартна образність, імпліцитні натяки на повсякденне життя середини XX століття. Приховані деталі виявляються важливими для розв'язування детективної загадки, а, отже, потребують обов'язкового відтворення в перекладі. Запропоновані перекладацькі рішення не підпадають під категорію «помилок». Це «перекладацькі неточності», які виникають насамперед, коли йдеться про особливості повсякденного життя країни оригіналу, моду, звички, етикет тощо. Трапляються неточності і тоді, коли в вихідному тексті є згадки про рідкі жанри мистецтва, коли автор подає нетипові портретні описи, коли взагалі авторське світобачення є незвичним і передається персонажам твору.

Причиною згаданих неточностей стає радше неуважність, ніж незнання. Це такі деталі джерельного затексту, які зрозумілі для читача оригіналу і не потребують додаткових пояснень. Перекладача ж такі 'дрібнички' можуть призвести до певних втрат. Тому важливо вміти відійти від сталих правил і норм, змінити серйозні стратегії на креативні, неочікувані підходи, щоб неточності перекладу не перетворилися на помилки і не завадили сприйняттю цільового тексту.

Ключові слова: художній переклад, помилка, неточність, джерельний текст, цільовий текст.

В своєму бестселері «How to Read Literature Like a Professor» Томас К. Фостер слушно стверджує, що «усі ми *(автори – І. Ш.)* сподіваємось знайти читача – хоч якогось – і віримо, що уявляємо свою аудиторію. Інколи маємо рацію, інколи ловимо облизня» [1, с. 10]. Таке відбувається тому, що читач не однаковий. Недарма існують різні градації – класифікації – поділи людей, які читають. Ось, до прикладу, Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія» вважає, що його читачі можуть бути шести типів: 1) «полігамні», які читають одночасно декілька книг, не переймаючись сюжетом; 2) «моногамні», які віддані одній книжці і перечитують по декілька разів улюблені в ній місця; 3) інтроверти, які обирають книги тільки одного жанру; 4) екстраверти, які читають все, що надруковано; 5) альтруїсти, які не тільки самі багато читають, але й рекомендують, що почитати, іншим; 6) невротики, які починають читати одразу декілька книг і не закінчують жодної [2].

Але читачі відрізняються один від одного навіть в середині однієї групи. Так, одні уважно слідкують за сюжетом, іншим же цікавіші авторські спостереження. Одні копирсаються в психології персонажа, інші ж більше уваги приділяють портретним описам. Для одних чи не найголовнішою є вправність стилю, тоді як іншим більш до вподоби його (стилю) порушення, і так далі, і так далі… І що дивно – всі ці можливості дає читачеві одна й та сама книга.

Чому так відбувається? Відповідь очевидна: художній текст – феномен, багатий на виміри, які утворюють системну єдність, що виникає, за словами П. Торопа, «в процесі переплетіння внутрішньо-текстових і позатекстових зв'язків, планів вираження та змісту» [3, с. 29]. Всі ці рівні, кінець кінцем, складають динамічний «полілог».

Аналогічне пояснення «особовості» тексту, зокрема літературного, знаходимо й у Л. М. Барбарезі. Дослідниця стверджує, що кожен рівень організації тексту «набуває різної значущості залежно від багатьох змінних, включаючи тип тексту та текстовий маркер» («acquire a different prominence according to many variables, including text type and text token»). Як наслідок, зауважує авторка, для перекладача художньої літератури конче необхідно усвідомлювати «складні взаємозв'язки між рівнями тексту» («the intricate relationships among the text levels») [4, с. 120].

На варіативність інтерпретацій художнього тексту, множинність його тлумачень, сугестивну потужність і здатність до навіювання думок вказує Г. В. Тащенко [5, с. 128-129], зазначаючи, що все це результується у захопленні, яке викликає у читача художній твір.

Отже, текст оригіналу, вихідний витвір літератури, завжди характеризується синкретизмом, єдністю всіх прошарків, вклю-

чаючи і багатошаровий світ всередині самого твору. Завдання перекладача – не втратити цієї єдності, зберегти її непорушною.

В цілому сучасним українським перекладачам це вдається. Український художній переклад сьогодні знає чимало таких гармонійних, збалансованих прикладів відтворення оригіналу, коли читача непомітно, поволі підштовхують не просто до насолоди-зацікавленості читанням, але й до 'багатотлумачення' твору, до занурення в його синкретичну багатовимірність і, відтак, порушуючи нове життя джерельного витвору в новій культурі в оболонці нової мови. Серед таких зразків можна згадати роботи Ярослави Стріхи, Олеся Петіка, Бурштини Терещенко, Олени Любенко, Марії Пухлій та багатьох інших.

І все ж таки, не дивлячись на високі зразки якісних перекладів сьогодення, трапляється раптом, з різних причин, що перекладацька увага оминає якусь деталь оригінального тексту, якійсь нюанс, що приховався між рядками, і ось вже читач перекладу (особливо той, хто читає прискіпливо) застигає у подиві і сповнюється сумнівів, не в змозі простежити логіку оригіналу, зв'язати початок і кінець оповіді, 'вписати' нову інформацію в низку попередніх фактів.

Що ж відбувається? Помилка в цільовому тексті? І що взагалі тоді є «перекладацька помилка» стосовно художнього перекладу? Спроба відповісти на ці питання була здійснена в статті про парадокс самого терміну – «перекладацька помилка» [6]. Зараз же зазначу, що буду послуговуватися іншим терміном – «перекладацька неточність», тримаючи в пам'яті твердження Г. П. Кочура, який свого часу, відповідаючи на питання анкети, що її склав журнал «Теорія і практика перекладу», сказав, що «дотримання всіх компонентів художньої форми оригіналу» є досить «хиткою і непевною річчю» [7, с. 206]. Йшлося про поезію, втім це твердження є справедливим і для прозового твору, бо ж він практично завжди сповнений нюансів, імпліцитних, на позір непомітних, але без яких оригінал позбавляється певної частки свого впливу на читача.

Термін «помилка» в таких випадках не завжди є доречним, ба навіть часто зайве категоричним, тоді як «перекладацька неточність» означає, що в цілому загальне 'послання' автора не порушено, а просто відтворено не в повному обсязі, проте без викривлень.

Мета цієї статті двоїста. З одного боку – пояснити відмову від терміну «перекладацька помилка» на користь терміну «перекладацька неточність». З іншого – навести приклади таких «неточностей» і довести, що успішність перекладу, його адекватність залежать, в тому числі, і від уваги перекладача до нюансів, тонких деталей оригіналу, від вміння сприймати джерельний текст не лише 'емоційно', але й логічно, критично, хоч як це й дивно б не звучало, коли йдеться про художній переклад.

Стосовно терміну зазначимо, що в англомовному помилкознавстві, по-перше, існують два варіанти – «mistake» і «error», а по-друге, навіть «error» розуміється по-різному. Українські ж науковці послуговуються лише одним терміном («помилка») і зараховують сюди і те, що зветься західними дослідниками «mistake», і те, що вони звуть «error».

Про необхідність уточнити український підхід вже йшлося в згаданій вище статті [6]. Зараз же звернемо увагу на ті роботи, які стали підґрунтям цієї розвідки, і які допоможуть пояснити необхідність відмови від терміну «помилка» стосовно випадків перекладацьких рішень, що їх буде наведено нижче.

На думку Л. Хармон, яка проаналізувала основні підходи до визначення «error» в перекладі, жоден з цих підходів не може вважатися універсальним і аплікабельним до всіх текстів, які перекладаються. А оскільки дослідниця зосереджується на художньому перекладі, то у підсумку вона пропонує таке тлумачення: «це відхилення в тексті перекладу від тексту оригіналу, яке не може бути захищене жодним вагомим теоретичним аргументом» («A translation error is a departure in the target text from the original text that cannot be defended with any valid theoretical argument» [7, p. 35]).

Ґюде Гансен зазначає, що різні перекладацькі теорії неоднаково тлумачать термін «error», оскільки не збігаються в трактовці самої сутності перекладу і, відтак, його норму, без опори на яку неможливо визначити відхилення, тобто «error» [8].

Е. Пім також говорить про внутрішню контраверсійність терміну «error» і зазначає у зв'язку з цим, що, на його думку, існують так звані «binary errors», які спираються на однозначну дихотомію «вірно / невірно», а є й такі, що він їх позначає як «non-binary errors», маючи на увазі випадки, які уможливлюють вибір з декількох варіантів. Перекладач обирає якийсь один, але через це значення вихідної одиниці може залишитися розкритим неповно. Е. Пім зводить суть цього типу «errors» до формули «it's correct, but…» [9, p. 282].

По суті він стверджує, що тільки «binary errors» можна вважати помилками («mistakes»), тоді як «non-binary errors» – це випадки частково адекватного перекладу.

Схожий погляд на проблему бачимо в розвідці К. Малмк'єр. Дослідниця протиставляє «translation error» тактиці, що вона її називає «motivated choice» [10, с. 142-144]. Це знов наштовхує на думку, що не всі відхилення від оригіналу, які можна спостерігати в цільових текстах, є помилковими. Вони можуть просто бути свідомими перекладацькими рішеннями.

Нарешті, Г. Авелінґ, будучи сам перекладачем художньої літератури, в своїй статті спробував пояснити, чому помилка (він зве її «mistake») не завжди є провалом. Вивчивши погляди функціоналістів, серед яких чи не найцитованішою авторкою є К. Норд, Г. Авелінґ доходить висновку, що жоден переклад не може бути повністю і абсолютно вірним, і тому краще вже говорити про «функціональну неадекватність», ніж використовувати термін «error», а ще гірше – «mistake» [11].

До речі, твердження про неминучість помилок в перекладі висловлювалося і А. Сапковським, відомим польським письменником. В одному з своїх інтерв'ю він зауважує, що спокійно ставиться навіть до очевидних помилок в перекладах своїх текстів іншими мовами. «Коли немає явного спотворення тексту», – говорить він, – «перекладач вправі <…> вважати себе митцем і писати (перекладати), як він те сприймає. Якщо сприймає явно не так – значить, сприймає не так» [12].

Отже, як бачимо, наведені вище погляди свідчать про те, що справжньою помилкою можна вважати лише ті випадки, які змінюють, руйнують оригінал. І які не є свідомим вибором перекладача. Саме тому в цій розвідці використовуватиметься термін «неточність», як найбільш нейтральне і загальне позначення рішень, про які йтиметься.

Джерелом прикладів послугували переклади історій канадського письменника, журналіста і сценариста Алана Бредлі про дванадцятирічну дівчинку-детектива Флавію де Люс. Книжки про неї складають цілий цикл. На сьогодні їх вже одинадцять. Українською, на жаль, відтворено тільки дві перші з них. Автор-

ками перекладів стали Юлія Максимейко («The Weed That Strings the Hangman's Bag» – «Трава, що сумку ката обвива») та Марія Лапенко («The Sweetness at the Bottom of the Pie» – «Солоденьке на денці пирога»).

Переклади якісні, про що можна судити не тільки з власного враження, але й з схвальних відгуків читачів про самі книжки. Щоб переконатися, достатньо зайти на Національну книжкову платформу Yakaboo [13]. Її користувачі пишуть про справжню насолоду від читання, відзначають майстерно створену атмосферу англійського містечка, героїня викликає в них повагу, співчуття, подекуди посмішку. «Більше книжок про Флавію, будь ласка!», – просять вони. Все це означає, що емпатія відбулася і ніщо в перекладеному тексті їй не завадило.

Про інтерес до українських версій свідчить і те, що з'явилися наукові розвідки (на жаль, не дуже численні), присвячені цим цільовим текстам [14, 15, 16], де розбирають загалом конвенційні особливості, як от перекладацькі трансформації, специфіку гумору, відтворення власних назв тощо.

А втім в цих двох перекладацьких роботах є набагато цікавіші моменти, пов'язані саме з нестандартною образністю, яка виникає з нестандартного ж мислення автора та головної героїні і повинна доповнюватися останнім елементом тріади – сприйняттям цієї нестандартності читачем.

Спробуємо проілюструвати сказане і почнемо з найяскравішого з цих прикладів.

В першій книзі циклу в Бішоп-Лейсі вимушено зупиняється відомий мандрівний театр ляльок, в якому грають його хазяїн Руперт Порсон та його помічниця Ніалла. Ніалла володіє мистецтвом вентрології. Неочікувано зустрівши в далекому від Лондону селищі продюсера з БіБіСі, через сварку з яким Порсон мусив полишити столицю, Ніалла надзвичайно здивована і водночас роздратована, а тому не може стримати емоційний вигук, який їй вдається приховати від знайомця тільки завдяки своєму талантові черевомовлення:

'Oh God!' Nialla groaned without moving her mouth, and then to him:

'Hello, Mutt. Half-holiday at the monkey house, is it?' [17, p. 110].

Англійський вигук досить легко можна озвучити так, щоб артикуляція залишилася непомітною для спостерігача, адже жоден звук тут не потребує рухів губ.

Інша ситуація в українському тексті:

– О боже! – завила Ніалла, не ворушачи губами. А потім звернулася вже до нього: – Привіт, Матте. Короткий день у мавпятнику, чи що? [18, с. 111].

Український приголосний звук [б] за місцем творення білабіальний, а за способом творення – проривний [19, с. 114-118]. Через те дуже важко чітко вимовити згадану фразу без візуально помітного руху губ, але ж актор-вентролог говорить *без* артикуляції. В цьому полягає шарм, містика і привабливість жанру черевомовлення [20, с. 136].

Якщо б перекладачка звернула увагу на такий, здавалося б, непомітний, але дуже важливий нюанс, певно, вона дібрала б інший відповідник, в якому не було б таких 'вимогливих' звуків. Це могли б бути, до прикладу, варіанти *«О, ні!», «Ой, лихо!», «Який жах!»* або ж навіть *«От чорт!»*. Практика відтворення сталих вигуків дозволяє добирати функціональні аналоги. В цьому випадкові єдине, що потрібно було зробити, – 'стати Ніаллою' на хвилинку і спробувати вимовити фразу вголос *«не ворушачи губами»*.

Ще один приклад, де затребуваним є нетрадиційний, креативний підхід до добору відповідника, пов'язаний з епізодом, в якому Флавія хоче уникнути неприємної розмови з вікарієм і, щоб втекти від нього, скористовується неможливістю вікарія вийти з церкви Святого Танкреда через двері. Вікарій не може цього зробити, бо саме в дверному отворі стоїть Банні Сперлінг (ще один мешканець Бішоп-Лейсі) і обійти його не вдається. А. Бредлі пояснює, чому:

«*Bunny was shaped rather like the capital letter 'D', <...> and the vicar was now wedged firmly between Bunny's ample tummy and the Gothic door frame»* [17, p. 168].

Перекладачка абсолютно вірно вхопила 'графічний' нюанс оригіналу: схожість англійської великої літери *«D»* з чималеньким животиком персонажа. Так само вірно вона зрозуміла, що хоча українська велика рукописна «Д» дасть в перекладі той самий ефект, книжка буде набиратися і видаватися друкованим шрифтом, а тому схожість з товстеньким Банні зникне, адже українська велика «Д» аж ніяк не схожа на пузико.

Саме через це, здається, перекладачка вирішила залишити англійську велику *«D»* в українському тексті:

«Оскільки зовні Банні нагадував велику літеру D, нікому не вдавалося його обійти, і вікарій опинився в пастці між чималеньким животом Банні та готичним дверним отвором» [18, с. 165].

Рішення сміливе, але досить спірне, бо ж читач може просто не 'перемкнути' мови в своїй свідомості і всі зусилля перекладачки виявляться марними, тим більше, що це єдиний випадок у всьому тексті перекладу, коли введено іншомовне включення, до того ж не виділене графічно.

Чи є вихід? Здається, так. Можна було б трошки помалювати.

Ось як виглядав би Банні на малюнку-кроці, який, як відомо, передає основні риси персонажа, проте не прагне точності та деталізації (малюнок 1):

Рис. 1.

Рішення напрошується само по собі: *«зовні Банні нагадував літеру **B**»*.

Не менш цікавим є й ще один приклад. На самому початку розповіді Флавії зустрічається вікарій Річардсон на велосипеді і в дуже забрудненому одязі. Виправдовуючи свій зовсім не притаманний йому вигляд, вікарій каже:

'I've lost my trouser clip and torn my cuff to ribbons' [17, p. 9].

В перекладі читаємо:

«Я загубив затискач для штанів, а рукав перетворився на лахміття» [18, с. 17].

На перший погляд, цілком адекватний переклад. Але не для вибагливого читача, який може задатися питанням: вікарій впав

з велосипеда і тому розірвав і штани, і сутану? Але ж Флавія (а вона завжди дуже прискіплива до деталей) звертає увагу, що *«His black clerical outfit was smudged and streaked with chalky dust, as if he'd come a cropper on his bicycle»* [17, p. 9] *(«Його чорне церковне вбрання було в плямах і пилюці – наче він щойно впав з велосипеда»* [18, с. 17]*).* Тобто все ціле зовні, просто дуже брудне, а пошкоджень немає.

То в чому ж справа? Який образ повинен постати в уяві читача – вікарій в запиленій сутані або ж вікарій в сутані з розірваними рукавами? І до чого тут штани?

І знову відповідь в 'дрібницях', непроговорених вголос, але зрозумілих всім учасникам ситуації. *«Trouser clip»* – деталь одягу велосипедистів-аматорів. В п'ятдесяті роки минулого століття (а саме тоді відбуваються всі пригоди в історіях А. Бредлі) велосипеди були вкрай популярним засобом пересування, тим більше – в провінції. Чоловіча мода ж пропонувала штани з широкими холошами. Тож їздячи на велосипеді, чоловік весь час ризикував, що край його холош попаде у велосипедний ланцюг і щонайменше розірветься, а то й (у гіршому випадку) може статися аварія і можна отримати поранення. Щоб запобігти цьому, стали закріплювати холоші внизу або під коліном спеціальними затискачками з гуми, металу або мотузки. Ось вони й називалися *«bicycle trouser clips».*

Вікарій Річардсон загубив якраз один з таких затискачів і, як наслідок, край однієї з його холош зазнав пошкоджень. *«Cuff»* тут – манжета не рукава, а саме штанів, бо вони у той період часу мали широкі холоші з загорнутими внизу манжетами. Отже, знов невеличка, здавалося б, деталь, зазнавши змін в перекладі, заважає цілісності сприйняття всього епізоду.

До речі, з *«trouser clip»* пов'язана ще одна неточність. На початку, у зав'язці, цей аксесуар названо *«затискач для штанів»*, але на середині він раптом перетворюється на *«велосипедну кліпсу»* [18, с. 172]. Оскільки ніяких додаткових пояснень або коментарів не надано (хоча цільовий текст рясніє перекладацькими коментарями, і це значно полегшує розуміння), то може скластися враження, що йдеться про різні речі. Можна навіть подумати, що загубилася якась деталь самого велосипеду, а не одягу. Здавалося б, нічого страшного, але ж саме цей затискач є головним тригером розгадки, бо наштовхує спостережливу Флавію на ідею про те, хто ж дійсно є злочинцем. *«Trouser clip»* в сюжеті з'являється тричі – на початку, в середині і в кінці, коли, за традицією всіх детективів, розслідувачка пояснює зацікавленим особам, як вона здогадалась про справжнього вбивцю. Непослідовність у називанні предмету-тригера призводить до послаблення напруження, злегка розхитує інтригу, трохи затьмарює логіку розслідування і до певної міри заплутує розв'язку.

Перелік таких прикладів можна продовжувати. Всі вони потребують нестандартних підходів і вигадливості від перекладача. І всі вони ілюструють тезу про те, що «перекладач художнього твору не має права ставитися до будь-якого його елементу як до дрібниці, не вартої уваги» [21, с. 24]. Проте навіть з тих небагатьох епізодів, що їх було наведено вище, можна зробити декілька **висновків**.

Перше. Наведені перекладацькі рішення ніяким чином не змінюють і не викривляють зміст оригіналу, а тому не підпадають під категорію «помилок». Це саме «перекладацькі неточності».

Друге. Ці неточності виникають насамперед тоді і там, коли і де йдеться про особливості повсякденного життя країни оригіналу, моду, звички, етикет тощо. Трапляються неточності і тоді, коли в вихідному тексті є згадки про не дуже розповсюджені жанри мистецтва (черевовіщування – дійсно вельми рідка здібність), коли автор подає нетипові портретні описи, коли взагалі авторське світобачення є незвичним і передається персонажам твору.

Третє. Причиною згаданих неточностей частіше за все стає радше неуважність, ніж незнання. Це такі деталі джерельного тексту, на які читач оригіналу не звертає увагу. Для нього затекст розгортається автоматично і не потребує додаткових зусиль. Проте для перекладача такі 'дрібнички' можуть обернутися 'пасткою'.

І на завершення цього невеличкого нарису згадаємо слова одного з найпопулярніших авторів сьогодення Ніла Геймана. Розмірковуючи про долю книг і книгарства в сучасному світі, він сказав : «Література – це вигадка, але врешті решт вона говорить правду» («Fiction is the lie, that tells the truth after all» [22]). Тож непомітні нюанси, 'дрібнички' в художніх текстах цю правду відкривають так само, як і всі інші складові. А отже потребують не меншої уваги і вміння відійти від сталих правил і норм, змінити серйозні стратегії на креативні, неочікувані підходи, щоб неточності перекладу не перетворилися на помилки і не завадили насолоджуватися читанням.

Література:

1. Foster Th. C. How to Read Literature Like a Professor: A Lively and Entertaining Guide to Reading Between the Lines. Harper Collins, 2017. 336 p.
2. Класифікація читачів. URL : https://www.facebook.com/starlev/posts/класифікація-читачів-від-вд-києво-могилянська-академія-а-ви-який-читач-старий-ле/952796148113215/ (дата звернення : 08.06.2025).
3. Тороп П. Тотальний переклад / перекладачі О. А. Кальниченко, О. І. Оржицький. Вінниця : Нова Книга, 2015. 264 с.
4. Barbaresi L. M. Text linguistics and literary translation. *Translation Studies: Perspectives on an Emerging Discipline* / Ed. Alessandra Riccardi. Cambridge University Press, 2002. Pp. 120-132.
5. Тащенко Г. В. Актуальні проблеми теорії та практики перекладу : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : друкарня «Мадрид», 2021. 168 с.
6. Шама І. М. Парадокс перекладацької 'помилки'. *Нова філологія.* 2025. № 98. В публікації.
7. Harmon L. Error in Literary Translation: F.S. Fitzgerald's «The Great Gatsby» in Three Polish Renditions. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature.* 2022. Vol. 46. No. 2. P. 31-43. DOI:10.17951/lsmll.2022.46.2.31-43
8. Hansen G. Translation 'errors'. *Handbook of Translation Studies* / Eds. : Gambier Y., van Doorslaer L. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2010. Vol. 1. Pp. 385-388.
9. Pym A. Translation error analysis and the interface with language teaching. *Teaching Translation and Interpreting Training, Talent and Experience*. Papers from the First Language International Conference (Elsinore, Denmark, 31 May – 2 June 1991) / Ed. Cay Dollerup & Anne Loddegaard. Amsterdam: John Benjamins, 1992. Pp. 279-288.
10. Malmkjær K. Censorship or error. Mary Howitt and a problem in descriptive TS. *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies: Selected contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001* / Ed. Gyde Hansen, Kirsten Malmkjær and Daniel Gile. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. Pp. 141-155.
11. Aveling H. 'Mistakes' in Translation: A Functionalist Approach. *CELT: A Journal of Culture, English Language Teaching & Literature.* 2003. Vol. 3. No. 1. Pp. 1-12.

12. Розмова з Анджеєм Сапковським про переклади його творів / перекладач Безрук М. М. URL : https://drukarnia.com.ua/articles/rozmova-z-andzheyem-sapkovskim-pro-perekladi-iogo-tvoriv-m3Zlm (дата звернення : 08.06.2025).
13. Національна книжкова платформа Yakaboo. URL : https://www.yakaboo.ua/ua/trava-scho-sumku-kata-obviva.html (дата звернення : 08.06.2025).
14. Гаврильчик Н. В. Власні назви та способи їх перекладу в дитячій повісті А. Бредлі «Солоденьке на денці пирога». *Studia Philologica* : зб. студент. наук. Праць. Рівне: РДГУ, 2022. Вип. 6. С. 65-68.
15. Шишкіна І. Перекладацькі трансформації при передачі гумору (на основі роману А. Бредлі «Солоденьке на денці пирога»). *Філологічний часопис.* 2023. Вип. 2 (22). С. 94-102.
16. Shyshkina I. The stylistic peculiarities in the creation of humor in A. Bradley's novel «Sweetness at the Bottom of the Pie». *Anglistics and Americanistics*. 2023. No. 20/ Pp. 113-119. https://doi.org/https://doi.org/10.15421/382320
17. Bradley A. The Weed That Strings the Hangman's Bag. London : Orion, 2011. 400 p.
18. Бредлі А. Трава, що сумку ката обвива / перекл. з англ. Ю. Максимейко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 320 с.
19. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. 368 с.
20. Клековкін О. THEATRICA : Лексикон. Київ : Фенікс, 2012. 800 с.
21. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : навч. посіб. для студ. переклад. ф-тів. Вінниця : Нова книга, 2008. 195 с.
22. Neil Gaiman: Why our future depends on libraries, reading and daydreaming. A lecture explaining why using our imaginations, and providing for others to use theirs, is an obligation for all citizens. *The Guardian*. Tue 15 Oct 2013. URL : https://www.theguardian.com/books/2013/oct/15/neil-gaiman-future-libraries-reading-daydreaming (дата звернення : 08.06.2025).

Shama I. Success is in the details: "trifles" of the original and unconventional translation solutions

Summary. A literary text is a phenomenon rich in dimensions that form a systemic polilogical unity. The task of the translator is not to lose this unity. However, it happens that the translator's attention overlooks some detail (nuance) of the original, interrupting the fluidity of the reader's perception of the target text.

In such cases, the term "error" is not always appropriate and is often categorical. It is proposed to use the term "translation inaccuracy" as the most neutral and general designation of the decisions discussed in the article. These are cases when the general message of the author is not violated and though it is not reproduced in full, but without distortion.

The purpose of this article is, on the one hand, to explain the rejection of the term "translation error" in favour of the term "translation inaccuracy". On the other hand, it aims to provide examples of such "inaccuracies" and to prove that the adequacy of a translation depends, among other things, on the translator's attention to the nuances of the original, on the ability to perceive the source text not only 'emotionally' but also logically and critically.

It is concluded that only those cases that change or destroy the original and are not a conscious choice of the translator can be considered a real mistake.

The source of examples is the translation of the first book of A. Bradley's cycle about Flavia de Luce, «The Weed That Strings the Hangman's Bag». The article analyses episodes characterised by non-standard imagery and implicit hints at everyday life in the mid-twentieth century. The hidden details turn out to be important for solving the detective mystery, and, therefore, require mandatory reproduction in translation.

The analysed translation decisions do not fall into the category of "errors". These are "translation inaccuracies" that arise primarily when it comes to the peculiarities of everyday life in the source country, fashion, habits, etiquette, etc. There are also inaccuracies when the source text contains references to rare genres of art, when the author gives non-standard portrait descriptions, when the author's worldview is unusual and is conveyed to the characters in the work.

The reason for these inaccuracies is inattention rather than lack of knowledge. These are the details of the source text that are clear to the reader of the original and do not require additional explanation. Such 'trifles' can lead a translator to certain losses. They often require the ability to deviate from established rules and norms, to change serious strategies to creative, unexpected approaches, so that translation inaccuracies do not turn into errors and interfere with the perception of the target text.

Key words: literary translation, error, inaccuracy, source text, target text.

УДК 811.111'255
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.57

Швець Н. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Швець О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ СТІВЕНА КІНГА «11/22/63»)

Анотація. У статті досліджено лінгвокультурні особливості перекладу прецедентних феноменів у романі Стівена Кінга «11/22/63», зокрема в аспекті їх адаптації для україномовного читача. Прецедентні феномени – як-от історичні події, культурні алюзії, імена, цитати та міжтекстуальні відсилання – виступають носіями колективної пам'яті та засобами формування інтертекстуального простору. Їх переклад становить виклик, що потребує глибокого розуміння не лише мови, а й культурних кодів. Автори акцентують на актуальності теми в контексті зростання інтересу до крос-культурної комунікації та ідентичності, аналізуючи, як перекладач Олександр Красюк передає ці одиниці в українському перекладі роману.

У статті проаналізовано різні типи прецедентних феноменів – історичні (вбивство Кеннеді, Лі Гарві Освальд, Холодна війна), культурні (американська музика 1950–60-х, попкультура), міжтекстуальні (відсилання до творів Кінга та інших авторів), а також соціальні (сегрегація, родинне насильство) – та оцінено ефективність їх відтворення. Автори роблять висновок, що переклад здебільшого зберігає семантичну й культурну глибину оригіналу, однак у випадках культурної асиметрії часто потребує додаткового контексту чи пояснень. Перекладач застосовує стратегії транслітерації, описового перекладу, збереження оригінальних назв та семантичної адаптації.

Дослідження підкреслює важливість перекладацьких рішень для збереження когнітивної насиченості тексту й культурної автентичності в міжмовній комунікації. Окрема увага приділяється тому, як переклад впливає на рецепцію тексту цільовою аудиторією. Стаття має міждисциплінарний характер, поєднуючи методи перекладознавства, культурології та лінгвістики. Запропоновані спостереження можуть бути корисними для дослідників художнього перекладу, перекладачів-практиків і викладачів перекладацьких дисциплін.

Ключові слова: прецедентні феномени, лінгвокультурна адаптація, переклад художнього тексту, культурна прецедентність, Стівен Кінг.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві особливу увагу привертають прецедентні феномени як одиниці, що акумулюють у собі значний лінгвокультурний потенціал. Вони слугують не лише маркерами колективної пам'яті, а й ефективним засобом формування інтертекстуального простору. У художній прозі прецедентні одиниці – імена, цитати, назви пісень, фільмів, алюзії на реальні історичні події чи постаті – відіграють важливу роль у структуруванні культурного коду тексту. Їх адекватне відтворення у перекладі становить складне завдання, яке вимагає від перекладача не лише мовної компетенції, а й глибокого знання культурних контекстів.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим інтересом до вивчення лінгвокультурних особливостей перекладу художніх текстів, зокрема в контексті глобалізації культурного обміну. Прецедентні феномени як складова мовної картини світу відображають глибинні культурні коди нації та є важливими елементами національної ідентичності. Їх переклад вимагає не буквального відтворення, а осмисленої адаптації, що враховує культурну специфіку мови-реципієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика прецедентних феноменів активно досліджується в межах сучасної лінгвістики, перекладознавства та культурології. Зокрема, чимало науковців розглядають ці одиниці як носії культурної інформації, що відображають ментальні й соціокультурні настанови мовної спільноти. У праці М. Брик [1] прецедентні феномени розглядаються як ключовий засіб передачі культурної інформації в художньому тексті. О. Назаренко та С. Лазаренко [2] аналізують функціонування прецедентних феноменів у творчості Ліни Костенко, виокремлюючи їх естетичне та когнітивне навантаження, що сприяє глибшій інтерпретації поетичного тексту. О. Г. Пєшкова [3] досліджує прецедентні феномени в англо-українському перекладі науково-популярних текстів, зосереджуючись на мовній грі та її трансформації в умовах культурного зсуву. У дисертації Г. В. Тащенко [4] запропоновано лінгвокогнітивний підхід до аналізу прецедентних імен у художньому дискурсі. Т. Соловйова [5] подає типологію та прагматику прецедентних феноменів в українському політичному дискурсі 2014–2019 рр., що демонструє їхню релевантність не лише в художніх, а й у публіцистичних та суспільно важливих контекстах. Цінний внесок у вивчення прецедентних одиниць у медіапросторі здійснила О. Левко [6], яка проаналізувала їх роль у створенні комунікативної стратегії дискредитації в українських релігійних медіа. У новітніх дослідженнях також звертається увага на трансформацію прецедентних імен у сучасному гумористичному дискурсі (Л. Шевчук [7]).

Загалом, окреслені праці засвідчують науковий інтерес до прецедентних феноменів як до лінгвокультурного інструменту, однак переклад таких одиниць у художній прозі, зокрема у жанрі історичної фантастики (як у романі «11/22/63» Стівена Кінга), ще недостатньо висвітлений. Це й зумовлює потребу в системному аналізі перекладацьких стратегій, які забезпечують збереження культурної пам'яті й когнітивної глибини тексту в іншомовному середовищі.

Метою статті є виявлення та аналіз лінгвокультурних особливостей перекладу прецедентних феноменів у романі Стівена Кінга «11/22/63», а також оцінка ефективності перекладацьких стратегій, застосованих в українському перекладі твору, здійсненому Олександром Красюком [8], з урахуванням культурного контексту і рецептивних очікувань україномовного читача.

Виклад основного матеріалу. За Жанною Колоїз, прецедентні феномени ідентифікуємо як ядерні елементи культурного простору, які репрезентують ментальність національної лінгвокультурної спільноти як результат знань та уявлень носіїв певної мови різних поколінь. На думку мовознавиці, прецедентні феномени є зразками когнітивної обробки дійсності, що мають істотні зв'язки з фундаментальними ціннісними орієнтаціями тієї чи іншої лінгвокультури, актуалізують ту чи іншу культурно значущу інформацію [9, с. 142].

У романі Стівена Кінга «11/22/63» [10] прецедентні феномени відіграють важливу роль, оскільки твір глибоко занурений у культурний, історичний і соціальний контекст США кінця 1950-х – початку 1960-х років, а також зачіпає універсальні теми, які резонують із читачами. Прецедентні феномени в романі можна розглядати як відсилання до реальних історичних подій, культурних символів, літературних алюзій, а також елементів, що відображають американську культуру того часу.

Переклад художнього тексту передбачає створення картини світу, що була б максимально наближеною до картини світу оригіналу та розкрила б національні особливості вихідної культури без шкоди для розуміння в результаті культурної асиметрії [4, с. 102].

На думку Ганни Тащенко, складнощі для перекладача виникають, коли він стикається з необхідністю передати феномени, які функціонуватимуть як прецедентні лише в рамках окремих націй/соціальних груп. Непорозуміння при взаємодії різних лінгвокультур виникають через розбіжності у ментальності носіїв двох різних концептуальних картин світу, що призводить до відсутності вербального закріплення відповідного смислу або цілковитої його відсутності [4, с. 86].

Аналіз перекладу прецедентних феноменів із роману Стівена Кінга «11/22/63» на українську мову вимагає розгляду того, як культурні, історичні, літературні та соціальні елементи, що є значущими в американському контексті, адаптуються для україномовного читача. Переклад таких феноменів є складним завданням, оскільки вони часто мають глибоко вкорінений культурний контекст, який може бути незнайомим або потребувати додаткового пояснення для іншомовної аудиторії. Український переклад роману, виконаний Олександром Красюком і виданий «Клубом Сімейного Дозвілля» у 2012 році, демонструє кілька стратегій адаптації.

1. Історичні прецедентні феномени.

Вбивство Джона Ф. Кеннеді (22 листопада 1963 року):

Оригінал: У романі ця подія є центральною і згадується як «the Kennedy assassination», що є знаковою фразою для американців, асоціюючись із національною травмою.

Переклад: В українському перекладі використовується прямий відповідник – «вбивство Кеннеді». Ця фраза зберігає історичну точність і є впізнаваною для україномовних читачів, оскільки подія має глобальне значення. Перекладач не вдається до пояснень чи приміток, оскільки контекст роману достатньо розкриває значення. Переклад є буквальним, але ефективним, оскільки подія відома в Україні завдяки історичним і медійним згадкам. Проблема могла б виникнути, якби читач не мав базового знання про Кеннеді, але роман надає достатньо деталей, щоб зробити феномен зрозумілим.

Лі Харві Освальд:

Оригінал: Ім'я «Lee Harvey Oswald» є прецедентним феноменом, оскільки асоціюється з конкретною історичною постаттю, відомою в американському контексті.

Переклад: В українському перекладі ім'я транслітерується як «Лі Гарві Освальд» відповідно до норм української транслітерації. Це дозволяє зберегти впізнаваність особи. Транслітерація є стандартним підходом для історичних постатей. Однак для україномовного читача, менш знайомого з деталями справи Кеннеді, ім'я Освальда може бути менш прецедентним, ніж для американців. Роман компенсує це детальним описом його життя, що робить переклад достатньо ефективним без потреби в додаткових поясненнях.

Холодна війна та Кубинська ракетна криза:

Оригінал: У романі згадуються терміни на кшталт «Cold War» і «Cuban Missile Crisis», які є знаковими для американської аудиторії.

Переклад: У перекладі використано «Холодна війна» та «Кубинська ракетна криза». Ці терміни є усталеними в українській мові та історичній літературі, тому переклад не втрачає прецедентності. Переклад є прямим і точним, оскільки ці терміни мають аналогічне значення в українському контексті через спільну історію холодної війни, в якій Україна була частиною СРСР. Перекладач успішно передає глобальний характер цих феноменів.

Расова сегрегація:

Оригінал: У романі згадуються терміни на кшталт «segregation», «Jim Crow laws» і конкретні прояви расизму, які є прецедентними для американської культури.

Переклад: У перекладі використано «сегрегація» та пояснення контексту через описи в тексті. Наприклад, «закони Джима Кроу» збережено як власну назву з транслітерацією («Джим Кроу»), але контекст роману допомагає зрозуміти їх значення. Переклад цього феномену є складнішим, оскільки «закони Джима Кроу» не мають прямого еквівалента в українській культурі. Перекладач покладається на описовість роману, щоб передати значення, що є ефективним, але може вимагати від читача додаткових знань про історію США. У деяких випадках примітки могли б допомогти, але їх відсутність не критично заважає розумінню.

2. Культурні прецедентні феномени.

Музичні хіти та попкультура 1950–1960-х:

Оригінал: У романі згадуються конкретні пісні, виконавці (наприклад, Buddy Holly, Elvis Presley) і культурні реалії, як-от «jukebox» (музичний автомат).

Переклад: Назви пісень і виконавців транслітеруються (наприклад, «Бадді Голлі», «Елвіс Преслі»), а «jukebox» перекладено як «музичний автомат». У деяких випадках назви пісень залишаються в оригіналі з поясненням у тексті (наприклад, через опис атмосфери). Транслітерація імен і назв є доречною,

оскільки багато американських виконавців 1950–1960-х відомі в Україні. Термін «музичний автомат» є точним, але може здаватися менш атмосферним, ніж оригінальний «jukebox», який має культурну специфіку. Для україномовного читача ці феномени частково втрачають прецедентність через меншу вкоріненість у локальній культурі, але Кінг у тексті дає достатньо контексту, щоб зробити їх зрозумілими.

Вінтажні кафе та мода:

Оригінал: Описи «diner» (придорожнє кафе) і моди (наприклад, «fedora hats», «sunny smiles») є прецедентними для американської культури.

Переклад: «Diner» перекладено як «закусочна» або «придорожнє кафе», а описи моди передаються описово (наприклад, «капелюхи-федори» чи «яскраві сукні»). Фраза «sunny smiles» перекладена як «променисті усмішки», що зберігає образність. Переклад цих феноменів є успішним, оскільки використовує нейтральні, але точні відповідники, які зрозумілі українському читачу. Проте такі елементи, як «diner», втрачають частину своєї культурної специфіки, оскільки в Україні немає прямого аналога американських придорожніх кафе 1950-х. Описовість тексту компенсує це, але повна прецедентність для україномовного читача може бути менш вираженою.

3. Літературні та міжтекстові прецедентні феномени.

Відсилання до «Воно» (It):

Оригінал: У романі є епізод у Деррі, де згадуються персонажі з «Воно» (Beverly Marsh, Richie Tozier), що є прецедентним феноменом для читачів Кінга.

Переклад: Імена персонажів транслітеруються як «Беверлі Марш» і «Річі Тозієр», а назва міста «Derry» передається як «Деррі». Переклад зберігає зв'язок із «Воно» (в українському перекладі цього роману також використано «Деррі»). Для читачів, знайомих із творчістю Кінга, ці відсилання зберігають прецедентність, оскільки переклад є послідовним із попередніми українськими перекладами. Однак для читачів, які не читали «Воно», ці імена можуть залишитися просто іменами без додаткового значення. Перекладач не додає приміток, покладаючись на контекст роману.

Кроляча нора:

Оригінал: Термін «rabbit hole» відсилає до «Аліси в країні чудес» і є прецедентним у англомовній культурі.

Переклад: Перекладено як «кроляча нора», що є прямим відповідником і зберігає алюзію на твір Льюїса Керрола. Переклад є точним і ефективним, оскільки «Аліса в країні чудес» добре відома в Україні, а «кроляча нора» є усталеним виразом. Прецедентність зберігається повністю, оскільки алюзія зрозуміла україномовному читачу.

Ефект метелика:

Оригінал: «Butterfly effect» – науково-фантастичний термін, популяризований у попкультурі.

Переклад: Перекладено як «ефект метелика», що є усталеним терміном в українській мові. Переклад зберігає прецедентність, оскільки термін відомий в Україні завдяки науковій фантастиці та попкультурі. Контекст роману підсилює розуміння цього феномену.

4. Соціальні та психологічні прецедентні феномени.

Травма Гаррі Даннінга:

Оригінал: Історія Гаррі Даннінга є універсальною людською трагедією, яка не прив'язана до конкретної культури, але має прецедентний характер через емоційний вплив.

Переклад: Ім'я «Harry Dunning» транслітерується як «Гаррі Даннінг», а опис його трагедії передається буквально з урахуванням емоційної глибини. Переклад зберігає універсальну прецедентність цієї історії, оскільки тема сімейного насильства є зрозумілою в будь-якій культурі. Емоційна сила тексту не втрачається в перекладі.

Опір минулого:

Оригінал: Фраза «the past is obdurate» (минуле чинить опір) є авторським феноменом Кінга, що підсилює філософську тему роману.

Переклад: Перекладено як «минуле вперте» або «минуле чинить опір» залежно від контексту. Переклад точно передає ідею Кінга, хоча українська фраза може здаватися менш поетичною. Прецедентність цього феномену залежить від контексту роману, і перекладач успішно зберігає його філософське значення.

Висновки. Прецедентні феномени в «11/22/63» допомагають Кінгу створити багатогранний твір, який поєднує історичну достовірність, наукову фантастику та глибокі людські емоції. Вони не лише занурюють читача в атмосферу Америки середини XX століття, а й підкреслюють ідею про взаємозв'язок минулого, сьогодення та майбутнього. Кінг майстерно використовує ці феномени, щоб зробити роман не лише розважальним, а й глибоко філософським, викликаючи роздуми про природу часу, вибору та наслідків.

Аналіз оригіналу та перекладу дозволив виявити кілька перекладацьких стратегій, серед яких домінують:

транслітерація: для імен, назв і термінів, які не потребують адаптації (наприклад, «Лі Гарві Освальд», «Деррі»);

буквальний переклад: для універсальних або відомих у світі понять (наприклад, «Холодна війна», «ефект метелика»);

описовий переклад: для культурно-специфічних реалій, таких як «diner» чи «Jim Crow laws», де контекст роману допомагає розкрити значення;

збереження алюзій: для літературних відсилань, як-от «кроляча нора», що мають аналоги в українській культурі.

У більшості випадків переклад, виконаний Олександром Красюком, демонструє збалансовану стратегію між точністю передачі змісту і прагненням зберегти прецедентну функцію оригіналу. Однак культурна дистанція між американським і українським контекстами означає, що деякі феномени втрачають частину своєї прецедентності для україномовного читача. Для повнішого розуміння читачам може знадобитися базове знання американської історії чи культури 1950–1960-х років.

Таким чином, прецедентні феномени у романі «11/22/63» не лише виконують стилістичну та ідентифікаційну функцію, а й ускладнюють завдання перекладача, вимагаючи від нього не буквального, а культурологічно обґрунтованого підходу. Вдале перекладацьке рішення у цьому контексті – це не просто мовна передача, а мостик між двома культурними кодами.

Перспективи подальших досліджень лінгвокультурних аспектів перекладу прецедентних феноменів полягають у розширенні корпусу аналізованих текстів різних жанрів і культур для порівняльного вивчення перекладацьких стратегій, а також у поглибленому дослідженні прийомів транслітерації, адаптації, локалізації та пояснення з метою оцінки їх впливу на сприйняття цільовою аудиторією.

Література:

1. Брик М. Прецедентні феномени як засіб передачі культурної інформації в художньому тексті. Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. 2019. Вип. 175. С. 626-630.
2. Назаренко О., Лазаренко С. Прецедентні феномени у творах Ліни Костенко. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2020. № 45. Т. 1. С. 42–45.
3. Пєшкова О.Г. Прецедентні феномени як засіб мовної гри в англо-українському перекладі науково-популярних текстів. Закарпатські філологічні студії. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2023. Випуск 28. Том 2. С. 154-160. https://doi.Org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.29
4. Тащенко Г.В. Лінгвокогнітивні та культурологічні особливості англо-українського перекладу прецедентних імен (на матеріалі художньої літератури : дис. … канд. філол. наук : 10.02.16. Харків, 2018. 263 с.
5. Соловйова Т. Типологія та прагматики прецедентних феноменів в українськомовному політичному дискурсі 2014–2019 рр. : дис. … канд. філол. наук. Кривий Ріг, 2022. 235 с.
6. Левко О. Прецедентні одиниці в українських релігійних медіа у світлі комунікативної стратегії дискредитації. Slavia Orientalis. Том LXX. №3, 2021. С. 663–670.
7. Шевчук Л. Трансформація прецедентних імен в українському гумористичному дискурсі 2022–2024 рр. Вісник Одеського національного університету. Філологія. 2023. Т. 28, вип. 2(28). С. 99–108. https://doi.org/10.18524/2307-8332.2023.2(28).299792
8. Кінг С. 11/22/63. Переклад з англійської: О. Красюк. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012. 976 с.
9. Колоїз Ж. Проект українського «Словника прецедентних феноменів». Філологічні студії: науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету, 2017, 16. С. 139–160.
10. King S. 11/22/63. Hodder Paperbacks, 2012. 752 p.

Shvets N., Shvets O. Linguocultural aspects of translating precedent phenomena (based on Stephen King's novel "11/22/63")

Summary. This article investigates the linguocultural features of translating precedent phenomena in Stephen King's novel «11/22/63», focusing particularly on their adaptation for a Ukrainian-speaking readership. Precedent phenomena, such as historical events, cultural allusions, names, quotations, and intertextual references, serve as carriers of collective memory and as tools for constructing the intertextual space. Their translation poses a challenge that requires a deep understanding not only of language but also of cultural codes. The authors highlight the relevance of the topic in the context of growing interest in cross-cultural communication and identity, analyzing how translator Oleksandr Krasiuk renders these units in the Ukrainian translation of the novel.

The article analyzes various types of precedent phenomena – historical (the Kennedy assassination, Lee Harvey Oswald, the Cold War), cultural (American music of the 1950s–60s, pop culture), intertextual (references to King's works and other authors), as well as social (segregation, domestic violence) – and assesses the effectiveness of their reproduction. The authors conclude that the translation generally preserves the semantic and cultural depth of the original; however, in cases of cultural asymmetry, additional context or explanations are often required. The translator employs strategies such as transliteration, descriptive translation, retention of original names, and semantic adaptation.

The study emphasizes the importance of translation decisions for preserving the cognitive richness of the text and cultural authenticity in interlingual communication. Special attention is paid to how the translation influences the reception of the text by the target audience. The article is interdisciplinary in nature, combining methods from translation studies, cultural studies, and linguistics. The observations presented may be useful for researchers of literary translation, practicing translators, and educators in translation disciplines.

Key words: precedent phenomena, linguocultural adaptation, literary translation, cultural precedent, Stephen King.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Albota S. M.
A CROSS-LINGUISTIC ANALYSIS OF WAR-RELATED PHRASEOLOGY IN ENGLISH AND UKRAINIAN **4**

Васянович Є. А., Дубовик Н. М.
СЕМАНТИКА ПОЛІВ «СОЛДАТ», «ЗАХИСНИК», «ЗБРОЯ» (НА МАТЕРІАЛІ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ІЗ СТУДЕНТАМИ-ГУМАНІТАРІЯМИ) **9**

Веремчук Е. О., Шевчук О. В.
КОГНІТИВНО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ ПРІЗВИЩ **14**

Vlasenko M. S.
LINGUISTIC AND STYLISTIC MEANS OF EXPRESSING PRAGMATIC CATEGORIES IN SPANISH LEGISLATIVE TEXTS **18**

Гарбар І. В., Гарбар А. І.
ГРАМАТИЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ **22**

Davydenko I. V., Kalyuzhna A. B., Litovchenko Ya. M.
"I" AS SOUL AND SPIRIT **25**

Далте О. Ю.
КАУЗАЛЬНІСТЬ У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ **34**

Дем'янчук Ю. І.
МЕТАФОРИ ВІЙНИ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІЙ ЛІНГВОПОЛІТИЧНІЙ СИНЕРГЕТИЦІ: ДИСОНАНС МІЖ ОФІЦІЙНОЮ РИТОРИКОЮ ТА ЕМПІРИЧНОЮ РЕАЛЬНІСТЮ ВІЙНИ **39**

Жалко Д. Д.
ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ У ТВОРАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОПИС **51**

Жовновач Т. А., Глущенко А. В., Трубенко І. А.
ВПЛИВ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА МОВНУ СВІДОМІСТЬ МОЛОДІ **58**

Загребельна Н. В., Демчук А. І.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ LOVE В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ **62**

Зубач О. А.
ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПОНЯТЬ *ВІЙСЬКОВИЙ ДИСКУРС* ТА *ВОЄННИЙ ДИСКУРС* У МОВОЗНАВЧИЙ ПАРАДИГМІ **66**

Калашник Ю. І., Трифонов Р. А.
ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ДІАЛОГІЗАЦІЇ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ТЕКСТАХ МАКСА КІДРУКА: ТИПИ І ФУНКЦІЇ **69**

Канна В. Ю., Тарапатов М. М.
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ **73**

Космеда Т. А.
СЕМАНТИКА, ПРАГМАТИКА І СИНТАКТИКА НОМІНАЦІЙ ІЗ КОРЕНЯМИ *УКР- / РУС-* У ДИСКУРСИВНОМУ ПРОСТОРІ ЗБІРКИ ПАРЕМІЙ «ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ», УКЛАДЕНОЇ І. ФРАНКОМ **77**

Лащук О. М.
БІНАРНИЙ КОНЦЕПТ NÄNE: РЕЗУЛЬТАТИ ВІЛЬНОГО АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРЕМЕНТУ **83**

Лемещенко-Лагода В. В.
НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНІ ЛЕКСЕМИ В ШОТЛАНДСЬКОМУ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ПРОСТОРІ: СПРОБА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ **86**

Лесневська К. В., Шевченко-Бітенська О. В., Ясніцька Г. В.
СТРУКТУРНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ **90**

Максимова А. Я.
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО СЛОВНИКА АМЕРИКАНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ……94

Мамич М. В., Кібік О. М., Шевченко-Бітенська О. В.
АНОТАЦІЯ ДО НАУКОВИХ ВИДАНЬ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЯК ПЕРСУАЗИВНИЙ ЖАНР……98

Межов О. Г., Здіховська Т. В.
СКЛАДНОПІДРЯДНІ КОНСТРУКЦІЇ З УМОВНО-ЧАСОВИМИ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИМИ ВІДНОШЕННЯМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ……102

Мізін К. І., Петров О. О., Петрова А. І.
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У СВІТЛІ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ (НА ОСНОВІ ДАНИХ НОВИННОГО ВЕБ-КОРПУСУ)……106

Москаленко К. В.
МОДАЛЬНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ «ДИСКУРСУ» В АРАБСЬКІЙ МОВОЗНАВЧІЙ ТРАДИЦІЇ……114

Munavvar Zeynalova
REASONS FOR THE EMERGENCE OF SOCIAL DIALECTS IN A LANGUAGE……118

Оліфіренко Л. В.
ЗАСТАРІЛА ЛЕКСИКА В ПЕРШОМУ УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКОМУ СЛОВНИКУ……122

Прохоров М. Г.
ТЕМПОРАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ДИСКУРСУ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ СПОТІВ……129

Пульна С. О., Нестеренко О. О.
ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ УКРАЇНА В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ……134

Ричагівська Ю. Є., Кузьмич О. О.
ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ СПОЛУЧНИКІВ ПІДРЯДНОСТІ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ……139

Soldatova L. P.
THE ESSENCE OF THE CONCEPT "LANGUAGE" IN THE FRENCH SCHOLARS' RESEARCHES OF THE 5TH PERIOD OF THE HISTORY OF LINGUISTICS……143

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Барабаш С. М.
У ПОШУКАХ # 82669: КОНЦЕПТ «ЩАСТЯ» У РОМАНІ О. КОЗИНЦЯ «КАРТКА МАРІЇ»……150

Біловус Л. І., Васильків О. В.
ВІД УТОПІЇ СТЕПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРИВОГИ: ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ ПРИРОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТОЛІТТЯ……154

Гайданка Т. М., Ільков Д. І.
ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ В ЕПОХУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: СПРОБА ПЕРІОДИЗАЦІЇ……160

Gorenko O. P.
MYTHOPOETICS OF A NAME IN MILORAD PAVIC'S "LANDSCAPE PAINTED WITH TEA"……164

Добринчук О. О.
ХУДОЖНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БУЛІНГУ В РОМАНІ САШІ СТАНІШЕЧА «ВОВК»……168

Ковальова І. О.
СЛОВО І СИМВОЛ: МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕРМЕНЕВТИКИ……173

Кривчун В. Г.
АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ВИМІР ПОВІСТІ «СЕЛЯНСЬКА САНАТОРІЯ» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ……178

Москальов Д. П., Овсяннікова С. С.
ВИТОКИ І ЕВОЛЮЦІЯ КІБЕРПАНКУ В КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ КИТАЮ……183

Олійник І. І.
КЛАСИФІКАЦІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ **188**

Шевчук Л. О., Мозгова Я. О.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОЛІРНОЮ ЛЕКСИКОЮ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ **192**

Шостак О.
РОМАН «НАПІВКРОВКА» МАРІЇ КЕМПБЕЛЛ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ГІБРИДНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МЕТИСІВ **197**

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Бабаєвська Л. В., Боровенська Т. О., Лаптінова Ю. І.
ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНОМОВНОЇ МУЗИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ ТА ІТАЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ: МІЖ СМИСЛОВОЮ НЕОДНОЗНАЧНІСТЮ ТА КУЛЬТУРНОЮ СПЕЦИФІКОЮ **204**

Bahrii H. A., Herasimova O. M.
TRANSLATION CHALLENGES OF MILITARY NOVELS BASED ON THE EXAMPLE OF REMARQUE'S WORKS **213**

Бережна М. В.
ДЕФОРМАЦІЯ АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПРОМОВИСТИХ ІМЕН І ПІСЕНЬ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОМАНУ ТА ФІЛЬМУ *THE HUNGER GAMES: THE BALLAD OF SONGBIRDS & SNAKES* **217**

Vorova T. P.
FEATURES OF TRANSLATION ACTIVITIES IN THE BUSINESS ENVIRONMENT **223**

Голіяд Н. І.
ЛІНГВОПЕРЕКЛАДАЦЬКІ АСПЕКТИ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ЖАРГОНУ У КІНОДИСКУРСІ **227**

Граділь А. А., Подвойська О. В.
ХИБНІ ДРУЗІ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК ПРОБЛЕМА МІЖМОВНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ В ЮРИДИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ І НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТИ) **231**

Zapolskykh S. P., Pohonets V. V., Andryeyeva I. O.
ARTILLERY TERMINOLOGY: ETYMOLOGY, SEMANTICS, TRANSLATION CHALLENGES **236**

Кушнірова Т. В., Ніколаєнко Ю. О., Бочкар М. В.
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ **240**

Мелещенко А. І.
МЕТАФОРІЗАЦІЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ЗООМОРФНИХ ТЕРМІНІВ У ТЕКСТАХ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ **244**

Мись Т. І.
ТЕРМІНИ-ЕПОНІМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ МОВІ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ВИМІР **252**

Підгрушна О. Г.
АНГЛОМОВНА ФІТНЕС-ТЕРМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ: НАЗВИ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ **257**

Романюха М. В.
СТРАТЕГІЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗНАНЬ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ТЕКСТІ **261**

Stepanov V. V., Horokh A. D.
TRANSLATION PECULIARITIES OF ECONOMIC VOCABULARY IN ENGLISH JOURNALISTIC PUBLICATIONS (THE PRAGMATIC-STYLISTIC ASPECT) **265**

Фрумкіна А. Л., Адамова Г. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ: АНІМАЛІСТИЧНІ ОБРАЗИ ТА КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ **270**

Чернова Ю. А., Кім Д. О., Коваленко О. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У ХУДОЖНЬОМУ ФІЛЬМІ «12 ДРУЗІВ ОУШЕНА»..... **274**

Шама І. М.
УСПІХ КРИЄТЬСЯ В ДЕТАЛЯХ: «ДРІБНИЦІ» ОРИГІНАЛУ І НЕСТАНДАРТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ..... **278**

Швець Н. В., Швець О. В.
ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ СТІВЕНА КІНГА «11/22/63»)..... **283**

CONTENTS

LINGUISTICS

Albota S.
A CROSS-LINGUISTIC ANALYSIS OF WAR-RELATED PHRASEOLOGY IN ENGLISH AND UKRAINIAN **4**

Vasianovych Ye., Dubovyk N.
THE SEMANTICS OF THE ASSOCIATIVE FIELDS OF *SOLDIER*, *DEFENDER*, AND *WEAPON* (BASED ON AN ASSOCIATIVE EXPERIMENT WITH HUMANITIES STUDENTS) **9**

Veremchuk E., Shevchuk O.
COGNITIVE-ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE INNER FORM OF CONTEMPORARY BRITISH SURNAMES **14**

Vlasenko M.
LINGUISTIC AND STYLISTIC MEANS OF EXPRESSING PRAGMATIC CATEGORIES IN SPANISH LEGISLATIVE TEXTS **18**

Garbar I., Garbar A.
GRAMMAR COMPLIANCE AS A CORE COMPONENT OF THE CULTURE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION **22**

Davydenko I., Kalyuzhna A., Litovchenko Ya.
"I" AS SOUL AND SPIRIT **25**

Dalte O.
CAUSALITY IN MODERN CHINESE LANGUAGE: THE FUNCTIONAL-SEMANTIC APPROACH **34**

Demyanchuk Yu.
WAR METAPHORS IN EXPERIMENTAL LINGUOPOLITICAL SYNERGETICS: DISSONANCE BETWEEN OFFICIAL RHETORIC AND THE EMPIRICAL REALITY OF WAR **39**

Zhalko D.
INTERDISCURSIVITY IN THE WORKS OF AMERICAN AND ENGLISH WRITERS OF THE TWENTIETH CENTURY: IDENTIFICATION AND DESCRIPTION **51**

Zhovnovach T., Glushchenko A., Trubenko I.
THE IMPACT OF ENGLISH LOANWORDS ON THE LINGUISTIC CONSCIOUSNESS OF YOUTH **58**

Zagrebelna N., Demchuk A.
VERBALIZATION OF THE CONCEPT LOVE IN ENGLISH DISCOURSE **62**

Zubach O.
DETERMINATION OF THE CONCEPTS OF MILITARY DISCOURSE AND WAR DISCOURSE IN THE LINGUISTIC PARADIGM **66**

Kalashnyk Yu., Tryfonov R.
INTERROGATIVE SENTENCES AS A MEANS OF DIALOGIZATION IN MAX KIDRUK'S POPULAR SCIENCE TEXTS: TYPES AND FUNCTIONS **69**

Kanna V., Tarapatov M.
FUNCTIONS OF POSITIVE EVALUATIVE ADJECTIVES IN LITERARY TEXTS **73**

Kosmeda T.
SEMANTICS, PRAGMATICS AND SYNTACTICS OF NOMINATIONS WITH THE ROOTS *УКР-* / *РУС-* IN THE DISCURSIVE SPACE OF THE PROVERB COLLECTION "GALICIAN-RUTHENIAN FOLK SAYINGS", COMPILED BY I. FRANKO **77**

Lashchuk O.
THE BINARY CONCEPT NÄHE: RESULTS OF THE ASSOCIATIVE SURVEY METHOD **83**

Lemeshchenko-Lagoda V.
NATIONALLY MARKED LEXEMES IN THE SCOTTISH LEXICOGRAPHIC SPACE: SYSTEMATIZATION ATTEMPT **86**

Lesnevska K., Shevchenko-Bitenska O., Yasnitska H.
STRUCTURAL ASPECT OF ENGLISH MANAGEMENT TERMINOLOGY **90**

Maksymova A.
RECOMMENDATIONS FOR THE FORMATION OF AN EFFECTIVE DICTIONARY OF AMERICAN PHRASEOLOGICAL UNITS **94**

Mamych M., Kibik O., Shevchenko-Bitenska O.
ANNOTATION TO SCIENTIFIC PUBLICATIONS IN THE FIELD OF MANAGEMENT AS A PERSUASIVE GENRE **98**

Mezhov O., Zdikhovska T.
COMPLEX SUBORDINATE CONSTRUCTIONS WITH CONDITIONAL-TEMPORAL SEMANTIC-SYNTACTIC RELATIONS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN **102**

Mizin K., Petrov O., Petrova A.
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE LIGHT OF ENGLISH-LANGUAGE MILITARY-POLITICAL DISCOURSE (BASED ON THE NEWS ON THE WEB CORPUS) **106**

Moskalenko K.
MODALITIES OF DISCOURSE RESEARCH IN THE ARABIC LINGUISTIC TRADITION **114**

Munavvar Zeynalova
REASONS FOR THE EMERGENCE OF SOCIAL DIALECTS IN A LANGUAGE **118**

Olifirenko L.
OBSOLETE VOCABULARY IN THE FIRST UKRAINIAN-FRENCH DICTIONARY **122**

Prohorov M.
TEMPORAL CHARACTER OF THE DISCOURSE OF ENGLISH POLITICAL SPOTS **129**

Pulna S., Nesterenko O.
FRAME STRUCTURE OF THE CONCEPT UKRAINE IN CHINESE MEDIA DISCOURSE **134**

Rychahivska Yu., Kuzmych O.
FUNCTIONAL AND STYLISTIC MANIFESTATIONS OF SUBORDINATING CONJUNCTIONS IN POETIC SPEECH **139**

Soldatova L.
THE ESSENCE OF THE CONCEPT "LANGUAGE" IN THE FRENCH SCHOLARS' RESEARCHES OF THE 5TH PERIOD OF THE HISTORY OF LINGUISTICS **143**

LITERATURE STUDIES

Barabash S.
IN SEARCH OF #82669: THE CONCEPT OF "HAPPINESS" IN O. KOZYNETS'S NOVEL "MARY'S CARD" **150**

Bilovus L., Vasylkiv O.
FROM THE STEPPE UTOPIA TO ECOLOGICAL ANXIETY: THE EVOLUTION OF THE IMAGE OF NATURE IN 19TH-CENTURY UKRAINIAN LITERATURE **154**

Haydanka T., Ilkov D.
POLISH-UKRAINIAN LITERARY RELATIONS IN THE ERA OF INDEPENDENCE: AN ATTEMPT AT PERIODIZATION **160**

Gorenko O.
MYTHOPOETICS OF A NAME IN MILORAD PAVIC'S "LANDSCAPE PAINTED WITH TEA" **164**

Dobrynchuk O.
THE ARTISTIC REPRESENTATION OF BULLYING IN SAŠA STANIŠIĆ'S NOVEL "WOLF" **168**

Kovalova I.
WORD AND SYMBOL: INTERCULTURAL COMMUNICATION IN UKRAINIAN LITERATURE THROUGH THE PRISM OF HERMENEUTICS **173**

Kryvchun V.
AUTOBIOGRAPHICAL DIMENSION OF OLENA ZVYCHAINA'S NOVELLA "PEASANT SANATORIUM" **178**

Moslalyov D., Ovsyannikova S.
THE ORIGINS AND EVOLUTION OF CYBERPUNK IN THE CONTEXT OF CHINA'S SCIENCE FICTION LITERARY TRADITION **183**

Oliinyk I.
CLASSIFICATION OF FEMALE CHARACTERS IN THE UKRAINIAN DETECTIVE NOVEL OF THE LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURY **188**

Shevchuk L., Mozghova Ya.
PHRASEOLOGICAL UNITS FEATURES USING COLOUR VOCABULARY IN ENGLISH AND UKRAINIAN LITERARY WORKS **192**

Shostak O.
HALFBREED BY MARIA CAMPBELL AS A REFLECTION OF THE HYBRID IDENTITY OF THE MÉTIS **197**

TRANSLATION AND INTERPRETATION STUDIES

Babaievska L., Borovenska T., Laptinova Yu.
CHALLENGES IN TRANSLATING UKRAINIAN MUSICAL TERMINOLOGY INTO ENGLISH AND ITALIAN: BETWEEN SEMANTIC AMBIGUITY AND CULTURAL SPECIFICITY **204**

Bahrii H., Herasimova O.
TRANSLATION CHALLENGES OF MILITARY NOVELS BASED ON THE EXAMPLE OF REMARQUE'S WORKS **213**

Berezhna M.
DEFORMING TENDENCIES IN THE TRANSLATION OF MEANINGFUL PROPER NAMES AND SONGS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE NOVEL AND FILM *THE HUNGER GAMES: THE BALLAD OF SONGBIRDS & SNAKES* **217**

Vorova T.
FEATURES OF TRANSLATION ACTIVITIES IN THE BUSINESS ENVIRONMENT **223**

Holiiad N.
LINGUISTIC NATURE AND WAYS OF TRANSLATING MEDICAL TERMINOLOGY AND JARGON IN CINEMA DISCOURSE **227**

Hradil A., Podvoiska O.
FALSE FRIENDS AS A CHALLENGE TO CROSS-LINGUISTIC EQUIVALENCE IN LEGAL TRANSLATION (UKRAINIAN-GERMAN AND GERMAN-UKRAINIAN CONTEXTS) **231**

Zapolskykh S., Pohonets V., Andryeyeva I.
ARTILLERY TERMINOLOGY: ETYMOLOGY, SEMANTICS, TRANSLATION CHALLENGES **236**

Kushnirova T., Nikolaienko Yu., Bochkar M.
LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF TRANSLATION OF ENGLISH JOURNALISTIC TEXTS INTO UKRAINIAN IN THE PROCESS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION **240**

Meleshchenko A.
METAPHORISATION OF FRENCH ZOOMORPHIC TERMS IN TEXTS OF THE ENGINEERING INDUSTRY **244**

Mys T.
EPONYMOUS TERMS IN ENGLISH LEGAL LANGUAGE: A LINGUISTIC AND TRANSLATIONAL PERSPECTIVE **252**

Pidhrushna O.
TRANSLATION OF ENGLISH FITNESS TERMINOLOGY IN UKRAINIAN DISCOURSE: EXERCISE NAMES AS A CASE STUDY **257**

Romaniukha M.
STRATEGIES OF PRESENTING SCIENTIFIC AND TECHNICAL KNOWLEDGE IN ENGLISH POPULAR SCIENCE JOURNALISM **261**

Stepanov V., Horokh A.
TRANSLATION PECULIARITIES OF ECONOMIC VOCABULARY IN ENGLISH JOURNALISTIC PUBLICATIONS (THE PRAGMATIC-STYLISTIC ASPECT).....**265**

Frumkina A., Adamova H.
FEATURES OF TRANSLATING GERMAN FOLKLORE INTO UKRAINIAN: ANIMAL IMAGES AND CULTURAL TRANSFORMATIONS.....**270**

Chernova Yu., Kim D., Kovalenko O.
PECULIARITIES OF TRANSLATING TERMS IN THE FEATURE FILM OCEAN'S TWELVE.....**274**

Shama I.
SUCCESS IS IN THE DETAILS: "TRIFLES" OF THE ORIGINAL AND UNCONVENTIONAL TRANSLATION SOLUTIONS.....**278**

Shvets N., Shvets O.
LINGUOCULTURAL ASPECTS OF TRANSLATING PRECEDENT PHENOMENA (BASED ON STEPHEN KING'S NOVEL "11/22/63").....**283**

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 73, 2025

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Михальченко М.С.

Підписано до друку 04.07.2025 р. Формат 60×84/8. Обл.-вид. арк. 41,63, ум. друк. арк. 34,41.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0825/659.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua